تفسیر

# معارف القرآن

پهٔ قندهاری پښتو

تالیف
مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع
پښتو ترجمه کوونکی ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی
تصحیح اوسمون: مولوی نصیر احمد حقانی او مولوی امین الله حقانی

مکتبه حنفیه
کانسی روډ۔ کوئټه

تـفـــــســـیر

# معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله عليه

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې ............ الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد اتم پاره (۲۲) ..... (۲۳) ..... (۲۴)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای ............................ لاهور

## (سورة السبا) ۱۰۲

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

تفسیر معارف القرآن ونصیر احمد احمدي لخوا سکین او

pdf سو. ووځا په هیله احمدي او واتساپ ۰۷۲۹۸۲۹۵۶۹

وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَآ

اوخوك چي په تاسي كي حكم مني دالله ا او دهغه درسول ﷺ اونيك عمل كوي وربه كړو مونږ

اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيْمًا ﴿۳۱﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ

هغه ته ددې ثواب دوچنده ، او تيار كړى دى مونږ دى ته رزق دعزت ، اى دنبي بيبيانو ا تاسي نه ياست

كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ

دنورو ښځو په شان كه تاسي تقوى اختيار كړى نو نزاكت مه كوى په خبرو كي نو طمع

الَّذِيْ فِيْ قَلْبِهٖ مَرَضٌ وَّقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿۳۲﴾ وَقَرْنَ فِيْ

به كوى دچا په زړه كي چي مرض دى او وا ياست خبره معقوله ، او قرار ونيسى په

بُيُوْتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُوْلٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ

خپلو كورونو كي اوښكاره مه گرځى لكه چي دښكاره گرځيدو دستور وو داول جاهليت په وخت كي اوقائم ساتى

وَاٰتِيْنَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ

لمونځ او وركوى زكوٰة او حكم منى دالله او دهغه درسول الله ﷻ دا غواړي چي

لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيْرًا ﴿۳۳﴾

چي ليرى كړي ستاسي څخه دگندگي خبرى اى دنبي كو والا وْ ا او پاكي كړي تاسي په پاكولو سره ،

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ بُيُوْتِكُنَّ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ؕ اِنَّ

اويادوى كوم چي ويل كيږي ستاسي په كورونو كي دالله ايتونه او دعقلمندى خبرى

اللّٰهَ كَانَ لَطِيْفًا خَبِيْرًا ﴿۳۴﴾

بيشكه الله ﷻ دى باريك بين خبردار

تفسير: اوخوك چي په تاسي كي دالله ﷻ اودهغه درسول فرمانبردارى كوى (يعني كوم كارونه چي الله ﷻ واجب كړي دى هغه ادا كوى او په خپله دنبي كريم ﷺ دخاوندوالي چي كوم حقونه اواطاعت وغيره

واجب دی ، هغه ادا کوی ځکه چی درسالت دحیثیت حقونه دالله ﷺ په اطاعت کی داخل سوه) او (په غیر
واجبو کارونوکی چی کوم) نیك کارونه دی (دوی هغه) کوی نو مونږ به دوی ته ددی ثواب (هم) دوچنده
ورکو او مونږ دوی ته (علاوه دوعده سوی دوچنده اجر څخه) یو (خاص) عمده رزق (کوم چی په جنت کی
دنبی کریم ﷺ دبیبیانو دپاره مخصوص دی اوکوم چی دبدلی دعمل څخه زیات دی) تیارکړی دی
(داطاعت په صورت کی د دوچنده اجر او داطاعت پر پرهیښوولو ددوچنده عذاب وجه شرافت دښځوالی
دنبی ﷺ دی چی دلالت، یٰنِسَآءَ النَّبِیِّ، پرکوی ځکه چی دخاصانوکوتاهی هم دنورو دکوتاهی څخه سخته
وی ، دغه شان د دوی اطاعت هم دنورو داطاعت څخه زیات مقبول وی ، نو په وعد او وعید دواړوکی
دغه دنورو څخه ممتازوی اوخاص کر دکلام کولو په مقام کی دا ویل ممکنه ده ، چی دامهات المومنین
اطاعت اوخدمت کول دنبی کریم ﷺ زړه مبارك ته زیات راحت رسوونکی وی ، نو دوی ﷺ ته راحت داجر
دزیات والی موجب سو ، اودغه شان دنافرمانی سزایی هم زیاته سوه ، تردی ځای پوری ازواجو (رض) ته
دحضور ﷺ دحقونو متعلق خطاب وو مخ ته اوس دعامو احکامو متعلق دزیات اهتمام دپاره خطاب دی
چی) ای دنبی ﷺ بیبیانو! (محضی په دی خبره مه خوشحالیږی چی مونږ دنبی ﷺ بیبیانی یو اوپه دی وجه
دعامو ښځو څخه ممتازی یو ، دا نسبت اوشرافت زمونږ دپاره بس دی ، نو دا وسوسه مه کوی ، دا خبره
صحیح ده چی) تاسی دمعمولی ښځو په شان نه یاست! (بیشکه چی د دوی څخه ممتازی یاست، مکر
مطلقًا نه بلکه ددی سره یوشرط هم دی هغه داچی) که تاسی تقویٰ اختیارکی (نوبیا واقعی چی ددی
نسبت په سبب سره تاسی ته دنورو څخه زیات فضیلت حاصل دی تردی چی ثواب به درته دوچنده
حاصلیږی اوکه دا شرط ثابت نه سی نو دا نسبت به په عکس سره د دوچنده عذاب سبب جوړسی ، هر
کله چی خبره دا ده چی نسبت بغیر دتقویٰ څخه هیڅ نه دی) نو (تاسی ته دشرعی احکامو پوره پابندی
کول په کار دی عمومًا اوپه ذکر سوو احکامو دراتلونکی آیت کی خصوصًا ، اوهغه احکام دا دی چی)
تاسی (دنامحرم سړی سره) په خبرو کی (هرکله چی ضرورت دخبرو کولو پیښ سی) نزاکت مه کوی (ددی
مطلب دا نه دی چی قصدًا نزاکت مه کوی ځکه چی ددی بدوالی خوبدیهی دی ، دوهمه دا چی په ازواجو
مطهراتو کی خو ددی گر سره څه احتمال نسته ، بلکه مطلب دا دی چی لکه څنګه چی دښځو په خبرو کی
فطری انداز وی چی طبعی نرمی اونزاکت په کی وی ، په دغه انداز سره خبری مه کوی) چی (په دی سره)
داسی سړی ته (طبعًا فاسد) خیال پیدا کیږی ، دکوم په زړه کی چی خرابی (اوبدی) ده (بلکه په داسی
موقعو باندی په تکلف اواهتمام سره دغه فطری انداز بدلوی خبری کوی) اودَ (پاکدامنی دَ) قاعدی
موافق خبره کوی (یعنی په داسی انداز سره چی زیږوالی اوسپیره والی په کی وی ، چی دا دپاکدامنی
حفاظت دی او دا بداخلاقی نه ده ، بد اخلاقی هغه ده چی دچاړه ته ازار په ورسیږی اوپه فاسدی طمعی
بندولو سره ازارنه لازمیږی ، په دی کی خو یی دخبرو کولو متعلق حکم وکی) او (مخ ته دپردی متعلق
ارشاد دی اومشترکه خبره په دواړوکی فقط پاکدامنی ده یعنی) تاسی په خپلو کورونوکی قرار ونیسی
(مراد ددی څخه دا دی چی محضی په ځان دکپړو اچولو اوپرده کولو باندی صبرمه کوی ، بلکه پرده په
داسی طریقه سره کوی چی بدن سره دکپړو په نظر رانه سی ، لکه چی نن صبا په شریفانوکی دپردی طریقه

داسې متعارف ده چې ښځې د کورونو څخه نه وزي، البته د ضرورت موقعې په بل دليل سره مستثنٰى وي) او (مخ ته د دې حکم د تاکيد دپاره ارشاد دی چې) د پخواني زماني دجهالت د دستور موافق مه گرځئ (په کومه کې چې د بې پردگۍ رواج وو که څه هم بغير د بې حيايۍ څخه ولې نه وي ، او د تير پخواني جاهليت څخه مراد هغه جاهليت دی کوم چې د اسلام څخه مخکې وو او د دې په مقابله کې يو د مابعد جاهليت دی چې وروسته د اسلامي احکامو د تعليم او تبليغ څخه په دې عمل ونه سي ، نو کومه بې عملي چې د اسلام څخه وروسته وي ، هغه بل جاهليت دی ، په دې وجه په تشبيه کې تخصيص د اولنی جاهليت ظاهر دی ، څکه چې د مشبه او مشبه به تغائر ضروري دی ، مطلب دا دی چې د بل جاهليت په جاري کولو سره د اولنی جاهليت پيروي مه کوی د کوم د ختمولو دپاره چې اسلام راغلی دی تردې څای پورې د عفت متعلق احکام وه) او (مخ ته د نورو شرعي احکامو ارشاد دی چې) تاسې د لمنځونو پابندی ساتئ او زکوٰة (که د نصاب مالکان یاست) ورکوئ (څکه چې دا دواړه لوی شرعي احکام دي په دې وجه د دوی تخصيص وسو) او (نور چې څومره احکام دي تاسې ته معلوم دي په ټولوکې) دالله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ خبره منئ (او مونږ چې په تاسې دا احکام لازم کړي دي او د دې مومکلف کړي یاست نو خاص ستاسې نفع ده ، څکه چې) الله ﷻ ته (د دې احکامو په ښوولو سره تشريعاً) دا منظوره ده چې ای (د پيغمبر ﷺ) د کور والاؤ! ستاسې څخه (د معصيت او نافرماني) گندگي ليرې کړي او تاسې (په ظاهر، باطن، عقيدې، عمل او اخلاقو باندې بالکل) پاک صفا کړي (څکه چې په احکامو د علم راتلو په سبب د مخالفت څخه چې موجب د گندگۍ او مانع د پاکوالي دی ، محفوظ کيدل ممکن دي) او (چونکې په دې احکامو عمل واجب دی ، او عمل موقوف دی د احکامو په پيژندو او د دې په ياد ساتلو، په دې وجه) تاسې د الله ﷻ دا ايتونه (يعني قرآن) او دا علم (د احکامو) ياد ساتئ چې ستاسې په کورونوکې د دې مباحثه وي (او دا هم د نظر په وړاندې ساتئ چې) بيشکه الله ﷻ په رازونو پوه دی (چې د زړونو په عملونو هم پوه دی او) پوره خبردار دی (چې پټ عملونه هم پيژني ، په دې وجه په پټه په ښکاره په ظاهر او باطن په او امرو عمل کول او د نواهيو څخه د ځان ساتلو اهتمام واجب دی)

**معلومات او مسئلي:** وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا : په دې کې قنوت يعني دالله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ اطاعت شرط دی باعمل صالح شرط دی سبب دا دی چې اجر او ثواب خو هغه وخت حاصليږي هر کله چې اطاعت مکمل وي او د سزا دپاره يو گناه هم کافي ده .

**(پاکو بيبيانو (رض) ته خاص هدايتونه)**

يَا نِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ : په تيرو ايتونوکې يې پاکې بيبيانې د نبي کريم ﷺ څخه د داسې مطالبو کولو څخه منع کړي دي ، د کومو پوره کول چې د دوی دپاره گران وي يا کوم چې د دوی د شان مناسب نه وي او کله چې هغوی دا اختيار کړه نو د هغوی درجه د عامو ښځو څخه لوړه سوه او د هغوی يو عمل يې د دوو قائمقام جوړکی ، مخ ته د دوی د عمل اصلاح او د نبي کريم ﷺ د صحبت او ښځوالي مناسب جوړولو دپاره يو څو هدايتونه ورکول سوي دي ، دا ټول هدايتونه که څه هم د پاکو بيبيانو دپاره مخصوص نه دي بلکه ټولې مسلمانانې ښځې په دې مامورې دي ، مگر دلته يې پاکو

بيبيانو ته خصوصي خطاب وکی او دی طرف ته یی توجه ورته راوګرځوله چی داعملونه اواحکام کوم چی دټولو مسلمانانو ښځو دپاره لازم او واجب دی تاسی ته ددی اهتمام دنورو څخه زيات کول په کار دی اود ، لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ : څخه دا خصوصیت مراد دی .

**( ایا پاکي بيبياني دټول عالم تر بیبیانو بنه دی ؟ )**

دايت ددی الفاظو څخه په ظاهره معلوميږی چی پاکی بیبیانی دټول عالم دبیبیانو څخه افضلی دی، مګر دقرآن کریم آیت دحضرت مریم ﷺ په باره کی دا دی ، إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ : ددی څخه دحضرت مریم ﷺ دټول عالم دښځو څخه افضل والی ثابتيږی ، اوپه ترمذی کی دحضرت انس ﷺ حدیث دی چی نبی کریم ﷺ فرمايلی دی چی، کافی دی تاسی ته دټولو ښځو څخه مریم ﷺ لور دعمران اوخدیجه ﷺ لور دخوليد (ام المؤمنين) اوفاطمه ﷺ لور دمحمد ﷺ اوآسیه ﷺ ښځه دفرعون ، په دی حدیث کی یی دحضرت مریم ﷺ سره نوری دری ښځی دټول عالم دښځو څخه افضلی فرمايلی دی .

په دی وجه په دی آیت کی چی کوم دپاکو بیبیانو افضلیت اوفوقیت بیان سوی دی ، هغه په یوخاص حیثیت دنبی ﷺ دبیبیانو کیدو دی ، په کوم کی چی دوی دټول عالم دښځو څخه بیشکه افضلی دی ، په دی سره مطلق عام فضیلت نه ثابتيږی ، کوم چی دنورو نصوصو څخه خلاف وی (مظهری)

د، لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ : څخه وروسته ، اِنِ اتَّقَيْتُنَّ : دا شرط ددی فضيلت دی، کوم چی الله ﷻ دوی ته دنبی دښځوالی په وجه بخښلی دی ، مقصود ددی څخه په دی خبره باندی خبرول دی چی فقط په دی نسبت اوتعلق باندی تکیه کوونکی مه کښيني چی مونږ دنبی ﷺ بیبیانی یو ، بلکه دفضیلت شرط تقوی او دالله ﷻ داحکامو اطاعت دی (قرطبی اومظهری)

ددی څخه وروسته څو هدایتونه پاکو بیبیانو (رض) ته ورکول سوی دی .

**اولني هدايت** : دښځو دپردی متعلق په اواز اوخبرو باندی پابندی ده .

فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ : يعني دچا غير محرم سره که دپردی څخه شاته هم دخبرو کولو ضرورت پيښ سی ، نو په خبروکی دهغه نزاکت اونرمی لهجی څخه په تکلیف سره پرهیز کول په کار دی کوم چی فطرتاً دښځو په اوازکی وی ، مطلب ددی نرمی اونزاکت څخه هغه نرمی ده کومه چی داوریدونکی په زړه کی میلان پیداکوی ، لکه چی ددی څخه وروسته فرمایی ، فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ : يعني داسی نرمی خبری مه کوی په کومو سره چی دداسی سړی طمع اومیلان پیداسی دکوم په زړه کی چی مرض وی ، دمرض څخه مراد نفاق دی یاددی یو شعبه ده ، داصلی منافق څخه خوداسی پیدا کیدل ظاهره خبره ده لیکن کوم سړی چی دمخلص مومن کیدو باوجود دحرامو طرف ته مائل کیږی ، هغه منافق خو به نه وی مګر ضعيف الايمان خوخامخادی اودا دايمان ضعیف والی کوم چی دحرامو طرف ته مائل کول کوی په حقیقت کی یوه شعبه دنفاق ده ، دخالص ایمان چی دنفاق شائبه په کی نه وی ددی سره څوك دحرامو طرف ته نه سی مائله کیدی (مظهری)

خلاصه ددی اولنی هدایت دښځو دپاره دپردو سرو څخه ځان ساتل او دپردی هغه اعلی مقام حاصلول

دی چې دپردې ضعیف الایمان په زړه کې ورځخه څه طمع یامیلان پیدا کیږي ، هغه ته نژدې هم کنه نوسي ، دښځو دپردې تفصیلي بحث به په دې سورة کې دمخ ته راتلونکو ایتونو لاندې بیان سي ، دلته دپاکو بیبیانو دپاره دخصوصي هدایتونو په ضمن کې چې څه راغلي دي صرف دهغه تشریح لیکل کیږي دخبرومتعلق چې کوم هدایتونه ورکړل سوي دي ، ددې داوریدو ځخه وروسته چې به ځینو امهات المومنین دغیر سړي سره خبرې کولې نو په خپله خوله به یې لاس ایښې وو چې اواز بدل سي ، په دې وجه دحضرت عمروبن عاص ﷺ په یوحدیث کې دي ، اِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهٰى اَنْ يُّكَلِّمَ النِّسَاءُ اِلاَّ بِاِذْنِ اَزْوَاجِهِنَّ (رواه الطبراني بسند حسن ، مظهري)

**مسئله** : ددې آیت او ددې ذکرسوي حدیث ځخه دومره خوثابته سوه چې دښځې اواز په سترکې دا خل نه دی ، لیکن دلته پردې هم احتیاطي پابندي ولګول سوه او په ټولو عبادتونو او احکاموکې ددې رعایت سوي دی چې دښځو خبرې دې په زوره نه وي کوم چې سړي واوري ، امام چې څه غلطي وکي نو مقتدیانو ته په ژبه سره دفتح ورکولو حکم دی ، لیکن ښځوته په ژبه باندې دفتح ورکولو په ځای دا تعلیم ورکول سوي دی چې دخپل یوه لاس پر شا به بل لاس ومښلوي اوټك اوروغ به ورځخه اوباسي چې امام پوه سي ، په ژبه به څه نه وایي .

---

**دوهم هدایت** : دمکملې پردې کولو دی ، وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلاَ تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الأُولٰى : یعني کښینې په خپلو کورنو کې او دتیرې زمانې دجاهلیت والاوو په شان مه ګرځي ، دلته داولنی جاهلیت ځخه مراد هغه جاهلیت دی کوم چې داسلام ځخه مخکې په دنیا کې غوړول سوي وو ، په دې لفظ کې اشاره ده چې ددې ځخه وروسته دوهم هم یو جاهلیت راتلونکی دی چې په هغه کې به هم دغه شان بې حیایي اوبې پردګي وغوړول سي ، دغه شاید چې دا اوس ددې زمانې جاهلیت دی چې هرځای لیدل کیږي .

په دې آیت کې دپردې متعلق اصلي حکم دا دی چې ښځې دې په کورونوکې اوسیږي (یعني بغیر دشرعي ضرورت ځخه دې دباندې نه وزي) ددې سره داهم فرمایي چې لکه څنګه چې به داسلام ځخه مخکې دجاهلیت په زمانه کې ښځې په ډاګه بې پردې ګرځیدې دغسې مه ګرځي ، دلفظ دتبرج اصلي معنی ظهور دی او دلته مراد ددې ځخه دخپل زینت اظهار دی (پردو سروته) لکه چې بل آیت کې ، غَيْرَ مُتَبَرِّجٰتٍ بِزِيْنَةٍ : راغلي دي .

دښځو دپردې پوره بحث اوتفصیلي احکام به مخ ته په دې سورة کې راسي ، دلته صرف دذکر سوي آیت تشریح لیکل کیږي ، ددې آیت ځخه دپردې متعلق دوې خبرې معلومې سوي اول داچې اصل مطلوب دالله ﷻ په نزد دښځو دپاره دا دی چې هغوی دکورونو ځخه دباندې نه وزي ، هغوی دکور دکارونو دپاره پیدا سوي دي په دې کې دې مشغوله وي او اصل پرده کومه چې شرعًا مطلوب ده هغه حجاب بالبُيُوت ده دوهمه خبره دا معلومه سوه چې که چیرې په ضرورت سره ښځه دکور ځخه وزي نو دزینت داظهار سره دې نه وزي ، بلکه برقع یا پړونې چې ټول بدن یې په کې پټ سي هغه دې اچوي اووزي دې ، لکه چې مخ ته ددې سورة احزاب په آیت، يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلاَبِيْبِهِنَّ، کې به ددې تفصیل راسي انشاء الله تعالی .

**( په کورونو کي دقرار نيولو ښځه دضرورت موقعي مستثني دی )**

په ، قَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ : کی یی پرښځو باندی قرار فی البیوت واجب کی ، چی مطلب یی دا سو چی دښځو دپاره دکور ښځه دباندی وتل مطلقًا ممنوع اوحرام دی ، مګر اول خوپه خپله ددی آیت دلَاتَبَرَّجْنَ ښځه دی طرف ته اشاره وسوه چی مطلقًا وتل په ضرورت سره ممنوع نه دی ، بلکه هغه وتل ممنوع دی په کوم کی چی دزینت اظهار وی ، دوهم دسورة احزاب آیت کوم چی مخ ته راځی ، په هغه کی په خپله دَ. يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ : حکم دا ښیی چی په یوه درجه کی دښځو دپاره دکور ښځه دوتلو اجازه هم سته په دی شرط چی دبرقعی وغیره دپردی سره ووزی ، ددی ښځه علاوه په خپله نبی کریم ﷺ دضرورت دځایونو ددی حکم ښځه مستثنٰی والی په یوحدیث کی واضح فرمایلی دی چی په دی کی پاکو بیبیانو ته خطاب کوی او فرمایی ، قَدْ اُذِنَ لَكُنَّ اَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ (رواه مسلم) یعنی تاسی ته ددی اجازت دی چی دخپل ضرورت دپاره دکورښځه ووزی ، بیادنبی کریم ﷺ عمل دحجاب دایت دنازلیدو ښځه وروسته پردی شاهد دی چی دضرورت په موقعو کی ښځوته دکورونیو ښځه دوتلو اجازت دی ، لکه چی دحج اوعمری دپاره دپاکو بیبیانو دنبی کریم ﷺ سره تلل په صحیح احادیثو سره ثابت دی او دډیرو روایتونو ښځه داهم ثابت دی چی پاکی بیبیانی به دخپل مور اوپلار اوخپلوانو وغیره دملاقات دپاره دخپلو کورونو ښځه وتلی ، دغه شان به غزاګانو ته هم دحضور ﷺ سره تللی ، دناروغ پوښتنی وغیره ته به هم وتلی اوپه عهدِ نبوی کی دوی ته مسجدونو ته دوتلو هم اجازت وو .

اوصرف دا نه چی دنبی کریم ﷺ سره یاخاص د دوی په زمانه کی داسی سوی دی ، دنبی کریم ﷺ دوفات ښځه وروسته هم دحضرت سوده او زینب بنت جحش وغیره ښځه علاوه دټولو پاکو بیبیانو دحج اوعمری دپاره تلل ثابت دی چی دا په صحابه کرامو ﷺ کی هیچا بدنه دی ګنلی ، بلکه حضرت فاروق اعظم ﷺ په خپله زمانه دخلافت کی پاکی بیبیانی په خپله په خپل اهتمام سره دحج دپاره ولیږلی اوحضرت عثمان غنی ﷺ اوعبد الرحمن بن عوف ﷺ یی د دوی سره دنګرانی اوانتظام دپاره ولیږی او دمومنانو دمیندو حضرت سوده ﷺ اوحضرت زینب بنت جحش، وروسته دوفات دنبی کریم ﷺ ښځه ، دحج او عمری دپاره نه تلل ددی آیت پربنیاد نه بلکه دیوحدیث پر بنیاد باندی وو، هغه دا چی په حجة الوداع کی کله چی نبی کریم ﷺ په پاکو بیبیانو په خپله دځان سره حج وکی نو دواپسی په وخت کی یی وفرمایل هٰذِهٖ ثُمَّ لُزُوْمُ الْحُصُرِ، دهٰذِهٖ اشاره ددی حج طرف ته ده اوحصر دحصیر جمع ده چی معنٰی یی بوریا ده، مطلب دحدیث دا دی چی ستاسی وتل صرف ددی دپاره وسول ، ددی ښځه وروسته به دخپلو کورونو بوری لازمی ونیسی او ددی ښځه مه وزی ، حضرت سوده بنت زمعه اوحضرت زینب بنت جحش ددی حدیث دا مطلب مقررکی چی ستاسی وتل صرف ددی حجة الوداع دپاره جائز وو، مخ ته جائز نه دی ، نورو پاکو بیبیانو په کوموکی چی دحضرت عائشی ﷺ په شان فقیهه هم دا خله ده ، ټولو ددی مطلب دا مقرر کی چی لکه ښنګه چی دا سفر دی چی دیو شرعی عبادت دادا کولو دپاره وی بس دغه شان وتل جائز دی کنه نو په خپلو کورونو کی پاته کیدل لازم دی .

لنډه دا چې دايت ، وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ : دمطلب څخه په اشارو دقرآن اودنبي کريم ﷺ په عمل او په اجماع داصحابو کرامو ﷡ موقعي دضرورت مستثنٰي دی ، په کومو کی چې عبادتونه حج اوعمره هم دا خل دی ، او طبعي ضرورتونه دمور اوپلار او دخپلو محارمو زيارتونه ، بيمار پرسي وغيره هم دغه شان که دخه نفقې او دژوند دضرورتونو څه نور سامان نه وی نو دپردی سره دمحنت او مزدوری دپاره وتل هم ، البته دضرورت په موقعو کی دوتلو دپاره شرط دا دی چې دزينت داظهار سره نه وزی بلکه په برقعه يا پرونی کی پټه وزی .

**(دحضرت ام المومنين صديقي عائشي ﵂ دبصري په سفر او دجنګ جمل په واقعه دروافضو چتيات)**

لوړ په وضاحت سره دا خبره راغلی ده چې د، قَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ : مطلب په خپله دقرآن داشاراتو بلکه دوضاحتونو څخه ، دارنګه دنبي کريم ﷺ دعمل او داجماع داصحابو ﷡ څخه داثابت دی چې دضرورت موقع ددی څخه مستثنٰی دی چې حج عمره اونور ديني ضرورتونه په کی شامل دی ، حضرت عائشي ﵂ او ددی سره حضرت ام سلمي ﵂ اوحضرت صفيي ﵂ دی تولو دحج دپاره تشريف وړی وو ، هلته يی دحضرت عثمان غني ﵁ دشهادت او دبغاوت واقعات واوريدل نو سختي غمجني سوی اودمسلمانانو په جلاجلا کيدو او دمسلمانانو په نظام کی دخلل او فتنی په انديښنه پريشانه سوی ، په دی حالت کی حضرت طلحه ﵁ اوزبير ﵁ اونعمان بن بشير ﵁ اوکعب بن عجره ﵁ اوځو نور صحابه کرام ﷡ دمدينی څخه وتښتيدل مکی معظمی ته ورسيدل ، ځکه چې دحضرت عثمان ﵁ قاتلان د دوی په قتل هم پسی وه ، دا حضرات دبغاوت کوونکو سره شريك نه وه، بلکه ددا سی کار څخه يی دوی منع کول ، دحضرت عثمان غني ﵁ دقتل څخه وروسته هغوی په دوی هم پسی وه ، په دی وجه دی حضراتو ځانونه محفوظ کړل مکی معظمی ته ورسيدل او دام المومنين حضرت عائشي ﵂ په خدمت کی حاضر سول اومشوره يی ورڅخه وغوښتله حضرت عائشي ﵂ دوی ته دا مشوره ورکړه چې تاسی ترهغه وخته پوری مدينی منوری ته مه ځی ، ترڅو پوری چې باغيان دحضرت علي ﵁ پر شا اوخوا جمع وی اوهغوی د دوی څخه دقصاص په اخيستو سره د ډيری فتني دبيری په وجه چپ دی نو تاسی خلګ يوځو ورځی داسی ځای ته ولاړ سی اوسيږئ ، کوم ځای چې ځان په امن ګنی ، ترهغه چې اميرالمومنين په انتظام واك نه وی پيدا کړی اوتاسی خلګ چې څومره کوشش کولی سی کوی چې هغه خلګ دامير المومنين دخوا څخه ليری سی او امير المومنين دهغو خلګو په قصاص يابدل اخيستو قدرت پيداکی .

دا حضرت په دی راضی سول او بصری ته دتللو اراده يی وکړه ځکه چې دغه وخت هلته دمسلمانانو لښکر جمع وو، دی حضراتو چې هلته دتللو اراده وکړه نو ام المومنين ﵂ ته يی هم درخواست وکی چې دحکومت دانتظام تر برقراره کيدو پوری تاسی هم زمونږ سره په بصره کی قيام وفرماياست .

دغه وخت دحضرت عثمان ﵁ دقاتلانو اومفسدانوقوت اوشوکت او دحضرت علي﵁ په دوی دحد شرعي جاري کولوڅخه بی واکه کيدل په خپله دنهج البلاغة دروايت څخه واضح دی ، اونهج البلاغة شيعه حضرات مستند منی په نهج البلاغة کی دی چې حضرت اميرالمومنين ته د دوی څينو ملګرو

وویل چی که ته دغو خلگو ته سزا ورکړی کومو چی په حضرت عثمان ﷛ باندی حمله کړی ده نوښه به وی ، نوحضرت امیرالمومنین وفرمایل، چی وروڼو! زه ددی خبری څخه غافله نه یم کومه چی تاسی کوی مګر دا کارڅنګه کیدی سی ، هرکله چی دغه خلک په مدینه منوره قابض دی اوستاسی غلامان اودخوا اوشا اعراب هم دهغوی سره یو سوی دی ، په داسی حالاتو کی که د دوی دسزا احکام جاری کړم نو څنګه به نافذ سی ؟

حضرت صدیقه ﷺ ته یو خوا دحضرت علی ﷛ مجبوری معلومه وه اوبل طرف ته ورته دا هم معلومه وه چی دحضرت عثمان ﷛ په شهادت سره دمسلمانانو زړونه زخمی دی اودحضرت عثمان ﷛ دقاتلانو څخه دبدل په اخیستوکی چی کوم تاخیر کیږی که څه هم دا دامیر المومنین حضرت علی ﷛ دمجبوری په وجه دی اوپه دی سر بیره داچی دحضرت عثمان ﷛ قاتلان به دامیرالمؤمنین په مجلسونوکی هم شریکیدل ، کوم خلک چی دامیرالمومنین دمجبوری څخه ناخبره وه ، هغوی ته په دی معامله کی د دوی څخه هم شکایت پیدا کیدی ، ممکنه وه چی دا ګیله او شکایت دبلی فتنی شروع جوړه نه سی ، په دی وجه دخلګو دپوهولو اوصبرکولو اوامیرالمومنین ﷛ ته دطاقت رسولو، دحکومت دانتظام مضبوطولو اوپه خپل مینځ کی دګیلواو شکایتونو دلیری کولو، دخلګو په مینځ کی داصلاح راوستلو په اراده سره دوی دبصری سفر اختیارکی، په دی سفرکی د دوی محرم (خور یی) حضرت عبدالله بن زبیر ﷛ وغیره د دوی سره ملګری وو، دخپل ددی سفر مقصد په خپله حضرت عائشی ﷺ دحضرت قعقاع ﷛ په مخکی بیان کړی وو، لکه چی مخ ته به راسی ، او دداسی فتنی په وخت کی دمسلمانانو په مینځ کی داصلاح کار چی څومره اهم دینی خدمت وو هغه هم ښکاره دی ، په دی وجه که دمومنانو مور دبصری سفر دمحارمو سره د اوسپنی دپردی په هودج ( داوښ په کجاوه) کی اختیار کی نو دا چی کوم شیعه ګانو او روافضو دیو طوفان په شکل کی پیش کړی دی ، چی دمومنانو مور دقرآن داحکامو خلاف ورزی وکړه ددی څه جواز کیدی سی .

مخ ته دمنافقانو اوفسادیانو شرارت چی کوم په خپلوکی دجنګ صورت اختیارکی ، ددی خیال هیڅکله هم دحضرت صدیقی ﷺ په وهم اوګمان کی نه وو، ددی آیت دتفسیر دپاره صرف دومره کافی ده ، مخ ته دجنګ جمل دتفصیل داموقع نه ده ، مګر په لنډ ډول دحقیقت واضح کولو دپاره څو کرښی لیکل کیږی .

په خپل مینځ کی دفتنو اوجګړو په وخت کی چی کوم حالات په دنیا کی پیښیږی دهغه څخه څوک عقلمند غافله نه سی پاته کیدی ، دلته هم صورت داسی پیښ سو، چی دمدینی څخه دراغلو صحابه کرامو ﷢ په ملګرتیا کی دحضرت صدیقی ﷺ دبصری سفر منافقانو اومفسدانو دحضرت علی ﷛ په مخکی په خراب صورت کی داسی پیش کی ، چی دا ټول څکه بصری ته ځی چی دهغه ځای څخه لښکر راولی اوستا مقابله وکی ، که ته دوخت امیر یی نوستا فرض دی چی دافتنه دمخ ته تللو څخه مخکی هم دغه ځای ختمه کړی ، حضرت حسن ﷛ اوحضرت حسین ﷛، حضرت عبدالله ابن جعفر ﷛، حضرت عبدالله ابن عباس ﷛ وغیره صحابه کرامو ﷢ ددی رایی څخه اختلاف هم وکی او مشوره یی دا ورکړه

چي ته د دوی مقابلې ته لښکر ترهغه وخته پورې مه لیږه، ترڅو پورې چي صحیح صورت حال معلوم نه سي، مګر دبل طرف رایه ورکوونکی ډیروه، حضرت علي ﷺ هم د دوی طرف ته مائله سو، دلښکر سره را ووتی او دا شریان فتنه او بغاوت کوونکي ﷺ ورسره را ووتل.

هرکله چي دا حضرات بصرې ته نژدې ورسیدل نوحضرت قعقاع ﷺ یې دمومنانو مور ﷺ ته دحال معلومولو دپاره ولیږئ، هغه عرض وکړ چي ای دمؤمنانو مورا ستاسي دلته دتشریف راوړلو سبب څه دی؟ نوحضرت صدیقه ﷺ وفرمایل، اَیْ بُنَیَّ الْاِصْلَاحُ بَیْنَ النَّاسِ، یعني زما خوږه زویه زه دخلګو په مینځ کي داصلاح په اراده سره دلته راغلې یم، بیا حضرت طلحه (رض) اوحضرت زبیر ﷺ هم دحضرت قعقاع ﷺ مجلس ته راوغوښتل سوه، حضرت قعقاع ﷺ د دوی څخه پوښتنه وکړه چي تاسي څه غواړئ؟ هغوی عرض وکړ چي دحضرت عثمان ﷺ په قاتلانو دشرعي حد جاري کولو څخه ماسوا مونږ نور هیڅ نه غواړو، حضرت قعقاع ﷺ پوه کړل چي دا کار خو ترهغه وخته پورې نه سي کیدی، ترڅو پورې چي دمسلمانانو جماعت منظم اومستحکم نه سي، په دې وجه په تاسي باندې لازمه ده چي ترهغه وخته پورې تاسي دمصالحت صورت اختیار کړی.

دې مشرانو داخبره ومنله، حضرت قعقاع ﷺ ولاړی اوامیر المومنین ﷺ ته یې ددې اطلاع ورکړه، هغه هم ډیر خوشحاله اومطمئن سو اوټولو خلګو دواپسي اراده وکړه او درې ورځي په دغه میدان کي په دې حال پاته سول چي هیڅانه په دې کي شك نه و چي اوس به په دواړو فریقو کي دمصالحت اعلان وسي اوپه څلورمه ورځ سهار دا اعلان کیدونکی وو او دحضرت امیر المومنین ﷺ ملاقات دحضرت طلحه (رض) اوحضرت زبیر ﷺ سره کیدونکی وو، نو حضرت عثمان ﷺ قاتلان په کي شریك نه وه، نو دا خبره په دې خلګو ډیره ګرانه سوه اودا منصوبه یې جوړه کړه چي اول دحضرت عائشي ﷺ ډلې ته ورسې اوقتل اولوټ مار په کي وکي چي هغوی اوملګري یې دا وګڼي چي دحضرت علي ﷺ دطرف څخه عهد شکني وسوه، او دا خلک په دې غلط فهمي کي دحضرت علي ﷺ پرلښکر حمله وکي، د دوی دا شیطاني چال وچلیدی او دحضرت علي ﷺ په لښکرکي دشاملو فسادیانو دطرف څخه چي کله دحضرت صدیقه ﷺ پرډله حمله وسوه، نوهغوی په دې ګڼلوکي حق بجانب وه چي دا حمله دحضرت علي ﷺ دلښکر دطرف څخه سوې ده او ددې جوابي کار روایي شروع سوه، حضرت علي ﷺ چي دا حالات ولیدل نو دجنګ څخه ماسوا بله چاره نه وه اوکومه حادثه چي په خپل مینځ کي دجنګ جګړې پیښیدونکې وه پیښه سوه اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ. داواقعه صحیح دغه ډول طبري اونورو ثقه وو مؤرخینو دحضرت حسن ﷺ اوحضرت عبد الله بن جعفر ﷺ اوحضرت عبد الله بن عباس ﷺ وغیره په روایتونو سره نقل کړې ده (روح المعاني)

غرض دا چي دمفسدانو اومجرمانو دشرارت اوفتنو پورته کولو په نتیجه کي په دې دواړو مقدسو ډلو کي په غیر شعوري طور سره دجنګ واقعه پیښه سوه اوهرکله چي دا فتنه سړه سوه نو دواړه حضرات په دې سخت غمجن سول، حضرت عائشي ﷺ ته چي به دا واقعه وریاده سوه نو دومره به یې ژړل چي لوپټه به یې په اوښکو لنده سوه، دغه شان حضرت علي ﷺ ته هم په دې واقعه سخته صدمه ورسیده، دفتنې

سرېدو څخه وروسته دقتل سوو دلاشونو لیدلو دپاره یې تشریف یووړی نو خپل ورنونه به یې وهل اودا به یې فرمایل چې کاشکی! زه ددې واقعې څخه مخکې مړ سوی اوهېر سوی وای.

او په څېنو روایتونوکی دی چې حضرت عائشې ﷺ به چې کله په قرآن کی دا ایت ، وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ : وایه نو ژړل به یې تردې چې لوپټه به یې په اوښکو لنده سوه «رواه عبدالله بن احمد فی زوائد الزهد وابن المنذر وابن شیبة عن مسروق . روح»

دذکرسوی آیت په ویلو ژړاپه دې وجه نه وه چې دقرار فی البیوت خلاف ورزی د دوی په نزد گناه وه یا سفرمنع وو بلکه دکورڅخه په وتلوچې کومه ناخوښه واقعه اوسخته حادثه پېښه سوه په دې باندې طبعی رنج اوغم ددې سبب وو «داټول روایتونه اوپوره مضمون دروح المعانی څخه را اخیستل سوی دی»

**﴿ پاکو بیبیانو ته دقرآن کریم څلورم اوپنځم هدایت ﴾**

وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ : یعنی لمونځ قائم کی اوزکوٰة اداکی اودالله ﷻ او دهغه درسول اطاعت کوی ، دوه هدایتونه په تفصیل سره مخ ته تیر سوی دی ، یعنی دنورو سړو سره په خبرو کی دنرمی اونزاکت څخه ځان ساتل او دکورونو څخه بغیر دضرورت څخه نه وتل ، دری هدایتونه په دی کی راغلل ، دا ټول پنځه هدایتونه دی ، کوم چې دښځو دپاره ددین دمهماتو څخه دی .

**﴿ دا پنځه سره هدایتونه دټولو مسلمانانو دپاره عام دی ﴾**

دذکرسوو هدایتونو په اخری هدایتونوکی خودهیڅ شك نه سی کیدی چې دا دپاکو بیبیانو دپاره خاص وی ، خودلمانځه زکوٰة اودالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ داطاعت څخه یومسلمان سړی اوښځه نه سی مستثنٰی کیدی اوباقی اولنی دوه هدایتونه کوم چې دښځو دپردې سره متعلق دی ، په لږشان فکر کولو سره دا هم واضح کیږی چې هغه هم دپاکو بیبیانو سره مخصوص نه دی ، بلکه دټولو مسلمانانو دښځو دپاره داحکم دی ، پاته سوه دا معامله چې ددی هدایتونو دذکر کولو څخه مخکی قرآن کریم دافرمایلی دی ، لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ : یعنی پاکی بیبیانی دعامو ښځوپه شان نه دی که دوی تقوٰی اختیار کی ، ددی څخه په ظاهره تخصیص معلومیږی ، نوددی واضح جواب دا دی چې تخصیص داحکامو نه دی ، بلکه په احکامو باندی دعمل کولو داهتمام دی ، یعنی پاکی بیبیانی دعامو ښځوپه شان نه دی ، بلکه د دوی شان دټولوڅخه اعلی اولوړ دی ، په دی وجه کوم احکام چې پرټولو مسلمانانو ښځو باندی فرض دی دهغه اهتمام دوی ته دټولو څخه زیات کول په کار دی . والله تعالی اعلم

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا: په تیروایتونوکی چې کوم هدایتونه پاکو بیبیانوته ورکول سوی دی هغه که څه هم د دوی دذات سره مخصوص نه دی،بلکه ټول امت ددی احکامو مکلف دی ، مگر پاکو بیبیانوته په کی خاص خطاب په دی وجه سوی دی چې دوی دخپل شان اودنبوت دکور مناسب ددی عملونو زیات اهتمام وکی ، په دی آیت کی ددی خصوصی خطاب حکمت ذکردی چې دعملونو داصلاح دخصوصی خطاب اوهدایت څخه دالله ﷻ په نزد مطلوب دا دی چې درسول ﷺ اهل بیت دگندگی څخه پاك کړی .

لفظ دَ، رِجْس : په قرآن کريم د ډېرو معانيو دپاره استعمال سوی دی يو ځای رجس دبتانو په معنٰی کی راغلی دی ، فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ : اوکله رجس مطلق دګناه په معنٰی کی، کله دعذاب په معنٰی کی، کله دنجاست اوګندګی په معنٰی کی استعمالیږی، چی مطلب یی دا دی چی هرهغه شی کوم چی شرعًا یاطبعًا قابل نفرت ګڼل کیږی ، دغه رجس دی ، په دی آيت کی داعامه معنٰی مراده ده (بحر محیط)

**( په آيت کي داهل بيتو څخه څوک مراد دي ؟ )**

په لوړو ايتونوکی دنبی کريم ﷺ بيبيانوته خطاب وو په دی وجه په صيغه دمونث سره خطاب وو دلته په اهل بيتوکی دپاکو بيبيانو سره د دوی اولاد اوپلاران هم دا خل دی ، په دی وجه يی صيغه دمذکر وفرمايله عَنْكُمْ ، وَيُطَهِّرَكُمْ او دتفسير ځينو امامانو داهل بيتو څخه مراد صرف پاکی بيبيانی مقرری کړی دی ، حضرت عکرمه ؓ اومقاتل ؓ دافرمايلی دی اوسعيد بن جبير ؓ دحضرت ابن عباس ؓ څخه هم داروايت نقل کړی دی ، چی دوی په آيت کی داهل بيتو څخه مراد پاکی بيبيانی مقرر کړی دی اوپه دليل کی يی راتلونکی آيت پيش کړی دی ، وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ بُيُوْتِكُنَّ (رواه ابن ابی حاتم وابن جرير) اوپه تيرو ايتونو کی دنساء النبی په الفاظو سره خطاب هم ددی قرينه ده ، حضرت عکرمه ؓ خوبه په بازارکی منادی کوله چی په آيت کی داهل بيتو څخه مراد پاکی بيبيانی دی ، ځکه چی داايت د دوی په شان کی نازل سوی دی اوفرمايل به يی چی زه په دی باندی مباهله کولوته تيار يم .

ليکن دحديثو ډير روايتونه کوم چی ابن کثير دلته نقل کړی دی ، په دی شاهد دی ، چی په اهل بيتوکی حضرت فاطمه ؓ اوحضرت علی ؓ اوحضرت حسن ؓ اوحضرت حسين ؓ هم شامل دی ، لکه دصحيح مسلم حديث دحضرت عائشی ؓ په روايت سره دی ، چی يو وخت نبی کريم ﷺ دکورڅخه دباندی تشريف يووړی اودغه وخت ده ﷺ يو تور رومی څادر په سرکړی وو، حسن بن علی ؓ راغی نو ده ﷺ هغه ؓ په دی څادرکی واخيستی بياحسين ؓ راغی ، هغه يی هم په دی څادرکی واخيستی ، ددی څخه وروسته فاطمه ؓ اوبياعلی ؓ راغلل ، هغه يی هم په دی څادرکي دننه کړل ، بيايی داايت تلاوت وفرمايی ، اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيْرًا : اوپه ځينو روايتونو کی داهم دی چی دايت ويلو څخه وروسته يی وفرمايل ، اَللّٰهُمَّ هٰؤُلَاءِ اَهْلِ بَيْتِيْ (ابن جرير)

ابن کثير ددی مضمون دډيرو معتبرو روايتونو نقل کولو څخه وروسته فرمايی چی په حقيقت کی په دی دواړو اقوالوکی کوم چی دتفسير دامامانو څخه نقل دی ، هيڅ تضاد نسته، کومو خلکو چی داويلی دی چی دا ايت دپاکو بيبيانو په شان کی نازل سوی دی او داهل بيتو څخه دغه مراد دی دا ددی منافی نه ده چی نور حضرات دی هم په اهل بيتو کی شامل وی، په دی وجه صحيح دا ده چی په لفظ داهل بيتو کی پاکی بيبيانی هم داخلی دی ، ځکه چی شان نزول ددی آيت هم دغه دی او دشان نزول مصداق په آيت کی دا خليدل دڅه شبهی محتمل نه دی اوحضرت فاطمه ؓ حضرت علی ؓ حضرت حسن ؓ اوحسين ؓ هم دارشاد نبوی ﷺ مطابق په اهل بيتو کی شامل دی او ددی آيت څخه مخکی او وروسته دواړه ځايه دنساء النبی ﷺ په عنوان سره خطاب او د دوی دپاره يی صيغی دمؤنث استعمال کړی دی ، په تيرو

ایتونوکی دَ، فَلاَ تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ څخه تر اخره پوری صیغی دمؤنث استعمال سوی دی اومخته بیاپه ، وَاذْکُرْنَ مَا یُتْلٰی، کی په صیغه دمؤنث خطاب سوی دی ، دا درمیانی آیت دمخکی او وروسته څخه پربکول په صیغه دمذکر، عَنْکُمْ، او، یُطَهِّرَکُمْ، فرمایل هم پردی قوی شاهد دی ، چی په دی کی صرف بیبیانی داخلی نه دی څه سړی هم دی .

په ذکر سوی آیت کی چی یی دا فرمایلی دی چی، لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیْرًا: ظاهره ده چی ددی څخه مراد دا دی چی ددی هدایتونو په ذریعه به دشیطان دلمس، گناهونو اوقباحتونو څخه الله ﷻ اهل بیت محفوظ وساتی اوپاك به یی کړی ، لنډه دا چی پاکوالی تشریعی مراد دی ، تکوینی پاکوالی کوم چی خاصه دانبیاؤ ده ، هغه مراد نه دی ، ددی څخه دانه لازمیږی چی دا ټول دی معصوم وی او د دوی څخه دی دانبیاؤ په شان څه گناه صادریدل ممکن نه وی ، دتکوینی پاکوالی چی کومه خاصه ده ، شیعه گانوپه دی آیت کی دجمهور امت څخه اختلاف کړی دی اول خو یی لفظ داهل بیت صرف داولاد او دعصبات رسول ﷺ سره دمخصوص کیدو اودپاکو بیبیانو (رض) یی د دوی څخه دخارج کیدو دعوی وکړه ، دوهم یی په ذکر سوی آیت کی دپاکوالی څخه مراد د دوی عصمت مقررکی اوهل بیت یی دانبیاؤ په شان معصوم کړل ، ددی جواب او دمسئلی مفصل بحث احقر په احکام القرآن سورة احزاب کی لیکلی دی ، په دی کی دعصمت تعریف او ددی دپیغمبرانو اوملائکو سره مخصوصوالی او د دوی څخه علاوه دبل چا څخه معلوم کیدل په شرعی دلیلونو سره واضح کړی دی ، عالمان یی هلته کتلی سی ، عواموته یی ضرورت نسته .

وَاذْکُرْنَ مَا یُتْلٰی فِیْ بُیُوْتِکُنَّ مِنْ آیَاتِ اللّٰهِ وَالْحِکْمَةِ : دایت الله څخه مراد قرآن او دحکمت څخه مراد دنبی کریم ﷺ تعلیمات اوسنت رسول ﷺ دی ، لکه چی عامو مفسرینو دحکمت تفسیر دلته په سنتو سره کړی دی ، او دلفظ دَ، وَاذْکُرْنَ، دوه مطلبونه کیدی سی ، یو دا چی دا شیان په خپله یادول چی نتیجه یی په دی عمل کول دی ، دوهم دا چی کوم قرآن د دوی په کورنوکی د دوی په مخکی نازل سو یاکوم تعلیمات چی نبی کریم ﷺ دوی ته ورکړل دهغو ذکر دامت نورو خلکو ته وکی او دوی ته یی ورسوی .

**فائده** : ابن عربی په احکام القرآن کی فرمایی چی ددی آیت څخه داثابته سوه چی کوم سړی دنبی کریم ﷺ څخه دقرآن څه آیت یاحدیث واوری نو په هغه لازمه ده چی داامت ته ورسوی تردی چی پرپاکو بیبیانو باندی یی هم لازمه کړه چی کوم ایتونه دقرآن د دوی په کورنوکی نازل سی یاکوم تعلیمات چی دنبی کریم ﷺ څخه دوی ته حاصل وی دهغه ذکر دامت نورو افرادو ته وکی اودا دالله ﷻ امانت دوی ته ورسوی .

**( دقرآن په شان دحدیثو حفاظت )**

په دی آیت کی چی څنگه دقرآن دایتونو تبلیغ اوتعلیم په امت لازم کړی دی ، دغه شان لفظ دحکمت یی وفرمایی اودنبی کریم ﷺ داحادیثو تلیغ یی هم لازم کړی دی ، په دی وجه صحابه کرامو ﷺ ددی حکم تعمیل په هرحال کی کړی دی ، په صحیح بخاری کی دحضرت معاذ ﷺ دا واقعه چی دوی دنبی کریم ﷺ څخه یو حدیث واوریدی لیکن دایی دعامو خلکو په مخکی څکه بیان نه کی چی خطره وه چی خلگ به دا په دی درجه کی ونه ساتی اوپه څه غلط فهمی کی به اخته سی ، لیکن کله چی د دوی دوفات وخت

راغی نو خلک یې جمع کړل او هغه حدیث یې ورته واوروی اووې فرمایل چې ما تردې وخته پورې په دینې مصلحت سره ددې ذکر چاته نه وو کړی ، مګر اوس دمرګ وخت نژدې دی ، په دې وجه دامت دا امانت دوی ته رسول غوارم په صحیح بخاری کې ددې الفاظ دا دی ، وَاَخْبَرَ بِهِ مَعَاذٌ عِنْدَ مَوْتِهِ تَاَثُّمًا ، یعنې حضرت معاذ ﷺ دا حدیث خلګوته دوفات په وخت کې په دې وجه واوروی چې دی ګناهګار نه سی چې دنبي کریم ﷺ حدیث یې خلګو ته ونه رسوی .

داواقعه هم په دې شاهده ده چې ددې قرانی حکم تعمیل تولو صحابه کرامو ﷺ واجب او ضروری ګڼی اوصحابه کرامو ﷺ حدیثونه په احتیاط سره خلګو ته درسولو اهتمام فرمایلی وو، نو داحادیثو حفاظت هم په یوه درجه کی دقرآن حفاظت ته نژدې سو، په دې معامله کې شبهې را ایستل په حقیقت کې په قرآن کې شبهې را ایستل دي ، والله سبحانه وتعالی اعلم .

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ

بیشکه مسلمانان سړی او مسلمانانې ښځې اوایماندار سړی اوایمانداری ښځی اوبندګی کوونکی سړی اوبندګی کوونکی ښځی اوربښتنی سړی او ربښتنی ښځی .

وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ

او صبر کوونکی سړی ، او صبر کوونکی ښځی ، او عاجزی کوونکی سړی اوعاجزی کوونکی ښځی اوخیرات کوونکی سړی

وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ

اوخیرات کوونکی ښځی،اوروژه نیوونکی سړی اوروژه نیوونکی ښځی اوحفاظت کوونکی سړی دخپلو شرمګاهونو

وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ

اوحفاظت کوونکی ښځی ، اویادوونکی سړی دالله ﷻ ډیر او یادوونکی ښځی ، تیاره کړی ده الله ﷻ

لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

د دوی دپاره معافی اوثواب لوی .

لنډتفسیر: بیشکه داسلام کار کوونکی سړی اوداسلام کار کوونکی ښځی اوایمان راوړونکی سړی او ایمان راوړونکی ښځی دمسلمین اومسلمات په دی تفسیرسره داسلام څخه مراد دلمانځه، روژی، زکوٰة حج وغیره عملونه سول اوپه مومنین اومومنات کې دایمان څخه مراد عقیدې سوی ، لکه چې په صحیح بخاری اومسلم کې دحضرت جبرائیل ﷺ په پوښتنه دنبي کریم ﷺ څخه داسلام اوایمان متعلق هم دا جواب ورکول نقل دی، او فرمانبرداری کوونکی سړی اوفرمانبرداری کوونکی ښځی اوربښتنی سړی اوربښتنی ښځی (په دې ربښتنوالی کې دقول ربښتنوالی هم داخل دی اودعمل هم، اوپه ایمان اونیت کی

رښتنوالی هم، یعنی نه د دوی په خبروکی څه درواغ وی اونه په عمل کی کم همتی اوسستی اونه ریاکاری یانفاق) اوصبرکوونکی سړی اوصبرکوونکی ښځی (په دی کی دصبر ټول قسمونه راغلل، یعنی په طاعتونو اوعبادتونو باندی ثابت قدم پاته کیدل او دنافرمانیوڅخه خپل نفس بندساتل اوپه مصیبتونو صبرکول) اوخشوع کوونکی سړی اوخشوع کوونکی ښځی (په لفظ دخشوع کی دلمانځه اوعبادت خشوع هم داخله ده ، چی زړه هم دعبادت طرف ته متوجه وی اودخپل اندامونه اوبندونه هم ددی مناسب ساتی اوپه دی کی عامه تواضع هم داخله ده کومه چی دتکبر مقابل ده ، یعنی دا خلک دتکبر اوخپلی لویی څخه هم پاك دی اوپه لمانځه وغیره عبادتونوکی هم خشوع اوخضوع د دوی وظیفه ده) اوخیرات کوونکی سړی اوخیرات کوونکی ښځی (په دی کی زکوٰة اونفل صدقی ټولی شاملی دی) اوروژه ساتونکی سړی اوروژه ساتونکی ښځی اودخپل شرمګاه دحفاظت کولو والا سړی اوحفاظت کولو والا ښځی اوډیر دخدای یادونکی سړی اویادونکی ښځی (یعنی کوم چی دفرض ذکرونو څخه علاوه نفلی ذکرونه هم ادا کوی) ددی ټولو دپاره الله ﷻ مغفرت اولوی اجر تیار کړی دی .

**معلومات اومسئلې**

**( دقرآن عام خطابونه سړوته دی اوښځو په کي ضمناً دشامیلدو حکمت )**

دقرآن په عامو احکاموکی سړی اوښځی دواړه شامل دی مګر په عام طور سره خطاب سړوته سوی دی ، ښځی په دی کی ضمناً شاملی دی ، هرځای یی ، الفاظ استعمال کړی دی اوښځی یی ددی په ضمن کی مخاطبی کړی دی ، په دی کی اشاره ده چی دښځو ټولی معاملی پرستر اوپرده پوشی مبنی دی په دی کی د دوی اکرام اوعزت دی ، خصوصاً په ټول قرآن باندی چی فکر وسی نو معلومه به سی چی دحضرت مریم بنت عمران ؑ څخه ماسوا دهیڅ ښځی نوم په قرآن کی نه دی اخیستل سوی، بلکه چی ذکر یی راغلی دی نو دسړو په نسبت سره ، امرأة فرعون ، امرأة نوح او امرأة لوط په الفاظو سره تعبیر سوی دی دحضرت مریم ؑ خصوصیت به شاید دا وی چی دحضرت عیسیٰ ؑ نسبت دپلارطرفته نه سوای کیدی په دی وجه دمورطرف ته یی نسبت کول وو ، ددی نسبت دپاره ددی نوم ظاهرسو ، والله تعالی اعلم

دقرآن کریم دا اسلوب که څه هم په خپله پریولوی حکمت اومصلحت مبنی وو ، مګر دښځو دی طرف ته خیال راتلل یوطبعی امروو ، په دی وجه داحادیثو په کتابونوکی داسی ډیر روایتونه دی په کوموکی چی ښځو دنبی کریم ﷺ په خدمت کی دا عرض وکی چی مونږ وینو چی الله ﷻ هرځای دسړو ذکر په قرآن کی فرمایی او دوی مخاطب کوی، ددی څخه معلومه سوه چی په مونږ ښځوکی هیڅ خیر نسته، زمونږ بیره ده چی زمونږ عبادت به هم قبول نه وی (رواه البغوی عن الازواج المطهرات) اوپه ترمذی کی په سند حسن دحضرت ام عماره انصاریه ؓ څخه اوپه ځینو روایتونوکی دحضرت اسماء بن عمیس ؓ څخه دغه شان عرض پیش کول نقل دی ، او په دی ټولو روایتونوکی یی ددی ذکر سوو ایتونو دنزول سبب دا عرض مقرر کړی دی .

په ذکر سوو ایتونوکی یی دښځو ددلجویی او د دوی دعملونو دمقبولیت خصوصی ذکر وفرمایی او دا یی په کی وښوله چی دالله ﷻ په نزد دمقبولیت اوفضیلت مدار په نیکو عملونو اودالله په عبادت دی

په دی کی د سړی او ښځی هیڅ امتیاز نسته .

**( دالله ﷻ دډیر ذکرحکم او ددی حکمت )**

داسلام ارکان پنځه عبادتونه دی، لمونځ روژه زکوٰة، حج، جهاد ، لیکن په ټول قرآن کریم کی په دوی کی دیو عبادت په کثرت سره دکولوحکم نسته، مګر دالله ﷻ دذکرمتعلق دقرآن کریم په ډیرو ایتونو کی په کثرت سره دکولوارشاد دی ، په سورة انفال ، سورة جمعه او په دی سورة کی یی ، وَالذّٰکِرِیْنَ اللّٰهَ کَثِیْرًا وَالذّٰکِرٰتِ وفرمایل .

ددی حکمت غالبًا دا دی چی اول خو ذکر الله دټولو عبادتونو اصل روح دی ، لکه چی دحضرت معاذ بن انس ﷺ په روایت کی راغلی دی چی یو سړی دنبی کریم ﷺ ځخه پوښتنه وکړه چی په مجاهدینو کی دټولو ځخه زیات اجر اوثواب دچا دی؟ نووي فرمایل کوم چی دټولو ځخه زیات دالله ﷻ ذکر کوی ، بیایی پوښتنه وکړه چی په روژه داروکی دچاثواب دټولو ځخه زیات دی؟ وي فرمایل کوم چی دټولو ځخه زیات دالله ذکر کوی ، بیادغه شان یی دلمانځه، زکوٰة اوحج صدقی متعلق پوښتنه وکړل، په هروار باندی دوی ﷺ دا وفرمایل چی کوم دالله ﷻ ذکر زیات کوی ، هغه دزیات اجر مستحق دی (رواه احمد از ابن کثیر)

دوهم هغه په ټولو عبادتونو کی دټولو ځخه زیات اسانه دی، شریعت هم ددی دپاره څه شرط نه دی ایښی، په اودس بی اودسه ناستی پروتی اوولاړی ګرځیدو ، په هروخت کی دالله ﷻ ذکرکول کیږی دانه دانسان ځخه څه محنت غواړی نه فرصت ، اواثر اوفائده یی دومره عظیمه ده چی دذکر الله په ذریعه ددنیا کار هم دین اوعبادت جوړیږی، دخوراك ځخه مخکی او وروسته دعا ، دکورځخه دوتلواوبیرته راتللو دعاګانی په سفردتلو، دسفر په دوران کی او دسفرځخه کورته په واپسی کی دعاګانی ، دځه کار اوبارکولوځخه مخکی او وروسته دنبی کریم دتعلیم کړو دعاګانو مطلب هم دا دی چی مسلمان په هیڅ وخت کی هم دالله ﷻ ځخه په غفلت کی څه کار ونه کی اوچی دغه ماثوره دعاګانی په خپلو کارونو کی وایی نو دغه ددنیا کارونه به یی هم دین جوړیږی .

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهٗٓ أَمْرًا أَنْ يَّكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ

او نه دی لائق یو ایماندار سړی او ایمانداری ښځی لره کله چی مقرر کړی الله او دهغه رسول څه کار چی دوی ته وی اختیار

أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ۝۳۶

دخپل کار ، او چاچی نافرمانی وکړه دالله او دهغه درسول ځخه نو هغه بی لاری سو په بی لاری کیدو ښکاره

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِيٓ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ

او هرکله چی تا وویل هغه سړی ته په کوم چی الله ﷻ احسان وکی او تا احسان پر وکی پاته کړه دخپل خان سره

زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِيْ فِيْ نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيْهِ

خپله بی بی اوبیره وکړه دالله ﷻ څخه او تا پټوی په خپل زړه کی یو شی کوم چی الله ﷻ ښکاره کول غواړی

وَتَخْشَى النَّاسَ ۚ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰهُ ۗ فَلَمَّا قَضٰى

او بیریدی دخلقو څخه ، او دالله ﷻ څخه زیاته په کار ده بیره تا ته ، بیا چی هرکله زید تمام کی

زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ

دهغه ښځی سره خپل غرض مونږ هغه ستا په نکاح کی درکړه چی پاته نه سی په مسلمانانو گناه

فِيْٓ اَزْوَاجِ اَدْعِيَآئِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا ۗ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ

په نکاح کولو کی دخپلو متبنی دښځو سره ، هرکله چی هغوی پوره کړی دهغوی سره خپل غرض او دی دالله حکم

مَفْعُوْلًا ﴿۳۷﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيْمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ۗ

پوره کول ، نسته څه باك په نبی باندی په دی خبره کی کومه چی مقرر کړه الله دده دپاره ،

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۗ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا

لکه چی دستور پاته سوی دی دالله په هغو خلقو کی کوم چی تیر سوی دی مخکی ، او دی حکم دالله ﷻ مقرر

مَّقْدُوْرَا ۨ ﴿۳۸﴾ الَّذِيْنَ يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ

ثابت ، هغه خلق کوم چی رسوی پیغام دالله ﷻ اوبیریږي دده څخه او نه بیریږي دچا څخه

اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿۳۹﴾

ما سوا دالله ﷻ څخه ، اوپوره دی الله ﷻ کفایت کوونکی.

**لنډتفسير:** او یو ایماندار سړی او یوې ایمانداری ښځی ته لائق نه دی هرکله چی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ دڅه کار (که څه هم هغه ددنیا څه خبره ولی نه وی وجوبًا) حکم ورکړی چی (بیا) دغو (مومنانو) ته د دوی په دغه کارکی څه اختیار (باقی) پاته سی (یعنی ددی اختیار څه گنجائش نه پاته کیږی چی برابره خبره ده که ویی کړی یایی ونه کړی، بلکه عمل کول پر واجبیږی) او کوم سړی چی (وروسته دوجوبی حکم څخه) دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ خبره ونه منی هغه په صریح گمراهی کی پریوتی او (هغه وخت یادکی) کله چی تاسی (په پوهولو اومشوره سره) هغه سړی ته فرمایل په کوم چی الله ﷻ هم انعام وکی (چی داسلام

توفیق یې ورکې کوم چې دیني انعام دی او دغلامۍ څخه یې ازادکې چې دنیوي نعمت دی) اوتاهم انعام پروکې (دیني تعلیم دې ورته وفرمایې اوازاد دې کې او دترور لور دې ورته په نکاح کړه، مراد ورڅخه حضرت زید﷜ دی چې تا دې پوهوې) چې خپله بي بي (زینب ﷞ په خپله ښځوالي کې پاته کړه (او ددې په معمولي خطاګانو باندې نظر مه کوه اوکله چې ددې سره ناموافقه کیږې) او دخدای څخه وبیریږه (اوددې په حقوقو کې هم کوتاهي مه کوه چې هسې نه ددې سره دې ناموافقت پیدانه سي) او (کله چې شکایتونه دحدڅخه زیات سوه اوپه قرائنو سره داصلاح اوموافقت امیدپاته نه سو، نودغه وخت دپوهولو سره) تاسې په خپل زړه کې هغه خبره (هم) پټه کړې وه دکومې چې الله ﷻ (په اخرکې) ظاهرونکی وو (مراد ددې څخه دحضور ﷺ نکاح ده دحضرت زینب سره کله چې زید﷜ دی ته طلاق ورکې کوم چې حق تعالی په، زَوَّجْنٰكَهَا، کې قولاً اوپه خپله په نکاح کولو سره فعلاً ظاهره وفرمایله) او (ددې مشروط اومعلقې ارادې سره) تاسې دخلګو (دطعن) څخه (هم) بیره کول (ځکه چې دغه وخت په دې نکاح کې څه دیني اهم مصلحت په ذهن کې به نه وو راغلي محض دنیوي اندیښنه کیدل څه باك نه لري، بلکه په ځینو حیثیتونو سره مطلوب دی، کله چې په اعتراض سره دنورو ددین دخرابۍ احتمال وي او د دوی دهغه څخه محفوظ کول مقصود وي) اوبیریدل خوتاسې ته دخدای څخه زیات لائق دی (یعني چونکې په واقع کې په دې کې دیني مصلحت دی، لکه چې مخ ته په، لِكَيْ لَا يَكُوْنَ الخ، کې ذکردی، په دې وجه دخلګو څخه بیره مه کوی، چنانچې وروسته ددیني مصلحت داطلاع څخه بیا دوی څه اندیښنه ونه کړه اوپه اراده دنکاح کې بیره کول څه چې وروسته دنکاح څخه یې هم بیره ونه کړه چې قصه یې مخ ته راځي چې) بیاکله زید﷜ ددې څخه (زینب ﷞ څخه) زړه موړکې (یعني طلاق یې ورکې اوعده یې هم تیره سوه نو) مونږ ستاسې سره ددې نکاح وکړه چې پرمسلمانانو باندې دخپلې خولې ویلو دزامنو دبیبیانو (دنکاح) په باره کې څه تنګي پاته نه سي کله چې هغه (دخولې ویلو زامن) دهغوی څخه خپل زړونه ماړه کړي (یعني طلاق ورکې، مطلب دا دی چې ددې شریعت اظهار مقصود وو) او دخدای داحکم خو کیدونکی وو (ځکه چې حکمت ددې مقتضي وو، مخته دطعن جواب دی چې) ددې پیغمبر دپاره خدای ﷻ چې کومه خبره (تکویناً یا تشریعاً) مقرره کړې وه، په دې کې پرنبي څه الزام (اودطعن خبره) نسته، الله ﷻ دهغه (پیغمبرانو) په حق کې (هم) دا معمول جاري ساتلی دی کوم چې مخ ته تیرسوي دي (چې دوی ته دکوم کار اجازه وي، بي تکلفه دوی هغه کوي اوطعن نه دې پرسوي، دغه شان په دې نبي هم اعتراض نسته) او (ددغو پیغمبرانو هم چې ددې قسم څخه څومره کارونه وي ددغو ټولو په باره کې هم) دالله ﷻ حکم تجویز سوی (دمخکې څخه) وي (اودهغه موافق بیا دوی ته حکم کیږي اوهغه عمل کوي، شاید د دوی په قصه کې دا مضمون راوړل اوبیا دانبیاؤ په تذکره کې دامکرر راوړل دې طرف ته اشاره ده چې داسې کارونه په شان دټولو تکویني کارونو دداسې حکمت متضمن وي چې مخکې په علمِ الهي کې تجویز سوي وي بیاپه نبي ﷺ طعن کول په الله ﷻ طعن کول دي په خلاف دهغه کارونو څخه پرکومو په خپله حق تعالی ملامتیا وفرمایې که څه هم چې دغه هم دمقدر والي په وجه دحکمت متضمن وي مګر محل دملامتیا کیدل یې دلیل دی چې داخرابي هم لري، په دې وجه ددې مفاسدو په اعتبار سره په دوی

نکیر جائز دی ، مخ ته یو خاص مدح ده ددغو پیغمبرانو چی د دوی تسلی وسی یعنی) دا ټول (تیر سوی پیغمبران) داسی وه چی دالله ﷻ احکام به یی رسول (که په قولی تبلیغ به ماموره سول نو قولی اوکه په فعلی تبلیغ به ماموره سول نو فعلی) او (په دی باب کی) دالله ﷻ څخه به بیریدل اودالله ﷻ څخه ماسوا به دبل چا څخه نه بیریدل (نو تاسی ته هم ترڅو چی معلومه نه وه چی دا نکاح فعلی تبلیغ دی ، نو په داسی قسم فعلی تبلیغ نه کولو کی څه باك نسته لیکن تاته چی کله دا خبره معلومه سوه نو اوس تاسی هم څه اندیښنه مه کوی ځکه چی مقتضا ده دشان درسالت نوچنانچی ددی خبری دښکاره کیدو څخه وروسته دوی اندیښنه نه کوله ، اوسره ددی چی په خپله دوی ته درسالت په تبلیغ کی دچا څخه بیره نه ده پیښه سوی ، نه ددی احتمال وو ، بیاهم دپیغمبرانو قصه اورول دزړه دزیات قوی کولو دپاره دی) او (د دوی دزیاتی تسلی دپاره فرمایی چی) الله ﷻ (دعملونو) دحساب اخیستو دپاره کافی دی (بیا دچا څخه بیره دڅه ده ، دا رنګه پرتا طعن کونکو لره به هم سزا ورکی تاسی په طعن سره غمجن کیږی مه)

**معلومات اومسئلی**: داخبره مخ ته څو واره معلومه سوي ده چی په سورة احزاب کی زیات ترهغه احکام دی دکوموتعلق چی دنبی کریم ﷺ دتعظیم ، محبت اومکمل اطاعت سره یادوی ته دڅه قسم ازار اوتکلیف رسولودممانعت سره دی ، داذکر سوی ایتونه هم ددی سلسلی دڅو واقعاتو سره متعلق نازل سوی دی .

یوه واقعه دا پیښه سوه چی حضرت زیدبن حارثه ﷺ دیوه سړی غلام وو دجاهلیت په زمانه کی نبی کریم ﷺ دی دعکاظ بازار څخه اخیستی وو ، هغه وخت کم عمره هم وو ، حضور ﷺ داخیستو څخه وروسته دی ازاد کی او دا شرافت یی ورته وبخښی چی دعربو دعام رواج مطابق یی دی خپل متبنّٰی زوی جوړکی او پرورش یی وکی ، په مکه مکرمه کی به دی دزید بن محمد ﷺ په نوم باندی بلل کیدی قرآن کریم دجاهلیت دا رسم غلط کی او ددی منع یی وکړه چی متبنّٰی ته ددغه سړی زوی مه وایاست اوحکم یی وکی چی دده نسبت دخپل اصلی پلار طرف ته کوی ، په دی سلسله کی هغه ایتونه نازل سول کوم چی په دی سورة کی اول راغلی دی ، اُدْعُوْهُمْ لِاٰبَآئِهِمْ ، ددی احکامو دنازلیدو څخه وروسته صحابه کرامو ﷺ ده ته زید بن محمد (ﷺ) ویل پریښوول او دده نسبت به یی دده پلار حارثه طرف ته کوی .

**یوه لطیفه**: په ټول قرآن کی دانبیاء څخه ماسوا دلویو څخه دلوی صحابی هم نوم نه دی ذکر سوی بغیر دزیدبن حارث ﷺ څخه ، ددی حکمت ځینی حضراتو دا بیان کړی دی چی دده دپلاروالی نسبت په حکم دقران دنبی کریم ﷺ څخه پرې سو نو دده دیولوی اعزازڅخه محرومی وسوه ، الله ﷻ ددی بدل داسی ورکی چی په قرآن کی یی دده نوم ذکر وفرمایی ، اولفظ دزید دقرآن دیو لفظ والی په حیثیت سره دده په هرلفظ باندی دحدیث دوعدی مطابق لس نیکی په عملنامه کی لیکل کیږی ، دده نوم چی کله په قرآن کی وویل سی نو صرف دده په نوم اخیستو دیرش نیکی ورکول کیږی .

نبی کریم ﷺ به هم دده اکرام فرمایی ، حضرت عائشه ﷺ فرمایی چی حضور ﷺ به چی کله په یوه لښکر کی دی لیږی نو دلښکر امام به یی دی جوړوی (ابن کثیر)

**خبرداری** : دا وو په اسلام کی دغلامی حقیقت چی دده تعلیم او تربیت یی وکی چی دصلاحیت خاوند ثابت سو نو دپیشوایانو درجه یی ورکړه .

زید بن حارثه ﷺ چی ځوان سو نونبی کریم ﷺ دده دنکاح دپاره دخپلی ترور دلور حضرت زینب بنت جحش ﷺ انتخاب وفرمایی دنکاح پیغام یی ورکی ، په حضرت زید ﷺ چونکی دا عرفی عیب لګیدلی وو چی ازاد سوی غلام وو، حضرت زینب ﷺ او ددی ورور عبد الله بن جحش ﷺ ددی دوستی څخه انکار وکی چی مونږ په اعتبار دخاندان اونسب دده څخه اشرف یو .

په دی واقعه دا ایت نازل سو، وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ الاية : په دی کی دا هدایت سوی دی چی کله نبی کریم ﷺ چاته دڅه کار حکم په طور دوجوب ورکی نو په ده دغه کار کول واجب سی ، ددغه کار دنه کولو اختیار شرعًا نه پاته کیږی ، که څه هم فی نفسه دغه کار واجب اوضروری نه وی ، مګر چاته چی دوی حکم ورکی دده په ذمه لازم او واجب سی اوڅوك چی داسی نه کوی ، دایت په اخر کی یی دی ته ښکاره ګمراهی فرمایلی ده .

دا ایت چی حضرت زینب بنت جحش ﷺ او ددی ورور واوریدی نو دخپل انکار څخه واپس سوه او په نکاح راضی سوه ، هم دارنګه دا نکاح یی وکړه ددی مهر نبی کریم ﷺ دخپل طرف څخه ادا کی ، کوم چی لس دیناره سره (چی تقریبًا څلور تولی سره وی) او شپیته درهمه (چی تقریبًا اتلس تولی سپین زر وی) او یو دباربرداری حیوان اوپوره زنانه جوړه او پنځوس مُده اوړه (یعنی تقریبًا دری څلویښت سیره) اولس مده (اته نیم سیره دیرش ماشی) خرماوی وی (ابن کثیر)

ددی آیت دنزول مشهوره واقعه دجمهورو مفسرینو په نزد دا دحضرت زید ﷺ او زینب بنت جحش ﷺ دنکاح قصه ده (ابن کثیر، قرطبی، مظهری)

ابن کثیر وغیره مفسرینو دغه شان دوې واقعی نوری هم نقل کړی دی په هغه کی هم دا ذکر دی چی ذکر سوی آیت ددی واقعو متعلق نازل سوی دی ، یوه واقعه دحضرت جُلَیْبِیْب ﷺ واقعه ده چی ده دوستی دیو انصاری صحابی ﷺ دلور سره کول غوښتل نو دغه صحابی او دده کوروالاؤ ددی دوستی اونکاح څخه انکار وکی ، کله چی دا ایت نازل سو نو ټول راضی سول اونکاح یی وکړه ، نبی کریم ﷺ د دوی دپاره درزق دفراخی دعا وفرمایله ، دصحابه کرامو ﷺ بیان دی چی الله ﷻ د دوی په کورکی داسی برکت کښېښووی چی دمدینی طیبی په ټولو کورونوکی زیات صفا اولوی خرڅ ددی کور وو، وروسته بیا حضرت جُلَیْبِیْب ﷺ په یو جهاد کی شهید سو، نبی کریم ﷺ دده تجهیز اوتکفین په خپلومبارکو لاسونو سره وفرمایی .

دغه شان یوه واقعه دحدیثوپه روایتونوکی دام کلثوم ﷺ بنت عقبه بن ابی معیط نقل ده (ابن کثیر قرطبی) اوپه دی کی هیڅ تضاد نسته کیدی سی چی دغه شان دیر واقعات دایت دنزول سبب جوړسوی وی .

**( په نکاح کې دنسبي کفو درعایت حکم او ددی درجه )**

(په ذکر سوی نکاح کی دحضرت زینب بنت جحش او ددی ورور عبدالله چی کوم دزید بن حارثه سره نکاح په اوله کی نامنظوره کړی وه ، ددی وجه په دی دواړو کی دخاندانی اونسبی کفائت اومماثلت نستوالی وو او دا وجه شرعًا په خپله مطلوب ده او دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی دانجونو نکاح ددوی په کفو کی کول جائز دی (چی تحقیق به یی مخ ته راسی) په دی وجه دلته دا سوال پیداکیږی ، چی په دی

**معامله کی دحضرت زینب ﷺ او ددی د ورور عذر ولی قبول نه سو ؟**
جواب دا دی چی په دینی اعتبار سره کفاءت اومماثلت په ښځه اوخاوند کی خولازم او ضروری دی ، دچا مسلمانی انجلی دکافر سره نکاح په اجماع دامت باندی حلاله نه ده ، که څه هم انجلی په دی باندی راضی وی ، ځکه چی دا صرف دښځی حق نه دی ، کوم چی ددی په رضا مندی سره ساقط سی ، بلکه دالله ﷻ حق او دالله ﷻ فرض دی ، په خلاف دنسبی اومالی کفاءت چی دا دانجیلی حق دی او دخاندانی کفاءت په حق کی دانجیلی سره ددی اولیاء هم شریك دی که څوك عاقله بالغه انجلی دمالدار خاندان ښځه دکیدو باوجود دیو غریب فقیر سره په نکاح راضی سی اوخپل حق ساقط کړی نو دی ته اختیار دی او په خاندانی کفاءت کی انجلی او ددی اولیاء ټول دا حق دیو بل مهم مصلحت په خاطر پریږدی او دیو داسی سړی سره په نکاح راضی سی کوم چی دنسب اوخاندان په اعتبار سره د دوی ښځه په کمه درجه کی دی نو دوی ته ددی حق سته ، بلکه ددینی مصلحت ترمخه دا حق پریښوول محمود اومطلوب دی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ په ډیرو مواقعو کی دا حق دنظر انداز کولو او ددینی مصلحت په وجه دنکاح کولو مشوره ورکړه .
او دقرآن کریم په وضاحتونو سره دا خبره ثابته ده چی دنبی کریم ﷺ حق پرښځو اوسړو دټولوڅخه زیات دی ، بلکه د دوی دنفس څخه هم زیات دی ، لکه چی دقرآن کریم ارشاد دی ، اَلنَّبِیُّ اَوْلٰی بِالْمُؤْمِنِیْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ : یعنی دنبی کریم ﷺ حق په مومنانو د دوی دخپلو نفسونوڅخه هم زیات دی ، په دی وجه دحضرت زینب ﷺ اوعبدالله ﷺ په معامله کی کله چی نبی کریم ﷺ دنسبی کفاءت حق نظر انداز کی ، دحضرت زید بن حارثه (رض) سره یی دنکاح منظورولو حکم ورکی نو د دوی فرض وو چی ددی حکم په مخکی یی دخپلی رایی اوخپل نفس حق پرېښی وای په دی وجه ددوی پرانکاردقرآن کریم داحکم نازل سو .
پاته سوه دا مسئله چی کله نسبی کفاءت دنبی کریم ﷺ په نزد قابل رعایت دی نو په خپله دوی ددی رعایت ولی ونه فرمایی ، نو ددی جواب هم دذکر سوی تقریر څخه واضح سو ، چی دا رعایت دنورو دینی مصلحتونو په مقابله کی دپرېښوولو قابل دی دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کی ډیری نکاحی دغه شان په غیر کفوکی ددی قسم دینی مصلحتونو پر بنا سوی دی ، ددی څخه پراصل مسئله څه اثر نه لویږي .
**دکفاءت مسئله** : نکاح یوه داسی معامله ده چی په دی کی که دزوجینو په طبیعتونو کی موافقت نه وی نو دنکاح په مقاصدو کی خلل راځی ، دیو بل دحقونو په ادا کولو کی خلل راځی ، په خپل مینځ کی جنګ جګړی پیدا کیږی ، په دی وجه په شریعت کی کفاءت یعنی په خپل مینځ کی دمماثلت درعایت کولو حکم ورکول سو مګر ددی مطلب دا نه دی چی څوك داعلی خاندان سړی دی دځان څخه کم خاندان والا سړی رذیل یاذلیل ګڼی ، دذلت او عزت اصل مدار په اسلام کی تقوٰی اودینداری ده چی په دی کی داشی نسته ، خاندانی شرافت چی ده ته هرڅومره حاصل وی ، دالله ﷻ په نزد ددی هیڅ حیثیت نسته ، صرف انتظامی معاملات دبرابر ساتلو دپاره په نکاح کی دکفاءت درعایت حکم ورکول سوی دی .
په یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی دانجونو نکاح دهغوی داولیاؤ په ذریعه کول په کار دی

یعنی بالغی انجلۍ ته دا مناسب نه دي چې دخپل نکاح معامله په خپله سرته ورسوي ، دحیاء تقاضا دا ده چې دا کار ددې مور اوپلار اواولیاء وکي اوفرمایي چې دانجلۍ نکاح د دوی په کفوکي کول په کار دي ، ددې حدیث سند که څه هم ضعیف دی ، مګر داصحابو کرامو ﷺ داثارو اواقوالو څخه ددې په تائید کیدو سره حدیث ددلیل نیولو قابل جوړیږي ، امام محمد ؒ په کتاب الاثارکې دحضرت فاروق اعظم ؓ دا قول نقل کړی دی چې ، زه داحکم جاري کوم چې دیولوی اومعروف خاندان دانجلۍ نکاح دې دبل کمې درجې والا سره نه سي کیدی ، دغه شان حضرت عائشې ؓ هم ددې تاکید فرمایلی دی چې په نکاح کې دې دکفاءت رعایت کول کیږي ، کوم چې په ډېرو سندونو سره نقل دی ، امام ابن همام ؓ هم په فتح القدیرکې ددې تفصیل لیکلی دی .

لنډه دا چې په نکاح کې دکفاءت اومماثلت رعایت کول په دین کې مطلوب دی چې په ښځه اوخاوندکې موافقت وي ، لیکن که څه بل مهم مصلحت ددې کفاءت څخه زیات مخ ته راسي نوښځې او ددې اولیاؤ ته خپل داحق پرېښوول اوپه غیرکفوکې نکاح کول هم جائزدي ، خاصکر کله چې څه دیني مصلحت پیش نظر وي نوداسې کول ښه اوبهتره دي، لکه چې دصحابه کرامو ﷺ په ډېرو واقعاتوسره ~~ثابت~~ ددې څخه داهم معلومه سوه چې په دې واقعاتوسره داصلي مسئلې دکفاءت نفي نه سي کیدی.والله تعالی اعلم

**دوهمه واقعه** : دحضرت زینب بنت جحش ؓ نکاح دنبي کریم ﷺ په حکم سره دحضرت زیدبن حارثه (رض) سره وسوه ، مګر د دواړو موافقت په طبیعتونو کې را نه غی ، حضرت زید ؓ به ددې دتیز زباني او دنسبي شرافت په بنا خپل ځان دلوړ ګڼلو او په اطاعت کې دکوتاهي کولو شکایت کوي ، بل طرف ته نبي کریم ﷺ ته په ذریعه دوحي دا ښوول سوي وه چې زید ؓ به دې ته طلاق ورکوي اوبیابه داستاپه نکاح کې راځي ، یوه ورځ حضرت زید ؓ دا شکایتونه دنبي کریم ﷺ په مخکې پیش کړل اوخپله دا اراده یې ظاهره کړه چې دی ته طلاق ورکي ، نبي کریم ﷺ ته که څه هم دالله ﷻ دطرف څخه دا معلومه سوې وه چې واقعه هم دغسې پیښیدونکې ده چې زید ؓ به دې ته طلاق ورکي دنبي کریم ﷺ په نکاح کې به دا راسي ، لیکن په دوو وجهو سره حضور ﷺ حضرت زید ؓ دطلاق ورکولو څخه منع کې، اول داچې طلاق ورکول که څه هم په اسلامي شریعت کې جائز دي مګر ښه نه دي ، بلکه په جائزو شیانوکې دټولو څخه زیات مبغوض اومکروه دي ، اوپه تکویني طورسره دیوکار واقع کیدل تشریعي حکم نه متاثره کوي ، دوهم په زړه مبارك کې یې دا خیال پیدا سو چې که حضرت زید ؓ طلاق ورکي اوبیا داحضرت زینب ؓ سره د دوی نکاح وسي نو عرب به دخپل جاهلیت دستور مطابق دا طعن ورکوي چې دخپل زوی دښځې سره یې نکاح وکړه که څه هم قرآن کریم دجاهلیت دا دستور دسورة احزاب په تیرو سوو ایتونو سره ختم کړی دی ، ددې څخه وروسته چا مومن ته خو ددې وسوسې خطره هم نه وه ، مګر کفار کومو چې قرآن نه مني ، هغوی دخپل جاهلانه رسم یعنې متبنّٰی زوی په ټولو احکامو کې دحقیقي زوی په شان ګڼلو په بنا ژبې په طعن باندې چلوی ، دا اندیښنه هم دحضرت زید ؓ دطلاق ورکولو څخه دمنع کولو سبب جوړه سوه ، په دې باندې دالله ﷻ دطرف څخه محبوبانه عتاب دقرآن په دې ایتونوکې نازل سو.

..............................................................................................

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ : يعنى ته هغه وخت یادکړه کله چی تاویل هغه سړی ته په کوم چی الله ﷻ انعام وکی اوتاهم انعام پروکی ، مراد ددی سړی څخه حضرت زید ؓ دی ، په کوم چی الله ﷻ اول انعام خو دا وفرمایی چی دی یی په اسلام مشرف کی ، دوهم ستادمجلس شرف یی ورکی ، اوتا په ده یوانعام خو دا وکی چی دغلامی څخه دی ازادکی ، دوهم دا چی دده تربیت دی وکی او داسی دی کی چی لویو لویو صحابه وٚ ؓ به هم دده تعظیم کوی مخ ته یی هغه قول نقل کی کوم چی تاسی ﷺ زید ؓ ته وفرمایی ، أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللهَ : یعنی خپله بی بی په خپل نکاح کی وساته ، طلاق مه ورکوه اودخدای څخه وبیریږه ، دخدای څخه دبیری حکم دلته په دی معنٰی کی هم کیدی سی ، چی طلاق یو مبغوض اومکروه فعل دی ، ددی څخه ځان وساته اوپه دی معنٰی کی هم کیدی سی چی په نکاح کی دساتلو وروسته دطبعی نفرت په وجه ددی دحقونو په ادا کولوکی کوتاهی مه کوه ، د دوی دافرمایل په خپل ځای صحیح او درست وه ، مگر دالله ﷻ دطرف څخه دکیدونکی واقعی دعلم راتلو اوپه زړه کی دحضرت زینب ؓ سره دنکاح دارادی پیداکیدو څخه وروسته حضرت زید ؓ ته دطلاق نه ورکولونصیحت یوقسم رسمی اظهار دخیر خواهی په درجه کی وو کوم چی درسالت دشان مناسب نه وو ، خصوصاً په دی وجه چی ددی سره دخلگو دطعنو بیره هم شامله وه ، په دی وجه په ذکرسوی آیت کی عتاب په دی الفاظو سره نازل سو چی تاسی په زړه کی هغه خبره پټوله دکومی چی الله ﷻ ښکاره کوونکی وو ، کله چی دالله ﷻ دطرف څخه دحضرت زینب ؓ سره ستاسی دنکاح خبر درکول سو اوستا په زړه کی اراده دنکاح پیدا سوه او دا اراده دی پټه کړه ، داسی رسمی خبری اتری کومی چی ستاسی سره مناسب نه وی ، کولی دی او دخلگو څخه دبیری کولو په باره کی یی وفرمایل چی ته دخلگو څخه وبیریدی ، حال دا دی چی بیره خوتاته دالله ﷻ دطرف څخه کیدونکی ده یعنی کله چی تاته دا معلومه وه چی دا معامله دالله ﷻ دطرف څخه کیدونکی ده او دهغه دطرف څخه په دی کی څه بیره ترهه نسته نوبیا محضی دخلگو دطعنو څخه دبیریدلو په وجه تاسی ته داسی خبری کول مناسب نه وو .

ددی واقعی چی کوم تفصیل لوړ لیکل سوی دی ، دا ټول دتفسیر ابن کثیر، قرطبی اوروح المعانی څخه را اخیستل سوی دی ، او دایت ، وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ : داتفسیر ، چی هغه شی کوم چی تاپه زړه کی پټوی هغه دا اراده وه چی حضرت زید ؓ طلاق ورکی نو دحکم الٰهی مطابق به تاسی ددی سره نکاح کوی ، دا تفسیر حکیم ، ترمذی او ابن ابی حاتم وغیره محدثینو دحضرت علی بن حسین زین العابدین په روایت سره نقل کړی دی چی الفاظ یی دا دی ، أَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَيْهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ زَيْنَبَ سَيُطَلِّقُهَا زَيْدٌ وَيَتَزَوَّجُهَا بَعْدَهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ (روح ازحکیم ، ترمذی) یعنی الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته په ذریعه دوحی دا اطلاع ورکړه چی حضرت زینب ؓ ته حضرت زید ؓ طلاق ورکوونکی دی او بیابه دا ستاسی په نکاح کی راځی .

او ابن کثیر دابن ابی حاتم په حواله سره دا الفاظ نقل کړی دی .

انَّ اللهَ أَعْلَمَ نَبِيَّهُ أَنَّهَا سَتَكُونُ مِنْ أَزْوَاجِه قَبْلَ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا، فَلَمَّا أَتَاهُ زَيْدٌ لِيَشْكُوَهَا إِلَيْهِ قَالَ: اتَّقِ اللهَ، وَأَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ، فَقَالَ: قَدْ أَخْبَرْتُكَ أَنِّي مُزَوِّجُكَهَا، وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ.

يعني الله ﷻ خپل نبی ته ښودلی وه چی حضرت زينب ﷞ به هم په پاکو بيبيانوکی دا خليږی ، بیاچی کله زيد ﷛ ددی څخه شکايت د دوی په خدمت کی وکی نو تاسی وفرمايل چی دالله ﷻ څخه وبيريږه او خپله بی بی مه طلاقوه پردی باندی الله ﷻ وفرمايل چی ما خو تاته ښودلی وه چی زه به ددی سره ستاسی نکاح کوم اوتاسی په زړه کی دا خبره پټوی وه دکومی چی الله ﷻ ظاهرونکی دی.

جمهورومفسرينوزهري،بكربن العلاء،قشيري،قاضی ابوبكربن العربی ﷭ داتفسيراختيارکړی دی چی دکوم شی یی په زړه کی دپټولواراده کړی وه، هغه په وحی الهی سره دنکاح اراده وه ، ددی څخه خلاف په کومو روايتونوکی چی دَ، مَافِيْ نَفْسِكَ، تفسير په ، حُبِّ زَيْنَبَ ﷞ سره نقل دی ، ددی متعلق ابن كثيرفرمايی چی مونږددی روايتونونقل کول ځکه نه خوښووچی په دی کی هيڅ يوروايت صحيح نه دی.

اوپه خپله دقرآن دالفاظو څخه ددی تفسير تائيد کيږی کوم چی دحضرت زين العابدين ﷫ په روايت سره لوړ بيان سوی دی ځکه چی په دی آيت کی الله ﷻ په خپله وښووله چی په زړه کی پټ سوی شی هغه وو دکوم چی الله ﷻ ظاهرونکی دی اوالله ﷻ چی کوم شی په راتلونکی آيت کی ظاهرکی هغه نکاح ده ، دحضرت زينب ﷞ سره لکه چی فرمايی ، زَوَّجْنٰكَهَا (روح)

**(دخلګو دبدو ردو څخه ځان ساتل ښه دی ترڅوپوری چی پريو شرعي مقصود اثر اچول نه وی)**

دا سوال پيداکيږی چی دخلګو دبدو ردوڅخه دمحفوظ کيدو دپاره نبی کريم ﷺ دا معامله پټه ولی وفرمايله چی دعتاب سبب جوړه سوه ؟ جواب دا دی چی په دی معامله کی اصل قاعده کومه چی دقرآن اوسنت څخه ثابته ده دا ده چی دکوم کار دکولوڅخه په خلګوکی دغلط فهمی پيدا کيدو او د دوی په بدو ردو ويلوکی داخته کيدو خطره وی ، نو دخلګو ددين دحفاظت او دوی ته دبدو ردو ويلو دګناه څخه دمحفوظ کيدوپه نيت سره پريښوول په دی صورت کی خوجائزدی کله چی داکارپه خپله دشرعی مقصدونو څخه نه وی اوڅه دينی حکم دحلالو حرامو ددی سره متعلق نه وی ، که څه هم کارفی نفسه ښه وی ، ددی مثال په حديث اوسنت دنبی کريم ﷺ کی موجود دی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چی دجاهليت په زمانه کی کله چی دبيت الله تعمير وسو نو په دی کی څو شيان دابراهيم ﷺ دابادی خلاف وسوه ، اول خو داچی دبيت الله څه حصه دابادی څخه دباندی پريښوول سوه، دوهم دحضرت ابراهيم ﷺ په ابادی کی بيت الله ته دخلګو دداخليدو دپاره دوی دروازی وی ، يوه مشرقی طرف ته، بله مغربی طرف ته چی ددی په وجه به بيت الله شريفی ته ددننه کيدو اود دباندی وتلو تکليف نه وو ، دجاهليت خلګو په دی کی دوه تصرفه وکړل چی مغربی دروازی خويی بالکل بنده کړه اومشرقی دروازه کومه چی دمځکی دسطح سره متصل وه ، دا يی دومره لوړه کړه چی بغير دځينو څخه ورته څوك نه سی دا خليدی.

نبی کريم ﷺ وفرمايل چی که دنوو مسلمانانو په غلط فهمی کی داخته کيدو بيره نه وای ، نومابه بيت الله شريفه دوباره دحضرت ابراهيم ﷺ دابادی مطابق جوړ کړی وای ، داحديث په ټولومعتبرو کتابونو

کی موجود دی، ددی څخه معلومه سوه چی نبی کریم ﷺ خلک دغلط فهمی څخه د محفوظ کولو دپاره خپله اراده کومه چی شرعًا ښه وه هغه یی پرېښوولـه، اوپه دی دالله ﷻ دطرف څخه څه عتاب ونه سو چی په دی سره ددی عمل دالله ﷻ په نزد مقبول والی هم معلوم سو، مگر دامعامله بیت الله شریفه دابراهیم ﷺ دابادی مطابق دجوړولو داسی نه ده چی څه شرعی مقصد پرموقوف وی یاپه دی پوری دحلالو اوحرامو احکام متعلق وی.

په خلاف دواقعی دزینب ﷺ دنکاح چی ددی سره یوشرعی مقصد متعلق وو چی دجاهلیت دبد رسم او باطل خیال عملی تردید وسی چی دمتبنٰی زوی دطلاقی سوی ښځی سره نکاح حرامه ده، ځکه چی په قومونو کی دچلیدونکو غلطو رسمونو ماتول عملاً هلته ممکن وی کله چی ددی عملی مظاهره وی، حکم ربانی ددی دمکمل کولو دپاره دحضرت زینب ﷺ دنکاح سره متعلق سوی وو، په دی تقریر سره دبیت الله شریفی دجوړولو په پرېښوولو اودزینب ﷺ په نکاح باندی دالله ﷻ په ارشاد دعمل کولو دظاهری تعارض جواب وسو.

او داسی معلومیږی چی نبی کریم ﷺ ددی حکم قولی تبلیغ کوم چی دسورة احزاب په اولنی آیت کی راغلی دی، هغه یی کافی وګڼی او ددی دعملی مظاهری دحکمت طرف ته یی نظر ونه کی، په دی وجه دعلم او ارادی باوجود یی دا پټه کړه، الله ﷻ په ذکر سوی آیت کی ددی اصلاح وفرمایله اوظاهره یی کړه، لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا: یعنی مونږ دزینب ﷺ سره ستا نکاح ځکه وکړه چی پر مسلمانانو په دی معامله کی څه عملی تنګی پیښه نه سی چی دمتبنٰی زامنو دطلاقو سوو ښځو سره نکاح وسی.

اود، زَوَّجْنَاكَهَا، لفظی معنٰی دا ده چی مونږ ددی نکاح ستا سره وکړه ددی څخه معلومیږی چی الله ﷻ دی نکاح ته دا امتیاز وبخښی چی په خپله یی نکاح وکړه، چی دعامو شرطونو دنکاح څخه مستثنٰی سوه او دا معنٰی هم کیدی سی چی مونږ ددی نکاح وکړه، په مفسرینو حضراتو کی ځینو اولنی احتمال ته ترجیح ورکړي ده اوځینو دوهم احتمال ته.

او دحضرت زینب ﷺ دنورو ښځو په مخکی دا فرمایل چی ستاسی نکاح ستاسی مور اوپلار کړی ده، زما نکاح په خپله الله ﷻ په آسمان کی کړي ده، لکه چی په روایتونوکی راغلی دی، دا په دواړو صورتونو باندی صادق دی، په اول صورت کی زیات واضح دی او دوهم صورت هم ددی منافی نه دی.

**(دشبهو او اعتراضونو دجواب ابتدائیه)**

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا: دا ابتدائیه ده په دی نکاح دپیښیدونکو شکونو او شبهو چی دنورو بیبیانو په موجودګی کی ددی نکاح اهتمام ولی وسو؟ ارشاد فرمایی چی سنت دی دالله ﷻ کوم چی دمحمد مصطفٰی ﷺ سره مخصوص نه دی، ستا څخه مخکی په نورو پیغمبرانوکی هم جاری پاته سوی دی چی په دینی مصلحتونو سره دډیرو ښځو دنکاح اجازه ورکول سوه، چی په دوی کی حضرت داود ﷺ اوحضرت سلیمان ﷺ زیات معروف دی چی دحضرت داود ﷺ په نکاح کی سل او

دحضرت سلیمان ﷺ په نکاح کی دری سوه بیبیانی وی که دنبی کریم ﷺ دپاره په دینی مصلحت سره ډېرو نکاحونو اجازت وسو اودا نکاح هم په دی کی شامله ده ، نو هیڅ وجه داستبعاد نسته ، نه دا دشان دنبوت اورسالت سره منافی دی ، نه دزهد اوتقوی ، په اخری جمله کی یی دا هم وفرمایل چی دنکاح معامله هم دعام رزق په شان دالله ﷻ دطرف څخه مقرر سوي ده ، چی دچا نکاح به دچا سره وی ، په ازلی تقدیرکی چی څه لیکل سوی دی ، هغه به کیږی ، په دی واقعه کی دحضرت زید ﷺ اوحضرت زینب ﷺ په مینځ کی دطبیعتونو اختلاف او دزید ﷺ ناراضتیا بیا دطلاق اراده دا ټول ددی تقدیری او تکوینی امر کړی وی .

مخ ته دهغه انبیاوو علیهم السلام دخاصو صفتونو ذکر دی دکومو دپاره چی په تیره زمانه کی ډېرو بیبیانو دساتلو اجازه لوړ معلوم سوي دی ، فرمایی، اَلَّذِیۡنَ یُبَلِّغُوۡنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ، یعنی دا پیغمبران ټول دالله ﷻ پیغامونه خپلو خپلو امتونو ته رسوی .

**یوحکمت :** شاید په دی کی دپیغمبرانو دبیبیانو دډېروالی حکمت طرف ته هم اشاره وی چی د دوی ټول عملونه اوقولونه امت ته رسیدل ضروری دی او دسړیانو یوه لویه حصه دوخت په خپل زنانه کورکی دښځو اوبچیانو سره تیریږی دغه وخت چی څه وحی نازله سی یاپه خپله پیغمبرڅه حکم صادروفرمایی یاڅه عمل وکی داټول دامت دپاره امانت دی کوم چی دبیبیانوپه ذریعه په اسانی سره امت ته رسول کیږی نور صورتونه دمشکلاتو څخه خالی نه دی، په دی وجه دانبیاؤ دپاره که بیبیانی زیاتی وی نو د دوی دکورنی ژوند کارونه اوخبری او د دوی کورنی خوی اوخصلت عام امت ته رسیدل اسانیږی . والله تعالیٰ اعلم

دوهم صفت دانبیاؤ دا بیان سو چی ، وَیَخۡشَوۡنَهٗ وَلَا یَخۡشَوۡنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ، یعنی داحضرات دالله ﷻ څخه بیریږی او دالله ﷻ څخه ماسوا دهیچاڅخه بیره نه کوی ، په دی کی دا هم دا خله ده چی په دینی مصلحتونو سره که دوی دڅه کار دعملی تبلیغ دپاره ماموره سی نو هغوی په هغه کی هیڅکله کوتاهی نه کوی ، که څوك ورته په دی کی بدی ردی وایی بیا هم بیره ورڅخه نه کوی .

**یو اشکال او دهغه جواب :** دلته چی یی کله دپیغمبرانو دټولی ډلی دا حال بیان کړی دی چی دوی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا څخه بیره نه کوی ، نو ددی څخه په مخکی آیت کی دنبی کریم ﷺ متعلق دا ارشاد دی چی تَخۡشَی النَّاسَ یعنی ته دخلکو څخه بیریږی ، دا به څنګه درست وی؟ ددی جواب دا دی چی په ذکر سوی آیت کی دانبیاؤ دغیرالله څخه بیره درسالت دتبلیغ په معامله کی بیان سوي ده اودنبی کریم ﷺ بیره دبدو ویلوپه یو داسی کارکی پیښه سوه کوم چی په ظاهره یودنیوی کار وو ، درسالت دتبلیغ سره ددی تعلق نه وو ، بیاچی کله په ذکر سوی آیت کی په دوی دا خبره واضحه سوه چی دا نکاح هم دعملی تبلیغ او رسالت یو جزء دی ، نو ددی څخه وروسته دوی ته هم دڅه بیری طعن اوبدو ردو عمل مانع نه سو او دا نکاح وسوه که څه هم ډیرو کفارو اعتراضونه وکړل او تر ننه پوری یی کوی .

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَاۤ اَحَدٍ مِّنۡ رِّجَالِكُمۡ وَلٰكِنۡ رَّسُوۡلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ

محمد ﷺ پلار نه دی دچا ستاسی په سړو کی اولیکن رسول دی دالله ﷻ اومهردی په ټول نبیانو ﷺ

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ۝

او دی الله ﷻ په ټولو شیانو پوهیدونکی .

**لنډتفسیر**: (په مخکی ایتونوکی دحضرت زینب ؓ دنکاح عملی تبلیغ والی او دانبیاوو علیهم السلام سنتوالی اوپه دی حیثیت سره ښه والی ښوول سوی وو ، اوس داعتراض کوونکو جواب دی کوموچی به دانکاح بد ګڼله ، بدی ردی به یی ویلی یعنی) محمد ﷺ ستاسی په سړیانوکی دچا پلارنه دی (یعنی کوم خلګ چی دنبی کریم ﷺ سره علاقه داولاد والی نه لری ، لکه چی په دی آیت کی یی عامو صحابه کرام ؓ مخاطب کړی دی ، فرمایی، رِجَالِكُمْ، یعنی ستاسی په سړوکی دچاپلارنه دی ، په دی کی نسبت دعاموخلګو ته طرف ته وسو او دنبی کریم ﷺ څخه یی نسبت قطع سو ، په دی وجه دخپل خاندان په افرادو کی دیو سړی پلار کیدل ددی منافی نه دی ، مطلب یی دا دی چی دعام امت دخلګوسره تاته داسی پلاروالی حاصل نه دی چی په یوصحیح دلیل سره دده دطلاقی سوی بی بی سره دنکاح دحراموالی موجب وی) لیکن (البته یوبل قسم روحانی پلاروالی ضرور حاصل دی ، چنانچی) دالله رسول دی (اوهر یو رسول دروحانی مربّی والی په وجه دامت روحانی پلار وی) او (دا روحانی پلاروالی یی په دومره درجه کامل دی چی دټولو رسولانوڅخه ښه افضل اواکمل دی چنانچی دوی) دټولونبیانو په ختمیدو باندی دی (اوکوم نبی چی داسی وی هغه په روحانی پلاروالی کی دټولوڅخه زیات وی یعنی چی د دوی دروحانی پلاروالی سلسله به ترقیامته پوری وی چی ددی په نتیجه کی به د دوی روحانی اولاد دټولوڅخه زیات وی ، مطلب دا دی چی دامت دپاره ستاسی پلارو الی جسمانی اونسبی نه دی چی دنکاح دحرمت سره متعلق وی، بلکه پلاروالی روحانی دی ، په دی وجه دمتبنّٰی زوی دطلاقی سوی سره نکاح څه قابل اعتراض نه ده، بلکه ددی روحانی پلاروالی تقاضا داده چی تول خلګ په، تامکمل اعتماد او اعتقاد ساتی اوستاپه هیڅ قول او فعل باندی شك اوشبهه نه کوی) او (که دا وسوسه وی چی دا نکاح ناجائزه خونه وه ، لیکن که نه وای سوی نو ښه به وای چی خلګوته داعتراض اولعن طعن موقع نه وای حاصله سوی نو په دی پوهیدل په کار دی چی) الله ﷻ (دَ) هرشی (دوجود یاعدم مصلحت) ښه پیژنی .

**معلومات اومسئلې** : په ذکرسوی آیت کی دهغو خلګودخیال رد دی کوموچی به دخپل جاهلیت درسم مطابق حضرت زید بن حارثه (رض) ته دنبی کریم ﷺ زوی ویل ، او دده دطلاق څخه وروسته به یی دحضرت زینب ؓ سره دنبی کریم ﷺ په نکاح باندی طعن کوی چی دزوی دښځی سره یی نکاح وکړه دهغو خلګو درد دپاره دا ویل کافی وه چی نبی کریم ﷺ دحضرت زید ؓ پلار نه دی بلکه دحضرت زید ؓ پلارحارثه دی ، مګر په دی کی دمبالغی اوتاکید دپاره ارشاد فرمایی ،مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ : یعنی محمد ﷺ ستاسی په سړوکی دچاپلارنه دی، نوپه داسی سړی چی په اولادکی یی یو سړی هم نه وی ، دا طعن کول څنګه صحیح کیدی سی ؟ چی دده څوك زوی دی اودهغه طلاقه سوی ښځه پردوی دده دزوی والی په وجه حرامه ده .

ددی مضمون دبیان دپاره مختصر الفاظ دا وه چی ، اَبَآ اَحَدٍ مِّنْكُمْ : یی ویلی وای ، ددی په ځای قرآن حکیم لفظ درجال اضافه کی او دا شبهه یی لیری کړه چی نبی کَرِیم ﷺ خو دځلورو زامنو پلاردی ، دری زامن یی دحضرت خدیجی ﷞ څخه قاسم ﷛ ، طیب ﷛، طاهر ﷛ او یو دحضرت ماریه قبطیه ﷞ څخه ابراهیم ﷛ ، ځکه چی دا ټول په کوچنیوالی کی وفات سوی دی ، په دوی کی یو هم درجال والی حدته نه دی رسیدلی او دا هم ویل کیږی چی دایت دنزول په وخت کی د دوی ﷺ یو بچی هم نه وو ، قاسم ﷛، طیب ﷛ ، اوطاهر ﷛ وفات سوی وو او ابراهیم ﷛ لا پیدا سوی نه وو .

دمخالفینو داعتراضونو اوطعن جواب په دی جمله سره سوی وو ، مگرمخ ته دنورو شبهو دلیری کولو دپاره فرمایی ، وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ ، حرف دَ، لکن، په عربی ژبه کی دهغه کار دپاره راځی چی په تیرکلام کی څه شبهه کیدی سوه ، هغه ردسی ، دلته چی کله دنبی کریم ﷺ متعلق دا بیان وکړل سو چی دوی ﷺ دامت په سړو کی دچا پلارنه دی ، نو په دی دا شبهه کیدی سوه چی هر نبی او رسول دخپل امت پلار وی په دی لحاظ سره رسول الله ﷺ دامت دټولو سړیو بلکه دهر سړی اوښځی پلار دی ، د دوی ﷺ څخه دپلاروالی نفی گویا دنبوت نفی ده .

ددی جواب د ، وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ ، په لفظ سره دا ورکول سو چی حقیقی اونسبی پلاروالی جلا شی دی چی دنکاح دحلال والی اوحرام والی احکام په عائد کیږی او په حیثیت دنبوت دامت روحانی پلاروالی بل شی دی چی په دی پوری دا احکام نه متعلق کیږی ، نو گویا مطلب ددی پوره جملی دا سو چی ته دامت په سړوکی دهیچا هم نسبی پلار نه یی ، لیکن روحانی پلار دټولو یی .

په دی کی دیو بل طعن جواب هم وسو کوم چی ځینو مشرکانو کړی وو چی نبی کریم ﷺ معاذ الله ابتر (یعنی مقطوع النسل) دی ، یعنی هیڅ نارینه اولاد د دوی نسته چی نسب یی ورڅخه وچلیږی اوپیغام یی پرمخ زیات ولاړسی ، خو ورځی ورروسته به د دوی قصه هم ختمه سی ، ذکر سوو الفاظو دا واضحه کړه چی که څه هم نسبی نارینه اولاد د دوی نسته ، لیکن دوی ﷺ ته درسالت او نبوت دپیغام خپرولو اوقائم ساتلو او زیاتولو دپاره دنسبی اولاد ضرورت نسته ، د دوی دپاره روحانی اولاد کار کوی او چونکی دوی دالله رسول دی او رسول دامت روحانی پلار وی ، په دی وجه دوی دټول امت دروحانی پلاروالی په وجه ترتاسی ټولو زیات اولاد والا دی .

دلته هرکله چی دنبی کریم ﷺ درسالت او نبوت ذکر راغی او دنبوت په دی منصب کی دوی دټولو نورو انبیاؤ څخه خاص امتیازی فضیلت لری نومخ ته د دوی مخصوص شان اوپرټولو انبیاؤ د دوی فائقوالی په دی لفظ سره واضح سو، وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ، په لفظ دخاتم کی دوه قرائتونه دی ، دامام حسن ﷛ اوعاصم ﷛ قرائت ، خَاتَمَ په زبر دتاء دی اودنورو امامانو قرآئت ، خاتِم ، په زیر دتاء دی ، خلاصه مطلب د دواړو یو دی ، یعنی دانبیاؤ ختم کوونکی ځکه چی خاتَم که په زبر دتاء وی اوکه په زیر، د دواړو معنی داخر هم راځی او دمهر په معنی کی هم دا دواړه لفظونه استعمالیږی اونتیجه د دوهمی معنی هم دغه داخر ده ځکه چی مهرديوشی په اخرکی دبندولو دپاره لگول کیږی دلفظ دَ، خاتَم، په زبر او زیر ددواړو معنی په عربی لغت کی په ټولو کتابونو کی دادواړی ذکر دی ، قاموس، صحاح، لسان العرب تاج العروس وغیره

په دی وجه په تفسیر روح المعانی کی دخَاتم په معنٰی دمهر مطلب هم دغه معنٰی داخر بنوولی ده ، الفاظ یی دا دی ، وَالْخَاتَمُ اِسْمُ آلَةٍ لِمَا يُخْتَمُ بِهٖ كَالطَّابَعِ لِمَا يُطْبَعُ بِهٖ فَمَعْنٰى خَاتَمَ النَّبِيّٖنَ الَّذِيْ خُتِمَ النَّبِيُّوْنَ بِهٖ وَمَآلُهٗ آخِرُ النَّبِيّٖنَ ، دا مضمون په تفسیر بیضاوی او احمدی کی هم ذکر دی او امام راغب په مفردات القرآن کی فرمایی ، وَخَاتَمُ النُّبُوَّةِ لِاَنَّهٗ خَتَمَ النُّبُوَّةَ اَيْ تَمَّمَهَا بِمَجِيْئِهٖ : یعنی دوی ته خاتم نبوت ځکه وویل سوه چی دوی نبوت په خپل تشریف راوړلو سره ختم اومکمل کړی دی .

او په (المحكم) دابن سیده کی دی ، وَخَاتَمُ كُلِّ شَيْءٍ وَخَاتِمَتُهٗ عَاقِبَتُهٗ وَآخِرُهٗ : یعنی دهر شی خاتم اوخاتمه دده انجام اواخر ته ویل کیږی .

لنډه دا چی قرآئت برابره خبره ده که په زور دتاء سره وسی یا په زیر دتاء معنٰی یی په دواړو صورتونو کی دا ده چی دوی ختم کوونکی دی دانبیاؤ ، یعنی دټولو په اخرکی او وروسته دوی مبعوث سوی دی .

خاتم الانبیاء صفت یو داسی صفت دی کوم چی په ټولو کمالاتو دنبوت اورسالت کی ددوی اعلٰی فضیلت اوخصوصیت ظاهروی ، ځکه چی په عام طور سره په هرشی کی درجه په درجه ترقی کیږی اوچی اخرته ورسیږی نومکمل سی اوکومه چی اخری نتیجه وی هغه اصل مقصود وی ، قرآن کریم په خپله دا واضحه کړي ده ، اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ : یعنی نن ماستاسی دین مکمل کړی دی اوخپل نعمت می په تاسی پوره کړی دی ، دتیرو پیغمبرانو دین هم دخپل خپل وخت په لحاظ سره مکمل وو ، هیڅ ناقص نه وو ، لیکن کمال مطلق دی دین مصطفوی ته حاصل سو کوم چی اولینو اواخرینو ته حجت اوترقیامته پوری چلیدونکی دین دی ، دلته دخاتم النبیین دصفت په اضافی سره ددی مضمون نورهم زیات وضاحت اوتکمیل وسوچی رسول الله ﷺ ته مقطوع النسل ویل جهالت دی ، کله چی دټول امت دپلاروالی په حیثیت سره دوی متصف دی ، ځکه چی لفظ دخاتم النبیین دا هم وښوولـه چی ستا ځخه وروسته ترقیامته پوری راتلونکی ټول نسلونه اوقومونه به ستاپه امت کی شامل وی ، په دی وجه ستا دامت شمیر به هم دنورو امتونوځخه زیات وی اوستاروحانی اولاد به دنورو انبیاؤ ﷺ په نسبت هم زیات وی .

دخاتم النبیین صفت دا هم وښوولـه چی دنبی کریم ﷺ شفقت به په خپل روحانی اولاد یعنی ټول امت دنورو تمامو انبیاؤ ﷺ ځخه زیات وی او دوی به ترقیامته پوری دپیښیدونکو ضرورتونو دواضح کولو پوره اهتمام وفرمایی ، ځکه چی د دوی ځخه وروسته ځوك نبی اوځه وحی دنیا ته راتلونکی نسته ، په خلاف دتیرو انبیاؤ ځخه چی دهغوی سره ددی فکرنه وو ، هغوی پوهیدل چی کله په قوم کی ګمراهی غوریږی ، نو زمونږ ځخه وروسته به نور انبیاء راځی او د دوی اصلاح به کوی ، مګر دخاتم الانبیاء ﷺ سره دا فکر وو چی ترقیامته پوری امت ته کوم حالات پیښیږی دهغو ټولوحالاتو متعلق هدایتونه امت ته ورکول سی پرکومو چی دنبی کریم ﷺ احادیث شاهد دی ، چی د دوی ځخه وروسته ځومره خلګ داقتداء قابل راتلونکی وه ، اکثره یی دهغوی نومونه اخیستی دی اوښوولی دی ، دغه شان چی ځومره دګمراهی علمبرداران دی ، ددغو حالات اوپتی یی داسی ښکاره ښوولی دی چی لږفکر کوونکی ته هیڅ اشتباه نه پاته کیږی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، اِنِّيْ تَرَكْتُكُمْ عَلٰى شَرِيْعَةٍ بَيْضَاءَ لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَآءٌ ، یعنی ما

تاسی پرداسی روښانه لاره پرېښولاست چی شپه اوورځ په کی برابردی، هیڅ وخت هم دګمراهی خطره نسته په دی آیت کی داخبره هم دفکرقابله ده چی لوړدنبی کریم ﷺ ذکرپه صفت درسول راغلی دی، ددی دپاره په ظاهره مناسبه داوه چی مخ ته د، خاتم الرسول ،یا، خاتم المرسلین، لفظ استعمال سوی وای، مګر قرآن حکیم ددی په ځای د، خاتم النبین، لفظ اختیارکی، وجه داده چی دجمهوروعالمانوپه نزدپه نبی او رسول کی یوفرق دی ، هغه داچی نبی خو هرهغه ځانته ویل کیږی کوم چی الله ﷻ دخلګو داصلاح دپاره مخاطب کړی اوپه خپلی وحی سره یی مشرف وفرمایی برابره خبره ده که دده دپاره څه مستقل کتاب اومستقل شریعت تجویزکړی یادمخکنی یونبی دکتاب اوشریعت تابع خلګو ته په هدایت کولو ماموره وی، لکه حضرت هارون ﷺ دحضرت موسٰی ﷺ دکتاب اوشریعت تابع خلګو په هدایت کولو ماموره وو .

اولفظ درسول خاص دهغه نبی دپاره ویل کیږی کوم ته چی مستقل کتاب اوشریعت ورکول سوی وی ، دغه شان دلفظ دنبی په مطلب کی په نسبت دلفظ درسول عموم زیات دی ، نو دایت مطلب دا سو چی ته دانبیاؤختم کوونکی اودټولو څخه په اخرکی یی ، برابره خبره ده که هغه صاحب دشریعت نبی وی یاصرف دمخکی تابع وی ، ددی څخه معلومه سوه چی دنبی څومره قسمونه چی دالله ﷻ په نزد کیدی سی ، هغه ټول پردوی ﷺ ختم سول او د دوی څخه وروسته هیڅ نبی نه سی مبعوث کیدی .

امام ابن کثیر په خپل تفسیرکی فرمایی .

فَهٰذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِيْ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ، وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا رَسُوْلَ [بَعْدَهُ] بِالطَّرِيْقِ الْأَوْلٰى وَالْأَحْرٰى، لِأَنَّ مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخَصُّ مِنْ مَقَامِ النُّبُوَّةِ، فَإِنَّ كُلَّ رَسُوْلٍ نَبِيٌّ، وَلَا يَنْعَكِسُ وَبِذٰلِكَ وَرَدَتِ الْأَحَادِيْثُ الْمُتَوَاتِرَةُ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَدِيْثِ جَمَاعَةٍ مِّنَ الصَّحَابَةِ .

یعنی دا ایت صریح نص دی ددی عقیدی دپاره چی د دوی څخه وروسته هیڅ نبی نسته اوهرکله چی نبی نسته نو رسول هم په درجه اولی نسته ځکه چی لفظ دنبی عام اولفظ درسول خاص دی ، او دا هغه عقیده ده په کومه چی متواتر احادیث شاهد دی کوم چی دصحابه کرامو ﷺ دیو لوی جماعت په روایت مونږ ته رارسیدلی دی .

ددی آیت په لفظی تشریح کی دڅه قدر تفصیل څخه ځکه کار واخیستل سو چی زمونږ په ملك کی مرزا قادیانی دنبوت مدعی دا ایت دخپلی لاری خنډ ګڼلی دی ، ددی په تفسیر کی یی قسم قسم تحریفات او احتمالات پیدا کړی دی ، د ذکر سوی تقریر څخه الحمد الله ددی ټولو جواب کیدی سی .

**(دختم نبوت مسئله)**

دنبی کریم ﷺ خاتم النبین کیدل او د دوی اخری پیغمبروالی، او د دوی څخه وروسته په دنیاکی دیونبی نه مبعوث کیدل اودنبوت دهریومدعی درواغجن اوکافرکیدل داسی مسئله ده چی دصحابه کرامو ﷺ څخه واخله ترننه پوری دهر دور دمسلمانانو اجماع اواتفاق پرراغلی دی، په دی وجه ضرورت نه وو چی په دی څه تفصیلی بحث وسی ، لیکن قادیانی فرقی په دی مسئله کی دمسلمانانوپه زړونوکی دشکونو اوشبهوپیداکولو دپاره لوی زورلګولی دی ، په سوونولوی اوکوچنی کتابونه یی چاپ کړی دی اودکم علمه خلګو دګمراه کولو کوشش یی کړی دی ، په دی وجه احقر ددی مسئلی پوره تفصیل په یو مستقل

کتاب ، ختم نبوت، کې لیکلې دی ، چې په هغه کې یې په یوسل ایتونو او د دوو سوو څخه په زیاتو احادیثو اوسوونو اقوالو اواثارو دتیرو او وروستنیو عالمانو څخه دا مسئله پوره واضحه کړې ده او دقادیانی دجال دشبهو مفصل جواب یې ورکړی دی ، دلته دهغه څخه یو څو ضروری خبری لیکل کیږی.

**(دحضور ﷺ خاتم النبین کیدل په اخره زمانه کې دعیسی ؑ دنزول منافي نه دی)**

چونکه دقرآن کریم په ډیروایتونو اوپه متواترو احادیثوسره داثابته ده چې دقیامت څخه مخکې په اخره زمانه کې به حضرت عیسیٰ ؑ دوباره دنیاته تشریف راوړی اودجال اعظم به قتل کوی اودغه وخت به هره ګمراهي ختمه کړی چې تفصیل یې داحقرپه رساله، التصریح بماتواترفی نزول المسیح، کې ذکر دی مرزا قادیانی دژوندی عیسیٰ ؑ آسمان ته پورته کول اوبیاپه اخره زمانه کې یې تشریف راوړل کوم چې دقرآن اوحدیث په بې شمیره ایتونو سره ثابت دی ، ددی څخه یې انکار وکړ اوپه خپله یې دمسیح موعود دعویٰ وکړه اوپه دلیل کې یې داپیش کړه چې که دحضرت عیسیٰ بن مریم ؑ نبی او دبنی اسرائیلو بیا دنیاته راتلل تسلیم کړل سی نو دا به دنبی کریم ﷺ دخاتم النبین کیدو منافی وی.

جواب بالکل واضح دی چې دخاتم النبین اواخر النبین معنیٰ دا ده چې د دوی څخه وروسته به یو سړی دنبوت په عهد فائز نه سی ددی څخه دا نه لازمیږی چې د دوی څخه مخکې چاته نبوت ورکول سوی دی دهغوی نبوت به سلب کړل سی یا دهغوی څخه څوك بیرته دنیا ته نه سی راتلی ، البته دنبی کریم ﷺ څخه وروسته څوك چې هم د دوی په امت کې داصلاح اوتبلیغ دپاره راځی ، هغه به په خپل منصب دنبوت قائم وی ، په دی امت کې به داصلاح خدمت درسول الله ﷺ دتعلیماتو تابع پوره کوی ، لکه چې په صحیح احادیثو کې یې وضاحت دی.

ابن کثیر ددی آیت په تفسیرکې فرمایی.

وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهٖ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ خَاتَمُهُمْ اِنْقِطَاعُ حُدُوْثِ وَصْفِ النُّبُوَّةِ فِيْ اَحَدٍ مِّنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَ تَحَلِّيْهِ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بِهَا فِيْ هٰذِهِ النَّشْاَةِ وَلَا يَقْدَحُ فِيْ ذٰلِكَ مَا اَجْمَعَتْ عَلَيْهِ الْاُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيْهِ الْاَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ الْمَعْنَوِيِّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلٰى قَوْلٍ وَوَجَبَ الْاِيْمَانُ بِهٖ وَاُكْفِرَ مُنْكِرُهٗ كَالْفَلَاسِفَةِ مِنْ نُزُوْلِ عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ آخِرَ الزَّمَانِ لِاَنَّهٗ كَانَ نَبِيًّا قَبْلَ اَنْ يُّحَلّٰى نَبِيُّنَا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنُّبُوَّةِ فِيْ هٰذِهِ النَّشْاَةِ.

یعنی دنبی کریم ﷺ دخاتم الانبیاء کیدو څخه دامراد دی چې وصف دنبوت د دوی څخه وروسته منقطع سو اوس به چاته داوصف اومنصب نه سی حاصلیدی ، ددی څخه په دی مسئله هیڅ اثرنه راځی پرکوم چې دامت اجماع ده اوقرآن په دی ناطق دی او احادیث درسول کوم چې تقریباً دتواتر درجې ته رسیدلی دی په دی شاهد دی هغه دا چې حضرت عیسیٰ ؑ به په اخره زمانه کې نازلیږی ځکه چې ده ته نبوت په دی دنیا کې زمونږ دنبی کریم ﷺ څخه مخکې حاصل سوی وو.

**(دنبوت دمطلب تعریف دظلی او بروزی نبوت ایجاد)**

دی دنبوت مدعی دنبوت ددعوی دلاری هوارولو دپاره یو نوی چال وچلوی چې دنبوت یونوی قسم یې ایجاد کې چې په قرآن اوحدیث کې یې هیڅ وجود اوثبوت نسته اوبیا یې وویل چې دا دنبوت قسم دقرآن دحکم ختم نبوت منافی نه دی ، ددی خلاصه دا ده چې ده دنبوت په مطلب کې هغه لار اختیارکړه کومه

چي په هندوانو او نورو قومونو کي معروفه ده چي يو سړی دبل په جنم (دبل په شکل) کي راتلی سي او بيا يې دا وويل چي کوم سړی دنبي کريم ﷺ دمکملی اتباع په وجه د دوی هم رنګ سوی وي ، دده راتلل ګوياپه خپله د دوی راتلل دي ، دا په حقيقت کي په خپله د دوی ظلّ او بروز دی (يعني دهغوی ﷺ سايه اوظاهری بدل دی) په دی وجه دده په دعوٰی عقيده دختم نبوّت نه متاثره کيږي .

مګر اول خو په خپله دا نوی ايجاد سوی نبوت په اسلام کي دکوم ځای څخه راغی ، ددی هيڅ ثبوت نسته ، ددی څخه علاوه مسئله دختم نبوت چونکي داسلامي عقيدو يوه بنيادي عقيده ده ، په دی وجه نبي کريم ﷺ دا په مختلفو عنوانونو سره په مختلفو اوقاتو کي داسي واضحه کړي ده چي دچا تحريف نه په کي چليږي ، ددی جواب پوره تفصيل خو داحقر په کتاب ، ختم نبوت ، کي کتلی سی ، دلته ديو څو شيانو په قدر دضرورت په وړاندی کولو بس والی کول کيږي .

په صحيح بخاري اومسلم وغيره او داحاديثو په ټولو کتابونو کي دحضرت ابو هريره ﷺ دا روايت په صحيح سندونو سره راغلی دی چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي .

إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ قَالَ فَأَنَا اللَّبِنَةُ وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ، ورواه احمد والنسائي والترمذي وفي بعض الفاظه: فَكُنْتُ أَنَا سَدَدْتُ مَوْضِعَ اللَّبِنَةِ وَخُتِمَ بِيَ الْبُنْيَانُ .

زما مثال اوزما څخه دمخکي پيغمبرانو مثال دهغه سړي په شان دی کوم چي يومکان جوړ کړی وي او هغه يې ښه مضبوط اوښائسته کړی وي ، مګر ددی په يوکونج کي دديوال ديوی خښتي ځای يې خالي پريښی وي نو خلق ددی دليدو دپاره دی ته ځي راځي او تعمير خوښوي مګر ټول دا وايي چي ددی مکان جوړوونکي دا يوه خښته هم ولي نه ده ايښی چي داتعمير بالکل په مکمل سوی وای نبي کريم ﷺ وفرمايل چي (دقصر نبوت) دغه اخري خښته زه يم اوپه ځينو الفاظو دحديث کي دی چي ما دغه خالي ځای ډک کي دنبوت مانۍ مي مکمله کړه .

ددی بليغ مثال مطلب دا دی ، چي نبوت ديوعالي شان محل په شان دی چي ارکان يې انبياء دي ، دنبي کريم ﷺ څخه مخکي دا محل بالکل تيار سوی وو اوپه دی کي صرف ديوی خښتي څخه ماسوا دځه بل قسم ګنجائش په تعمير کي باقي نه وو ، نبي کريم ﷺ دا ځای ډک کی او دنبوت مانۍ يې مکمله کړه ، اوس په دی کي نه دځه نبوت ګنجائش سته اونه درسالت ، که دنبوت يا رسالت ځه اقسام ومنل سي نو اوس د دوی څخه هيڅ قسم ګنجائش دنبوت په مانۍ کي نسته .

په صحيح بخاري ، مسلم اومسند احمد وغيره کي دحضرت ابوهريره ﷺ يو دوهم حديث دی چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي .

كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ (الحديث)

دبني اسرائيلو سياست اوانتظام دانبياؤ (عليهم السلام) په لاس کي وو ، هرکله چي به يونبي وفات سو نو بل به دهغه قائمقام سو او زما څخه وروسته څوک نبي نسته البته زما خلفاء به وي چي ډير به وي .

دی حدیث هم دا واضحه کړه چې نبي کریم ﷺ چونکې خاتم النبین دی او د دوی څخه وروسته به هیڅ نبي مبعوث نه سي نو دامت دهدایت انتظام به څنګه وي؟ ددی متعلق فرمایي چې د دوی څخه وروسته به دامت دتعلیم او هدایت کار او انتظام د دوی دخلفاؤ په ذریعه وي کوم چې به دنبي کریم ﷺ دخلیفه کیدو په حیثیت سره دنبوت مقصدونه پوره کوي که دظلي اوبروزي نبوت څه قسم وای یاغیرتشریعي نبوت باقي وای نو ضروري وه چې دلته یې دهغه ذکر کړی وای ، که څه هم عام نبوت ختم سو ، مګر فلاني قسم نبوت باقي دی چې په دی سره به ددی عالم انتظام کیږي.

په دی حدیث کې یې په صفا او واضحو الفاظو سره وښوولـه چې دنبوت هیڅ قسم د دوی څخه وروسته باقي نسته او دخلګو دهدایت کار کوم چې په تیرو امتونوکې دبني اسرائیلو دانبیاؤ څخه اخیستل کیدی هغه به په دی امت کې د دوی دخلفاؤ څخه واخیستل سي.

په صحیح بخاري اومسلم کې دحضرت ابوهریره ﷺ څخه مرفوع حدیث دی.

لَمْ يَبْقَ مِنَ النُّبُوَّةِ اِلاَّ الْمُبَشِّرَاتِ : یعني په نبوت کې هیڅ شی باقي نه دی پاته سوی ، بغیر دمبشراتو څخه.

په مسند احمد وغیره کې دحضرت عائشه صدیقه ﷺ اوام کرزکعبیه ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي

لَا يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النُّبُوَّةِ شَيْءٌ إِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ قَالَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ يَرَاهَا الرَّجُلُ أَوْ تُرٰى لَهُ، (طبراني دی حدیث ته صحیح ویلي دی کذا في الکنز)

زما څخه وروسته په نبوت کې هیڅ باقي نه دی پاته سوی بغیر دمبشراتو څخه ، صحابه ؤ ﷺ عرض وکی یارسول الله ﷺ مبشرات څه شی دي؟ وي فرمایل رښتیني خوب کوم چې مسلمان په خپله ویني یا دده متعلق یې بل ویني. ۱

دی حدیث څه قدر په وضاحت سره وښووله چې دنبوت هیڅ قسم تشریعي یاغیر تشریعي اوپه قول دمرزا قادیاني ظلي یابروزي دنبي کریم ﷺ څخه وروسته باقي نه دی پاته سوی صرف مبشرات یعني رښتني خوب به خلګ ویني چې په دی سره به څه معلومات کیږي.

او په مسند احمداوترمذي کې دحضرت انس بن مالك ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي.

إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدْ انْقَطَعَتْ فَلَا رَسُولَ بَعْدِي وَلَا نَبِيَّ، (رواه الترمذي وقال هٰذا حديث صحيح)

بیشکه رسالت او نبوت زما څخه وروسته قطع سوي دي ، زما څخه وروسته به نه څوك رسول وي اونه نبي (ترمذي روایت کړی دی او وایي چې دا حدیث صحیح دی)

دی حدیث واضحه کړه چې غیر تشریعي نبوت هم د دوی څخه وروسته باقي نه دی پاته اوظلي اوبروزي نبوت خو ګرسره څه قسم نسته اونه په اسلام کې داسي قسم څه شی معروف دی.

دلته دختم نبوت دمسئلي احادیث جمع کول مقصود نه دي دغه خو د دوو سوو څخه زیات دختم نبوت په رساله کې جمع سوي دي ، صرف په یو څو احادیثو سره دابنوول مقصود وو چې مرزاقادیاني چې کوم دنبوت دبقاء دپاره دظلي اوبروزي عنوان ایجادکړی دی ، اول خو په اسلام کې ددی څه اصل او بنیاد نسته او که بالفرض وي هم نو دی ذکر سوو احادیثو په واضح طور سره دا وښووله چې دحضور ﷺ څخه

وروسته دنبوت هیڅ قسم په هیڅ شان سره باقي نه دی .
په دی وجه دصحابه کرامو ﷺ څخه واخله تر ننه پوری دامت مسلمه دټولو طبقاتو اجماع په دی عقیده باندی راغلی ده چی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته هیڅ قسم څه رسول او نبی نه سی کیدی ، څوك چی دعوٰی کوی ، هغه درواغجن دی ، دقرآن څخه منکر اوکافر دی او دصحابه کرامو ﷺ دټولوڅخه اوله اجماع په دی عقیده باندی راغلی ده چی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته هیڅ قسم څه رسول اونبی نه سی کیدی ، څوك چی دعوٰی کوی ، هغه درواغجن دی ، دقرآن څخه منکر اوکافر دی او دصحابه کرامو ﷺ دټولو څخه اوله اجماع په دی مسئله وسوه او ددی په وجه سره دمسیلمه کذاب دنبوت دمدعی سره دخلیفه اول صدیق اکبر ﷺ په دورکی جهاد وسو او دی او دده منونکی یی قتل کړل .
دتیرو امامانو اوعالمانو دامت اقوال او وضاحتونه هم په دی معامله کی دَ، ختم نبوت، درسالی په دریمه حصه کی په ډیرتفصیل سره لیکل سوی دی ، دلته ورڅخه یو څوکلمی نقل کیږی .
ابن کثیر په خپل تفسیر کی ددی آیت لاندی لیکلی دی .

أَخْبَرَ اللّٰهُ تَعَالٰى فِي كِتَابِهِ وَرَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السُّنَّةِ الْمُتَوَاتِرَةِ عَنْهُ ، أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ لِيَعْلَمُوْا أَنَّ كُلَّ مَنِ ادَّعٰى هٰذَا الْمَقَامَ بَعْدَهُ فَهُوَ كَذَّابٌ أَفَّاكٌ، دَجَّالٌ ضَالٌّ مُضِلٌّ، وَلَوْ خَرَقَ وَشَعْبَذَ، وَأَتٰى بِأَنْوَاعِ السِّحْرِ وَالطَّلَاسِمِ وَالنَّيْرَنْجِيَّاتِ فَكُلُّهَا مَحَالٌ وَضَلَالٌ عِنْدَ أُولِي الْأَلْبَابِ، كَمَا أَجْرَى اللّٰهُ، سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى، عَلٰى يَدِ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ بِالْيَمَنِ، وَمُسَيْلَمَةَ الْكَذَّابِ بِالْيَمَامَةِ، مِنَ الْأَحْوَالِ الْفَاسِدَةِ وَالْأَقْوَالِ الْبَارِدَةِ، مَا عَلِمَ كُلُّ ذِيْ لُبٍّ وَفَهْمٍ وَحِجًى أَنَّهُمَا كَاذِبَانِ ضَالَّانِ لَعَنَهُمَا اللّٰهُ تَعَالٰى، وَكَذٰلِكَ كُلُّ مُدَّعٍ لِذٰلِكَ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يَخْتِمُوْا بِالْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ (ابن کثیر)

الله ﷻ په خپل کتاب کی او رسول الله ﷺ په خپلو متواترو احادیثوکی خبر ورکړی دی چی د دوی ﷺ څخه وروسته هیڅوك نبی نسته چی خلګ پوه سی چی د دوی څخه وروسته کوم سړی دنبوت ددی مقام دعوٰی وکی هغه کذاب مفتری دجال ګمراه، ګمراه کوونکی دی که څه هم هغه هرڅومره شعبده بازی وکی اوقسم قسم جادو اوطلسم اورنګا رنګی وښیی چی ټولی محالی اوګمراهی دی دعقل والاوو په نزد لکه چی الله ﷻ داسود عنسی (مدعی دنبوت) په لاس باندی په یمن کی اودمسیلمه کذاب (مدعی دنبوت) په لاس په یمامه کی دغه شان فاسدحالات اوعبثی خبری ظاهری کړی کوم چی، هرعقلمند اوپوه واوریدی اوپوه سول چی دا دواړه درواغجنان اوګمراه دی ، الله ﷻ دی لعنت پر وفرمایی دغه شان کوم سړی هم چی ترقیامته پوری دنبوت دعوٰی کوی هغه درواغجن اوکافر دی تردی چی دمدعیانو دنبوت دا سلسله به پرمسیح دجال ختمه سی .
امام غزالی ﷫ په خپل کتاب ، الاقتصاد فی الاعتقاد: کی دذکرسوی آیت په تفسیرکی او دختم نبوت دعقیدی متعلق دا الفاظ لیکلی دی .

وَلَيْسَ فِيْهِ تَأْوِيْلٌ وَلَا تَخْصِيْصٌ وَمَنْ أَوَّلَهُ بِتَخْصِيْصٍ فَكَلَامُهُ مِنَ الْهَذَيَانِ لَا يَمْنَعُ الْحُكْمَ بِتَكْفِيْرِهِ لِأَنَّهُ مُكَذِّبٌ لِهٰذَا النَّصِّ الَّذِيْ أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلٰى أَنَّهُ غَيْرُ مُأَوَّلٍ وَلَا مَخْصُوْصٍ .

په دی آیت کی دڅه تاویل یاتخصیص ګنجائش نسته اوکوم سړی چی تاویل کوی په دی کی څه

تخصیص راباسی دده خبره بی هوده قسم ده او دا تاویل دی دکافر ویلو څخه نه سی منع کولی ځکه چی
هغه ددی آیت تکذیب کوی دکوم متعلق چی دامت اجماع ده چی دغه ماول یامخصوص بالکل نه دی .
اوقاضی عیاض رحمه الله په خپل کتاب شفاکی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته دنبوت دعویٰ کوونکی ته کافر او
کذاب اونبی کریم ﷺ درواغجن کوونکی اوذکرسوی آیت څخه یی منکرویلی دی اودا الفاظ یی لیکلی دی

وَاجْتَمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلٰی حَمْلِ هٰذَا الْكَلَامِ عَلٰی ظَاهِرِهٖ وَاَنَّ مَفْهُوْمَهُ الْمُرَادُ بِهٖ دُوْنَ تَاْوِیْلٍ وَلَا تَخْصِیْصٍ فَلَا شَكَّ فِیْ كُفْرِ
هٰؤُلَاءِ الطَّوَائِفِ كُلِّهَا قَطْعًا اِجْمَاعًا وَسَمْعًا .

امت اجماع کړي ده چی داکلام په خپل ظاهرمحمول سی اوپه دی چی ددی آیت هم نفس مفهوم مراد دی بغیر
دڅه تاویل یاتخصیص څخه ځکه چی ددی تولوفرقوپه کفرکی هیڅ شك نسته (څوك چی دیومدعی دنبوت
پیروی کوی) بلکه ددوی کفرپه قطعی طورسره په اجماع دامت اونقل یعنی کتاب اوسنت سره ثابت دی .
د (ختم نبوت) درسالی په دریمه حصه کی ددین داامامانو او دهری طبقی دلویو عالمانو ډیر اقوال جمع
سوی دی اوکوم چی دلته نقل سول دیو مسلمان دپاره دغه هم کافی دی ، والله تعالی اعلم .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا ﴿۴۱﴾ وَّسَبِّحُوْهُ

ای ایماندارو ! یادوی الله ﷻ په ډیرو یادولو سره ، اوپاکی وایاست

بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿۴۲﴾ هُوَ الَّذِيْ يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ

دهغه سهار او ماښام ، هغه دی چی رحمت لیږي په تاسی او دهغه ملائکی

لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۭ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا ﴿۴۳﴾

چی را وباسی تاسی دتیارو څخه رڼا ته او دی په ایماندارو باندی مهربان .

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهٗ سَلٰمٌ ښ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَرِيْمًا ﴿۴۴﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ

دعادهغوی په کومه ورځ چی ورسره یوځای سی سلام دی ، اوتیارکړی یی دی ددوی دپاره ثواب دعزت ای نبی

اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿۴۵﴾ وَّدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ

مونږ ته لیږلی یی ښوونکی اوزیری ورکوونکی او بیروونکی ، او بلونکی دالله ﷻ طرف ته

بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُّنِيْرًا ﴿۴۶﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ

دهغه په حکم سره او روښانه څراغ ، او خوشخبری ورکړه مؤمنانو ته چی د دوی دپاره دی دالله ﷻ

فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِينَ وَالْمُنٰفِقِينَ وَدَعْ أَذٰىهُمْ

دطرف څخه فضل لوی ، او خبره مه دمنکرانو او دمنافقانو او پریږده د دوی ازارول

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

تکیه کوه په الله ﷻ باندې اوپوره دی الله ﷻ کار ساز .

**تفسیر:** ای ایماندارو تاسی (دالله ﷻ احسانات عموماً او دداسی مکمل رسول درالیږلو احسان خصوصاً یاد وی او دهغه داسی شکر ادا کی چی) الله ﷻ بنه دیر یاد وی (په دی کی تول طاعتونه راغلل او (په دی ذکر او طاعت همیشه والی ساتی نو) سهار مابنام (یعنی همیشه) دهغه تسبیح (اوپاکی) کوی (یعنی) په زړه سره هم او په اندامونو سره هم او په ژبه سره هم ، نو په اولی جملی سره عاموالی دعملونو اوطاعتونو او په دوهمه جمله کی عموم دزمانی او وختونو حاصل سو یعنی مه داسی کوی چی ځینی حکمونه په ځای کوی اوځینی نه او مه داسی کوی چی په ځینی ورځ څه کارکوی اوپه ځینی ورځ نه اولکه څنگه چی هغه په تاسی دیر احسانونه کړی دی او اننده یی هم کوی ، نوخامخا مستحق د ذکر او شکر دی چنانچی) هغه داسی (رحیم) دی چی هغه (په خپله هم) او (دده په حکم سره) دده ملائکی (هم) په تاسی رحمت لیږی (دهغه رحمت لیږل خو رحمت کول دی او دملائکو رحمت لیږل درحمت دعا کول دی لکه چی فرمایی ، الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ، تر: وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ، پوری اودا رحمت لیږل څکه دی) چی حق تعالی (په برکت ددی رحمت سره) تاسی (دجهالت اوگمراهی) دتیارو (دعلم او هدایت) درڼا طرف ته را ولی (یعنی دخدای رحمت او دملائکو ددعا برکت دی چی تاسی ته دعلم او هدایت توفیق او په دی ثابت قدمی حاصله ده چی دا هر وخت نوی کیږی) او (ددی څخه ثابته سوه چی) الله ﷻ په مومنانو دیر مهربانه دی (او دا رحمت خو دمومنانو په حال باندی په دنیا کی دی او په اخرت کی به هم دغه مورد درحمت وی چنانچی) هغوی چی به کله دالله ﷻ سره یوځای کیږی نو هغوی ته به چی کوم سلام وی هغه به دا وی چی (الله ﷻ به په خپله دوی ته ارشاد فرمایی) السَّلَامُ عَلَيْكُمْ (چی اول خوسلام په خپله نښانه داعزازده بیا چی کله په خپله دالله ﷻ دطرف څخه سلام وی لکه چی فرمایی، سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ، اوپه حدیث کی دی چی الله ﷻ به په خپله جنتیانو ته فرمایی السَّلَامُ عَلَيْكُمْ (رواه ابن ماجه وغیره) او داسلام خو روحانی انعام دی چی مطلب یی اکرام دی) او (مخ ته په عام عنوان سره دجسمانی انعام خبر دی چی) الله ﷻ دهغه (مومنانو) دپاره عمده بدله (په جنت کی) تیاره کړي ده (چی د دوی دورتللو قدر دیر دی دتللو سره به ورته حاصل وی ، مخ ته حضور ﷺ ته خطاب دی چی) ای نبی! (ﷺ ته دیوخو تنو اعتراض کوونکو دطعن څخه غمجن کیږه مه که دا بی عقلان تانه پیژنی نو څه وسوه مونږ خو دا لوی لوی نعمتونه او رحمتونه کوم چی مومنانو ته په خطاب کی ذکر سول تاسی ته واسطه جوړه کړي ده اوستا دمخالفینو دسزا دپاره یی په خپله ستا بیان کافی مقرر کړی دی چی د دوی په مقابله کی به ستاڅخه ثبوت نه سی اخیستل کیدی ، نو په دی سره ظاهره ده چی ته زمونږ په نزد خومره مقبول او محبوب یی ، چنانچی) مونږ بیشکه ته په دی

شان سره رسول جوړ کړی لیږلی یی چی تاسی (به دقیامت په ورځ دامت په اعتبار سره په خپله سرکاری) شاهد یاست (چی ستاسی دبیان موافق به د دوی فیصله وی لکه چی فرمایی ، إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ ، او ظاهره ده چی په خپله صاحب دمعاملی دبل فریق اهل معامله په مقابله کی شاهد مقررول داعلی درجی اکرام اولوی شان دی چی دقیامت په ورځ به یی ظهورکیږی) او (په دنیاکی چی کوم ستاسی کمالی صفتونه ظاهردی هغه دا دی چی) تاسی (مومنانوته) خوشخبری ورکوونکی یاست او (کفاروته) بیره ورکوونکی یاست او(په عام طورسره دټولو) دالله ﷻ طرف ته دهغه په حکم سره بلونکی یاست (او دا بشارت او انذار او دعوت تبلیغًا دی) او (په خپله دخپل ذات اوصفاتو اوکمالاتو اوعباداتو او عاداتو وغیره دمجموعی حالاتو په اعتبار سره) تاسی (دسرڅخه ترپښوپوری دهدایت په نمونه کیدو کی په منزله) دیو روښانه څراغ یاست (چی ستاسی هرحالت دطالبانو دانوارو دپاره سرمایه دهدایت ده ، نوپه قیامت کی په دی مومنانو چی به څه رحمت وی ، هغه به ستاسی ددی صفتونو دبشیر اونذیر او داعی او سراج منیر په واسطه سره وی ، نو ته دا غم او پریشانی لیری کړه) او (په خپل منصبی کارکی لګیا اوسه یعنی) مومنانو ته خوشخبری ورکړه چی په دوی دالله ﷻ دطرف څخه لوی فضل کیدونکی دی او (دغه شان کافران اومنافقان بیروی کوم چی یی په یوخاص عنوان سره تعبیرکړی دی هغه دا چی) دکافرانو او منافقانو خبره مه منی (دنبی کریم ﷺ څخه خو ددی دسره امکان نه وو چی دوی دکافرانو او منافقانو په خبرو کی راسی تبلیغ او دعوت پریږدی ، لیکن دخلګو دطعن اوتشنیع څخه دمحفوظ کیدو دپاره ممکنه وه چی دوی په دی عملی تبلیغ کی کوم چی دحضرت زینب ؓ دنکاح په ذریعه مقصود وو څه سستی وکی ، دایی دکفارو دخبروپه منلو سره تعبیر کی) او د دوی (کافرانو او منافقانو) دطرف څخه چی (څه) ازار درو رسیږی (لکه چی په دی نکاح کی چی فعلی تبلیغ دی قولی ازار ورسیدی) ددی خیال مه کوی او (دفعلی ازار هم فکر مه کوی اوکه ددی وسوسه درته راسی نو) په الله ﷻ تکیه کوی اوالله ﷻ کار ساز دی (هغه به تا دضرر څخه محفوظ کوی اوکه په تبلیغ کی څه ظاهری ضرر رسیږی نو دغه باطنی نفع وی ، ځکه نو دغه دوعدی دکفایت او وکالت منافی نه ده)

**معلومات اومسئلی** : په تیرو ایتونو کی دنبی کریم ﷺ دتعظیم او تکریم او ده ﷺ ته دازار رسولو څخه دمحفوظ کیدو دپاره دهدایتونو په ضمن کی دحضرت زید ؓ اوزینب ؓ قصه او ددی په مناسبت سره دنبی کریم ﷺ خاتم النبیین کیدل بیان سوی دی ، مخ ته هم د دوی دکمالی صفتونو بیان راتلونکی دی او د دوی ذات اوصفات دټولو مسلمانانو دپاره په دنیاکی دټولو څخه لوی نعمت دی ، ددی دشکر ادا کولو دپاره په ذکر سوی آیت کی دالله ﷻ د ذکر په کثرت سره دکولو حکم ورکول سوی دی .

**( دالله ﷻ ذکر داسی عبادت دی کوم چی په هرحالت کی فرض او ددی په کثرت سره دکولو حکم دی )**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا : حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی الله ﷻ په خپلو بندګانو دذکر الله څخه ماسوا هیڅ داسی فرض نه دی عائد کړی دکوم چی څه خاص حد مقررنه وی ، لمونځ پنځه وخته او دهر یوه لمونځ رکعتونه متعین دی ، درمضان روژی متعین اومقرر دی ، حج هم په خاص مقام کی

دخاصو مقررو عملونو نوم دی ، زکوٰة هم په کال کی یو وار فرض وی ، مگر ذکر الله داسی عبادت دی چی نه ددی څه حد اوتعداد متعین دی او نه یی څه خاص وخت او زمانه مقرره ده نه ددی څه خاص هیئت قیام او ناسته مقرره ده ، اونه ددی دپاره پاکوالی اوپه اوداسه کی کیدل شرط دی ، هر وخت په هرحال کی د ذکرالله په کثرت سره دکولو حکم دی ، سفر وی که حضر تندرستی وی اوکه بیماری ، په وچه وی که په دریاب کی ، شپه وی اوکه ورځ په هرحال کی دذکرالله حکم دی .

په دی وجه ددی په پرینښوولوکی دانسان څه عذر مسموع نه دی ، بغیر ددی څخه چی عقل اوحواس یی په ځای نه وی بی هوښه سی ، ددی څخه علاوه په نورو عبادتونو کی دبیماری او مجبوری په حالاتو کی انسان معذور مقررکی ، په عبادتونو کی داختصار اوکمی یا معافی رخصتونه هم سته ، مگر دذکر الله دپاره الله ﷻ څه شرط نه دی مقرر کړی ، په دی وجه ددی په پرینښوولوکی په هیڅ حال کی هیڅ عذر نه سی او ریدل کیدی او ددی فضیلتونه او برکتونه هم بی شماره دی .

امام احمد دحضرت ابودرداء ؓ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ اصحابو ؓ ته خطاب وکی او وې فرمایل چی ایا زه تاسی ته هغه شی ونه ښیم کوم چی ستاسی دټولو عملونو څخه ښه اوستاسی دمالك په نزد دټولوڅخه زیات مقبول دی اوستاسی د درجو لوړوونکی دی او ستاسی دپاره دسرو سپینو دصدقو اوخیرات څخه ښه دی او ددی څخه هم ښه دی چی تاسی دالله ﷻ په لاره کی دجهاد پاره ووزی او ستاسی ددښمن سره مقابله وی ، تاسی دهغوی څټونه وهی اوهغوی ستاسی ، صحابه کرامو ؓ عرض وکی چی یا رسول الله ﷺ ، هغه کوم شی دی اوکوم عمل دی ؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چی ذکرالله عَزَّ وَجَلَّ یعنی دالله ﷻ یاد (ابن کثیر)

دارنگه امام احمد اوترمذی روایت کړی دی چی حضرت ابوهریره ؓ فرمایی چی ما درسول الله ﷺ څخه یوه دعا او ریدلی ده ، کومه چی زه هیڅکله نه پریږدم ، هغه دا ده .

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِیْ اُعْظِمُ شُکْرَكَ وَاَتَّبِعُ نَصِیْحَتَكَ وَاُکْثِرُ ذِکْرَكَ وَاَحْفَظُ وَصِیَّتَكَ . (ابن کثیر)

یا الله ﷻ ما داسی جوړ کړی چی زه ستا شکر ډیر کوم اوستا دنصیحت تابع اوسیږم اوستا ذکر ډیر کوم او ستا وصیت محفوظ ساتم .

په دی کی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ څخه ددی دعا کړې ده چی دذکر الله ډیر توفیق می وسی ، یو اعرابی رسول الله ﷺ ته عرض وکی چی داسلام عملونه فرائض او واجبات خو ډیر دی تاسی ماته داسی لنډه جامعه خبره وښیاست چی زه هغه په مضبوطی سره اختیار کړم ، نبی کریم ﷺ ورته وفرمایل .

لَا یَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا بِذِکْرِ اللهِ تَعَالٰی (ابن کثیر، مسند احمد) یعنی ستا ژبه همیشه دالله ﷻ په ذکر تر او تازه پاته کیدل په کار دی .

او دحضرت ابوسعید خدری ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

اُذْکُرُوا اللهَ تَعَالٰی حَتّٰی یَقُوْلُوْا مَجْنُوْنٌ (ابن کثیر ازمسند امام احمد) یعنی تاسی دالله ﷻ ذکر دومره کوی چی لیدونکی تاسی ته لیونی ووایی .

او دحضرت عبدالله ابن عمر ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم خلك په یوه

مجلس کی کښېني په کوم کی چی دالله ﷻ ذکر رانه سی نو دقیامت په ورځ به دا مجلس دهغوی دپاره حسرت ثابت سی (رواه احمد ، ابن کثیر)

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا : یعنی دالله ﷻ پاکی بیانوی سهار او ماښام ، دسهار او ماښام ځخه مراد یاخو ټول وختونه دی یابیا دسهار ماښام تخصیص ځکه دی چی په دی وختونو کی دذکر الله تاکید هم زیات دی او برکت هم ، کنه نو ذکر الله دځه خاص وخت سره مخصوص او محدود نه دی .

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ : یعنی هرکله چی تاسی دذکر دکثرت عادت سواست او سهار او ماښام په تسبیح همیشه والی شروع کی نو ددی اعزاز او اکرام به دالله ﷻ په نزد دا وی چی الله ﷻ به په تاسی رحمت نازل کړی او دده ملائکی به ستاسی دپاره دعاګانی کوی .

په ذکر سوی آیت کی لفظ دصلوة دالله ﷻ دپاره هم استعمال سوی دی او دملائکو دپاره هم ، لیکن مصداق دصلوة جلا جلا دی ، دالله ﷻ صلوة خو دا دی چی هغه رحمت نازل وفرمایی او ملائکی په خپله په ځه کار قادری نه دی ، د دوی صلوة دا دی چی دوی دالله ﷻ ځخه درحمت دنزول دعا غواړی .

او حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی صلوة دالله ﷻ دطرف ځخه رحمت دی او دملائکو دطرف ځخه استغفار یعنی دعا دمغفرت ، او په خپل مینځ کی دیو بل دطرف ځخه دعاء ده ، لفظ دصلوة دی دری سره وو معانیو ته شامل دی ځوك چی مشترك عموم جائز ګرځوی دهغوی په نزد دالفظ په معنی کی مشترك دی او دری سره مراد دی ، ځوك چی مشترك عموم دعربی قواعدو په وجه سره جائز نه ګڼی ، هغوی په طور دعموم مجاز په دی ټولو معانیو باندی دلفظ دصلوة اطلاق مقرر وی .

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ : دا ددی صلوة وضاحت او تفسیر دی کوم چی دالله ﷻ دطرف ځخه په مومنانو بندګانو باندی وی ، یعنی په کومه ورځ چی دا خلګ دالله ﷻ سره مخامخ کیږی نو دهغه دطرف ځخه به د دوی سره اعزازی خطاب په سلام سره کول کیږی ، یعنی السلام علیکم به ورته ویل کیږی ، دالله ﷻ سره دیو ځای کیدو ورځ به کومه وی؟ امام راغب وغیره فرمایی چی مراد ددی ځخه ورځ دقیامت ده او دتفسیر ځینی امامان فرمایی چی په جنت کی دداخلیدو وخت مراد دی ، کوم ځای چی به دوی ته دالله ﷻ طرف ځخه هم سلام رسول کیږی او ټولی ملائکی به هم سلام ورته کوی او ځینو مفسرینو حضراتو دالله ﷻ سره دیوځای کیدو ورځ دمرګ ورځ مقرره کړي ده چی په دغه ورځ به دټول عالم ځخه جلا کیږی صرف دیوه الله په مخکی دحاضریدو ورځ ده ، لکه چی دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ ځخه روایت دی چی ملك الموت کله دیوه مومن دروح قبض کولو دپاره راځی نو اول ده ته دا پیغام رسوی چی ستا رب تا ته سلام ویلی دی .

او لفظ دلقاء په درو سره وو حالاتو باندی صادق دی ، ځکه په دی اقوالو کی هیڅ تضاد او تعارض نسته چی دالله ﷻ دطرف ځخه دا سلام په درو سره وو حالاتو کی وی (روح المعانی)

**مسئله** : ددی آیت ځخه دا ثابته سوه چی دمسلمانانو په خپله مینځ کی دیو بل سره تحیه لفظ د اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ په کار دی ، برابره خبره ده که دمشر دطرف ځخه کشر ته وی او که دکشر دطرف ځخه مشر ته وی .

**(دنبي كريم ﷺ خاص صفتونه)**

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

دا بيا واپسى ده دنبى كريم ﷺ دكمال او مناقبو خاصو صفتونو طرف ته ، په دى كى يى دنبى كريم ﷺ پنځه صفتونه ذكر فرمايلي دى ، شاهد ، مبشر، نذير، داعى الى الله، سراج منير .

دشاهد ځخه مراد دا دى چى دوى به دقيامت په ورځ دامت دپاره شهادت وركوى ، لكه چى په صحيح بخارى ، نسايى ، ترمذى وغيره كى دحضرت ابوسعيد خدرى ؓ ځخه يو اوږد حديث روايت دى چى ځينى جملى يى دا دى چى دقيامت په ورځ به حضرت نوح ؑ پيش سى نو دده ځخه به پوښتنه وسى چى ايا تازما پيغام خپل امت ته رسولى وو ؟ هغه به عرض وكى چى ما رسولى وو، بيابه دده امت پيش سى هغه به ددى ځخه انكار وكى چى دوى ته يى دالله ﷻ پيغام رسولى دى ، دغه وخت به دحضرت نوح ؑ ځخه پوښتنه وسى چى ته دحق دكوم پيغام درسولو چى دعوه كوى ، پردى ستا څوك شاهد سته؟ هغه به عرض وكى چى محمد ﷺ او دده امت مى شاهد دى په ځينى روايتونو كى دى چى هغه به په شاهدى كى امت محمديه پيش كړى دا امت به دده په حق كى شاهدى وركړى نو دحضرت نوح ؑ امت به په دوى داجرحه وكى چى دوى زمونږ په معامله كى څنګه شاهدى كولى سى ، دوى خو هغه وخت لا پيدا سوى هم نه وه ، زمونږ دزمانى ځخه ډيره اوږده زمانه وروسته پيدا سوى دى ، ددى جرح په جواب كى به دامت محمديه ځخه پوښتنه وسى ، دوى به دا جواب وركړى چى بيشكه مونږ هغه وخت موجودنه وو، مګر مونږ ددى خبر دخپل رسول الله ﷺ ځخه او ريدلى وو چى په هغه زمونږ ايمان اوعقيده ده ، هغه وخت به دنبى كريم ﷺ ځخه د دوى ددى قول دتصديق دپاره شهادت واخيستل سى .

لنډه داچى نبى كريم ﷺ به دخپل شهادت په ذريعه دخپل امت تصديق اوتوثيق وفرمايى چى بيشكه مادوى ته دا اطلاع وركړى وه .

او په امت باندى دشاهد كيدو يوعام مطلب دا هم كيدى سى چى نبى كريم ﷺ به دخپل امت دټولو افرادو دښو اوبدو عملونو شهادت وركوى او دا شهادت به په دى بنا باندى وى چى دامت عملونه دنبى كريم ﷺ په مخكى هره ورځ سهار ماښام او په ځينو روايتونوكى په هفته كى يوه ورځ پيش كيږى او دوى دامت يو يو فرد دده دعملونو په ذريعه پيژنى ، په دى وجه دقيامت په ورځ به دوى دامت شاهد جوړيږى (رواه ابن المبارك عن سعيدبن المسيب، مظهرى)

او دمبشر معنى خوشخبرى وركوونكى دى ، مراد دا دى چى دى دخپل امت نيكو اوبا شريعته خلګوته دجنت خوشخبرى وركوونكى دى ، او دنذير، معنى بيرونكى دى ، مراد دا دى چى دى دامت خلګو ته په صورت دخلاف ورزى او نافرمانى دعذاب ځخه بيرونكى دى .

د،داعى الى الله،ځخه مراددادى چى دى امت ته دالله ﷻ دوجودتوحيداواطاعت طرف ته دعوت وركوونكى دى داعيًاالى الله،يى دبإذن الله سره مشروط وفرمايى چى دى خلګوته دالله ﷻ طرف ته دعوت وركوونكى اوبلونكى دالله ﷻ په اذن اواجازه سره دى ، ددى قيد اوشرط اضافه ددى اشارى دپاره ده چى دتبليغ او دعوت خدمت سخت ګران دى دغه دالله ﷻ داذن اواعانت ځخه بغير دانسان په وس كى نه سى راتلى .

دسراج ، معنی څراغ او د ، منیر ، معنی روښانه کوونکی ، دنبی کریم ﷺ پنځم صفت په دی کی دابیان سو چی ته روښانه کوونکی څراغ یی اوځینو حضراتو دسراج منیر څخه مراد قرآن اخیستی دی مګر دنسق کلام څخه نژدی دا معلومیږی چی دا هم دنبی کریم ﷺ پنځم صفت دی .

بیهقی وقت ، حضرت قاضی ثناء الله صاحب رحمه الله په تفسیر مظهری کی فرمایی چی د دوی صفت داعی الی الله خو دظاهر او دژبی په اعتبار سره دی او سراج منیر د دوی صفت د دوی دزړه مبارك په اعتبار سره دی ، چی لکه څنګه ټول عالم دلمرڅخه رڼاحاصلوی ، دغه شان دټولومومنانو زړونه د دوی دزړه دنور څخه منور کیږی ، په دی وجه صحابه کرام رضی الله عنهم کومو چی په دی عالم کی د دوی صحبت پیدا کی هغوی دټول امت څخه ؛ افضل اواعلی مقرر سول ، ځکه چی د دوی زړونو دنبی کریم ﷺ دزړه څخه بلا واسطه عیاناً فیض او نور حاصل کی باقی امت ته دانور دصحابه کرامو رضی الله عنهم په واسطه سره واسطه په واسطه ورسیدی (ختمه سره خبره یی) او دا هم ویل کیږی چی ټول انبیاء خصوصاً نبی کریم ﷺ ددی دنیا څخه دتللو څخه وروسته هم په خپلو قبرونو کی ژوندی دی ، د دوی دا برزخی ژوند دعاموخلکو دبرزخی ژوند څخه په ډیرو درجو زیات فائق اوممتاز وی چی حقیقت یی الله ﷻ ته معلوم دی .

په هرحال ددی ژوند په وجه ترقیامته پوری دمومنانو زړونه د دوی دزړه مبارك څخه استفاضه دنور کوی اوڅوك چی څومره محبت اوتعظیم اود درود شریف زیات اهتمام کوی ، ددی نورحصه به زیاته پیدا کی .

دنبی کریم ﷺ نورته یی دڅراغ سره تشبیه ورکړه حال دا دی چی د دوی ﷺ دباطن نور دلمر دنور څخه ډیر زیات دی په لمر سره صرف د دوی ظاهر روښانه کیږی ، لیکن د دوی په زړه مبارك سره دټول جهان باطن او دمومنانو زړونه روښانه کیږی ، وجه ددی تشبیه دا معلومیږی چی دڅراغ دنور څخه استفاده اختیاری ده ، هر وخت کیدی سی ، دی ته رسیدل هم اسانه دی ، په خلاف دلمر څخه چی هغه ته رسیدل هم ګران دی او استفاده ورڅخه هر وخت نه سی کیدی .

دنبی کریم ﷺ داصفتونه څنګه چی په قرآن کریم کی راغلی دی،دقرآن څخه مخ ته په تورات کی هم ذکردی لکه چی امام بخاری نقل کړی دی چی حضرت عطاء بن یسار رحمه الله فرمایی چی زه یوه ورځ دحضرت عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه سره یوځای سوم،نودده څخه می سوال وکی چی دنبی کریم ﷺ کوم صفتونه په تورات کی راغلی دی هغه ماته وښیی،هغوی وفرمایل،بیشکه زه یی ښیم ، په خدای می قسم دی ، دنبی کریم ﷺ ځینی صفتونه کوم چی په قرآن کریم کی ذکردی،هغه په تورات کی هم موجود دی اووي فرمایل .

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَحِرْزًا لِلْأُمِّيِّينَ أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكِّلَ لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ وَلَا سَخَّابٍ بِالْأَسْوَاقِ وَلَا يَدْفَعُ السَّيِّئَةَ بِالسَّيِّئَةِ وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَصْفَحُ وَلَنْ يَقْبِضَهُ اللهُ تعالى حَتَّى يُقِيمَ بِهِ الْمِلَّةَ الْعَوْجَاءَ بِأَنْ يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لِيَفْتَحَ بِهَا أَعْيُنًا عُمْيًا وَآذَانًا صُمًّا وَقُلُوبًا غُلْفًا.

ای نبی مونږ ته لیږلی شاهد جوړکړی یی خوشخبری ورکوونکی او ډیری ورکوونکی او پناه اوحفاظت دامیینو یعنی دعربو ته زما بنده اورسول یی ماستا نوم متوکل (یعنی په الله تکیه کوونکی) ایښی دی نه ته تندخویه او نه سخت مزاجه او نه په بازارونوکی شور کوونکی یی او ته دبدی بدله په بدی سره نه

ورکوي بلکه معاف کوي یې اوتا به الله ﷻ ترهغه وخته پورې ددنیا څخه واپس نه کړي ترڅو پورې چې ستا په ذریعه کوږ امت سیده نه کړي چې هغوی لا اله الاّ الله ووایي ستا په ذریعه به الله ړندې سترګې ، کاڼه غوږونه او بند زړونه خلاص کړي .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ

اې ایماندارو ! هرکله چې په نکاح واخلئ تاسې مؤمنانې ښځې بیا دوی پرېږدئ مخکې ددې څخه چې دوی ته

فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

لاس ور وړئ نسته تاسې ته په دوی باندې عدت تېرول چې شمار پوره کړئ نو دوی ته ورکوئ څه فائده او رخصت یې کړئ په ښه طریقه سره .

**لنډتفسیر**: اې ایماندارانو! (ستاسې دنکاح په احکامو کې یو حکم خو دا دی چې) کله تاسې د مسلمانانو ښځو سره نکاح وکړئ (او) بیا دوی ته مخ ته دلاس وروړو څخه (په څه وجه) طلاق ورکړئ نو ستاسې په دوی څه عده (واجب) نسته کوم چې تاسې شمار وئ (چې دوی په دې عده کې د دوهمې نکاح څخه منع کړئ لکه چې دعدې واجبېدو په صورت کې شرعًا دا منع کول جائز بلکه واجب دي اوکله چې په دې صورت کې عده نسته) نو دوی لره څه (مال) متاع ورکړئ او په ښه طریقه سره دوی رخصت کړئ (او دمومنانو ښځو په شان دکتابیانو ښځو هم دا حکم دی ، په آیت کې دمومنات قید په طور دشرط نه دی بلکه یو ترغیبي هدایت دی ، چې مومن ته په خپل نکاح کې دمسلمانې ښځې انتخاب کول ښه دي ، اولاس لګول کنایه ده دصحبت کولو څخه برابره خبره ده که حقیقتًا وي یاحکمًا لکه د دواړو خلوت صحیحه وسې نو دا هم دصحبت په حکم کې دی ، او صحبت حقیقتًا وي که حکمًا په دواړو صورتونو کې عده واجب ده لکه په هدایه وغیره کې دي اوکه مهر مقرر سوی وي نو دا متاع دنیم مهر ادا کول دي او ، سراح جمیل ، دا دي چې دا په ناحقه منع نه کړي اوکوم متاع چې ورکول واجب دي ، هغه ادا کړي او ورکول سوي بیرته وانه خلي او په ژبه سره هم څه خبره ونه کړي)

**معلومات اومسئلې** : په تیر ایت کې دنبي کریم ﷺ څو کمالي صفتونه او دده ﷺ دمخصوص شان ذکر وو ، مخ ته هم د دوی ددغو خصوصیاتو ذکر راتلونکی دی کوم چې دنکاح اوطلاق په معامله کې د دوی سره یو قسم خصوصیت لري اودعام امت په نسبت سره دوی ته په دې کې یو امتیازحاصل دی ، ددې څخه مخ ته په طور دابتدائیې یوعام حکم دطلاق متعلق ذکر سوی دی کوم چې دټولو مسلمانانو دپاره عام دی . په ذکر سوي آیت کې ددې درې احکام ذکر سوي دي .

**اولنی حکم** : دا چې دیوې ښځې سره دنکاح کولو څخه وروسته دخلوت صحیح څخه مخکې په څه وجه دطلاق نوبت راسي نو په طلاقې سوې ښځې څه عده واجب نه ده ، دا فورًا بله نکاح کولی سي ، په ذکر سوي آیت کې دلاس لګولو څخه مراد صحبت او دصحبت حقیقي یاحکمي کیدل ، او د دواړو یو حکم کیدل ، په لنډ تفسیر کې معلوم سوي دي او صحبت حکمي خلوت صحیحه کیدل دي .

دوهم حکم دا دی چی طلاقی سوی ښځی ته په شرافت اوحسن خلق سره رخصت دځه سامان سره ورکړه، څه سامان ورکول او رخصت کول دهری طلاقی سوی ښځی دپاره مستحب اوسنت دی اوپه ځینو صورتونو کی واجب دی چی تفصیل یې په لندتفسیر کی تیر سوی دی او دسورة بقره ترآیت، لَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ : لاندې تیر سوی دی ، اوقرآن په دې الفاظو کی لفظ دمتاع اختیار فرمایل شاید په دې حکمت سره وی چی دالفظ دخپل مفهوم په اعتبار سره عام دی دهرهغه شی دپاره چی فائده ورځخه اخیستل کیږی ، په دې کی دښځی واجب حقوق مهر وغیره هم شامل دی چی که لا تراوسه یې مهر نه وی ورکړی نو دطلاق په وخت کی دی په خوشحالی سره ورکړی ، اوغیر واجب حقوق مثلاً طلاقی سوی ښځی ته درخصت په وخت کی دجامویوه جوړه ورکول او رخصت ورکول دا هم په کی دا خل دی کوم چی هری طلاقی سوی ښځی ته یې ورکول مستحب دی (لکه چی په مبسوط، محیط او روح کی دی) په دې لحاظ سره دَ، مَتِّعُوهُنَّ، صیغه دعام امر دترغیب دپاره ده چی واجب اوغیر واجب دواړو قسمونو ته شامله ده (روح)

دحدیثو امام عبد بن حمید دحضرت حسن ﷺ څخه روایت کړی دی چی متعه یعنی متاع اوسامان دهری طلاقی سوی ښځی دپاره دی برابره خبره ده که خلوت صحیحه ورسره سوی وی اوکه نه وی سوی او مهر یې مقرر سوی اوکه نه وی سوی .

**( دطلاق په وخت کي دمتعي یعني سامان تفصیل )**

په بدائع کی دی چی دمتعی دطلاق څخه مراد هغه جامه ده کومه چی ښځه دکور څخه دوتلو په وخت کی خامخا استعمالوی په دې کی پرتوګ، قمیص اوڅادر اویو لوی څادرکوم چی دسر څخه ترپښو پوری بدن پټ کړی شامل دی اوچونکی لباس دقیمت په اعتبار سره اعلی ادنی اوسط هرشان کیدی سی ، په دې وجه فقهاؤ ددې تفصیل فرمایلی دی چی که خاوند اوښځه دواړه دمالدارو کورنیو څخه وی نوجامی به داعلی قسم ورکول سی اوکه دواړه غریبان وی نو د ادنی قسم اوکه یو غریب اوبل مالدار وی ، نو د اوسط قسم لباس به ورکول سی (او دارنګه ویلی دی خصاف په نفقات کی)

**( په اسلام کي دحسن معاشرت بي مثله تعلیم )**

په دنیا کی دحقونو اداثیګی په عام طور سره تر دوستانو اوعزیزانو پوری او دزیات څخه زیات ترعامو خلکو پوری محدوده وی ، دحسن اخلاق اوحسن معاشرت ټول زور صرف تردې پوری خرڅ کیږی ، دخپل مخالف اودښمن هم حقونه پیژندل ددې دپاره قوانین وضع کول صرف داسلامی شریعت کار دی ، په دې زمانه کی که څه هم دانسانیت دحقونو دحفاظت دپاره په دنیاکی ډیری مستقلی اداری قائمی سوی دی او ددې دپاره څه ضابطی او قاعدې هم جوړی سوی دی ددې مقصد دپاره ددنیا دقومونو څخه دلکونو روپیو سرمایه هم جمع کیږی ، مګر اول خو په دې ادارو باندې سیاسی مقصدونه خپاره سوی دی ، دمصیبت زپلو چی کوم څه امداد کیږی هغه هم بې غرضه اوهرځای نه وی ، بلکه کوم ځای چی خپل سیاسی مقصدونه پوره کیږی ، اوفرض کړه که دا اداری بالکل په صحیح طور سره هم دخلګو خدمت پوره کوی نو د دوی دزیات څخه زیات هغه ځای ته رسیدل کیدی سی ، کله چی دمخکی پریوه حصه څه

عامه حادثه طوفان، وبایی مرضونه وغیره پیښ سی ، نو دیو تن یاځو کسانو خبر چاته رسیږي اوڅوك یې مدد ته رسیدی سی؟ داسلامي شریعت حکیمانه تعلیم ته وګوری چی ددی طلاق معامله ظاهره خبره ده چی په خپل مینځ کی دمخالفتو غصی اوخفګان په وجه پیداکیږي اونتیجه یې عمومًا دا وي چی کوم تعلق دانتهایی یو والي اومحبت اوالفت پرېنیاد قائم سوی وو هغه اوس ددی ضد جوړ سو ، دنفرت ، دښمنی او انتقامی جذباتو مجموعه جوړه سوه دقرآن کریم دی ذکرسوی آیت اودغسی نورو ایتونو عین دطلاق په وخت کی چی مسلمان ته کوم هدایات ورکړی دی هغه داسی دی چی په دی کی دحسن خلق او حسن معاشرت پوره امتحان کیدی سی ، دنفس تقاضا وي چی کومی ښځی مونږته تکلیف ورسوی او ازار یې کړو ، نژدی چی په قطع تعلق باندی مجبوره سو ، دا ښه په ذلت سره وباسو اوځومره بدل چی ددی ځخه اخیستی سو وایی خلو .

مګر قرآن کریم خو دعامو طلاقو سوو ښځو دپاره یوه لویه پابندی دعدی اوپه ورځو دعدی کی دخاوند په کور کی دپاته کیدو ولګوله ، په طلاق ورکوونکی یې فرض کړه چی په دی موده کی دننه به ښځه دخپل کور ځخه نه باسی او دا یې هم پابنده کړه چی دعدی په ورځو کی به ددی کورځخه نه وزی او دوهمه یې په خاوند فرض کړه چی دطلاق ورکولو باوجود په دی زمانه کی دعده کی به نفقه په دستور سره جاري ساتی دریم دخاوند دپاره یې دا مستحب کړل چی دعدی پوره کیدو ځخه وروسته هم کله چی دا رخصتوی نو متاع یعنی لباس دی ورکړی او په عزت سره دی رخصت کړی ، صرف هغه ښځی چی دهغوی سره صرف نکاح سوی ده ، درخصتی اوخلوت او صحبت نوبت نه دی راغلی ، هغوی دعدی ځخه مستثنی کړل سوی ، لیکن د دوی دمتاع تاکید په نسبت دنورو ښځو زیات وسو او ددی سره .

دریم حکم یې داورکی چی، وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا: یعنی دوی رخصت کړی په ښه طریقه سره ، په دی کی یې داپابندی ولګوله چی په ژبه سره ورته هم څه سخته خبره ونه کړی دطعن اوتشنیع طریقه اختیارنه کی دمخالفت په وخت کی دمخالفت دحقونو رعایت هغه څوك کولی سی کوم چی دخپل نفس په جذباتو واك راولی ، داسلام په ټولو تعلیماتوکی ددی رعایت ایښوول سوی دی .

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي

ای نبی ﷺ ! مونږ حلالی کړی تا لره ستاښځی دکوموچی

آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ

تا ورکړی دی مهر دهغوی او کوم چی مال دی ستا دلاس کومی چی لاس ته دروستلی دی الله ستا

وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ

اوستا داکا لونی ، اوستادترورانو لونی اوستا دماماګانو لونی اوستادمور دخوندو لونی

الّٰتِيْ هَاجَرْنَ مَعَكَ ۫ وَامْرَاَةً مُّؤْمِنَةً اِنْ وَّهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ

کومو چې وطن پرېښې دی ستاسره ، او کومه ښځه چې مسلمانه وي ، که وبخښي خپل ځان نبي ﷺ ته

اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَّسْتَنْكِحَهَا ۗ خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ

که نبي غواړي چې دی په نکاح کې را ولي ، دا خاص دی ستا دپاره ما سوا د ټولو مسلمانانو ښځه

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيْٓ اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ

مونږ ته معلوم دی کوم چې مونږ مقرر کړي دي په دوی باندې د دوی د ښځو په حق کې او د دوی د لاس د مال

لِكَيْلَا يَكُوْنَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝۵۰ تُرْجِيْ

په حق کې چې پاتې نه سي په تا باندې څه تنګي ، او دی الله ﷻ بخښنې والا مهربان ، وروسته کړه

مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيْٓ اِلَيْكَ مَنْ تَشَآءُ ؕ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ

ته چالره چې غواړې د دوی ښځه او په خپله خوا کې ساته ته چالره چې غواړې او چالره چې زړه وغواړي ستا

مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ

دهغو ښځه چې په څنګ کړې وي تا نو هيڅ ګناه نسته په تا ، دا ډېره نژدې ده چې يخې وي سترګې دهغوی

وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ

او غم نه کوي او راضي وي په هغه کوم چې تا ورکړل ټولو ته ، او الله ﷻ پوه دی

مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ۝۵۱ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ

په هغو چې ستاسې په زړونو کې دي او دی الله ﷻ په هرڅه پوه بردباره ، حلالې نه دي تا لره ښځې

مِنْۢ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكَ

ددې ښځه وروسته او نه دا چې بدلې کړې دوی په نورو ښځو که څه هم ښه معلومه

حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيْبًا ۝۵۲ ع

سي تا ته دهغو صورت مګر که مالکان وي راسته لاسو نه ستا ، او دی الله ﷻ په هر شي نګهبان

تفسیر: ای نبی (ځینې احکام ستاسره مخصوص دي چې په دې سره ستا اختصاص اوشرف هم ثابتیږي په هغوکې ځینې دا دي اول حکم) مونږ ستا دپاره دا بیبیانې (کوم چې دا وخت ستاپه خدمت کې حاضري دي او) کومو ته چې تا دهغوی مهر ورکړی دی (سره ددې چې دځلورو څخه زیاتي دي) حلالې کړې دي (دوهم حکم) او هغه ښځې هم (په خاص طور حلالې کړې دي) کومې چې ستا مینځې دي، کوم چې الله ﷻ تاته په غنیمت کې درکړې دي (ددې خاص طور بیان به په معلوماتو اومسئلو کې راسې دریم حکم) اوستا داکاگانو لونې اوستا دپلار دخوندو لونې (مراد ددې څخه دپلار دخاندان انجونې دي) او ستا دماماگانو لونې اوستا دمور دخوندو لونې (مراد ددې څخه دمور دخاندان انجونې دي یعنې دا ټوله) هم (الله ﷻ ستا دپاره حلالې کړې دي مگر دا دمطلق خاندان ښځې نه بلکه په دوی کې صرف هغه) کومو چې ستاسره هجرت کړی وی (ستا سره مطلب دا دی چې دهجرت په دې کارکې یې موافقت کړی وي او دزماني ملگرتیا مراده نه ده او ددې قید څخه هغه ووتل کوم چې مهاجرې نه وي څلورم حکم) او هغه مسلمانه ښځه (یې) هم (ستا دپاره حلاله کړې ده) کومه چې بې عوضه (یعنې بې مهره) ځان پیغمبرته ورکړي (یعنې په نکاح کې راتلل وغواړي) په دې شرط سره چې پیغمبر دا په نکاح کې را وستل وغواړي (او دمسلماني په قید سره ورڅخه کافره ووتله چې حضور ﷺ لره ددې سره نکاح درسته نه وه او دا حکم پنځم دی او) دا ټول (احکام) ستا دپاره مخصوص سوي دي، نه دنورو مومنانو دپاره (چې د دوی دپاره نور احکام دي چنانچې) مونږ ته هغه احکام معلوم دي (او دایتونو او احادیثو په ذریعه نوروته هم ښوول سوي دي) کوم چې مونږ پردغو (عامو مومنانو) باندې د دوی دبیبیانو اومینځو په باره کې مقرر کړي دي (کوم چې ددې احکامو څخه جلا او بدل دي؛ دکومو څخه چې دنمونې په طور یو لوږ هم په آیت، اِذَا نَكَحْتُمْ، کې مذکور دی، په کوم کې چې، فَمَتِّعُوْهُنَّ، سره دمهر لزوم دهرې نکاح دپاره ثابتیږي، برابره خبره ده که حقیقتًا وي یاحکمًا او برابره خبره ده که په خپل مینځ کې په قرار داد سره وي یاپه شرعي حکم سره اونکاح نبوي په څلورم حکم سره دمهرڅخه خالي ده اودا اختصاص ځکه دی) چې پرتا څه قسم تنگي (واقع) نه وي (نوپه کومو مخصوصو احکاموکې چې دنورو څخه وسعت دی، لکه حکم اول اوڅلورم په دې کې خوتنگي نه کیدل ظاهردي اوپه کوموکې چې ظاهرًا تقیید اوتضیق دی لکه دریم اوپنځم حکم، هلته دتنگي نه کیدو دا معنی ده چې مونږ دا قید ستا دځینو مصالحو دپاره لگولی دی که دا قید نه وای نو ستا هغه مصلحت به فوت سوی وای او هغه وخت به تاته تنگي وای کومه چې مونږ ته معلومه ده په دې وجه رعایت ددې مصلحت وسوچې دغه تنگي محتمله واقع نه سي او د دوهم حکم متعلق بیان به په معلوماتو اومسئلوکې راسي) او (دحرج رفع کولو رعایت څه په دې مختصو احکام کې نه دی، بلکه دعامو مومنانو متعلق چې کوم احکام دي په هغه کې هم دا امر ملحوظ دی ځکه چې) الله ﷻ غفور رحیم دی (نو په رحمت سره په احکامو کې دسهولت رعایت فرمایي اوپه اسانو احکاموکې هم چې کله کوتاهي وسي مغفرت فرمایي کوم چې دلیل دغایت رحمت دی کومه چې بناده داساني داحکامو اودرفع دحرج او دا خو بیان وو دهغو ښځو دقسمونوکوم چې ستا دپاره حلالې سوي دي، مخ ته ددې بیان دی چې کوم قسمونه حلال سوي دي په هغوکې چې څومره څه وخت ستاسره وي دهغه څه احکام دي نوشپږم حکم دا

ارشاد دي چې) په دوی کې ته چا ته چې وغواړې (اوترڅو پورې چې وغواړې) دځان څخه لیرې ساته (یعني هغې ته لمبر مه ورکوه) اوچا ته چې وغواړې (اوتر څو پورې چې وغواړې) خپل ځان ته يې نږدې ساته (یعني هغې ته لمبر ورکوه) اوکومې چې دې لیرې کړې وي په هغوی کې بیا چې څوك طلب کوې بیا هم په تا څه گناه نسته (مطلب دا سو چې په بیبیانوکې دشپې دلمبر، وار وغیره رعایت په تا باندې واجب نه دې او په دې کې یو لوې ضروري مصلحت دې هغه دا چې) په دې کې زیاته توقع ده چې د دوی (بیبیانو) سترگې یخې وي (یعني خوشحاله وي) او زړونه یې خفه نه وي اوڅه چې هم تاسې دوی ته ورکوې په هغه ټولې راضي وي (ځکه چې دغمجن کیدو بناء عادتًا دعوٰی داستحقاق وي اوکله چې معلومه سي چې څه مال لګول توجه ګرځول وي، دغه محضې داحسان په طور سره وي دغه زمونږ نه څه حق دې او نه ضروري دې ، نو بیابه څه قسم ګله یاشکایت نه وي او دمېنځو دوار نه کیدل ټولوته معلوم دي) او (ای مسلمانانو! دا مخصوص احکام واوري او په زړه کې داخیالات مه پیداکوي چې دا احکام عام ولې نه سول که تاسې داسې وکې نو) خدای ﷻ ته ستاسې دټولو خبرو علم دې (په داسې خیال کولو به تاسې ته سزا درکړي ځکه چې داپه الله ﷻ اعتراض اوپه رسول الله ﷺ باندې حسد دې ، کوم چې موجب دعذاب دې) اوالله ﷻ (دا څه چې کوي) په هرڅه پوهیدونکې دې (اواعتراض کوونکو ته چې کومه ژر سزا ورنه کول سي ، نو په دې سره نفي دعلم نه لازمیږي ، بلکه ددې وجه دا ده چې هغه) بردباره (هم) دې (په دې وجه کله په سزا ورکولو کې وخت اړوي ، مخ ته هغه احکام بیانوي چې دحضرت رسالت مآب سره خاص دي ارشاد کوي چې په دوی کې ځینې خو دلوړو احکامو په نتیجه کې دي او ځینې نوي دي نو ارشاد دي چې لوړ چې کوم په دریم اوپنځم حکم کې په منکوحه ښځوکې دهجرت اوایمان قید لګول سوې دي نو) ددغو څخه علاوه نورې ښځې (په کوموکې چې داقیدنه وي) ستا دپاره حلالې نه دي (یعني په خپلوانو کې غیر مهاجراتې حلالې نه دي اوپه نورو ښځوکې غیر مومنانې حلالې نه دي دا خو تتمه سوه دلوړ حکم) او (مخ ته اووم حکم نوی دې چې) نه دا جائز ده چې ته ددې (موجوده) بیبیانو په ځای نورې بیبیانې وکړې (داسې چې په دوی کې ځینو ته طلاق ورکړې او د دوی په ځای نورې وکړې او داسې چې بغیر د دوی دطلاقولو څخه دچا سره نکاح وکړې نو ددې ممانعت نسته ، دغه شان که بغیر دقصد دبدلولو څخه چاته طلاق ورکوې نو ددې هم ممانعت ثابت نه دې ، بلکه لفظ دتبدل ددې ټولو په ممانعت باندې دال دې نو دا تبدل منع دې) که څه هم تاته ددغو (نورو) حسن ښه معلوم سي مګرکوم چې ستامینځې وي (چې هغه دپنځم اواووم دواړوحکمونوڅخه مستثنٰی دي یعني هغوی دکتابیه کیدو سره هم حلالې دي اوپه دوی کې تبدل هم درست دې) اوالله ﷻ دهرشي (دحقیقت اواثارواومصلحتونو) پوره نګران دې (په دې وجه په دې ټولو احکامو کې مصلحتونه اوحکمتونه دي که څه هم عامو مکلفینو ته هغه په تعین سره نه دي ښوول سوې ، په دې واسطه سره چاته دسوال یا داعتراض منصب اواستحقاق نسته)

**معلومات اومسئلې**: په ذکر سوو ایتونوکې دنکاح اوطلاق وغیره سره متعلق اووه احکام ذکر دي کوم چې دنبي کریم ﷺ سره مخصوص دي او دا خصوصیات دنبي کریم ﷺ دیو امتیازي شان او دخصوصي اعزاز نښانه ده په دې کې ځینې احکام خو داسې دي چې دهغه خصوصیت دنبي کریم ﷺ سره بالکل واضح او

ښکاره دي او ځيني داسي دي کوم چي دټولو مسلمانانو دپاره عام دي ، مګر په دي کي څه قيدونه او شرطونه دنبي کريم ﷺ دپاره مخصوص دي ، اوس يي تفصيل وګوري .

اولني حکم . إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ : يعني مونږ حلالي کړي ستا دپاره ستا ټولي موجوده بيبياني دکومو مهر چي تا ادا کړي دي ، دا حکم په ظاهره دټولو مسلمانانو دپاره عام دي ، مګر په دي کي وجه دخصوصيت دا ده چي دايت دنزول په وخت کي د دوی په نکاح کي دڅلورو څخه زياتي بيبياني موجودي وي او دعامو مسلمانانو دپاره دڅلورو څخه زياتي ښځي په يو وخت په نکاح کي لرل جائز نه دي .

او په دي آيت کي چي يي کوم ، اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ : فرمايلي دي دا څه قيد احترازي ياشرط دحلت نه دي ، بلکه دواقعي اظهار دي چي څومره ښځي دنبي کريم ﷺ په نکاح کي رالي ده ﷺ دټولو مهر ادا کي نسيا يي نه دي پاته کړي (يعني يوې نيتي ته يي پرې نه ښوو ي) د دوی عادت شريف دا وو چي دکوم شي ورکول به د دوی په ذمه عائد سول هغه به يي فوراً ورکوی سبکدوش کيدی به ، بغير دضرورت څخه به يي تاخير نه فرمايي ددي واقعي په اظهار کي عامو مسلمانانو ته هم دداسي کولو ترغيب دي .

دوهم حکم ، وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ : يعني ستا دپاره حلالي سوي دي هغه ښځي کومي چي ستا په ملك کي دي داسي چي الله ﷻ ته د دوی مالك جوړ کړی وی ، په دي آيت کي لفظ دَأَفَاء دَفيء څخه مشتق دي داصطلاحي معنیٰ په لحاظ سره هغه مال کوم چي دکفارو څخه بغير دجنګ ياپه طور دمصالحت حاصل سي او کله مطلق مال دغنيمت هم په فيء سره تعبير کيږي ، په دي آيت کي ددي ذکر دخه شرط په طور نه دي چي ستا دپاره به صرف هغه مينځي حلالي وي کومي چي په مال دفيء ياغنيمت کي ستالاس ته راغلي وي بلکه کوم چي دوی په مال سره اخيستي وي هغه هم په دي حکم کي شاملي دي ليکن په دي حکم کي په ظاهره دنبي کريم ﷺ څه اختصاص اوامتياز نسته دټولو خلګو دامت دپاره دا حکم دي کومه مينځه چي دغنيمت په مال کي په حصه کي راسي ياکومه چي په قيمت ورکولو سره واخيستل سي هغه هم د دوی دپاره حلاله ده او په ظاهره سياق ددي ايتونو ټولو دا غواړي چي په دوی کي کوم احکام راغلي دي هغه دي څه نا څه دنبي کريم ﷺ سره خصوصيت لري ، په دي وجه په روح المعاني کي دمينځو دحلالوالي سره متعلق هم دنبي کريم ﷺ يو خصوصيت دا ښوولي دي چي لکه څنګه چي د دوی څخه وروسته د دوی پاکي بيبياني دچا امتي دپاره په نکاح اخيستل حلالي نه دي ، دغه شان کومي مينځي چي د دوی دپاره حلالي سوي دي د دوی څخه وروسته به هغه دبل چادپاره حلالي نه وي ، لکه چي حضرت ماريه قبطيه ﷺ ده کومه چي مقوقس دروم بادشاه دوی ته په طور دتحفي ليږلي وه نو لکه څنګه چي د دوی دوفات څخه وروسته دپاکو بيبيانو نکاح دچا دپاره جائز نه وه دغه شان د دوی هم دبل چادپاره نکاح جائز نه سوه ، په دي لحاظ سره دَ، وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ، په حلالیدو کي هم د دوی ﷺ يو خصوصيت ثابت سو .

اوحضرت حکيم الامت قدس سره نور دوه خصوصيتونه په بيان القرآن کي بيان فرمايلي دي کوم چي د ذکر سوو خصوصيتونو څخه زيات واضح دي .

اول دا چې نبي کريم ﷺ ته دالله ﷻ دطرف څخه دا اختيار خصوصي ورکول سوی وو چې دغنيمت دمال دتقسيمولو څخه مخکي دوی ددې څخه څه شی دخان دپاره خوښ کړی نو هغه به د دوی خاص ملك کيدی ، دی خاص شی ته به يې په اصطلاح کې صفي النبي ويل ، لکه چې دخيبر دغزا په غنيمت کی نبي کريم ﷺ حضرت صفيه ؓ دخان دپاره مخصوصه کړې وه ، نو دملك يمين په مسئله کی دا صرف دنبي کريم ﷺ خصوصيت دی .

دوهم خصوصيت دا دی چې ددارالحرب څخه چې ديو غيرمسلم دطرف څخه څه ډالی اوتُحفه دمسلمانانو د امير په نوم راسی نو شرعي حکم دا دی چې دهغه مالك به اميرالمؤمنين نه وی بلکه هغه به دشرعي بيت المال ملکيت مقررېږی ، په خلاف دنبي کريم ﷺ څخه چې داسی ډالی د دوی دپاره په خصوصيت سره حلاله سوې ده ، لکه دحضرت ماريه قبطيه ؓ معامله چې ده ، چې مقوقس هغه په طور دډالی اوتحفه حضور ﷺ ته په خدمت کی پيش کړه ، نو هغه د دوی ملك مقرر سو ، والله تعالی اعلم

دريم حکم ، وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ : په دی آيت کی يې عم اوخال دمفرد ، اوعمّت اوخالت دجمع په صيغه دراوړلو علماؤ ډير توجيهات ليکلی دی ، تفسير روح المعاني دابوحيان دا توجيه اختيار کړې ده چې محاوره دعربو دغه شان ده ، دعربو اشعار په دی شاهد دی چې دعم جمع نه استعمالوی ، مفرد يې استعمالېږی .

مطلب دايت دا دی چې داکا او دعمه لونی او دماما اودمور دخور لونی حلالی سوی دی ، په اکا اوعمه کی دپلار دخاندان ټولی انجلی او په ماما اوخاله کی دمور دخاندان ټولی انجلی شاملی دی او د دوی سره دنکاح حلالوالی خو دنبي کريم ﷺ سره مخصوص نه دی دټولو مسلمانانو هم دا حکم دی ، ليکن په دوی کی دا قيد چې دوی ستا سره دمکی مکرمی څخه هجرت کړی وی دا دنبي کريم ﷺ خصوصيت دی ، ددی مطلب دا دی چې دعام امت دپاره خو دپلار او دمور دخاندان دا انجلی بغير دڅه شرط څخه حلالی دی ، برابره خبره ده که دوی هجرت کړی وی اوکه يې نه وی کړی ، مگر دنبي کريم ﷺ دپاره په دوی کی صرف هغه حلالی دی کومو چې د دوی سره هجرت کړی وی ، د دوی سره دهجرت کولو دپاره دا ضروری نه ده چې په سفرکی ورسره ملگری سوی وی يايې په يو وخت کی ورسره هجرت کړی وی ، بلکه مراد په نفس هجرت کی معيت اوموافقت دی ، په هغوی کی چې کومو په څه وجه سره هجرت نه وی کړی دهغوی سره د دوی نکاح صحيح نه سوه ، لکه چې د دوی داکا ابوطالب لور ام هانئ (رض) فرمايي چې زماسره د دوی نکاح څکه حلاله نه وه ، چې ما دمکی څخه هجرت نه وو کړی ، بلکه زماشميرپه طلقاء کی وو ، طلقاء هغو خلکو ته ويل کيږی کوم چې دمکی دفتح په وخت کی نبي کريم ﷺ ازاد کړی وه ، نه يې قتل کړل او نه يې غلامان جوړ کړل (روح اوجصاص)

او دنبي کريم ﷺ سره دنکاح دپاره دمهاجراتو شرط صرف دخپل مور اوپلار دخاندان په انجليو کی وو ، دعام امت په ښځو کی دهجرت شرط نه وو ، بلکه دهغوی صرف مسلمان کېدل کافي وو او دخاندان په جينکيو کی دهجرت په شرط لگولو کی شايد دا حکمت وی چې په عام طور سره دخاندان انجليو ته

دخپل خاندان یو ناز اوفخر وی او درسول ﷺ دښځوالی دپاره دشایانِ شان نه وه ، ددی علاج یی دهجرت په شرط سره وکی ځکه چی هجرت صرف هغه ښځه کوی کومه چی دالله ﷻ او درسول ﷺ محبت دخپل ټول خاندان او وطن اوجائیداد دمحبت څخه غالب کړی ، دارنگه دهجرت په وخت کی انسان ته قسم قسم تکلیفونه پیښیږی او دالله ﷻ په لاره کی چی کوم تکلیف او مشقت برداشت سی ، دعملونو په اصلاح کی دی لره خاص دخل دی .

لنډه دا چی دمور اوپلار دخاندان دانجلیو سره په نکاح کی دنبی کریم ﷺ دپاره یو خصوصی شرط دا دی چی دوی دمکی څخه په هجرت کولو کی د دوی سره ملگرتیا کړی وی .

**څلورم حکم** ، وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ :

یعنی که یوه مسلمانه ښځه خپل نفس دوی ته هبه کړی یعنی ویې بخښی ، چی بغیر دمهرڅخه د دوی سره نکاح کول وغواړی که دوی ددی سره دنکاح اراده وکی نو د دوی دپاره بغیر دمهر څخه هم نکاح حلاله ده ، او دا خاص حکم د دوی دپاره دی دنورو مومنانو دپاره نه دی .

ددی معاملی خصوصیت دنبی کریم ﷺ سره بالکل واضح دی،ځکه چی دعامو خلگو دپاره مهرپه نکاح کی لازمی شرط دی تردی چی که په وخت دنکاح کی دځه مهرذکرپه نیست یانفی سره راغی چی ښځی وویل زه مهرنه اخلم یاسړی وویل چی نکاح په دی شرط کوم چی مهر به نه ورکوم په دواړوصورتونوکی د دوی وینا اوشرط به په شرعی حیثیت سره لغوه وی او شرعًا به مهر مثل واجب وی ، صرف دنبی کریم ﷺ په خصوصیت سره نکاح بغیر مهره حلال سوي ده ، کله چی ښځه بغیرمهره په نکاح کولو خواهشمنده وی .

**فائده** : دا حکم چی کومه ښځه ستاسره بغیرمهره نکاح کول وغواړی هغه ستاسی دپاره حلاله ده ، په دی کی دعلماؤاختلاف دی چی داسی یوه واقعه پیښه سوی هم ده اوکه نه ؟ ځینی فرمایی چی دځه داسی ښځی سره دنبی کریم ﷺ سره نکاح کول ثابت نه دی مطلب یی دادی چی دیو داسی ښځی سره دنبی کریم ﷺ نکاح نه ده سوی چی ځان یی ورته بخښلی وی اوځینو دداسی ښځوسره نکاح کول ثابت کړی دی «روح المعانی»

ددی حکم سره چی کومه جمله خَالِصَةً لَكَ، راغلی ده ، ځینو حضراتو دا صرف ددی څلورم حکم سره مخصوص کړي ده او زمخشری وغیره مفسرینو دا جمله دهغه ټولو احکامو سره لگولي ده کوم چی لوړ ذکر سوی دی چی دا ټول خصوصیات دنبی کریم ﷺ دی ، ددی په اخرکی فرمایی ، لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ : یعنی دا خصوصی احکام ستا دپاره درکول سول چی په تا څه تنگی نه وی ، کوم مخصوص احکام چی لوړ بیان سوی دی ، په دی کی اولنی حکم یعنی دڅلورو څخه زیاتی بیبیانی ستا دپاره حلالی سوی اوڅلورم حکم چی بغیر دمهر څخه نکاح حلاله سوه ، په دی کی خو دتنگی لیری کول او زیاته اسانی ورکول خو په ظاهره په دوی ځینی زیات قیدونه ولگول سول چی تنگی نوره زیاتیدل په کار دی ، مگر په دی کی یی اشاره وکړه چی که په ظاهر کی دا قیدونه یو قسم تنگی زیاتوی ، مگر په دی کی ستا دپاره دداسی مصلحتونو رعایت دی چی که دا قیدونه نه وای نو تاسی ته به لوی تکلیف را پیښیدی کوم چی به دزړه تنگیدو سبب کیدی په دی وجه په زیاتی قیدونوکی هم ستا تنگی رفع کول مقصود دی .

پنځم حکم ، کوم چی په ذکر سوو ایتونوکی دمُؤْمِنَةً په قید سره مستفادکیږی داکه څه هم دعامو

مسلمانانو دپاره دکتابیانو یعنی دیهودو اونصاراؤ دښځو سره نکاح په نص دقرآن سره حلاله ده ، مګر دنبي کریم ﷺ دپاره دښځې مومن والی شرط دی ، دکتابیانو ښځو سره د دوی نکاح نه سی کیدی .

ددی پنځو احکامو دنبي کریم ﷺ سره دخصوصیت بیانولوڅخه وروسته دعامومسلمانانوحکم یې اجمالاً ذکر فرمایلی دی ، قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ : یعنی ذکرسوی احکام ستا دپاره مخصوص دي ، دباقي مسلمانانو دنکاح دپاره چې مونږکوم څه فرض کړي دي هغه مونږ ته معلوم دي ، مثلاًدعامومسلمانانونکاح بغیر دمهر څخه نه سی کیدی اودکتابي ښځو سره د دوی نکاح کیدی سی ، دغه شان په تیرو احکاموکي چې کوم قیدونه اوشرطونه ستا دپاره ضروري سوي دي ، هغه دنورو دپاره نه دي .

په اخرکي فرمایي ، لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ : یعنی دنکاح په معامله کي ستادپاره دا خصوصي احکام په دې وجه دي چې په تاڅه تنګي نه وي اوکوم قیدونه اوشرطونه چې په تاباندي په نسبت دنورو مسلمانانو زیات لګول سوي دي ، که څه هم په ظاهره دا یو قسم تنګي ده ، مګر دکومو مصلحتونو او حکمتونو ترمخه چې ستا دپاره داشرطونه لګول سوي دي ، په دې کي چې فکر وسی نو هغه هم ستا دروحاني پریشاني اوتنګدلي دلیري کولو دپاره دي .

تردې پوري دنکاح متعلق پنځه احکام راغلي دي کوم چې دنبي کریم ﷺ سره څه ناڅه خصوصیت لري ، مخ ته دوه حکمونه ددې پنځو احکامو سره متعلق فرمایي ، مثلاً .

شپږم حکم ، تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ ، تُرْجِي : د اِرْجَاء څخه مشتق دی چې معنی یې ۱
وروسته کول دي ، اوتُئْوِي د ، اِيْوَاء څخه مشتق دی چې معنی یې نژدې کول دي ، مطلب دا دی چې تاته اختیار دی چې په پاکو بیبیانو کي چاته وغواړې وروسته کړې اوچا ته چې وغواړې نژدې یې کړې ځانته دا دنبي کریم ﷺ دپاره مخصوص حکم دی دعام امت دخلګو دپاره کله چې یې دیري بیبیانې وي نو په تولو کي برابري کول ضروري دي ، ددې خلاف کول حرام دي ، دبرابري څخه مراد دنفقي برابري اوپه شپه تیرولو کي برابري ده ، چې څومره شپې دیوې بي بي سره تیرې کړي ، دومره به دبلې سره تیر وي کومې زیاتي کول ناجائز دي ، مګر دنبي کریم ﷺ دپاره په دې معامله کي مکمل اختیار ورکول سوي دي په تولو بیبیانو کي دبرابري کولو دحکم څخه مستثنٰی سو او دایت په اخر کي یې دا هم حکم ورکړي چې دکومي بي بي څخه دي یو وار دځان ساتلو اراده وکړه بیاکه غواړې نو دا بیا ځان ته نژدې کولی سې د ، وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ : دا مطلب دی .

الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته دا اعزاز ورکړی چې په پاکو بیبیانوکي یې دبرابري کولو دحکم څخه مستثنٰی وفرمایی ، مګر نبي کریم ﷺ به ددې استثناء اواجازت باوجود په خپل عمل کي همیشه برابري کول لازم فرمایل ، امام ابوبکر جصاص فرمایي چې دحدیث روایت دا دی چې نبي کریم ﷺ به ددې آیت دنزول څخه وروسته هم په پاکو بیبیانوکي دبرابري رعایت همیشه ساتی ، بیا په خپل اسناد سره دحضرت عائشي ؓ څخه دا حدیث نقل کوی کوم چې په مسندِ احمد ، ترمذي ، نسائي اوابوداود وغیره کي هم موجود دي .

كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ فَيَعْدِلُ وَيَقُوْلُ: اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَسْمِي فِيْمَا اَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِي فِيْمَا تَمْلِكُ وَلَا اَمْلِكُ ، قَالَ اَبُو دَاوُد يَعْنِي الْقَلْبَ .

رسول الله ﷺ به په ټولو بيبيانوکې برابري فرمايله او دا دعابه يې كوله چې ياالله دكوم شي چې زما اختيار دی په هغه کې خو مابرابري وكړه (يعنی په نفقه اوشپه تيرولو وغيره کې) مگركوم چې زماپه اختيار کې نه دی په هغه معامله کې مامه ملامتوې (مراد ورڅخه دزړه محبت دی دچا سره چې كوم ددې مې اختيار نسته)

او په صحيح بخاري کې دحضرت عائشې ؓ روايت دی چې كه نبی كريم ﷺ ته به دیوې بی بی په لمبرکی دهغه كورته دورتلو څخه څه عذر وو نو دهغه څخه به يې اجازه غوښتله ، حال دا دی چې دا ايت هم نازل سوی وو ، تُئْوِيْ اِلَيْكَ الخ (چې په دی کی يې په بيبيانوکی دبرابري كولو فرض دوی ته معاف كړی وو) دا حديث هم په ټولو كتابونو داحاديثوکی معروف دی چې دوفات په مرض کې كله چې دوی ته دپاكو بيبيانو كورونو ته روزانه بدليدل مشكل سوه نو دوی دټولو څخه اجازت حاصل كې ، دحضرت عائشې ؓ په كوركې يې دبيماري دورځو تيرول اختيار فرمايلي وو .

دانبياء ؑ اوخصوصاً دخاتم الانبياء ﷺ عادت شريف دا وو چې په كومو كارونو کې به دوی ته دالله ﷻ دطرف څخه څه رخصت د دوی داساني دپاره وركول سو نو ددې دشكر گذاری په طور به دوی په عام طور سره په عزيمت عمل كوی او رخصت به يې صرف دضرورت په وخت کې استعمالوی .

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ : دا حكم شپږم يعنی دنبی كريم ﷺ څخه په پاكوبيبيانوکی دبرابري فرضيت پورته كول او دوی ته دهرقسم اختيار وركول ددې دعلت اوحكمت بيان دی دوی ته ددې عام اختيار وركولو مصلحت دا دی چې دټولو پاكو بيبيانو سترگی يخې او دوی په خپله حصه باندې راضي وي .

دلته دا شبهه كيدی سی چې دا حكم خو په ظاهره دپاكو بيبيانو دمرضی اومنشاء خلاف او د دوی دغم سبب كيدی سی ، دا دپاكو بيبيانو دخوشحالي سبب څنگه وگرځول سو؟ ددې جواب په لنډتفسيرکی لوړ راغلي دی چې په اصل کې دناراضتيا اصل سبب خپل استحقاق وي ، دكوم سړي متعلق چې انسان ته دا معلومه وي چې زما فلاني حق دده په ذمه واجب دی كه هغه يې په ادا كولوکی كوتاهي وكی نو رنځ او غم ورته پيښيدی سی او په كوم سړي چې زماڅه حق واجب نه وي ، بياهغه چې هرڅه مهرباني هم وكی هغه سراسر خوشحالي وي ، دلته هم كله چې دا وښوول سوه چې په پاكو بيبيانوکی برابري كول پر دوی ﷺ واجب نه دی ، بلكه د دوی اختيار دی نو اوس چې كومې بی بی ته څومره حصه هم د دوی دتوجه او صحبت حاصليږي هغه به د دوی يو احسان او تبرع گڼي اوخوشحاله به وي .

په اخركې فرمايي ، وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ، يعنی الله ﷻ پوه دی چې څه ستاسی په زړونو کې دی او هغه لوی علم والا لوی حلم والا دی .

په ذكر سوو ايتونوکې دلوړ څخه تردې ځای پوري دهغه احكامو ذكر راروان دی كوم چې دنبی كريم ﷺ

دنکاح سره په څه شان سره خصوصیت لري ، مخ ته هم دداسې ځینو احکامو بیان رااروان دی ، په مینځ کې دا ایت چې الله ﷻ ستاسې دزړونو حال پیژني اوعلیم اوحلیم دی ، په ظاهره دماقبل اومابعد سره موافقت نه لري ، په روح المعاني کې فرمایې چې په ذکر سوو ایتونوکې دنبي کریم ﷺ دپاره دځلورو څخه دزیاتو بیبیانو اجازت او دبې مهره نکاح په اجازه سره دچاپه زړه کې شیطاني وسوسې پیدا کیدې سوې په دې وجه په مینځ کې دې آیت داهدایت ورکې چې مسلمانان دې خپل زړونه دداسې وسوسو څخه محفوظ کړي او په دې دي ایمان پوخ کړي چې دا ټول خصوصیات دالله ﷻ دطرف څخه دې کوم چې په ډیرو حکمتونو اومصلحتونو باندې مبني دي ، دنفساني خواهشاتو دتکمیل دلته څه وجه نسته .

**( دنبي کریم ﷺ زاهدانه ژوند او ددې سره دبیبیانو دزیاتوالي مسئله )**

داسلام دښمنانوهمیشه دزیاتو بیبیانو مسئله اوخصوصًا دنبي کریم ﷺ دبیبیانو زیاتوالی داسلام په مخالفت کې دبحث موضوع جوړ کړي ده ، لیکن دنبي کریم ﷺ ټول ژوندچې مخ ته کښیښوول سي ، نو هیڅ شیطان ته هم دشان رسالت خلاف ددې وسوسې پیدا کولو ګنجائش نه پاته کیږي ، ددې څخه ثابته ده چې دوی دټولو څخه اولنی نکاح دپنځه ویشتو کالو په عمرکې دحضرت خدیجې ﷺ سره وکړه کومه چې سن رسیده با اولاده کونډه او د دوو خاوندانو په نکاح کې دپاته کیدو څخه وروسته راغلې وه او ترپنځوسو کالو ترعمر پورې یې صرف ددې یوې بودې کونډې سره دځواني پوره زمانه تیره سوه ، دا پنځوس کاله دوران دعمریې دمکې دخلګوپه مخکې تیرسو ، دځلویښتوکالوپه عمرکې دنبوت داعلان څخه وروسته دمکې په ښارکې د دوی مخالفت شروع سو اومخالفینو د دوی په ازارولو اوپه دوی په عیب لګولوکې هیڅ کسر پاته نه کی ، ساحر یې وویل، مجنون یې وویل اوشاعر یې وویل، مګر هیڅکله هم یوه دښمن ته د دوی طرف ته دیوداسې شي دنسبت کولو موقع حاصله نه سوه کومه چې تقوٰی اوطهارت مشکوك کړي .

دپنځوس کاله عمر شریف دتیریدو اودحضرت خدیجې ﷺ دوفات څخه وروسته یې حضرت سوده ﷺ په نکاح ورغله ، دا هم کونډه وه .

مدینې منورې ته دهجرت اوځلور پنځوس کاله کیدو څخه وروسته په سنه ۲ هجري کې دحضرت عائشه صدیقه ﷺ رخصتي دنبي کریم ﷺ په کورکې وسوه ، ددې څخه وروسته دحضرت حفصې ﷺ سره اوڅه ورځې وروسته دحضرت زینب بنت خزیمه ﷺ سره یې نکاح وسوه ، حضرت زینب ﷺ څومیاشتې وروسته وفات سوه ، په سنه ۴ هجري کې یې دحضرت ام سلمه ﷺ سره کومه چې صاحب اولاد کونډه وه نکاح وسوه ، په سنه ۵ هجري کې دحضرت زینب ﷺ بنت جحش سره په حکم دخدای نکاح وسوه چې ذکریې دسورة احزاب په شروع کې راغلی دی ، دغه وخت د دوی عمر شریف اته پنځوس کاله وو ، په اخري پنځو کلونوکې باقي پاکې بیبیانې د دوی په حرم کې دا خلې سوې، دپیغمبر دکورني ژوند اوکورني معاملاتو متعلق ددین داحکامو یوه ډیره لویه حصه جوړیږي ، ددې نهو پاکو بیبیانو په ذریعه چې څومره ددین اشاعت وسو، ددې اندازه صرف ددې څخه کیدې سي چې دحضرت عائشه صدیقه ﷺ څخه یوازې

دوه زره دوه سوه لس ۲۲۱۰ احادیث اودحضرت ام سلمه ﷺ څخه دری سوه اته شپیته ۳۲۸ احادیث په معتبرو کتابونو داحادیثوکی روایت سوی اوجمع سوی دی ، حضرت ام سلمه ﷺ چی کوم احکام اوفتواوی خلګوته ښوولی دی چی دهغه متعلق حافظ ابن قیم په اعلام الموقعین کی لیکلی دی چی که هغه جمع سی نویومستقل کتاب به ورڅخه جوړسی ، د دوو سوو څخه زیات صحابه حضرات ﷺ دحضرت عائشه صدیقه ﷺ شاګردان دی کومو چی احادیث فقه اوفتوی د دوی څخه زده کړی دی .
او ډیری بیبیانی په حرم نبوی کی په داخلولو کی د دوی خاندانونه د اسلام طرف ته دراوستلو حکمت هم وو ، دنبی کریم ﷺ دژوند دا اجمالی نقشه چی مخ ته کښیښوول سی نو ایا چاته ددی وینا ګنجائش پاته کیدی سی چی دا ډیروالی او کثرت دبیبیانو معاذ الله دڅه نفسانی اوجنسی خواهش دتکمیل دپاره سوی وو ، که داسی وای نو ټول عمر په تجرد کی یادیوی کونډی سره دتیرولو څخه وروسته دعمر اخری حصه به یی ددی کار دپاره ولی منتخب کوله ، دا مضمون په پوره تفصیل سره دارنګه په اصل مسئله کی دډیروالی دبیبیانو ، شرعی اوعقلی ، فطری اواقتصادی حیثیت سره مکمل بحث په معارف القرآن کی دسورة نسآء د دریم آیت لاندی تیر سوی دی ، هلته یی وګوری .
اووم حکم ، لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ : یعنی ددی څخه وروسته ستا دپاره دنورو ښځو سره نکاح حلاله نه ده او دا هم حلال نه دی چی په موجوده بیبیانو کی چاته طلاق ورکړی او د دوی په ځای نوری بدلی کړی .
په دی آیت کی لفظ د ، مِنْ بَعْدُ ، دوه تفسیرونه کیدی سی ، یو دا چی دَ ، مِنْ بَعْدُ ، څخه مراد دا وی چی وروسته ددغو ښځو څخه کوم چی دا وخت ستاپه نکاح کی دی ، دبلی سره ستا نکاح حلاله نه ده ، دځینو اصحابو اوامامانو دتفسیر څخه هم دا تفسیر نقل دی ، لکه چی حضرت انس ﷺ فرمایی چی کله چی الله ﷻ پاکو بیبیانوته اختیار ورکی چی ددنیا طلب کولو دپاره د دوی څخه جدایی اختیار وی اوکه د دوی سره چی څه تنګی یافراخی راځی ، په هغه قناعت کوی ، د دوی په ښځوالی کی اوسیږی ؟ نو ټولو پاکو بیبیانو دخپلی نفقی دزیاتی مطالبه پریښووله ، په دی حال کی یی په ښځوالی کی پاته کیدل اختیار کړل ، نو په دی باندی په طور دانعام الله ﷻ د دوی ذات ګرامی ددغو بیبیانو دپاره مخصوص کی ، د دوی څخه ماسوا دبلی سره نکاح کول جائز پاته نه سو(رواه البیهقی فی سننه کذا فی الروح)
اوحضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی څنګه الله ﷻ پاکی بیبیانی د دوی دپاره مخصوصی کړی چی د دوی څخه وروسته هم دوی دبل چا سره نکاح نه سی کولی ، دغه شان یی حضور ﷺ هم د دوی دپاره مخصوص کی چی دوی هم د دوی څخه ماسوا دبلی ښځی سره نکاح نه سی کولی ، دحضرع عکرمه ﷺ څخه هم په یوه روایت کی دا تفسیر منقول دی .
اوحضرت عکرمه رحمه الله ، ابن عباس ﷺ اومجاهد امامانو دتفسیر څخه په یو روایت کی دلفظ دمن بعد دا تفسیر نقل سوی دی چی ، مِنْ بَعْدِ الْأَصْنَافِ الْمَذْكُورَةِ ، یعنی دایت په شروع کی د دوی دپاره چی څومره اقسام دښځو حلال سوی دی ددی څخه وروسته یعنی ددغو څخه ماسوا دبل قسم ښځو سره ستا

نکاح حلاله نه ده مثلاً دایت په شروع کی دخپل خاندان په ښځوکی صرف هغه زنانه حلالی سوی کومو چی دمکی مکرمی ځخه مدینی منوری ته په هجرت کولوکی د دوی سره موافقت کړی وو ، دخاندان په ښځو کی دغیر مهاجراتو ښځو سره د دوی نکاح نه وه حلاله سوی ، دغه شان دمومنی قید یی ولګوی او د دوی دپاره یی داهلِ کتابو دښځو سره نکاح ناجائز وګرځوله نو دایت دجملی من بعد مطلب دا دی چی څومره قسمونه ستا دپاره حلال سوی دی صرف په هغه کی دچاسره ستا نکاح کیدی سی ، په عامو ښځوکی خومسلمانوالی شرط دی او دخاندان په ښځوکی د دوی سره هجرت کول شرط دی ، په کومو کی چی دا دواړه شرطونه موجود نه وی دهغوی سره نکاح حلاله نه ده ، په دی تفسیر سره دا جمله څه نوی شرط نه دی بلکه داولنی حکم تاکید او وضاحت دی ، کوم چی دایت په شروع کی بیان سوی دی ، او ددی آیت په وجه دنهو ځخه ورروسته دبلی ښځی سره نکاح نه ده حرامه سوی بلکه دغیر مومنه او دخاندان دغیر مهاجری سره نکاح منع سوي ده کوم چی مخکی معلوم سوی دی ، دباقی ښځو سره زیاته نکاح کول د دوی په اختیار کی پاته سو ، دحضرت عائشه ﷺ دیو روایت ځخه هم ددی دوهم تفسیر تائید کیږی چی دحضور ﷺ دپاره دزیاتی نکاح کولو اجازه پاته ده ، والله تعالی اعلم

وَلَا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ : دذکر سوی آیت که دوهم تفسیر معتبر سی نو ددی جملی مطلب واضح دی چی که څه هم تاته دموجوده بیبیانو ځخه علاوه دنورو ښځو سره نکاح په مذکوره شرطونو جائز ده ، مګر دا جائز نه دی چی یوی ته طلاق ورکړی او ددی په ځای بله بدله کړی ، یعنی خالص دتبدیلی په نیت سره هیڅ نکاح جائز نه ده ، بغیر دلحاظ دنیت دتبدیلی ځخه څومره چی غواړی نکاحی کولی سی .

او که دذکر سوی آیت اولنی تفسیر مراد واخیستل سی نو معنٰی به یی دا وی چی اتنده ته نه په موجوده ښځو زیاتوالی کولی سی او نه څه تبدیلی کولی سی چی په دوی کی چالره طلاق ورکړی اوپرځای یی بله ښځه په نکاح سره واخلی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتَ النَّبِيِّ

ای ایماندارو ! مه ننوزی دنبی کوررونو ته

اِلَّآ اَنْ يُّؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نٰظِرِيْنَ اِنٰىهُ وَلٰكِنْ اِذَا

مګر هرکله چی تاسی ته حکم وی دخوراك دپاره نه لارکتونکی ددي پخیدوته ، او لیکن کله

دُعِيْتُمْ فَادْخُلُوْا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوْا وَلَا مُسْتَاْنِسِيْنَ

چی تاسی راوبلل سی نو دننه کیږي بیا چی کله وخوری نو خوریږي او مه کښینی

لِحَدِيْثٍ ؕ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ ؗ وَاللّٰهُ

خبرو کولو دپاره ، ستاسی په دی خبره تکلیف وو نبی ﷺ ته بیا ستاسی ځخه شرم کوی او الله ﷻ

لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ۚ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن

شرم نه کوی دصحیح خبری په ښوولوکی ، اوهرکله چی غواړی دبیبیانو څخه دڅه کار شی نو غواړی دپردی

وَرَاءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ۚ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن

څخه دباندی، په دی کی ښه پاکی ده ستاسی زړونو ته او دهغوی ؓ زړونو ته ، اونه دی لایق تاسی لره چی

تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَن تَنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِن بَعْدِهِ أَبَدًا

تکلیف ورکړی دالله رسول ﷺ ته اونه دا چی نکاح وکړی دده ﷺ دښځو سره ، دده څخه وروسته کله ،

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ

خامخا ستاسی دا خبره دالله ﷻ په نزد عظیمه گناه ده ، که په ښکاره وکړی تاسی یو شی یایی پټوی

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ

نو الله ﷻ دی په هر شی باندی پوه ، گناه نسته دی ښځو لره چی مخ ته راځی

وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ

دخپلو پلارانو اونه دخپلو زامنو اونه دخپلو وروڼو او نه دخپلو وروڼو دزامنو ، اونه دخپلو خویندو دزامنو

وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۗ وَاتَّقِينَ اللَّهَ

او نه دخپلو ښځو او نه دخپل لاس دمال ، اوبیره کوی ای ښځو! دالله ﷻ څخه

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

بیشکه دالله ﷻ په مخکی دی هر یو شی .

**لنډتفسیر:** ای ایماندارانو! دنبی کورونو ته (بغیردبللوڅخه) مه ورځی ، مگر څه وخت چی تاسی ته دخوراك دپاره (دراتللو) اجازه درکول سی (نوبیاپه تللوکی څه باك نسته ، مگر بیاهم تلل) په داسی طور (دی وی) چی ددغه (خوراك) دتیاریدو منتظر نه یاست (یعنی بغیر دبللو څخه خودسره مه ځی اوچی وبلل سی نو هم ډیرمخکی مه ځی چی ناست یاست) لیکن کله چی تاسی وبلل سی (چی اوس راځی خوراك تیار دی) نو بیاځی بیاچی کله خوراك وخوری نو پورته کیږی اوځی او په خبروکی په مینه شروع سوی مه کښینی (ځکه چی) په دی خبره نبی ﷺ ته تکلیف وی ، نوهغه ستاسی لحاظ کوی (اوپه ژبه سره څه نه فرمایی چی پورته سی ځی) اوالله ﷻ په صفا خبره ویلوکی (دچا) لحاظ نه کوی (په دی وجه یی صفا صفا

وويله) او (داوس ځخه دا حکم کول کيږي چې دحضور ﷺ بيبياني دي ستاسې ځخه پرده کوي نو داوس ځخه) کله چې تاسې د دوی ځخه څه شي غواړي نو دپردی ځخه دباندې (ودريږی) اوغواړي يې (يعنې بې ضرورته خو دپردې خوا ته تلل اوخبره کول هم نه دي په کار مګر چې ضرورت وي نو دخبرو په کولو کې څه باك نسته مګر مخامخ کيدل نه دي په کار) دا خبره (دهميشه دپاره) ستاسې دزړونو او د دوی دزړونو دپاکيدو دپاره ښکلې ذريعه ده (يعنې لکه څنګه چې تراوسه پورې دجانبينو زړونه پاك دي ، په دې سره دانده دپاره هم دعدم طهارت احتمال دفع سوكوم چې دغير معصوم په اعتبارسره في نفسه محتمل كيدى سو) او (نبي ﷺ ته دتکليف رسولو حراموالي صرف دفضولو کښينستو په صورت کې منحصرنه دي بلکه مطلق حکم دي چې) تاسي (په څه کارکي) جائز نه دي چې رسول الله ﷺ ته تکليف ورسوی اونه دا جائز دي چې تاسې د دوی ځخه وروسته د دوی دبيبيانو سره کله هم نکاح وکی ، دا دخدای په نزد ډيره لويه (دګناه) خبره ده (اولکه څنګه چې دا نکاح ناجائزه ده ، دغسې ددې په ژبه سره ذکرکول يا په زړه کې يې اراده کول تولو ګناه دي نو) که تاسې (ددې متعلق) څه شي (په ژبه سره) ظاهر کړي يا ددې (ارادې) هرشي ښه پيژني (نوتاسې ته به پردې سزا درکي اومونږ چې مخ ته کوم حکم دپردې کړی دی ، ددې ځخه ځيني مستثنی هم دي دهغو بيان دا دي چې) دپيغمبر ﷺ پربيبيانو دخپلو پلرونو (مخ ته راتلو) په باره کې څه ګناه نسته او نه دخپل زامنو (يعنې دکوموچې زامن وي) اونه دخپلو وروڼو اونه دخپلو وريرونو اونه دخپلو خوريو اونه دخپلو (دين شريکو) ښځو اونه دخپلو مينځو (يعنې دوی ته مخته کيدل جائز دي) او (ای دپيغمبر بيبيانو! ددې ذکر سوو احکامو په عمل کولوکې) دخدای ځخه وبيريږی (چې دهيڅ حکم خلاف ونه کی) بيشکه الله ﷻ په هر شي حاضر (ناظر) دی (يعنې دهغه ځخه هيڅ شي پټ نه دی ځوك چې ددې خلاف کوي هغه ته دسزا ځخه بيريدل په کار دي)

**معلومات اومسئلي** : په ذکر سوو ايتونوکې داسلامی معاشرې دځو ادابو اواحکامو بيان دی چې تعلق يې دتيرو ايتونو سره دا دی چې کوم اداب په دې ايتونوکې تلقين سوي دیٰ ، هغه په اول کې دنبي کريم ﷺ دکور اود دوی ﷺ دپاکو بيبيانو په باره کې نازل سوي دي که څه هم حکم يې ددوی سره مخصوص نه دی .

**( اولني حکم دطعام دعوت اودميلمه ځيني اداب )**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ .

په دې کې دطعام ددعوت اوميلمستيا متعلق د درې احکامو بيان دی اوحکم که څه هم دټولو مسلمانانو دپاره عام دی ، مګر سبب دنزول چونکې خاص واقعه درسول الله ﷺ په مکان کې وسوه ، په دې وجه يې په عنوان کې دبيوت النبي ذکر وفرمايي ،اول دا چې دنبي ﷺ کور ته بغير داجازت ځخه مه داخليږی ، لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ : دوهم ادب دا دی چې کله دداخليدو اجازه بلکه دخوراك دعوت هم وي نو دوخت ځخه مخ ته راتلل اودخوراك تياريدو په انتظارکې کښينستل نه دي په کار، غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ دناظر معنیٰ دلته دمنتظر ده اولفظ دَانا په زير دهمزه سره خوراك پخيدوته ويل کيږي ، په آيت کې د، لَا تَدْخُلُوا، ځخه يوه استثنیٰ خودَ، إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ : په لفظ دَالاَّ سوي ده ، دا دوهمه استثنیٰ په لفظ

دغیر ده ، چې مطلب یې دا سو چې مه بغیر داجازت څخه دا خلیږي اومه دوخت څخه مخکې ورځي چې دخوراك پخيدو انتظار کوی ، بلکه کله چې را وبلل سی په یو وخت باندی نو هغه وخت کورته دا خلیږی وَلٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا .

دریم ادب دا دی چې دخوراك څخه فارغه سي نو خپلو خپلو کارونو ته خپاره سی ددعوت په کورکی دخبرو کولو دپاره مه کښيني ، فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ .

**مسئله** : دا په عامو حالاتوکی ده ، کم ځای چې عادتًا دمیلمنو دخوراك څخه وروسته په کښینستلو کور په نه تکلیف وی برابره خبره ده که ددی دپاره چې دوی ولاړسی اوکور به خپلو نورو کارونو ته وزګار سی یاددی دپاره چې د دوی څخه فارغه سی او په خپلو نوزو میلمنو باندی خوراك وخوری اوکوم ځای چې په حالاتو او په عادت سره دا معلومه وی چې دخوراك څخه وروسته دمیلمنو تر ډیر وخته پوری په خبرو کی مشغول پاته کیدل دکور به دپاره تکلیف نه وی هغه به ددی څخه مستثنٰی وی ، لکه چې نن صبا په پارټیو او دعوتونو کی رواج جوړ سوی دی ددی دلیل دا یت راتلونکی جمله ده چې په کی ارشاد دی ، إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ : یعنی دخوراك څخه وروسته په خبرو کی دمشغول کیدو دممانعت سبب دا دی چې په داسی کولو سره نبی کریم ﷺ ته تکلیف رسیدی ، ځکه چې دمیلمنو دخوراك انتظام په زنانه مکان کی وو هلته دمیلمنو تر ډیر وخته پوری پاته کیدل دکوروالاؤ دپاره ظاهره خبره ده چې تکلیف وو .

په آیت کی دا هم ارشاد فرمایی چې نبی کریم ﷺ ته که څه هم دمیلمنو په دی طرزِ عمل سره تکلیف رسیدی لیکن دخپل کور میلمانه وه په دی حالت کی دوی ته په ادب ښوولو سره حیاء مانع کیږی ، مگر دحقی خبری په اظهارکی الله ﷻ حیاء نه کوی .

**مسئله** : په دی جمله دمیلمنو داکرام اوخاطرداری څومره لوی اهتمام معلوم سو چې که دمیلمستوب اداب ښوول د دوی په فرائضوکی وه ، مگر دخپلو میلمنو په حالت کی دوی دا هم وروسته کړل ، تردی چې په خپله الله ﷻ په قرآن کی دا ادب وښووی .

**(دوهم حکم دښځو پرده )**

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ : په دی کی هم که څه هم سبب دنزول دخاصی واقعی په بناباندی په بیان اوتعبیرکی خاص دپاکو بیبیانو ذکر دی ، مگر حکم دټول امت دپاره عام دی ، خلاصه دحکم دا ده چې دښځوڅخه که نورو سړو ته داستعمال شی لوښی کپړه وغیره غوښتل ضروری وی نو مخامخ دی ورلره نه راځی بلکه دپردی څخه پناه دی غواړی اوفرمایی چې دا دپردی حکم دسړو اوښځو دواړو دزړونو دنفساني وسوسوڅخه دپاك ساتلو دپاره ورکول سوی دی .

**( دښځو دپردی خاص اهمیت)**

دلته دا خبره دفکر قابله ده چې دا دپردی احکام کومو ښځو او سړوته چې ورکول سوی دی ، په دوی کی ښځی خوپاکی بیبیانی دی دکومو دزړونه دپاك صفا ساتلو دپاره چې الله ﷻ په خپله ذمه واری اخیستی ده چې ذکر یې ددی څخه مخکی په آیت ، لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ : کی په تفصیل سره راغلی

دی ، بل طرف ته چې کوم سړي مخاطب دي هغه دنبي کريم ﷺ اصحاب دي په کومو کې چې ددېرو حضراتو مقام دملائکو څخه مخکې دی .
مگر ددې ټولو خبرو باوجود د دوی دزړونو دپاکوالي اونفساني وسوسو څخه دمحفوظ کيدو دپاره دا ضروري وګڼل سوه چې دسړي اوښځې په مينځ کې پرده وسي ، نن څوك دي چې خپل نفس دصحابه کرامو ﷺ دنفسونو څخه پاك اوخپلو ښځو نفسونه دپاکو بيبيانو دنفسونو څخه دزيات پاکيدو دعوی وکړل سي او داسې وګڼي چې زمونږ دښځو سره خلط کيدل څه خرابي نه سي پيدا کولی .

**( دذکر سوو ايتونو دنزول اسباب )**

ددې ايتونو دنزول په سبب کې څو واقعات بيانيږي چې په هغه کې هيڅ تضاد نسته ، کيدی سي چې دا ټول واقعات دايتونو دنزول سبب جوړ سوي وي ، دايتونو په شروع کې چې کوم دميلمستيا اداب بيان سول چې بغير دبلنې څخه دې دخوراك دپاره نه ځي او دخوراك په انتظار کې دې نه کښيني ، ددې دنزول سبب ابن ابي حاتم دسليمان بن ارقم څخه دا نقل کړي دي چې داايت دهغو درنو او بوجناکو خلکو په باره کې نازل سوی دی کوم چې بغير ددعوت څخه دچا کور ته ولاړ سي نوکښيني او دخوراك انتظار کوي .
او امام عبدبن حميد دحضرت انس ﷺ څخه روايت کړی دی چې داايت دهغو ځينو خلکو په باره کې نازل سوی دی کومو چې به انتظارکوی او دخوراك دوخت څخه مخکې به دنبي کريم ﷺ کورته تلل اوکښينستل به او په خبرو کې به مشغوله وه ، ترڅو چې خوراك به تيار سو نو په دې کې به شريك سول ، دداسې خلکو دپاره داهدايتونه جاري سول کوم چې دايت په شروع کې ذکر دي ، دا واقعات دپردې داحکامو نازليدو څخه مخکې دي ، کله چې به عام سړي او زنانه کور ته تلل راتلل .
دوهم حکم کوم چې دښځو دپردې سره متعلق دی ددې په شان نزول کې دامام بخاري دوه روايتونه دي ، يو روايت دحضرت انس ﷺ څخه دا دی چې حضرت عمربن خطاب ﷺ نبي کريم ﷺ ته عرض وکړ چې يارسول الله! تاسې ته نيك اوبد هرقسم خلک ځي راځي که تاسې پاکو بيبيانوته دپردې حکم وکړی نو ښه معلوميږي ، پردې دحجاب دا ايت نازل سو .
په صحيح بخاري اومسلم کې دحضرت فاروق اعظمﷺ دا قول منقول دی چې دوی وفرمايل .

---

وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ قُلْتُ يَارَسُوْلَ اللهِ لَوِاتَّخَذْتَ مَقَامَ إِبْرَاهِيْمَ مُصَلًّى فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيْمَ مُصَلًّى وَقُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ نِسَائَكَ يَدْخُلُ عَلَيْهِنَّ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ فَلَوْ حَجَبْتَهُنَّ فَأَنْزَلَ اللهُ آيَةَ الْحِجَابِ وَقُلْتُ لِأَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا لَمَّا لَأَنْ عَلَيْهِ فِي الْغَيْرَةِ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ فَنَزَلَتْ كَذَالِكَ .

---

ما موافقت وکی دخپل رب سره په دری شيانوکی يو دا چی مارسول الله ﷺ ته عرض وکی چی مقام ابراهيم خپل خای دلمانځه جوړکی ، په دی الله ﷻ دا ايت نازل کی ، وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيْمَ مُصَلًّى : اوما نبي کريم ﷺ ته دا عرض وکی چی ستاسی دپاکو بيبيانو په وړاندی هرنيك اوبد سړی ځی راځی ښه به وی که تاسی د دوی پرده وکی په دی دحجاب آيت نازل سو اوکله چی دپاکو بيبيانو په مينځ کی غيرت او قصد زيات سو نو ما ورته وويل چی که نبي کريم ﷺ تاسی ته طلاق درکړی نو ليری نه ده چی الله ﷻ دوی ﷺ ته ستاسی څخه ښه بيبيانی ورکړی ، چنانچی خاص هم په دغو الفاظو سره قرآن نازل سو .

**فائده**: دحضرت فاروق اعظم ﷺ په خپل کلام کی ادب قابل نظر دی چی په ظاهره وینا دا وه چی په درو شیانو کی زما رب زما موافقت وکی.
یوه بله واقعه دحضرت انس ﷺ فرمایی چی دحجاب دایت دحقیقت څخه زه دټولو څخه زیات واقف یم ځکه چی زه په دی واقعه کی حاضروم ، هرکله چی دحضرت زینب بنت جحش ﷺ دنکاح څخه وروسته رخصتی وسوه او په حرم نبوی کی دا خله سوه او په کور کی دحضور ﷺ سره موجوده وه ، دوی دولیمی دپاره څه خوراك پوخ کی اوخلکو ته یی دعوت ورکی ، دخوراك څخه وروسته ځینی خلک هم دغه ځای کښینستل اوخبری یی شروع کړی ، دترمذی په روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ هم هلته تشریف فرماوو اوام المؤمنین حضرت زینب ﷺ هم دغه ځای موجوده وه کومی چی دحیاپه وجه دیوال ته مخ کړی وو ناسته وه ، ددی خلکو دغه شان ترناوخته پوری په کښینستو نبی کریم ﷺ ته تکلیف وسو، دوی ﷺ دکور څخه دباندی تشریف یوړی او دنورو پاکو بیبیانو کورونو ته یی دملاقات اوسلام دپاره تشریف ورړی ، کله چی دی بیا کورته بیرته راغی نو هغه خلک هم هلته موجود وه، د دوی ﷺ دراواپس کیدو څخه وروسته دی خلکو ته احساس وسو او ولاړل، نبی کریم ﷺ کور ته دننه تشریف راوړی نو دلږ وخت تیریدو څخه وروسته یی بیا دباندی تشریف راوړی ، زه هلته موجودوم دوی دحجاب دا ایت کوم چی دغه وخت نازل سوی وو ، واوروی ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ الاية .
حضرت انس ﷺ دا واقعه نقل کړه اووي فرمایل چی زه ددی ایتونو په نزول کی دټولو څخه زیات نژدی یم ځکه چی زما په مخکی نازل سوی دی (الترمذی کتاب التفسیر)
دحجاب دایتونو دنزول په اسبابوکی دا دری واقعات داحادیثو په روایتونوکی ذکر دی ، په دوی کی هیڅ تعارض نسته ، کیدی سی چی د درو سره وو واقعاتو مجموعه ددی ایتونو دنزول سبب وی.
**دریم حکم** : دپاکوبیبیانودنبی کریم ﷺ دوفات څخه وروسته دچاسره نکاح جائزنه ده، وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا: ددی څخه په اوله جمله کی خو په عامو الفاظوکی داسی هر قول او فعل یی حرام کړی دی دکوم څخه چی نبی کریم ﷺ ته ازاراوتکلیف رسیږی ، ددی وروسته یی دا حکم ورکی چی د دوی دپاکو بیبیانو سره د دوی دوفات څخه وروسته دچا نکاح حلاله نه ده .
په ذکر سوی آیت کی چی لوړ څومره احکام راغلی دی ، په دی کی که څه هم خطاب نبی کریم ﷺ او د دوی پاکو بیبانو ته سوی دی مگر حکم یی عام دی دټول امت دپاره بغیر ددی اخری حکم څخه چی دعام امت دپاره قانون دا دی چی دخاوند دوفات څخه وروسته کله چی عده تیره سی نو دغه ښځه دبل سړی سره نکاح کولی سی ، دپاکو بیبیانو دپاره داخصوصی حکم دی چی هغوی دحضور ﷺ دوفات څخه وروسته دچاسره نکاح نه سی کولی.
ددی وجه داهم کیدی سی چی هغوی په نص دقرآن امهات المؤمنین دی اوکه څه هم د دوی دامهاتو کیدو دا اثر د دوی په روحانی اولاد نه راځی چی هغه ټول خوندی او ورونه سی او دیو بل سره یی نکاح حرامه سی ، مگر د دوی دخپل ذات ترحده پوری دنکاح دمنع کیدو حکم وکړل سو .

دا هم ویل کیږي چې نبي کریم ﷺ په خپل قبر شریف کې ژوندی دی ، د دوی دوفات درجه داسې ده ، لکه څوک ژوندی خاوند چې دکور څخه غائب سی ، په دی وجه د دوی میراث تقسیم نه سو ، په دی بنا د دوی دبیبیانو هغه حال نه دی کوم چې دعامو خاوندانو په وفات دهغوی دښځو وي .

دا حکمت هم دی چې په شرعي قاعدې سره به په جنت کې هره ښځه دخپل اخري خاوند سره وي ، حذیفه ؓ خپلې بي بي ته وصیت فرمایلی وو چې که ته په جنت کې زما ښځه کیدل غواړې نو زما څخه وروسته بل خاوند مه کوه ، ځکه چې په جنت کې به ښځه دخپل اخري خاوند سره وي (قرطبي)

په دی وجه پاکو بیبیانو ته چې کوم شرف حق تعالی په دنیاکې دحضور ﷺ د زوجیت ورکړی وو ، دهغه په اخرت اوجنت کې هم دباقي پاته کولو دپاره یې د دوی نکاح دبل چا سره حرامه کړه .

ددی څخه علاوه په طبعي طور یوخاوند دانه خوښوي چې دده ښځه دی دبل په نکاح کې ولاړه سی ، مګر ددی طبعي خواهش پوره کول دعامو خلګو دپاره شرعاً ضروري نه دی دنبي کریم ﷺ ددی طبعي خواهش هم حق تعالی احترام وفرمایی ، دا د دوی خصوصي اعزاز دی .

**مسئله** : پردې خو دامت اتفاق دی چې کومې پاکې بیبیانې دنبي کریم ﷺ تروفات پورې د دوی په حرم کې پاته سوې دهغوی تولو دا حکم دی ، لیکن کومو ته چې دوی طلاق ورکړی دی یاپه څه بله وجه د دوی دزوجیت څخه لیرې سوې وي دهغوی په باره کې دفقهاء دامت مختلف اقوال دی کوم چې قرطبي په تفصیل سره لیکلي دي .

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمًا: یعنې نبي کریم ﷺ ته په څه شان سره تکلیف اوازار رسول یا د دوی دوفات څخه وروسته د دوی دبیبیانو سره نکاح کول دالله ﷻ په نزد لویه ګناه ده .

إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا : دایت په اخرکې بیا دا مضمون دوباره کړه سو چې الله ﷻ دزړونو په ارادو اوخیالاتو څخه هم واقف دی ، تاسې که څه شی پټوی یا ظاهر وی ، دالله ﷻ په مخکې ټول ظاهر دی ، په دی کې تاکید دی چې په ذکر سوو احکامو کې څه قسم شك اوشبهه یاوسوسه په زړه کې پیدا نه کړی او د ذکر سوو احکامو دمخالفت څخه دمحفوظ کیدو پوره اهتمام وکی .

په ذکر سوو ایتونوکې درې کارونه بیان سوي دي ، په دی کې دښځو دپردې مسئله په څو وجهو سره تفصیل غواړي ، په دی وجه په قدر دضرورت لیکل کیږي .

**دپردې احکام**

دفواحشو دبندولو اسلامي نظام

فواحش، بدکاري ، زنا او ددې مقدمات ددنیا دهغو مهلکو بدوڅخه دي دکومو هلاکوونکی اثرات چې صرف په افرادو باندې نه بلکه قبیلي اوخاندانونه اوځیني وخت خولوی لوی ملکونه تباه کوي ، دا وخت چې په دنیاکې څومره دقتلونو لوټ مار واقعات پیدا کیږي که صحیح تحقیق یې وسي نو داکثرو واقعاتو په وروسته منظر کې به دیو ښځې اوشهواني جذباتو جال په نظر راسي دا وجه ده چې دکله څخه دنیا پیدا سوي ده ، په دی کې یو قوم یومذهب یوه خطه داسې نسته کومه چې ددی په بدوالي او هلاکوونکي عیب والي باندې متفقه نه وي .

ددنیاپه دی اخری دورکی یورپی قومونو خپل مذهبی حدونه اوپخوانی اوقومی روایتونه ټول مات کړل که څه هم زنا یی په خپل ذات کی څه جرم ونه ګڼله اوتمدن اومعاشرت یی په داسی سانچو کی غورځولی دی په کوموکی چی پرهر قدم جنسی بدنظمی او فواحشو لره عام دعوت دی، مګر ددی ثمرات اونتیجی هغوی هم دجرمونو څخه دباندی نه کړل سول ، عصمت فروشی، زنا بالجبر په ډاګه باندی فحش حرکتونه یی تعزیری جرمونه مقرر کړل ، ددی مثال داسی دی چی یو سړی داور لګولو دپاره خشاك جمع کړی، بیا تیل پر واچوی ، بیا ورته اور ورکړی اوهرکله چی یی شغلی لوړی سی نو بیا په دی شغلو دپابندی لګولو اودمنع کولو فکر کوی ، دکتوی پخولو دپاره ورته لاندی اور بل کړی بیا دهغه جوش کول او خوټکیدل منع کوی .

ددی خلاف چی اسلام کوم شیان جرمونه اودانسانیت دپاره مضر مقرر کړل قابلِ سزا جرم یی ورته وویل ددی په مقدماتو یی هم پابندی ولګولی اوممنوع یی وګرځول ، په دی معامله کی مقصود داصلی زنا اوبدکاری څخه محفوظ کول وو نو دا یی دلاندی نظر ساتلو دقانون څخه شروع کړه ، دښځو اوسړو بی دریغه اختلاط یی منع کی ، ښځو ته یی دکورونو په چاردیواری کی دمحدودساتلو هدایت وکی دخوشبو لګولو یاشرنګیدونکی کالی سره یی ددباندی وتلو څخه ممانعت ورته وکی ، بیاچی کوم سړی ددی ټولو حدودو اوقیدونو دیوال مات کی او دباندی راووزی نو پردی یی داسی سخته عبرتناکه سزا جاری کړه چی یو وار په یو بدکرداره باندی جاری سی نو ټول قوم ته به مکمل عبرت حاصل سی .

یورپ والاؤ او د دوی تقلید کوونکو دخپلی فحاشی په جوازکی دښځو پردی دښځو دصحت اوپه اقتصادی اومعاشی حیثیت سره دمعاشری دپاره دمضر ثابتولو او دبی پردګی په فائدو باندی بحثونه کړی دی ، ددی په تفصیل سره جوابونه ډیرو عالمانو دوختو په مفصلو کتابونوکی لیکلی دی ، ددی متعلق دلته دومره پوهیدل هم کافی دی چی دفائدی او نفع څخه خو هیڅ جرم اوګناه هم خالی نه ده ، غلا، ډاکه، دوکه فریب په یو اعتبار سره ډیر ګټه ور کاروبار دی ، مګر کله چی ددی دثمراتو اونتیجو څخه راپیدا کیدونکی مهلك ضرورنه مخ ته راسی نو یو سړی هم دی ته دګتور کاروبار ویلو جرأت نه سی کولی ، په بی پردګی کی که څه معاشی فائدی هم وی مګر کله چی ټول ملك اوقوم په زرګونو فتنو اوفسادونو کی اخته کوی نوبیا دی ته ګټور ویل دهیڅ هوښیار کار نه سی کیدی .

**( دجرمونو بندولو دپاره په اسلام کي دذریعو بندولو زرین اصول او په دی کي میانه روی )**

څنګه چی دعقیدو ، توحید ، رسالت، اخرت اصول دټولو پیغمبرانو په شریعتونوکی مشترك اومتفق علیه راغلی دی ، دغه شان عام ګناهونه فواحش اومنکرات په هرشریعت اومذهب کی حرام ګرځول سوی دی ، لیکن په تیرو شریعتونوکی ددی اسباب اوذریعی مطلقًا نه وی حرامی سوی، ترڅو پوری چی په دغه ذریعه به څه جرم واقع نه سو ، شریعت محمدیه چونکی ترقیامته پوری پاته کیدونکی شریعت وو، په دی وجه ددی دحفاظت دالله ﷻ دطرف څخه خاص اهتمام دا وسوچی جرمونه اوګناهونه خوحرام وه ، هغه اسباب او ذریعی یی هم حرامی کړی کوم چی دغالب عادت په طور دغو جرائمو ته رسوونکی وه ، مثلاً شراب څښل یی حرام کړل نو دشرابو جوړول ، اخیستل خرڅول اوچا ته ورکول یی هم حرام کړل ،

دسود حرامول مقصود وو نو دسود په شان نوری معاملی یی هم ناجائزی کړی ، په دی وجه فقهاء حضراتو دټولو فاسدو معاملو څخه حاصلیدونکی نفع دسود په شان خبیث مال وګرځوی، شرك اوبت پرستی قرآن کریم عظیم ظلم اوناقابل معافی جرم مقرر کی نو ددی په اسبابو اوذریعو باندی یی هم کلکه پابندی ولګوله ، دلمر ختلو اولویدلو اونیمه غرمه کی به چونکه مشرکینو دلمر عبادت کوی ، په دی وختونو کی که لمونځ کیدی نو دلمر پرستو سره به یوقسم مشابهت وو ، بیا دا مشابهت یو وخت په خپله دشرك سبب جوړیدی سوای ، په دی وجه شریعت په دی وختونو کی لمونځ اوسجده کول هم حرام او ناجائز کړل دبتانو مجسمی اوتصویرونه چونکی دبت پرستی نژدی ذریعه وه ، په دی وجه بت تراشی اوتصویر سازی حرامه سوه او ددی استعمال ناجائز کړل سو .

دغه شان هرکله چی شریعت زنا حرامه وګرځوله نو ددی ټول نژدی اسباب او ذریعی یی هم حرامی کړی ، پردی ښځی یابی ږیری هلك ته په شهوت سره کتل دسترګو زنا مقرره سوه ، ددی خبری اوریدل دغوږونو ، دی ته لاس وروړل دلاسونو ، ددی دپاره تلل دپښو زنا سوه،لکه چی په صحیح حدیث کی راغلی دی ، ددی جرمونو څخه د محفوظ کیدو دپاره دښځو دپاره دپردی احکام نازل سول .

مګر داسبابو اوذریعو دنژدی اولیری یوه اوږده سلسله ده که تر لیری پوری دا سلسله بنده سی نو ژوند به ګران سی او په عمل کی به ډیره تنګی راپیښه سی کومه چی ددی شریعت ، دمزاج څخه خلاف ده ، دقرآن کریم ددی په باره کی ښکاره اعلان دا دی چی، مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ، یعنی په دین کی پرتاسی څه تنګی نه ده غورځول سوی ، په دی وجه داسبابو اوذریعو په معامله کی یی دا حکیمانه فیصله وکړه چی کوم کارونه اوعملونه دڅه ګناه داسی نژدی سبب وی چی دعام عادت په اعتبار سره ددی کوونکی په هغه ګناه کی خامخا مبتلا کیږی ، داسی نژدی اسباب شریعت داسلام داصل ګناه سره پیوست کړل ، دا یی هم حرام کړل اوکوم چی لیری اسباب دی چی دهغه په کولو سره په ګناه کی اخته کیدل عادتًا لازم اوضروری خو نه وی مګر څه ناڅه دخل دګناه په کی ضروری وی ، داسی اسباب او ذریعی یی مکروه مقرر کړلی ، اوکوم اسباب چی ددی څخه هم لیری وی چی په ګناه کی دهغه دخل کله کله وی ، هغه یی نظر انداز کړل او په مباحاتو کی یی دا خل کړل .

داولی مسئلی مثال شراب خرڅول دی چی دا دشرابو څښلو نژدی اسباب دی ، دا هم شریعت داسی حرام کړل لکه څنګه چی شراب څښل حرام دی یو پردی ښځی ته په شهوت سره لاس وروړل که څه هم عین زنا نه ده مګر دزنا نژدی سبب دی ، شریعت دا داسی حرام کړل لکه څنګه چی زنا ده .

او د دوهمی مسئلی مثال دا دی چی په یو داسی سړی باندی انګور خرڅول چی دهغه متعلق معلومه وی چی هغه ددی څخه شراب جوړوی ، دده داکسب دی یاده په ډاګه ویلی وی چی زه یی ددی کار دپاره اخلم نو دا که څه هم دشرابو خرڅولو په درجه کی حرامه خو نه ده ، مګر مکروه اوناجائز دا هم دی دا حکم دسنیما سرای جوړولو یا دسودی بینك دچلولو دپاره مځکه اوکور په کرایه ورکولو دی ، چی دمعاملی کولو په وخت کی کله معلومه وی چی دی دا مکان دناجائز کار دپاره اخلی نو په کرایه باندی یی ورکول مکروه تحریمی اوناجائز دی .

د دریمی درجی مثال دا دی چی دعامو خلګو په لاس انګور خرڅول کیږي چی په دی کی دا هم ممکنه ده چی څوك ورڅخه شراب جوړ کړي ، مګر نه ده ددي اظهار وکی ، نه زمونږ په علم کی هغه داسی سړی دی چی شراب جوړ وی ، نو شرعًا دغه شان بیعه اوشراء مباح او جائز مقرره سوي ده .

**ضروري خبرداري**: دلته دا خبره یادول ضروری دی چی شریعت داسلام کوم کارونه دګناه سبب په اوله درجه کی قریب مقرر کړی دی او حرام کړی یی دی ، ددی حکم دحرمت څخه وروسته هغه دتولو دپاره مطلقًا حرام دی ، برابره خبره ده که په مبتلا کیدل دګناه سبب جوړیږي او که نه ، اوس هغه په خپله یو شرعی حکم دی چی مخالفت کول یی حرام دی .

ددی ابتدائیی څخه وروسته په دی پوه سی چی دښځو پرده هم شرعًا ددی ذریعو په بندولو باندی مبنی ده چی دپردی نه کول سبب دی په ګناه کی داخته کیدو ، په دی کی به هم دذکر سوو اسبابو دقسمونو احکام جاری وی ، مثلاً دیو ځوان سړی په مخکی ځوانی ښځی ته خپل بدن ښکاره کول په ګناه کی داخته کیدو داسی نژدی سبب دی چی داکثرو عادتونو په اعتبار سره پردی دګناه مرتب کیدل لازمی دی په دی وجه دا خو شرعًا دزنا په شان حرام سول ، ځکه چی شرعًا دی عمل ته حکم دفاحشه ورکول سوی دی ، اوس دا مطلقًا حرام دی ، که څه هم معامله دیو معصوم سره وی یا یو سړی په خپل نفس دمکمل واك درلودلو په وجه مطمئن سی او دګناه څخه محفوظ سی موقع دعلاج دضرورت وغیره ورڅخه مستثنٰی کیدل جلا شی دی ، په دی سره په اصل حرمت څه اثر نه راځی ، دا مسئله دوختونو اوحالاتو څخه هم نه متاثره کیږي ، په اول قرن داسلام کی هم ددی حکم هغه وو کوم چی نن دفسق اوفجور په زمانه کی دی .

دوهمه درجه دحجاب نه کولو دا ده چی دکورونو دچار دیواری څخه دباندی په برقعه یاغټ څادر تول بدن پټ کړی دباندی ووزی ، دا سبب بعید دی دفتنی ، ددی حکم دا دی چی که داسی کول سبب دفتنی وی نو ناجائز دی اوکوم ځای چی دفتنی بیره نه وی ، هلته جائز دی ، په دی وجه دزمانی په بدلیدلو سره ددی حکم اوحالات بدلیدی سی ، دنبی کریم ﷺ په زمانه کی داسی وتل دښځو سبب دفتنی نه وو ، په دی وجه دوی ښځو ته ضپه برقعه وغیره کی تول بدن پټول اوجماتونو ته راتلل دځو شرطونو سره اجازه ورکړی وه او دوی جماتونو ته دراتلو څخه بندول یی منع فرمایلی وو ، که څه هم دغه وخت یی هم دوی ته ددی ترغیب ورکړی وو چی لمونځونه دی په خپلو کورونو کی ادا کوی ځکه چی دوی ته په مسجد کی دراتلو څخه زیات ثواب په کورونو کی دلمانځه کولو دی ، مګر دفتنی دبیری نه کیدو په سبب یی منع نه وه فرمایله ، دده ﷺ دوفات څخه وروسته صحابه کرامو ﷺ ولیدل چی اوس دښځو جماتونوته راتلل دفتنی څخه خالی نه دی که څه هم په برقعه او څادر کی ځان ونغاړی نو دی حضراتو په اجماع اواتفاق سره ښځی جماتونوته دراتلو څخه منعی کړی ، حضرت عائشه صدیقه ﷺ فرمایی چی که نبی کریم ﷺ دنن حالات لیدلی وای نو خامخا به یی ښځی دجماتونو څخه منعه فرمایلی وای ، ددی څخه معلومه سوه چی دصحابه کرامو ﷺ فیصله دنبی کریم ﷺ دفیصلی څخه مخالفه نه ده ، بلکه حضور ﷺ چی دکومو شرطونوپربناء اجازه ورکړی وه اوس هغه شرطونه نه دی پاته سوی، نوحکم د دوی په فیصله سره بدل سو

دښځو دپردې بیان دقرآن کریم په اوو ۷ ایتونو کې راغلې دی ، دری په سورة نورکې تیر سوی دی ، څلور ایتونه په سورة احزاب کې دی ، دکومو څخه چې یو مخ ته تیر سوی دی ، یو دا تر نظر لاندی دی باقی به مخ ته راسی ، په کوموکی چې دپردې ددرجو تعین او داحکامو تفصیل اوکوم چې ددی څخه مستثنی دی ، دهغه مفصل بیان دی ، دغه شان دنبی کریم ﷺ داویاوو ۷۰ څخه په زیاتو احادیثوکی قولاً اوعملاً دپردې احکام ښوول سوی دی ، ددې ټولو دیو ځای دمعلومولو دپاره احقر یوه مستقله رساله په نوم دَ، تفصيل الخطاب فی تفسير ايات الحجاب ، کی لیکلی ده کومه چې په عربی ژبه داحکام القرآن سورة احزاب جزء سوی شائع سوی ده ، په دی تفسیر دقرآن کی دهر ایت تفسیر خو په خپل خپل ځای راځی ، باقی درسالې څو ضروری اقتباسات دلته لیکل کیږی .

دپردې دنازلیدو تاریخ

دښځو اوسړو بی دریغه خلط خو ددنیا په پوره تاریخ کی دحضرت ادم ﷺ څخه واخله تر خاتم النبین ﷺ پوری صحیح نه دی ګڼل سوی او صرف دشریعت خاوندان نه ددنیا په عامو شریفو کورونو کی داسی اختلاط روانه دی ګرځول سوی .

دحضرت موسیٰ ﷺ دمدین دسفر په وخت چې دکومو ښځو خپلو بزوته داوبو ورکولو دپاره دجلا دریدلو ذکر راغلی دی ، دهغه وجه دا ښوول سوې ده چې هغه ښځو دسړوګنی ګوڼی ته ورننوتل نه خوښول ، دټولو څخه وروسته په پاته سوو اوبو به یی قناعت کوی ، حضرت زینب بنت جحش ﷺ دکومی دنکاح په وخت کی چې اول آیت دحجاب نازل سوی دی ، ددی دنازلیدو څخه مخکی هم دجامع ترمذی په روایت کی د دوی په کورکی دناستی صورت داسی بیان کی ، وَهِيَ مُوَلِّيَةٌ وَجْهَهَآ اِلَى الْحَآئِطِ : یعنی هغې خپل مخ ددیوال طرف ته کړی ناسته وه .

ددی څخه معلومه سوه چې دپردې دنزول څخه مخکی هم په ښځو اوسړو کی بی اختیاره خلط اوبی تکلفه ملاقات او دخبرو کولو رواج په شریفو اونیکو خلګوکی هیڅکله نه وو ، په قرآن کریم کی چې دکوم جاهلیت اولی او په دی کی دښځو دتبرّج اوظهور ذکر دی ، هغه هم دعربو په شریفو خاندانونو کی دا معیوب ګڼل کیدی ، دعربو پوره تاریخ پردی شاهد دی ، په هندوستان کی په هندو ، بدهمت اونورو مشرکانه مذهبونو کی دښځو اوسړو په مینځ کی بی اختیاره اختلاط نه وو خوښ کړل سوی ، دا دسړو سره اوږه په اوږه دکار کولو دعوی اوپه بازارونو اوسړکونو باندی دپریږدو کولو او دتعلیم څخه واخله په هره شعبه دژوند کی دسړو اوښځو بی تکلفه اختلاط په ضیافتونو اوکلبونوکی بی تکلفه دملاقاتونو سلسله صرف دیورپی قومونو دبی حیایی اوفحاشی پیداوار دی ، په کوم کی چې دا قومونه هم دخپل ماضی څخه دواپس کیدو څخه وروسته اخته سوی دی په پخوا زمانه کی د دوی هم دا صورت نه وو ، حق تعالی چې څنګه دښځی جسمانی تخلیق دسړو څخه ممتاز جوړ کړی ، دغه شان یی ددوی په طبیعتونو کی دیوی فطری حیا جوهر هم ایښی دی کوم چې دوی په فطری طور سره دعامو سړیانو څخه دجلا اوسیدو اوستر کولو باندی اماده کوی او دا دفطری اوطبعی حیاء پرده دښځو اوسړو په درمیان کی دپیدائش دابتداء څخه حائله پاته سوې ده ، داسلام په ابتداء کی هم په خپل مینځ کی دپردې دا نوعیت وو .

دښځو دپردې دا خاص نو عیت چې دښځو اصل مقام دې دکورونو چار دیوارې وی اوکله چې په څه شرعي ضرورت سره دباندې وزی نو ټول بدن دې پټوی اوخې دی ، دا دمدینې منورې دهجرت څخه وروسته په سنه ۵ هجری کی جاری سوی دی ، ددی تفصیل دا دی چې دامت دعلماؤ په اتفاق ددی پردی په حقله اولنی آیت هغه دی کوم چې لوړ ذکر سوی دی ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ : اوددا ایت دحضرت زینب بنت جحش ﷛ دنکاح اوپه حرم نبوی کی ددا خلیدو په وخت کی نازل سوی دی ، ددی نکاح په تاریخ کی حافظ ابن حجر په الاصابة فی تمییز الصحابة کی او ابن عبدالبرالاندلسی ﷫ په الاستیعاب کی دوه قولونه نقل کړی دی چې په سنه ۳ هجری کی وسو یاپه سنه ۵ هجری کی وسو ، ابن کثیر ﷫ سنه ۵ ته ترجیح ورکړي ده ، ابن سعد ﷫ دحضرت انس ﷛ څخه هم سنه ۵ هجری نقل کړی دی دحضرت عائشه ﷞ دخینو روایتونو څخه ددی ترجیح معلومیږی . والله اعلم

په ذکر سوی آیت کی یی ښځوته په پرده کی داوسیدو حکم ورکی اوسړو ته یی دا حکم ورکی چې که د دوی څخه یی دڅه شی غوښتل وی نو دپردی څخه اخواته دی غواړی ، په دی کی دپردی خاص تاکید پیدا سو چې بی ضرورته خو سړو او ښځوته جلا جلا اوسیدل دی ، دضرورت په وخت کی که د دوی سره خبره کول وی نو دپردی څخه اخواته دی کوی .

په قرآن کریم کی دښځو دپردی په حقله اووه ۷ ایتونه نازل سوی دی ، څلور په سورة احزاب کی او دری په سورة نور کی تیر سوی دی پردی دټولو اتفاق دی چې دپردی په حقله دټولو څخه اول نازل سوی آیت دا دی، لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ الاية، دسورة نور دری سره ایتونه او دسورة احزاب دشروع آیت په کوم کی چې پاکو بیبیانوته دا حکم ورکول سوی دی چې په خپلو کورونو کی ناستی اوسی، وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ : دا ټول که څه هم په ترتیب دقرآن کی اول دی ، مگر دنزول په اعتبار سره وروسته دی ، دسورة احزاب په اولنی آیت کی ددی وضاحت موجود دی چې دا حکم هغه وخت ورکول سوی دی کله چې پاکو بیبیانوته دالله ﷻ دجانب څخه اختیار ورکول سوی وو چې که ددنیا فراخی غواړی نو درسول الله ﷺ څخه طلاق واخلی اوکه اخرت ته ترجیح ورکوی او ددنیا په معیشت کی په موجوده حالت قناعت کوی نو په نکاح کی اوسیږی .

دتخیر په دی واقعه کی دا هم ذکردی چې کومو بیبیانو ته دا اختیار ورکول سوی وو په دوی کی حضرت زینب جحش (رض) هم شامله وه ، ددی څخه معلومه سوه چې ددی نکاح ددی آیت څخه مخکی سوی وه ، دا ایت وروسته نازل سوی دی ، دغه شان دسورة نور ایتونه په کوموکی چې دپردی متعلق تفصیلات دی ، دوی که څه هم په قرانی ترتیب کی مقدم دی مگر دنزول په اعتبار سره هغه هم دافك دقصی سره نازل سوی دی کومه چې دغزوه بنی المصطلق یامریسیع څخه په واپسی کی پیښه سوی وه، داغزاپه سنه ۶ هجری کی سوي ده اودشرعی پردی احکام دهغه وخت څخه جاری سوی دی کله چې دحضرت زینب ﷞ په نکاح کی دپردی آیت نازل سو ، دسورة نورایتونه دحجاب متعلق په سورة نورکی تیرسوی دی

**( دعورت دستر په احکامو او دښځي په پرده کې فرق )**

دسړی اوښځی هغه حصه دبدن کوم ته چې په عربی کی عورت اوپه په پښتو اوفارسی کی ستر وایی چې

دټولو څخه یې پټول په شرعي، طبعي اوعقلي طور باندې فرض دي اودایمان څخه وروسته دټولو څخه اولني فرض چې عمل په ضروري دی ، هغه دعورت ستر یعنې دپناه اندامونه پټول دی ، دا فریضه خو ددنیا دابتداء څخه فرض ده او دټولو پیغمبرانو په شریعتونوکې فرض راغلې ده بلکه دشریعتونو دوجود څخه هم مخکې کله چې په جنت کې دمنع سوي درختې دخوړلو په سبب دحضرت ادم ﷺ اوحواء ﷺ څخه جنتي لباس ویستل سو اوستر یې ښکاره سو نو هلته هم حضرت ادم ﷺ ستر ښکاره ساتل جائزونه ګڼل، په دې وجه حضرت ادم اوحوا ﷺ دواړو دجنت پاڼې پرخپل ستر وتړلې د ، طَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ، هم دا مطلب دی ، دنیاته دراتلو څخه وروسته دحضرت ادم ﷺ څخه ترخاتم الانبیاء ﷺ پورې دهر پیغمبر ددین په شریعت کې ستر پټول فرض راغلی دی ، دپټو اندامونو په تعین اوحدکې اختلاف کیدی سی چې ستر دکوم ځای څخه ترکوم ځای پورې دی ، مګر اصل فرضیت دعورت دستر دانبیاؤ په ټولو شریعتونوکې منل سوی دی او دا فرض پر هر انسان سړي اوښځې فی نفسه عائد دی ، څوك بل کتونکی وي اوکه نه وي ، په دې وجه که یو سړی په تیاره شپه کې په لغړه لمونځ کوي ، حال دا وي چې دده سره دسترپټولو قابله جامه وي نو دا لمونځ په اتفاق سره ناجائز دی ، حال دا دی چې دی لغړ هیڅوك نه ویني (بحر الرائق) دغه شان لمونځ که چاپه داسې ځای کې وکی کوم ځای چې څوك بل سړی لیدونکی نه وي ، دغه وخت هم که په لمانځه کې ستر ښکاره سو نولمونځ فاسدیږي (لکه چې داسې په عامو کتابو دفقهه کې دي)

دلمانځه څخه دباندې دخلګو په مخکې دستر پټولو په فرض والي کې خو دچا اختلاف نسته لیکن په تنهایي کې کوم ځای چې بل څوك لیدونکی نه وي ، هلته هم صحیح قول دا دی چې دلمانځه څخه دباندې هم بغیر دشرعي یاطبعي ضرورت څخه ستر ښکاره کول او لغړ کښینستل جائز نه دي (لکه په بحر کې چې دشرح المنیه څخه نقل دي)

دا حکم خود عورت دستر وو کوم چې داسلام د اول څخه بلکه ددنیا دابتداء څخه دانبیاء ﷺ په ټولو شریعتونوکې فرض راغلي دي چې په دې کې سړي اوښځه دواړه برابر دي ، یوازې والي اومخامخ والي په کې هم برابر دي ، لکه دخلګو په مخکې چې لغړ کیدل جائز نه دي داسې په تنهایي کې هم بې ضرورته لغړ کیدل جائز نه دي .

دوهمه مسئله : دحجاب اوپردې ده ښځې دي دپردو سړو څخه پرده کوي، په دې مسئله کې هم دومره خبره خو په انبیاوو صالحانو اوشریفانوکې دهمیشه څخه راغلې ده ، چې دپردو سړو سره دښځو بې دریغه اختلاط دې نه وي ، دحضرت شعیب ﷺ د دوو لونو قصه کومه چې په قرآن شریف کې په شلمه پاره کې تیره سوې ده ، په دې کې دغه انجونې دخپلو بزو اوبه کولو دپاره دکلي ځاه ته ولاړې ، هلته دخلګو ګڼه ګونه وه نو دا انجونې یو طرف ته جلا ودریدې حضرت موسٰی ﷺ اتفاقًا هلته مسافر راغی نودا انجونې چې یې جلاولاړې ولیدې پوښتنه یې ورڅخه وکړه ، نوانجلیو ورته دوې خبرې وکړې .

اول داچې داوخت دلته دسړوګڼه ګونه ده، مونږبه خپل حیوانان هغه وخت اوبه کووچې داخلګ ولاړ سي دوهمه خبره یې دا هم وکړه چې زمونږ پلاربودا ضعیف دی ، په دې کې اشاره دې طرف ته ده چې

حيوانانو ته د اوبه وركولو دپاره وتل دا دعرف اوعادت په اعتبار سره دښځو كار نه وو ، مګر دپلار دضعف اومجبورئ او دبل سړي دنه موجودوالي په سبب ددې كار مونږ ته كول سول .

دا حال په قرآن كريم كې دحضرت شعيب ﷺ دلونو ښوول سوئ دی ، ددې څخه معلومه سوه چې په دغه زمانه اودهغوى په شريعت كې هم دښځو دسړو سره اوړه په اوړه تلل اوبې دريغه اختلاط ښه نه وو او داسې كار په كوم كې چې دسړو سره اختلاط وي هغه به ښځو ته نه سپارل كيدی ، په هرحال ددې تولو څخه دا معلوميږي چې دښځو باقاعده په پرده كې داوسيدو حكم هغه وخت نه وو ، دغه شان داسلام په ابتداء كې هم دا صورت جاري وو په سنه ۳ هـ ياسنه ۵ هـ كې پرښځو دپردو سړو څخه پرده كول فرض سول ، چې تفصيلات يې مخ ته راځي .

ددې څخه دا معلومه سوه چې دعورت ستر او دښځو پرده دا دوې مسئلې جلا جلا دي ، دعورت پټول دهميشه څخه فرض دي او دښځو پرده په سنه ۵ هـ كې فرض سوه ، دعورت ستر پرښځو اوسړو دواړو فرض دی او پرده صرف پرښځو ، دعورت ستر دخلګو په مخكې اوتنهايې دواړو حالاتوكې فرض دی ، پرده صرف دپردي سړي په موجودګي كې، دا تفصيل ځكه وليكل سو چې ددې دواړو مسئلو په خلط ملط كولو سره ډيرې شبهې دقرآن په مسئلو اواحكامو په پوهيدوكې پيدا كيږي ، مثلاً دښځې مخ او ورغوي دعورت دستر څخه په اجماع سره مستثنٰی دي ، په دې وجه په لمانځه كې مخ او ورغوي ښكاره وي نو لمونځ په اتفاق اواجماع سره جائز دی ، مخ او ورغوي خو په نص سره مستثنٰی دي ، قدمونه فقهاوو پردې باندې قياس كړي دي اومستثنٰی يې ګرځولي دي .

ليكن دپردو سړو څخه په پرده كې هم مخ او ورغوي مستثنٰی دي اوكه نه دي؟ په دې كې اختلاف دی چې تفصيل يې دسورة نور ترآيت، لَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ، لاندې تير سوی دی، چې خلاصه يې مخ ته راځي .

**﴿دشرعي پردې درجې او ددې داحكامو تفصيل﴾**

دښځو دپردې متعلق دقرآن مجيد داوو ۷ ايتونو او اويا ۷۰ روايتونو دحديث حاصل دامعلوميږي چې اصل مطلوب شرعي حجاب اشخاص دي ، يعنې دښځو وجود او د دوی تګ راتګ دی دسړو دنظرونو څخه پټ وي ، ددې څخه ماسوا چې څومره صورتونه دپردو نقل دي ، هغه ټول دضرورت پر بناء او په وخت دضرورت او په قدر دضرورت سره مقيد اومشروط دي .

دغه شان دپردې اوله درجه كومه چې اصل مطلوب شرعي ده ، دغه پرده داشخاصو ده چې ښځې دی په خپلو كورونو كې دننه وي ، ليكن داسلامي شريعت يو جامع اومكمل نظام دی چې په دې كې دانسان دټولو ضرورتونو رعايت پوره سوی دی او دا ظاهره ده چې ښځو ته داسې ضرورتونه پيښيدل لازمي دي چې دوی كله دكورونو څخه وزي ، د دوی دپاره دپردې دوهمه درجه دقرآن اوسنت په لحاظ سره دا معلوميږي چې دسر څخه ترپښو پورې په برقع ياغټ څادركې ټول بدن پټ كړي و دی وزي ، دلارې ليدلو دپاره په څادركې صرف يوه سترګه ښكاره كړي ، ياپه برقع كې چې كومه جالې سترګوته مخامخ لګول كيږي ، هغه استعمالوي ، دضرورت په موقعو كې دپردې دوهمه درجه هم داولې په شان دټولو

عالمانو اوفقهاؤ په مينځ کي متفق عليه ده .
يوه دريمه درجه هم دځينو روايتونو څخه معلوميږي په کومه کي چي داصحابو ، تابيعنو اودامت دفقهاؤ رايي مختلفي دي ، هغه دا چي کله ښځي په ضرورت سره دکورونو څخه وزي ، نوهغوی خپل مخونه او ورغوی هم دخلګو په مخکي ښکاره کولی سي ، په دی شرط چي نور ټول بدن يي پټ وی ، دشرعی پردی ددی درو درجو تفصيل دا دی چي .

**( اوله درجه پرده داشخاصو په کورونو کي )**

دقرآن اوسنت په لحاظ سره اصل مطلوب دا درجه ده ، دسورة احزاب په زير بحث آيت ، وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ : ددی واضح دليل او ددی څخه زيات واضح دسورة احزاب دشروع آيت ، وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ دی ، په دی ايتونو چي څنګه نبی کريم ﷺ عمل وفرمايي ، ددی څخه نور زيات ددی وضاحت مخ ته راځي .

دا لوړه معلومه سوي ده چي دښځو دپردی متعلق اولني آيت دحضرت زينب ؓ دنکاح په وخت کي نازل سوي دی ، دحديث په روايتونوکي حضرت انس ؓ فرمايي چي زه دپردی دا واقعه دټولو څخه زياته ښکه پيژنم چي زه دغه وخت دحضور ﷺ په خدمت کي موجود وم ، کله چي دپردی دپاره دا آيت نازل سو نودوی ﷺ سريانوته يوڅادر وغيره ورکی ، حضرت زينب ؓ يي دننه پټه کړه داسی يي ونه کړل چي دايي په بُرقع ياڅادرکي پټه کړي وای ، په شانِ نزول کي چي کومه واقعه دحضرت عمر بن خطاب ؓ لوړه تيره سوي ده دهغه څخه هم دا معلوميږي چي دحضرت عمر ؓ مقصود دا وو چي امهات المومنين دی دسريانو دنظرونو څخه دننه پټي وی لکه چي د دوی دالفاظو څخه معلوميږي . يَدْخُلُ عَلَيْكَ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ .
په صحيح بخاری غزوه موته کي دحضرت عائشه صديقه ؓ روايت دی چي کله نبی کريم ﷺ ته دحضرت زيد بن حارثه، جعفر اوعبد الله بن رواحه (رض) دشهادت خبر راورسيدی نو دوی ﷺ په مسجد نبوی شريف تشريف درلودی ددوی ﷺ پرمخ مبارك باندی دسخت غم اوصدمی نښانی وی ، ما دحجری دننه د دروازی په چوله کي دا هر څه ليدل ، ددی څخه ثابته سوه چي ام المومنين ؓ دغه هم داسی نه دی کړی چي په برقع کي راوتلی ده اوپه مجمع کي شامله سوي ده بلکه ددروازی په چوله کي يي داجلسه ليدلی ده اودصحيح بخاری کتاب المغازی دعمرة القضاء په باب کي دی چي حضرت عروه ابن زبير ؓ دحضرت عائشه صديقه ؓ خور يي اوحضرت عبدالله ابن عمر ؓ په مسجد نبوی کي دحضرت عائشه صديقه ؓ دحجری څخه دباندی متصل تشريف درلودی او دنبی کريم ﷺ دعُمْرُو متعلق يي ديوبل سره خبری کولی ابن عمر ؓ فرمايي چي دغه وخت مونږ دحضرت صديقی ؓ دمسواك كولو اودحلق صفا كولو اواز دحجری ددننه څخه واوريدی ، مخ ته په واقعه کي دنبی کريم ﷺ دعُمْرُو ذكر دی ، ددی روايت څخه هم معلومه سوه چي دپردی دايت دنازليدو څخه وروسته دپاکو بيبيانو معمول دا سو چي په کورونوکي به يي ددننه ناسته کوله او پرده به يي کوله .
دغه شان په صحيح بخاری غزوه طائف کي يوحديث دی چي نبی کريم ﷺ داوبو په يو لوښی کي غرغره

وکړه ، حضرت ابوموسیٰ اوحضرت بلال ﷺ ته یی ورکړه چی دا وچښی اوپه خپلو مخانو یی پوری کړی ، ام المؤمنین حضرت ام سلمه ﷺ دپردی شاته دا واقعه ولیده نو ددننه څخه یی دی دواړو بزرگانو ته اواز وکړ چی ددغه تبرك څخه یوڅه دخپلی مور یعنی ام سلمه ﷺ دپاره پریږدی .

داحدیث هم شاهد دی چی دپردی دنزول څخه وروسته به پاکی بیبیانی په کورونو اوپردو کی دننه اوسیدی

فائده: په دی روایتونوکی دا خبره هم دفکر قابله ده چی پاکی بیبیانی هم دنبی کریم ﷺ دتبرکاتو داسی شوقمندی وی ، لکه نور مسلمانان ، دا هم د دوی دپاك ذات خصوصیت وو کنه نو دښځی سره چی کومه بی تکلفه تعلق دخاوند وی دهغه سره ددی پاکی اوتعظیم دا درجه قائمه پاته کیدل عادتًا ناممکنه ده .

اوپه صحیح بخاری کتاب الادب کی دحضرت انس ﷺ څخه روایت دی چی دی او ابو طلحه ﷺ یو وار دنبی کریم ﷺ سره یوځای تلل نبی کریم ﷺ پراوښ باندی سپور وو ، د دوی سره ام المؤمنین حضرت صفیه ﷺ هم سپره وه ، په لاره کی ناڅاپه اوښ تیندك وخوړی او دابو طلحه (رض) دبیان مطابق دوی ﷺ او حضرت صفیه ﷺ داوښ څخه ولویدل نو ابو طلحه (رض) دوی ﷺ ته حاضر سو اوعرض یی وکی چی الله ﷻ دی ماپه تاسی قربان کړی تاسی خو څه خوږ نه سواست ؟ دوی ﷺ وفرمایل چی نه ، ته دښځی خبر واخله ، ابوطلحه (رض) اول خپل مخ په کپړه کی پټ کی بیا حضرت صفیه ﷺ ته ورغی او پرهغې یی کپړه واچوله نوهغه ودریده بیایی دغه شان هغه په پرده کی پټه پر سپرلی باندی سپره کړه .

په دی واقعه کی هم چی دیوی حادثی په صورت کی ناڅاپه راپیښه سوه ، دصحابه کرامو ﷺ اوپاکو بیبیانو (رض) دپردی په معامله کی دومره اهتمام ددی دلوی اهمیت شاهد دی .

او په جامع ترمذی کی دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ حدیث دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، اِذَا خَرَجَتِ الْمَرْاَةُ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ (قال الترمذی هٰذَاحدیث حسن صحیح غریب) معنٰی دا ده چی ښځه کله دکورڅخه ووزی نوشیطان ددی په تلکه کی وی (یعنی داپه مسلمانانوکی دبدی خپرولو ذریعه جوړوی) اوابن خزیمه ﷺ اوابن حبان په دی حدیث کی دا الفاظ هم نقل کړی دی، وَاَقْرَبَ مَاتَكُوْنُ مِنْ وَجْهِ رَبِّهَا وَهِيَ فِي قَعْرِ بَيْتِهَا ، یعنی ښځه خپل رب ته دټولو څخه زیاته نژدی هغه وخت وی کله چی هغه دخپل کور په مینځ کی پټه وی .

په دی حدیث کی ددی هم شهادت موجود دی چی اصل دښځو دپاره دا دی چی دوی په خپلو کورونو کی ناستی وی ، دباندی نه وزیٔ (دضرورت مواقع ورڅخه مستثنٰی دی)

او په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، لَيْسَ لِلنِّسَآءِ نَصِيْبٌ فِي الْخُرُوْجِ اِلاَّ مُضْطَرَّةً (رواه الطبرانی کذا فی الکنز ص۲۶۳ ج ۸) یعنی دښځو ددباندی وتلو دپاره هیڅ حصه نسته ، بغیر ددی څخه چی ددباندی وتلو دپاره یو دناچاری صورت پیښ سی .

اودحضرت علی ﷺ څخه روایت دی چی زه یووار دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضروم ، دوی دصحابه کرامو ﷺ څخه پوښتنه وفرمایله، اَیُّ شَیْءٍ خَيْرٌ لِلْمَرْاَةِ (دښځی دپاره څه شی ښه دی؟) نوصحابه کرام ﷺ خاموش پاته سول ، هیڅ جواب یی ورنه کی، بیاچی کله زه کورته ولاړم اودحضرت فاطمی ﷺ څخه

می دا پوښتنه وکړه نوهغې وفرمایل ، لَاْ یَرَیْنَ الرِّجَالَ وَلَاْ یَرَوْنَهُنَّ (یعني دښځو دپاره ښه دا ده چی نه دوی سړي ووینی اونه سړي دوی ووینی) ما داجواب نبی کریم ﷺ ته نقل کی نو ده ﷺ وفرمایل ، اِنَّهَا بِضْعَةٌ مِنِّیْ، هغې صحیح وویل، بیشکه هغه زما یو جزء دی .

په واقعه دافك کی چی کوم سبب حضرت عائشه ؓ ته په ځنګل کی دپاته کیدو پیښ سو هغه دا وو چی دپاکو بیبیانو پرده صرف برقع اوخادر نه وو ، بلکه هغوی به په سفرکی هم په خپل هوَدج (یعني کجاوه) کی اوسیدی ، دغه کجاوه به یی پراوښ سربیره کښېښووله اودغه شان به کښته سوله ، داډولی دمسافر دکور په شان وی، په دی واقعه کی چی دکله قافله روانه سوه نودعادت موافق خادمانو داسی وګڼله چی ام المؤمنین په ډولی کی ده اوډولی یی په اوښ سپره کړه اوواقعه داوه چی هغه نه وه په کی بلکه دطبعی ضرورت دپاره دباندی تللی وه، په دی مغالطه کی قافله روانه سوه اودا په ځنګل کی یوازی پاته سوه .

دا واقعه هم ددی خبری قوی شاهده ده چی دشرعی پردی مطلب رسول الله ﷺ اوپاکو بیبیانو داګڼلی وو، چی ښځی په خپلو مکانونوکی په سفرکی وی نوپه خپله ډولی کی دی وی چی بدن یی سړوته مخامخ نه سی اوکله چی په سفرکی دبدنونو دپردی دا اهتمام وو نو په حضرکی به یی څومره اهتمام وو ؟

**(دوهمه درجه دپردی دبُرقعي په ذریعه)**

دضرورت په موقعوکی چی کله ښځه دکورڅخه دباندی ووزی نودغه وخت دبرقعي یاغټ خادر پرسر داچولو حکم دی چی دبدن هیڅ حصه دباندی نه وی ورڅخه، دا دسورة احزاب په دی آیت سره ثابته ده کوم چی مخ ته را روان دی ، یَاۤ اَیُّهَا النَّبِیُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاۤءِ الْمُؤْمِنِیْنَ یُدْنِیْنَ عَلَیْهِنَّ مِنْ جَلَابِیْبِهِنَّ : یعني ای نبی! ته خپلو پاکو بیبیانو اوپاکو لونو اوعامو مسلمانانو ښځو ته حکم ورکړه چی خپل جلبابونه دی استعمالوی ، جلباب هغه لوی خادرته ویل کیږی په کوم کی چی ښځه دسرڅخه ترپښو پوری پټه سی (داسی روایت دابن عباس ؓ څخه دی)

ابن جریر په خپل سند سره دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه داستعمال دجلباب صورت دا نقل کړی دی چی ښځه دسر څخه ترپښو پوری په دی کی را ټوله وی اومخ اوپزه یی هم په دی سره پټ وی صرف یوه سترګی یی دلاری دلیدو دپاره ښکاره وی ، ددی آیت پوره تفسیر مخ ته راځی ، دلته صرف داښوول منظوردی چی دضرورت په وخت کی ښځه کله دکورڅخه په وتلومجبوره سی نو دی ته دپردی دا درجه اختیارول ضروری دی چی په جلباب وغیره کی دسرڅخه ترپښوپوری پټه وی اومخ یی هم بغیردیوې سترګی څخه پټ وی .

دا صورت هم په اتفاق دفقهاؤ دامت دضرورت په وخت کی جائز دی ، مګرپه صحیح احادیثوکی ددې صورت پراختیارولوباندی هم څوپابندی عائدسوی دی چی خوشبویی دی نه وی لګولی، شرنګیدونکی کالی دی یی نه وی اچولی ، دلاری پرغاړه باندی دی ځی دسړو ګڼو ګوڼو ته دی نه ورننوزی وغیره .

**(دریمه درجه دشرعي پردی چي دفقهاوو په کښي اختلاف دی)**

دا ده چی دسرڅخه ترپښو پوری ټول بدن پټ وی مګرمخ اوورغوی ښکاره وی کوموحضراتوچی د، اِلَّا مَاظَهَرَ،تفسیرپه مخ اوورغووسره کړی دی ددوی په نزدچونکی مخ اوورغوی دپردی څخه مستثنیٰ سول

په دی وجه دانبکاره پرینبوول جائزسول (لکه چی روایت دی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه) اوکومو حضراتو چی دَمَاظَهَرَ څخه برقع، جلباب وغیره مراد اخیستی دی هغوی دی ته ناجائز وایی (لکه چی روایت دی دابن مسعود ﷺ څخه) کوموچی ورته جائزویلی دی دهغوی په نزد هم داشرط دی چی دفتنی خطره نه وی، مگر چونکی دښځی دزینت ټول مرکز ددی مخ دی، په دی وجه ددې په ښکاره کولوکی دفتنی خطره نه کیدل کله کله دی، په دی وجه اخرپه عامو حالاتوکی ددوی په نزد هم مخ وغیره ښکاره کول جائزنه دی .

په خلورو امامانوکی امام مالك، امام شافعی اوامام احمد بن حنبل دری امامانو خو اولنی مذهب اختیارکړی دی ، دمخ او ورغوو دښکاره کولویی مطلقًا اجازه نه ده ورکړی ، برابره خبره ده که دفتنی ېره وی اوکه نه وی ، امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله که څه هم دوهم مسلك اختیار کړی دی ، مگر دفتنی دبیری نستوالی شرط یی مقرر کړی دی اوچونکی عادتًا دا شرط مفقود دی په دی وجه حنفی فقهاؤ هم دغیر محرمو په مخکی دمخ او ورغوو ښکاره کولو اجازت نه دی ورکړی .

دخلوروسره وو امامانو روایتونه د دوی دمذهبونو دمستندو کتابونو په حواله سره په ، رساله تفصیل الخطاب ، داحکام القرآن په جزء کی په تفصیل سره بیان سوی دی ، داحنافو اصل مذهب چونکی دمخ او ورغوو دپردی څخه دمستثنی کیدو دی ، په دی وجه دلته داحنافو څو روایتونه نقل کیږی په کومو کی چی دفتنی دبیری په وجه دممانعت حکم مذکور دی .

وَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا مُلَازَمَةَ بَيْنَ كَوْنِهِ لَيْسَ عَوْرَةً وَجَوَازِ النَّظَرِ إِلَيْهِ فَحِلُّ النَّظَرِ مَنُوطٌ بِعَدَمِ خَشْيَةِ الشَّهْوَةِ مَعَ انْتِفَاءِ الْعَوْرَةِ وَلِذَا حَرُمَ النَّظَرُ إِلَى وَجْهِهَا وَوَجْهِ الْأَمْرَدِ إِذَا شَكَّ فِي الشَّهْوَةِ وَلَا عَوْرَةَ .

پوه سه چی دیوه اندام په سترکی دنه داخلیدو او دی ته دنظر په جائز کیدو څه تلازم نسته ځکه چی دنظر جواز خو پردی موقوف دی چی دشهوت خطره نه وی حال دا دی چی دغه اندام په سترکی دا خل نه دی په دی وجه دپردی ښځی مخ یا دبی ږیری هلك دمخ طرف ته نظر کول حرام دی ، کله چی دشهوت په پیدا کیدو کی شك وی ، حال دا دی چی مخ په سترکی دا خل نه دی (فتح القدير، ص ۱۸۱ ج ۱)

دفتح القدیر ددی ذکر سوی عبارت څخه دشهوت دبیری دا تفسیر هم معلوم سو که څه هم بالفعل څه شهوانی نیت یی نه وی ، مگر دداسی خیال پیدا کیدو شك وی ، کله چی داسی شك وی نو نه صرف دپردو ښځو بلکه دبی ږیری هلکانو مخ ته کتل هم حرام دی او دشهوت دخیال پیدا کیدو تشریح یی په جامع الرموزکی داکړې ده چی په نفس کی دی ته دنژدی کیدو میلان پیداسی او دا ظاهره ده چی په نفس کی دومره میلان نه پیدا کیدل دا شی خو دتیرو بزرگانو په زمانه کی هم نایاب وو، په حدیث کی دحضرت فضل ﷺ دیوی ښځی طرف ته کتل اودنبی کریم ﷺ دده مخ په خپل لاس سره بل طرف ته اړول ددی واضح دلیل دی نو په دی زمانه دفساد کی خوك ویلی سی چی ددی خطری څخه خالی دی .

اوشمس الائمة سرخسی رحمه الله پردی مسئله دپوره مفصل بحث څخه وروسته لیکی .

وَهَذَا كُلُّهُ إِذَا لَمْ يَكُنِ النَّظَرُ عَنْ شَهْوَةٍ فَإِنْ كَانَ يَعْلَمُ أَنَّهُ إِنْ نَظَرَ اشْتَهَى لَمْ يَحِلَّ لَهُ النَّظَرُ إِلَى شَيْءٍ مِنْهَا (مبسوط ص ۱۵۲ ج ۱۰)

دا دمخ او ورغوو طرف ته دنظر جائزوالی صرف په دی صورت کی دی کله چی دا نظر په شهوت سره نه

وی او که کتونکی پوهیږی چی مخ ته په کتلو سره یی بدخیالات پیدا کیدی سی نو دښځی دهیڅ ځای طرف ته هم کتل جائز نه دی .
اوعلامه شامی رحمه الله په رد المحتار کتاب الکراهیة کی فرمایی .

فَإِنْ خَافَ الشَّهْوَةَ أَوْ شَكَّ امْتَنَعَ نَظْرُهُ إِلَى وَجْهِهَا فَحِلُّ النَّظَرِ مُقَيَّدٌ بِعَدَمِ الشَّهْوَةِ وَإِلَّا فَحَرَامٌ وَهَذَا فِي زَمَانِهِمْ وَأَمَّا فِي زَمَانِنَا فَمُنِعَ مِنَ الشَّابَّةِ إِلَّا النَّظَرُ لِحَاجَةٍ كَقَاضٍ وَشَاهِدٍ يَحْكُمُ وَيَشْهَدُ وَأَيْضًا قَالَ فِي شُرُوطِ الصَّلٰوةِ وَتُمْنَعُ الشَّابَّةُ مِنْ كَشْفِ الْوَجْهِ بَيْنَ رِجَالٍ لَا لِأَنَّهُ عَوْرَةٌ بَلْ لِخَوْفِ الْفِتْنَةِ .

که دشهوت خطره یاشك وی نو دښځی مخ ته کتل ممنوع دی ، ځکه چی دنظر حلالوالی دشهوت په نه کیدو پوری مشروط دی اوکله چی دا شرط نه وی نو حرام دی او دا خبره دسلفو په زمانه کی وه لیکن زمونږ په زمانه کی خو مطلقًا ښځی ته کتل منعه دی ، مګر دا چی دځه شرعی حاجت په وجه ورته کتل راسی لکه قاضی یا شاهد کوم چی په یوه معامله کی ددی ښځی متعلق فیصله کول یاشاهدی ورکول وی اوپه شروط صلوة کی فرمایی چی ځوانی ښځی ته دپردو سړو په مخکی مخ ښکاره کول منعه دی ، په دی وجه نه چی دا عورت دی ، بلکه په بیره دفتنی سره .
ددی بحث خلاصه او دفقهاؤ اختلاف دا دی چی امام شافعی امام مالك او امام احمد بن حنبل رحمهم الله دځوانی ښځی طرف ته نظر کول دعام عادت پربنا باندی سبب دفتنی مقرر کړی دی ، ددی ځخه یی مطلق منع کړي ده ، برابره خبره ده که په واقع کی فتنه وی اوکه نه وی ، لکه دشریعت په ډیرو احکاموکی چی ددی نظائر موجود دی ، مثلاً سفرچونکه عادةً دمشقت اومحنت سبب وی ، په دی وجه یی په خپله سفر لره دمشقت حکم ورکی ، درخصت ټول احکام یی دسفرپه متحقق کیدو پوری دائر کړل، برابره خبره ده که سړی ته په سفرکی هیڅ مشقت هم نه وی، بلکه دخپل کورځخه زیات ارام ورته حاصل وی، مګر دقصر لمونځ او رخصت دروژی وغیره احکام ده لره هم شامل دی ، دغه شان دخوب په حالت کی چونکه انسان بی خبره وی اوعادةً هوا خارجیږی ، په دی وجه په خپله خوب یی دهوا خارجیدو قائمقام مقررکی په خوب سره یی داودس ماتیدو حکم وکی برابره خبره ده که په واقع کی هوا خارجه سوی وی اوکه نه .
مګر امام ابوحنیفه رحمه الله دښځی مخ او ورغوو ښکاره کولو ته دادرجه نه ده ورکړی چی مخ ښکاره کول دفتنی قائمقام مقرر کړی ، بلکه حکم یی پردی دائرکی چی کوم ځای دفتنی یعنی ښځی ته دنژدی کیدو دمیلان خطره یا احتمال وی هلته منعه دی اوکوم ځای چی دا احتمال نه وی جائز دی ، مګر لوړ معلومه سوي ده چی په دی زمانه کی دداسی احتمال نیستوالی بالکل کم دی ، په دی وجه وروستنیو احنافو فقهاؤ هم اخر هغه حکم ورکړی دی کوم چی درو امامانو ورکړی وو چی دځوانی ښځی مخ یا ورغوته کتل منعه دی ، ددی خلاصه دا سوه چی اوس په اتفاق دځلورو سره وو امامانو دا دریمه درجه دپردی ممنوع سوي ده ، چی ښځه دی په برقع یاڅادرکی ټول بدن پټ کړی ، صرف مخ او ورغوی دی ښکاره کوی ، دسړومخ ته دی راځی ، په دی وجه اوس دپردی اولنی دوی درجی پاته سوی ، یو اصل مقصود یعنی دښځو په کورونوکی دننه اوسیدل ، بی دضرورت ځخه دباندی نه وتل او دوهمه یعنی دبرقعی وغیره سره وتل دضرورت پربنا په وخت دضرورت په قدر دضرورت .

**مسئله** : دپردې په ذکر سوو احکامو کې ځینې صورتونه مستثنیٰ هم دي مثلاً ځینې سرې یعنې محارم دپردې څخه مستثنیٰ دي او ځینې شیخې مثلاً ډیرې زړې ، هغه هم دپردې دعام حکم څخه څه قدر مستثنیٰ دي ، ددې تفصیل څه په سورة نورکې تیرسوی دی ، څه به مخ ته دسورة احزب په هغو ایتونو کې راسي په کومو کې چې دا استثنا ذکر ده .

دپردې دمسئلې داهمیت ترمخه دخپلې رسالې، تفصیل الخطاب في احکام الحجاب ، څه خلاصه دلته ولیکل سوه ، کومه چې دعوامو دپاره کافي ده که پوره تحقیق غواړې نو په ذکرسوی رساله کې کتنې سې ، دا رساله په احکام القرآن تفسیر سورة احزاب کې شائع سوې ده ، والله سبحانه وتعالی اعلم

**إِنَّ اللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ ۚ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟**

بیشکه الله ﷻ او دهغه ملائکې رحمت لیږي په رسول باندې ای ایماندارو !

**صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ۝**

رحمت لیږئ په هغه او سلام لیږئ سلام لیږل .

**لنډتفسیر**: بیشکه الله ﷻ او دهغه ملائکې رحمت لیږي ، په دې پیغمبر ﷺ باندې ای ایماندارو! تاسې هم پر ده رحمت ولیږئ اوښه سلام پر لیږئ (چې د دوی حق دعظمت کوم چې ستاسې پرذمه دی ، اداسي)

**معلومات اومسئلې** : ددې څخه په مخکې ایتونوکې دنبي کریم ﷺ دځینو خصوصیاتو او امتیاز ذکر وو ، دکومو په ضمن کې چې دپاکو بیبیانو دپردې حکم راغلی وو اومخ ته هم ځینې احکام دپردې راروان دي په مینځ کې دهغه شي حکم ورکول سو ، دکوم دپاره چې دا ټول خصوصیات اوامتیازات اینبوول سوي دي ، هغه دنبي کریم ﷺ دعظمت شان اظهار او د دوی دعظمت اومحبت او اطاعت ترغیب دی .

اصل مقصد ددایت مسلمانانوته دا حکم ورکول وو چې په نبي کریم ﷺ باندې درود او سلام ولیږئ ، مگر ددې په تعبیر اوبیان کې یې داسې وفرمایل چې اول الله ﷻ په خپل او دخپلو ملائکو دنبي کریم ﷺ دپاره عمل دصلوٰة ذکر وفرمایي ، ددې څخه وروسته یې عامو مؤمنانوته ددې حکم ورکی ، په دې کې یې د دوی شرف اوعظمت دومره لوړ وفرمایي چې درسول الله ﷺ په شان کې دکوم کارحکم مسلمانانوته ورکول سي داکارداسې دی چې په خپله حق تعالی اوده ملائکې هم داکارکوی،نوعام مومنان پرکوموچې دنبي کریم ﷺ احسانات بې شمیره دي ، دوی ته خو ددې عمل لوی اهتمام کول په کار دي ، او یوه فائده په دې تعبیرکې دا هم ده چې په دې سره ددرود اوسلام لیږونکو مومنانو یوډیر لوی فضیلت داثابت سو چې الله ﷻ دوی په دې کارکې شریك وفرمایل، کوم کار چې حق تعالی په خپله هم کوی او ده ملائکې هم

**دصلوٰة او دسلام معنی** : لفظ دصلوٰة په عربي ژبه کې دځو معانیو دپاره استعمالیږي رحمت، دعا، مدح، ثناپه ذکر سوی آیت کې دالله ﷻ طرف ته چې کوم نسبت دصلوٰة سوی دی ددې څخه مراد رحمت نازلول دي اودملائکو دطرف څخه صلوٰة دهغوی د دوی دپاره دعا کول دي او دعامو مومنانو دطرف څخه دصلوٰة مطلب ددعا، اومدح اوثنا، مجموعه ده ، عامو مفسرینو هم دا معنی لیکلې ده ، اوامام بخاری

رحمه الله دابو العالیه څخه نقل کړی دی چی دالله ﷻ دصلوٰة څخه مراد د دوی تعظیم او دملائکو په مخکی مدح اوثناء ده اودالله ﷻ دطرف څخه د دوی تعظیم په دنیاکی خو دا دی چی دوی ته یی لوړه مرتبه ورکړه چی په اکثرو موقعو اذان اواقامت وغیره کی دالله ﷻ دذکر سره د دوی ذکر شامل سو، او دا چی الله ﷻ د دوی دین په ټوله دنیاکی وغوړوی اوغالب یی کی او د دوی په شریعت باندی یی عمل ترقیامته پوری جاری پاته کی، ددی سره د دوی دشریعت دمحفوظ ساتلو ذمه حق تعالیٰ واخیسته، اوپه اخرت کی د دوی تعظیم دا دی چی د دوی مقام یی دټول مخلوقات څخه لوړ اوبلندکی اوپه کوم وخت کی چی یو پیغمبر یایوی ملائکی ته دشفاعت مجال نه وو، په دغه حال کی یی دوی ته مقام دشفاعت ورکی، کوم ته چی مقام محمود ویل کیږی.

په دی معنیٰ باندی چی کومه دا شبهه کیدی سی چی په صلوٰة اوسلام کی خو دحدیث درروایتونو مطابق د دوی سره د دوی ال اواصحاب هم شاملیږی، دالله ﷻ په تعظیم اومدح اوثناء کی د دوی څخه ماسوا بل څوك څنګه شریکیږی؟ ددی جواب په روح المعانی وغیره کی دا ورکول سوی دی چی دتعظیم اومدح ثنا وغیره درجی ډیری دی.

نبی کریم ﷺ ته ددی اعلیٰ درجه حاصله ده او په یوه درجه کی ال اواصحاب اوعام مومنان هم شامل دی.

**(دیوی شبهي جواب)**

او دیولفظ دصلوٰة څخه په یووخت ډیری معانیوی رحمت، دعا، تعظیم، ثنا مراد اخیستل کوم ته چی په اصطلاح کی عموم مشترك وایی او دځینو حضراتو په نزد دغه جائز نه دی، په دی وجه ددی یوه توجیه داکیدی سی چی لفظ دصلوٰة دلته دیوی معنیٰ دپاره واخیستل سی، یعنی د دوی تعظیم اومدح اوثناء او خیر خواهی بیا دا معنیٰ کله چی دالله ﷻ طرف ته منسوب وی نو دعا او استغفار به وی چی دعامو مومنانو طرف ته منسوب سی نو ددعا اومدح اوثناء مجموعه به وی.

اولفظ دسلام مصدر په معنیٰ دالسلامة دی، لکه ملام چی په معنیٰ دملامت مستعملیږی اومراد ددی څخه دافتونو، عیبونو، نقصونو څخه سالم پاته کیدل دی اود: اَلسَّلَامُ عَلَیْكَ معنیٰ دا ده چی دنقصونو اوافتونو څخه دی سلامتیاستاسره وی اودعربی ژبی په قاعدی سره دلته دحرف دعَلیٰ موقع نسته، مګر چونکه لفظ دسلام متضمن دی معنیٰ دثناء لره په دی وجه حرف دعلیٰ سره عَلَیْكَ یاعَلَیْکُمْ ویل کیږی.

اوځینی حضراتو دلته دلفظ دسلام څخه مراد دالله ﷻ ذات اخیستی دی څکه چی سلام دالله ﷻ داسماء حسنیٰ څخه دی نو مراد داَلسَّلَامُ عَلَیْكَ به دا وی چی الله ﷻ ستا په حفاظت او رعایت متولی اوکفیل دی

**(دصلوٰة اوسلام طریقه)**

په صحیح بخاری، مسلم وغیره داحادیثو په ټولو کتابونو کی دا حدیث راغلی دی چی حضرت کعب بن عجره رضی الله عنه فرمایی چی (کله دا ایت نازل سو نو) یو سړی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی (په آیت کی مونږ ته د دوو شیانو حکم دی دصلوٰة اوسلام) دسلام طریقه خو مونږ ته معلومه سوی ده (چی، اَلسَّلَامُ عَلَیْكَ اَیُّهَا النَّبِیُّ ویل کیږی) دصلوٰة طریقه راته هم وښیاست، دوی وفرمایل چی دا الفاظ وایاست، اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّعَلٰی آلِ مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ وَعَلٰی آلِ اِبْرَاهِیْمَ اِنَّكَ حَمِیْدٌ مَّجِیْدٌ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰی

مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، په نورو روایتونو کی په دی کی څه کلمی نوری هم نقل دی.

او دصحابه کرامو ﷺ دسوال کولو وجه غالبًا دا وه چی دوی ته دسلام کولو طریقه خو په تشهد (یعنی التحیات) کی مخکی ښوول سوی وه چی، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ، وویل سو، په دی وجه په لفظ دصلوٰة کی دوی دخپل طرف څخه الفاظ مقررول خوښ نه کړل په خپله یی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه اوالفاظ دصلوٰة یی متعین کړل، په دی وجه په لمانځه کی په عام طور سره په دی الفاظو سره صلوٰة اختیار سوی دی، مګر دا څه داسی تعین نه دی چی تبدیلی په کی منعه وی، ځکه چی په خپله دنبی کریم ﷺ څخه دصلوٰة یعنی درودشریف ډیری مختلفی صیغې منقول اوماثوری دی، دصلوٰة اوسلام دحکم تعمیل په هرهغه صیغه سره کیدی سی، په کومه کی چی دصلوٰة اوسلام الفاظ وی او دا هم ضروری نه ده چی دغه الفاظ دنبی کریم ﷺ څخه په خپله منقول هم وی بلکه په کوم عبارت سره چی هم دصلوٰة اوسلام الفاظ ادا سی، ددی حکم تعمیل او د درود شریف ثواب حاصلیدی سی، مګر داظاهره ده چی کو م الفاظ په خپله دنبی کریم ﷺ څخه منقول دی، هغه زیات بابرکت اوزیات دثواب موجب دی، په دی وجه صحابه کرامو ﷺ دصلوٰة دالفاظو د دوی څخه دمتعین کولو سوال فرمایلی وو.

**مسئله**: دلمانځه په قعده کی خو ترقیامته پوری الفاظ دصلوٰة اوسلام په هغه شان ویل سنت دی ځنګه چی لوړ نقل سوی دی، او دباندی دلمانځه څخه کله چی نبی کریم ﷺ په خپله مخاطب وی لکه چی د دوی په عهد مبارك کی هلته خو به هغه الفاظ دَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ اختیارول کیږی، د دوی دوفات څخه وروسته روضهٔ اقدس ته مخامخ کله چی سلام عرض کیږی نوپه دی کی هم صیغه دَالسَّلَامُ عَلَيْكَ اختیارول سنت دی، ددی څخه علاوه کوم ځای چی صلوٰة اوسلام وویل سی، نو دصحابهٔ کرامو ﷺ تابعینو او دامت دامامانو څخه صیغه دغائب استعمالول نقل دی، مثلاً،صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لکه چی دعامو محدثینو په کتابونو کی داسی دی.

**( دَصلوٰة اوسلام دذکر سوی طریقې حکمت )**

کومه طریقه چی دصلوٰة اوسلام دنبی کریم ﷺ دژبی مبارکی او د دوی دعمل څخه ثابته سوه، ددی مطلب دا دی چی مونږ ټول مسلمانان د دوی دپاره دالله ﷻ څخه درحمت اوسلامتی دعاکوو، دلته دا سوال پیداکیږی چی مقصود دایت خودا وو چی مونږ د دوی دتعظیم اوتکریم حق په خپله ادا کی، مګر طریقه یی دا وښووله چی دالله څخه دعا وغواړه، په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی دنبی کریم ﷺ دتعظیم حق اواطاعت پوره ادا کول زمونږ دهیڅا په وس کی نه دی، په دی وجه پر مونږ دا لازمه سوه چی دالله ﷻ څخه دعا وغواړو (روح)

**( دصلوٰة او سلام حکمونه )**

دلمانځه په اخری قعده کی صلوٰة (درود شریف) خوسنت موکده دټولو په نزد دی، دامام شافعی اواحمد بن حنبل په نزد واجب دی چی په پرېښوولو سره یی دلمانځه اعاده واجب کیږی.

**مسئله**: پردی هم دجمهورو فقهاؤ اتفاق دی چی کله څوك دنبی کریم ﷺ ذکر وکی یا یی واوری نو په هغه

درود شریف واجب سی ، ځکه چی په حدیث شریف کی د دوی دذکر مبارك په وخت کی د درود شریف په نه ویلو باندی وعید راغلی دی ، په جامع ترمذی کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی، رَغِمَ اَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهٗ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَیَّ، یعنی ذلیل دی وی هغه سری دچاپه مخکی چی زما ذکر راسی اوهغه پرما درود ونه لیږی (قال الترمذی حدیث حسن ورواه ابن السنی باسناد جید)
اوپه یو حدیث کی ارشاد دی ، اَلْبَخِیْلُ مَنْ ذُكِرْتُ عِنْدَهٗ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَیَّ، یعنی بخیل هغه سری دی دکوم په مخکی چی زما ذکر راسی او هغه پرما درود ونه لیږی (رواه الترمذی وقال حدیث حسن صحیح)
**مسئله:** که په یوه مجلس کی د دوی ﷺ ذکر بار بار راسی نو صرف په یوه وار درود ویلو سره واجب ادا کیږی ، لیکن مستحب دا دی چی څومره واره ذکر مبارك په خپله وکړی یا یی دبل چا څخه واوری نو چی هر وار درود شریف ووایی ، دمحدثینو حضراتوڅخه زیات څوك د دوی ذکر کولی سی چی دهغوی هر وخت مشغله درسول ﷺ حدیث دی چی په دی کی هر وخت ، بار بار د دوی ﷺ ذکر راځی ، دحدیث دټولو امامانو دستور دا راغلی دی چی هر وار درود اوسلام وایی اولیکی ، دحدیث ټول کتابونه په دی شاهد دی دوی ددی هم پروا نه ده کړی ، چی په دی تکرار دصلٰوة اوسلام سره دکتاب غټوالی ډیر زیاتیږی ځکه چی اکثره واړه واړه حدیثونه راځی چی په هغه کی دیوی دوو کرښو سره نوم مبارك راځی اوځینی ځای خو په یوه کرښه کی دیوه څخه زیات واره دنوم مبارك ذکر وی ، محدثینو حضراتو هیڅکله هم صلٰوة اوسلام نه دی پریښی.
**مسئله:** څنګه چی په ژبه سره دمبارك نوم اخیستو په وخت کی زبانی صلٰوة اوسلام واجب دی ، دغه شان په قلم سره دلیکلو په وخت کی صلٰوة اوسلام په قلم سره لیکل هم واجب دی ، او په دی کی چی کوم خلګ دحرفونو لنډول کوی ، صلعم، لیکی دا صحیح نه دی ، پوره صلٰوة اوسلام لیکل په کار دی.
**مسئله:** دذکر مبارك په وخت کی افضل اواعلی اومستحب خو دا ده چی صلٰوة اوسلام دواړه ووایی او ولیکی، لیکن که څوك په دی کی پریوه یعنی صرف صلٰوة یاسلام باندی اکتفاء وکی نو دجمهورو فقهاؤ په نزد څه ګناه نسته ، شیخ الاسلام نووی رحمه الله وغیره په دواړو کی صرف په یوه باندی بس والی کول مکروه فرمایلی دی ، ابن حجر هیثمی رحمه الله فرمایی چی د دوی مراد دکراهت څخه خلاف اولی والی دی کوم ته چی په اصطلاح کی مکروه تنزیهی وایی اودامت دعالمانو مسلسل عمل پردی باندی شاهد دی چی هغوی دواړه جمع کوی اوځینی وخت پریوه هم بس والی کوی.
**مسئله** : لفظ دصلٰوة دانبیاؤ ﷷ څخه ماسوا دهیچا دپاره استعمالول جائز نه دی دجمهورو عالمانو په نزد، امام بیهقی رحمه الله په خپل سنن کی دحضرت ابن عباس ﷺ دا فتوٰی نقل کړي ده ، لَا يُصَلّٰى عَلٰى اَحَدٍ اِلَّا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لٰكِنْ يُدْعٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمٰتِ بِالْاِسْتِغْفَارِ.
دامام شافعی رحمه الله په نزد دغیر نبی دپاره دلفظ دصلٰوة استعمال مستقلاً مکروه دی ، دامام اعظم ابوحنیفه او دده داصحابو رحمهم الله هم دا مذهب دی البته تَبَعًا جائز دی ، یعنی په نبی کریم ﷺ باندی دصلٰوة او سلام سره ال او اصحاب یا ټول مومنان که شریك کړی ، په دی کی باك نسته.
او امام جوینی رحمه الله فرمایی چی کوم حکم دلفظ دصلٰوة دی ، هغه دلفظ دسلام هم دی چی دغیر نبی

دپاره ددی استعمال جائز نه دی ، بغیر ددی څخه چې چاته دخطاب کولو په وخت کی په طور دتحیه السلام علیکم ووایی ، دا جائز اوسنت دی ، مگر دیو غائب دنوم سره ﷺ ویل اولیکل دغیر نبی دپاره جائز نه دی (خصائص کبری دسیوطی ص۲۴۲ ج ۲).

علامه لقانی فرمایی چې قاضی عیاض فرمایلی دی چې دامت محققین علماء دی طرف ته تللی دی او زما په نزد هم دا صحیح ده او دا امام مالك ، سفیان او ډیرو فقهاؤ او متکلمینو اختیارکړی ده چې صلوة اوتسلیم دنبی کریم ﷺ اونورو انبیاؤ دپاره مخصوص دی ، دغیر نبی ﷺ دپاره جائز نه دی ، لکه لفظ دَسبحانه او تعَالی چې دالله ﷻ دپاره مخصوص دی ، دانبیاؤ څخه ماسوا دعامو مسلمانانو دپاره دمغفرت او رضا دعا کول په کار دی ، لکه په قرآن کی چې داصحابو رضی الله عنهم متعلق راغلی دی ، رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ (روح المعانی)

دصلوة اوسلام مفصل بحث داحقر په رساله، تنقیح الکلام فی احکام الصلوة والسلام، کی سوی دی ، کومه چې په عربی ژبه داحکام القرآن سورة احزاب دیو جزء په حیثیت شائع سوی ده .

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي

بیشکه کوم خلق چې ازاروی الله ﷻ او دهغه رسول لعنت پری کړی دی الله ﷻ په

الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ۝٥٧ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ

دنیا او اخرت کی اوتیار کړی یی دی دهغوی دپاره دذلت عذاب ، او کوم خلق چې تهمت لګوی

الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ۝٥٨

په مسلمانانو سړو اوپه مسلمانانو ښځو بغیر دګناه کولو څخه نو پورته کی بار د درواغو اوښکاره ګناه

**لنډتفسیر:** بیشکه کوم خلګ چې الله ﷻ او دهغه رسول (ﷺ قصداً) ازاروی الله ﷻ پرهغوی په دنیا او اخرت کی لعنت کوی او دهغوی دپاره یی ذلیل کوونکی عذاب تیار کړی دی او (دغه شان) کوم خلګ چې مسلمانانو سړو اومسلمانانو ښځو لره بغیر ددی څخه چې دوی څه (داسی کار) کړی وی (په کوم سره چې هغوی مستحق دسزاسی) ازار رسوی نو دغه خلګ دبهتان اوصریح ګناه بار (پرخپل ځان) پورته کوی (یعنی که دغه ازار قولی وی نو بهتان دی اوکه فعلی وی نو مطلق ګناه ده).

**معلومات او مسئلي:** په تیرو ایتونو کی مسلمانانو ته پر هغو شیانو باندی خبرداری ورکول سوی وو ، په کومو سره چې نبی کریم ﷺ ته ازار اوتکلیف رسیدی ، مګر ځینی مسلمانان به دناپوهی یابی پرواهی په وجه په دغه ازارکی اخته کیدل ، لکه د دوی ﷺ کورونو ته بی دعوته تلل یا ددعوت پروخت ډیر مخکی راتلل اوکښینستل، یادخوراك څخه وروسته د دوی په کور کی په خبرو ترناوخته پوری مشغوله کیدل وغیره پرکومو چې په آیت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ الاية ، کی خبرداری ورکول سوي دی ، دا هغه ازار وو کوم چې به بغیر دقصد اوارادی څخه په غفلت سره رسیدی ، پردی باندی صرف خبرداری

ورکول کافي وګڼل سو ، په دې ذکر سوو دوو ایتونوکي دهغه ازار او تکلیف ذکردی کوم چي به داسلام دمخالفینو کفارو منافقانو دطرف څخه قصداً دوی ته رسول کیدی ، په دی وجه په لنډ تفسیرکی دلته دقصداً لفظ زیات سو ، چي په دی کی جسمانی ازارونه هم دا خل دی کوم چي په مختلفو وختونوکی دکفارو دلاسه دوی ته رسیدلی دی او روحانی ازارونه هم کوم چي به دوی ته په طعن تشنیع اوپر پاکو بیبیانو باندی دبهتان تراشی په ذریعه دوی ته رسول کیدل ، په دی ارادةً ازار رسولو باندی دلعنت اوسخت عذاب وعید هم په ذکر سوو ایتونو کی راغی .

ددی آیت په شروع کی چي دا ارشاد وسو چي کوم خلګ الله ﷻ ته ازار رسوی ، په دی کی دازار رسولو څخه مراد هغه کارونه اوخبری دی کوم چي عادتًا دازار سبب جوړیږی ، که څه هم دالله ﷻ پاك ذات دهرتاثر اوانفعال څخه بالاتر دی، دهیچا مجال نسته چي هغه ته څه تکلیف ورسولی سی، لیکن داسی کارونه په کومو سره چي عادتًا ازار رسول کیږی هغه یې الله ﷻ ته په ازار رسولو سره تعبیر کړه .

په دی کی دتفسیر دامامانو اختلاف دی چي دلته الله ﷻ ته دازار ورکولو څخه څه مراد دی ؟ دتفسیر ځینو امامانو هغه افعال اواقوال ددی مصداق مقرر کړی دی ، دکومو په باره کی چي نبی کریم ﷺ په زبانی احادیثوکی ښوولی دی چي دا دالله ﷻ دازار سبب دی ، مثلاً دحادثو او مصیبتونو په وخت کی زمانی ته بد ویل چي په حقیقت کی حقیقی فاعل حق تعالی دی ، دا خلګ زمانه فاعل وګڼی کنځل کوی ، نو په حقیقت کی دا حقیقی فاعل ته رسیږی او په ځینو روایتونوکی دی چي دجاندارو شیانو تصویرونه جوړول الله ﷻ ته دازار سبب دی ، نو په آیت کی الله ﷻ ته دازار ورکولو څخه مراد دا اقوال او افعال سول .

دتفسیر نورو امامانو فرمایلی دی چي دلته په حقیقت کی دنبی کریم ﷺ دازار څخه منع کول اوپردی وعید کول مقصود دی مګر په آیت کی ازار درسول ﷺ دحق تعالی دازارولو په عنوان سره تعبیرکی ، ځکه چي دوی ته ازار رسول په حقیقت کی الله ﷻ ته ازار رسول دی ، لکه چي په حدیث کی مخ ته راغی او دقرآن دسیاق اوسباق څخه هم ترجیح ددی دوهم قول معلومیږی ، ځکه چي مخ ته هم درسول دازار بیان وو اومخ ته هم ددی بیان را روان دی ، اودنبی کریم ﷺ ازار دالله ﷻ دپاره ازار کیدل دحضرت عبد الرّحمٰن بن مغفل مزنی ﷺ دروایت څخه ثابت دی چي .

قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَللهَ اَللهَ فِي اَصْحَابِيْ اَللهَ اَللهَ فِي اَصْحَابِيْ لَاتَتَّخِذُوْهُمْ غَرَضًا مِّنْ بَعْدِي فَمَنْ اَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي اَحَبَّهُمْ وَمَنْ اَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي اَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ وَمَنْ آذَى اللهَ يُوْشِكُ اَنْ يَّاْخُذَهُ . (ترمذی)

نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چي زما داصحابو په باره کی دالله ﷻ څخه بیره وکړی دالله ﷻ څخه بیره وکی او دوی زما څخه وروسته داعتراضونو او تنقیدونو نښانه مه جوړوی ځکه چي د دوی سره چامحبت وکی نو زما دمحبت په وجه یې وکی اوچاچي ورسره بغض وکی نو زما سره دبغض په وجه یې وکی اوچا چي دوی ته ازار ورسوی ، هغه ماته ازار ورسوی اوچا چي ماته ازار ورسوی هغه الله ﷻ ته ازار وروسوی اوچاچي الله ﷻ ته ازار ورسوی نو نژدی ده چي الله ﷻ دده ګرفت وکی .

ددی حدیث څخه لکه څنګه چي دامعلومه سوه چي دنبی کریم ﷺ په ازارولو سره الله ﷻ ته ازار رسیږی ،

دغه شان دا هم معلومه سوه چې په صحابه کرامو ﷺ کې چاته ازار رسول یا د دوی ﷺ په شان کې گستاخي کول نبي کریم ﷺ ته ازار رسول دي.

ددې آیت دشان نزول په حقله ډیر روایتونه دي، په ځینوکې دي چې دا پرحضرت صدیقه ﷺ دبهتان لګولو په حقله نازل سوی دي، لکه چې دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چې په کومه زمانه کې په حضرت عائشه ﷺ بهتان ولګیدی نو دعبدالله بن ابی منافق په کور کې څه خلګ جمعه سول او ددې بهتان دخپرولو خبرې یې کولې، دغه وخت نبي کریم ﷺ اصحابو کرامو ﷺ ته ددې شکایت وفرمایی چې دا سړی ماته ازار رسوی (مظهري) په ځینو روایتونوکې دي چې دحضرت صفیه ﷺ دنکاح په وخت کې ځینو منافقانو طعن وکی، ددې متعلق دا نازل سو اوصحیح خبره دا ده چې دهرې داسې معاملې متعلق نازل سوی دي، په کوم سره چې نبي کریم ﷺ ته ازاررسیږي، په دې کې پر حضرت صدیقه ﷺ باندې بهتان هم دا خل دی او دحضرت صیفه ﷺ اوحضرت زینب ﷺ پرنکاحونو طعن هم نورو صحابه کرامو ﷺ ته بد ویل او په دوی تبراء کول هم په کې دا خل دي.

**(نبي کریم ﷺ ته هرقسم ازار رسول کفر دی)**

(کوم سړی چې نبي کریم ﷺ ته یو قسم ازار ورسوی، د دوی په ذات یاصفاتوکې څه عیب راباسي برابره خبره ده که صراحتًا وي یا کنایتًا، هغه کافر سو او ددې آیت په وجه سره به پرهغه دالله ﷻ لعنت په دنیا کې هم وي اوپه اخرت کې هم (لکه چې داسې قاضي ثناء الله ﷫ په تفسیر مظهري کې ویلي دي)

په دوهم آیت کې عامو مومنانو ته دازار رسولو حراموالی اولوی بهتانوالی بیان سوی دی هرکله چې هغه شرعًا ددې مستحق نه وي په عامو مومنانوکې یې داقید ځکه ولګوی چې په دوی کې دواړه صورتونه کیدی سی دا هم ممکنه ده چې چا داسې کارکړی وي دکوم په بدله کې چې شرعًا ده ته ازار رسول جائز وي اوپه اولنی آیت کې چونکې معامله دالله ﷻ او رسول دازار وه نو په هغه کې څه قید ونه لګول سو، ځکه چې هلته دجائز کیدو ګرسره څه احتمال هم نسته.

**( یومسلمان ته بغیر دشرعي وجهي څخه دردرسول حرام دی )**

په ذکرسوی آیت کې په ، اَلَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِیْنَ الایه . سره یومسلمان ته بغیر دڅه شرعي وجهي څخه دازار او درد رسولو حرام والی ثابت سو اونبي کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی.

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِسَانِهٖ وَیَدِهٖ وَالْمُؤْمِنُ مَنْ اَمِنَهُ النَّاسُ عَلٰی دِمَائِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ (روه الترمذی عن ابی هریرة ﷺ مظهري) مسلمان خو صرف هغه سړی دی دچا دلاس او ژبې څخه چې ټول مسلمانان محفوظ وي او چاته ورڅخه څه تکلیف ونه رسیږي اومومن خو صرف هغه دی دچا څخه چې خلګ دخپلې وینې او مال په معامله کې محفوظ اوپه امن وي.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ وَنِسَآءِ

ای نبي ﷺ ! ووایه خپلو ښځو ته اوخپلو لوڼو ته او دمسلمانانو

الْمُؤْمِنِيْنَ يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيْبِهِنَّ ۭ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى

ښځو ته چې کښته زوروندی کړي په ځان خپل لږ شان خپل څادرونه ، په دی کی ډیره نژدی ده

اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۵۹﴾ لَىِٕنْ

وپیژندل سی نوځوك به یی نه ازار وی ، او دی الله ﷻ بخښنی والا مهربان ، که

لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْمُرْجِفُوْنَ

منع نه سول منافقان او دکومو په زړونو کی چې مرض دی او درواغ خبرونو خپرونکی

فِي الْمَدِيْنَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوْنَكَ فِيْهَآ اِلَّا

په مدینه کی نو مونږ به تا په دوی پسی کړو بیا به پاته نه سی دوی ستاسی په دی ښکار کی مگر

قَلِيْلًا ﴿۶۰﴾ مَّلْعُوْنِيْنَ ۚ اَيْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا ﴿۶۱﴾

لږ ورځی ، لعنت کړل سوی ، کوم ځای چې پیدا کیږي ، نیول کیږي به او قتلیږي به په قتلولو سره ، دستور

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿۶۲﴾

راغلی دی دالله ﷻ په هغو خلقو کی کوم چې مخکی تیر سوی دی او ته به بیا نه کې پیدا دالله دستور بدلیدونکی

**تفسیر:** ای پیغمبره! خپلو بیبیانو ته او خپلو لونو ته او دنورو مسلمانانو ښځو ته هم ووایه چې (دسر څخه) لاندی راولی ترخپل (مخ) لوږ لږ شان خپل څادرونه په دی سره به ژر پیژندل کیږي سی نو ازار به درته نه سی رسولی (یعنی که په څه ضرورت سره وزی نو په څادر سر اومخ هم پټوی لکه چې دسورة نور په اخرکی په، غَيْرَ مُتَبَرِّجٰتٍۭ بِزِيْنَةٍ، کی ددی تفسیر تیر سوی دی ، چونکه دمینځو دپاره سر فی نفسه په سترکی داخل نه دی او په مخ ښکاره کولوکی دوی ته دازادو ښځو څخه زیات رخصت دی ، ددی وجه دا ده چې دا دخپل مالك په خدمت کی لګیاوی دکار وزګار دپاره دی ته دباندی وتل اودمخ وغیره ښکاره کولو ضرورت زیات وی ، په خلاف دازادو ښځو څخه چې هغوی دومره مجبوره نه دی اوچونکی لوفران خلګ ازادی ښځی د دوی دخاندانی وجاهت په وجه زیاتی نه سی پلتی، مینځی پلتی، ځینی وخت به دمینځو په دوکه کی دوی ازادی ښځی هم پلتلی، په دی وجه چې سر اوخټ د دوی په عورت کی داخل وو، دنبی کریم ﷺ بیبیانو لونو او دعامو مسلمانانو بیبیانو ته یې داحکم ورکی چې په اوږد څادرکی دی ځان پټوی نوروزی دی کوم چې دسر څخه لاندی پرمخ راوځروی ، په دی حکم سره به دشرعی پردی دحکم تعمیل هم وسی اوپه ډیره اسانی سره به دشریرو لوفرانو خلګو څخه حفاظت هم، پاته سوی مینځی نو د

دوی دحفاظت انتظام به په مخکی آیت کی راسی) او (په دی مخ اوسر پټولوکی که څه بی احتیاطی یاکمی بلاقصده وسی نو) الله ﷻ بخښنې والا مهربانه دی (دغه به معاف کړی، مخ ته هغو خلګوته خبرداری دی کومو چی به مینځی پلټلی اوهغوخلګوته هم کوموچی به یوبل شرارت کوی چی دمسلمانانو خلاف به یی غلطی افواه ګانی خپرولی او د دوی پریشانه کول یی غوښتل فرمایی) دا (خاص اصل) منافقین او (دعامو منافقانو څخه) هغه خلګ دی دکومو پرزړونو چی (دشهوت پرستی) خرابی ده (چی په دی وجه مینځی پلټی اوپریشانه کوی یی) او (په دی منافقانوکی) هغه خلګ کوم چی په مدینه کی (غلطی اوپریشانه کوونکی) افواه ګانی خپروی (داخلګ) که (دخپلو دی حرکتونو څخه واپس نه سول نو خامخابه (یوه نه یوه ورځ) مونږ تا پردوی مسلط کو (یعنی دمدینی څخه به د دوی دایستلو حکم وکی) بیا (ددی حکم څخه وروسته) به داخلګ ستا سره په مدینه کی ډیرکم پاته سی، هغه هم (دهر طرف څخه) لعنتی سوی (یعنی دمدینی څخه دوتلو دتیاری دپاره چی څه لږموده دوی ته مقرره سی په دغه موده کی خوبه دوی دلته اوسیږی اوپه دغه موده کی به هم دهرطرف څخه ذلیل اوخواروی بیابه وایستل سی او دایستلو څخه وروسته به هم هیځکله په امن نه وی بلکه) کوم ځای چی پیداکیږی نیول کیږی به او وژل کیږی به (په دی وجه چی ددی منافقانو دکفر مقتضیٰ خو دا وه ، لیکن دنفاق په پرده کی دوی ته پناه حاصله سوي ده کله چی په ډاګه داسی مخالفتونه شروع کړی نو هغه مانع پورته سو په دی وجه به د دوی سره هم دکفر داصلی اقتضا موافق معامله وی چی د دوی ایستل اوقیدول اوقتلول ټول جائز دی اوکه دایستلو دپاره څه موده معینه سی نو په دغه موده کی دننه به دمعاهدی په وجه په امن وی ، ددی څخه وروسته کوم ځای چی پیداکیږی نو دعهد ختمیدو په بنا به د دوی دقتل اوقید اجازت وی ، منافقانو ته چی دا اخطار ورکول سو نو په دی کی دمینځو دحفاظت هم انتظام وسو او دنورو غلطو شرارتونو اوافواه ګانو دخپرولو هم مخ ونیول سو، مطلب دآیت دا سو چی که دا خلګ په ډاګه داحکامو دمخالفت او دمسلمانانو خلاف دحرکتونو څخه منع سی ، که څه هم پټ په پټه په خپل منافقانه چلونوکی اخته وی ، نو دا سزا به جاری نه سی ، کنه نو بیا به دعامو کفارو په حکم کی دا خل سی دسزا لائق به سی اوپه فساد اوشور باندی جاری کول څه د دوی سره مخصوص نه دی بلکه) الله ﷻ په هغو (مفسدانو) خلګوکی هم خپل دادستور (جاری) ګرځولی دی کوم چی (د دوی څخه) مخ ته تیر سوی دی (چی هغوی ته یی اسمانی سزاګانی ورکړی یایی دانبیاؤ په لاس دجهادپه ذریعه سزاګانی ورکړی دی نوکه مخکی داسی نه وای سوی نو په دی سزاکی څه استبعاد کیدی سوای ، اواوس خو ددی هیڅ ګنجائش نسته) اوته به دالله ﷻ په دستورکی (دهیچاطرف څخه) څه رد اوبدل نه کی پیدا(چی ګوندی الله ﷻ څه حکم جاری کول وغواړی اوڅوك هغه منع کی ، په لفظ دسنة الله کی خوبیی ددی اظهار وکی چی دالله ﷻ دمشیت اوارادی څخه مخکی هیڅوك څه کارنه سی کولی اوپه، لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاً، کی یی داوښوله چی کله الله ﷻ دیوشی اراده وکړی نوڅوك هغه منع کولی نه سی)

**معلومات اومسئلې:** په تیرو ایتونوکی یی عامو مسلمانانو سرو او ښځو ته ازار رسول ګناه کبیره اوحرام اوخصوصاً سیدالمؤمنین ﷺ ته ازار رسول کفر اودلعنت موجب والی بیان فرمایلی وو، دمنافقانو

دطرف څخه دوه قسمه ازارونه تولو مسلمانانو اونبی کریم ﷺ ته رسیدل ، په ذکر سوو ایتونوکی یی ددی ازارونو دبندیدو انتظام کړی دی اوددی په ضمن کی دښځو پردی دڅه نورو احکامو بیان په یوه مناسبت سره راغلی دی ، کوم چی به مخ ته معلوم سی، په دی دواړو ازارونو کی یو دا وو چی عام منافقان اوبی لاری خلک مسلمانانی مینځی چی کله دوی دڅه کار دپاره دباندی ووزی پلټی، اوکله به یی دمینځو په شك کی ازادی ښځی ازارولی چی ددی په وجه به عامو مسلمانانو ته اونبی کریم ﷺ ته ازار رسیدی .

دوهم ازار دا وو چی دی خلګو به همیشه داسی دروغ خبرونه خپرول چی اوس فلانی دښمن پرمدینه حمله کوونکی دی ، هغه به هرڅه ختم کړی ، په ذکر سوو ایتونوکی داول ازار څخه دازادو ښیبانو دمحفوظ کولو فوری اوآسان انتظام دا کیدی سوای چی دوی لره دی خلګو ددوی دخاندانی وجاهت اوحمایت په وجه قصداً دپلټلو جرأت نه سوای کولی ، کله کله به دمینځو په شك کی دوی هم ددی جنجال په منګلوکی راتلی، که دوی یی پیژندلی نو دا خبره به نه پیښیدی ، په دی وجه ضرورت پیښ سو چی دآزادو ښځو څه خاص امتیاز وسی چی په آسانی سره په خپله دوی ددغو شریرانو دشر څخه په فوری طور محفوظی سی او دمینځو بل انتظام وسی .

بل طرف ته اسلامی شریعت دآزادو او مینځو په شرعی پرده کی په ضرورت سره یو فرق هم ایښی دی ، چی دمینځو شرعی پرده هغه ده کومه چی دآزادو ښځو دخپلو محرمانو په وړاندی ده چی مثلاً مخ وغیره ښکاره کول کوم چی دآزادو ښځو دپاره دخپلو محرمانو په وړاندی جائز دی، دمینځو دپاره دباندی هم ددې اجازت ځکه ورکړل سوي دی چی د دوی کار دخپلو مالکانو او د دوی کورونو خدمت دی چی ددې دپاره دوی دباندی هم بار بار وزی او مخ او لاسونه پټ ساتل ورته مشکل وی په خلاف دآزادو څخه چی که دوی دڅه ضرورت دپاره دباندی هم ووزی نوکله کله چی په دی کی دپوره پردې رعایت مشکل نه دی په دی وجه آزادو ته دا حکم ورکړل سو چی دوی دباندی وزی ، نو اوږد پړونی دی پرسر اچوی اومخ اوسر دی په کی پټوی چی پردی سری یې مخ نه وینی، په دې سره د دوی پرده هم مکمله سوه او دمینځو څخه یی خاص امتیاز هم وسو، اوچی ددی په سبب دوی دشریرو خلګو دجنجال څخه په خپله مامون سی او دمینځو دحفاظت انتظام یی دی منافقانو ته دسزا دوعید په اورولو سره وکی چی که په دی سره منع نه سول نو الله ﷻ به دوی ته په دنیا کی هم دخپل نبی او مسلمانانو په لاس سزا ورکړی .

په ذکر سوي آیت کی دآزادو ښځو دپردی دپاره دا حکم سوي دی چی ، يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ، په دی کی يُدۡنِينَ د: ادناءً څخه مشتق دی چی لفظی معنی یی نژدی کول دی او دلفظ د: عَلَيۡهِنَّ معنی پرخپل ځان سربیره ، او، جَلَٰبِيبِ جمع دجِلۡبَاب دی چی یوه خاص اوږد پړونی ته ویل کیږی ، ددی پړونی دهیئت متعلق حضرت ابنِ مسعود ﷺ فرمایی چی دا هغه پړونی دی کوم چی په لوپټی سربیره پرسر کیږی (ابن کثیر) او حضرت ابن عباس ﷺ ددی هیئت دا بیان کړي دی .

أَمَرَ اللهُ نِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا خَرَجْنَ مِنْ بُيُوتِهِنَّ فِي حَاجَةٍ أَنْ يُغَطِّينَ وُجُوهَهُنَّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِنَّ بِالْجَلَابِيبِ، وَيُبْدِينَ عَيْنًا وَاحِدَةً. (ابن کثیر)

الله تعالی مسلمانانو ښځو ته حکم وکی چی کله دوی په یو ضرورت سره، دخپلو کورونو څخه وزی نو په خپلو سرونو سربیره دی داځادر اچوی مخونه دی پټوی اوصرف یوه سترګه دی (دلاری دلیدو دپاره) ښکاره کوی

او امام محمد بن سيرين رحمه الله فرمايي چې ما دحضرت عبيده سلماني رحمه الله څخه ددې آيت دمطلب او دجلباب دکيفيت پوښتنه وکړه نو هغوی پر سر سربيره څادر پر مخ راوخړوی ، مخ يې پټ کې او يوازې رسته سترګه يې ښکاره پاته کړه دادنا، او جلباب تفسير يې عملاً بيان کې.
پرسر سربيره په مخ څادر ځړول کوم چې دحضرت ابن عباس ﷺ اودابو عبيده سلماني رحمه الله په بيان کې راغلي دي ، دا دلفظ (عَلَيْهِنَّ) تفسير دی چې خپل ځان ته دڅادر نږدې کولو مطلب څادر پرسر سربيره په مخ راځړول دي.
په دې آيت کې په وضاحت سره دمخ پټولو حکم ورکړل سوي دی چې په دې سره ددې مضمون مکمل تائيد وسو کوم چې لوړ دحجاب تراولنی آيت لاندې مفصّل بيان سوي دی ، چې مخ او ورغوی که څه هم چې في نفسه په سترکې دا خل نه دی ، مګر په وجه دبيري دفتنی ددې پټول هم ضروري دی ، يوازې دمجبوري صورتونه مستثنی دی.
**ضروري خبرداري:** په دې آيت کې يې آزادو ښځو ته ديوخاص قسم په دې هدايت فرمايلی دی چې څادر پر سر سربيره را وځړوی اومخ پټ کړی چې دعامو مينځو څخه د دوی امتياز وسی او دوی دشريرو خلګو دفتنی څخه محفوظی سی ، په ذکر سوي بيان کی دا خبره واضحه سوي ده چې ددې دا مطلب هيڅکله نه دی چې اسلام دعصمت اوعفّت په حفاظت کی دآزادو او مينځوپه مينځ کی څه فرق وکی ، چې دآزادو حفاظت يې وکی اومينځی يې پرېښوولی ، بلکه په حقيقت کې دا فرق دلوفرانو اوشريرو خلګو څخه خو په خپله سوي وو ، چې آزادو ته به يې دلاس وروړلو جُرأت نه سوای کولی ، مګر مينځی به يې زهيرولی ، شريعتِ اسلام د دوی داختيار کړی دې فرق څخه دا فائده واخيسته چې دښځو اکثريت په خپله د دوی دمسلمه عمل په ذريعه خود بخوده محفوظی سی ، باقي پاته سوه دمينځو معامله ، نو دهغوی دعصمت حفاظت هم په اسلام کی داسې فرض او ضروري دی ، لکه څنګه چې دآزادو دی ، مګر د دوی دپاره دقانوني سختۍ اختيارولو بغير چاره نه وه ، نو په راتلونکی آيت کې يې ددې قانون وښوودی چې کوم خلګ دخپل دې حرکت څخه منع نه سی نو دوی به په هيڅ دول معاف نه کړل سی بلکه کوم ځای چې ليدل کيږی نو نيول کيږی به او قتليږي به ، ده دمينځو عصمت هم دآزادو په شان محفوظ کړی.
ددې څخه واضحه سوه چې علاّمه ابنِ حزم اونورو چې کوم دمذکوره شبهی څخه دساتنی دپاره دآيت تفسير دجمهورو عالمانو څخه دمختلف کولو تاويل کړي دی ، ددې هيڅ ضرورت نسته ، شبهه خو به هلته وای چې دمينځو دحفاظت انتظام نه وای کړل سوی.

**(کوم سړی چې دمسلمانيدوڅخه وروسته مرتد سو دده سزا قتل دی)**

په ذکر سوي آيت کی دمنافقانو د دوو شرارتونو ذکر يې وکی ددې څخه دنه منع کيدو په صورت کې چې دکومې سزا ذکر سوي دی چې ، مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا يعنی داخلق چې کوم ځای وی دلعنت سره به وی اوکوم ځای چې ليدل کيږی ګرفتاريږی به او قتليږي ، دا سزا دعامو کفارو نه ده ، بې شميره نصوص دقرآن او حديث په دې باندې شاهد دی چې دعامو کفارو دپاره په اسلامي شريعت کی دا قانون نه دی ، بلکه قانون دا دی چې اول به دوی ته دعوت ورکړل سی داسلام او د دوی دشبهاتو دليری

کولو کوشش به وکړل سی ، په دی هم که دوی اسلام را نه وړی ، نو دمسلمانانو دتابع اوسیدو ذمیانو کیدو حکم به ورته ورکړل سی که هغوی دا قبوله کړه نو دهغوی دځان او مال او آبرو حفاظت به په مسلمانانو باندی دمسلمانانو په شان فرض سی ، البته کوم چی دا هم قبوله نه کړی او جنګ ته تیار سی نو دهغوی په مقابله کی بیا دجنګ کولو حکم دی .

په دی آیت کی دی خلګو ته مطلقًا دقید اوقتل سزا اوروړل سوې ده ددی وجه دا ده چی دا معامله دمنافقانو وه کومو چی به خپل ځان ته مسلمانان ویل اوهرکله چی یوڅوك مسلمان داسلام داحکامو ښکاره مخالفت اوانکار شروع کړی نوهغه ته په اصطلاح دشرع کی مرتدویل کیږی، دده سره په اسلامی شریعت کی هیڅ مصالحت نسته ، بغیر ددی څخه چی دی توبه وکاږی بیا مسلمان سی او داسلام احکام عملاً اوقولاً تسلیم کړی اوکه داسی ونه کړی نو بیابه دی قتل کیږی ، لکه چی دنبی کریم ﷺ دواضحو ارشاداتو او دصحابه کرامو ﷺ په اجماعی عمل سره ثابته ده ، دمسیلمه کذّاب او دده دجماعت په خلاف په اجماع دصحابه وو جنګ او جهاد او دمسیلمه قتلول ددی کافی شهادت دی او دآیت په آخر کی یی دا دالله ﷻ پخوانی سنّت او دستور ګرځولی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دتیرو انبیاء ﷺ په شریعتونو کی هم دمرتد سزا قتل وو .

په ذکر سوی لنډ تفسیر کی دا سزا ګانی دعامو کفارو په ضابطه کی دراوستلو دپاره چی کومه توجیه کړل سوې ده ، په دی تقریر سره دهغه ضرورت نه پاته کیږی .

**یو څو مسئلې:** ددی آیت څخه دا ثابته سوه چی .

(۱) ښځو ته چی هرکله دیو ضرورت دپاره دکورونو څخه وتل وی نو په غټ څادر کی دی ټول بدن پټوی او څی دی ، او دغه څادر دی په سر سربیره را څروی ، مخ دی هم په کی پټوی ، دا رواجی بُرقع (چادری) هم ددی قائمقام ده .

(۲) په مسلمانانو کی داسی افواه ګانی خپرول حرام دی په کومو سره چی دوی ته تشویش او پریشانی راځی او نقصان ورته رسیږی .

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ

پوښتنه کوی خلق ستا څخه دقیامت ، ته ووایه ددی خبر دالله ﷻ سره دی ،

اللّٰهِ ۚ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللّٰهَ

اوته څه پوه یی شاید هغه وخت نژدی سوی وی ، بیشکه الله ﷻ

لَعَنَ الْكٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خٰلِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ لَا

لعنت کړی دی پر کافرانو او تیار کړی یی دی د دوی دپاره بل اور ، اوسیږی به په دی کی همیشه بیا به

يَجِدُونَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي

پیدا نه کړي بل څوک حمایتي او نه مدد ګار ، په کومه ورځ چې نسکور وغورځول سي مخان

النَّارِ يَقُولُونَ يٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا اللّٰهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا

د دوی په اور کې وایي به چې ای کاشکی ! مونږ خبره منلې وای دالله او خبره مومنلې وای درسول ، او وایي به

رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ

ای ربه ! مونږ خبره ومنله دخپلو سردارانو او دخپلو مشرانو بیا دوی مونږ ګمراه کړو ، ای ربه !

اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

دوی ته ور کړې دوچنده عذاب او لعنت وکې په دوی باندي لوی لعنت

**لنډتفسير:** دا (منکران) خلګ ستا څخه دقیامت په اړوند (منکرانه) پوښتنې کوي (چې کله به وي) ته (ددوی په جواب کې) وفرمایه چې ددغه (وخت) خبر بس دالله ﷻ سره دی او ته څه خبر یې (چې کله دی البته اجمالاً دی خلګو ته پوهیدل په کار دي چې) عجیبه نه ده چې قیامت اوس واقع سي (ځکه چې هر کله څه وخت معیّن نه وي نو په نژدې زمانه کې ددې دواقع کیدو احتمال هم دذهنه څخه نه سي غورځول کیدې چې مقتضا یې دا ده چې دا خلق دانجام څخه بیریدلې اوتیاري یې ورته کولې او دمنکرانه سوالونو اومسخرو څخه یې ځان ساتلې ، او دقیامت دنژدې فرمایلو وجه دا هم کیدی سي چې قیامت هره ورځ را نژدې کیږي اوکوم شی چې مخ ته راروان وي هغه نژدې ګڼل دا نشمندي ده او په دې لحاظ سره هم قیامت ته نژدې ویل کیږي چې دقیامت هیبتناك واقعت او دسختۍ ترمخه ددنیا دا ټول عمر هم لږ په نظر راځي او دزرګونو کلونو دا موده دیو څو ورځو برابر محسوسیږي) بیشکه الله تعالی کافران درحمت څخه لیري ساتلي دي او د دوی دپاره یې سوځوونکی اور تیار کړي دی ، په کوم کې چې به دوی همیشه همیشه اوسیږي (او) نه به یو څوك یار پیدا کې اونه څوك مددګار په کومه ورځ چې به د دوی مخان په دوږخ کې اړول را اړول کیږي (یعنی پرمخې به راکش کړل سي ، کله دمخ په یوه طرف باندي اوکله په بل طرف باندي او دغه وخت به ددېر حسرت څخه) داسې وایي چې ای کاشکی! مونږ (په دنیا کې) دالله ﷻ اطاعت کړی وای او مونږ درسول اطاعت کړی وی (نو نن به په دې مصیبت کې مبتلا سوی نه وای) او (دحسرت سره به ورته په خپل ګمراه کوونکي باندي غصه او درد ورسي نو) داسې به وایي چې ای زمونږ ربه ! مونږ دخپلو سردارانو (یعنی دحکومت دخاوندانو) او دخپلو مشرانو (په کومو کې چې په یوه بله وجه سره دا صفت پیدا کیږي چې دهغوی خبره منل او تابعداري یې کول زمونږ په ذمه ضروري وو) خبره منلې وه نو هغوی مونږ د (سیده) لاري څخه ګمراه کړي وو ای زمونږ ربه ! دوی ته دوچنده سزا

ورکړی او په دوی ډیر لوی لعنت وکی (دا داسی مضمون دی ، لکه دسورة اعراف په څلورمه رکوع کی چی مخکی تیر سوي دی ، رَبَّنَا هٰۤؤُلَاۤءِ اَضَلُّوْنَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ : چی جواب یی په دغه آیت کی دا بیان سوي دی ، لِکُلٍّ ضِعْفٌ.

**معلومات او مسئلې:** په تیرو آیتونو کی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ مخالفت کوونکو ته په دنیا او په آخرت کی دلعنت او عذاب وعید اورول سوی وو او دکفارو ډیری فرقی په خپله دقیامت او آخرت څخه منکری وی او دانکار په وجه به یی په طور دمسخرو پوښتنی کولی چی هغه قیامت به کله راځی او دسورة په آخر کی یی د دوی جواب په ذکر سوو آیتونو کی ورکړی دی ، چی تفسیر یی لوړ راغلی دی .

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اٰذَوْا مُوْسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا

ای ایماندارو ! تاسی مه کیږئ دهغو په شان کومو چی ازار کی موسی ﷺ بیا بی عیبه ښکاره کی دی الله ﷻ

قَالُوْا ؕ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيْهًا ۝۶۹ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا

دهغوی دوینا څخه او وو دالله په نزد آبرو والا ، ای ایماندارو ! وبیرېږئ

اللّٰهَ وَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ۝۷۰ يُّصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

دالله ﷻ څخه او وایاست خبره برابره ، چی برابر کړی تاسی دپاره ستاسی کارونه او وبخښی تاسی ته

ذُنُوْبَكُمْ ؕ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا ۝۷۱

ستاسی گناهونه او څوک چی حکم ومنی دالله او دهغه درسول ﷺ نو ده پیدا کی لوی مراد .

**لنډ تفسیر:** ای مؤمنانو ! تاسی دهغه خلگو په شان مه کیږئ کومو چی (پر تهمت جوړ کی) موسٰی ﷺ ته یی آزار رسولی وو نو هغه ﷺ الله ﷻ بری ثابت کی دهغه شی څخه کوم چی هغوی وایه (یعني هغه ﷺ ته خو هیڅ نقصان ونه رسیدی ، تهمت لگوونکی درواغ جن او مستحق دسزا سول) او هغه ﷺ (یعنی موسٰی ﷺ) دالله ﷻ په نزد لوی معزز (پیغمبر) وو (په دی وجه الله ﷻ دهغوی برائت ظاهر وفرمایی ، لکه چی دنورو پیغمبرانو ﷺ دپاره دداسی تهمتونو څخه براءت عام دی ، مطلب دا دی چی تاسی درسول ﷺ په مخالفت کولو سره ده ته آزار مه رسوی څکه چی د دوی مخالفت دالله ﷻ مخالفت دی ، کنه نو ددی په نتیجه کی به تاسی په خپله خپل نقصان وکړی ، په دی وجه په هرکار کی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ اطاعت کوی داکوم چی مخ ته راځی چی) ای مؤمنانو ! دالله ﷻ څخه وبیرېږی (یعنی په هرکار کی دهغه اطاعت کوی) او (خاص په خبرو کولو کی ددی ډیر رعایت ساتی چی کله خبره کوی) رښتینی خبره کوی (په کومه کی چی دعدل او داعتدال تجاوز نه وی) الله ﷻ به (ددی په بدله کی) ستاسی عملونه قبول کړی او ستاسی گناهونه به معاف کړی (ښینی ددی عملونو په برکت سره ښینی دتوبی په برکت سره کومه چی

په تقوی او قول سدید کی دا خله ده) او (دا ثمرات داطاعت دي او اطاعت داسی شی دی چی) کوم سړی چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ اطاعت وکړی هغه به لوی کامیابی ته ورسیږی .

**معلومات اومسئلي:** ددی څخه په مخکی ایتونو کی یی دالله او رسول ﷺ هلاکوونکی او ډیر خطر ناك کارونه کیدل بیان کړی وه ، په دی آیت کی په خاص طور سره مسلمانانو ته دالله ﷻ او درسول ﷺ دمخالفت څخه دمحفوظ کیدو هدایت دی ، ځکه چی دا مخالفت د دوی دازار سبب دی .

په اولنی آیت کی یی دحضرت موسیٰ ﷺ واقعه په کومه کی چی دده قوم ده ته آزار رسولی وو ذکر کړی ده او مسلمانان یی خبردار کړی دی چی تاسی داسی مه کوی، په دی وجه داضروری نه ده چی دمسلمانانو څخه دی څه داسی کارسوی وی ، بلکه دحفظ ما تقدم په طور دوی ته دا قصه واورول سوه ، هدایت ورته وسو، او په یوه روایت کی چی کومه قصه دځینو اصحابو ﷺ نقل ده ، په دی وجه ددی محمل هم دا دی چی دغه وخت د دوی دی طرف ته فکر نه وو تللی چی دا کلمه دنبی کریم ﷺ دازار سبب ده ، قصداً دازار رسولو خو دیوه صحابی څخه امکان نسته ، خومره قصی چی قصداً دازار رسولو دی هغه ټولی دمنافقانو دي اودحضرت موسیٰ ﷺ قصه په خپله نبی کریم ﷺ بیان کړي ده ، ددی آیت تفسیر یی کړی دی کومه چی امام بخاری په کتاب التفسیر اوکتاب الانبیاء کی دحضرت ابو هریرة ﷺ څخه روایت کړي ده چی حضرت موسیٰ ﷺ ډیر حیا کوونکی اوخپل بدن پټوونکی وو، د دوی بدن به هیچانه سوای لیدی ، کله چی به یی غسل کوی نو په پرده کی به یی دننه غسل کوی ، د دوی په قوم بنی اسرائیل کی په عام طور سره دا رواج وو چی سړی به دخلکو مخ ته ځان لغړوی اولمبل به یی ، نو ځینی بنی اسرائیلو به ویل چی دحضرت موسیٰ ﷺ دچا په مخکی دنه لمبلو سبب دا دی چی دده په بدن کی څه عیب دی یا خو دبرګی مرض دی ورباندی یایی خصیتین ډیرغټ دی یا یوبل افت دی، الله ﷻ اراده وفرمایله چی دحضرت موسیٰ ﷺ دداقسم عیبونو څخه براءت ظاهر وفرمایی ، یوه ورځ حضرت موسیٰ ﷺ په خلوت کی دغسل کولو دپاره خپلی جامی ویستلی اوپه یوه ډبره یی کښیښوولی ، کله چی دغسل کولو څخه فارغه سو اوخپلی جامی یی را اخیستی نو دا ډبره (دخدای په حکم په حرکت کی راله) اوجامی یی واخیستی وتښتیده حضرت موسیٰ ﷺ خپله همسا راواخیسته ، په ډبری پسی روان سو، ویل ثَوْبِیْ حَجَرُ ثَوْبِیْ حَجَرُ، یعنی ای ډبری زما جامی، ای ډبری زما جامی، مګر ډبره روانه وه تردی چی دا ډبره ولاړه او داسی ځای ودریده کوم ځای چی دبنی اسرائیلو یوه مجمع وه ، دغه وخت بنی اسرائیلو موسیٰ ﷺ ته دسر څخه ترپښو پوری لغړ وکتل ، نو بدن یی روغ صحیح سالم ولیدی (چی دکوم عیب به ورته دوی نسبت کوی ، هغه په کی نه وو) دغه شان الله ﷻ دحضرت موسیٰ ﷺ براءت ددغو عیبونو څخه دټولو په مخکی ظاهر وفرمایی ، ډبره چی هلته ورسیده ودریده نوخپلی جامی یی ورڅخه را واخیستی او وایی غوستلی ، بیاحضرت موسیٰ ﷺ په همسا باندی دډبری وهل شروع کړل ، په خدای قسم دی ، په دغه ډبری کی دموسیٰ ﷺ په وهلو سره دری یاپنځه نښانی وسوی .

ددی واقعی دبیانولو څخه وروسته نبی کریم ﷺ وفرمایل چی دقرآن ددی آیت دا مطلب دی یعنی دذکر سوی آیت ، کَالَّذِیْنَ اٰذَوْا مُوْسٰی په ذکر سوی آیت کی چی دحضرت موسیٰ ﷺ دکوم ازار ذکر دی ددی

تفسیر په خپله دنبي کریم ﷺ څخه په دې قصه کې ذکر دي دخپنو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه دحضرت موسیٰ علیه السلام دازار يوه قصه بله هم مشهوره ده ، هغه هم ددي سره ضرور يو ځاى كيږي ، مگر تفسير دايت دارا جح دي كوم چي په مرفوع حديث كي منقول دي .

وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا : يعني وو حضرت موسیٰ علیه السلام دالله ﷻ په نزد دوجاهت (مخوري) خاوند دالله ﷻ په نزد ديوچا دوجاهت اوجاه مطلب دا دي چي الله ﷻ دده دعا قبوله كړي ، دده خواهش ردنه كړي ، چنانچي دحضرت موسیٰ علیه السلام مستجاب الدعوات كيدل دقرآن دهغه ډيرو واقعاتوڅخه ثابت دي ، په كومو كي چي دوي دخه شي دعا غوښتي ده اوالله ﷻ دغه شان قبوله فرمايلي ده ، په دي كي دټولو څخه زياته عجيبه دا ده چي دحضرت هارون علیه السلام دپيغمبر كيدو دعايي وكړه اوالله ﷻ قبوله كړه ، دي يي دحضرت موسیٰ علیه السلام سره په رسالت كي شريك جوړكي ، حال دا دي چي دنبوت منصب چاته دچاپه سفارش سره نه حاصليږي (ابن كثير)

**( دالله ﷻ عادت دا دي چي انبياء دداسي جسماني عيبونو څخه هم بري ساتي كوم چي دنفرت موجب وي )**

په دي واقعه كي دقوم په عيب لګولو باندي ددي څخه دبراءت الله ﷻ دومره اهتمام وفرمايي چي په طور دمعجزې دبرې جامې واخيستي وتښتيده اوحضرت موسیٰ علیه السلام اضطراراً دخلكو په مخكي لغړ رالى ، دا اهتمام ددې نښاندهي كوي چي حق تعالى دخپلو انبياوو علیهم السلام بدنونه هم دنفرت قابل اوسپكاوي دعيبونو څخه عموماً پاك او بري ساتي لكه چي دبخاري دحديث څخه دا خبره ثابته ده چي انبياء علیهم السلام ټول په لويو نسبونو كي پيدا كيږي ځكه چي عرفًا كم نسب اوخاندان خلګ سپك ګڼي دهغه خبري اوريدلو اومنلو ته تياريدل مشكل وي ، دغه شان دانبياوو علیهم السلام په تاريخ كي ديو پيغمبر ړوند والى ، كونوالى ياپه لاسو پښو معذوروالى ثابت نه دي او دحضرت ايوب علیه السلام دواقعي څخه پردي اعتراض نه سي كيدى ځكه چي هغه دخداى په حكمت سره ديوخاص ازمائش اوامتحان دپاره ديوڅو ورځي تكليف وو بيا ختم سو ، والله تعالى اعلم

---

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ دقول سديد .

---

تفسير ځينو په صدق سره كړي دي ، ځينو په مستقيم اوځينو په صواب وغيره سره كړي دي ابن كثير دا ټول نقل كوي فرمايي چي ټول حق دي ، مطلب دا سو چي قرآن كريم دلته دصادق يامستقيم وغيره الفاظ پرېښوول اودسديد لفظ يي اختيار كي ، ځكه چي لفظ دسديد دي ټولو ته جامع دي ، په دي وجه كاشفي په روح البيان كي فرمايي چي دسديد قول هغه قول دي كوم چي رښتني وي د درواغو په دي كي شائبه نه وي ، صواب وي چي په دي كي دخطا شائبه نه وي ، ټيك خبره وي ، مذاق اودخندا نه وي ، نرمه خبره وي ، دلخراشه نه وي .

**( دژبي اصلاح دباقي ټولو اندامونو او عملونو په اصلاح كي اثر كوونكي ذريعه ده )**

په دي آيت كي اصل حكم ټولو مسلمانانو ته داوركول سوي دي ، چي، اتَّقُوا اللَّهَ، يعني تقوىٰ اختيار كړي چي حقيقت يي هم دالله ﷻ دټولو احكامو مكمل اطاعت دي ، چي په ټولو اوامرو باندي عمل وكي او دټولو منهياتو او مكروهاتو څخه ځان وساتي اوظاهره ده چي دا كار دانسان دپاره اسان نه دي ، په

دی وجه دَ اتَّقُوا اللّٰهَ، څخه وروسته دیوخاص عمل هدایت دی ، یعنی دخپلی خبری درستی او اصلاح دا هم که څه هم دتقوٰی یو جز دی ، مگر داسی جزء دی چی پرده واك پیدا سی نو په خپله بیا باقی اجزاء حاصلیږی ، لکه چی په خپله په ذکر سوی آیت کی دقول سدید داختیارولو په نتیجه کی دَ، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وعده ده ، یعنی که تاسی خپله ژبه دغلطی څخه منع کړه او ددرست کلام او صحیح خبری عادت سواست ، نو الله به ستاسی دټولو عملونو اصلاح وفرمایی اوټول به درست کړی او دایت په اخر کی یی دا وعده وفرمایله چی ، يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ یعنی کوم سړی چی په خپله ژبه باندی واك پیدا کی او درښتیا وینا اوبرابری خبری عادی جوړ سو الله ﷻ به یی دباقی عملونو هم اصلاح وفرمایی اوکومی خطاګانی چی دده څخه سوی دی ، هغه به معاف کړی.

**(دقرآن په احکامو کي داساني خاص اهتمام)**

دقرآن کریم په عام اسلوب باندی دفکر کولو څخه معلومیږی چی کوم ځای څه حکم داسی ورکول سی چی په عمل کی یی څه مشقت او گرانی وی نو ددی سره یی دهغه داسانولو طریقه هم ښوولی ده اوچونکه دټول دین خلاصه تقوٰی ده او په دی پوره کیدل لوی مشقت غواړی ، په دی وجه په عام طورسره چی کوم ځای دَ، اتَّقُوا اللّٰهَ، حکم ورکول سوی دی ، ددی څخه وروسته یی څه عمل داسی ښوولی دی چی دهغه په اختیارولو سره دتقوٰی په باقی ارکانو باندی عمل دالله ﷻ دطرف څخه اسانیږی ، ددی یومثال په دی آیت کی د ، اتَّقُوا اللّٰهَ، څخه وروسته دَ، قُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا تلقین دی او ددی څخه په مخکی آیت کی دَ، اتَّقُوا اللّٰهَ، راوړلو څخه مخکی، وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ، وفرمایل اودی طرف ته یی ښوونه وکړه چی دتقوٰی په لاره کی دټولو څخه لوی بندیز دالله ﷻ نیکو اومقبولو بندګانو ته ازار رسول دی ، دا پریږدی نو تقوٰی به اسانه سی.

په یوایت کی ارشاد فرمایی، اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ : په دی کی دتقوٰی داسانولو دپاره دداسی خلکو سره صحبت اوناسته ولاړه تلقین فرمایی کوم چی په خبره کی هم رښتنی وی او په عمل کی هم رښتنی وی چی مطلب یی ولی الله کیدل دی او په بل آیت کی دَ، اتَّقُوا اللّٰهَ، سره وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ زیات کی ، ددی معنٰی دا ده چی هر انسان ته ددی فکرکول په کار دی چی ده دصبا یعنی قیامت دورځی دپاره کوم سامان لیږلی دی چی ددی خلاصه داخرت فکر دی او دا فکر دتقوٰی دټولو ارکانو اسانه کوونکی شی دی.

**(دژبي اوخبري صحیح والي ددين او دنيا دواړو دکارونو دپاره صحیح کوونکي شي دی)**

حضرت شاه عبدالقادر صاحب چی کومه ترجمه ددی آیت کړي ده ، دهغه څخه دا معلومیږی چی په دی آیت کی چی کوم دسمی خبری په عادی کیدوباندی دعملونو داصلاح وعده ده ، دغه صرف دینی عملونه نه دی ، بلکه ددنیا ټول کارونه هم په دی کی داخل دی ، کوم سړی چی دسمی خبری عادت سی ، یعنی درواغ نه وایی ، په سوچ اوفکر سره خبره کوی کومه چی دخطا اولغزش څخه پاکه وی ، چاته فریب نه ورکوی ، دخطا خبره نه کوی ، دده داخرت عملونه به هم ښه سی او ددنیا کارونه به یی هم جوړسی ،

دحضرت شاه صاحب ترجمه دا ده چې ، کوی خبره سمه چې بناشسته کړی تاسی ته ستاسی کارونه .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوٰتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ

مونږ وړاندی کړل امانت اسمانونو اومځکو ته اوغرونو ته بیا چې

أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ۖ إِنَّهُ كَانَ

قبول نه کړل چې پورته یې کړی او ددی څخه وبیریدل او پورته کړل دا انسان ، دی دی

ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ

ډیر نا ترسه ناپوه ، چې په عذاب کړی الله ﷻ منافقانو سړو اوښځو ،

وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

او شرک کوونکو سړو اوښځو ، اومعاف کړی الله ﷻ ایماندار سړی اوښځی

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

او دی الله ﷻ بخښنی والا مهربان

**تفسير**: مونږ دا امانت (یعنی احکام کوم چې په منزله دامانت دی) آسمانونو اومځکی اوغرونو ته مخکی کړل (یعنی په دوی کی مو شعور پیدا کی کوم چې اوس هم په کی سته دوی ته مو روبرو خپل احکام او په صورت دمنلو په دوی انعام اواکرام او په صورت دنه منلو په دوی عذاب او تکلیفونه پیش کړل ، دوی ته مو داخیستو او نه اخیستو اختیار ورکی او مطلب ددی پیش کولو دا وو چې که تاسی دا احکام په خپل ځان اخلی نو ددی موافق دعمل کولو په صورت کی به تاسی ته ثواب حاصل سی او دخلاف کولو په صورت کی به عذاب وی او که یی نه اخلی نو مکلف کیدی نه سی او دثواب اوعذاب به هم مستحق نه سی تاسی ته دواړه اختیاره دی چې ددی په نه اخیستو به نافرمانه کیدی نه سی څومره چې دوی ته شعور وو دغه اجمالاً په دومره قدر مضمون دپوهیدو دپاره کافی وو ، چونکی دوی ته اختیار هم ورکول سوی وو) نو دوی (دبیری اوعذاب په سبب دثواب داحتمال څخه هم دست برداری وکړه او) ددی دذمه واری څخه یی انکار وکی او ددی (دذمه واری) څخه وبیریدل (چې خدای خبر انجام به یی څه وی اوکه دوی ذمه واری قبوله کړی وای نو په شان دانسان به دوی ته هم عقل ورکول سوی وای کوم چې داحکامو دتفصیل ثوابونو اوعذابونو دپوهیدو دپاره ضروری دی ، چونکی دا یی منظوره نه کړه ، په دی وجه دعقل ضرورت هم را نه غی ، غرض دا چې دوی خو عذر وکی) او (هرکله چې ددی آسمانونو اومځکی اوغرونو څخه وروسته یی انسان پیدا کی ، دده څخه ددی خبری پوښتنه وسوه نو) انسان (په وجه ددی چې په علمِ الٰهی کی دده خلیفه کیدل مقرر وو) دا یی په خپله ذمه واخیسته (غالبًا ترهغه وخته

پوري په ده کي هم دضرورت په قدر دومره شعور به وو او غالبًا دا پيش کول داخذ ميثاق څخه مخکي دي اوهغه ميثاق ددي امانت پورته کولو فرع ده او ددي ميثاق په وخت به ده ته عقل ورکول سوي وي ، او دا پوښتنه ديو خاص انسان څخه په مثل دحضرت ادم ﷺ نه ده سوي ، بلکه په مثل داخذ ميثاق به دا وراندي کول هم عام وي اوالتزام هم عام وو ، نوآسمانونه ، غرونه اومځکي مکلف نه سوه او دي مکلف جوړ سو ، په آيت کي ددي يادول غالباً ، په دي حکمت سره دي ، لکه چي ميثاق يي يادکړي دي يعني داحکمونه تاسي په خپله په ځان لازم کړي دي نو بيايي سرته رسول په کار دي او چونکي مکلف پيريان هم دي ، په دي وجه غالبًا دوي په دي غرض اوحمل کي شريك دي مگر دانسان دذکر تخصيص صرف په دي وجه دي ، چي په دي مقام کي کلام دده سره دي ، بيا ددي التزام څخه وروسته دانسان حالت په اعتبار داکثرو افرادو دا سو چي) هغه (انسان په عملياتو کي) ظالم دي (اوپه علمياتوکي) جاهل دي (يعني په دواړو کارونو کي په عملونو کي هم او په عقيدو کي هم خلاف ورزي کوي ، دا خو حالت په اعتبار داکثرو افرادو دي باقي دمجموعي په اعتبار سره ددي ذمه داري) انجام دا سو چي الله ﷻ به منافقانو سړو ښځو اومشرکانوسړو ښځو ته (چي دا خلگ داحکامو ضائع کوونکي دي) سزا ورکړي او په مومنانو سړو اوښځو به توجه (او رحمت) وفرمايي او (وروسته دمخالفت څخه هم که څوك واپس سي نو بيا به دي هم دمومنانو سړو اوښځو په زمره کي شامل سي ځکه چي) الله ﷻ غفور رحيم دي .

**معلومات اومسئلي** : په دي پوره سورة کي يي درسول په تعظيم اوتکريم زور ورکړي دي ، دسورة په اخر کي يي دده داطاعت لوړ مقام او ددي درجه ښوولي ده په دي کي يي دالله ﷻ او درسول ﷺ اطاعت او د دوي داحکامو تعميل په امانت سره تعبير کړي دي چي وجه به يي مخ ته راسي .

**( دامانت څخه څه مراد دي؟ )**

دلته دلفظ امانت په تفسير کي دتفسير داامامانو اصحابو ﷺ اوتابعينو وغيره ډير اقوال منقول دي ، شرعي فرائض دعفت حفاظت دمالونو امانت ، دجنابت غسل ، لمونځ زکوة ، روژه ، حج وغيره په دي وجه جمهور مفسرين فرمايي چي ددين ټول وظائف اواعمال په دي کي دا خل دي (قرطبي)

په تفسير مظهري کي فرمايي چي دشريعت دټولو تکليفاتو امر نهي مجموعه امانت دي ، ابوحيان په بحر محيط کي فرمايي .

اَلظَّاهِرُ اَنَّهَا کُلُّ مَا يُؤْتَمَنُ عَلَيْهِ مِنْ اَمْرٍ وَنَهْيٍ وَشَانٍ وَدِيْنٍ وَدُنْيَا وَالشَّرْعُ کُلُّهُ اَمَانَةٌ ، وَهٰذَا قَوْلُ الْجُمْهُوْرِ.

يعني هرهغه شي په کوم کي چي په انسان اعتماد کيږي يعني امر اونهي او هرحال دکوم چي ددين يادنيا سره تعلق وي او شريعت پوره په پوره امانت دي دا دجمهورو قول دي .

لنډه دا چي دامانتونو څخه مراد دشرعي احکامو مکلف اوماموره کيدل دي په کومو چي په پوره ختلو اوپه ځاي کولو بندي دجنت دائمي نعمتونه او په خلاف ورزي يا کوتاهي دجهنم دعذاب وعده ده ، او ځيني حضرات فرمايي چي دامانتونو څخه مراد داحکام الهي دبار پورته کولو صلاحيت او استعداد دي ، کوم چي دعقل اوشعور په خاص درجه موقوف دي اوترقي اواستحقاق دالهي خلافت په دي خاص استعداد باندي موقوف دي ، دمخلوقاتو په کومو اجناسو کي چي دا استعداد نسته هغه که هرڅومره په

خپل ځای لوړ او اعلیٰ مقام لري مګر هغه ددې مقام څخه ترقي نه سي کولی، په دې وجه په آسمان مخکه وغیره کې تردې چې په ملائکو کې هم ترقي نسته ، دکوم چې کوم مقام دقرب دی بس هغه دی ، د دوی حال دا دی ، مَا مِنَّا اِلاَّ لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ : یعني په مونږ کې داسي هیڅوك نسته چې یو معین مقام یې نه وي.
دامانتونو په دې مطلب کې تول روایتونه دحدیث کوم چې دامانتونو متعلق راغلي دي ، مربوط او مطابق کیدی سی ، دجمهورو مفسرینو اقوال هم په دې کې تقریبًا متفق کیدی سی.
په صحیحینو بخاري ، مسلم اومسند احمد کې دحضرت حذیفه (رض) څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ مونږ ته دوه حدیثونه اورولي وه په دې کې یو خو مونږ په خپلو سترګو ولیدی ، د دوهم انتظار دی ، اولنی حدیث دا دی چې اول ددیني خلګو (رجالِ دین) په زړونو کې امانت نازل سو ، بیا قرآن نازل سو، نو اهل ایمانو دقرآن څخه علم حاصل کی او دسنتو څخه یې عمل حاصل کی ، ددې څخه وروسته دوهم حدیث یې دا واوروی چې (یو وخت داسي راتلونکی دی په کوم کې چې) سړی دخوبه پورته سي نو دده دزړه څخه به امانت سلب سی او ددې څه اثر اونښان به داسي پاته سي لکه چې تاسي داور سکروټه په خپلو پښو لیری وغورځوی (دغه سکروټه خو ولاړه مګر) ددې اثر پرپښو باندې دپړسوب یا تناکی په صورت کې پاته سو حال دا دی چې په دې کې داور هیڅ جزء نسته ، تردې چې خلګ به په خپل مینځ کې معاملې اومعاهدات کوی ، مګر څوك به دامانتونو حق نه ادا کوی او (دامانتدارو خلګو به داسي قحطي راسي چې) خلګ به داسي وايي چې په فلاني قبیله کې یو سړی امانتدار دی.
په دې حدیث کې یې امانت یو داسي شی مقرر کړی دی چې تعلق یې دانسان دزړه سره دی او هغه دشرعي تکالیفو او دیني وظائفو دمکلف کیدو صلاحیت اواستعداد لري.
اوپه مسند احمد کې دحضرت عبدالله بن عمرو روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي څلور شیان داسي دي چې کله هغه تاسي ته حاصل سي نو ددنیا بل هیڅ شی که تاسي ته حاصل نه سي نو د افسوس خبره نه ده (هغه څلور شیان دادي): دامانتونو حفاظت، دخبرې رښتنوالي، ښه خویې، حلاله ګوله (از ابن کثیر)

**(دعرضِ امانت تحقیق)**

په ذکرسوي آیت کې داارشاددی چې مونږامانتونه آسمانونو مځکې اوغرونوته پیش کړل نوټولودې بار پورته کولوڅخه انکار وکی اوددې څخه وبیریدل، چې ددې حق به مونږ ادانه کړواوانسان دابوج لوړکی.
دلته دا خبره دفکر کولو طلب ده چې آسمانونه مځکې ، غرونه کوم چې غیر ذي روح اوپه ظاهره بې علمه اوبې شعوره دي ، د دوی په مخکې دپیش کولو، او د دوی دجواب ورکولو څه صورت کیدی سی؟ ځینو حضراتوخو دامجاز اوتمثیل مقررکی ، لکه په قرآن کریم کې په یوه موقع په طور دتمثیل فرمایي.

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰی جَبَلٍ لَّرَاَیْتَهٗ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْیَةِ اللّٰهِ .

یعني مونږکه داقرآن په غرونونازل کړی وای نوتاسي به لیدلي وای چې هغه به هم ددې دبارڅخه کښته سوی او ټوټې ټوټې سوی وای دالله ﷻ دبیرې څخه په دې کې یې (په طوردفرض کړه) دامثال ورکی داسي نه ده چې حقیقتًاپه غرونوبه نازل سوی وای دې حضراتو ایت ، اِنَّا عَرَضْنَا، هم دغه شان تمثیل اومجازمقرر کړي دی.
مګر دجمهورو عالمانو په نزد دا صحیح نه ده ځکه چې په کوم آیت سره دوی دتمثیل دلیل نیولی دی ،

هلته خو قرآن کریم په حرف دَ، لوٗ، سره بیان کړی دی ، ددی قضیی فرض کیدل یی په خپله واضح کړی دی ، اوپه آیت اِنَّا عَرَضۡنَا ، کی دیوی واقعی اثبات دی کومه چی په مجاز اوتمثیل حمل کول بغیر دڅه دلیل څخه جائز نه دی اوکه په دلیل کی دا وویل سی چی دا شیان بی حسه اوبی شعوره دی د دوی سره سوال جواب نه سی کیدی نو دا دقرآن په نورو وضاحتونو سره مردود دی ، څکه چی دقرآن کریم واضح ارشاد دی ، وَاِنۡ مِنۡ شَیۡءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمۡدِهٖ : یعنی یو شی هم داسی نسته کوم چی دالله ﷻ حمد اوتسبیح نه کوی ، او ظاهره ده چی دالله ﷻ پیژندل اوده ته خالق اومالك اودټولو څخه اعلیٰ اوبرتر پیژندل دده تسبیح کول بغیر دادراك اوشعور څخه ممکن نه دی ، په دی وجه ددی آیت څخه ثابته سوه چی ادراك اوشعور په ټول مخلوقات کی تردی چی په جماداتو کی هم موجود دی ، ددی ادراك اوشعور په بنا باندی دوی مخاطب هم جوړولی سی او دوی جواب هم ورکولی سی ، دجواب مختلف صورتونه کیدی سی ، دالفاظو اوحرفونو په ذریعه هم کیدی سی او په دی کی عقلی امتناع نسته چی الله ﷻ دی جماداتو آسمانونو ، مځکی اوغرونو ته گویایی ورکړی ، په دی وجه دجمهور اُمّت په نزد آسمانونو ، مځکی او غرونو ته عرض امانت په حقیقی طور سره وسو او دوی په حقیقی طور سره ددی بار څخه خپل عاجزوالی ظاهرکی ، په دی کی څه تمثیل یامجاز نسته .

**( عرض امانت اختیاری وو جبری نه وو )**

پاته سو دا سوال چی هرکله حق تعالیٰ ﷻ آسمانونو او مځکی وغیره ته دا امانتونه په خپله پیش کړل نو د دوی مجال دانکارڅنگه وسو ؟ دالله ﷻ دحکم څخه یی مخ واړوی نو د دوی نیست او نابود کول په کار وو ، ددی څخه علاوه دآسمانونو اومځکی مطیع اوتابع فرمان کیدل دقرآن کریم دایت ، اَتَیۡنَا طَآئِعِیۡنَ ، څخه هم ثابت دی ، یعنی هرکله چی الله ﷻ آسمانونو اومځکی ته حکم وکی چی (زمونږ دحکم دتعمیل دپاره) راسی برابره خبره ده که په خپله خوشحالی سره وی یاپه زورسره ، نو دواړو دا جواب ورکی چی دحکم دتعمیل دپاره په خوشحالی سره حاضر یو ، جواب دا دی چی په ذکر سوی آیت کی دوی ته دیوی حاکمانه پابیندی حکم ورکول سوی وو ، چی په دی کی دا هم ویل سوی وه چی که تاسی په زړه سره په دی حکم راضی یاست یانه یاست ، په هرحال به درته دا حکم منل وی ، په خلاف دعرض امانت ددی آیت څخه چی په دی کی دامانتونو دپیش کولو سره دوی ته دا اختیار ورکول سوی وو چی قبلوی اوکه یی نه ابن کثیر په ډیرو سندونو سره دډیرو اصحابو اوتابعینو ابن عباس ﷺ حسن بصری ، مجاهد وغیره څخه دعرض امانت دا تفصیل نقل کړی دی چی الله ﷻ اول آسمان ته ، بیا مځکی ته، بیا غرونوته په اختیاری صورت کی دا پیش کړه چی زما دامانتونو (یعنی طاعت داحکامو) بار پورته کړی ددی معاوضی سره کوم چی ددی دپاره مقرر دی ، هر یوه پوښتنه وکړه چی معاوضه څه ده؟ نو ورته وښوول سوه چی امانت (یعنی طاعت داحکامو) که تاسی په پوره طور سره ادا کړل نو تاسی ته به جزا یعنی ثواب او دالله ﷻ په نزد خاص اعزاز حاصلیږی او که تعمیل داحکامو تاسی پوره نه کی یامو کوتاهی په کی وکړه ، نوعذاب او سزا به درته حاصلیږی ، دی ټولو لویو لویو اجسامو چی داواوریدل نو جواب یی ورکی چی ای پر وردگاره! مونږ اوس هم ستا تابع فرمان چلیږو لیکن (کله چی مونږ ته اختیار را کول سو نو) مونږ ددابار

دپورته کولو څخه خپل ځان عاجزه پیدا کی، مونږ نه ثواب غوارو نه عذاب ته تېنګیدی سو .
او په تفسیر قرطبی کی دحکیم ترمذی په حواله سره دا روایت دحضرت ابن عباس ﷺ څخه نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی (آسمان اومځکی وغیره ته دامانت وړاندی کولو او د دوی دجواب ورکولو څخه وروسته) حق تعالی حضرت ادم ﷺ ته خطاب وفرمایی چی مونږ خپل امانت آسمان اومځکی ته پیش کی نو هغوی ددی بار دپورته کولو څخه عاجزه سول نو ته به دامانتونو دا بار پورته کړی سره دهغه شی څخه کوم چی ددی سره دی؟ حضرت ادم ﷺ پوښتنه وکړه چی ای پروردګاره ! هغه شی څه دی؟ کوم چی ددی سره دی، جواب ورکول سو چی که په امانتونو پورته کولوکی پوره وختی (یعنی اطاعت دی مکمل وکی) نوتاته به جزا درکول سی (کومه چی به دالله ﷻ دقرب او رضا او دجنت ددائمی نعمتونو په صورت کی وی) اوکه دا امانتونه دی ضآئع کړل نو سزا به درته درکول سی، حضرت ادم ﷺ (دالله ﷻ په قرب او رضاکی دترقی کیدلو په شوق کی) دا پورته کړل، تردی چی دامانت دبار په پورته کولو دومره وخت هم نه وو تیرسوی څومره چی دماپښین څخه تر ماښیګره وی، چی په دی کی شیطان دوی په مشهوره خطا کی اخته کړه او دجنت څخه را ویستل سوه .

**(دعرض امانت واقعه په کومه زمانه کي وسوه؟)**

اوس چی کوم روایت دحضرت ابن عباس ﷺ لوړ تیرسو، ددی څخه معلومیږی چی دا عرض امانت په آسمان اومځکه وغیره کی دحضرت ادم ﷺ دپیدائش څخه مخکی سوی دی، بیاچی کله حضرت ادم ﷺ پیدا سو نو دوی ته دا هم بیان وسو چی ستا څخه مخکی آسمان او مځکی ته هم داامانت پیش سوی دی دکومو چی دهغوی طاقت نه وو، په دی وجه یی عذر وکی .

او ظاهره ده چی دا دعرض امانت واقعه دمیثاق ازل یعنی، عهد الست څخه مخکی ده، ځکه چی عهد د، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ، ددی بار امانت اولنی کړی او دخپل منصب دحلف پورته کولو قائمقام ده .

**( دمځکي دخلافت دپاره دبار امانت پورته کولو صلاحیت ضروري وو)**

حق تعالی په تقدیر ازلی کی حضرت ادم ﷺ په مځکه باندی خپل خلیفه جوړول مقررکړی وو او دا خلافت هغه ته سپارل کیدی، کوم چی دالله ﷻ داحکامو داطاعت بار پورته کړی ځکه چی ددی خلافت مطلب هم دا وو چی په مځکه دالله ﷻ قانون نافذ کړی، دخدای مخلوق دالله ﷻ دحکمونو اطاعت ته تیار کړی، په دی وجه په تکوینی طور سره حضرت ادم ﷺ ددی امانتونو پورته کولو ته تیار سو، حال دا دی چی دنورو لویو لویو مخلوقاتو ددی څخه عاجزه کیدل هم معلوم سوی وه (مظهری اوبیان القرآن)

اِنَّهٗ كَانَ ظَلُوْمًا جَهُوْلًا : دظَلُوْمْ څخه مراد په خپل نفس ظلم کوونکی او دجهول څخه مراد دانجام څخه ناخبره، ددی جملی څخه په ظاهره دا ګڼل کیږی چی دا مطلق دانسان په مذمت کی راغلی دی، چی دی ناپوه په خپل ځان ظلم وکی چی دومره لوی بار یی پورته کی، کوم چی دده دطاقت څخه نه وو، مګر دقرآني وضاحتونو مطابق واقعه داسی نه ده، ځکه چی دانسان څخه مراد که حضرت ادم ﷺ وی یاپوره نوع دانسان، په دوی کی حضرت ادم ﷺ خو معصوم نبی دی، دوی چی کوم بار پورته کړی وو دهغه حق یی هم په یقینی طور سره ادا کی، ددی په نتیجه کی دی خلیفة الله جوړ سو اومځکی ته راولیږل سو

دي يې دملائكو مسجود جوړ كې او په اخرت كې د دوى مقام دملائكو څخه هم ډير لوړ اولوى دى اوكه نوع انسانى مراد وى نو په دې پوره نوع كې خو په لكونو انبياء دى او په كروړونو هغه صالحان اواولياء الله دي ، په كومو چې ملائكو هم قصد كړى دى اوكومو چې په خپل عمل سره ثابته كړه چې هغوى ددى الهى امانت اهل اومستحق وه ، ددى امانت دحق ادا كوونكو په بنا باندې قرآن كريم نوع انسانى اشرف المخلوقات وفرمايل ، وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ : ددى څخه ثابته سوه چې نه حضرت ادم ﷺ قابل مذمت دى نه پوره نوع انسانى ، په دې وجه مفسرين حضرات فرمايى ، چې دا جمله دمذمت دپاره نه ده ، بلكه د اكثرو افرادو دنوع په اعتبار سره دواقعى دبيان په طور ارشاد سوې ده ، مطلب دا دى چې دنوع انسانى اكثريت ظلوم او جهول ثابت سو كومو چې ددى امانت حق ادا نه كې او په خساره كې را غلل اوچونكه د اكثريت دا حال وو په دې وجه ددى نسبت يې دنوع انسانى طرف ته وكې .

لنډه دا چې په آيت كې ظلوم اوجهول خاص دانسان هغه افرادو ته ويل سوى دى كوم چې دشرعى احكامو په اطاعت كې پوره ونه ختل او دامانتونو حق يې ادا نه كې ، يعنى دامت كفار او منافقان اوفاسقان او فاجران اوگناهگاران مسلمانان ، دا تفسير دحضرت ابن عباس ﷺ ، ابن جبير ﷺ اوحسن بصرى رحمه الله وغيره څخه نقل دى (قرطبى)

او څينى حضرات فرمايى چې لفظ دظلوم اوجهول دلته دساده اوبى پوهى په معنى كې په طور دمحبانه خطاب دى چې ده دالله ﷻ په محبت او دده دقرب دمقام په لټون كې دبل هيڅ انجام سوچ ونه كې ، دغه شان دا لفظ دټول نوع دپاره هم كيدى سى ، په تفسير مظهرى كې دحضرت مجدد الف ثانى او نورو صوفياء كرامو څخه دغه شان مضمون منقول دى .

لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ الآية : يعنى تردى چې عذاب وركړى الله ﷻ منافقانو سړو اومنافقانو ښځو ته اومشركينو سړو اوښځو ته او په رحمت اومغفرت سره ونمانځى مومنان سړى اومومنانى ښځى ، په ، لِيُعَذِّبَ : كې حرف دلام دعلت دبيان او غرض دپاره نه دى ، بلكه دعربى اصطلاح په لحاظ سره لام عاقبت دى ، يعنى كوم چې ديو شي انجام بيان كړى ، لكه په يو عربى شعركى دى ، لِدُوا لِلْمَوْتِ وَابْنُوا لِلْخَرَابِ : يعنى پيدا سى دمرگ دپاره او ابادى كې دورانيدو دپاره ، مراد دا دى چې دهر پيدا كيدونكى انجام مرگ او دهرې ابادۍ انجام ويرانى ده .

ددى جملې تعلق دَ ، حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ : سره دى ، يعنى دانسان دامانت دبار پورته كولو انجام به دا وى چې په نوع انسانى كې به دوى فريقى جوړى سى يو كفار اومنافقان وغيره كوم چې دالله ﷻ داطاعت څخه سر كښه سى او امانت ضائع كوونكى سى نوهغوى ته به عذاب وركول سى دوهم مومنان سړى او ښځى چې دشرعى احكامو داطاعت په ذريعه دامانتونو حق اداكى نوددوى سره به درحمت اومغفرت معامله وسى .

په دې اخرى جمله كې هم دظلوم اوجهول دالفاظو ددى تفسير تائيد وسو كوم چې داكثرو امامانو دتفسير څخه لوړ نقل دى ، دا دټول انسانى نوع دپاره نه دى ، بلكه خاص دهغو افرادو دپاره دى كومو چې دالله ﷻ امانتونه ضائع كړل . والله تعالى اعلم

تمت : سُورَةُ الْأَحْزَابِ بِعَوْنِهِ تَعَالَىٰ وَحَمْدِهِ لِلْعِشْرِينَ مِنْ مُحَرَّمِ الْحَرَامِ ــــ ۱۳۹۲ ــــ هــ يَوْمَ الثُّلَثَاءِ .

# ﴿سورة سبا﴾

سُوْرَةُ سَبَإٍ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اَرْبَعٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورة سبا په مکه کی نازل سو او په دی کی څلور پنځوس (۵۴) ایتونه او شپږ (۶) رکوع ګانی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع کوم د الله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ

ټول تعریفونه الله ﷻ لره دی دچا چی دی هغه څه چی په اسمانونو کی دی او هغه څه چی په مځکه کی دی او

الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ۝۱ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي

د هغه ثناده په آخرت کی او هغه دی حکمتونو والا په هرڅه پوهیدونکی ، پیژنی څه چی ننوزی په

الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاۗءِ وَمَا يَعْرُجُ

مځکه او څه چی ورڅخه راوزی ، اوڅه چی نازلیږي د اسمان څخه اوڅه چی ورته خیژی

فِيْهَا ۭ وَهُوَ الرَّحِيْمُ الْغَفُوْرُ ۝۲

او هغه دی رحم والا ، بخښنی والا .

لنډتفسیر: ټول حمد (او ثنا) هغه الله ته لائق دی د کوم چی ملکیت دی څه چی په آسمانونو کی دی او څه چی په مځکه کی دی او (ښکه چی هغه فی الحال مستحق د حمد دی دغه شان) هغه ته حمد (او ثنا) په اخرت کی (هم) لایق دی (د دی ظهور به داسی وی چی جنتیان جنت ته دداخلیدو څخه وروسته به د الله ﷻ حمد په دی الفاظو سره وکی، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدَانَا لِهٰذَا، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ صَدَقَنَا وَعْدَهٗ) او هغه حکمت والا دی (چی د آسمانونو او مځکی ټول مخلوقات یی په بی شماره مصلحتونو او منافعو باندی مشتمل جوړ کړی دی او هغه) خبردار (هم) دی (چی د امصلحتونه او نفعی د پیدا کولو څخه مخکی پیژنی ، په هرشی کی یی مصلحتونه او نفعی په ډیر حکمت سره ایښی دی او هغه داسی خبردار دی چی) هغه هرڅه پیژنی کوم شی چی په مځکه کی دننه داخلیږی (مثلاً د باران اوبه) او څه چی ورڅخه راوزی (مثلاً درختی او عام بوټی) او څه شی چی د آسمان څخه راکښته کیږی او څه شی چی دی ته خیژی (مثلاً ملائکی چی د آسمان څخه راکښته کیږی او خیژی او مثلاً شرعی احکام چی د آسمان څخه نازلیږی او نیک عملونه کوم چی آسمان ته خیژول کیږی) او (څونکی په دی شیانو کی جسمانی یا روحانی نفع ده ، د دی

مقتضا دا ده چی تول خلګ پوره شکر ادا کی اوخوك چی کوتاهی وکی هغه به مستحق دسزا وی لیکن هغه (الله) رحیم (او) غفور (هم) دی (او په خپل رحمت سره صغیره ګناهونه په نیکو عملونو سره اوکبیره په توبه سره اوکله دواړه قسمه ګناهونه محض په خپل فضل سره معاف کوی اوکومه ګناه چی دکفر اوشرك حدته ورسیږی ، هغه په ایمان راوړلو سره معاف کوی)

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَأْتِيْنَا السَّاعَةُ ۗ قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ لَتَأْتِيَنَّكُمْ ۙ عٰلِمِ الْغَيْبِ ۚ لَا

او وایی منکران را به نه سی په مونږ قیامت ته ووایه ولی نه قسم دی زما په خپل رب خامخا به راسی په تاسی په دغه عالم غیب ،

يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ

نه سی پټیدی دده څخه یوه ذره په اسمانونو کی او نه په مځکه کی

وَلَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۙ ﴿۳﴾

او نه کوچنی شی ددې څخه ستره اونه لویه مګر په کتاب واضح کی دی ،

لِّيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۭ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ

چی بدله ورکړی هغوته چی یقین یی وکی اونیك عملونه یی وکړل ، هغه خلق دی چی دهغوی دپاره معافی اورزق

كَرِيْمٌ ﴿۴﴾ وَالَّذِيْنَ سَعَوْ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ

دعزت دی ، اوکوم خلق چی کوشش کوی زمونږ په ایتونو کی دعاجزه کولودپاره دهغوی خلقو دپاره دسختی عذاب دی

مِّنْ رِّجْزٍ اَلِيْمٌ ﴿۵﴾ وَيَرَى الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ

درد ناك ، او وینی هغه خلق کوموته چی پوه ورکړل سوی ده چی څه په تا

اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ ۙ وَيَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ﴿۶﴾

نازل سول ستا درب څخه هغه حق دی ، او ښیی لار دزبردست ستایل سوی

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ يُّنَبِّئُكُمْ اِذَا

او وایی کافران آیا مونږ وښیو تاسی ته یو سړی چی تاسی ته خبر درکوی چی هر

مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ اِنَّكُمْ لَفِىْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿۷﴾ اَفْتَرٰى عَلَى

کله تاسی توټی توټی سی ، نو تاسی به بیا دنوی سرڅخه پیدا سی ، څه جوړوی په

اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهٖ جِنَّةٌ ۗ بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِى

الله ﷻ باندی دروغ یا په ده پیرایان دی داسی نه ده بلکه څوک چی یقین نه لري په آخرت په

الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ﴿۸﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ

عذاب کی دی او ډیر لیری لویدلی دی په غلطی کی ، آیا نه ګوری څه چی د دوی په مخکی دی

وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ

او څه چی د دوی وروسته دی داسمان او مخکی څخه ، که مونږ وغواړو نو دننه به کړو دوی

الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ۭ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ

په مخکه کی یا به راوغورځوو په دوی باندی توټه داسمان څخه ، بیشکه په دی کی

لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ﴿۹﴾

خامخا نښانی دی دهر یو بنده رجوع کوونکی دپاره .

**تفسیر:** او دا کافران وایی چی په مونږ به قیامت نه راځی ته ووایه چی ولی نه (راځی به) قسم دی په خپل پروردګار عالم الغیب چی هغه به خامخا پرتاسی راځی (دهغه علم داسی وسیع او محیط دی چی) دده (دعلم) څخه یوه ذره هم غائبه نه ده ، نه په آسمانونو کی او نه په مځکه کی (بلکه ټول دده په علم کی حاضر دی) او نه څه شی ددی (مقدار ذکر سوی) څخه کوچنی دی او نه څه شی (ددی څخه) لوی دی ، مګر دا ټول (په وجه داحاطی دعلم الهی) په کتاب واضح (یعنی په لوح محفوظ) کی (لیکلی) دی (دقیامت متعلق دکفارو ډیر شبهات وه ، یو دا چی که راتلونکی وی ، نو وخت یی وښیاست لکه چی الله ﷻ فرمایی ، اَيَّانَ مُرْسٰهَا ، دوهم دا چی کوم احزاء چی جمع کیږی او په هغه کی ژوند پیدا کول ښوول کیږی دهغه خو به هیڅ نښانه هم پاته نه سی نو جمع به څنګه سی .

(دعلم غیب په دی مضمون په اثبات سره داولی شبهی جواب وسو چی ددی علم په وجه حکمت مختص دی دباری تعالی سره ، که نبی ته ددی معین وخت معلوم نه وی نو دا نه لازمیږی چی قیامت به قائم نه سی لکه چی الله ﷻ فرمایی ، قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ : او دعلم محیط داثبات په مضمون سره د دوهمی شبهی جواب سوی دی چی ددی ټولو اجزاوو په مځکه کی دګډوډ کیدو او په هوا کی دخپریدو باوجود

هغه به زمونږ دعلم څخه خارج نه سي ، مونږ چي کله وغواړو جمع به یې کړو ، لکه چي الله ﷻ فرمایي ، أَفَلَمْ يَرَوْا الخ اوس دقیامت غایت ښیي چي دا قیامت به ځکه راځي) چي هغو خلګو ته (نیکه) بدله ورکړي کومو چي ایمان راوړی وو او هغوی نیک کارونه کړي وه (نو) دداسي خلګو دپاره مغفرت او (په جنت کي) دعزت رزق دی اوکومو خلګو چي زمونږ دایتونو متعلق (د دوی دباطلولو) کوشش کړی وو (دنبي) دعاجزه کولو دپاره (که څه هم په دې کوشش کي ناکام پاته سول) دداسي خلګو دپاره به دسختی دردناك عذاب وي او (دقرآن دایتونو په درواغجن کولو داسي سزا په کار ده ، اول خو قرآن في نفسه امر حق منزّل من الله دی او دداسي امر حق تکذیب په خپله دحق تعالی تکذیب دی ، په دې چي هرخومره سزا وي په ځای ده ، دوهم قرآن دنیکی لاري تعلیم او هدایت کوي اوکوم سړي چي دا نه مني هغه به دنیکی لاري څخه قصداً لیري اوسیږي ، نه به ورته دحقو عقیدو پته ولګیږي ، نه دنیکو عملونو او دا طریقه وه دنجات ، نو دنجات دطریقي څخه قصداً په لیري پاته کیدوسره دسزا کیدل بی ځایه نه دي او دقرآن حق او هادي کیدل داسي واضح دي چي ددې څخه علاوه په نورو دلائلو سره ثابت دي ، یوه اسانه طریقه ددې دثبوت دا ده چي) کومو خلګو ته (داسماني کتابونو) علم ورکول سوی دی هغوی داقرآن کوم چي ستا درب دطرف څخه تاته رالیږل سوی دی داسي ګڼي چي هغه حق دی اوهغه دخدای غالب ستایل سوی (درضا) لار ښیي (ددې استدلال تقریر دسورة شعراء داخري رکوع په شروع کي تیرسوی دی اومنجمله دټولو کارونو واجبونکو دایمان څخه دقرآن دحقانیت دبیان اهتمام یې ځکه وفرمایي چي دا امور واجبة الایمان باندي مشتمل دي خصوصاً په خبر دقیامت په کوم کي چي په دې مقام کي خبره ده نو په دې بناء لنډه دا سوه چي دقیامت په ورځ به ددې قیامت په درواغجن کولو هم سزا وي) او (مخ ته بیا دقیامت اثبات دی یعني) دا کافران (په خپل مینځ کي) وایي چي ایامونږ تاسي ته داسي سړی وښیو کوم چي تاسي ته دا (عجیبه) خبر درکوي چي کله تاسي بالکل ذره ذره سي نو (ددې څخه وروسته په قیامت کي) تاسي به خامخا په یو نوي ژوند کي راسي معلومه نه ده چي دې سړي په خدای باندي (قصداً) دروغ جوړکړي دي یاده ته په څه شان سره لیونتوب دی (چي بی ارادي دروغ وایي ځکه چي دا کار خومحال دی نو ددې دواقع کیدوخبرخامخا غلط دی برابره خبره ده که په قصد سره وي اویاکه په فساد دتخیل سره وي ، الله ﷻ ددې دواړو شقونو ردفرمایي چي زمونږ نبي خو درواغ جوړونکی اومجنون هیڅ هم نه دی) بلکه کوم خلګ چي په اخرت یقین نه لري (هم هغوی) په عذاب اودیره لیري ګمراهي کي (اخته) دي (ددې ګمراهي فوري اثر دا دی چي ریښتنی ورته هم درواغجن اومجنونان په نظر راځي اوانجامي اثر یې دا دی چي عذاب به تیروي او دا جاهلان کوم چي دا جمع کیدو او ژوندي کیدو داجزاوو خپرو سوو جمادو یو والي محال او دقدرت څخه لیري ګڼي) نو ایا دوی (دالله ﷻ دقدرت په لویو دلیلونو کي) اسمان اومځکي ته نه دي کتلي کوم چي د دوی په مخ کي (هم) او د دوی شاته (هم) موجود دي (چي کومي خواته وګوري هغه په نظر ورځي ، نو ددې عظیمو اجرامو اول پیدا کوونکی ایا دکوچنیو جسمونو په دوباره پیدا کولو باندي قادر نه دی؟ لکه چي الله ﷻ فرمایي ، لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ الخ اوسره دحقو دلیلونو دواضح کیدو څخه ، بیا هم دانکار اوعناد کولو په وجه خو داده چي دوی ددې قابل دي

چې اوس سزا ورته ورکول سي او سزا هم داسي چې دا دليلونه دقدرت دآسمان اومځکی کوم چې د دوی دپاره عظیم نعمتونه هم دي ، دا د دوی دپاره دعذاب آله جوړه سي چې دکوم نعمت کفران کیدی سي هغه نعمت په عذاب جوړولو سره سخت حسرت کیدی سي اومونږ په دي سزا هم قادر يو چنانچی که مونږ وغواړو نو دوی به په مځکه کی دننه کو یا (که وغواړو نو) په دوی به دآسمان څخه ټوټي را وغورځوو (لیکن حکمت مقتضی دی دتاخیر، په دی وجه مهلت ورکول سوی دی ، غرض دا چې دی خلګو ته دوهم دفع کولو دپاره مځکی اوآسمان ته نظر کول په کار وو څکه چې) په دی (دلیل مذکور) کی (دالله ﷻ دقدرت) پوره دلیل دی (مګر) دهغه بنده دپاره کوم چې (دخدای طرف ته) متوجه (هم) وی (او دحق طلب کوی یعني دلیل خو کافي دی ، مګر د دوی دطرف څخه طلب نسته په دی وجه محروم دی)

**معلومات اومسئلي**: عٰلِمِ الْغَیْبِ، دا صفت درب دی دکوم چې لوړ قسم خوړل سوی دی اودالله ﷻ دټولو صفتونو څخه دلته صفت دعلم غیب اوعلم محیط شاید په دی وجه خاص سو چې خبره دقیامت دمنکرینو په معامله کی ده او دقیامت څخه دانکار لوی سبب دکفارو دپاره دا وو چی کله ټول انسانان مړه سي اوخاوری سي او ددی خاوری ذری هم په دنیاکی خپری سی نو دټولی دنیا څخه خپری سوی ذری جمع کول بیا دهر یوه انسان ذری دنورو انسانانو دذرو څخه جلا کول ، دهر یوه ذری دده په بدن کی پیوست کول څنګه ممکن دی او دا ناممکن ګڼل په دی بنا باندی وو چی دوی به دالله ﷻ علم او قدرت په خپل علم او قدرت باندی قیاس کوی حق تعالی ورته وښوولـه چی دالله ﷻ علم په ټول عالم باندی داسي محیط دی چې په آسمانو اومځکه کی کوم شي هم دی هغه ته ټول معلوم دی او دا ورته هم معلومه ده چی هغه کوم ځای او په څه حال کی دی ؟ یوه ذره دمخلوقاتو دده دعلم څخه دباندی نه ده او دا علم محیط چی یوه ذره دجهان دده څخه غائبه نه وی نه سی حاصلیدی ، اوکوم ذات ته چی داسی علم محیط حاصل وی دهغه دپاره دیو انسان ذری جلا جلا دټول جهان څخه راجمع کول او دهغه څخه دهغه جسم دوباره جوړول څه مشکل دی .

لِّيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا: ددی جملی تعلق ددی څخه دمخکی جملی لَتَأْتِيَنَّكُمْ: سره دی ، یعنی قیامت به خامخا راځی او دقیامت راتلو مقصد به دا وی چی ایماندارو ته جزا اوښه رزق دجنت ورکول سی او د دوی په مقابله کی ، وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا : یعنی هغه خلګ کومو چی زمونږ په ایتونو اعتراضونه وکړل اوخلګ یی ددی دمنلو څخه دمنع کولو کوشش وکی .

مُعَاجِزِينَ : یعنی د دوی کوشش ګویا ددی دپاره وو چی دوی مونږ دګرفت کولو څخه عاجزه کړی او دقیامت دحاضری څخه خلاص سی .

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ : یعنی دداسی خلګو دپاره به عذاب وی ، د: رِجْزٍ أَلِيمٌ : چی معنی یی ده سخت عذاب کوم چی دردناك وی .

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ : دا دقیامت دمنکرانو په مقابله کی دهغو مومنانو ذکر دی کومو چی په قیامت ایمان راوړی وو او دالله ﷻ دطرف څخه چی کوم علم په رسول الله ﷺ باندی نازل سوی وو هغوی دهغه علم څخه فائده واخیسته .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ .

دا دکفارو دقیامت دمنکرانو قول نقل سوی دی ، کومو چی په طور دحقارت او مسخرو به داسی ویل چی راسی مونږ تاسی ته یو داسی عجیبه سړی وښیو کوم چی داسی وایی چی کله تاسی پوره خس خس او زره زره سی ، ددی څخه وروسته به بیا تاسی دنوی سره پیداسی اوبیابه تاسی په دی شکل اوصورت کی تیار کړی او ژوندی به کړل سی .

دا خبره ظاهره ده چی ددی سړی څخه مراد نبی کریم ﷺ دی کوم چی به دقیامت او په دی کی دټولو مړو د دوباره ژوندی کیدو خبر ورکولو اوخلکو ته به یی په دی دایمان راوړلو تاکید کوی او دی ټولو خلکو دوی ښه پیژندل ، مگر دلته یی په داسی اندازسره ذکر وکی چی گویا داخلک د دوی متعلق نورهیڅ نه پیژنی ، بغیر ددی څخه چی دوی په قیامت کی دمړو دژوندی کیدو خبر ورکوی ، دخبری داطرز یی دمسخرو اودتحقیر دپاره اختیار کړی وو .

او ، مُزِّقْتُمْ ، دمَزَقَ څخه مشتق دی چی معنی یی دخیرولو اوټوټی کولو ده ، اودَ ، كُلَّ مُمَزَّقٍ ، څخه مراد دانسان دبدن زره زره کیدل اوجلا کیدل دی ، مخ ته د دوی دخبری او دقیامت دذکر متعلق دخپل خیال اظهار داسی کوی چی .

أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ مطلب دا دی چی دجسم دزره زره کیدو څخه وروسته دټولو ذرو جمع کیدل بیا ورڅخه دانسان بدن جوړیدل او ژوندی کیدل خو داسی نامعقوله خبره ده دکوم چی دتسلیم کولو او منلو گرسره څه سوال نه پیداکیږی ، په دی وجه د دوی دا خبره یا خوقصداً په خدای باندی درواغ او بهتان ترل دی یابیا دا ویونکی لیونی دی چی دخبری یی هیڅ بنیاد صحیح نه وی .

أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ : لکه چی دلنډتفسیر څخه معلومه سوي ده چی په دی آیت کی دقیامت دقائمیدو دلیلونه هم دی چی دآسمانونو اومځکی په مخلوقاتوکی په فکر کولو او دالله ﷻ دکامل قدرت په مشاهده کولوسره دغه استبعاد رفع کیدی سی کوم چی دقیامت منکرانو ته ددی دتسلیمولو څخه مانع وو او ددی سره دمنکرانو دپاره دسزا اخطار هم دی چی ددی آسمان اومځکی ټول عظیم مخلوقات کوم چی ستاسی دپاره لوی نعمتونه دی که ددی دمشاهدی څخه وروسته هم تاسی په تکذیب اوانکار پاته سواست ، نو دالله ﷻ په قدرت کی دا هم ده چی دا نعمتونه ستاسی دپاره عذاب جوړ کړی چی مځکه تاسی راکش کړی یا آسمان ټوټی ټوټی سی اوپه تاسی را ایله سی .

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ۖ وَأَلَنَّا لَهُ

اوورکی مونږ داود ته دخپل طرف څخه لوی والی ای غرونو په خوښ اوازی سره وایاست دده سره اودهوامرغانو ته

الْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ ۖ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ

اونرمه کړه مونږ دده دپاره اوسپنه ، چی جوړوه زغری پراخی اواندازه کوه په کړوکی اوکوه ته ټول کارنیك ، ته چی

بَصِيْرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا

څه کوئ زه هغه وينم ، او د سليمان دپاره هوا د سهار منزل دده ديوې مياشتې او د بيگاه منزل ديوې مياشتې ،

لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ۗ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ

او وبهوله مونږ دده دپاره چينه د ويلې کړې او سپنې ، او د پيريانو څخه ديرچې محنت به يې کوې دده په مخکې

بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۗ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ

دده درب په حکم سره ، او څوک چې وگرځي په دوی کې زمونږ دحکم څخه وبه څکوو مونږ دده ته داور

السَّعِيْرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَآءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ

عذاب ، جوړول به يې دده دپاره چې څه به يې غوښتل قلعه گانې او تصويرونه او خانکونه

كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ۗ اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ۗ وَقَلِيْلٌ مِّنْ

د تالاب هومره او ديگونه په انغرو پراته ، کار کوئ اې د داود ﷺ کورو الاؤ شکر وکاږئ او ډيرلږدي

عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى

زما په بندگانو کې احسان منونکي ، بيا چې کله مقرر کې مونږ په دده باندې مرگ نو ونه ښوول هغوې ته دده

مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ

مرگ مگر چينجي دمځکې چې خوړله يې دده لکړه ، بيا چې کله دې راولويدې معلومه

الْجِنُّ اَنْ لَّوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِي الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿١٤﴾

کړه پيريانو چې که هغوې خبر وې په غيبو نو نه به واې پاته سرې دذلت په تکليف کې

**تفسير** : او مونږ داود ﷺ ته دخپل طرف څخه لوې نعمت ورکړې وو (چنانچې مونږ غرونو ته حکم کړې وو چې) اې غرونو! د داود ﷺ سره بار بار تسبيح کوئ (يعنې کله چې دی په ذکر کې مشغول وی تاسې هم دده سره ملگرې کيږئ) او (دغه شان) دهوا مرغانو ته مو هم حکم وکې (چې دده تسبيح کوئ لکه چې الله ﷻ فرمايي ، اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ : شايد په دې کې يو حکمت دا وې چې ده ته به په ذکر کولو خوشحالي راځي ، او دا هم حکمت وې چې دده يوه معجزه به ظاهريږي او غالبًا دا

تسبیح به داسی وی چی اوریدونکی هم په پوهیږی کنه نو نه اوریدونکی تسبیح خو عام دی ، په دی کی د دواد ﷺ سره دملګری کیدو څه تخصیص دی ، لکه چی الله ﷻ فرمایی، وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ) او (یو نعمت مو دا ورکی چی) مونږ دده دپاره اوسپنه (په مثل دمومو) نرمه کړه (او دا حکم مو ورکی) چی ته (ددی اوسپنی څخه ښی) پوره زغری جوړ وه او (دکړیو په) جوړولو کی (مناسبه) اندازه ساته او (لکه چی مونږ تاته نعمتونه درکړی دی دهغو په شکر کی) تاسی ټول (یعنی داود ﷺ او دده متعلقین) نیك کارکوی زه ستاسی ټولو عملونه وینم (په دی وجه درعایت دحدودو پوره اهتمام کوی) او دسلیمان ﷺ دپاره مونږ هوا مسخره کړه چی ددی (هوا) دسهار تلل دپوره میاشتی په مزل وو (یعني دغه هوابه سلیمان ﷺ دومره لیری لیری بیوله لکه چی الله ﷻ فرمایلی دی ، فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيْحَ تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖ) او (یو نعمت موده ته دا ورکی چی) مونږ دده دپاره داوسپنی چینه وبهوله (یعنی اوسپنه مو ددی په کان کی نرمه بهیدونکی کړه چی ددی څخه په الاتو جوړولو کی بغیر دسامان څخه اسانی وی ، بیا به دغه جم کیده داهم یوه معجزه ده) او (یونعمت مودا پرکړی وو چی مونږ پیریان دده تابع کړی وه چنانچی) په پیریانوکی ځینی هغه وه چی دده په مخکی به یی (قسم قسم) کارونه کول او د دوی درب په حکم (تسخیری) سره (یعنی پروردګار مسخر کړی وه) او (دتسخیری حکم سره تشریعی حکم هم سره دوعید دا ورکول سوی وو) چی په دوی کی کوم سړی زمونږ د (دی) حکم څخه (چی دسلیمان ﷺ اطاعت کوی) مخ واړوی (یعنی په تسلیم او انقیاد سره کارنه کوی که څه هم په وجه دتسخیر سلیمان ﷺ د دوی څخه جبراً په کار اخیستلو قادر وی لکه چی دبیګاریانو څخه کار اخیستل کیږی نو) مونږ به هغه ته (په اخرت کی) د دوږخ عذاب وڅکوو (ددی څخه دا هم معلومه سوه چی څوك په تسلیم او انقیاد سره کار وکی او پوره انقیاد دا دی چی ایمان هم اختیار کړی ځکه چی هر نبی خپلو محکومینو ته ددی امر کوی نو بغیر ددی انقیاد نسته نو خلاصه دا سوه چی کوم پیری ایمان او اطاعت اختیار کړی هغه به د دوږخ دعذاب څخه محفوظ وی ، لکه چی مقتضا دایمان ده ، اوس مخ ته هغه کارونه ښیی په کومو چی پیریان ماموره وه) یعنی هغه پیریانوبه دده دپاره هغه شیان جوړول کوم چی به دوی ته (جوړول) منظور وو ، لوی لوی ابادی او تصویرونه او خانکونه (داسی لوی) لکه حوض او (لوی لوی) دیګونه چی په یو ځای به پراته وه ، نبوږول کیدی نه سوه (او مونږ دوی ته دا حکم ورکی چی ځنګه مونږ تاسی ته نعمتونه هم درکړی دی) ای د داود ﷺ خاندان والاوو! (یعنی سلیمان ﷺ او دده متعلقین) تاسی ټول (ددی نعمتونو) په شکریه کی نیك کارکوی او زما په بندګانو کی شکر ګذارکم وی (په دی وجه په دی شکر ګذاری کولو سره چی مقصودی طریقه یی نیك عمل دی ، تاسی ته به پرډیرو خلګو امتیاز حاصل سی نو په دی جمله کی تحریض سو په شکر او نیك عمل باندی لکه چی داود ﷺ ته هم د، اِعْمَلُوْا صَالِحًا ، حکم سوی وو او دغه شان هلته تسخیر دغرونو او مرغانو وو او دلته تسخیر دهوا اوپیریانو ذکر سو او هلته د اوسپنی نرمول وو او دلته دتانبی ، غرض دا چی په ټول ژوندکی دسلیمان ﷺ په مخکی دپیریانومعامله وه) بیا چی کله مونږ پرده (سلیمان ﷺ) باندی دمرګ حکم جاری کی (یعنی انتقال یی وفرمایی) نو (په داسی طور یی مرګ واقع سوچی پیریان ورڅخه خبرنه سول ، هغه داسی چی سلیمان ﷺ مرګ ته نژدی همسا

په دوارو لاسونوکي ونيوله ، ترزني لاندي يي ولگوله ، په تخت كښېنستي اوپه دي حالت كي يي روح قبض سو او دغه شان ترتوله كال پوري ناست وو ، پيريانو به دي ناست ليدي او ژوندي به يي گڼي ، دهيڅا مجال نه وو چي خوا ته يي ورسي يانبه په فكر سره ورته وگوري ، خاصكر چي څه وجه دشبهي نه وي او ژوندي يي گڼي ، ددستور مطابق يي كار كوي او، څه شي دده دمرگ پته ونه بنووله ، مگر دمځكي چينجي چي هغه دسليمان ﷺ همسا خوړله (تردي چي يوه حصه دهمسايي وخوړه نو هغه همسا راولوي) ده ددي دلويدلو سره سليمان ﷺ هم راولويدی) نوكله چي هغه راولويده (او دچينجي دخوړلو په اندازه سره معلومه سوه چي دده دوفات خو يو كال وسو) نو پيريانو ته (دخپلي دعوى دغيب داني) حقيقت معلوم سو (هغه داچي) كه هغوی په غيبو پوهيدي نو (ترتوله كاله پوري) به ددي ذلت په مصيبت كي نه واي پاته سوي (مراد ورڅخه سخت كارونه دي ، په كوموكي چي په وجه دمحكوميت ذلت هم وو او دمشقت په وجه مصيبت هم)

**معلومات اومسئلي** : لوړ دقيامت څخه دانكار كوونكو كافرانو بيان وو چي دمرگ او دجسم داندامونو دخپريدو څخه وروسته دوباره ددي جمع كول او په دي كي ژوند پيدا كول يي دعقل څخه خلاف گڼل او انكار يي ورڅخه كوي په ذكرسوواېتونوكي ددي استبعادليري كولودپاره حق تعالى دحضرت داود اوسليمان ؏ قصي څكه ذكركړي چي الله ﷻ ددوي په لاسونوپه دي دنياكي داسي كارونه وكړل كوم چي به خلكو محال گڼل، مثلاً داوسپني نرمول، هوا دحكم تابع كول، اوسپنه دبهيدونكو اوبو په شان جوړول .

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا : يعني وركي مونږ داود ﷺ ته خپل فضل ، دفضل لفظي معنى زياتي دي ، مراد هغه خاص صفتونه دي كوم چي دنورو څخه زيات دوي ته وركول سوي وه ، هرنبي اوپيغمبرته الله ﷻ ځيني خاص صفتونه امتيازي وركړي دي كوم چي د دوي مخصوص فضيلتونه گڼل كيږي ، دحضرت داود ﷺ مخصوص صفتونه دا وو چي ده ته دخپل نبوت اورسالت سره دټولي دنيا سلطنت اوحكومت هم وركول سوي وو او دخوش اوازي داسي صفت ورته وركول سوي وو چي كله به دي دالله ﷻ په ذكر يا دزبور په تلاوت كي مشغول وو نو دهوا الوتونكي مرغي به يي اوريدو ته جمع كيدي ، دغه شان ورته ډيري خصوصي معجزي وركول سوي وي چي ذكر يي مخ ته راځي .

يَاجِبَالُ اَوِّبِيْ، اَوِّبِيْ دَكْاَوِيْب : څخه مشتق دي چي معنى يي د دوباره كولو اوبيا دسره كولو ده ، مراد دا دي چي الله ﷻ غرونو ته حكم وركړي وو چي هركله حضرت داود ﷺ دالله ﷻ ذكر او تسبيح كوي نو غرونه دي هم دده سره دغه كلمه دوباره كوي .

دغه شان حضرت ابن عباس ﷺ داَوِّبِيْ تفسير په سَبِّحِيْ سره فرمايلي دي (ابن كثير) دا دغرونو تسبيح كومه چي به هغوی دحضرت داود ﷺ سره كوله ، ددي عامي تسبيح څخه علاوه ، په كومه كي چي ټول مخلوقات شريك وي اوكومه چي هرځاي هر وخت په هره زمانه كي جاري ده ، لكه چي قرآن كريم فرمايلي دي ، وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ : يعني ددنيا يو شي هم داسي نسته كوم چي دالله ﷻ دحمد، ثنا اوتسبيح نه كوي ، مگر تاسي د دوي په تسبيح باندي نه پوهيږي ، دلته چي دكوم تسبيح ذكر دي ، هغه دحضرت داود ﷺ دمعجزي حيثيت لري په دي وجه دا ظاهره ده چي دا تسبيح به

عامو اوریدونکو ته هم اوریدل کیده او په پوهیدل به کنه نو بیا خو معجزه نه وه .
ددې ځخه هم دا هم معلومه سوه چې دحضرت داود ﷺ داواز سره دغرونو اواز یو ځای کول او تسبیح وربسره ویل دا داواز دبازګشت «زانګې زانګې» په طور نه وو کوم چې په عام طور سره په ګنبده یاڅاه وغیره کې داواز کولو ځخه وروسته داواز په واپس کیدو سره اوریدل کیږي ، ځکه چې قرآن کریم دا په حضرت داود ﷺ باندې دخصوصي فضل اوانعام په حیثیت سره ذکر فرمایلی دی داواز په بازګشت کې دڅا دفضیلت اوخصوصیت سره څه تعلق دی ، هغه خو دهرانسان برابره خبره ده که مسلمان وي اوکه کافر دبازګشت په ځای کې دده اوازهم واپس کیږي ، وَالطَّيْرَ، دالفظ په نحوي ترکیب کې دَسَخَّرْنَا محذوف مفعول کیدو په وجه سره منصوب دی «روح» معنٰی دا ده چې مونږ مرغان دحضرت داود ﷺ دپاره مسخر کړي وه ، مراد ددې تسخیر ځخه دا دی چې مرغان به هم دده په اواز په هوا کې جمع کیدل او دده سره به یې دغرونو په شان تسبیح کوی ، لکه چې په یو بل آیت کې ذکر دی ، إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً : یعني مونږ غرونه دحضرت داود ﷺ دپاره مسخر کړي وه چې سهار او مابنام دده سره تسبیح کوی اومرغان مو هم مسخرکړي وه ، وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ: دا دوهمه معجزه ده چې اوسپنه مونږ دده دپاره نرمه کړي وه ، حسن بصري، قتاده، اعمش وغیره دتفسیر امامانو فرمایلي دي چې الله ﷻ په طور دمعجزې اوسپنه دده دپاره دمومو په شان نرمه کړي وه ، چې ددې ځخه په څه شي جوړولو کې دده نه اورته ضروت راتلی اونه څه چټك یابلې آلې ته ، مخ ته په آیت کې ددې بیان دی چې اوسپنه مو دده دپاره ځکه نرمه کړي وه چې دی داوسپنې ځخه زغرې په اسانۍ سره جوړې کړي او په یو بل آیت کې دا هم ذکر دی چې الله ﷻ دزغرو جوړولو کار ده ته په خپله ښوولی وو وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ:یعني مونږ وښوول ده ته جوړول دزغرو اوپه دې آیت کې هم مخ ته چې قَدِّرْ فِي السَّرْدِ، راغلي دي دا هم ددې صنعت دښوونې تکمیل دی لفظ دَ، قَدِّر دَتقدیرځخه مشتق دی چې معنٰی یې په یوه اندازه جوړول دي اودسَرْد لفظي معنٰی اوبدل دي، مطلب دا دی چې په زغرو جوړولو کې ددې کړې متوازنې اومتناسبې جوړوه چې څه کوچنې اوڅه لویې نه وي چې مضبوطه هم جوړه سي اوښه هم ښکاري دَ، قَدِّرْ فِي السَّرْدِ، داتفسیر دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ ځخه منقول دی ، «ابن کثیر»
**فائده** : ددې ځخه دا هم معلومه سوه چې په صنعت کې دظاهري خوشحالۍ رعایت هم خوښ سوی شی دی چې ددې دپاره الله ﷻ خاص هدایت وفرمایی .
**دوهمه فائده** : ځینې حضراتو دَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ په تفسیرکې دتقدیر ځخه دا مراد اخیستی دی چې ددې کاریګر دپاره دوخت یو مقدار معین کول په کار دي چې ټول وختونه په دې کې تیر نه سي ، په دې تفسیر سره معلومه سوه چې کاریګرو او محنت کوونکو خلګو ته هم دا په کار دي چې دعبادت اوخپلو معلوماتو حاصلولو دپاره دخپل کار ځخه څه وخت محفوظ کړي اوخپل وختونه تقسیم کړي «روح المعاني»

**( دصنعت اوحرفت لوی فضیلت دی )**

دذکر سوي آیت ځخه ثابته سوه چې دضرورت دشیانو ایجاد اوصنعت یو داسې مهم شی دی چې حق

تعالی په خپله ددی دتعلیم ورکولو اهتمام وفرمایی اوخپلو عظیم الشانه پیغمبرانو ته یی ددی ښوونه کړې ده حضرت داؤد ﷺ ته دزغرو جوړولو کار ښوول ددی آیت څخه ثابت سول حضرت نوح ﷺ ته دکښتی جوړولو کار دغه شان وښوول سو، وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا: یعنی زمونږ په مخکی کښتی جوړ وه دمخامخ جوړولو مطلب دا دی چی مونږ درته څنګه ښودنه کوو، هغه شان یی جوړ وه ، دغه شان نورو انبیاؤ ﷺ ته هم مختلف کارونه ښوول دځینو روایتونو څخه ثابت دی دّ. الطبّ النبوی په نوم سره داحادیثو یو کتاب امام حافظ شمس الدین ذهبی رحمه الله طرف ته دنسبت سره چاپ سوی دی په دی کی خو یی یو روایت دا نقل کړی دی چی دانسان دژوند دپاره څومره اهم اوضروری کارونه دی ، مثلاً مکان جوړول ، کپړه ابدل، درختی بوټی کرل او شنه کول ، دخوراك شیان تیارول ، دحمل اونقل دپاره دپایانو ګاډی جوړول اوچلول وغیره دا ټول ضروری کارونه الله ﷻ دوحی په ذریعه خپلو پیغمبرانو ته ښوولی وه .

**(کاریګرو خلګو ته سپک کتل ګناه ده)**

په عربو کی به مختلفو خلګو مختلف کارونه اوصنعتونه اختیارول، یوصنعت سپك اوذلیل نه ګڼل کیدی اودکسب یاکار په بنیاد به یوسړی کم یازیات نه ګڼل کیدی اونه به دکسبو په بنیاد څه برادری جوړي ده ، دکسبو په بنیاد برادری جوړول اوځینی کسبونه په حیثیت دکسب سپك اوذلیله ګڼل ، دا په هندوستان کی دهندوانو پیداوار دی ، د دوی سره په اوسیدو باندی په مسلمانانو کی هم دا اثرت قائم سول .

**(حضرت داود ﷺ ته دزغرو جوړولو په ښوولو کې حکمت)**

په تفسیر ابن کثیرکی داحادیثو دامام حافظ ابن عساکر په روایت سره یی نقل کړی دی چی حضرت داود ﷺ به دخپل خلافت اوسلطنت په زمانه کی شکل بدل کی او بازارونو وغیره ته به تلی او دمختلفو طرفونو څخه دراتلونکو خلګو څخه به یی پوښتنه کول ، چی داود ﷺ څنګه سړی دی؟ چونکه دحضرت داود ﷺ په سلطنت کی عدل اوانصاف عام وو اوټولو انسانانو به په ارام اوعیش سره ژوند تیر وی ، چاته دحکومت څخه هیڅ شکایت نه وو ، په دی وجه دچا څخه چی به یی پوښتنه کوله هغه به دحضرت داود ﷺ مدح او ثنا او په عدل انصاف شکر ادا کوی .

حق تعالی د دوی دتعلیم دپاره خپله یوه ملائکه په شکل دانسان را ولیږله ، هرکله چی حضرت داود ﷺ ددی کار دپاره ووتی نو دا ملائکه ورسره یو ځای سوه ، دعادت مطابق یی ددی څخه هم دغه پوښتنه وکړه ، ملائکی جواب ورکی چی داود ﷺ ښه سړی دی او دټولو انسانانو څخه هغه دخپل نفس دپاره هم او دخپل امت او رعیت دپاره هم ښه دی ، مګر په هغه کی یو عادت داسی دی چی که هغه نه وای نو هغه به بالکل کامل وای ، حضرت داود ﷺ پوښتنه وکړه هغه څه عادت دی ؟ ملائکی وویل چی دی خپل خوراك څښاك او دخپل اهل او عیال ګذاره دمسلمانانو دمال یعنی بیت المال څخه اخلی .

دا خبره چی یی واوریده حضرت داود ﷺ دالله ﷻ په مخکی دفریاد او زاری اودعا اهتمام وکی چی ماته یو داسی کار وښیی کوم چی زه دخپلو لاسونو په مزدوری سره پوره کوم او ددی په اجرت سره خپل او دخپل اهل اوعیال ګذاره وکړم اودمسلمانانو خدمت اودسلطنت ټول کار بی له معاوضی وکړم ، دده دعا الله ﷻ قبوله کړه او ده ته یی دزغرو جوړولو کار وښووی اوپیغمبرانه اعزاز یی داورکی چی اوسپنه یی

دده دپاره موم جوړه کړه چې دا جوړول ورته اسان سي او په لږ وخت کې خپله گذاره پیدا کړي ، باقي وخت په عبادت او په کارونو دحکومت کې ولگول سي .

**مسئله** : خلیفه وخت یاباداشاه ته چې خپل ټول وخت دحکومت په کارونو کې صرف کوي ، شرعًا دا جائزه ده چې خپله متوسطه گذاره دبیت المال څخه اخلي ، لیکن که یوبل صورت یې دگذارې کیدی سي نو هغه زیات ښه دی ، په حضرت داود ﷺ باندې الله ﷻ دټولې دنیا خزانې خلاصې کړې وې او دزرو جواهراتو او دضرورت دټولو شیانو ډیره فراواني وه ، او دالله ﷻ دطرف څخه ده ته دبیت المال په مال کې حسب منشاء دهر تصرف اجازت هم ورکول سوی وو ، آیت ، ﴿فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ : کې یې دا اطمینان هم ورکړی وو چې ته څنگه غواړې خرڅ کوه ، ستا په ذمه حساب ورکول نسته ، مگر انبیاء چې حق تعالی په کوم لوړ مقام باندې ساتل غواړي ، ددې په تقاضا سره دا واقعه پیښه سوه او ددې څخه وروسته حضرت داود ﷺ په سره د دومره لوی حکومت په خپله مزدورۍ باندې خپله گذاره پیدا کوله او په دې به یې قناعت کوی .

علماء کوم چې دتعلیم او تبلیغ خدمت مفت کوي او قاضي او مفتي کوم چې دخلگو په کارونو کې خپل وخت صرف کوي ، دهغوی هم دا حکم دی چې دبیت المال څخه خپل خرڅ اخستی سي ، مگر که څه بل صورت دگذارې وي کوم چې په دیني خدمت کې خلل هم نه اچوي نو هغه ښه دی .

**فائده** : دحضرت داود ﷺ ددې طرز عمل څخه چې دخپلو کارونو او عملونو او عادتونو متعلق به یې دخلگو رایه بې تکلفه او ازادانه معلومولو اهتمام فرمایي ، دا ثابته سوه چې خپل عیبونه چونکه بنده ته په خپله نه وي معلوم ، په دې وجه دنورو څخه تحقیق کول په کار دی ، حضرت امام مالك به هم ددې اهتمام فرمایي چې دا معلومه کړي چې عام خلگ دده په باره کې څه رایې لري .

﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ : دحضرت داود ﷺ دخصوصي فضیلتونو او انعامونو دذکر څخه وروسته یې دحضرت سلیمان ﷺ ذکر وفرمایي او ارشاد وسو چې لکه څنگه چې دحضرت داود ﷺ دپاره الله ﷻ غرونه او دهوا مرغان مسخرکړي وه ، دغه شان دحضرت سلیمان ﷺ دپاره یې هوا مسخره کړې وه او دحضرت سلیمان ﷺ تخت په کوم چې به دی سره دخپلو درباریانو دلوی شمیر سپریدی ، هوا به دده دحکم تابع وه کوم ځای ته چې به یې غوښتل بوتلی به یې ، حضرت حسن بصري ؒ فرمایي چې دهوا دتسخیر معجزه حضرت سلیمان ﷺ ته ددې عمل په بدله کې ورکول سوی وه چې یوه ورځ دی دخپلو اسونو په معاننه کې مشغول وو ، په دې کې داسې مشغوله سو چې دماځیگر لمونځ ور څخه قضاسو ، چونکې اسونه ددې غفلت سبب سوی وه ، دغفلت ددا سبب دختمولو دپاره حضرت سلیمان ﷺ دا اسونه ذبح کړل او قربان یې کړل (ځکه چې دحضرت سلیمان ﷺ په شریعت کې دغوا غوایي په شان دآس قرباني هم جائز وه) او دا اسونه په خپله دحضرت سلیمان ﷺ ملکیت وو ، په دې وجه دبیت المال دنقصان سوال هم نه پیدا کیږي او دقرباني کولو په وجه سره دخپل مال دضائع کولو اشکال هم نه پاته کیږي ، ددې پوره تفصیل به په سورة صٓ کې راسي ، چونکې حضرت سلیمان ﷺ دخپلې سپرلۍ حیوانان قرباني کړل ، الله ﷻ ده ته ددې څخه ښه سپرلی ورکړه (قرطبي)

غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ دَغُدُوٌّ : معنی د سهارتلل او درواح معنی د مابنام تلل دی، مطلب دا یت دا سو چی دسهار څخه ترغرمی پوری پردی تخت سلیمانی یی دهوا په اوږه دیوی میاشتی سفرقطع کوی او بیا به یی دمابنام څخه ترشپی پوری دیوی میاشتی دغه شان د دوه میاشتو مسافت به یی په یوه ورځ کی قطع کوی

حضرت حسن بصری فرمایی چی حضرت سلیمان ﷺ به په سهارکی دبیت المقدس څخه روانیدی ، غرمه به یی په اصطخر کی قیام فرمایی او دغه دوډی به یی هلته خوړه ، بیا به د دی ځای څخه مابښین روانیدی نو کابل ته چی به رسیدی شپه سوی به وه ، او دبیت المقدس او اصطخر په مینځ کی دومره مسافت دی چی په تیزه سپرلی تلونکی یی په یوه میاشت کی قطع کولی سی ، دغه شان د اصطخر څخه تر کابله پوری مسافت هم په تیزه سپرلی تلونکی په یوه میاشت کی قطع کولی سی (ابن کثیر)

وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ : یعنی وبهوله مونږ دسلیمان ﷺ دپاره چینه دتانبی ، یعنی دتانبی په شان سخت معدن الله ﷻ دسلیمان ﷺ دپاره داوبو په شان بهیدونکی جوړکی چی داوبو دچینی په شان بهیده او گرمه هم نه وه چی په اسانی سره د دی څخه لوښی او نور ضروریات جوړ سی .

حضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی دا چینه دومره ترلیری پوری جاری سوه چی مسافت یی په درو شپی ورځوکی قطع کیدی او دا مځکه په یمن کی وه او دمجاهد په روایت کی دی چی دا چینه دصنعاء یمن څخه شروع سوه او د درو ورځو اوشپو په مسافت سره داوبو دچینی په شان جاری سوه ، خلیل نحوی ، فرمایی چی لفظ دقطر چی کوم په دی آیت کی راغلی دی د دی څخه مراد ویلی سوی اوسپنه ده (قرطبی)

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ دا جمله هم د ، سَخَّرْنَا محذوف سره متعلق ده ، معنی دا ده چی مسخر کی مونږ دسلیمان ﷺ دپاره په پیریانو کی داسی مخلوق کوم چی دده په مخکی دده کارونه وکړی دخپل رب دحکم موافق ، د ، بَيْنَ يَدَيْهِ : یعنی دده په مخکی ، الفاظو په زیاتولو سره شاید دا ښوول وی چی دسلیمان ﷺ دپاره دپیریانو مسخر کول داسی نه دی لکه څنگه چی لمر سپوږمی وغیره دانسان دپاره دمسخر کولو ارشاد په قرآن کریم کی راغلی دی ، بلکه دا تسخیر داسی وو چی پیریان به دنوکرانو چاکرانو په شان د دوی په مخکی په سپارل سوو خدمتونو کی لگیا وه .

**( دپیریانو دتسخیر مسئله )**

دپیریانو تسخیر چی کوم دلته ذکر دی ، دا خو دالله ﷻ په حکم سره دی ، په دی کی خو هیڅ سوال نه سی کیدی او دځینو صحابه کرامو ﷺ متعلق چی په کومو روایتونو کی راغلی دی چی پیریان دهغوی مسخر او تابع وه ، نو دا تسخیر هم دهغه قسم تسخیر څخه وو کوم چی دالله ﷻ په اذن وو کوم چی په طور دکرامت دی حضراتو ته ورکول سوی وو، په دی کی دچا دعمل اووظیفی څه دخل نه وو، لکه چی علامه شربینی په تفسیر سراج المنیرکی تردی آیت لاندی دحضرت ابوهریره ﷺ ، ابی بن کعب ﷺ ، معاذ بن جبل ﷺ ، عمر بن خطاب ﷺ، ابوایوب انصاری ﷺ، زیدبن ثابت ﷺ وغیره ډیر واقعات داسی لیکلی دی چی دهغه څخه ثابتیږی چی پیریانو به د دوی اطاعت اوخدمت کوی ، مگر دا ټول محض دالله ﷻ فضل اوکرم وو چی دحضرت سلیمان ﷺ په شان ځینی پیریان یی د دوی هم مسخر کړی وه ، لیکن کوم تسخیر چی دعملیاتو په ذریعه په عاملانوکی مشهور دی ، هغه قابل غور دی چی شرعاً د دی څه حکم

دی ؟ قاضي بدرالدين شبلي حنفي رحمه الله کوم چي داتمي صدی دعلماؤ څخه دی ، هغوی دپیریانو پراحکامو یو مستقل کتاب ، آکَام المرجان فی احکام الجان، لیکلی دی په دی کی یی بیان کړی دی چی دپیریانو څخه دخدمت اخیستو کار دټولو څخه اول حضرت سلیمان علیه السلام دالله ﷻ په اذن په طور دمعجزی کړی دی او اهلِ فارس دجمشید بن او نجهان طرف ته نسبت کوی چی ده دپیریانو څخه خدمت اخستی دی دغه شان آصف بن برخیا وغیره چی تعلق یی دحضرت سلیمان علیه السلام سره پاته سوی دی د دوی متعلق هم دپیریانو دخدمت واقعات مشهور دی او په مسلمانانو کی دټولو څخه زیات شهرت دابو نصر احمد بن هلال البکیل او دهلال بن وصیف دی دکومو څخه چی دپیریانو عجیبه عجیبه واقعات ذکر دی هلال بن وصیف په یو مستقل کتاب کی دپیریانو کلمات کوم چی دوی دحضرت سلیمان علیه السلام په وړاندی پیش کړل اوکوم عهد او میثاق چی حضرت سلیمان علیه السلام د دوی څخه واخیستی هغه یی جمع کړی دی.

قاضي بدر الدين په دی کتاب کی لیکلی دی چی په عام طورسره دپیریانو دتسخیر عمل کوونکی عاملان دکفریه اوشیطانی کلمو اوسحرڅخه کار اخلی کوم چی کافران پیریان او شیطانان خوښوی او د دوی دمسخر اوتابع کولو راز صرف دا دی چی هغوی د دوی ددی کفر اوشرك دکارونو څخه خوشحاله سی ، په طور درشوت د دوی څه کارونه هم کوی او ډیر په دی عملیاتوکی قرآن کریم په پلیتی یاوینه وغیره سره لیکی په کومو سره چی کافران پیریان یاشیطانان خوشحاله سی ، د دوی کارکوی ، البته دیو سړی ابن الامام متعلق لیکی چی دا دخلیفه معتضد بالله په زمانه کی وو ، پیریان ده دالله ﷻ دنومونو په ذریعه مسخر کړی وه ، په دی کی هیڅ خبره خلاف شرع نه وه (آکام المرجان ص ۱۰۰)

لنډه دا چی دپیریانو تسخیرکه دچا دپاره بغیر دقصد اوعمل څخه محضی دالله ﷻ دطرف څخه وسی لکه چی دحضرت سلیمان علیه السلام اوځینو اصحابو رضی الله عنهم متعلق ثابته ده ، دغه خو په معجزه یاپه کرامت کی داخله ده اوکوم تسخیر چی دعملیاتو په ذریعه کول کیږی ، په دی کی که دکفر کلمی یادکفر عملونه وو نو کفر دی او که صرف په معصیت مشتمل وی ، نو ګناه کبیره ده او په کومو عملیاتو کی چی داسی الفاظ استعمال سی دکومو چی معنیٰ معلومه نه وی ، دی ته هم فقهاؤ پردی بنا ناجائز ویلی دی چی کیدی سی چی په دی کلماتو کی په کفر شرك یامعصیت مشتمل کلمات وی ، قاضی بدرالدین په ، اکام المرجان ، کی دداسی نامعلومو معانیو والا دکلمو استعمال هم ناجائز لیکلی دی.

اوکه دتسخیر دا عمل دالله ﷻ دنومونو یاقرانی ایتونو په ذریعه وی او په دی کی دنجاست وغیره داستعمال معصیت هم نه وی نو دا په دی شرط سره جائز دی چی مقصود په دی سره دجناتو دازار څخه په خپله محفوظ کیدل یانور مسلمانان محفوظ کول وی یعنی دفع مضرت مقصود وی ، جلب منفعت یعنی نفع اخیستل مقصود نه وی ، ځکه چی که دا دمال ګټلو کسب جوړ سو ، نو په دی وجه جائز نه دی چی په دی کی استرقاق حُر یعنی ازاد خپل غلام جوړول او بغیر دشرعی حق څخه دده څخه بیګار اخیستل دی کوم چی حرام دی ، والله تعالیٰ اعلم

وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ: یعنی مونږ پیریانوته چی کوم حکم دحضرت سلیمان علیه السلام د اطاعت اوخدمت ورکړی وو که په دوی کی یوفرد ددی څخه انحراف وکړی نوده ته به داورعذاب ورکول

سی ، اکثرو مفسرینو ددی څخه داخرت او دجهنم عذاب مراد اخیستی دی ، اوځینی حضرات فرمایی چی په دنیا کی هم الله ﷻ په دوی یوه ملائکه مسلطه کړی وه چی کوم پیری به دحضرت سلیمان علیه السلام په اطاعت کی کوتاهی کوله ، هغه به یی داور په کوړو وهی اوپه کار کولو به یی مجبوره کوی (قرطبی)
اوپه دی داشبهه نه سی کیدی چی پیریان خوپه خپله داور څخه پیدادی اور به په دوی څه اثرکوی ، ځکه چی دپیریانو داور څخه دپیداکیدو مطلب هغه دی کوم چی دانسان دخاوری څخه دپیدا کیدو دی یعنی غالب عنصر دانسان په وجود کی دخاوری دی ، مګر دی چی په لوټه یادبره سره وویشتل سی نوتکلیف ورته رسیږی دغه شان دپیریانو غالب عنصر اور دی مګر په خالص او تیز اور سره دغه هم سوځی .
يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِن مَّحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَاتٍ : په دی آیت کی دهغو کارونو څه تفصیل دی کوم چی به حضرت سلیمان علیه السلام دپیریانو څخه اخستل ، مَحَارِيبَ ، دمحراب جمع ده کوم چی دمکان اشرف اواعلی حصی ته ویل کیږی ، بادشاه اولوی خلګ کوم چی دځان دپاره دحکومت کمره جوړوی ، دی ته هم محراب ویل کیږی اولفظ دمحراب دحرب په معنی دجنګ څخه مشتق دی ، یو سړی چی خپل حکومت کرده خاص جوړوی دا دنورو درسایی څخه محفوظ ساتی ، په دی کی چی څوك لاس اچول اولاس غځونه کوی نو دهغه خلاف جنګ کوی ، په دی مناسبت سره دمکان مخصوصی حصی ته محراب وایی په جماتونوکی دامام د دریدوځای ته هم په دی امتیاز محراب وایی اوکله په خپله جماتونه دمحاریب په لفظ سره تعبیر کیږی ، په پخوانی زمانه کی دمحاریبو دبنی اسرائیلو څخه او په اسلام کی دمحاریب صحابه رضی الله عنهم څخه د دوی جماتونه مراد دی .

**( په جماتونو کي دمحراب دپاره دمستقل مکان جوړولو حکم )**

دنبی کریم ﷺ اودخلفاء راشدینوترزمانی پوری دامام د دریدو ځای دیوجلامکان په حیثیت سره دجوړولو رواج نه وو ، دقرون اولی څخه وروسته بادشاهانو ددی رواج دخپل تحفظ دپاره وکی اوپه عامو مسلمانانو کی ددی رواج په دی مصلحت سره هم وسو چی امام کوم ځای ودریږی هغه ځای ترپوره صف پوری خالی وی دلمانځه کوونکو دډیروالی اودجماتونو دتنګوالی ترمخه صرف دامام دد ریدو ځای دقبلی په دیوال کی دننه جوړیږی چی دده ترشاته پوره صفونه ودریږی چونکی دا طریقه په قرون اولی کی نه وه په دی وجه ځینی عالمانو دی ته بدعت ویلی دی ، شیخ جلال الدین سیوطی رحمه الله په دی مسئله یوه مستقله رساله په نوم د ، اعلام الارانيب في بدعة المحاريب ليکلی ده اوتحقیق اوصحیح خبره داده چی که داسی محرابونه دلمانځه کوونکو دسهولت اودجماتونو دمصلحت ترمخه جوړسی اومقصودی سنت ونه ګڼل سی ، نو دی ته دبدعت ویلو هیڅ وجه نسته ، البته که ددی څخه مقصودی سنت جوړ سی او ددی څخه په خلاف کوونکی نکیر کیږی نو په دی غلو سره به دا عمل په بدعت کی داخلیدی سی .
**مسئله** : په کومو جماتونوکی چی دامام محراب دیومستقل مکان په صورت کی جوړیږی ، هلته په امام لازمه ده چی دهغه محراب څخه څه قدر دباندی داسی ودریږی چی دده قدمونه دمحراب څخه دباندی دلمونځ کوونکو طرف ته وی چی دامام اومقتدیانو مکان یو شمیرل کیږی ، کنه نو دا صورت مکروه او ناجائز دی چی امام په جلا مکان کی یوازی ولاړ وی اوټول مقتدیان په بل مکان کی ، په ځینو جماتونو

کی محراب دومره پلن او پراخ جوړیږي چي یولنډ غونډی صف دمقتدیانو هم په دی کی راسی، په داسی محراب کی که یوصف دمقتدیانو هم په محراب کی ودریدی اوامام د دوی څخه په پوره محراب کی ولاړ وي نو دامام او مقتدیانو دمکان دشریك والی په وجه به کراهت نه وی.

تَماثِیل دتِمثَال جمع ده ، په قاموس کی دی چي تَمثَال په زبر دتاء مصدر دی او په زیر دتاء تِمثَال تصویر ته ویل کیږي ابن عربي په احکام القرآن کی فرمایي چي تِمثَال یعنی تصویر دوه قسمه وی ، یو دذی روح جاندارو شیانو تصویر، دوهم دغیر ذی روح بی جانه شیانو تصویر، بیاپه بی جاندارو شیانوکی دوه قسمونه دی یو جماد چي زیاتوالی اونمو په کی نه وی لکه ډبره لوټه وغیره، دوهم نامي چي نمو اوزیاتی په کی کیږي لکه درخته اوفصل وغیره، پیریانو به دحضرت سلیمان ﷺ دپاره ددی ټولوشیانو تصویرونه جوړول ، اول خو دلفظ دتَماثِیل دعموم څخه داخبره معلومیږي چي دا تصویرونه دیو خاص قسم نه دی ، بلکه دهرقسم دپاره عام وه ، دوهم په تاریخی روایتونوکی دحضرت سلیمان ﷺ په تخت باندی دمرغانو دتصویرونو سته والی هم ذکر دی.

**( په اسلامي شریعت کي دجاندار دتصویر جوړولو او استعمالولو ممانعت )**

دذکرسوی آیت څخه معلومه سوه چي دحضرت سلیمان ﷺ په شریعت کی دجاندارو تصویرونه جوړول او استعمالول حرام نه وه ، مگرچونکی په تیرو امتونوکی دا ولیدل سوه چي دخلکو تصویرونه یی د دوی دیادگار په طور جوړ کړل او په خپلو عبادتخانو کی یی په دی غرض سره کښیښوول چي د دوی په لیدو سره د دوی دعبادت کولو نقشه مخ ته راځي نو مونږ ته به هم دعبادت توفیق کیږي ، مگر کرار کرار هغو خلکو دا تصویرونه خپل معبودان جوړ کړل او بت پرستي شروع سوه .

لنډه دا چي په تیرو امتونوکی دجاندارو تصویرونه دبت پرستی ذریعه جوړه سوه ، داسلامی شریعت دپاره چونکی ترقیامته پوری قائم اوباقی ساتل تقدیر الهي دی ، په دی وجه په دی کی ددی خاص اهتمام وسو چي څنگه اصل حرام شیان اوگناهونه حرام او ممنوع سوی دی دغه شان د دوی نژدی ذریعي او اسباب هم داصل گناهونو سره پیوست سوی دی اوجرام گرځول سوی دی ، اصل جرم کفر، شرك اوبت پرستی ده څکه ددی ممانعت وسو نو په کومو لارو سره چي بت پرستي راتلی سی په هغو لارو هم شرعی پهره کښینول سوه او دبت پرستی نژدی ذریعي اواسباب هم حرام سول. دجاندارو شیانو تصویرونه جوړول او استعمالول ددی اصولو په بنا حرام سول، دنبی کریم ﷺ په صحیح متواترو احادیثو سره ددی حرمت ثابت دی .

دغه شان شراب حرام سوه ، نو ددی اخیستل خرڅول دوړلو راوړلو مزدوری یی جوړول ټول حرام سول کوم چي دشراب نوشی ذریعي دی ، غلا حرامه سوه نو دچا کور ته بغیر داجازت څخه داخلیدل بلکه دباندی څخه یی ننداره کول هم منع سوه ، زناحرامه سوه ، نو غیرمحرم ته قصداً نظرکول هم حرام سو ، په اسلامی شریعت کی ددی بی شمیره مثالونه موجود دی .

**( دتصویر په حراموالي یوه عامه شبهه اوددی جواب )**

داسی ویل کیږي چي دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کی چي تصویر په کوم حیثیت سره استعمالیدی ،

هغه ذریعه دبت پرستی جوړیدی سوه ، لیکن نن صبا دتصویر څخه چې کوم کاراخستل کیږي، دملزمانو شناخت دتجارتونو خاص مارك، ددوستانو عزایزانو سره ملاقات، دواقعاتو اوحالاتو په تحقیق کې امداد وغیره په وجه سره دژوند په ضرورتونوکې داخل سوي دي، په دې کې دبت پرستي اوعبادت څه لیري تصورهم نسته نودا ممانعت کوم چې دبت پرستي په خطره سره سوي وو اوس پورته کول په کار دي جواب دا دي چې اولاً دا ویل هم صحیح نه دي چې نن صبا تصویر دبت پرستي ذریعه نه ده پاته سوي، نن هم چې څومره فرقي اوډلې دي کومې چې دځیلو مشرانو دتصویر پوجا پاټ کوي اوکوم حکم چې په څه علت باندي دائر وي ، دا ضروري نه ده چې هغه دې په هرفردکي پیدا کړل سي ددې څخه علاوه دتصویر دممانعت سبب صرف دایونه دي چې دا دبت پرستي ذریعه ده ، بلکه په صحیح احادیثوکې ددې دحرمت نوري وجهې هم مذکور دي ، مثلاً داچې تصویر سازي دالله ﷻ دخاص صفت نقالي ده مصور دحق تعالی داسماء حسنٰی څخه یونوم دی اوصورت جوړول په حقیقت کې دهغه دپاره سزاوار اودهغه په قدرت کې ده چې دمخلوقاتو په زرګونو جنسونه اوقسمونه اوپه هرقسم کې په کروړونو افراد وي ، دیوه صورت دبل سره نه یو ځای کیږي ، انسان واخله نو دسړي په صورت او دښځې په صورت کې ښکاره فرق ، بیا دښځو اوسړو په کروړونو افرادو کې دوه افراده بالکل یوشان نه دي سوي ، داسې ښکاره فرقونه په کې وي چې لیدونکي په کې بغیر دڅه تامل اوښه فکرڅخه امتیازکولی سي ، دا صورت ګري دالله ﷻ رب العزت څخه ماسوا دچاپه قدرت کې ده ؟ کوم انسان چې دجاندار مجسمه یاپه نقشونو اورنګ سره دده تصویر جوړ وي ، هغه ګویا په عملي طور ددې مدعي دي چې دی هم صورت ګري کولی سي ، په دې وجه دصحیح بخاري وغیره په احادیثوکې دي چې په قیامت کې به تصویر جوړوونکو ته وویل سي چې کله تاسي زمانقل کوی نو اوس یې مکمل کړئ وښیاست که ستاسي په وس کې وي څکه چې مونږ خو صرف صورت نه دي جوړ کړی ، روح مو هم په کې اچولی دی که تاسي ددې تخلیق دعوٰی کوی نو په خپل جوړ سوي صورت کې روح هم اچولی وښیاست .

یو سبب دتصویر دممانعت په صحیح احادیثوکې دا هم راغلی دی چې دالله ﷻ دملائکو دتصویر اوسپي څخه نفرت دی ، په کوم کورکې چې دا شیان وي ، په هغه کې درحمت ملائکې نه دا خلیږي چې ددې په سبب دهغه کور برکت اونورانیت ختم سي ، دکور داوسیدونکو دعبادت اوطاعت توفیق کم سي او ددې سره دامشهوره مقوله هم غلطه نه ده (خانه خالي رادیو می ګیرد) یعني پرخالي کور پیریان اوشیطانان قبضه کوي ، هرکله چې یوکور درحمت دملائکو څخه خالي وي نوشیطانان دغه کور ګیر کړي او ددې کور داوسیدونکو په زړونوکې دګناهونو وسوسې اوبیا ارادې پیدا کوي .

یو سبب په ځیني احادیثوکي دا هم راغلی دی چې تصویرونه ددنیا دضرورت څخه زیات زینت دی او په دې زمانه کې چې څنګه دتصویرونو څخه ډیري فائدې حاصلیږي ، په زرګونو جرمونه اوفحاشي هم ددې تصویرونو څخه پیدا کیږي ، غرض دا چې اسلامي شریعت په یوه وجه سره نه په ډیرو اسبابو نظر کړی دی ، دجاندار تصویر جوړول او ددې استعمالول یې حرام ګرځولی دی اوس که فرض کړه په یو خاص فرد کې دغه اسباب اتفاقًا موجود نه وي نو په دې اتفاقي واقعی سره شرعي قانون نه سي بدلیدی .

په صحیح بخاري اومسلم کې په روایت دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ دا حدیث راغلی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي ، اَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ الْمُصَوِّرُوْنَ : یعني دټولو څخه زیات سخت په عذاب کې به دقیامت په ورځ تصویر جوړونکي وي ، او دحدیث په ځینو روایتونو کې پرتصویر جوړونکو نبي کریم ﷺ لعنت فرمایلی دی اوپه صحیحینو کې دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي ، كُلُّ مُصَوِّرٍ فِي النَّارِ : الحدیث ، یعني هر تصویر جوړونکی به جهنم ته ځي .
ددې مسئلې متعلق دحدیثو روایتونه اودسلفو دعمل څخه شواهد په تفصیل سره احقر په خپله رساله ، التصویر لاحکام التصویر ، کې جمع کړي دي او دخلکو دشبهو جوابونه هم په دې کې په تفصیل سره دي ، که ضرورت وي نو هلته یې لیدی سی .

**( دفوټو تصویر هم تصویر دی )**

دځینو خلکو دا خبره قطعًا غلطه ده چې فوټو دتصویر څخه خارج دی ځکه چې دغه خوسایه اوعکس دی لکه په ائینه او اوبو وغیره کې چې راځي ، نو لکه څنګه چې په ائینه کې خپل صورت لیدل جائز دی داسې دفوټو تصویر هم جائز دی ، جواب واضح دی چې عکس اوسایه ترهغه وخته عکس دی ترڅو چې هغه په یو ذریعه قائم اوپائیدار جوړ نه سی ، لکه په ائینه یا اوبو کې خپل عکس ، هرکله چې داوبو یا ائینې دمخامخ ځای څخه په څنګ سی نو ختم سی ، که په ائینه سربیره دیومسالې یاالې په ذریعه ددې عکس صورت پائیدار جوړ سی نو دا تصویر سو چې حرمت اوممانعت یې په متواترو احادیثو سره ثابت دي ، دفوټو مفصل بحث هم په ذکر سوي رساله ، التصویر ، کې لیکل سوی دی .
جِفَانٍ ، دَجَفْنه جمع ده چې داوبولوی لوښی لکه خانك یاټپ وغیره ته ویل کیږي ، كَالْجَوَابِ ، دَجَابِيَةٌ جمع ده ، کوچنی حوض ته جابیه وایي ، مراد دادي چې داوبودپاره به یې لوی لوښي داسې جوړول چې دوړو کي حوض هومره اوبه به په کې راتلې ، قُدُوْرٍ دقِدَرْ په زیر دقاف سره جمع ده چې کټوی ته ویل کیږي .
رٰسِيٰتٍ ، په خپل ځای ولاړ ، مراد دا دي چې دومره وزني اولوی دیګونه به یې جوړول چې ښورولې به نه سول او ممکنه ده چې دا دیګونه به یې دډبرې دتراش کولو څخه د ډبرو په نغریو سربیره لګیدلي جوړول چې دوړلو قابل اودځای څخه دښورولوبه نه وه ، دتفسیر امام ضحاك دَ ، قُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ، دا تفسیر کړی دی
اِعْمَلُوْا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ : حضرت داود اوسلیمان ﷺ ته الله ﷻ خپل مخصوص انعامات ورکړل او په خپل مخصوص فضل سره یې ونمانځل ، ددې بیانولو څخه وروسته دوی ته سره داهل اوعیال دشکر ګذارۍ حکم په دې آیت کې ورکول سو .

**( دشکر حقیقت او ددې احکام )**

قرطبي فرمايي چې دشکرحقیقت دا دی چې ددې اعتراف وکي چې دانعمت فلاني منعم راکړی دی اوبیا دا دده دطاعت اومرضی مطابق استعمال کړي اودچاورکړی نعمت دهغه دمرضی څخه خلاف استعمالول ناشکري اوکفران نعمت دی ددې څخه معلومه سوه چې شکرلکه څنګه په ژبه سره کیدی سی دغه شان په عمل سره هم شکرکیدی سی ، اوعملي شکرددې منعم دطاعت اومرضی مطابق استعمال دی ، (ابن کثیر) اوابوعبدالرحمان سلمي ، فرمايلي دي چې لمونځ شکر دی ، روژه شکر دی او هر نیک کار شکر دی او

محمد بن کعب قرظی فرمایي چې شکر د تقوٰی او نیک عمل نوم دی (ابن کثیر)
په ذکر سوی آیت کې قرآن کریم د شکر د حکم د پاره د مختصر لفظ اُشْكُرُوْنِیْ په ځای باندی ، اِعْمَلُوْٓا شُكْرًا ، استعمال وفرمایي او شاید دی طرف ته یې اشاره وفرمایله چې د ال داود څخه مطلوب عملی شکر دی ، چنانچې د دی حکم تعمیل حضرت داود او سلیمان علهیم السلام او د دوی خاندان په قول او عمل د واړو سره داسې وکی ، چې د دوی په کور کې به یو وخت داسې نه تیریدی چې د کور یو فرد به د الله ﷻ په عبادت کې نه وو لګیا ، د خاندان په افرادو باندې یې وختونه تقسیم کړی وه ، د غه شان به د حضرت داود ﷺ مصلٰی یو وخت هم د لمانځه کوونکو څخه خالي نه وه (ابن کثیر)
په بخاری او مسلم کې حدیث دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چې په لمونځونو کې د الله ﷻ په نزد زیات محبوب د حضرت داود ﷺ لمونځ دی ، هغه به نیمه شپه بیده کیدی ، بیا به دریمه حصه شپه په عبادت کې ولاړ وو ، بیا به په اخری شپږمه حصه کې بیده کیدی او په ټولو روژو کې زیاته محبوبه د الله ﷻ په نزد روژه د حضرت داود ﷺ ده چې د هغه به یوه ورځ روژه وه او یوه ورځ به روژه ماتوونکی (یعنی بې روژی وو (ابن کثیر)
د حضرت فضیل رحمه الله څخه نقل دی چې هر کله په حضرت داود ﷺ باندی د شکر دا حکم نازل سو نو دوی الله ﷻ ته عرض وکی چې ای زما پروردګاره زه ستا شکر څنګه پوره کولی سم ، هر کله چې زما شکر قولی وی او که عملی ، هغه هم ستا راکړی نعمت دی ، په دی هم مستقل شکر واجب دی الله ﷻ ارشاد وفرمایي اَلْاٰنَ شَكَرْتَنِیْ یَادَاوُدُ ، یعنی ای داوده ﷺ اوس تا شکر ادا کی ، ځکه چې د شکر د حق ادا کولو څخه دی خپل عجز او قصور وپیژندی او اعتراف دی وکی .
حکیم ترمذی او امام ابوبکر جصاص د حضرت عطاء بن یسار رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چې هر کله دا ایت نازل سو ، اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا ، نو نبی کریم ﷺ منبر ته تشریف را وړی او دا ایت یې تلاوت وفرمایي ، بیا یې ارشاد وفرمایي چې دری کارونه داسې دی کوم سړی چې دا پوره کړی نو کوم فضیلت چې ال داود ﷺ ته ورکول سوی وو هغه به ده ته هم حاصل سی ، صحابه کرامو رضی الله عنهم عرض وکی چې هغه دری کارونه څه دی؟ دوی ﷺ وفرمایل چې د رضا او غضب په دواړو حالتونو کې په انصاف قائم پاته کیدل او د غناء او فقر په دواړو حالتونو کې اعتدال او میانه روی اختیارول ، او په پټه او ښکاره دواړو حالتونو کې د الله ﷻ څخه بیره کول (قرطبی ، احکام القرآن ، جصاص)
وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ : د شکر د حکم او تاکید څخه وروسته یې د دی واقعی هم اظهار وفرمایي چې زما په بندګانو کې شکر ګذار کم وی ، په دی کې هم د مومن د پاره خبردار کول او تحریض دی په شکر باندی
فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ الاية ، په آیت کې لفظ دَ ، مِنْسَاَةٌ ، د همسا او لاټی په معنٰی کی دی ، ځینی حضرات فرمایي چې دا د حبشی ژبی لفظ دی ، په معنٰی د همساء او ځینی فرمایي چې عربی لفظ دی ، دَنَسَاء معنٰی اخواته کول او وروسته کول دی ، د لاټی په ذریعه انسان مضر شیان اخواته کوی ، په دی وجه دی ته مِنْسَاَةٌ ، وویل سوه ، یعنی دا خواته کولو اله ، په دی آیت کې یې د حضرت سلیمان ﷺ د مرګ عجیبه واقعه بیان کړه او د ډیرو عبرتونو او هدایتونو دروازه یې خلاصه کړه .

**(دحضرت سلیمان ﷺ دمرګ عجیبه واقعه)**

په دی واقعه کی ډیرهدایتونه دی مثلاً دا چی حضرت سلیمان ﷺ چاته چی داسی بی مثله حکومت اوسلطنت حاصل وو چی صرف په ټوله دنیانه بلکه په پیریانو، مرغانو اوهوا باندی هم د دوی حکومت وو، مګر ددی ټولو سامانونو باوجود دمرګ څخه هم ده ته نجات نه وو، او دا چی مرګ خو یی په مقرره وخت راغلی وو، دبیت المقدس ابادی کومه چی حضرت داود ﷺ شروع کړه، بیاحضرت سلیمان ﷺ ددی تکمیل وفرمایی په دی کی څه کار دتعمیر باقی وو، دا دتعمیر کار پیریانوته سپارل سوی وو دکومو په طبیعت کی چی سرکښی غالبه وه، دحضرت سلیمان ﷺ دبیری څخه یی کار کوی، د دوی دوفات علم که پیریانو ته وسی نو فوراً به کار پریږدی اوتعمیر به پاته سی، ددی انتظام حضرت سلیمان ﷺ دالله ﷻ په اذن سره داسی وکی، چی کله یی دمرګ وخت راغی نو دمرګ تیاری یی وکړه او په خپل محراب کی دا خل سوکوم چی دصفا چینښی څخه جوړ سوی وو، دباندی څخه به ددننه ټول شیان په نظر راتلل او دخپل معمول مطابق دعبادت دپاره یی یوه پناه واخیسته ودریدی، چی دروح تللو څخه وروسته هم جسم دی ددی همسا په تکیه په خپل ځای ولاړ وی، دحضرت سلیمان ﷺ روح په مقرر وخت قبض سو، مګر دی ﷺ دخپلی همساپه وجه په خپل ځای ولاړ وو، ددباندی څخه داسی په نظر راتلی چی په عبادت کی مشغول دی، دپیریانو دا مجال نه وو چی نژدی ورسی ویی وینی، حضرت سلیمان ﷺ به یی ژوندی ګڼی او په کار کی به مشغول وو، تردی چی ټول کال تیر سو او دبیت المقدس دتعمیر باقی کار پوره سو نوالله ﷻ دلرګی چینجی چی په فارسی کی ورته، دیوك، او په اوردو کی ورته، دیمك، وایی، اوقرآن کریم دی ته، دَابَّةُ الْاَرْضِ: ویلی دی، دا یی دحضرت سلیمان ﷺ په همسا باندی مسلط کی، دی چینجی دهمسا لرګی ددننه څخه وخوړی اوکمزوری یی کی، چی دهمسا زور ختم سو، نوحضرت سلیمان ﷺ را ولویدی، دغه وخت پیریان دده دمرګ څخه خبرسول.

پیریانو ته الله ﷻ د ډیر لیری مسافت په یوځو سکنډه کی دقطع کولو قوت ورکړی دی، دوی ډډیرو داسی حالاتو او واقعاتو خبر ورکوی نو انسانان داسی ګڼی چی دوی دغیبو څخه خبر دی اوپیریانو ته هم علم غیب حاصل دی، په خپله پیریان که هم دعلم غیب دعوٰی کوی نو بعیده نه ده، دمرګ دی عجیبه واقعی ددی حقیقت هم ښکاره کی، په خپله پیریانوته هم پته ولګیده اوټولو انسانانو ته هم چی پیریان په غیبو عالمان نه دی، ځکه چی که دوی ته دغیبو علم وای، نودحضرت سلیمان ﷺ دمرګ څخه به یو کال مخکی خبر سوی وای او دا دټول کال محنت اومشقت چی هغه یی ژوندی ګڼی، برداشت کوی یی ددی څخه به محفوظ سوی وای، دایت په اخری جمله کی ددی بیان دی، فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ: په دی کی عذاب مهین څخه مراد هغه دمحنت مشقت کار دی په کوم باندی چی دبیت المقدس دتکمیل دپاره دوی حضرت سلیمان ﷺ لګولی وه، دحضرت سلیمان ﷺ دمرګ داعجیبه واقعه څه خو په خپله دقرآن په دی آیت کی ذکر ده، باقی تفصیل یی دحضرت ابن عباس ﷺ وغیره دتفسیر امامانو څخه نقل دی کوم چی په ابن کثیر وغیره تفسیرونو کی نقل سوی دی.

ددی عجیبه واقعی څخه دا عبرت هم حاصل سو چی دمرګ څخه هیچا ته خلاصی نسته او دا هم چی الله

ﷺ کوم کار کول غواړي ، دهغه چې څنګه غواړي انتظام کولی سی ، لکه په دي واقعه کی چې وسوه چې دمرګ باوجود يې حضرت سليمان ﷺ تريوکال پوري په خپل ځای ولاړ وساتی اوپه پيريانو يې کار پوره کی او دا هم چې ددنياتول اسباب اوالات ترهغه وخته پوري کارکولی سی ترڅو پوري چې خدای ته منظوره وي ، کله چې منظوره نه وي نوالات اواسباب جواب ورکی ، لکه دلته چې يې دهمسا تکيه دچينجي په ذريعه ختمه کړه او دا هم چې دحضرت سليمان ﷺ دوفات څخه وروسته خطره وه چې خلګ دپيريانو حيرت انګيزي کارونه اوپه ظاهره دغيب دشيانو څخه د دوي دخبريدو وغيره عجيبه کارونه ووينی ، همسی نه چې دوی خپل معبودان جوړ نه کړي ، دا خطره هم دمرګ دي واقعی ختمه کړه اوهر چاته دپيريانو بې خبري اوبې وسی معلومه سوه .

دذکر سوی تقرير څخه دا هم معلومه سوه چې حضرت سليمان ﷺ دمرګ په وخت کی دا خاص طريقه په دوو وجهواختيار کړي وه اول دا چې دبيت المقدس دتعمير باقي مانده کار پوره سی ، دوهمه دا چې دي خلګوته دپيريانو بې خبري اوبې وسی واضحه سی، چې ددوی دعبادت کولو خطره پاته نه سی (قرطبی)

امام نسايي په صحيح اسنادوسره دحضرت عبد الله ابن عمر ﷺ څخه دا روايت کړی دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کله حضرت سليمان ﷺ دبيت المقدس دجوړولو څخه فارغه سو نودالله ﷺ څخه يې څو دعاګانی وغوښتلی کومی چې قبولی سوی ، په هغه کی يوه دعا دا ده چې کوم سړی دجمات ته صرف دلمانځه په نيت سره دا خل سی (بل څه دنياوي غرض يې نه وي) ددي جمات څخه دوتلو څخه مخکی دي دټولو ګناهونو څخه داسی پاك کړي لکه چې هغه وخت پاك وو کله چې دمور دنس څخه پيدا سوی وو .

او دسدي په روايت کی دا هم دي چې دبيت المقدس دتعمير څخه په فارغه کيدو باندي حضرت سليمان ﷺ په طور دشکراني دولس ۱۲۰۰۰ زره غوايان غواګاني اوشل زره ۲۰۰۰۰ بيزي قرباني کړي، خلګوته يې عام دعوت ورکی اوپه دغه ورځ يې خوشحالي وکړه اوپه صخره بيت المقدس ودريدي اودالله ﷺ څخه يې دا دعاګانی وغوښتلي چې ، يا الله! تاماته دا قوت او وسائل را کړل چې دبيت المقدس تعمير په مکمل سو نو يا الله! ماته ددي هم توفيق راکړي چې زه ستا ددي نعمت شکر ادا کړم اوماته په خپل دين وفات را کړي او دهدايت څخه وروسته زماپه زړه کی څه خيري اوکوږوالی مه راولی اوعرض يې وکی چې ای زما پروردګاره! کوم سړي چې دی مسجد ته دا خل سی ، دهغه دپاره ستا څخه پنځه شيان غواړم يو دا چې څوك ګناهګار توبه کوونکی دی جمات ته دا خل سی نو ته دهغه توبه قبوله کړي اودهغه ګناهونه معاف کړي ، دوهم دا چې کوم سړي دڅه خوف اوخطر څخه دمحفوظ کيدو دپاره دی جمات ته دا خل سی نو ته هغه ته امن ورکړي او دخطراتو څخه ورته نجات ورکړي ، څلورم دا چې څوك فقير سړي دی ته دا خل سی هغه غنی کړي ، پنځم دا چې کوم سړي دی ته دا خل سی نو ترڅو پوري چې هغه په دی کی وی ، ته خپل نظر دعنايت او رحمت په هغه ساتی ، بغير دهغه سړي څخه چې دڅه ظلم يابې ديني په کار کی مشغول وی (قرطبی)

ددي حديث څخه معلوميږي چې دبيت المقدس دابادي کار دحضرت سليمان ﷺ په ژوند کی مکمل سوی وو ، مګر کومه واقعه چې لوړه ذکر سوي ده هغه څه ددي منافی نه ده چې داصل تعمير دمکمل

کیدو څخه وروسته په لویو اباديو کی ځينی کارونه پاته وی ، هغه باقی وی چی دهغه دپاره حضرت سلیمان ﷺ ذکر سوی تدبیر اختیار کړی وی .

دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دا هم نقل دی چی ترمرګ وروسته دهمسا په تکیه حضرت سلیمان ﷺ یو کال ولاړ وو (قرطبی) اوپه ځینو روایتونوکی دی چی کله پیریانو ته دا معلومه سوه چی دحضرت سلیمان ﷺ دمرګ زمانه سوې ده اوموږ بی خبره وو نو دمرګ دمودی معلومولو دپاره یی دا تدبیر وکی چی یو لرګی ته یی چینجی ورپریښوول ، په یوه شپه او ورځ کی چی څومره لرګی چینجی وخوړی نو په دی سره یی حساب ولګوی چی دحضرت سلیمان ﷺ په همسا باندی دغه ډول یو کال تیر سوی دی .

**فائده** : بغوی دتاریخ دعالمانو په حواله سره نقل کړی دی چی دحضرت سلیمان ﷺ عمر ټول دری پنځوس ۵۳ کاله سوی وو او دده حکومت څلویښت ۴۰ کاله وو ددیارلسو ۱۳ کالو په عمر کی یی دحکومت کار سنبال کی او دبیت المقدس دتعمیر کار یی دخپل حکومت په څلورم کال شروع کړی وو ، (مظهری ، قرطبی)

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن

په تحقیق سره وه دقوم دسبا دپاره د دوی په کورونو کی نښانه . دوه باغونه

يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ

راسته اوچپه طرف ته ، خوری رزق دخپل رب او دهغه شکر ادا کوی ښار دی

طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ

پاکیزه او رب دی ګناه بخښونکی ، نو دوی مخ واړوی بیا موږ را ولیږی په باندی سیلاب د زور

وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ

اوموږ ورکړل هغو ته په بدله د دوه باغونو ددوی کی نور دوه باغونه چی میوه په کی وه بی خونده اوغز اوڅه

مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجَازِي

قدر بیری ، دا بدله ورکړه موږ دوی ته په دی چی ناشکری یی وکړه اوموږ دا بدله هغوته ورکوو

إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

چی ناشکره وی ، اوجوړ کی موږ په مینځ د دوی او دهغو کلو کی چی برکت په کی موږ ایښی وو

قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا

داسی کلی چی په لاره به په نظر راتلل او منزلونه مقرر کړل مونږ په دی کی دتلو راتلو خی په دی کی په شپو کی

آمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

او په ورځوکی په امن سره ، بیایی وویل ای ربه اوږده کړی زمونږ سفرونه اوپه خپلو ځانونو یی ظلم وکی

فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ

بیا جوړی کړی مونږ دوی ته قصی او مونږ دوی توټی توټی کړل په دی کی نښانی دی ،

لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

هر صبر کوونکی اوشکر کوونکی لره .

**تفسیر:** دسبا (دخلکو) دپاره (په خپله) د دوی دوطن په (مجموعی) حالت کی (دخدای داطاعت دواجبیدو) نښانی موجودی وی (دغو ځخه یوه نښانه) دوه قطارونه وه دباغونو (د دوی دسړک) راسته اوچپه طرف ته (یعنی د دوی په ټوله علاقه دوه طرف ته متصل باغونه تللی وه ، چی امدنی په کی هم زیاته وه) اومیوه هم دومره قدر چی په ختمولو نه ختمیدله ، سایه هم رونق هم، مونږ دانبیاؤ اودنصیحت کوونکو په ذریعه دوی ته حکم ورکی چی) دخپل رب (درکړی) رزق خوری او (چی وی خوری نو) دهغه شکر ادا کوی (یعنی اطاعت کوی چی دوه قسمه نعمتونه مقتضی داطاعت دی یو دنیوی چی داوسیدو دپاره) ښکلی ښار او (یو اخروی چی په صورت داطاعت کی که څه کوتاهی وسی نو دګناه بخښنلو دپاره) بخښنی والا پروردګار دی (نو په داسی مقتضی دمقتضا ترتب ضرور په کار دی) نو (په دی هم) هغوی (ددی حکم ځخه) مخ واړوی (شاید دا خلک لمر پرست هم وه لکه چی دځینو په نسبت په سورة نمل کی دی ، وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ) نومونږ (په هغوی خپل قهر) داسی نازل کی چی په دوی مو دبند سیلاب راپریښوی (یعنی کوم سیلاب چی په بند سره منع سوی وو ، بندمات سو ددغه سیلاب اوبه راخلاصی سوی چی په دی سره د دوی دواړه طرف ته باغونه تباه برباد سول) اومونږ دوی ته د دواړه طرفه باغونو په بدله کی نور دوه باغونه ورکړل چی په هغه کی دا شیان پاته سول بدخونده میوه اوغزونه او لږ قدر بیری (اوهغه هم کلی والی نه ځنګلیانی دخانه سوی چی ازغی په کی ډیر اوپه میوه کی یی خوند نه وو) دوی ته مونږ دا سزا د دوی دناشکری په سبب ورکړه اومونږ داسی سزا لویو ناشکروته ورکوو (کنه نو په معمولی خطاګانو خو مونږ درګذر کوو اوظاهره ده چی دکفر ځخه زیاته به بله څه ناشکری وی په کومه کی چی دوی مبتلاوه) او (ددی ذکرسوی عام نعمت دپاره دکلی والاؤ ځخه علاوه یو بل خاص نعمت دسفر متعلق وو هغه دا چی) مونږ د دوی او دهغو کلو په مینځ کی کوم ځای چی مونږ

(په اعتبار دپیداوار وغیره) برکت ایښی دی دیر کلی اباد کړی وه (کوم چی دسړك څخه) په نظر راتلل (چی مسافر ته په سفر کی بیره هم نه وی اوکه په یوځای کی پاته کیږی نو چی په تللوکی هغه ځای ته ورته تکلیف اوتردد هم نه وی) اومونږ ددی کلو په مینځ کی د دوی دتللو یوه خاصه اندازه مقرره کړی وه (یعنی دیو کلی څخه تر بل کلی پوری دچال په حساب سره داسی مناسبه فاصله مو ایښی وه چی په دوران دسفر کی دعادت مطابق ارام کوی او په وخت بندی ورته څه ناڅه کلی مخ ته راځی خوراك اوارام په کی کولی سی) چی بی خوف اوخطر په دی کی (که غواړی نو) په شپو او (که غواړی نو) په ورځو سفر کوی (یعنی نه خطره دلارو شکوونکو وه چی نژدی نژدی کلی وو اونه خطره داوبو دودی اوتوښی دنه پیدا کولو چی هرځای هر سامان حاصلیدی) نو (ددی نعمتونو دوی اصل شکر گذاری یعنی دالله ﷻ اطاعت ونه کی ، داسی ظاهری شکر گذاری یعنی دالله ﷻ نعمتونه غنیمت گڼل او ددی قدر کول دی هغه یی هم ونه کی چنانچی) هغوی وویل ای زمونږ پروردگاره! (داسی دکلیوپه نژدی نژدی واقع کیدو سره سفر خوند مونږ ته نه را کوی ، خوند خو په دی کی دی چی یوځای توښه دلاری ختمه سی ، یو ځای تنده راسی او اوبه نه وی شوق ددی انتظار دی ، یو ځای دغلو بیره ده ، نوکر پهره کوی ، وسله یی را اخیستی وی لکه بنی اسرائیل چی دمَنّ او سلویٰ څخه ستړی سوی وه او دترکاریانو وغیره درخواست یی کړی وو ، دارنگه په دی موجوده حالت کی مونږ ته دخپل امارت داظهار موقع هم نه حاصلیږی ، امیر غریب ټول یوشان سفرکوی ، په دی وجه یی داسی غوښتل چی) زمونږ په سفرونوکی اوږدوالی (اوفاصله) جوړه کړی (یعنی دمینځ کلی وران کړی چی په منزلونو کی فاصله راسی) او (علاوه ددی ناشکری څخه) هغوی (نوری نافرمانی هم وکړی) په خپلو ځانونو یی ظلم وکی نو مونږ دوی ته قصه جوړه کړه او دوی مونږ بالکل دړی وړی کړل (یاخو داسی چی ځینی مو هلاك کړل چی دهغوی قصی پاته سوی اوځینی موپریشانه کړل اویاپه حیثیت ددی حالت دنعمتونو هغه ټول افسانه جوړ سول یعنی هغه دنعمتونو سامان ورڅخه ټول ولاړی اویاپه دی معنیٰ چی د دوی حالت عبرت جوړسو ، اَیْ جَعَلْنٰهُمْ ذَاتَ حِکَایاتٍ یُعْتَبَرُ بِهَا ، غرض دا چی په خپله د دوی کورونه اوباغونه هم او د دوی هغه پرله پسی کلی هم ټول خراب سول) بیشکه په دی (قصه) کی دهرصبرکوونکی شکر کوونکی (یعنی مومن) دپاره لوی لوی عبرتونه دی .

**معلومات اومسئلې:** منکرانو دنبوت اورسالت اومنکرانو دقیامت دحق تعالی په کامل قدرت دخبردارولو او دتیرو پیغمبرانو په لاسونو فوق القیاس اوحیرت انگیز واقعاتو او معجزاتو دصادریدو په سلسله کی یی اول دحضرت داود اوحضرت سلیمان علیهما السلام دواقعاتو ذکر وفرمایی ، اوس په دی سلسله کی په قوم سبا دالله ﷻ دبی حسابه انعاماتو ، بیا د دوی دناشکری په وجه په دوی دعذاب راتلو ذکر، په ذکر سوو ایتونوکی وسو .

**( دسبا قوم اوپه دوی دَالله ﷻ خاص انعامات )**

ابن کثیر فرمایی چی سبا دیمن دبادشاهانو او ددی ملك داوسیدونکو لقب دی ، تَبَابِعَه کوم چی ددی ملك مقتداء اوپیشوا وو هغه هم په دی قوم دسبا کی وو اوملکه بلقیس دکومی واقعه چی دحضرت

سلیمان ﷺ سره په سورة نمل کې تیره سوې ده ، هغه هم په دې قوم کې وه ، الله ﷻ په دوی باندې دخپل رزق دروازې خلاصې کړې وې ، او د دوی په ښارکې یې دارام اوعیش ټول اسباب تیار کړي وه او دخپلو انبیاؤ په ذریعه یې دوی ته دالله ﷻ توحید او دده داحکامو داطاعت په ذریعه دنعمتونو دشکر حکم ورکړی وو تر یوې مودې پورې دا خلګ په دې حال قائم اوپه هرقسم راحت اوعیش کې وه بیاپه دوی کې په عیش اوعشرت کې په انهماك سره دخدای ﷻ څخه غفلت بلکه انکارته نوبت ورسیدی نوالله ﷻ د دوی دخبرولودپاره خپل دیارلس انبیاء راولیږل هغوی ددوی دپوهولو اود دوی نیکۍ لارې ته دراوستلو پوره کوشش وکی ، مګر دا خلګ دخپل غفلت دبې هوښۍ څخه واپس نه سول نو په دوی دیو سیلاب عذاب راولیږل سوکوم چې د دوی ښارونه اوباغونه ټول وران اوبرباد کړل (رواه محمدبن اسحاق ، ابن کثیر)

امام احمد دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دا روایت نقل کړی دی چې یو سړي دنبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې دسبادکوم واقعه چې په قرآن کریم کې ذکرده دا دیوسړي یاښځې نوم دی اوکه یادمځکې دیوې حصې نوم دی ؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې دا دیوه سړي نوم دی چې په اولادکې یې لس زامن سوي چې په دغوکې شپږ په یمن کې اباد سول اوڅلور شام ته ولاړل ، په یمن کې داوسیدونکو نومونه دا دي ، مدحج ، کنده ، ازد ، اشعري ، انمار اوحمیر ، ددې شپږو هلکانو څخه شپږ قبیلې پیدا سوې کومې چې په دغو شپږو نومونو معروفې دي .

او په شام کې داوسیدونکو نومونه دا دي ، لخم ، جذام ، عامله اوغسان د دوی دنسل قبیلې په دې نومونو سره مشهورې سوې ، دا روایت حافظ ابن عبدالبر هم په خپل کتاب (القصد والامم بمعرفت انساب العرب والعجم) کې نقل کړی دی .

د ابن کثیر تحقیق په حواله دعلماؤ دنسب دا دی چې دالس هلکان دسبا صلبي اوبلا واسطه زامن نه وه ، بلکه دسباپه دوهم دریم یاڅلورم نسل کې داخلګ سوي دي ، بیا د دوی قبیلې په شام اویمن کې خپرې سوې او د دوی په نومونو سره یادې سوې او دسبا اصل نوم عبد شمس وو ، په سبا عبد شمس بن یشجب بن یعرب بن قحطان سره دده نسب نامه واضحه کیږي اوتاریخ والاؤ لیکلي دي چې سبا عبد شمس په خپله زمانه کې دنبي اخر زمان محمد مصطفی ﷺ خوشخبري اوروله وه ، ممکنه ده چې ده ته ددې علم په پخوانیو کتابونو تورات او انجیل کې سوی وو یادنجومیانو کاهنانو په ذریعه ، دنبي کریم ﷺ په شان کې ده څوعربي اشعار هم ویلي دي چې په دې کې یې د دوی دبعثت ذکر کړی دی اودا تمنایي کړې ده چې کاشکې زه دده په زمانه کې وای نو ما به دده مدد کړی وای او خپل قوم ته یې په دوی دایمان راوړلو اومدد کولو تلقین ورکړی وو .

او په ذکر سوي حدیث کې چې دا ذکر دی چې دسباپه لسو زامنوکې شپږ په یمن کې اباد سول څلور شام ته ولاړل ، دا واقعه په دوی دسیلاب راتلو څخه وروسته ده ، دسیلاب راتلو په وخت کې دا خلګ په مختلفو طرفونو اوښارونو کې خپاره سول (ابن کثیر)

قرطبي په حواله دقشیري دقوم سبا زمانه دحضرت عیسی ﷺ څخه وروسته دنبي کریم ﷺ دبعثت څخه مخکې زمانه دفترت نقل کړې ده .

( سیل عرم او سدّ مآرب )

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ : لفظ دعَرِم دعربي لغت په اعتبار سره په څو معانيو کې معروف دی او دتفسير علماؤ دهرې معنٰی په اعتبار سره ددې آيت تفسير فرمايلي دی مګر په دوی کې دقرآن دسياق مناسب هغه معنٰی ده کومه چې قاموس او صحاح جوهري وغيره کتابونو دلغت کې دی چې دعَرِم معنٰی سد يعنی بند ده کوم چې داوبو منع کولو دپاره جوړيږي کوم چې نن صبا دډيم په نوم سره معروف دی ، حضرت ابن عباس ﷛ هم دعَرِم معنٰی سد يعنی بند بيان کړې ده (قرطبي)

ددې بند (ډيم) واقعه دابن کثيردبيان مطابق دا ده چې ديمن په ملك کې ددې ددار الخلافة صنعاء څخه ددرې منزله په فاصله يوښار مآرب وو چې دسبا قوم په کې اباد وو ، د دوو غرونو دمينځ په وادي کې دا ښار اباد وو ، د دواړو غرونو دمينځ او دغرونو دسر څخه به دباران سيلاب راتلی ، دا ښار به هميشه ددې سيلابونو په مخ کې وو ، ددې ښار بادشاهانو (چې دملکه بلقيس نوم په کې په خصوصيت سره ذکر کيږي) ددې دواړو غرونو په مينځ کې يو بند (ډيم) ډير محکم مضبوط جوړکې چې اوبو اثرنه سوای پرکولې ، دې بند دغرونو دمينځ راتلونکې سيلابونه منع کړل او داوبو يوه عظيم الشانه ذخيره يې جوړه کړه ، دغرونو دباران اوبه به هم په دې کې جمع کيدې ، په دې بندکې لاندې باندې داوبو ايستلو دپاره درې دروازې جوړې سوې وې چې داوبو دا ذخيره په انتظام سره دښار دخلګو او د دوی دمځکو او باغونو داوبه کولو په کار راسې اول به يې پورتنۍ دروازه خلاصه کړه اوبه به يې ورڅخه حاصلولې ، چې پورتنۍ اوبه به ختمې سوې نو دهغه لاندې او ددې څخه وروسته به يې دټولو څخه لاندې دريمه دروازه خلاصه کړه ، تردې چې د دوهم کال دبارانونو زمانه به راغله ، بيابه بند ډك سو اوبه به لوړې وختلې ، دبند لاندې يو ډير لوی تالاب جوړ سوی وو چې داوبو دولس لارې يې ورڅخه جوړې کړې وې دولس نهرونه يې دښار مختلفو اطرافو ته رسولې وو اوپه ټولو نهرونو کې به اوبه په يو ډول انداز روانې وې او دښار دضرورتونو به په کار راتلې (مظهري)

دښار راسته چپه طرف ته چې کوم دوه غرونه وه دهغه په غاړو يې باغونه لګولي وه چې داوبو نهرونه په کې جاري وه ، دا باغونه ديو بل سره متصل دواړو غاړوته دغرونوپه لمنو باندې وه ، داباغونه که څه هم په شميرکې ډيروه مګرقرآن کريم دوی ته جَنَّتَانِ يعنی ددوه باغونوپه لفظ سره څکه تعبير وفرمايل چې ديوې غاړې ټول باغونه يې په وجه دپيوست کيدو يوباغ او دبلې غاړې ټول باغونه يې دوهم باغ مقرر کې .

په دې باغونوکې به هرقسم درختې او هرقسم ميوې دومره ډيرې پيدا کيدې چې دسلفو امامانو قتاده وغيره دبيان مطابق چې به په دې باغونوکې يوې ښځې خالي ټوکرې په سر کښيښـوله روانه به سو ، نو د درختو څخه دراليدونکې ميوو څخه به خود بخوده ډکيده ، ددې لاس وروړلو ته به هم ضرورت نه راتلې (ابن کثير)

كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ .

حق تعالی دخپلو انبياؤ په ذريعه دوی ته دا حکم ورکړی وو چې تاسې دالله ﷻ دا ورکړې فراخه رزق استعمالوئ اودهغه شکرګذاری په نيکوعملونو اودالله ﷻ داحکامو په اطاعت سره کوئ چې الله ﷻ ستاسې

دا ښار، بلده طيبه ، جوړه کړې ده چې ديخ او ګرمی په کې هم اعتدال وو او اب وهوايي داسی صحت بخښه پاکه نرمه وه چې په دې ټول ښار کې دماشی مچان ، ژوری او دَمار لړم په شان موذي حيوانانو نوم اونښانه نه وه ، بلکه ددباندې څخه راتلونکی مسافر چې به کله دې ښارته راورسيدې نو که دده په کپړو کې به شپږې يانور موذي حشرات وه هغه به دې ځای ته په را رسيدو خودبخوده مړه سول (ابن کثير)

د: بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ ، سره يې ، رَبٌّ غَفُورٌ وفرمايل اوخپل نعمت يې داسی مکمل کې چې داعيش اوراحت صرف ددنيا ترژوند پورې نه دې بلکه که تاسې په شکر ګذاری باندې قائم پاته سواست نو په اخرت کې ددې څخه دلويو او دائمی نعمتونو هم وعده ده ، ځکه چې ددې ټولو نعمتونو خالق اومالك اوستاسې پالونکی ښه دې که چيرې په اتفاقی طور په شکر ګذاری کې کمی ياغفلت اوکوتاهی هم وسی نو الله ﷻ به يې معاف کړې.

فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ : يعنی دالله ﷻ دداسې فراخه نعمتونو اودپيغمبرانو دخبردارولو باوجود هرکله چې دسبا دقوم خلکو دالله ﷻ داحکامو څخه سرکښی اوروی ګردانی وکړه نو مونږ په دوی سيل عَرِم را ايله کړه ، دعَرِم معنی لوړه تيره سوې ده چې بند دی ، دا سيلاب يې عَرِم طرف ته ځکه منسوب کې چې کوم عَرِم د دوی دخوشحالی ذريعه وه هغه الله ﷻ د دوی دپاره افت اومصيبت جوړکې ، ددې واقعه حضرت ابن عباس ﷺ ، وهب بن منبه ، قتاده ، ضحاك، وغيره امامانودتفسيردابيان کړې ده چې کله الله ﷻ دې قوم ته دسزا ورکولو دپاره سد مَآرب يعنی عَرِم په ماتولو اوسيلاب سره دتباه کولو اراده وکړه نو ددې اوبو په عظيم الشان بند باندې يې ړندې مږې مسلطی کړې چې ددې بنياد يې سوری سوری اوکمزوری کې ، هرکله چې دباران اوسيلاب وخت راغی نو داوبو زور دا کمزوری بنياد وشلوی اودبند ټولی جمع سوی اوبه په يو وار په دې ټول وادی ورخپرې سوې په کومه کې چې داښار مَآرب واقع وو ، ټول مکانات ونړيدل او درختی تباه سوی او دغرونو دواړه طرف ته چې کوم باغونه وو دهغه اوبه وچې سوې .

دوهب بن منبه په روايت کې دې چې ددې خلکو په کتابونو کې دا خبره ليکل سوې را روانه وه چې ددې بند تباهی او خرابی به دمږو په ذريعه وی ، هرکله چې خلکو ددې بند په خوا کې مږې وليدې نوخطره ورسره پيدا سوه ، ددې تدبير يې داسې وکې چې دبند لاندې يې ډيرې پيشوګانی وساتلی چې مږې بند ته نژدې نه راپريږدی ، مګر کله چې تقدير الهی نافذ سو نو دغه مږې پرپيشوګانو باندې غالبې سوې او دبند بيخونو ته ورداخلی سوی (ابن کثير)

اوپه تاريخی روايتونوکې دا هم دې چې ځينو هوښيارو ليرې اوسيدونکو خلکو چې مږې وليدې نو دا ځای يې پريښووی ، بل طرف ته يې دمنتقل کيدو قصدوکې اوکرار يې انتظام کوی اوتل باقی خلګ هلته پاته سول ، مګر هرکله چې سيلاب شروع سو دغه وخت منتقل سول او ډير هلته دسيلاب نذرسول غرض دا چې ټول ښار په سيلاب تباه اوبرباد سو، دښار ځينی اوسيدونکی کوم چې دنورو ملکونو ښارونو ته تللی وه دهغه څه تفصيل دمسند احمد په حديث کې کوم چې لوړ تيرسوی دی ، مذکور دی ، د دوی شپږ قبيلی په يمن کې خپرې سوې اوڅلور په شام کې ، دمدينې طيبې ابادی هم په دې قبيلوکې

دخینو څخه شروع سوه چې تفصیل یې دتاریخ په کتابونو کې مذکور دی ، دسیلاب راتلو اوبنار تباه کیدو څخه وروسته دواړه طرف ته دباغونو چې کوم حال سو هغه مخ ته داسې ذکر فرمایې چې ، وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ : یعنې الله ﷻ د دوی دقیمتی میوو د درختو په بدله کې په هغه کې داسې درختې راشنې کړې چې میوه یې بد خونده خرابه وه ، دلفظ دَخَمْط معنی اکثرو مفسرینو دآراك (یعنې کیکر) کړې ده اوجوهري بغوی ، لیکلي دی چې دآراك د درختې یوقسم داسې هم دی چې څه میوه پروې اوخوړل کیږي ، مګر ددې درختو میوه هم بدخونده وه او ابو عبیده فرمایې چې خَمْطْ هرې داسې درختې ته ویل کیږي کومه چې ازغې داره هم وي اوترخه هم ، اولفظ دَ، أَثْلْ، دجمهورو مفسرینو په نزد یوقسم درخته ده چې جاوو ورته وایې ددې هیڅ میوه دخواك قابله نه وي اوځینې حضرات وایې چې أَثْلْ په معنې دَسَمَرْ دی یعنې دکیکر درخته چې ازغې داره وي اومیوه یې بزو ته وركول کیږي .

دَ، سِدْرْ معنی بیره ده ، دا دوه قسمه وي یوه هغه چې په باغونوکې په اهتمام سره نهالیږي ددې میوه خوش ذائقه اوخوړه وي په دې کې أزغې کم اومیوه زیاته وي ، دوهم قسم ځنګلې بیره ده چې په ځنګلونو کې دځانه کیږي أزغې داره وي ، په دې کې أزغې زیات او میوه کمه وي اومیوه یې تروه هم وي ، په ذکر سوې آیت کې دَسِدْرْ سره دَقلیل په لفظ سره غالبًا اشاره دې طرف ته ده چې بیرې هم ځنګلې دَځانه سوې وې اومیوه یې هم کمه او تروه وه (والله اعلم)

ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا : یعنې داسزا مونږ دوی ته ځکه ورکړه چې دوی کفر وکې ، دکفر معنی ناشکري هم راځي او دحق دین څخه دانکار هم راځي دلته دواړه معانیوې کیدی سې ځکه چې هغوی ناشکري هم وکړه اوکوم دیارلس پیغمبران چې دهغوی طرف ته لیږل سوي وه ، دهغوی یې هم تکذیب وکې .

**فائده** : په دې واقعه کې چې کوم دا بیان سوی دی چې دسبا طرف ته الله ﷻ خپل دیارلس پیغمبران لیږلي وه او ددې سره دا هم لوږ تیرسوی دی چې ددې قوم اوسیل واقعه دحضرت عیسیٰ ﷺ څخه وروسته او درسول الله ﷺ دبعثت څخه مخکې په درمیانی زمانه کې وه ، کوم ته چې زمانه دفترت ویل کیږي او دجمهورو عالمانو په نزد په دغه زمانه کې یو نبي او پیغمبر هم نه دی مبعوث سوی ، په دې وجه دا دفترت په زمانه سره تعبیر کیږي ، نو ددې دیارلسو پیغمبرانو بعثت څنګه صحیح کیدی سي ، په روح المعاني کې ددې جواب دا ورکول سوی دی چې دواقعې دَسیل عَرِم دفترت په زمانه کې دکیدو څخه دا نه لازمیږي چې دا انبیآء ﷺ دې هم په دغه زمانه کې راغلي وي ، کیدی سي چې دانبیاؤ بعثت دغه قوم ته دفترت دزمانې څخه مخ ته وي او د دوی سرکښي اوکفر په زمانه دفترت کې زیات سوی وي چې په دې سره دسیل عَرِم عذاب په زمانه دفترت کې په دوی لیږل سوی وي ، والله تعالی اعلم

وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ كفور: دکافر څخه صیغه دمبالغې ده چې معنی یې ده ډیرکفرکوونکی اودآیت معنی دا سوه چې، مونږ د ډیر کفر کوونکي څخه ماسوا چاته سزانه ورکوو، داپه ظاهره دقرآن دهغو ټولو ایتونو اودصحیح احادیثو څخه خلاف ده دکوموڅخه چې ثابتیږي چې مسلمانانو ګناهګارانوته به هم دجهنم سزا دهغوی دعمل مطابق ورکول کیږي ، که څه هم اخر دسزا تیرولو څخه وروسته به هغه دایمان

په وجه دجهنم څخه را ویستل سي او په جنت کي به دا خل سي ، ددی اشکال په جواب کي ځيني حضرات فرمايي چي مراد دلته مطلق عذاب نه دی ، بلکه داسي عام عذاب دی کوم چي په قوم دسبا وليږل سو ، دا د کافرانو سره مخصوص دی ، په مسلمانانو گناهگارانو داسي عذاب نه راځي (روح)

ددی تائید دیو صحابي ابن خيره ﷺ دقول څخه هم کيږي ، دوی فرمايلي دی . جَزَاءُ الْمَعْصِيَةِ الْوَهْنُ فِي الْعِبَادَةِ، وَالضِّيقُ فِي الْمَعِيشَةِ، وَالتَّعَسُّرُ فِي اللَّذَّةِ، قِيلَ ، وَمَا التَّعَسُّرُ فِي اللَّذَّةِ؟ قَالَ ، لاَ يُصَادِفُ لَذَّةً حَلاَلاً إِلاَّ جَاءَهُ مَنْ يُنَغِّصُهُ إِيَّاهَا : يعني دمعصيت سزا دا ده چي په عبادت کي سستي پيداسي ، په معيشت کي تنگي پيداسي او په لذت کي دشواري پيداسي چي ددی مطلب ابن خيره ﷺ دا بيان کي چي کله ده ته څه حلال لذت نصيب سي نو څه ناڅه داسي سبب پيداسي چي دی لذت مکدر کړي (ابن کثير)

معلومه سوه چي دمومن گناهگار سزاگاني په دنيا کي ددی قسم نه وي ، په ده داسمان څخه يادمځکي څخه څه ښکاره عذاب نه راځي دا په کفارو پوري مخصوص دی .

او حضرت حسن بصري رحمه الله فرمايي ، صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمُ لاَيُعَاقِبُ بِمِثْلِ فِعْلِهِ الاَّ الْكَفُوْرُ: يعني الله ﷻ رښتيا فرمايي چي دبد عمل سزا دهغه برابر بغير دکفارو ته چاته نه ورکول کيږي (ابن کثير) ځکه چي غير کافر يعني مومن ته دده په گناهونو کي هم څه پاته کول کيږي .

او په روح المعاني کي په حواله دکشف ددی آيت دمطلب توجيه يي داسي کړي ده چي کلام په خپل حقيقت باندی دی چي سزا په طور دسزا خو صرف کافر ته ورکول کيږي اومومن گناهگار ته چي کوم تکليف داور وغيره ورکول سي ، هغه صرف صورت دسزا وي ، په حقيقت کي دی دگناه څخه پاکول مقصود وي ، لکه سره زر چي بټی ته وراچوی په گرمولو سره خيری ليری کول ځيني مقصود وي ، دغه شان مومن هم که دڅه گناه په سزا کي جهنم ته وغورځول سي نو ددی دپاره چي دده دبدن هغه اجزاء وسوزي ، کوم چي په حرامو سره پيدا سوي وي اوکله چي داسي وسي نو هغه بيا جنت ته دتللو قابل سي هغه وخت به دجهنم څخه را ويستل سي او جنت ته به دا خل کړل سي .

---

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ.

په دی آيت کي په اهل سبا دالله ﷻ دَیو بل نعمت او په دی داهل سبا دناشکري اوناپوهي ذکر دی چي دوی په خپله دا نعمت بدل کی او دسختي دعا اوارزو يي وکړه دَ. اَلْقُرَى الَّتِي بٰرَكْنَا ، څخه مراد په ظاهره دشام ملك دی ځکه چي دالله ﷻ دطرف څخه درحمت نازليدو ذکر په ډيرو ايتونوکي دشام دملك دپاره راغلی دی او مطلب دايت دا دی چي کوم کلي الله ﷻ دبرکت والا جوړکړي وو يعني دشام دملك کلي ، او دی خلکو ته به دتجارت وغيره دپاره دشام دَملك سفر اکثر کول کيدل دعامي دنيا دحالاتو مطابق دښار مارب څخه دشام دملك اوږده فاصله ده ، لاری هواری نه دی ، الله ﷻ دسبا په قوم دا انعام وکی چي د دوی دښار مآرب څخه ترشام پوري يي په لږه لږه فاصله کلي جوړ کړل ، دا کلي دسړك په غاړه وو ، په دی وجه يي دوی ته قُرًى ظَاهِرَةً وفرمايل ، ددی پرلپسی کليو فائده دا وه چي ددی مسافر به دکوره ووتی او دغرمي ارام ياخوراك به يي کوی نو په اساني سره به يوکلی ته ورسيدی او دمعمول مطابق به يي خوراك او ارام کولی سو ، بيا دغه شان دماپښين څخه وروسته به روان سو ، ترلمر پريوتلو پوري به مخ ته کلي

ته ورسیدی نو شپه به یې تیرولی سوه دَ ، قَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ الاية : مطلب دا دی چی داسی دا کلی متوازن اوپه برابرفاصلوباندی جوړ سوي وه چی په يو مقرره وخت کی به ديوه کلی څخه بل کلی ته رسيدی سوه .
سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ : دا ديو دريم نعمت ذکر دی کوم چی په قوم دسبا باندی سوی وو چی د دوی کلی داسی په برابر اومتوازنو فاصلو باندی وه چی په سفرکی به کمی اوبیشی نه راتله اولاری تولی په امن وی ، څه غل او ډاکو هلته نه سو راتلی ، شپه ورځ هر وخت بی فکره سفر کیدی سوای .

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ .
يعنی دی ظالمانو دالله ﷻ ددی نعمت چی دسفر تکلیف نه وو ناقدری اوناشکری یی وکړه په خپله یی دا دعا وغوښتله چی زمونږ په سفرکی لیری والی پیدا کړی چی نژدی نژدی کلی نه وی ځنګلونه بیابانونه وی چی څه محنت اومشقت په کی هم راځی ، ددی مثال هغه دی کوم چی بنی اسرائیلو کړی وو چی بی محنته بنه رزق دمن اوسلویٰ هغوی ته ورکول کیدی ، ددی څخه ستړی سول او دالله ﷻ څخه یی دا دعا وغوښتله چی ددی په ځای مونږ ته سبزیات او ترکاریانی راکوه ، الله ﷻ د دوی په ناشکری او دنعمت په بی قدری هغه سزا جاری وفرمایله کومه چی وروسته دسیل العرم په عنوان سره ذکر ده ، ددی اخری نتیجه یی په دی آیت کی دا بیان کړه چی دوی داسی تباه اوبرباد سول چی په دنیاکی د دوی دعیش عشرت او دولت او نعمت قصی پاته سوی او دا خلک افسانه سول .
مَزَّقْنَاهُمْ : دتمزیق څخه مشتق دی چی معنیٰ یی ټوټی ټوټی اوذره ذره کول دی ، مراد دا دی چی دمآرب بنار اوسیدونکی ځینی هلاك سول ، ځینی داسی خپاره سول چی د دوی ټوټی په مختلفو ملکونوکی خپری سوی او په عربوکی دقوم سبا تباهی او خپاره واره کیدل یو ضرب المثال جوړ سو، په داسی موقعو باندی دعربو محاوره ده ، تَفَرَّقُوا أَيَادِيَ سَبَا، یعنی دا خلک داسی خپاره واره سول ، لکه دقوم سبا په نعمت کی پالل سوی خلک چی خپاره سوی وه .
ابن کثیر وغیره مفسرینو دلته اوږده قصه دیوکاهن نقل کړی ده چی دسیلاب دراتلو څخه مخ ته دی کاهن ته ددی علم سوی وو ده دیو عجیبه تدبیر په ذریعه یی اول خو خپله مځکه جائداد کور وغیره خرڅ کړل ، هرکله چی رقم په لاس ورغی نو ده خپل قوم دراتلونکی سیلاب اوعذاب څخه خبردار کړل او وی ویل چی که څوك دخپل ځان سلامتیا غواړی هغه دی فوراً ددی ځای څخه ووزی ، ده خلګو ته دا هم وښوولہ چی په تاسی کی کوم خلک لیری سفر اختیار وی او دمحفوظ مقام اراده کوی هغه دی عمان ته ولاړ سی اوکوم خلک چی شراب اوخمیره دودۍ اومیوی وغیره غواړی ، هغه د دشام ملك مقام بصریٰ ته ولاړ سی اوکوم خلک چی داسی سپرلی غواړی چی په ختو کی ثابت قدم وی او دقحط په زمانه کی په کار ورسی او دتلوار دسفر په وخت کی ملګرتیا وکی نو هغه دی یثرب (مدینی منوری) ته ولاړسی په کومه کی چی خرماوی ډیری دی ، دده قوم دده په مشوره عمل وکی اوقبیله آزْد دعمان طرف ته ولاړه اوغسان ، بصریٰ ملك دشام طرف ته اواوس اوخزرج اوبنو عثمان یثرب ذات النخل طرف ته ووتل ، بطنِ مره ته چی ورسیدل نوبنو عثمانو خو دا ځای خوښ کی او دلته پاته سوه او ددی انقطاع په وجه سره دبنو عثمان لقب خزاعه سو دوی په بطن مره کی کوم چی مکی مکرمی ته نژدی دی پاته سول ، او اوس

اوخرج يثرب ته ورسيدل او مقيم سول ، په ابن كثير كى داوړدى قصى څخه وروسته دخلكو دجلا جلا مقاماتو ته دخپريدو دا تفصيل په سند دسعيد عن قتاده عن الشعبى نقل كړى دى فرمايى چى دغه شان دا قوم دسبا توتى توتى سو چى ذكر يى په ، مَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ كى راغلى دى .

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ : يعنى دقوم سبا په عروج اوزوال او د دوى داحوالو په انقلاب كى لويى نښانى اوعبرتونه دى ، دهغه سړى دپاره كوم چى ډيرصبركوونكى او ډير شكر كوونكى وى ، يعنى چى څه مصيبت اوتكليف ورته پيښ سى ، نو په هغه صبركوى اوچى څه نعمت او راحت ورته حاصل سى نوپه هغه دالله ﷻ شكر كوى ، دغه شان هغه دژوند په هرحال كى نفع اونفع ګټى ، لكه چى په صحيحينو كى دحضرت ابوهريره ﷺ حديث دى ، چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى دمومن حال عجيبه دى چى دده متعلق چى الله ﷻ هرڅه هم تقديرى حكم نافذ كوى تول خير اوخير اونفع نفع وى ، چى كه ده ته څه نعمت او راحت او دده دخوشحالى شى حاصل سى نو دى دالله ﷻ شكر ادا كوى ، دا دده داخرت دپاره خير اونفع جوړه سى او كه څه تكليف او مصيبت پيښ سى نو هغه په دى صبر كوى چى ددى ده ته لوى اجر اوثواب وركول كيږى ، دغه شان دا مصيبت هم دده دپاره خير اونفع جوړه سى (از ابن كثير) اوځينى مفسرين حضرات لفظ دصبار دصبر په عامه معنٰى كى اخلى چى په دى كى په طاعتونو ثابت قدم پاته كيدل دګناهونو څخه پرهيزكول هم داخل دى ، په دى تفسير باندى مومن په هرحال كى دصبر اوشكر جامع اوسيږى اوهر صبر شكر دى اوهر شكر صبر دى ، والله تعالى اعلم

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾

او رښتنى وښووى پر دوى ابليس خپل اټكل بس په ده وروپسى سول مګر لږ ايماندار

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي

او دهغه په دوى هيڅ زورنه وومګرددى دپاره چى معلوم كى مونږ چى څوك ايمان راوړى په اخرت جلاكړى دهغوى

شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾

څخه چى دآخرت څخه په شك كى دى اوستا رب په هرشى نګهبان دى .

**لنډتفسير**: واقعى ابليس خپل ګمان دهغه خلكوپه باره كى (يعنى دانسانانو په باره كى) صحيح پيداكى (يعنى دده چى كوم دا ګمان وو چى زه به دآدم ﷺ اكثر اولاد ګمراه كوم څكه چى دوى دخاورى څخه اوزه داور څخه پيدا سوى يم ، درمنثور، دده دا ګمان صحيح وختى) چى دا ټول دده په لاره روان سول ، مګر دايماندارو ډله (چى په دوى كى كامل ايماندار خو بالكل محفوظ پاته سول اوكمزورى ايمان والا كه څه هم په ګناهونوكى اخته سول ، مګر دشرك او دكفر څخه هغه هم محفوظ سول) او دابليس په دى خلكو (چى كوم) تسلط (په طور دغولولو دى هغه) بغير ددى څخه په بله هيڅ وجه نه دى چى مونږ ته (په ظاهرى طور) دغه خلګ كوم چى په اخرت ايمان لرى دهغو خلكو څخه (جلا) معلوم سى كوم چى ددى څخه په

شك كي دی (یعنی مقصود امتحان دی چی په مومن اوکافر کی امتیاز وسی چی په مقتضا دعدل او
حکمت دثواب اوعذاب احکام جاری سی) او (چونکه) ستا رب دهرشی نگران دی (چی په دی کی دخلکو
ایمان اوکفر هم دا خل دی ، په دی وجه به هر یوه ته مناسبه جزا اوسزا حاصلیږی)

قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِۚ لَا يَمْلِكُوْنَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ

ته ووایه راوبلی هغه چی گمان پرکوی ماسوا دالله ﷻ څخه هغه مالکان نه دی په قدر دیوی ذری په اسمانونو کی

وَلَا فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيْهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَّمَا لَهٗ مِنْهُمْ مِّنْ

او نه په مځکه کي او نه دوی ته په دی دواړو کی څه شرکت سته او نه په دوی کی هغه ته څوك مدد گار سته

ظَهِيْرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهٗ ۚ حَتّٰٓى اِذَا

، او په کار نه راځی سفارش دهغه په نزد مکر هغه ته دچا دپاره چی حکم وکړی ، تردی

فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ۗ قَالُوا الْحَقَّ ۚ وَهُوَ

چی هرکله بیره لیری سی د دوی دزړونو څخه وبه وایی څه وفرمایل ستاسی رب ؟ وبه وایی وې فرمایل

الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ

حق او هغه دی دټولو څخه پورته لوی ، ته ووایه څوك رزق درکوی تاسی ته داسمانونو څخه او دمځکی څخه

قُلِ اللّٰهُ ۙ وَاِنَّآ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ

، ووایاست چی الله اویا مونږ یا تاسی بیشکه په هدایت یُو یا په گمراهی ښکاره کی ، ته ووایه

لَّا تُسْــَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْــَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ

تاسی څخه به پوښتنه نه کیږي دهغه چی مونږ گناه وکړو اوزمونږ څخه به پوښتنه نه وی دهغه چی تاسی کوی، ته

بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۗ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ

ووایه جمع به کړی ، مونږ ټوله رب زمونږ بیا به فیصله وکړی په مونږ کی په حقه ،او هغه قصه ختمونکی په هر

اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ كَلَّا ۭ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾

څه پوهه دی ، ته ووایه ما ته وښیی هغه چی تاسی یی ورسره شریکان جوړ وی ، هیڅ نسته ، هغه دی الله

زبردست حکمتونو والا.

**تفسیر:** ته (دی خلگوته) وفرمایه چی کوم (معبودان) تاسی دخدای څخه ماسوا (په خدایی کی دخل کوونکی) گڼی هغوی (دخپلو حاجتونو دپاره) راوبلی (نو سمه ده معلومه به سی چی څومره قدرت او اختیار لری، دهغوی واقعی حالت خو دا دی چی) هغوی یوه ذره قدر (دڅه شی) اختیار نه لری نه په آسمانونو (کائناتو) کی او نه په مځکه (کائناتو) کی او نه دهغوی ددی دواړو (په پیدائش) کی څه شرکت سته او نه په هغوی کی څوك دالله ﷻ (په څه کار کی) مددگار سته، او دخدای په مخکی (دچا) سفارش دچا دپاره په کارنه ورځی (بلکه سفارش کیدی نه سی) مگر دهغه چا دپاره دچا په نسبت چی هغه (یو سفارش کوونکی ته) اجازه ورکی (په کفارو اومشرکانوکی ځینی جاهلان وه نو داسی وه چی ددیرو څخه به یی په خپله تراش کړی بتان حاجت روا اوکارفرما اوپه خدایی کی شریکان گڼل، ددغو دَرَدْ دپاره خو دَایت اولنی جملی راغله، لَا یَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ، وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ اوځینو خلگو خوبه دومره قادرنه گڼل، مگر دا عقیده به یی ساتله چی دا بتان دخدای ﷻ په کارونوکی دهغه مددگاران دی دهغو دَرَدْ دپاره یی وفرمایل، وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ اوځینی داسی پوه وه چی دابی جانه بتان یی دڅه شی پیدا کوونکی یادخالق مددگاران خو نه منل، مگر دا عقیده به یی لرله چی دادالله ﷻ په نزدمقبول دی چی دچاسفارش وکړی دهغه داکیږی لکه چی هغوی به ویل، هٰؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ، د دوی دَرَدْ دپاره یی وفرمایل، وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ ددی مطلب دا دی چی په دی بتانوکی دڅه قابلیت خوتاسی هم قائل نه یاست مگر تاسی په دی دوکه کی یاست چی دوی ته دالله ﷻ په نزد مقبولیت حاصل دی، دا محض ستاسی بی بنیاده خیال دی، نه په دوی کی څه قابلیت سته اونه دالله ﷻ په نزد مقبولیت، مخ ته دا ارشادفرمایی چی په دوی کی خونه څه قابلیت سته اونه مقبولیت مخ ته داارشاد فرمایی چی په دوی کی خو نه څه قابلیت سته او نه مقبولیت، په کوموکی چی قابلیت هم موجود وی اومقبولیت هم، لکه دالله ﷻ ملائکی، هغه هم دچاپه سفارش کولوکی په خپله مختاری نه دی، بلکه د دوی دپاره دشفاعت قانون دا دی چی دچا دَپاره دسفارش کولو اجازت دالله ﷻ دطرف څخه حاصل سی، صرف دهغه سفارش کول کیږی او هغه هم په ډیره مشکله سره ځکه چی هغوی په خپله دالله ﷻ دهیبت اوجلال څخه مغلوب دی، هرکله چی دوی ته څه عام حکم ورکول سی یادچا دپاره دسفارش حکم ورکول سی نو دوی دحکم او ریدو په وخت کی دهیبت څخه مدهوش سی، هرکله چی ددی هیبت کیفیت رفع سی نو هغه وخت په حکم فکر کوی او په خپل مینځ کی دیو بل څخه پوښتنه او تحقیق کوی چی مونږ کوم حکم اوریدلی دی هغه څه دی ؟ ددی تحقیق څخه وروسته هغه دحکم تعمیل کوی، چی په دی کی دچا دَسفارش حکم هم دا خل دی.

لنډه دا چی هرکله دالله ﷻ ملائکی کوم چیْ قابلیت هم لری، او مقبولیت دالله په نزد هم، هغه هم دچا سفارش دخانه بغیر دَاجازت څخه نه سی کولی، اوهرکله چی دچادپاره اجازت ورکول هم سی نو په خپله دهیبت څخه مدهوش غونډیْ سی ددی څخه وروسته چی یی کله هوش برابرسی، نوسفارش کوی، نو دا ددیرو څخه په خپله تراش کړی بتان چی نه په کی یو قسم قابلیت سته نه مقبولیت، دوی به څنگه دچا سفارش وکی، دملائکو دمدهوشه کیدو وغیره ذکر په مخکې آیت کی داسی راغلی دی چی) تردی چی

کله د دوی دزړونو څخه بیره (کوم چې دحکم اوریدې په وخت کې طاري سوي وي) لیري سی نو دیو بل څخه پوښتنه کوي چې ستاسی پروردګار څه حکم وفرمایی هغوی وایی چې دَ (فلاني) حقې خبرې حکم یې وفرمایی (لکه طالب علم چې دسبق لوستلو څخه وروسته داستاد دتقریر صحیح کولو اویادولو دپاره دیو بل سره ددې اعاده کوي داملائکې هم دخپل اوریدلې حکم دیوبل سره تحقیق اوتصدیق کوي دَدې څخه وروسته دحکم تعمیل کوي) او(دده په مخکې دملائکو داسې حال کیدل څه بعیده ده) هغه عالیشان دټولو څخه لوی دی .

او ته (د دوی څخه دتوحید دتحقیق دپاره دا هم) پوښتنه وکړه چې تاسی ته دآسمان اوٌ مځکې څخه (په اوبو اورولو اوبوټو را ایستلو) څوك رزق درکوي ؟ (چونکې ددې جواب د دوی په نزد متعین دی ، په دې وجه) ته ووایه چې الله ﷻ (رزق ورکوي) او (دا هم ووایه چې په دې مسئله دتوحید کې) بیشکه مونږ یا تاسی خامخا په سیده لاره یو یاپه ښکاره ګمراهی کې (یعني دا خو کیدې نه سی چې دوه متضاد شیان توحید اوشرك دواړه صحیح اوحق وي اوپه دواړه قسمه عقیدوکې به یوه صحیح اوبله غلطه وي ، دصحیح عقیدې لرونکې به په هدایت اودغلطې عقیدې لرونکې به په ګمراهی وي ، اوس تاسی فکر وکې چې په دوی کې کومه عقیده صحیح ده اوڅوك په حق اوهدایت دی ، څوك په ګمراهی دی؟) ته (دوی ته په دې بحث اومناظره کې دا هم) وفرمایه (چې مونږ په ډاګه حق اوباطل په وضاحت سره بیان کړې دی اوس تاسی اومونږ هر یو دخپل عمل ذمه واردی) ستاسی څخه به زمونږ دګناهونو پوښتنه نه وي اوزمونږ څخه به ستاسی دګناهونو پوښتنه نه وي او (ته دوی ته دا هم) ووایه چې (یو وخت خامخا راتلونکې دی په کوم کې چې به) زمونږ رب ټوله (یوځای) جمع کې ، بیابه زمونږ په مینځ کې (په عملي طورسره) ټیك ټیك فیصله وکړي اوهغه لوی فیصله کوونکې او (دټولو دحال) پیژندونکې دی ته (دا هم) ووایه چې (تاسی دَالله ﷻ دعالي شان اوکامل قدرت دلیلونه واوریدل او دخپلو بتانو بې وسی مو هم ولیده) ماته لږ خو هغه وښیاست کوم چې تاسی شریکان جوړکړې دی (په استحقاق دعبادت کې) دخدای سره یو ځای دې هیڅکله (دَهغه څوك شریك) نسته بلکه (په واقع کې) هغه دی الله (یعنې معبود برحق) زبردست حکمت والا دی .

**معلومات اومسئلې:** په ذکرسوو ایتونوکې دحکم رباني دنزول په وخت کې چې کوم دملائکو مدهوشه کیدل بیاپه خپل مینځ کې دیوبل څخه دپوښتنه کولو ذکردی، ددې بیان په صحیح بخاري کې دحضرت ابوهریره ﷺ په روایت سره داسې راغلې دی چې هرکله الله ﷻ په آسمان کې څه حکم نافذ فرمایی نو ټولې ملائکې په خشوع اوخضوع سره خپل وزرونه وهل شروع کړي (اومدهوش غوندې سي) کله چې د دوی دزړونو څخه دبیرې ، هیبت اوجلال هغه اثر لیرې سي نو وایي ستاسی رب څه وفرمایل ؟ نوري وایي چې فلاني حق حکم یې فرمایلی دی . الحدیث

او په صحیح مسلم کې دی چې حضرت ابن عباس ﷺ دیو صحابي څخه دا روایت کوي چې رسول الله ﷺ فرمایلې دی چې زما رب تبارك اسمهٗ هرکله چې څه حکم کوي نو دعرش پورته کوونکې ملائکې تسبیح کوي د دوی تسبیح چې واوري نو دوی ته دنږدې آسمان والا ملائکې تسبیح شروع کړي بیاچې د دوی

تسبیح واوری ، د دوی څخه دلاندی والا آسمان ملائکی تسبیح شروع کړی ، تردی چی دا نو بت ددنیا آسمان (یعنی دټولو څخه لاندی آسمان) ته ورسیږی (اودټولو آسمانونو ملائکی په تسبیح کی مشغولی سی ، بیا هغه ملائکی کومی چی حاملانو دعرش ته نژدی دی د دوی څخه پوښتنه کوی چی ستاسی رب څه وفرمایل هغوی ورته وایی ، بیا دغه شان دلاندی آسمان والا دپورتنیو څخه دا پوښتنه کوی ، تردی چی دسوال او جواب داسلسله ددنیا آسمان ته ورسیږی . الحدیث (مظهری)

**( په بحث او مناظره کي دمخاطب دنفسیاتو رعایت او داشتعال انګیزی څخه پرهیز کول )**

وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ : دا خطاب دمشرکانو اوکفارو سره دی ، په واضحو دلیلونو سره یی دالله ﷻ خالق او مالك والی او قادر مطلق والی واضح کی دبتانو اوغیر الله بی وسی اوکمزوری یی وښوله ، ددی ټولو خبرو څخه وروسته موقع دَدی وه چی مشرکانو ته یی ویلی وای چی تاسی جاهلان او ګمراه یاست چی خدای ﷻ پریږدی اودبتانو اوشیطانانو پرستش کوی ، مګر قران حکیم دلته چی کوم حکیمانه عنوان اختیاروفرمایی هغه ددعوت اوتبلیغ اومخالفانو داسلام اواهلِ باطلو سره دبحث او مناظره کوونکو دپاره یو مهم هدایت نامه ده چی په دی آیت کی دوی ته دکافر اوګمراه ویلوپه ځای یی عنوان داسی کښیښووی چی ددی واضحو دلیلونوپه رڼاکی داخو یو دعقل خاوند نه سی ویلی چی توحید اوشرك دواړی خبری حقی دی اوتوحید والا اومشرکان دواړه حق پرست دی ، بلکه یقینی ده چی په دی دواړو کی یو پرحقه اوبل پرګمراهی دی ، اوس تاسی په خپله سوچ وکی اوفیصله وکی چی مونږ په حقه یو اوکه تاسی ، مخاطب ته په خپله په کافر او ګمراه ویلوسره ده ته اشتعال پیداکیږی ، ددی څخه یی منع وکړه اوداسی مشفقانه عنوان یی اختیارکی چی سنګدل مخالف هم په فکر کولو مجبوره سی (ازقرطبی اوبیان القرآن)

داپیغمبرانه دعوت اوموعظت اومجادله دَ، بِالَّتِيْ هِيَ أَحْسَنُ، طریقه کومه چی علماؤ ته هر وخت دنظر لاندی ساتل په کار دی ، ددی په نظر انداز کولو سره دعوت اوتبلیغ اوبحث اومناظره بی اثره بلکه مضره سی ، مخالفین په ضد راسَی اوګمراهی یی نوره پخه سی .

وَمَآ أَرْسَلْنٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَّنَذِيرًا وَّلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او ته مونږ ولیږلی دټولو خلقو دپاره خوشخبری ورکوونکی او بیروونکی اولیکن ډیرخلق نه پوهیږي .

**لنډتفسیر:** اومونږ خوتا ته دټولو خلګو دپاره (برابره خبره ده که پیریان وی یا انسانان عرب وی یاعجم، موجودوی یاراتلونکی وی دټولو دپاره) پیغمبر جوړکړی لیږلی یی (په ایمان راوړلو دوی ته زمونږ درضا اوثواب) خوشخبری اورونکی او(په ایمان نه راوړلو دوی ته زمونږ دعذاب اوغضب څخه) بیروونکی لیکن اکثره خلګ نه پوهیږی (دجهالت یا عناد په وجه سره په انکار اوتکذیب کی لګیدلی وی)

**معلومات اومسئلي:** په تیروایتونوکی دتوحید اودحق تعالی دقادرمطلق کیدوبیان ووپه دی آیت کی د رسالت اوخاصکر زمونږ دنبی کریم ﷺ دبعثت دعالم دټولو قومونو دموجوده اوراتلونکو دپاره عاموالی بیان سوی دی .

كَآفَّةً لِّلنَّاسِ : لفظ دكَآفَّةً په عربي محاوره کې ديوشي ټولو افرادو ته دعام اوشامليدو په معنیٰ کې استعماليږي ، په کوم کې چې څوك مستثنیٰ نه وي ، داصل عبارت ترکيبي تقاضا دا وه چې ، لِلنَّاسِ كَآفَّةً، يې ويلی وای ، څکه چې لفظ دکافة حال دی دناس ، مګر دعموم بعثت بيانولو داهتمام واضح کولو دپاره يې لفظ دکافة مقدم کې .

دنبي کريم ﷺ څخه مخکې چې څومره پيغمبران مبعوث سوي دي د دوی رسالت اونبوت دڅه خاص قوم اودمخکې دخاص خطې دپاره وو ، دادَخاتم الانبياء ﷺ خصوصي فضيلت دی چې د دوی نبوت دټولې دنيا دپاره عام دی اوصرف دانسانانو دپاره نه بلکه دپيريانو دپاره هم دی اوصرف دهغو خلګو دپاره نه کوم چې د دوی په زمانه کې موجود وه ، بلکه ترقيامته پوري دراتلونکو انسانانو دنسلونو دپاره عام دی او د دوی نبوت او رسالت تر قيامته پوري باقي اومسلسل پاته کيدل ددی مقتضی دی چې دی ﷺ خاتم النبيين وي او د دوی څخه وروسته څوك نبي مبعوث نه سي څکه چې دوهم نبي هلته مبعوث کيږي کله چې اولنی شريعت اوتعليمات مَسَخ اومُحَرَّف سي نو دوهم نبي دَخلګو داصلاح دمقصد دپاره رالیږل کيږي ، حق تعالیٰ دنبي کريم ﷺ دشريعت او دخپل کتاب قرآن دحفاظت ذمه ترقيامته پوري په خپله غاړه اخستی ده ، په دی وجه دا به ترقيامته پوري په خپل اصلي حالت کې قائم وي اودبل نبي دمبعوث کيدو ضرورت به باقي نه وي .

په صحيح بخاري اومسلم وغيره کې دحضرت جابرؓ څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دی ، چې ماته پنځه شيان داسي راکول سوي دي کوم چې زما څخه مخکې چاته نه وه ورکول سوي ، يو دا چې الله ﷻ زما مدد ماته په داسي رعب راکوی فرمايلي دی چې دَيوی مياشتي ترمسافته پوري پرخلګو زما رعب لويږي ، دوهم دا چې زما دپاره دټولې مځکې مخ پاك اوجمات مقرر سوي دی (دتيرو انبياؤ په شريعتونو کې د دوی عبادت په خاصو عبادت خانو کې کيدی سو ، د دوی دجماتونو څخه دباندی په ميدان ياکور کې عبادت نه کيدی ، الله ﷻ دامت محمدی دپاره ټوله مځکه په دی معنیٰ سره جمات جوړ کې چې هر ځای لمونځ ادا کيدی سي او دمځکې خاوره يې داوبو نه پيداکيدو يا د اوبو دا استعمال دضرر رسولو په صورت کې پاکوونکې جوړه کړه ، چې په دی سره تيمم وسي نو داودس قائمقام کيږي) دريم دا چې زما دپاره مالِ غنيمت حلال سو ، زما څخه مخکې ديوه امت دپاره دامال حلال نه وو (بلکه حکم داوو چې په جنګ کې به کوم مال دکفارو څخه په لاس راغی هغه به يې جمع کې اويو ځای به يې کښيښووی هلته به يوآسماني اور بجلي وغيره راغله او دا به يې وسوزی او دا سوزيدل به ددی جهاد دمقبوليت نښانه وه ، دامت محمدی دپاره دغنيمت مال دقرآن دنبوول سوو اصولو مطابق تقسيمول اوپه خپلو ضرورتونو کې يې خرڅ کول جائز سول) څلورم دا چې ماته دشفاعت کبریٰ مقام راکول سو (يعنی دحشر په ميدان کې چې څه وخت يو پيغمبر به دشفاعت همت نه سي کولی ماته به هغه وخت دشفاعت موقع را کول سي) پنځم دا چې زما څخه مخکې هر نبي دخپل مخصوص قوم طرف ته به لیږل کيدی ، زه ددنيا دټولو قومونو دپاره د دوی طرف ته پيغمبر جوړ کړل سوی را لیږل سوی يم (ابن کثير)

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾

او وايي کله ده دا وعده که تاسي رښتني ياست ؟

قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً

ته ووايه تاسي دپاره وعده ده ديوي ورځي نه به وروسته سي دهغه څخه يو گړي

وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَلَا

او نه به مخکي سی ، او وايي منکران مونږ هيڅکله نه منو دا قرآن او نه دده

بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ

څخه مخکي ، او که ته ووينی هرکله چی گناهگاران ودريږي دخپل

رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ

رب په مخکی ، په يوبل باندي غورځوي خبري وايي به هغه خلق چی کمزوري به گڼل

اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ

کيدل لويي کوونکو ته که تاسي نه واست نو مونږ به ايماندار واى ، وبه وايي

الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ

لويي کوونکی هغو ته کوم چی کمزوري سوي وو آيا مونږ منع کړي واست تاسي دحقی خبری

الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ

څخه تاسي ته د را رسيدو څخه وروسته نه ده داسی تاسی گناهگار واست ، او وبه وايي هغه خلق چی

اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا

کمزوري کړل سوي وه لويي کوونکو ته نه ده داسی بيا فريب ستاسی دشپی او ورځی چی تاسي

أَن نَّكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا

به مونږ ته حکم کوی چی مونږ ونه منو الله ﷻ او جوړ کی دهغه سره برابر شريکان ، او پټه پټه پښيماني به کوی

الْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ

هرکله چی ووینی عذاب ، اوموږ غورځولی دی طوقونه په څټانو دمنکرانو کی ، هغه بدله پیدا کی

إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۳۳﴾

چی کوم عمل یی کوی .

تفسیر: او دا خلک (دقیامت متعلق مضامین واوری نو وایی چی دا وعده به کله (واقع) وی که تاسی (یعنی نبی اوستاسی متبعین) ربنتنی یاست (نو وښایاست) ته ووایه چی ستاسی دپاره دیوی خاص ورځی وعده (مقرره) ده ، دهغه څخه نه یو گړی وروسته کیدی سی اونه مخ ته کیدی سی (یعنی که څه هم موږ وخت نه ښیو دکوم چی تاسی پوښتنه کوی ، مگر راځی به دکومی څخه چی په دی پوښتنه کولو انکار کول ستاسی مقصود دی) او دا کفار (په دنیاکی خوښی ښی خبری جوړ وی او) وایی چی موږ هیڅکله نه په دی قرآن ایمان راوړو اونه ددی په مخکی کتابونواو (په قیامت کی به دا تولی لنډی اوږدی خبری ختمی سی چنانچی) که ته (د دوی د) هغه وخت حالت ووینی (نو یو هولناك منظر به درته په نظر درسی) کله چی دا ظالمان دخپل رب په مخکی ودرول سی په یوبل به خبره ورغورځوی (لکه چی دیو کار دخرابیدو په وخت کی عادت وی چنانچی) دادنی درجی خلک (یعنی متبعین) به لویو خلکوته (یعنی خپلو مقتداوو ته) وایی چی (موږ خو ستاسی په سبب برباد سو) که تاسی نه واست نوموږ به خامخا ایمان راوړی وای (په دی به دا) لوی خلک ووایی دهغه ادنی درجی خلکو ته چی ایا موږ تاسی (په عمل کولو) دهدایت څخه (په زبردستی) منع کړی واست وروسته ددی څخه چی هغه (هدایت) تاسی ته رسیدلی وو ، داسی نه ده بلکه تاسی قصور واره یاست (چی دحق ظاهریدو څخه وروسته موهم قبول نه کی اوس یی زموږ په سر راتپی) او (ددی په جواب کی به) دا دکومی درجی خلک ووایی لویو خلکو ته چی (موږ دا نه وایو چی تاسی زور کړی وو) داسی نه ده بلکه ستاسی دشپی او ورځی تدبیرونو منع کړی وو کله چی به تاسی موږ ته ویل چی موږ دی په الله ﷻ باندی کفر وکو اوهغه ته دی شریك مقرر کو (دتدبیرونو څخه مراد ترغیب اوترهیب دی یعنی دشپه اوورځ ددغو تعلیماتو او د دوی دتدبیرونو اثر وسو او تباه برباد سو بس موږ خو تاسی خراب کړو) او (په دی خبرو اتروکی خو به هر سړی په بل الزام لگوی ، مگر په زړه کی به په خپل خپل قصور هم پوهیږی ، گمراه کوونکی به پوه سی چی موږ خو واقعی چی داسی کړی وه اوگمراهان به پوه سی چی که څه هم دوی موږته غلطه لار ښوولی وه لیکن موږ خو هم اخر په خپله نفع نقصان پوهیدو خامخا زموږ هم بلکه زیات قصور زموږ دی لیکن) هغه خلک به (خپله دا) پښیمانه (دیو بل څخه) پټه ساتی کله چی (په خپل خپل عمل) عذاب (کیدونکی) ووینی (ددی دپاره چی دنقصان دپانگی سره خوشحالی دگاونډی نه وی ، لیکن په اخرکی به دسخت عذاب په وجه دغه تحمل هم ختم سی) او (دی پولوته به په شریکه دا عذاب ورکول سی چی) موږ به دکافرانو په ختونو کی طوقونه واچوو (اوپه لاسو پښو کی زنځیرونه بیابه یی په کی کلك کړو جهنم ته به

وغورځول سی، څه چې یې کول هغه یې پیدا کړل .

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم

اونه دی لیږلی مونږ یو کلی ته څوک بیرونکی مگر وویل دهغه خای اسوده خلقو کوم چې ستاسی په لاس رالیږل

بِهِۦ كَٰفِرُونَ ۝٣٤ وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ۝٣٥ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ

سوی دی مونږ یې نه منو ، او وې ویل مونږ زیات یو په مال او په اولاد کی او په مونږ افت نه دی راتلونکی ، ته
ووایه چې بیشکه زما رب فراخه کوی .

ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٣٦ وَمَآ

رزق دهغه چا دپاره چې غواړی اوتنگوی او لیکن ډیر خلق پوهیږي نه ، اوستاسی

أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ

مال او ستاسی اولاد هغه نه دی چې نژدی کړی زمونږ سره ستاسی درجه بیا چا چې یقین وکی

وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ

اونیك عمل یې وکی نو دهغوی دپاره ده بدله دوچنده د دوی دکړو عملونو او دوی

فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ۝٣٧ وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ

به په بالا خانو کی په امن سره وی ، او کوم خلق چې کوشش کوی زمونږ په ایتونو کی دعاجزه کولو

أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ۝٣٨

هغوی به په عذاب کی نیول سوی را وستل سی .

**لنډتفسیر:** او (ای پیغمبر ﷺ ددی خلقو په گمراهانه اوجاهلانه خبرو مه غمجن کیږه څکه دا معامله ناآشنا ستاسره نه ده سوی بلکه) مونږ یو کلی ته یو بیرونکی (پیغمبر) نه دی لیږلی ، مگر دهغه خای خوشحاله خلقو (ددی زمانی دکفارو په شان) دا وویل چې مونږ خو دهغو احکامو څخه منکر یو په کومو چې تاسی رالیږل سوی یاست اوهغوی دا هم وویل چې مونږ په مال او په اولاد کی ستاسی څخه زیات یو (لکه چې ویل سوی دی په سورة کهف کی، أَنَا أَكْثَرُ مِنكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا) او (دا دلیل دی زمونږ دعزتمند اومقبول عندالله کیدو وروسته) مونږ به هیڅکله په عذاب نه سو (او دا خبره به دمکی کفارو کوله لکه چې الله ﷻ فرمایی، قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا ، نو غم مه کوه البته د دوی دخبری

رد وکړه او دوی ته داسي) ووایه چي (درزق دفراخي مدار په قبولیت عندالله نه دی بلکه محض په مشیت سره دی چنانچي) زماپروردگار چاته چي وغواړي زیات رزق ورکوي اوچا ته چي وغواړي کم رزق ورکوي (او په دی کی حکمتونه وي) لیکن اکثره خلک (ددی څخه) خبر نه دی (چي مدار ددی په نورو مصلحتونو باندی دی ، په قبولیت عندالله نه دی) او (ای کفارو دا هم واوری چي لکه) څنګه ستاسي مالونه او اولاد دلیل اونبنانه دقرب عندالله نه ده دغه شان) ستاسي مالونه اواولاد داسي شیان نه دی کوم چي تاسي په درجه کی مونږ ته نژدی جوړ کړي (یعني موثر اوعلت دقرب هم نه دی نونه مالونه او اولاد په قبولیت مرتب دی اونه پرمالونو اواولاد باندی قبولیت مرتب دی) البته مګر څوك چي ایمان راوړی اونیك كارونه وکی (دادواړه شیان البته سبب دقرب دی) نودداسي خلګو دپاره د دوی دَ (نیك) عمل دوچنده بدله ده (یعني دعمل څخه زیات برابره خبره ده که د دوچنده څخه هم زیات وی لکه دا قول دالله ﷻ ، مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا : او دوی به (دجنت) به بالاخانو کی په ارام سره ناست وی او کوم خلګ چي (د دوی خلاف محض په مالونو او په اولاد باندی مغرور دی اوایمان اونیك عمل نه اختیار وی بلکه هغوی) زمونږ دایتونو متعلق (ددی دباطلولو) کوشش کوی (دَنبي) دکمزوری کولو دپاره داسي خلګ به په عذاب کی ګیر را وستل سي .

## معلومات اومسئلي

## (ددنیا دولت اوعزت دمقبولیت عندالله ددلیل ګڼلو پخواني دشیطان فریب)

ددنیا دَابتداء څخه ددنیا د دولت اوعیش اوعشرت په نشه کی مست کیدونکو خلګو همیشه دحق دَاواز مخالفت او دانبیاؤ اوصالحانو سره ددښمنی طریقه اختیار کړي ده ، اِلاَّ مَا شَآءَ الله، په دی سربیره عجیبه دا چي دغه خلګو داهل حق په مقابله کی په خپل حالت دمطمئن کیدو به دا دلیل هم پیش کوی چي که زمونږ عملونه او عادتونه دالله ﷻ خوښ نه وای نو مونږ ته به یی ددنیا دولت اوعزت اوحکومت ولي راکوی ، قرآن کریم ددی جواب په ډیرو ایتونوکی په مختلفو عنواناتو سره ورکړی دی ، دَذکر سوو ایتونو نزول هم دغسي دیوی واقعي سره متعلق او ددی خطا دلیل جواب دی .

په حدیث کی دی چي په زمانه دجاهلیت کی دوه سړي په یوکار اوبار کی شریك وه ، بیاپه دوی کی یوتن دا ځای پریښوو اویوې ساحلی علاقی ته ولاړی ، هرکله چي نبی کریم ﷺ مبعوث سو او دَ دوی دنبوت او رسالت آوازه وسوه نو دغه ساحلی ملګری خپل دمکی دی ملګری ته خط ولیکی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چي دده دنبوت ددعوی څخه تاسي خلګو څه اثر واخیستی؟ په دی باندی دمکی ملګری ورته جواب ولیکی چي په قریشوکی خو هیڅوك هم دده تابع نه سول ، صرف غریبان مسکینان اوبی حیثیته خلګ په ده پسي سوی دی ، ساحلي ملګری هلته خپل تجارت پریښوو ، مکی مکرمی ته راغی اوخپل ملګری ته یی وویل چي ماته دهغه پته وښیه کوم چي دنبوت دعوی کوی ، دی ساحلی ملګری دپخوانیو کتابونو تورات انجیل وغیره مطالعه کوله ، دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او پوښتنه یی وکړه چي ته دَڅه شي طرف ته دعوت ورکوی؟ ده ﷺ دخپل اسلامی دعوت دمهمو اجزاوو ذکر وفرمایی ، داسلام ددعوت د دوی دژبی مبارکی څخه دَاوریدو سره هغه وویل، اَشْهَدُ اَنَّكَ رَسُوْلُ الله

یعنی زه شاهدی ادا کوم چی ته بیشکه دالله ﷺ رسول یی ، دوی پوښتنه ځینی وکړه چی تاته دا څنګه معلومه سوه؟ هغه عرض وکی چی (ستا ددعوت حقوالی خو می په عقل سره وپیژندی او ددی نښانه می دا ولیده چی) څومره انبیاء مخ ته راغلی دی ، دټولو منونکی په اول کی دقوم غریبانان فقیران او کوم حیثیته خلګ سوی دی په دی باندی داذکر سوی آیت نازل سو ، وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا الآیة (ابن کثیر اومظهری) مُتْرَف، دتَرَف څخه مشتق دی چی معنی یی دناز اونعمت زیاتوالی راځی ، دمُتْرَفِيْن څخه مراد دقوم غنیان او مالداران اوسرداران دی ، قرآن کریم د ذکر سوو ایتونو په اولنی آیت کی فرمایی چی هرکله مونږ یو رسول لیږلی دی نو دمال او دولت په نښانه او ناز او نعمت کی پالل سوو خلګو دده مقابله په کفر اوانکارسره کړې ده .

په دوهم آیت کی یی د دوی دا قول نقل کړی دی چی ، نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ : یعنی مونږ ستاسی څخه په مال او دولت کی هم زیات ، په اولاد کی هم زیات یو په دی وجه مونږ په عذاب کی نه سو اخته کیدی (په ظاهره د دوی دخبری مطلب دا وو چی که دالله ﷺ په نزد مونږ دعذاب قابل وای نومونږته به یی دومره دولت اوعزت ولی راکوی) قرآن کریم په دریم اوخلورم آیت کی دوی ته داجواب ورکړی دی چی ، قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ او ، مَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ : دجواب خلاصه دا ده چی په دنیا کی دمال دولت یاعزت او مرتبی کموالی او زیاتوالی دالله ﷺ په نزد دمقبول یامردود کیدو دلیل نه دی بلکه دتکوینی مصلحتونو ترمخه په دنیاکی خوالله ﷺ چا ته چی وغواړی مال او دولت په پریمانی سره ورکوی ، چاته چی وغواړی کم یی ورکوی چی ددی په تکوینی حکمت هم هغه پوه دی ، مګر دمال او دولت زیاتوالی دالله ﷺ په نزد دمقبولیت دلیل ګڼل جهالت دی ځکه چی دهغه په نزد دمقبولیت مدار صرف پرایمان اونیک عمل دی چاته چی دا حاصل نه وی مال او اولاد که هرڅومره زیات وی دی دالله ﷺ په نزد مقبول نه سی جوړیدی .

دامضمون قرآن کریم په ډیروایتونوکی بیان کړی دی یوځای ارشاددی، أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ، نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ : یعنی ایا داخلق داسی ګڼی چی مونږکوم مال اواولاد دوی ته زیات ورکړی دی ، دا د دوی دپاره دانجام او اخرت په اعتبار سره خیر دی (هیڅکله داسی نه ده) بلکه دا خلګ دحقیقت څخه بی خبره دی (چی کوم مال او اولاد انسان دالله ﷺ څخه غافله کړی هغه دده دپاره وبال دی)

په دوهم آیت کی فرمایی ، فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ : یعنی ددی کافرانو په مالونو اواولاد باندی ته تعجب مه کوه ځکه چی دالله ﷺ اراده دا ده چی دوی ددی مال اواولاد په ذریعه په دنیاکی په عذاب کی اخته کړی اواخر د دوی روح په دی حالت دکفر کی ووزی چی نتیجه یی دا خرت دائمی عذاب سی ، دمال اواولادپه ذریعه په دنیاکی دعذاب ورکولو مطلب دا دی چی دوی په دنیاکی دمال او دولت په محبت کی داسی اخته سی چی خپل انجام او دخدای اواخرت طرف ته یی ګرسره خیال نه وی چی ددی انجام دائمی عذاب دی او ډیر مال او اولادوالاوو ته په دی دنیاکی هم دمال او اولادپه خاطر بلکه ددی په ذریعه په زرګونو مصیبتونه او

تکلیفونه تیرول وی، د دوی سزا اوعذاب خو ددی عالم څخه شروع سی.

دحضرت ابوهریره ﷺ روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ ستاسی صورتونو ته اوستاسی مالونو ته نه گوری هغه خو ستاسی زړونو ته او عملونو ته گوری (رواه احمد، ابن کثیر)

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوْا وَهُمْ فِي الْغُرُفٰتِ اٰمِنُوْنَ: دا دایماندارو او نیك عمل دخاوندانو حال بنوول سوی دی چی دالله ﷻ په نزد مقبول دا خلگ دی، په دنیا کی که څوك د دوی قدر وپیژنی اوکه نه په اخرت کی به دوی ته دوچنده ثواب حاصلیږی، ضعف، په زیر دضاد مصدر دی چی معنٰی یی دیو شی مثل یامثالونه راځی، مراد دا دی چی لکه څنگه چی په دنیا کی د دولت خاوندان دخپل دولت دزیاتولو په کار کی لگیاوی، الله ﷻ به د دوی دعملونو ثواب په اخرت کی زیاتوی، چی دیوه عمل جزا به دده لس چنده وی او په دی کی هم منحصره نه ده، دده دعمل داخلاص او په نورو اسبابو سره دیو عمل جزا تر اووه سوه ۷۰۰ چنده پوری ورکول هم په صحیح احادیثو سره ثابت دی او په دی کی هم حصر نسته، ددی څخه هم زیاتیدی سی او دا خلگ به دجنت په بالاخانو کی مامون او دهمیشه دپاره دهر رنځ او غم څخه محفوظ وی، غُرُفٰت دغُرْفَةٌ جمع ده، دکور کومه حصه چی د نورو حصو څخه ممتازه او اعلی گڼل کیږی، هغه ته غرفه وایی (مظهری)

قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ۚ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَهُوَ

ته ووایه چی زمارب فراخه کوی رزق دچادپاره چی وغواړی دخپلو بندگانو څخه اوتنگوی یی ورلره اوڅه چی خرڅ

يُخْلِفُهٗ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۳۹﴾

کوی تاسی دڅه شی څخه هغه یی عوض درکوی او هغه ښه رزق ورکوونکی دی

**تفسیر:** ته (مومنانوته) دا ووایه چی زمارب په خپلو بندگانو کی چاته چی وغواړی فراخه رزق ورکوی اوچاته چی وغواړی تنگ رزق ورکوی او (په خرڅ کی په امساك او بخل سره رزق نه زیاتیږی او دشریعت مطابق په خرڅ کولو سره کمیږی، نو په دی وجه تاسی په مال پوری زړه مه تړی بلکه کوم کوم ځای چی دالله ﷻ حقونه او دخپل عیال حقونه اوپه فقیرانو مسکینانو وغیره باندی دخرڅ کولوحکم دی بی دریغه یی خرڅوی چی په دی باندی په رزق مقسوم اومقدرکی خو دهیڅ کمی ضرر به نه وی اوپه اخرت کی به ددی څخه نفع حاصله سی څکه چی کوم شی تاسی (دخدای دحکم په موقعوکی) خرڅوی نوالله ﷻ به ددی (په اخرت کی خو خامخا او اکثره په دنیا کی هم) بدله درکړی اوهغه دټولو څخه ښه رزق ورکوونکی دی.

**معلومات اومسئلی:** دا یت تقریبًا په دی الفاظو سره لوړ تیر سوی دی، قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ: دلته په ظاهره دا مضمون مکرر راغلی دی، مگر دیوه فرق سره چی دلته دمَنْ يَّشَآءُ، څخه وروسته مِنْ عِبَادِهٖ او د، يَقْدِرُ څخه وروسته ،لَهٗ، زیات سوی دی، دمِنْ عِبَادِهٖ، دلفظ څخه داگڼل کیږی چی دا حکم دخپلو مخصوصو بندگانو یعنی دمومنانو دپاره ارشاد سوی دی اومقصود ددی آیت څخه دا دی چی ایماندار دی دمال په محبت کی داسی نه لگیاکیږی چی دالله ﷻ په ښوول سوو حقونو اومواقعوکی د

خرڅ کولو څخه زړه تنګی سی ، او ددی څخه مخکی چی کوم آیت په دی مضمون راغلی دی دهغه خطاب کفارو اومشرکانو ته وو کومو چی به ددنیا په مال اوپه اولاد باندی فخرکوی او دا به یی دخپل اخرت دفلاح دلیل ګڼی ، دغه شان دمخاطب او مقصود دکلام په اعتبار سره تکرار را نه غی په لنډ تفسیرکی چی کوم دایت دتفسیر په شروع کی لفظ دمومنانو زیات سوی دی، دا ددی مضمون طرف ته اشاره ده.
اوځینو حضراتو په دی دواړو ایتونو کی دا فرق بیان کړی دی چی په اولنی آیت کی خو په مختلفو انسانانو کی دررزق دتقسیم ذکروو چی الله ﷻ دخپل حکمت او دعالمٔ دمصلحتونو تر مخه چاته مال زیات اوچاته کم ورکوی او په دی آیت کی دیوه سړی دمختلفو حالاتو ذکر دی چی یوه سړی ته کله دمال فراخي اوډیروالی عطاء سی ، کله ده ته تنګی اوتنګ دستی هم پیښیږی ، لفظ دَله چی کوم په دی آیت کی دیَقْدِرُ څخه وروسته راغلی دی ، په دی کی دی طرف ته اشاره راوزی ، ددی تقریر مطابق هم تکرار پاته نه سو، بلکه اولنی آیت دمختلفو افرادو متعلق اودا ایت دیو فرد دمختلفو احوالو متعلق سو.
وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ : ددی آیت لفظی معنیٰ دا ده چی تاسی چی کوم شی هم خرڅوی الله ﷻ دخپلو غیبو دخزانو څخه تاسی ته دهغه بدله درکوی ، کله په دنیاکی اوکله په اخرت کی ، اوکله په دواړو کی ، دکائنات عالم په ټولوشیانو کی داليدل کیږی چی دآسمان څخه اوبه نازلیږی انسانان اوحیوانان دا بی دریغه خرڅوی ، مخکی فصلونه او درختی بوټی په اوبه کوی ، دغه اوبه ختمیږی نه نوری دهغه په ځای نازلیږی دغه شان چی په مځکه کی څاه وکاږل سی ، اوبه ورڅخه را ویستل سی ، دا اوبه چی څومره را ایستل کیږی اوخرڅول کیږی دهغه په ځای نوری اوبه دقدرت دطرف څخه جمع کیږی انسان خوراك خوری او په ظاهره یی ختموی ، مګر الله ﷻ دهغه په ځای نورخوراك تیار وی ، دبدن په نقل او حرکت اومحنت سره چی کوم اجزاء تحلیل سی ، دهغه په ځای نور اجزاء بدل دمایتحلل جوړیږی ، غرض دا چی انسان په دنیا کی چی کوم شی خرڅوی دالله ﷻ عام عادت دا دی چی دهغه قائمقام دهغه په شان نور شیان ورکوی ، کله چاته دسزا ورکولو دپاره یاپه بل څه تکوینی مصلحت سره ددی خلاف کیدل ددی الٰهی قاعدی منافی نه دی.
په صحیح مسلم کی دحضرت ابوهریره ﷺ حدیث دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی روزانه هرکله چی خلګ په سحر کی دا خل سی ، دوی ملائکی دآسمان څخه راکښته سی او دا دعا کوی ، اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَاَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا: یعنی یاالله خرڅ کوونکی ته دده بدله ورکړی او دبخل کوونکی مال ضائع کړی او په یو بل حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ ماته ارشاد فرمایلی دی چی ته په خلګو باندی خرڅ کوه زه به یی په تا خرڅ کوم.

**(کوم خرڅ چی دشریعت مطابق نه وی دهغه دبدل وعده نسته)**

دحضرت جابر ﷺ حدیث دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی نیك کار صدقه ده اوکوم سړی چی په خپل نفس یاخپل عیال باندی خرڅ کوی دا هم صدقه ده اوموجب دثواب ده اوکوم سړی چی څه خرڅ کوی او خپل عزت خوندی کوی دا هم صدقه ده ، اوکوم سړی چی دالله ﷻ دحکم مطابق څه خرڅ کوی نو دا الله ﷻ په خپله ذمه اخستی ده چی بدل به یی ده ته ورکوی مګر هغه خرڅ کوم چی (فضول ترضرورت زیات)

په اباديو يادگناه په کارکي سوي وي دهغه دبدل وعده نسته .

دحضرت جابرؓ شاگرد ابن المنکدر چي دا حديث واوريدي نو پوښتنه يي ځيني وکړه چي دابرو خوندي کولو دپاره دخرڅ څه مطلب دی ؟ هغوی وفرمايل چي دکوم سړي متعلق دا خيال وي چي دی که ورکړه نه کوي نو خلگ به يي عيب جويي کوي ، بدبه ورته وايي او په بدنوم به يي مشهوره وي نو دخپل ابرو خوندي کولو دپاره داسي خرڅ کولوته وايي (رواه الدارقطني ، قرطبي) (يعني دی خرڅ ددی دپاره کوي چي څوك مي بدونه وايي)

**( دکوم شي خرڅ چي کم کړل سي دهغه پيداوار هم کميږي )**

ددی آيت داشاري څخه دا هم معلومه سوه چي الله ﷻ دخرڅ کوم شيان دانسانانو اوحيواناتو دپاره پيدا کړي دي ، ترڅو پوري چي هغه خرڅيږي دهغو بدل دالله ﷻ دطرف څخه پيدا کيږي ، دکوم شي خرڅ چي زيات وي الله ﷻ دهغه پيداوار هم زياتوي په حيوانانو کي دبزي اوغوا دټولو څخه زيات خرڅ دی چي دا ذبح کيږي اوغوښي يي خوړل کيږي اوپه شرعي قربانيو اوکفارو اوجناياتو کي دوی ذبح کيږي، هغه چي څومره زيات په کارراځي، الله ﷻ دومره زيات دهغه پيداوار زياتوي چي هرځای ليدل کيږي دبيزو شمير سره ددی چي بی شميره ذبح کيږي ، دومره په ټوله دنياکي زيادت دی، دسپو اوپيشوگانوشمير دومره نه دی حال دا دی چي دسپو اوپيشوگانو نسل په ظاهره زيات په کار دی څکه چي دوی ديوه نس څخه څلور پنځه پيدا کيږي ، غوا اوبزه زيات تر زيات دوه بچيان راوړي ، غوا او بزه هر وخت ذبح کيږي ، سپي اوپيشوته څوك لاس هم نه وروړي ، مگر بياهم داليدل کيږي او انکار نه ځيني کيږي چي په دنيا کي دغوا اوبزو شمير په نسبت دسپو اوپيشوگانو زيادت دی ، دکله څخه چي دغوا په ذبح په هندوستان کي پابندي لگيدلي ده ، دهغه وخت څخه دغواگانو پيداوار په دغه نسبت سره کم سوی دی ، کنه نو په هرکلي کي به هر يو کور دغواگانو څخه ډك وو کوم چي به دنه ذبح کيدو په وجه خوندي پاته کيدي .

عربو چي دکله څخه په سپرلي اوبار برداری کي داوښانو څخه کار اخيستل کم کړل ، هلته داوښانو پيداوار هم کم سو، په دی سره ددی ملحدانه شبهي ازاله وسوه کومه چي دقرباني داحکامو په مقابله کي داقتصادي او معاشي تنگي دبيري پيدا کولو دپاره پيش کول کيږي .

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ۝٤٠ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ

او په کومه ورځ چي جمع کړي دا ټوله بيا به ووايي ملائکو ته چي آيا دی خلقو ستاسي عبادت کوی؟ هغوی به

أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم

ووايي پاك دی ذات ستا ، مونږستاپه طرف کي يو دهغوی په طرف کي نه يو ، بلکه دوی عبادت کوی دپيريانو

بِهِم مُّؤْمِنُونَ ۝٤١ فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا

دوی اکثرو په هغوی عقيده درلوده ، نو نن ورځ به تاسي مالکان نه ياست ديو بل دگټي اونه

ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝

دضرر او وبه وايو مونږ دغو ګناهګارو ته وڅکی عذاب دهغه اور کوم چی تاسی دروا غجن ګڼل

تفسير: او (هغه ورځ قابل ذکر ده) په کومه ورځ چی الله دا ټول (په ميدان دقيامت کی) جمع کړی بيابه ملائکو ته ارشاد وفرمايي چی ايا داخلګو ستاسی عبادت کوی (دملائکو څخه دا سوال دمشرکانو دلاجوابه کولو دپاره به وی ، کومو چی دملائکو اوغير ملائکو عبادت به يی په دی خيال سره کوی چی دوی راضی سی زمونږ شفاعت به کوی لکه په يوه ايت کی دغه شان سوال دحضرت عيسیٰ ؑ څخه سوی دی ، ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ، مطلب دسوال دا دی چی ايا ستاسی په رضا دوی ستاسی عبادت کوی ، او دارنګه په جواب کی هم ددی قيد قرينه ده ، لکه دجواب دترجمی څخه به معلومه سی) هغوی به (اول دحق تعالیٰ دشريك څخه دبالا ترکيدو اوپاکيدو ظاهرولو دپاره) عرض وکی چی ته (دشريك څخه) پاك يی (دايی دجواب څخه مخکی څکه وويل چی د دوی طرف ته کوم نسبت دشرك کولو حکايت سوی وو دهغه څخه بيريدی اول يی دا جملی عرض کړی بيا مخ ته به ددی سوال جواب داسی ورکی چی) زمونږ خو (محض) ستاسره تعلق دی نه چی د دوی سره (ددی څخه درضا اوأمر دواړو نفی وسوه يعنی نه مونږ دوی ته ويلی دی اونه مونږ د دوی په دی کار راضی يو ، مونږ ستا تابعدار يوکوم شی چی ستا ناخوښه دی لکه شرك وغيره په دی مونږ هم خوشحاله نه يو ، کله چی په دی شرك کی نه زمونږ أمر سته نه رضا نو په واقع کی دوی زمونږ عبادت نه کوی) بلکه دی خلګو دشيطانانو عبادت کوی (څکه چی شيطانانو به ورته ددی ترغيب هم ورکوی او په دی راضی هم وه په دی وجه هغوی د دوی معبودان سول څکه چی عبادت مستلزم دی اطاعت مطلقه لره چی دده په مخکی دبل چا اطاعت ونه کی ، دغه شان داسی اطاعت مطلقه مستلزم دی عبادت لره ، نوکله چی زمونږ دطرف څخه أمر اورضا متحققه نه ده نو زمونږ اطاعت ونه سو اوکله چی دشيطانانو اطاعت مطلقه يی وکی نو عبادت په حقيقت کی هم دهغوی وسو که څه هم دا خلګ نوم هرڅه ورلره کښيږدی که دملائکو عبادت ورته وايی که دبتانو عبادت ، مګر په واقع کی دا عبادت دشيطانانو دی اولکه څنګه چی دذکرسوی تقرير څخه ددغو خلګو عابدان شيطانان کيدل لازم سول ، دغه شان په دغوکی اکثره خلګ التزامًا هم) ددغو (شيطانانو) متعقدوه (يعنی قصدًا به هم ډيرو دهغوی عبادت کوی لکه چی دسورة جن په آيت کی دی ، وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ : او داسی نور ايتونه) نو (کافرانو ته به وويل سی چی دکومو څخه تاسی اميدونه ساتل نن (په خپله دهغوی ددی بيزاری څخه هم او دهغوی دعجز او بی وسی څخه هم ستاسی دګمان خلاف دا حالت ظاهر سو چی) تاسی (ټول عابدان او معبودان) نه څوك چاته دنفع رسولو اختيار لری اونه دنقصان رسولو (مطلب خو دا دی چی دا معبودان تاسی ته نفع نه سی رسولی ، مګر دمبالغی دپاره يی په بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ سره تعبير وفرمايي چی ددی ابهام څخه د دواړو برابری په دی کارکی ثابت سی چی لکه څنګه چی تاسی عاجزه ياست ، هغه هم عاجزه دی او دضرر ذکر دعجز دعاموالی دپاره دی ، په دی سره کلام نور هم مؤکد سو) او (هغه وخت) مونږ به ظالمانو ته (يعنی کافرانو ته) ووايو چی دکوم دوږخ عذاب تاسی

درواغجن کوي (اوس) دهغه خوند وڅکي .

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا

او هر کله چې وویل سي دوی ته زمونږ ایتونه واضح وایي نور هیڅ نه دی مګر

رَجُلٌ يُّرِيْدُ اَنْ يَّصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوْا مَا

دا یو سړی دی غواړي چې واړوي تاسي دهغو څخه دکومو چې عبادت کوي ستاسي پلار نیکه ، او وایي

هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ مُّفْتَرًى ۗ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۙ

نور هیڅ نه دی دا یو درواغ دي جوړ سوي ، او وایي منکران حقي خبري ته هر کله چې راسي دوی ته نور هیڅ

اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۴۳﴾ وَمَآ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ كُتُبٍ يَّدْرُسُوْنَهَا وَمَآ

نه دی دا مګر یو جادو دی ښکاره ، او مونږ نه دي ورکړي دوی ته څه کتابونه کوم چې دوی وایي

اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَّذِيْرٍ ﴿۴۴﴾ وَكَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۙ

او لیږلی نه دی دوی ته مونږ ستا څخه مخکې څوك بیرونکی ، او درواغجن کړي دي د دوی څخه مخکې خلقو

وَمَا بَلَغُوْا مِعْشَارَ مَآ اٰتَيْنٰهُمْ فَكَذَّبُوْا رُسُلِيْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿۴۵﴾

او دوی نه دي رسیدلي لسمی برخي دهغه ته کوم چې مونږ هغوی ته ورکړی وو بیا یې درواغجن کړل زمونږ لیږل سوی

قُلْ اِنَّمَآ اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ ۚ اَنْ تَقُوْمُوْا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ

نو څنګه سو انکار زما ؟ ته ووایه زه خو یو نصیحت کوم تاسی ته چې ودریږئ دالله په نوم دوه دوه او یو یو بیا

تَتَفَكَّرُوْا ۚ مَا بِصَاحِبِكُمْ مِّنْ جِنَّةٍ ۗ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ لَّكُمْ بَيْنَ

فکر وکئ ، چې ستاسي په دې ملګري هیڅ سودا نسته ، دا خو یو بیرونکی دی تاسی لره دیو لوی افت

يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيْدٍ ﴿۴۶﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۗ

دراتلو څخه ، ته ووایه که ما غوښتلی وای تاسی څخه بدله نو هغه ستاسی سوه

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ

زما بدله ده په هغه الله ، او دهغه په مخکي دي هر شي ، ته ووايه زما

رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ

رب ولي رښتني دين او هغه پوه دي په پټو شيانو ، ته ووايه رښتني دين راغی او باطل نه څه پيدا

الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ

کولی سی او نه يي واپس کولی سی ، ته ووايه که زه بي لاري سم نو خپل نقصان مي دی ،

وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

او که هدايت پيدا کرم ، نو په دې سبب چي وحي کوي ما ته زما رب بيشکه هغه هر څه اوري نژدې دی.

**تفسير:** او هر کله چي ددی خلګو په مخکي زمونږ ايتونه کوم چي (دحق او هدايت کيدو په صفت کي) صفا صفا دي ويل کيږي نو دا خلګ (دوبونکي يعني نبي کريم ﷺ په نسبت) وايي چي (نعوذبالله) دا محضي يو داسي سړی دی کوم چي داسي غواړي چي تاسي دهغو شيانو (دعبادت) څخه منع کړي کوم ته چي (دپخوا څخه) ستاسي مشرانو عبادت کوی (او دهغو څخه مو منع کوی او خپل تابعداران مو جوړ وي ، مطلب ددی کم بختانو دا وو چي دا نبي نه دی او د دوی دعوت دالله ﷻ دجانب څخه نه دی ، بلکه په دی کی په خپله دده ذاتي غرض دخپل رياست دی) او (دقرآن په نسبت) وايي چي (نعوذبالله) دا محض يو جوړ سوی دروغ دی (يعني دخدای طرف ته ددی نسبت کول محض دځانه جوړه سوی خبره ده) او دا کافران ددی حق امر (يعني قرآن) په نسبت هر کله چي دوی ته را ورسيدی (ددی اعتراض دجواب دپاره چي که دا دځانه جوړ سوی دروغ دی نو بيا ډير هوښياران ددی تابعداری ولي کوی اودا داسي اثر کوونکی ولي دی) داسي وايي چي دا محض يو صريح جادو دی (بس ددی په اوريدو خلګ مغلوب العقل او عاشقان کيږي) او (دوی ته خو دقرآن او دنبي لوی قدر کول په کار وو ، ځکه چي د دوی دپاره خو دا محض غير مترقبه نعمتونه وه ، په دی سبب سره چي) مونږ (ددی قرآن څخه مخکي) دوی ته (کله آسماني) کتابونه نه وه ورکړي چي هغه يي ويل (لکه دبني اسرائيلو سره چي کتابونه وه نو د دوی په حق کي خو قرآن بالکل يو نوی شي وو ، په دی وجه دوی ته يي قدر کول په کار وو) او (دغه شان) مونږ ستا څخه مخ ته دوی ته څوك بيرونکی (يعني پيغمبر) نه وو ليږلی (نو د دوی په حق کي نبي هم يو نوی دولت وو په دی وجه دده هم قدر کول په کار وو ، خاصکر کله چي علاوه دنوی نعمت کيدو څخه په خپله د دوی خواهش هم وو ، تمنابه يي کوله چي مونږ ته څوك نبي راسي نو مونږ به يي اتباع کوو لکه چي په دی آيت کي دی ، وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ : مګر دی خلګو يي بياهم

قدر ونه کی، لکه چی الله فرمایی، فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا: بلکه - کذیب یی وکی) او (داخلګ دی پرتکذیب کولو بی فکره نه کښېنی څکه چی دتکذیب وبال ډیرسخت دی چنانچی) د دوی څخه مخکی چی کوم (کافران) خلګ وه، هغوی (هم دانبیاوو او وحی) تکذیب کړی وو او دا (مشرکان دعرب) خو دهغه سامان کوم چی مونږ هغوی ته ورکړی وو، لسمی حصی ته هم نه دی رسیدلی (یعنی دهغوی په شان قوت، دهغوی په شان عمرونه دهغوی په شان مالداری دوی ته نه ده حاصله کومه چی سرمایه دغرور اوسبب دافتخاروی لکه الله ﷻ فرمایی، كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا: غرض دا چی دوی زما درسول تکذیب وکی نو (وګوره) زما (په دوی) څنګه عذاب وسو (نو دابی چاره څه شیان دی چی د دوی سره خو دومره سامان هم نسته، کله چی دومره ثروت او دولت په کار ورنه غی نو دوی په کومه دوکه کی دی او دارنګه کله چی د دوی سره سامان کم دی کوم چی سبب دغرور وی نو د دوی جرم هم سخت دی، بیا به دوی څنګه خوندی سی، تردی ځای پوری یی په انکار دنبوت باندی کفاروته تهدید وفرمایی، مخ ته دوی ته دتصدیق دنبوت یوه طریقه ښیی چی ای محمد ﷺ) ته (دوی ته) دا ووایه چی زه تاسی ته صرف یوه خبره (لنډه) وایم (په دی سره به وضاحت وسی بس داسی وکی) هغه داچی تاسی (محض) دخدای دپاره (چی په دی کی نفسانیت اوتعصب نه وی) ودریږی (یعنی تیارسی په یوه موقع) دوه دوه او (پرخه مواقعو) یو یو (یعنی چونکی مقصود غور اوفکر دی لکه چی مخ ته راځی او دفکر دا قاعده ده چی دځینو وختونو اوځینو طبیعتونو په اعتبار سره د دوو په یو ځای کیدو سره دهرسړی فکر ته په بل باندی تقویت رسیږی او دځینو وختونو او ځینو طبیعتونو په اعتبار سره یوازی ښه فکر کیدی سی او په ډیره زیاته مجمع کی اکثره فکر پریشانه کیږی، په دی وجه په دی یی بس والی وفرمایی غرض داسی تیارسی) بیا (ښه) فکر وکی (چی څنګه زه دعوه کوم، مثلاً دا چی دقرآن مماثل ممکن نه دی لکه په څومکی سورتونو کی دا مضمون دی، داسی دعوی دوه سړیان کولی سی یاخو هغه دکوم په دماغوکی چی خلل وی چی دانجام څخه خبر نه وی اویاهغه چی نبی وی دکوم چی پوره اعتماد ددی دعوی په صدق اودالله ﷻ دطرف څخه دکیدو وی، کنه نو که نبی نه وی اوعاقل هم وی نو هغه دداسی دعوی په وخت کی به درسوایی څخه بیره کوی چی که دی مماثل جوړ کړی راوړل سی نو په ما کی به څه پاته سی ددی تردید حاصر (جامع) څخه وروسته زما په مجموعی حالاتو فکر وکی او دا سوچ وکی چی ایا په ما کی جنون سته اوکه نه نو دا امر به په مشاهده سره معلوم سی) چی ستاسی په دی ملګری (چی هروخت ستاسی په مخکی دی او دکوم چی ټول حالات تاسی وینی یعنی ماته) جنون (خو) نسته (کله چی دحصر د دوو شقونو څخه یوشق باطل سو نو دوهم شق متعین سوچی) دغه (ستاسی ملګری پیغمبر دی او په حیثیت دپیغمبری) تاسی ته دیو سخت عذاب دراتلو څخه مخکی بیرونکی دی (نو په دی طریقه سره دنبوت او ددی تصدیق ډیر اسان دی او بل ځای هم دی ته قریب قریب مضمون دی لکه فرمایی، أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ الخ اوس مخ ته دنبوت داثبات څخه وروسته دکفارو ددی شبهی جواب دی چی دا رسول نه دی، بلکه دخپل ریاست اواقتدار طالب دی، فرمایی ای محمد ﷺ) ته (دا هم) ووایه چی زه ستاسی څخه (په دی تبلیغ) که معاوضه غوارم نو هغه ستاسی سوه (یعنی تاسی یی دځان سره کښېږدی،

دا محاوره ده دنفی دطلب داجر په طریقه دمبالغی) زما معاوضه خو بس (موافق دوعدی دفضل) دالله ﷻ په ذمه ده او هغه په هرڅه خبرلرونکی دی (نو هغه به په خپله زما دحال لائق ماته اجر راکړی ، په معاوضه کی مال مرتبه یعنی ریاست ټول راغلل ، ځکه چی په اعیانو اواعراضو ټولوکی داجر جوړیدو صلاحیت دی ، مطلب دا دی چی زه ستاسی څخه دڅه غرض طالب نه یم ، چی شبهه دریاست پروسی او پاته سوه دا معامله چی زه دخلګو دمعاملو اوحالاتو اصلاح کوم ، مجرم ته سزا ورکوم په خپل مینځ کی دجګړو فیصله کوم نو دا موجب دشبهی ځکه نه سی کیدی چی په دی کی زماڅه غرض نسته ، چنانچی د دوی دطرز معاشرت او معیشت څخه صفا ظاهره ده چی ددی شیانو څخه دوی ځه ذاتی منفعت حاصل نه کی. بلکه په خپله دقوم نفع وه چی د دوی جان مال اوابروبه محفوظه وه ، پلار چی کوم دخپلو کوچنیانو بچیو حفاظت او د دوی تادیب محض په خیر خواهی سره کوی ، ده ته دخودغرضی اوطلب ریاست سره څه تعلق نه سی کیدی ، کله چی نبوت هم ثابت سو اوشبهه مقامیه هم دفعه سوه ، مخ ته ددی دنقیض ابطال ددی پراثبات باندی متفرع فرمایی ، چی ای محمد ﷺ ) ته ووایه چی زمارب حقه خبره (یعنی ایمان او ثبوت دایمانیاتو پر باطل یعنی کفر اوانکار دایمانیاتو باندی) غالب کوی (په مناظره اوخبرو اترو سره هم ، چنانچی اوس ولیدل سوه او دمقاتلی او مصارمی هم سامان تیار کوونکی دی ، غرض په هرقسم سره حق غالب دی او) هغه علام الغیوب دی (ده ته دمخکی څخه معلومه وه چی حق به غالب وی نوروته خو اوس دوقوع څخه وروسته معلومه سوه او دغه شان هغه ته معلومه ده چی اننده به غلبه زیاتیږی چنانچی دمکی په فتح کی دحضور ﷺ راتلونکی آیت ویل ، کماروواه ابن کثیر عن الشیخین وغیرهما ، قرینه ده چی په دی مضمون کی چی دکومی غلبی خبر ورکول سوی دی ، په دی کی غلبه بالسیف هم دا خله ده ، مخ ته ددی مضمون دزیات وضاحت دپاره ارشاد دی ای محمد ﷺ ته ووایه چی (دین) حق راغی اوباطل (دین) نه دکارسو اونه دپه کار (یعنی محض بی کاره پاته سو ، ددی دا مطلب نه دی چی اهل باطل ته به هیڅکله شوکت اوقوت حاصل نه سی ، بلکه مطلب دا دی چی لکه څنګه چی ددی دین حق دراتلو څخه مخکی چی په باطل باندی شبهه دحق کیدو کول کیده ، اوس باطل ددی صفت دحیثیت څخه بالکل نیست او نابود سو ، یعنی بطلان یی ښه ظاهر سو اوهمیشه به ترقرب قیامته پوری به دغسی ظاهر وی ، مخ ته دحقی خبری دثابت اوواضح کیدو څخه وروسته دنجات ددی په تابعداری کی منحصر کیدل بیان فرمایی چی ای محمد ﷺ ) ته (دا هم) ووایه چی (کله ددی دین حقوالی ثابت سو نو ددی څخه دا هم لازمه سوه چی) که چیری (بالفرض) زه (دا حق پریږدم) بی لاری سم نو زما دبی لاری کیدو وبال به په ما وی (دنورو څه نقصان دی) اوکه زه (ددی حق تابعداری وکړم) په (نیکه) لاره سم نو دا به په وجه ددی قرآن کریم (او دین) وی کوم چی زما رب ماته رالیږلی دی (اصل مقصود مخاطب ته اورول دی چی سره دوضاحت څخه که تاسی دحق تابعداری ونه کړه نو وبال به یی په تاسی وی زمابه څه وران سی اوکه په لاری سواست نو دا په لاره کیدل به ددی حق دین دتابعداری په دولت وی ، نو تاسی ته په کار دی چی په نیکه لاره دکیدو دپاره دا دین اختیار کړی او په لاره کیدل دچا یابی لاری کیدل دچابه هسی نه خی چی دبی فکره کیدو ګنجائش په کی وی ، بلکه دهر یوه حال الله ﷻ ته معلوم دی ځکه چی) هغه هرڅه

اوري (او) ډير نژدي دي (هغه به هريوه ته دهغه مناسبه جزا وركړي)

**معلومات اومسئلي:** وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ : لفظ دَمعْشَار ځينو په معنى دعشر ويلى دي يعني لسمه حصه اوځينو عالمانو عُشْرُ الْعُشْرِ يعني سلمه حصه اوځينو عُشْرُ الْعَشِيْرِ، يعني زرمي حصي ته معشار ويلي دي او دا ظاهره ده چي په دي لفظ كي په نسبت دعشر مبالغه ده ، معنى دايت دا ده چي ددنيا ثروت او دولت اوحكومت اوطويل عمر اوصحت قوت وغيره كوم چي تيرو امتونوته وركول سوي وو ، دمكي خلگو ته ددي لسمه بلكه زرمه حصه هم حاصله نه ده ، په دي وجه دوى ته په كار دي چي ددغو تيرو توسونو دحالاتو اوبد انجام څخه عبرت حاصل كړي ځكه چي دغو خلگو درسولانو تكذيب وكى ، دخداى ﷻ په عذاب كي اخته سول اوچي دغه عذاب راغى نو دهغوى قوت ، شجاعت او مال دولت او محفوظى قلعه گاني يي هيڅ په كار ورنه غلى .

**( دمكي كفاروته دعوت )**

**إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ** : په دي كي په اهل مكه باندي دحجت تمامولو دپاره دوى ته دحق دتحقيق دپاره يوه لنډه لاره ښوول سوي وه چي صرف يوكار وكړي چي دالله ﷻ دپاره ودريږي ، دوه دوه اويو يو دالله ﷻ دپاره د دريدو څخه مراد حسي دريدل نه دي چي دناستي ياپروتي څخه ودريږي ، بلكه ددي څخه مراد دمحاوري مطابق دكار پوره اهتمام كول دي او دلته يي دقيام سره لفظ دلله زيات كى ، دا ښوول منظور دي چي خالص دالله ﷻ راضي كولو دپاره دتيرو عقيدو اوخيالاتو څخه خالي الذهن سى ، دحق په تلاش كي شروع سى چي تير خيالات اوعملونه دحق قبلولو په لاره كي حائل نه وي او په دوه دوه يا يو يو كي څه خاص عدد مقصود نه دي ، مطلب دا دي چي دفكر كولو دوى طريقي وي ، يوه په خلوت اوتنهايي كي په خپله فكر كول ، دوهم دخپلو احبابو اومشرانو سره مشوره كول او په خپل منيځ كي دبحث تمحيص څخه په څه نتيجه رسيدل ، دادواړه طريقي ياپه دي كي موچي كومه خوښه وي هغه اختيار كړي

**ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا** : ددي جملي عطف په أَنْ تَقُومُوا دي ، په دي كي دقيام مقصد واضح سوي دي چي دټولو خيالاتو څخه خالي الذهن سي او دالله ﷻ په واسطه ددي كار دپاره تيار سي چي دمحمد ﷺ په دعوت كي دغور اوفكر څخه كار واخلي چي حق دي اوكه نه دي برابره خبره ده كه داغور اوفكر يوازي يوازي كوي يا دنورو سره په مشوره او بحث تمحيص سره .

مخ ته ددي غور اوفكر يوه واضحه لار وښوول سوه هغه دا چي يو يوازي سړي چي دده سره نه څه طاقتوره ډله ياجماعت وي اونه دمال دولت ډيروالي وي ، دخپل پوره قوم بلكه دپوره دنيا خلاف دځه داسي عقيدي اعلان وكي كومه چي دصديو څخه په دوى كي راسخه سوي وي اوهغوى ټول په دي متفق وي ، داسي اعلان صرف په دوو صورتونو كي كيدى سي ، يو خو دا چي ويونكي بالكل مجنون اوليونى وي كوم چي دخپلي نفع نقصان سوچ نه كوي او ټول قوم خپل دښمنان كوي او مصيبتونو ته دعوت وركي ، دوهم دا چي دده دغه خبره رښتني وي چي دي دالله ﷻ دطرف څخه ليږل سوى رسول دي دده دحكم په تعميل كي دچا پرواه نه كوي .

اوس تاسي خالي الذهن سي په دي كي فكر وكي چي په دي دواړو خبرو كي كومه خبره په واقع كي ده په

دی طریقه چی فکر وکی نو تاسی ته به ددی یقین څخه ماسوا بله هیڅ چاره پاته نه سی چی دالیونی اومجنون نه سی کیدی ، دده دعقل دانش اوکردار اوعمل څخه ټوله مکه اوټول قریش واقف دی ، د دوی دعمر څلویښت کاله دخپل قوم په مینځ کی تیر سول دکوچنیوالی څخه تربلوغ پوری ټول حالات د دوی په مخکی دی ، هیڅ دده څه قول او فعل دعقل او دانش اوسنجیدګی اوشرافت خلاف نه دی پیدا کړی ، او صرف یوه کلمه د لَآاِلٰهَ اِلاَّ اللهُ چی دوی یی دعوت ورکوی ، ددی څخه ماسوا نن هم چاته د دوی په څه قول او فعل داګمان نه سی کیدی چی دا دعقل اودانش څخه خلاف دی ، په دی حالاتوکی داخو ظاهره سوه چی دی مجنون نه سی کیدی ، ددی اظهار دایت په راتلونکی جمله کی داسی فرمایی ، مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ په دی کی دلفظ دَصَاحِبُکُمْ څخه دی طرف ته اشاره ده چی یو څوك اجنبی مسافر ددباندی څخه راسی ، دده حالات معلوم نه وی او دده څه خبره دټول قوم خلاف واوریدل سی نو څوك دا خو ویلی سی چی دی دیوانه دی ، لیکن دی خوستاسی دښار اوسیدونکی ستاسی دبرادری دی اوشپه ورځ ستاسی ملګری دی چی دده هیڅ حالت اوکیفیت ستاسی څخه پټ نه دی اوتاسی هم هیڅکله تردی مخکی په ده داسی څه شبهه نه ده کړی .

اوهرکله چی داول صورت نستوالی واضح سو ، نو دوهم صورت متعین سو چی ذکر یی په آیت کی داسی بیان فرمایلی دی ، إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ : یعنی د دوی حال ددی څخه ماسوا بل هیڅ نه دی چی دوی خلګ دقیامت دراتلونکی سخت عذاب څخه دمحفوظ کولو دپاره ددی څخه بیرونکی دی .

إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ : یعنی زما پروردګار چی علام الغیوب دی هغه حق په باطل باندی وروِلی (چی نتیجه یی دا وی چی باطل ټوټی ټوټی سی لکه چی الله ﷻ فرمایی ، فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ : دلفظ دقذف لغوی معنیٰ ویشتل دی ، دلته دباطل په مقابله کی دحق پیش کول مراد دی اوپه لفظ دیَقْذِفُ سره یی په تعبیر کولو کی شاید دا حکمت وی چی په باطل دحق دګذار په پریوتو اثر ښوول مقصود وی ، دا یو تمثیل دی چی لکه څنګه چی یو دروند شی په نازك شی کی ومنبلی نو دغه شی په ننوځی ، دغه ډول دحق په مقابله کی باطل ذره ذره سی ، په دی وجه مخ ته فرمایی ، وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ : یعنی دحق په مقابله کی باطل داسی کمزوری اوبی کاره پاته سی چی هغه دڅه شی دابتداء کولو قابل نه پاته کیږی ، نه دوباره دواپس کیدو .

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوا

او که ته ووینی هر کله چی دوی وار خطا سی بیا به محفوظ نه سی په تیښته اونیولی به را وستل سی دنږدی ځای

آمَنَّا بِهِ وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا

څخه ، اووبه وایی مونږ په یقین ومنله دا ، او اوس کله د دوی لاس رسیږي دلیری ځای څخه ، او ددی څخه خو

بِهٖ مِنْ قَبْلُ ۚ وَيَقْذِفُوْنَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ ﴿۵۳﴾

منکر وو مخکې او ویشتله به یې نا لیدلی نښانی دلیری ځای څخه

وَحِيْلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُوْنَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ

او حائل پریوتلی د دوی او د دوی دارزوګانو په مینځ کی ، لکه چی سوی وو د دوی دطریقی دخلقو سره دمخکې

مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا فِيْ شَكٍّ مُّرِيْبٍ ﴿۵۴﴾

څخه وو دغه ټول په داسی شك کی چی په تردد کی یی اچولی وه .

**لنډتفسیر:** او (ای محمد ﷺ) که ته هغه وخت وګوری (نو ته به حیران سی) هرکله چی دا کفار (دقیامت دبیری اوهیبت څخه) وار خطاسی بیا به دتیښتی څه صورت نه وی او دنږدی نږدی څخه (یعنی فوراً) به ونیول سی او (هغه وخت) وبه وایی چی مونږ په دی حق ایمان راوړی (اوخومره کارونه چی په دی کی ښوول سوی دی ټول مو ومنل ، په دی وجه زمونږ توبه قبوله کړی برابره خبره ده که دوباره دنیاته مونږ لیږی اوکه بغیر دلیږلو وی) او د دومره لیری ځای څخه (ایمان) د دوی په لاس ورتلل چیری ممکن دی (یعنی دایمان راوړلو ځای په وجه ددارالعمل کیدو دنیاوه کومه چی دیره لیری پاته سوه ، اوس عالم اخرت دی چی دارالعمل نه دی دار الجزاء دی ، په دی کی ایمان مقبول نه دی ځکه چی اوس کوم اسمان وی هغه به ایمان بالغیب نه وی ، بلکه دمشاهدی څخه وروسته دی ، دمشاهدی څخه وروسته دڅه شي اقرار کول خو طبعي امر دی ، په دی کی داطاعت حکم هیڅ اړخ نسته) حال دا دی چی دمخکی څخه (په دنیاکی) دی خلګو ددی حق څخه انکار کوی ، او (د دوی انکار هم داسی چی څه صحیح منشاء یی نه وه بلکه) بی تحقیقه خبری یی دلیری لیری څخه ویشتلی (دلیری مطلب دا دی چی ددی دتحقیق څخه لیری وه یعنی په دنیاکی خو یی کفر کوی اوس یی دایمان سوچ رالی او ددی دقبلیدو ارزویی ده) او (چونکی اخرت دارالعمل نه دی په دی وجه) په دوی کی او د دوی (دقبلیدو دایمان) په ارزوکی به یو خنډ وسی (یعنی د دوی ارزوبه پوره نه سی) لکه چی د دوی دهم مشربو سره (هم) دا (سلوك) به وسی کوم چی د دوی څخه مخکی (کفر یی کړی) وو ، دا ټول په لوی شك کی وو کوم چی دوی په تردد کی غورځولی وه .

**معلومات اومسئلی:** وَاُخِذُوْا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ : داکثرو مفسرینو په نزد دا حال دورځی دمحشر دی چی کفار اوفاجران به وبیریږی تښتیدل به غواړی نو خلاص به نه سی او داسی به هم نه وی لکه په دنیاکی چی یو مجرم وتښتی نوبیا دده تلاش کول په کار دی ، بلکه ټول به په خپل خپل ځای ونیول سی ؛ چاته به دتښتیدو موقع ورنه کول سی ، ځینی حضراتو دا دساه ختو اومرګ دوخت حال مقرر کړی دی ، چی کله دمرګ وخت راسی او په دوی بیره راسی نو دملائکو دلاسونو څخه به خلاصیدی نه سی او هم دغه ځای به یی په خپل ځای روح قبض کړی او وبه نیول سی .

وَقَالُوا آمَنَّا بِهٖ وَأَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيْدٍ دتناوش : معنی لاش مخ ته کول اویو شی لوړول دی او دا ظاهره ده چی په لاسونو ورمخ ته کولوسره هغه شی لوړولی سی کوم چی ډیر لیری نه وی اولاس ورته رسیږی ، مضمون دایت دا دی چی کفارو او منکرانو ته به دقیامت په ورځ چی حقیقت مخ ته راسی نو وبه وایی چی مونږ په قرآن یارسول ایمان راوړی ، مګر دوی ته معلومه نه ده چی دایمان مقام د دوی څخه ډیرلیری سوی دی ځکه چی ایمان صرف ددنیا دژوند مقبول دی ، اخرت دارالعمل نه دی ، هلته هیڅ عمل په حساب کی نه سی راتلی ، په دی وجه داځنګه کیدی سی چی دوی دایمان دولت په لاس ورمخ ته کولو سره راپورته کړی .

وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُوْنَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيْدٍ دقذف : معنی یو شی غورځارول او ویشتل راځی ، دعربو محاوره ده چی کوم سړی بی دلیله محضی په خپل خیال سره خبری کوی ، دا درجم بِالْغَيْبِ اوقذف بالغيب په الفاظو سره تعبيركوی چی دی په تیاری کی غشی چلوی دده هیڅ نښانه نسته او دلته دمِنْ مَّكَانٍ بَعِيْدٍ دالفاظو معنی مراد دا دی چی هغوی چی څه وایی دهغوی دزړونو څخه لیری وی په زړه کی یی عقیده نه لری .

وَحِيْلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُوْنَ : یعنی دی خلګو ته چی کوم شی محبوب اومقصود وو د دوی او دهغه شی په مینځ کی په ده حائله سوه او دوی محرومه سول ، دا مضمون دقیامت په حال هم صادق دی چی په قیامت کی به دا خلګ دنجات اوجنت طالبان وی ، هلته به ونه رسیږی ، او په دنیاکی دمرګ په وخت باندی هم صادق دی چی په دنیاکی دوی ته ددی ځای دولت اوسامان مقصود وو ، مرګ د دوی ددی مطلوب په مینځ کی حائل سو او دوی یی دهغه څخه جلا کړل .

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ اَشْيَاعُ دشیعة : جمع ده دچاتابع اوهم خیال ته دده شیعه ویل کیږی ، مطلب دا دی چی کوم عذاب دوی ته ورکول سوچی دخپل مطلوب اومحبوب څخه محرومه سو داعذاب ددی څخه مخکی د دوی په شان دکفر عمل کوونکو ته ورکول سوی دی ځکه چی دا ټول خلګ په شك کی پراته وه یعنی دنبی کریم ﷺ په نبوت اودقرآن دالله ﷻ په کلام کیدو د دوی یقین اوایمان نه وو ، والله سبحانه وتعالی اعلم .

تمت سورة سبا بحمد الله

لاخر يوم من المحرم الحرام ۱۳۹۲ سنه هـ

## (سورة فاطر)

سُوْرَةُ فَاطِرٍ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَاٰيَاتُهَا خَمْسٌ وَّاَرْبَعُوْنَ وَفِيْهَا خَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

سورة فاطر په مکه کی نازل سو او په دی کی پنځه څلویښت (۴۵) ایتونه او پنځه (۵) رکوع ګانی دی .

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا

ټول تعریفونه الله ﷻ لره دی چا چی جوړ کړل اسمانونه اومځکی چا چی مقرر کړی ملائکی پیغام راوړونکی

أُولِيٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ

چي وزرونه يې دي دوه دوه او درې او څلور څلور ، زياتوی په پيدائش کی څه چی وغواړی

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ

بيشکه الله ﷻ په هر شی باندی قادر دی ، څه چی خلاصوی الله په خلقو درحمت څخه

فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِن بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ

نو څوک نسته دهغه بندونکی ، اوڅه چی بند کړی نو څوک نسته دهغه رالیږونکی دهغه څخه ماسوا ، اوهغه

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ

دی زبردست حکمتونو والا ، ای خلقو ! یاد کړی احسان دالله ﷻ په خپل خان ، آیا څوک

مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ ۚ لَآ إِلٰهَ

سته پیدا کوونکی دالله ﷻ څخه ماسوا رزق درکوی تاسی ته داسمان څخه او دمځکی څخه ، نسته بل

إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾

حاکم مګر صرف هغه دی بیا کوم خوا ته چپه چلیږئ .

**تفسیر:** ټول حمد (اوثناهغه) الله لره لایق دی کوم چی دآسمانونو اومځکو پیداکوونکی دی کوم چی دملائکو پیغام رسوونکی جوړونکی دی دکومو چی دوه دوه اودری دری او څلور څلور وزرونه دی (دپیغام څخه مراد انبیاء ته وحی راوړل دی برابره خبره ده که هغه داحکامو دشرائطو سره متعلق وی یامحض دبشارت وغیره سره او دوزرونو مقدار څه په څلوروباندی منحصرنه دی، بلکه) هغه په پیدائش کی چی څه غواړی زیاتوی (تردی چی دځینو ملائکو یی شپږ سوه وزرونه پیداکړی دی لکه چی په حدیث کی دحضرت جبرائیل ﷺ متعلق راغلی دی) بیشکه الله ﷻ په هرڅه قادر دی (اوقادرهم داسی چی څوک مزاحم یی نسته چی هغه) الله ﷻ کوم رحمت دخلګو دپاره خلاص کړی (مثلاً باران شنه بوټی او نور عام رزق) نو ددی څوک بندونکی نسته اوکوم چی بند کړی نو دهغه (دبندولو) څخه وروسته دهغه څوک جاری کوونکی نسته (البته هغه یی په خپله بندولی خلاصولی سی) اوهغه غالب (یعنی قادراو) حکمت والادی (یعنی پرخلاصولو اوبندولو قادر هم دی او بندول اوخلاصول همیشه په حکمت سره کیږی) ای خلګو! (لکه څنګه چی دده قدرت کامل دی ، دغه ډول دده نعمت هم کامل دی دده دنعمتونو هیڅ شمیر نسته په دی وجه) په تاسی چی کوم دالله ﷻ احسانات دی هغه یاد کی (او دهغه شکر ادا کی او هغه شکر دا دی

چې توحيد اختيار کې او شرك پرېږدې ، کم ازکم په دې دوو لويو نعمتونوکې فکر وکې کوم چې دمخلوقاتو ايجاد اوبيا د دوی باقي اوقائم پاته کول دې) ايا دالله ﷻ څخه ماسوا څوك خالق سته کوم چې تاسې ته دآسمان اومځکې څخه رزق رسوي (يعني دهغه څخه ماسوا څوك نه تخليق اوايجاد کولی سي او نه څه ايجاد کړې دباقي اوقائم ساتلو دپاره درزق رسولو کار کولی سي ، ددې څخه معلومه سوه چې هغه په هرشان کامل دی نو يقيناً) دده څخه ماسوا څوك لائق دعبادت (هم) نسته نو (کله چې معبود کيدل دهغه حق دی نو) تاسې (په شرك کولو سره) کوم طرف ته چپه ګرځئ .

**معلومات اومسئلې:** جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا: ملائکې رسول يعني دالله ﷻ پيغام اواحکام رسوونکې جوړولو مطلب په ظاهره دا دی چې دوی دانبياء طرف ته دالله ﷻ قاصدان او رسولان جوړيږي اوليږل کيږي هغوی دالله ﷻ وحی اواحکام دوی ته رسوي او دا هم ممکنه ده چې درسول څخه مراد دلته واسطه وی دالله ﷻ او دده دعام مخلوقات په مينځ کې چې په دوی کې انبياء دټولو څخه افضل اواعلی دی د دوی او دالله ﷻ په مينځ کې هم دوَحی واسطه جوړيږي اوعامو مخلوقاتوته دالله ﷻ درحمت ياعذاب رسولو هم واسطه ملائکې وی .

أُولِيٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ : يعنی الله ﷻ ملائکو ته وزرونو والا لاسونه ورکړی دي په کومو چې دوی الوتلی سي ، حکمت ددې ظاهردی چې هغوی دآسمان څخه مځکې ته مسافت باربار طی کوی ، داهله کيدی سي چې هغوی ته دډېر تلو طاقت ورکول سي اوهغه دالوتلو په صورت کې وی .

اولفظ دَمثنٰى اوثلاث اوربٰاعَ، ظاهره دا ده چې دآجنحَه صفت دی چې دملائکو وزرونه په مختلف شمير مشتمل دی دځينو صرف دوه دوه وزرونه دی دځينو دری دری ، دځينو څلور څلور، او په دې کې څه حصر نسته لکه چې دصحيح مسلم په حديث کې دحضرت جبرائيل ﷺ شپږ سوه وزرونه ثابت دی ، په طور دتمثيل ترڅلورو پوری ذکر سوی دی (قرطبی ابن کثير)

او دا هم کيدی سي چې لفظ دَمثنٰى اوثلث درُسُلاً صفت وی ، يعنی ملائکې کومې چې دالله ﷻ دطرف څخه رسالت دنياته رسوی ، کله دوې دوې راځی کله دری دری ياڅلور څلور، او دا هم ظاهره ده چې په دې صورت کې هم دڅلورو عدد دحصر دپاره نه وی ، محض دتمثيل په طور وی څکه چې ددې څخه په ډير زيات مقدار کې دملائکو نزول په خپله دقرآن کريم څخه ثابت دی (ابو حيان في البحر المحيط)

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ : يعنی الله ﷻ ته ټول اختيار دی چې دخپل مخلوقات په تخليق کې څومره غواړی او څه قسم غواړی زياتی وکړی ، ددې تعلق په ظاهره خو دآجنحَة سره دی چې دملائکو وزری او وزرونه څه په دوه او څلورو کې منحصر نه دی ، که الله ﷻ غواړی نو ددې څخه ډير زيات هم کيدی سی ، داکثرو مفسرينو قول دا دی ، او زهری ، قتاده وغيره امامان دتفسير فرمايي چې ددې زيادة خلق څخه عامه معنٰی مراده ده چې په دې کې دملائکو دوزرو اوځانګونو زياتی هم شامل دی او دمختلفو انسانانو په تخليق کې دخاصو خاصو صفاتو زياتی هم ، چې په دې کې حسن صورت حسن سيرت ، حسن صوت وغيره ټول دا خل دی ، ابوحيان په بحر محيط کې دا اختيار کړي ده ، فرمايي چې په دې زيادت خلق کې حسن خلق حسن صوت ، حسن خط اوحسن صورت کمال عقل اوعلم ، شيرين کلامی وغيره ټول دا خل

دی ، ددی دوهم تفسیر څخه ثابته سوه چی دخه شی هم حسن اوکمال کوم چی انسان ته حاصل وی ، دا دالله ﷻ عطاء او نعمت دی ، دهغه شکر گذار کیدل په کار دی .

مَايَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا: دلته لفظ درحمت عام دی ، په ذی کی دینی او اخروی نعمتونه دا خل دی ، لکه ایمان اوعلم او نیك عمل اونبوت او ولایت وغیره او دنیوی نعمتونه هم ، لکه رزق او اسباب او ارام او راحت اوصحت اوتندرستی اومال اوعزت وغیره ، معنی دایت ظاهره ده چی الله ﷻ دکوم سړی دپاره دخپل رحمت دخلاصولو اراده وکړی هغه څوك نه سی منع کولی .

دغه شان دوهمه جمله ، وَمَايُمْسِكْ عامه ده چی کوم شی الله ﷻ بند کړی هغه څوك نه سی خلاصولی ، په دی کی ددنیا مصیبتونه اوتکلیفونه هم دا خل دی ، چی کله الله ﷻ دا دخپل یو بنده څخه بندول وغواړی نو دچا څه مجال اوطاقت نسته چی هغه ته څه تکلیف او مصیبت ورسوی ، اوپه دی کی رحمت هم دا خل دی چی که الله ﷻ په خپل څه حکمت سره څوك درحمت څخه محرومه کول وغواړی نو دچا مجال نسته چی هغه ته یی ورکړی (ابو حیان)

ددی آیت دمضمون متعلق یوحدیث داسی راځی چی حضرت معاویه ؓ خپل عامل (گورنر) دکوفی حضرت مغیره بن شعبه ؓ ته خط ولیکی چی ماته څه حدیث ولیکه راویی لیږه کوم چی تادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی وی ، حضرت مغیره ؓ خپل میر منشی رواد راوبلی اوپه وبی لیکل چی مادنبی کریم ﷺ څخه هغه وخت کله چی دوی دلمانځه څخه فارغه سول ، نو دا کلمات ویل واوریدل ، اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ : یعنی یاالله کوم شی چی ته چاته ورکوی ، دهغه څوك رد کوونکی نسته اوځه چی ته منع کړی دهغه څوك ورکوونکی نسته ستا دارادی خلاف دهیچا کوشش کوونکی کوشش نه سی چلیدی (ابن کثیر ازمسند احمد)

او په صحیح مسلم کی دحضرت ابوسعید خدری ؓ روایت دا دی چی دا دوی ﷺ درکوع څخه دسر لوړولو په وخت کی وفرمایله ، او ددی کلمی څخه مخکی یی وفرمایل ، اَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، یعنی داکلمه په هغو ټولو کلماتو کی چی یوبنده یی ویلی سی دټولو څخه زیاته احقه اومقدمه اواعلی ده

**( په الله ﷻ توکل او اعتماد دټولو مصیبتونو څخه نجات دی )**

ذکرسوی آیت انسان ته چی کوم سبق ورکړی دی چی دغیرالله څخه دنفع اوضرر امید نه ساتی او نه دی خوف کوی ، صرف دالله ﷻ طرف ته دی نظر ساتی ، ددین دنیا ددرستی اودائمی راحت اکسیر نسخه ده او انسان لره دزرگونو غمونو او فکرونو څخه نجات ورکوونکی ده (روح)

حضرت عامربن عبد قیس ؓ فرمایی چی کله زه دسهار څلور ایتونه دقرآن کریم ووایم نو زما سره بیا دا فکر نه وی چی سهار به څه کیږی اوماښام څه ، هغه ایتونه دا دی ، یو دا ایت ، مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ، اوبل آیت ددی هم معنی دا دی ، وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ، دریم آیت، سَيَجْعَلُ اللهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا، څلورم آیت، وَمَامِنْ دَابَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا (اخرجه ابن المنذر، روح)

او حضرت ابوهریره ﷺ چی به هرکله باران کیدل لیدل نو فرمایل به یی ، مُطِرْنَا بِنَوْءِ الْفَتْحِ، او بیا به یی آیت مَایَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ، وایه ، دا دعربو دباطلو خیالاتو تردید دی کومو چی به باران خاص ستوروته منسوب کوی او ویل به یی چی په مونږ دا باران دفلانی ستوری په وجه وسو ، حضرت ابوهریره ﷺ فرمایی چی په مونږ داباران په آیت فتح سره وسو ، مراد دایت فتح څخه دامذکوره آیت دی کوم چی به ده په داسی وخت کی تلاوت فرمایی (رواه مالك فی الموطاء)

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ④ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ

او که تادروغجن کوی نودروغجن کړل سوی دی ډیررسولان ستاڅخه مخکښ ، او الله طرف ته رسيږي ټول کارونه ای خلقو !

اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ ⑤

دالله ﷻ وعده حقه ده ، نومغروره دی نه کړی تاسی ددنیاژوند ، او مغروره دی نه کړی تاسی په الله مغروره کوونکی

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ

په تحقیق شیطان ستاسی دښمن دی نو تاسی هم ونیسی دی دښمن ، هغه رابولی خپله ډله

لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ⑥ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ

ددی دپاره چی سی دخاوندانو د دوزخ څخه ، کوم خلق چی منکر سول ، دهغو دپاره سخت عذاب دی

شَدِيدٌ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ

او کومو چی ایمان وکی او نیك عملونه وکړل دهغوی دپاره ده بخښنه

كَبِيرٌ ⑦ أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ اللَّهَ

اولوی ثواب ، ایا یو سړی چی ښائسته ښکاره سی هغه ته بدعملونه دهغه بیا ووینی هغه ښه ، ځکه چی الله

يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ

بی لاری کوی چاله چی وغواړی او لاربښیی هغه چاته چی وغواړی نو ستا زړه دی نه کوی په هغوی باندی

حَسَرَاتٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ⑧

حسرت بیشکه الله ﷻ ته معلوم دی هغه چی کوی .

**لنډتفسیر**: او (ای پیغمبر ﷺ) که دا خلگ (دتوحید او رسالت وغیره په باره کی) تا درواغجن کوی نو (ته

غم مه کوه خکه چی) ستا څخه مخکی هم ډیر پیغمبران درواغجن سوی دی (یوخو په دی سره تسلی حاصله کړه) او (دوهمه خبره دا ده چی) ټول کارونه به دالله ﷻ په مخکی پیش کیږی (هغه به په خپله دټولو سره پوه سی ، ته ولی فکر کوی ، مخ ته عامو خلګو ته خطاب دی چی) ای خلګو! (اِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ چی په کی دقیامت خبر دی چی دا واوری نو تعجب مه کوی اولیری یی هم مه ګڼی) دالله ﷻ (دا) وعده ضرور رښتنی ده نوهسی نه چی ددنیا داژوند تاسی په دوکه کی واچوی (چی په دی کی مشغول سی او ددی وعدی سوی ورځی څخه غافله سی) او داسی ونه سی چی تاسی دوکه باز شیطان دالله ﷻ څخه په دوکه کی وغورځوی (چی تاسی دده په لمس کی رانه سی چی الله ﷻ تاسی په عذاب کی وانه چوی لکه چی دوی به ویل ، وَلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّيْ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى او) دا شیطان (دکوم د دوکی چی لوړ ذکر دی) بیشکه ستاسی دښمن دی نوتاسی دی (خپل) دښمن وګڼی ، هغه خو خپله ډله (یعنی خپل تابعداران) محض ددی دپاره (باطل طرف ته) رابولی چی هغه خلګ د دوږخیانو څخه سی (نو) کوم خلګ چی کافران سول (او دده په دعوت اوغرورکی ومښتل) دهغوی دپاره سخت عذاب دی او کوم خلګ چی ایمان راوړی اونیك کارونه کوی (او دده په دعوت اوغرورکی ونه مښلی) دهغوی دپاره (دګناهونو) بخښنه او (په ایمان اونیك عمل) لوی اجر دی (اوکله چی دکافرانو انجام سخت اودمومنانو انجام مغفرت اولوی اجر دی) نو ایا (دواړه برابریدی سی یعنی) داسی سړی چاته چی دده بدعمل ښه ښکاره سو بیا هغه دابنه ګڼی (او داسی سړی کوم چی بد بدګڼی کله برابریدی سی ، داولنی سړی څخه مرادکافر دی کوم چی دشیطان په لمس سره باطل حق اومضر نافع ګڼی او د دوهم څخه مراد مومن دی ، کوم چی په اتباع دانبیاؤ اومخالفت دشیطان سره باطل باطل ، حق حق، مضر مضر نافع نافع ګڼی یعنی دواړه کله برابر سول ، بلکه یو جهنمی بل جنتی دی ، نو دشیطان په دوکه کی راتلونکی اړ دده په دښمن ګڼونکو کی دا تفاوت دی ، په دی وجه مونږ وایو. لَا یَغُرَّنَّکُمْ * اوانَّ الشَّیْطٰنَ لَکُمْ عَدُوٌّ، اوکه په دی تعجب کوی چی عاقل سړی بد څنګه نیك ګڼی) نو (ددی وجه دا ده چی) الله ﷻ چی څوك وغواړی ګمراه کوی یی (دده عقل چپه سی) اوخوك چی وغواړی هدایت ورته کوی (دده ادراك صحیح وی، بیاکله چی دهدایت اوګمراهی اصل مدار مشیت دی) نو پر دوی په افسوس کولو سره هسی نه ستا ځان ولاړنه سی (یعنی افسوس مه کوه صبر کوه) الله ﷻ د دوی دکارونو څخه خبردی (پروخت به د دوی سره بوه سی)

**معلومات اومسئلي:** لَا یَغُرَّنَّکُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ غَرُوْر : په زبر دغین دمبالغی صیغه ده چی معنٰی یی ده ، ډیر دوکه کوونکی اومراد ددی څخه شیطان دی چی دده کار خلګ په دوکه کی غورځول او په کفر او معصیت کی اخته کول دی او لَایَغُرَّنَّکُمْ بِاللّٰهِ یعنی هغه تاسی ته دالله ﷻ په معامله کی دوکه درنه کړی ددی دوکی مطلب دا دی چی هسی نه شیطان بد کارونه ښه ښکاره کړی تاسی په کی مبتلاً نه کړی اوستاسی حال داسی چی ګناه کوی اوددی سره داګڼی چی مونږ دالله ﷻ په نزد مقبول یو رمونږ دپاره به عذاب نه وی (قرطبی) فَاِنَّ اللّٰهَ یُضِلُّ مَنْ یَّشَآءُ وَیَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ : امام بغوی رحمه الله دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چی دا ایت هغه وخت نازل سوی وو کله چی نبی کریم ﷺ دا دعا کړی وه چی یاالله اسلام ته قوت اوعزت ورکی ،

دعمربن خطاب ﷺ په ذریعه یا دابو جهل په ذریعه ، الله ﷻ په دوی کی حضرت عمرؓ ته هدایت وکی او
داسلام دعزت او قوت سبب یې جوړ کی او ابو جهل په خپله گمراهی کی پاته سو (مظهری)

وَاللّٰهُ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ الرِّیٰحَ فَتُثِیْرُ سَحَابًا فَسُقْنٰهُ اِلٰی بَلَدٍ مَّیِّتٍ فَاَحْیَیْنَا بِهِ

او الله ﷻ هغه ذات دی چی چلوی هواگانی بیا پورته کوی وریځی بیا شړو مونږ دوی مځکی مړی ته، بیا ژوندی کړو

الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ﴿۹﴾ مَنْ كَانَ یُرِیْدُ الْعِزَّةَ

مونږ په دی مځکه وروسته دمرگ ددې څخه ، دغه شان به وی بیا پورته کیدل ، څوک چی غواړی عزت

فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِیْعًا ؕ اِلَیْهِ یَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّیِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ

نو دالله ﷻ دپاره ټول عزت دی ، هغه ته خیژی کلام پاک او کار نیک

یَرْفَعُهٗ ؕ وَالَّذِیْنَ یَمْكُرُوْنَ السَّیِّاٰتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِیْدٌ ؕ

هغه ته پورته کیږي او کوم خلق چی تدبیرونه کوی دبدو دهغوی دپاره سخت عذاب دی ،

وَمَكْرُ اُولٰٓئِكَ هُوَ یَبُوْرُ ﴿۱۰﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ

او دهغوی تدبیر برباد دی ، او الله ﷻ تاسی جوړ کړاست دخاورې څخه بیا دابو دڅاڅکی څخه

ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا ؕ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰی وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ؕ وَمَا

بیا یې جوړ کړاست تاسی جوړی جوړی ، او نه په نس کیږي دیوی مادی او نه زیږوی مگر دهغه په علم سره

یُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَّلَا یُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖۤ اِلَّا فِیْ كِتٰبٍ ؕ اِنَّ

او نه عمر پیدا کوی یو لوی عمر والا او نه کمیږي دیو چا عمر مگر لیکلی دی په کتاب کی ، بیشکه

ذٰلِكَ عَلَی اللّٰهِ یَسِیْرٌ ﴿۱۱﴾ وَمَا یَسْتَوِی الْبَحْرٰنِ ۖۗ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ

دا په الله باندی اسان دی ، او برابر نه دی دوه دریابونه دا خوږ دی تنده ماتوونکی

سَآئِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ؕ وَمِنْ كُلٍّ تَاْكُلُوْنَ لَحْمًا طَرِیًّا

شگوار او دا تروی ترخی او د دواړو څخه خوری غوښه تازه

وَّتَسْتَخْرِجُوْنَ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيْهِ مَوَاخِرَ

اوراوباسی ورځخه کالی چی اغوندی یی ، او ته وینی جهازونه چی په دی کی چلیږي

لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۲﴾ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ

اوبه خیروی چی تلاش کړی دهغه دفضل ځخه او چی تاسی حق ومنی ، ننباسی شپه په ورځ کی

وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۙ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَّجْرِيْ

اوننباسی ورځ په شپه کی او په کار یی لګولی دی لمر اوسپوږمی هریو چلیږي ،

لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۗ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ

تر یوی مقرری وعدی پوری دا الله دی ستاسی رب دهغه بادشاهی ده ، او کوم چی تاسی بولی

مِنْ دُوْنِهٖ مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ﴿۱۳﴾ اِنْ تَدْعُوْهُمْ لَا يَسْمَعُوْا

هغه ځخه ما سوا هغه مالکان نه دی دخرما دزونی دپوستکی برابر ، که تاسی دوی بولی نونه اوری

دُعَآءَكُمْ ۚ وَلَوْ سَمِعُوْا مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ ۗ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُوْنَ

ستاسی بلنه ، او که واوری نو تاسی ته جواب نه سی درکولی او دقیامت په ورځ به منکر سی

بِشِرْكِكُمْ ۗ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيْرٍ ﴿۱۴﴾

ستاسی دشرك ځخه او خبر نه سی درکولی تاته په شان دخبردار .

**لنډتفسیر:** او الله ﷻ داسی (قادر) دی کوم چی (دباران ځخه مخکی) هواګانی رالیږی بیا دا (هواګانی) وریځی پورته کوی (چی کیفیت یی په سورة روم پنځمه رکوع آیت اَللّٰهُ الَّذِیْ اَرْسَلَ الرِّیٰحَ په تفسیرکی تیرسوی دی) بیا مونږ دا وریځه دمځکی دوچی ټکړی طرف ته شړو (چی هلته ورځخه باران کیږی) بیا مونږ ددی په ذریعه سره (یعنی ددی وریځی داوبو په ذریعه) مځکه (په بوټو سره) ژوندی کوو ددی دوچیدو ځخه وروسته (اولکه ځنګه چی دمځکی په مناسب دی ته ژوند ورکول سو) دغه شان (په قیامت کی دانسانانو) ژوندی پورته کیدل دی (چی د دوی مناسب ژوند به دوی ته ورکول سی ، وجه دتشبیه ظاهره ده چی په دواړو کی دیو زائل سوی صفت پیداکول اواعاده ده ، که ځه هم په مځکه کی صرف یوعرضی امر یعنی دنشو اونما تعلق سوی دی اوپه اندامونو کی یوامر جو هری یعنی دروح ، دا مضمون دحشر اونشر ددلیلونو دتوحید په ضمن کی تبعًا راغلی دی ، بیا ددی بیا پورته کیدو په مناسبت سره

یو بل مضمون دی ، هغه دا چی کله په قیامت کی ژوندی کیدل دی نو دهغه ځای دذلت اوخواری څخه محفوظ کیدو فکر کول ضروری دی ، په دی باره کی مشرکانو خپل خودساخته معبودان دشیطان په فریب کی په راتلو سره دعزت حاصلولو ذریعه مقرر کړی وه ، هغوی به ویل هٰؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ، یعنی دا زمونږ علی الاطلاق شفیعان دی په دنیوی حاجتونوکی هم اوکه قیامت یو شی وی نو داخرت دنجات دپاره هم لکه چی حق تعالی په سورة مریم کی ارشاد فرمایلی دی ، وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا : ددی متعلق ارشاد دی چی) کوم سړی (په اخرت کی) عزت حاصلول غواړی (او دا حاصلول ضروری هم څکه دی چی داخرت واقع کیدل یقینی امر دی) نو (ده ته په کار دی چی دالله ﷻ عزت حاصل کی څکه چی) ټول عزت (بالذات) دخدای دپاره دی (اونوروته چی کله وی نو بالعرض به وی اوما بالعرض همیشه دما بالذات محتاج وی ، نو په دی کی ټول دخدای محتاجه سول ، او دخدای څخه ددی دحاصلولو طریقه دا ده چی قولاً اوعملاً دده اطاعت اوانقیاد اختیار کړی چی دخدای په نزد داشی پسندیده دی چنانچی) ښه خبره هغه ته رسیږی (یعنی هغه یی قبلوی) اوښه کارونه هغه ته رسیږی (په ښه خبره کی دتوحید کلمه اوټول ذکرونه دالله ﷻ اوپه ښه کارکی دزړه تصدیق اوټول نیک عملونه ظاهری اوباطنی دا خل دی نو معنٰی دا سوه چی دتوحید دکلمی اوټولو ذکرونو دمقبول جوړیدو ذریعه نیک عمل دی او مقبولیت عام دی ، اصل قبولیت اومکمل قبولیت دواړو ته اودا اجمال نورو دلیلونو داسی مفصل کی چی دزړه تصدیق خو دټولو پاکو کلمو دپاره دنفس قبول شرط دی ، ددی څخه بغیر هیڅ ذکر مقبول نه دی اونور نیک عملونه دټولو پاکو کلمو دپاره دمکمل قبولیت شرط دی نه چی نفسی دقبلولو څکه چی دفاسق څخه که دکلمی طیبی صدور وی نو هم قبلیږی ، مگر مکمل قبولیت نه وی ، نوکله چی داشیان دالله ﷻ په نزد پسندیده دی نوکوم سړی چی دا اختیار کړی ، هغه به معزز وی) او کوم خلک چی (ددی خلاف طریقه اختیار کړی ستا مخالفت کوی چی دا دالله ﷻ مخالفت دی اوستا سره) بدبد تدبیرونه کوی ، هغو ته به سخت عذاب وی (کوم چی به موجب دهغوی دذلت وی او دهغوی خود ساخته معبودان به هغوی ته هیڅ عزت ورنه کړل سی ، بلکه بالعکس به هغوی په خپله د دوی خلاف سی لکه چی الله ﷻ په سورة مریم کی فرمایلی دی ، سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا : دا خو به د دوی خسران په اخرت کی وی) او (په دنیاکی به هم دوی ته داخسران وی چی) ددی خلگو دا مکر به نیست او نابود سی (یعنی په دی تدبیرونوکی به دوی کامیاب نه سی ، چنانچی داسی وسوه چی دوی اسلام ختمول غوښتل خو دوی په خپله ختم سول ، دا مضمون په طور دمعترضی جملی تمام سو ، مخ ته بیا واپسی ده دتوحید دمضمون طرف ته ، یعنی دحق تعالی دقدرت مظهر یوهغه وو کوم چی لوړ په اَللّٰهُ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ الخ کی بیان سو) او (دوهم مظهرکوم چی پر توحید باندی دلالت کوی دادی چی) الله ﷻ تاسی (ضمنًا په پیدائش دادم کی) دخاوری څخه پیدا کړاست بیایی (استقلالاً) دنطفی څخه پیدا کړاست بیایی تاسی جوړه جوړه جوړ کړاست (یعنی څینی سړی اوڅینی یی ښځی جوړی کړی داخو دهغه قدرت دی) او (علم دهغه داسی دی چی) یوه ښځه نه حامله کیږی اونه بچی راوړی، مگر دټولو څخه هغه خبر وی (یعنی هغه ته دمخکی څخه دهرڅه خبروی) او (دغه شان) نه دچا عمر زیات (مقرر) کیږی اونه دچاعمرکم

(مقرر) کیږي ، مګر دا ټول په لوح محفوظ کی (لیکل سوي) وي (کوم چی حق تعالی دخپل قدیم علم موافق په دی کی لیکلی دی او که څه هم معلومات بی شمیره اوبی انتهادی مګر داتعجب مه کوی چی دوقوع څخه مخکی ټول واقعات یی څنګه مقدر اومقرر وفرمایل ځکه چی) داټول الله ﷻ ته اسانه دی ځکه چی دده علم ذاتی دی ، دده په نسبت ټول معلومات مخکی دوقوع اوپس دوقوع څخه یوشان دی) او (مخ ته دقدرت نور دلیلونه واوری چی سره ددی چی دأوبو ماده یوه ده، مګر سره دوحدت قابل څخه یی په دی کی په اختلاف دافعالوسره دوه مختلف قسمونه پیداکړل) دواړه دریابونه برابرنه دی (بلکه) یو خو خوږ تنده مړه کوونکی دی چی اوبه یی هم (په وجه دَقبلولو دَطبیعت) په چښلوکی اسانی دی اوبیوتریو تریخ دی (نو دا کار هم دعجائباتو دقدرت څخه دی) او (دوهم دلیلونه دقدرت هم دی کوم چی ددلالت علی القدرت سره دال علی النعمة هم دی ، ځینی خو ددی دریابونو متعلق دی مثلاً داچی) تاسی دهریوه (دریاب) څخه (ماهی راباسی د دوی) تازه غوښه خوری او (دارنګه) کالی (یعنی ملغلری) ورڅخه راباسی کوم چی تاسی اغوندی او (ای مخاطبه!) ته کښتیانی په دی کی وینی چی اوبه څیروی روانی وی چی تاسی (ددی په ذریعه سفر وکی) دهغه رزق تلاش کړی اوچی (رزق حاصل کړی) تاسی (دَالله ﷻ) شکر اداکی (اوځینی نور نعمتونه دی مثلاً داچی) هغه (دَ) شپی (اجزاء دَ) ورځی (په اجزاوو) کی دا خلوی او دَ ورځی (اجزاء دَ) شپی (په اجزاؤ) کی دا خلوی (چی په دی سره دورځی اوشپی دکمیدو اوزیاتیدو متعلق نفعی حاصلیږی) اوهغه لمر او سپوږمی) په کارکی لګولی دی (په دوی کی) هریو تروخت مقرر (یعنی دقیامت تر ورځی) پوری (دغه شان) چلیږی ، دا الله (چی شان یی دادی) ستاسی پروردګار دی ، دهغه حکومت دی او دهغه څخه ماسوا څوك چی بولی نوهغه دخرما دهډوکی دپوستکی په قدر هم اختیار نه لری (چنانچی په جماداتوکی خوظاهره ده اوپه ذوات الارواح کی په دی معنٰی چی بالذات اختیار نه لری اوددغو داحالت دی چی) که تاسی یی بولی هم نو هغه (اول خو) اوری نه (جمادات خوپه دی وجه چی په دوی کی داوریدو صلاحیت نسته اوذوات الارواح په دی معنٰی چی دمرګ څخه وروسته د دوی اوریدل لازمی اودائمی نه دی ، کله چی الله ﷻ وغواړی ، اوروی یی ورته، کله چی نه وغواړی نه یی اوری) اوکه (بالفرض) وایی وری هم نو ستاسی جواب نه سی درکولی او دقیامت په ورځ به هغوی (په خپله) ستاسی دشرك کولو مخالفت کوی (لکه داقول دالله ﷻ دی ، مَاكَانُوْٓا اِيَّانَا يَعْبُدُوْنَ : وغیر ذلك من الایت) او (موږ چی څه فرمایلی دی دهغه په صدق کی ذره شك اوشبهه نسته ځکه چی موږ دکارونو په حقیقت پوره خبر لرو ، او ای مخاطبه!) تاته به دخبر لرونکی په شان هیڅوك خبر درنه کړی (بس زموږ دا ښودنه دټولو څخه زیاته صحیح ده)

**معلومات اومسئلي:** اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ : ددی څخه په مخکی آیت کی دا ښوول سوي ده چی کوم سړی دعزت اوقوت طلبګاروی نوده ته پوهیدل په کار دی چی دا دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاپه وس کی نسته ، کوم شیان چی دغو خلګو معبودان جوړ کړی دی یادکومو سره چی دعزت په توقع باندی دوستی ساتی هغه چاته عزت نه سی ورکولی په دی آیت کی دالله ﷻ څخه دعزت اوقوت حاصلولو طریقه یی ښوولی ده چی ددی دوه اجزاء دی ، یوه کلمه طیبه یعنی کلمه دتوحید اودَالله ﷻ

دذات اوصفاتو علم ، دوهم عمل صالح یعنی په زړه سره ایمان راوړل ، بیا ددی دمقتضی موافق دشریعت تابع عمل کول ، حضرت شاه عبدالقادر په موضح القرآن کی فرمایی چی دحصول عزت دانسخه بالکل صحیح اومجربه ده ، شرط دا دی چی په ذکر الله اوعمل صالح مداومت وی ، دامداومت چی یو مقرر حد ته ورسیږی نوالله ﷻ ددی کوونکی ته هغه لازوال عزت په دنیا اواخرت کی نصیب کړی چی نظیر یی نسته .

په ذکرسوی آیت کی ددی دواړو جزونو تعبیر په دی الفاظو سره سوی دی چی ښه کلام دالله ﷻ طرف ته خیژی اورسیږی اونیك عمل ده ته پورته کیږی اورسیږی دَ، اَلْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ : په ترکیب نحوی کی څو احتماله دی دهر احتمال په اعتبار سره دجملی معنٰی جلا کیږی ، دتفسیر امامانو ددی احتمالونو مطابق تفسیر دخپلی خپلی رایی مطابق کړی دی ، اولنی احتمال خو هغه دی دکوم مطابق چی په لنډ تفسیر کی ترجمه سوي ده ، چی دَيَرْفَعُهُ ضمیر فاعل دعمل صالح طرف ته راجع وی اوضمیر مفعول دکلمه طیبه طرف ته اومعنٰی به دا وی چی کلمه طیبه دالله ﷻ طرف ته خیژی ، مګر ددی دخیژولو ذریعه عمل صالح وی ، جمهور امامان دتفسیر ابن عباس رضی الله عنه ، حسن بصری، ابن جبیر رحمه الله مجاهد ضحاك، شهربن حوشب وغیره دا اختیار کړي ده او دالله ﷻ طرف ته دختلو اوخیژولو څخه مراد دالله ﷻ په نزد مقبول کیدل دی په دی وجه خلاصه ددی جملی به دا وی چی کلمات طیبه برابره خبره ده که کلمه توحید وی یانور ذکرونه تسبیح تحمید وغیره د دوی څخه یو شی بغیر دعملِ صالح څخه دالله ﷻ په نزد مقبول نه وی ، په دی کی دعملِ صالح اهم جزء تصدیق قلبی دی ، یعنی په زړه سره په الله ﷻ او دهغه په توحید ایمان راوړل دا خو مطلقًا دقبولیت داعمالو لازمی شرط دی ددی څخه بغیرنه کلمه دلَآ اِلٰهَ اِلَّا الله مقبوله ده نه څه بل ذکر .

او دعمل صالح نور اجزآء لمونځ روژه وغیره نیك عملونه او دمحرماتو اومکروهاتو څخه پرهیزدی ، دا که څه هم مطلقًا دقبولیت شرط نه دی مګر دقبولیت تامه شرط داعملونه هم دی نوکه یو سړی په زړه کی ایمان اوتصدیق نه لری نو هغه که هرڅومره په ژبه کلمه توحید وایی اوتسبیح اوتحمید کوی دالله ﷻ په نزد ده ته به هیڅ حصه دقبولیت حاصله نه وی اوڅوك چی ایمان اوتصدیق خو لری ، مګر نورنیك عملونه نه کوی یاپه دی کی کوتاهی کوی دده ذکر الله اوکلمه توحید بالکل ضائع خوبه نه وی ، صرف دومره کار به وکی چی دهمیشه عذاب څخه به ده ته نجات ورکول سی ، مګر مکمل قبولیت به ده ته حاصل نه وی چی ددی اثربه دا وی چی په قدر دخپل ترك عمل اوکوتاهی به عذاب تیر وی .

په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی الله ﷻ یو قول بغیر دعمل څخه اویوعمل اوقول بغیر دنیت څخه ، او یو قول او عمل اونیت بغیر دمطابقت دسنت څخه نه قبلوی (قرطبی)

ددی څخه معلومه سوه چی دمکمل قبولیت شرط دسنت مطابق کیدل دی که قول هم، عمل هم اونیت هم دا تول برابر وی ، مګر دعمل طریقه دسنت مطابق نه وی نوقبولیت تامه به ورته حاصل نه وی .

اوځینو مفسرینو ددی جملی ترکیب نحوی دامقرر کړی دی چی دَيَرْفَعُهُ ضمیر فاعل دکلمه طیبه طرف ته او ضمیر مفعول دعمل صالح طرف ته راجع دی په دی صورت کی به معنٰی دجملی داولی څخه بالکل مختلفه داسی وی چی کلمه طیبه یعنی ذکرالله عمل صالح پورته کوی اوپورته خیژوی یعنی قابل قبول

بی جوړ وی ، ددی مطلب به دا وی چی کوم سړی دعمل صالح سره ذکر الله هم ډیر کوی نو دا ذکر الله دده عمل ښائسته اوقابل قبول جوړ وی .
اوحقیقت دا دی چی څنګه صرف کلمه توحید اوتسبیحات بغیر دعملِ صالح څخه کافی نه دی ، دغه شان عمل صالح او دامر اونهی پابندی هم بغیر دکثرت دذکر الله څخه بی رونقه وی ، دذکر الله ډیروالی نیك عملونه ښائسته کوی اوقابل قبول یی جوړ وی .
وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَّلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ : ددی آیت مطلب دجمهورو مفسرینو په نزد دا دی چی الله ﷻ کوم سړی ته اوږد عمر ورکړی ، هغه داول څخه په لوحِ محفوظ کی لیکل سوی وی ، دغه شان رچا عمر چی کم ساتی هغه هم په لوحِ محفوظ کی د اول څخه لیکلی وی ، ددی خلاصه دا ده چی دلته دعمر اوږدوالی اوکم والی دفردِ واحد دپاره مرادنه دی ، بلکه خبره دنوع انسانی متعلق ده چی ددی یو فرد ته اوږد عمر ورکول کیږی ، بل ته دده څخه کم ، دا تفسیر دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ابن کثیر نقل کړی دی ، جصاص دحسن بصری اوضحاك څخه هم دا قول نقل کړی دی ، په دی وجه ابن جریر، ابن کثیر، روح المعانی وغیره عامو تفسیرونو کی دا دجمهورو تفسیر مقرر کړی دی اوځینی حضرات فرمایی چی که دعمر زیاتی اوکمی ته دیوه سړی متعلق وویل سی نو په عمرکی دکمی کولو دا مطلب دی چی دهر سړی کم عمر چی الله ﷻ لیکلی دی هغه یقینی دی اوکومه ورځ چی تیریږی دهغه دعمر دمقرری مودی څخه یوه ورځ کمیږی چی دوې تیری سی نو دوې کمی سی، دغه شان هره ورځ بلکه هره ساه دده عمرکموی، دا تفسیر دشعبی ابن جبیر، ابو مالك، ابن عطیه اوسدی څخه منقول دی (روح) دا مضمون یی په دی شعرکی داسی ادا کړی دی .

حَيَاتُكَ اَنْفَاسٌ تُعَدُّ فَكُلَّمَا مَضٰى نَفَسٌ مِّنْهَا انْتَقَصْتَ بِهٖ جُزْءٌ

یعنی ستا ژوند دیوڅو په شمار ساګانو نوم دی نوهرکله چی یوه ساه تیریږی ستادعمر یو جزء ختمیږی .
امام نسایی ددی آیت په تفسیرکی دحضرت انس بن مالك ﷺ څخه داروایت کړی دی چی دوی دنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی دوی فرمایل ، مَنْ سَرَّهٗ اَنْ يُّبْسَطَ لَهٗ فِيْ رِزْقِهٖ وَيُنْسَاَ لَهٗ فِيْٓ اَثَرِهٖ فَلْيَصِلْ رَحِمَهٗ (بخاری ، مسلم او ابوداود هم دا حدیث دیونس بن یزید ایلی په روایت سره نقل کړی دی ، معنیٰ دحدیث دا ده چی کوم سړی غواړی چی دده په رزق کی فراخی اوعمر کی زیاتی وی ، نو ده ته په کار دی چی صله رحمی کوی یعنی دخپلو ذی رحمو دوستانو سره دی ښه سلوك کوی ، په ظاهره ددی څخه معلومیږی چی په صله رحمی سره عمر زیاتیږی ، مګر ددی مطلب یو بل حدیث په خپله واضح کړی دی هغه دا دی .
ابن ابی حاتم دحضرت ابو درداء ﷺ څخه روایت کړی دی ، هغه فرمایی چی مونږ ددی (مضمون) ذکر دنبی کریم ﷺ په مخکی وکی نو دوی ﷺ وفرمایل چی (عمر خو دالله ﷻ په نزد یو مقرر اومقدر دی) کله چی مقرره موده پوره سی نوچاته یوه ذره مهلت هم نه سی ورکولی بلکه دزیادت دعمر څخه مراد دا دی چی الله ﷻ ده ته صالح اولاد ورکړی هغوی دده دپاره دعا کوی داسړی نه وی او ددی خلګو دعاګانی ده ته په قبر کی رسیږی (یعنی دمرګ څخه وروسته هم ده ته هغه فائده رسیږی کومه چی په خپله دده په ژوند کی ده ته حاصلیږی ، دغه شان ګویا دده عمر زیات سو ، دا دواړه روایتونه ابن کثیر نقل کړی دی) لنډه دا ده

چي په کومو احادیثو کي دځینو عملونو متعلق داراغلي دي چي په دي سره عمر زیاتیږي ، ددې ځنو مراد دعمر دبرکت زیاتیدل دي .

وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا: یعني دتریو اوخوږ دواړو دریابونو څخه تاسي ته تازه غوښه دخوراك دپاره درکول کیږي ، مراد ددي څخه ماهي دي ، په دي آیت کي دماهي څخه په لفظ دغوښي سره په تعبیر کولوکي دي طرف ته اشاره ده چي ماهي خود بخوده حلاله غوښه ده ، دده ذبح کولو ته ضرورت نسته ، په خلاف دنورو حیوانانو دوچي څخه چي تر څو پوري هغه دالله ﷻ په نوم ذبح نه کړی ، حلال نه وي ، په ماهي کي دا شرط نسته ، په دي وجه دغه جوړه اوتیاره غوښه ده اود ، حلیۃ معنی کالي دي ، مراد ورڅخه ملغلري دي ، دایت څخه معلومه سوه چي ملغلره لکه څنګه چي په تریو دریاب کي پیدا کیږي په خوږو دریابونو کي هم وي کومه چي دعام شهرت څخه خلاف ده ، ځکه چي معروفه او مشهوره دا خبره ده چي ملغلري په تریو سمندر کي پیدا کیږي اوحقیقت دا دی کوم چي دقرآن دالفاظو څخه ظاهر دي چي په دواړوکي ملغلري پیدا کیږي ، البته په خوږو سمندرونو کي ډیري کمي او په تریو کي ډیري زیاتي پیدا کیږي ، دزیاتوالي په وجه دا شهرت وسو چي ملغلري صرف دتریو سمندر څخه راوزي .

او په تَلْبَسُونَهَا: کي دمذکر دصیغي په استعمالولو سره دي طرف ته اشاره وسوه چي دملغلرو استعمال دسړو دپاره هم جائز دی ، په خلاف دسرو او سپینو څخه چي ددي په طور دکالي استعمالول دسړو دپاره جائز نه دي (روح)

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ : یعنی دا بتان یاځیني انبیاء یاملائکي کوم چي تاسي خدایان ګڼي اوعبادت یي کوی که دا دمصیبت په وخت کي رابلي نو اول خو دا ستاسي خبره اوریدی نه سي ځکه چي په بتانو کي خو داوریدو صلاحیت نسته په انبیاؤ اوملائکو کي که څه هم صلاحیت سته ، مګر هغوی نه هرځای موجود دي ، نه دهریوه خبره اوریدی سي ، مخ ته فرمایي چي که بالفرض دوي واوري هم لکه ملائکي اوانبیاء نو بیا هم هغوی ستاسي درخواست نه سي پوره کولي ، ځکه چي د دوي په خپله قدرت نسته او دالله ﷻ داجازت څخه بغیر دوي ته دچا سفارش نه سي کیدی.

دسماع موتی مسئله کومه چي مخ ته تیره سوي ده ، ددي آیت څخه نه ددي اثبات ثابتیږي نه نفي ، ددي بحث دلیلونه نور دي کوم چي په سورة روم کي په تفصیل سره راغلي دي .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ

اي خلقو! تاسي محتاج یاست الله ﷻ ته اوهغه الله بي پرواه دي تعریفونو والا ، که وغواړي نو لیری به کړي تاسي

جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

اونوی مخلوق به راولي ، اودا خبره په الله ﷻ ګرانه نه ده ، او نه سي پورته کولي پورته کوونکي بار دبل

وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ

او كه را وبلي دروند بار والا خپل بار پورته كولو ته نو څوك به يې پورته نه كړي دده څخه يوه زره كه څه هم

ذَا قُرْبَىٰ ۗ إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا

وي خپلوان نو ته بيروې هغه كوم چې بيريږي درب خپل څخه په پټه اوقائم ساتي

الصَّلَاةَ ۚ وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ وَمَا

لمونځ اوڅوك چې پاكيږي نوبيشكه پاكيږي دخپل ځان دپاره ، اوالله ﷻ ته دټولو واپسي ده ، او

يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ

برابر نه دي ړانده اوليدونكي ، او نه تياره اونه رڼا ، او نه سايه

وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ

اونه غرمه ، او برابر نه دي ژوندي اونه مړه ، بيشكه الله ﷻ اوروي

مَنْ يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾

هغه چاته چې غواړي ، او ته نه يې اوروونكى په قبرونو كې پرتوته ، ته خو بس دبيرې خبر رسوونكى يې

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا

مونږ ليږلى يې ته دحق دين سره خوشخبرې وركوونكى او بيروونكى ، او يوه فرقه داسې نه ده سوې

نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ

چې بيروونكى په كې نه دي تيرسوى ، او كه تا درواغجن كوي نو درواغجن كړي دي هغو خلقو چې د دوى څخه

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ

مخكې وه ، راغلي دي هغوته رسولان دهغوى په ښكاره خبرو سره اوپه صحيفو او روښانه كتاب ، بياونيول ما

كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

منكران نو څه رنګه سو زما انكار۔

لنډتفسير: اى خلكو! تاسى خداى ته محتاجه ياست اوالله ﷻ (خو) بى نيازه (اوپه خپله تولو) تعريفونو والا دى (نو داحتياج ترمخه تاسى ته دتوحيد وغيره تعليم سوى دى ، كه مو ونه منى نو خپل نقصان به وكړى باقى الله ﷻ ته خو په وجه دذاتى غنا دذاتى كمال ستاسى ياستاسى دعمل هيڅ حاجت نسته چى گوندى دهغه دنقصان احتمال وى او په كفر چى كوم ضرركيدونكى دى ، خداى ﷻ دهغه فى الحال په واقع كولو هم قادر دى چنانچى) كه هغه وغواړى نو (ستاسى دكفر په سزا كى به) تاسى فنا كړى اوبر نوى مخلوق به پيدا كړى (كوم چى ستاسى په شان كفر او انكار به نه كوى) او دا خبره خداى ته څه مشكله نه ده (ليكن دمصلحت په وجه مهلت دركوى غرض دا چى دلته خو داضرر محض محتمل الوقوع دى ، ليكن په قيامت كى به دغه ضرور واقع سى) او (هغه وخت به داحالت وى چى يو) څوك به دبل بار (دګناه) نه سى پورته كولى او (په خپله به څوك دچاڅه رعايت وكړى ، حالت به دا وى چى) كه يو درروند بار والا (يعنى يو ګناهكار) څوك دخپل بار دپورته كولو دپاره راوبولى (هم) خو بيابه هم دده څخه هيڅ بار پورته نه سى ، كه څه هم هغه سړى (كوم چى ده رابللى وى دده) خپلوان (ولى نه) وى (نو دغه وخت به پوره ضرر ددى كفر اوبدعملى په خپله برداشت كول وى ، دا خو دمنكرانو بيرول سول ، مخ ته نبى كريم ﷺ ته تسلى ده چى اى محمد ﷺ ته د دوى په انكارچى سزابه يى دوى يوه ورځ ضرور برداشت كوى ، دومره غم اوافسوس ولى كوى) ته خو (داسى بيرونكى يى چى نفع په مرتب وى) صرف داسى خلګ بيرولى سى كوم چى بى ليدو دخپل رب څخه بيريږى او دلمانځه پابندى كوى (مراد ددى اَلَّذِيْنَ څخه مومنان دى ، يعنى ستاپه بيرولو سره صرف مومنان نفع مند كيدى سى ، فى الحال وى ياپه اعتبار دانده، اوامر مشترك په دواړوكى طلب دحق دى ، مطلب دا دى چى دحق طالب نفع مند كيدى سى ، دا خلګ دسره دحق طالبان نه دى ، د دوى څخه اميد مه ساته) او (ته د دوى په ايمان نه راوړلو سره دومره فكر ولى كوى) كوم سړى چى (ايمان راوړى دكفر اوشرك څخه) پاك سى هغه دخپل ځان دَ (نفع دَ) پاره پاكيږى او (څوك چى ايمان رانه وړى هلته به ورسره وكتل سى ځكه چى دټولو) دالله ﷻ طرف ته واپس كيدل اوتلل دى (نو كه نفع ده نو د دوى ده ، ته ولى غم كوى) او (ددى خلګو څخه به څه توقع ولرلى سى چى د دوى علم او ادراك په مثل دادراك دمومنانو وى اودمومنانوپه شان دوى هم حق قبول كړى اودحق دقبلولو په دينى فائدوكى هم دا خلګ شريك سى ، ځكه چى دمومنانو مثال په حق بينى كى دبينا بنده په شان او د دوى مثال په عدم ادراك دحق كى دړوند بنده په شان دى او دغه شان مومنانو دحق دادراك په ذريعه چى څنګه دهدايت طريقه اختيار كړې ده ، دغه شان دحق دطريقى مثال دنور دى اوكافر چى دعدم ادراك دحق سره كومه طريقه اختياركړې ده دهغه مثال دتيارى په شان دى لكه چى الله ﷻ فرمايى ، وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا: او دغه ډول چى كومه ثمره دجنت وغيره به په دى طريقه مرتبه وى ، دهغه مثال ديخى سايى په شان دى اوكومه ثمره دجهنم وغيره چى په باطله طريقه به مرتب وى ، دهغه مثال دسرو غرمو په شان دى ، لكه چى الله ﷻ فرمايى ظِلٍّ مَمْدُوْدٍ تردى قوله پورى ، فِيْ سَمُوْمٍ، او ظاهره ده چى) ړوند اوبينا برابرنه دى ، اونه تياره اورڼا ، اونه سايه اوغرمه (نو نه د دوى او مومنانو علم اوادراك به برابروى اونه د دوى طريقه اونه ثمره ددى طريقى) او (په مومن اوكافركى

چي کوم تفاوت دبينا اونابينا په شان ويل سوي دي نو ددې څخه مقصود نفي دکمې ده نه چي دزياتي ، ځکه چي په دوي کي تفاوت دمړ او دژوندي په شان دي ، نو د دوي دبرابرۍ دنفي دپاره داسي ويل هم صحيح دي چي) ژوندي او مړي نه سي برابريدي (اوکله چي دوي مړي دي نو دمړو ژوندي کول خو دخداي په قدرت کي دي ، دبنده په قدرت کي نه دي نوکه خداي دوي ته هدايت وکړي نوبله خبره ده ځکه چي) الله ﷻ چي څوك وغواړي برابر وي يې (باقي ستاپه کوشش سره به داخلګ حق قبول نه کړي ، ځکه چي د دوي مثال دمړو تا واوريدې) اوته هغو خلګوته نه سي اورولی کوم چي په قبرونوکي (دفن) دي (ليکن که دوي يې ونه مني نو ته غم مه کوه ځکه چي) ته خو (دکافرانو په حق کي) صرف بيرونکی يې (ستا په ذمه دا نه دي چي دغه کافران وبيرېږي او ويې مني هم ، او دا بيرول ستا دخپل طرف څخه نه دي لکه دنبوت منکرانو چي به ويل ، بلکه زمونږ دطرف څخه دي ځکه چي) مونږ تاته حق (دين) درکړی دی (مسلمانانو ته) خوشخبري اورونکی او (کافرانوته) بيره اورونکی جوړ کړی ليږلی يې او (داليږل څه نوې خبره نه ده ، لکه چي کافرانو به ويل بلکه) داسي يوامت نه دي تيرسوي په کوم کي چي څوك بيرونکی (يعني پيغمبر) نه وي تيرسوي اوکه داخلګ تا درواغجن کړي (نوته ددغو تيرو پيغمبرانو دکوموچي اوس اجمالاً ذکر سوي دي اوتفصيلاً يې په نورو ايتونوکي ذکر سوي دي ، دکافرانو سره معامله درياده کړه اوخپل ځان پوه کړه ځکه چي) کوم خلګ د دوي څخه مخکي تير سوي دي هغوي هم (دخپل وخت پيغمبران درواغجن کړي وه (او) هغوي ته هم دهغوي پيغمبرانو معجزې اوصحيفي اوروښانه کتابونه راوړي وه (يعني څينوصحيفي اوځينو کتابونه اوځينو صرف معجزې دنبوت دتصديق دپاره اواحکام دتيرو انبياؤ راوړل) بيا (کله چي هغوي درواغجن کړل نو) ماهغه کافران ونيول نو (وګوره) زماڅنګه عذاب سو؟ (دغه دول به د دوي په وخت دوي ته سزا ورکړم)

**معلومات اومسئلې:** وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ : يعني دقيامت په ورځ به يو سړی دبل سړي دګناهونو بار پورته نه کړي ، هر يوه ته به خپل بار په خپله لوړول وي او په سورة عنکبوت کي چي راغلي دي چي ، وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ : يعني ګمراه کوونکي خلګ به دخپل ګمراه کيدو بار هم پورته کوي او دومره بار به ددې لوړ وي چي دوي نور ګمراه کړي وه ، ددې مطلب دا نه دي چي کوم يې ګمراه کړي وه دهغوي بار به دا خلګ څه سپك کړي ، بلکه دهغه بار به پرهغوي پوره پوره وي اودګمراه کوونکو دجرم دوچنده کيدو په وجه سره به دهغوي بارهم دوچنده سي يو دګمراه کيدو دوهم دنورو دګمراه کولو په دې وجه په دې دواړو ايتونوکي څه تعارض نسته (روح)

اوحضرت عکرمه ﷺ دذکرسوي آيت په تفسيرکي فرمايي چي په دغه ورځ به خپل پلارخپل زوی ته روايي چي ته پوهيږې چي زه ستاځومره شفيق اومهربانه پلار وم ، هغه به اقرار وکي چي بيشکه ستا احسانات بې شميره دي اوزمادپاره تاپه دنياکي ډيرتکليفونه تيرکړي دي، اوس به ورته پلار ووايي چي زويه ! نن زه ستامحتاجه يم، دخپلونيکيوڅخه لږڅه ماته راکړه چي زمانجات وسي ، زوی به ورته ووايي چي پلاره تاديرلږ شی طلب کی ، مګر زه څه وکړم که زه تاته دا درکړم نو زما به دغه حال سي په دې وجه مجبور يم ، بيا به هغه خپلی بي بي ته دا ووايي چي ماپه دنياکي په تا خپل هرڅه قربان کړل ، نن ماته

ستادلړو نیکیو ضرورت دی ، هغه را کړه ، ښځه به ورته هم هغه جواب ورکړي کوم چې زوی ورکړی وو .
حضرت عکرمه رحمه الله فرمایي چې دا مراد دی ددی آیت ، وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ : اوفرمایي چې دقرآن کریم
په ډیروایتونوکی دامضمون بیان سوی دی یوځای، لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا
یعنی په دغه ورځ به نه یو پلار خپل زوی دعذاب څخه خلاص کړي ، نه زوی پلار، مراد دا دی چې څوک
به دبل ګناه په خپل سرنه اخلي اوهغه به نه سی محفوظ کولی، دشفاعت معامله ددی څخه جلاده ، دغه
شان په بل آیت کی فرمایي ، يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۝ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ : یعنی په دغه ورځ به
انسان تنبتی دخپل ورور اومور اوپلار څخه او دخپلی ښځی او اولاد څخه ، دتښتیدو مطلب دا دی چې
هغه به وبیریږي چې هسی نه هغوی په مادخپلی ګناه درا اچولو یازما دڅه نیکی اخیستلو فرمائش ونه
کړي (ابن کثیر)

وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ : ددی آیت په شروع کی دکفارو مثال دمړو سره او دمومنانو دژوندو سره
ورکړی دی ، ددی په مناسبت سره دلته دمَنْ فِي الْقُبُورِ څخه مراد کفار دی ، مطلب دا دی چې لکه څنګه
چې ته مړوته نه سی اورولی ، دغسی دی ژوندو کافرانو ته هم نه سی اورولی .
دی آیت په خپله دا خبره واضحه کړه چې دلته داورولو څخه مراد هغه اورول دی کوم چې مفید ، مؤثر
اونافع وی ، کنه نو مطلق اورول خوکفاروته همیشه سوی اولیدل سوی دی چې دوی ته به تبلیغ کیدی او
دوی به اوریدی ، په دی وجه مراد ددی آیت دا دی چې څنګه ته مړوته حق خبره اورول اوحق ته را وستل
نه سی کولی څکه چې هغوی ددنیا ددارالعمل څخه داخرت دارالجزاء ته تللی دی ، هلته که څه هم هغوی
دایمان اقرارهم وکړي نو معتبر نه دی ، دغه شان دکفاروحال دی ، ددی څخه ثابته سوه چې مړوته
داورولو کومه نفی چې په دی آیت کی سوي ده دهغه څخه مراد خاص اسماع نافع ده ، دکوم په وجه چې
اوریدونکی باطل پریږدی اوحق ته راسی ، ددی تقریر څخه واضحه سوه چې دسماع موتی دمسئلی سره
ددی آیت هیڅ تعلق نسته دا مسئله په خپل ځای مستقله ده چې مړی دژوندو خبری اوری اوکه نه ؟ ددی
مفصل تحقیق په سورة روم اوسورة نمل کی تیر سوی دی .

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا ۚ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ

ایاته نه ګوری چې الله نازلی کړي دآسمان څخه اوبه بیامونږ را ویستلی په دی سره میوه چې مختلف دی رنګونه

بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ

اوپه غرونوکی حصی دی سپینی اوسری مختلف دی ددې رنګونه اوتك تور ، او په خلقو انسانانوکی

وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ

او په ځینجیوکی اوپه حیوانانو کی مختلف دی د دوی رنګونه ، دغه شان دالله ﷻ څخه بیریږي

مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ﴿۲۸﴾

هغه دده په بندګانو کي کوم چي پوه دي ، په تحقيق الله زبردست دي بخښني والا .

**تفسير**: (اې مخاطبه !) ايا تا دي خبري ته نه دي کتلي چي الله ﷻ د آسمان څخه اوبه نازلي کړي بيا مونږ ددي (اوبو) په ذريعه دمختلفو رنګونو ميوي پيدا کړي (برابره خبره ده که داسي چي قسمونه اونوع يي جلا جلا وي يا ديوه قسم اويوې نوع ميوي دمختلفو رنګونو وي) او (دغه شان) دغرونو هم مختلفي حصي دي (ځيني) سپين او (ځيني) سره (چي بيا په خپله) په دغو (سپينو ، سرو) کي هم رنګونه مختلف دي (ځيني ډير سپين او ډير سره ځيني لږ سپين اولږ سره) او (ځيني نه سپين او نه سره بلکه) ډير تک تور او دغه شان په انسانانو اوحيوانانو اوڅارويو کي هم ځيني داسي دي چي دهغوي رنګونه مختلف دي (ځيني وختونه داختلافو د اقسامو اواصنافو سره داختلاف درنګ وي اوځيني وختونه په يوه قسم کي مختلف رنګ وي نو کوم خلګ چي په دليلونو دقدرت کي فکر کوي هغوي ته دخداى ﷻ دعظمت علم وي او) دخداى څخه دده هغه بندګان بيرېږي کوم چي (دده دعظمت) علم لري (که دعظمت علم يي محض اعتقادي اوعقلي دي نو دا بيره به هم اعتقادي عقلي وي اوکه علم دعظمت درجي دحال ته رسيدلى وي نو بيره به هم د درجي دحال وي چي ددي دخلاف څخه به طبعي نفرت اوتکليف کيدى سي) واقعي الله ﷻ (څخه بيره في نفسه هم ضروري ده ځکه چي هغه) زبردست دي (چي هرڅه کولى سي اودخپل مطلب دپاره هم ضروري ده ، ځکه چي هغه دبيريدونکو دګناهونو) لوى بخښني والا دي .

**معلومات اومسئلي . دايتونو ترون** : ځيني حضراتو فرمايلي دي چي په دي ايتونو کي واپسي ده مضمون دتوحيد ته ، چي دا يي په دليلونو دقدرت سره مدلل کړي دي اوځينو فرمايلي دي چي په تيرو ايتونو کي دخلګو دحالاتو اختلاف والي او ددي تمثيلات بيان فرمايلي دي ، وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۝ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ۝ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ: دا ددي زيات بيان اووضاحت دي چي دالله ﷻ په مخلوق کي تفاوت يو خلقي او طبعي امر دي او تر نباتاتو اوجماداتو پوري موجود دي او دا اختلاف صرف په صورت او رنګ کي نه دي بلکه په طبائعو کي هم دي .

ثَمَرٰتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا: په ثمراتو کي درنګونو اختلاف يي دترکيب نحوي په اعتبارسره حال جوړکي او مُخْتَلِفًا منصوب يي ذکرکړي دي اومخ ته په غرونو کي درنګونو اختلاف، دغه شان په انسانانو اوڅارو وغيره کي اختلاف يي په صورت دصفت بيان کړي دي ، په دي وجه يي مُخْتَلِفٌ مرفوع راوړي ، په دي کي دا اشاره کيدى سي چي دثمراتو درنګونو اختلاف خوپه يوحال نه دي، داپه لږلږ وقفه سره بدليږي په خلاف دغرونو او انسانانو اوحيوانانو چي دهغوي کوم رنګ دي ، دغه عمومًا قائم پاته کيدونکي دي بدليږي نه .

او په غرونو کي يي جُدَدٌ وفرمايل ، دا جُدَّةٌ جمع ده ، چي معنٰى يي دهغه کوچني لارې ده کوم ته چي جَادَّةٌ هم ويل کيږي اوځيني حضراتو جُدَّةٌ په معنٰى دقطعي اوحصي مقرر کړي دي ، مطلب په دواړو صورتونو کي دغرونو د اجزاوو مختلف رنګونه دي ، په کومو کي چي دټولو څخه اول دسپين اوپه اخر کي دتور ذکر وفرمايي او په مينځ کي يي دسور په ذکر سره مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ وفرمايل په دي کي دي طرف ته

اشاره راوزي چې اصل رنګونه په دنيا کې دوه دي سپين اوتور اوباقي رنګونه ددې سپينوالي او توروالي په مختلفو درجو سره دمرکب کيدو ښخه جوړيږي.

كَذٰلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا: دلته په لفظ دكَذٰلِكَ باندې دجمهورو په نزد وقف دی کوم چې ددې نښانه ده چې دالفظ دتير مضمون سره متعلق دی ، يعني مخلوقات په مختلفو انواعو او اقسامو او مختلفو رنګونو په لوی حکمت سره جوړول دا دالله ﷻ دقدرت او حکمت خاص نښانې ده .

او په ځينو روايتونوکې دا هم دي چې ددې لفظ تعلق دمخکې جملې سره دی يعني لکه څنګه چې ميوې غرونه ، حيوانات او انسانان په مختلفو رنګونو کې تقسيم دي ، دغه شان په خشيت الله کې هم دخلګو درجې مختلفې دي چاته ددې اعلى درجه حاصله ده ، چاته کومه اومدار ددې په علم دی دکومې درجې چې علم دی ، ددغه درجې خشيت هم دی (روح)

په تير ايت کې يې ارشاد فرمايلي وو ، إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ : په دې سره يې نبي کريم ﷺ ته دتسلي دپاره فرمايلي وه چې ستا دبيرولو اوتبليغ ښخه فائده خوصرف هغه خلګ پورته کوي کوم چې غائبانه دالله ﷻ ښخه خوف اوخشيت لري ، ددې په مناسبت سره يې په آيت ، إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا : کې دهغو خلګو ذکر دی کومو ته چې دالله ﷻ خشيت حاصل دی اولکه څنګه چې اول دکفارو اومنکرانو او د دوی دحالاتو ذکر دی ، په دې کې خاص داولياء الله ذکر دی ، لفظ دإِنَّمَا په عربي ژبه کې دحصر بيانولو دپاره راځي ، په دې وجه ددې جملې معنی په ظاهره دا ده چې صرف علماء دالله ﷻ ښخه بيريږي ، مګر ابن عطيه وغيره دتفسير امامان فرمايي ، چې حرف د إِنَّمَا لکه چې دحصر دپاره راځي ، داسې دچا دخصوصيت دبيانولو دپاره هم مستعمليږي او دلته دامراد دی چې خشية الله دعلماؤ خاص وصف اولازم دی ، دا ضروري نه ده چې په غير عالم کې دې خشيت نه وي (من البحر محيط لابوحيان)

او په آيت کې دلفظ دعلماء ښخه مرادهغه خلګ دي کوم چې دالله ﷻ دذات اوصفاتو کما حقه علم لري اوپه مخلوقاتو دعالم کې دهغه په تصرفاتو او دهغه په احساناتو اوانعاماتو نظر لري صرف عربي ژبه يا ددې صرف نحو او دبلاغت فنون پيژندونکو ته دقرآن په اصطلاح کې عالم نه سي ويل کيدی ترڅو پورې چې ده ته دالله ﷻ معرفت په ذکرسوي طريقه حاصل نه وي .

حسن بصري رحمه الله ددې آيت په تفسيرکې فرمايي چې عالم هغه سړی دی کوم چې په پټه اوښکاره دالله ﷻ ښخه بيريږي اودکوم شي چې الله ﷻ ترغيب ورکړی دی هغه ده ته مرغوب وي اوکوم شي چې دالله ﷻ په نزد مبغوض دی ، دهغه ښخه دده نفرت وي .

اوحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمايي ، لَيْسَ الْعِلْمُ بِكَثْرَةِ الْحَدِيْثِ وَلٰكِنَّ الْعِلْمَ عَنْ كَثْرَةِ الْخَشْيَةِ : يعني په ډيرواحاديثو يادولو ياډيروخبروکولو سره څه علم نسته بلکه علم هغه دی دکوم سره چې دالله ﷻ خوف وي مطلب دا دی چې څومره په چاکې دالله ﷻ خوف وي هغه ددغه درجې عالم دی او احمدبن صالح مصري فرمايي چې خشية الله په ډيرو روايتونو اوډيرو معلوماتو سره نه سي پيژندل کيدی ، بلکه دا دکتاب اوسنتو په اتباع سره پيژندل کيدی سي (ابن کثير)

شیخ شهاب الدین سهروردي رحمه الله فرمایي چې په دې آیت کې اشاره پیدا کېږي چې په کوم سړي کې خشیة نه وي هغه عالم نه دی (مظهري) ددې تصدیق دسلفو مشرانو څخه هم کیدی سی ، حضرت ربیع بن انس رضي الله عنه فرمایي ، مَنْ لَّمْ يَخْشَ فَلَيْسَ بِعَالِمٍ : یعني څوك چې دخدای څخه نه بیرېږي هغه عالم نه دی .

او مجاهد فرمایي ، اِنَّمَا الْعَالِمُ مَنْ خَشِيَ اللهَ : یعني عالم صرف هغه دی کوم چې دالله ﷻ څخه بیرېږي .

دسعدبن ابراهیم څخه چا پوښتنه وکړه چې په مدینه کې دټولو څخه زیات افقه څوك دی؟ نو وي فرمایل اَتْقَاهُمْ لِرَبِّهٖ : یعني څوك چې دخپل رب څخه دټولو څخه زیات بیریدونکی وي .

او حضرت علي مرتضیٰ رضي الله عنه دفقیه تعریف داسې فرمایلی دی .

اِنَّ الْفَقِيْهَ حَقَّ الْفَقِيْهِ مَنْ لَّمْ يُقْنِطِ النَّاسَ مِنْ رَّحْمَةِ اللهِ ، وَلَمْ يُرَخِّصْ لَهُمْ فِي مَعَاصِي اللهِ تَعَالٰى وَلَمْ يُؤْمِنْهُمْ مِنْ عَذَابِ اللهِ تَعَالٰى وَلَمْ يَدَعِ الْقُرْآنَ رَغْبَةً عَنْهُ اِلٰى غَيْرِهٖ، اِنَّهٗ لَا خَيْرَ فِيْ عِبَادَةٍ لَا عِلْمَ فِيْهَا وَلَا عِلْمٍ لَا فِقْهَ فِيْهِ وَلَا قِرَاءَةٍ لَا تَدَبُّرَ فِيْهِ، (قرطبي)

فقیه،مکمل فقیه هغه دی کوم چې خلك دالله ﷻ دِرحمت څخه مایوسه هم نه کړي او هغوی ته دګناهونو رخصت هم ورنه کړي او هغوی دالله ﷻ دعذاب څخه مطمئن کوي هم نه او چې دقرآن په پرېښودو بل طرف رغبت ونه کړي (او فرمایي) په هغه عبادت کې هیڅ خیر نسته کوم چې بې علمه وي او په هغه علم کې هیڅ خیر نسته کوم چې بغیر د پوهې څخه وي او د قرآن په هغه قرآئت کې هیڅ خیر نسته کوم چې بغیر د تدبر څخه وي.
په ذکر سوو وضاحتونو سره دا شبهه هم ختمه سوه چې ډیر عالمان داسې لیدل کیږي چې په هغوی کې دخدای بیره او خشیت نه وي ځکه چې دلورو وضاحتونو څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ په نزد صرف دعربي پیژندلو نوم علم نه دی او په علم دپوهیدونکی نوم عالم نه دی ، په کوم کې چې خشیت نه وي هغه دقرآن په اصطلاح کې عالم نه دی ، البته خشیت کله صرف اعتقادي او عقلي وي ، دکوم په وجه سره چې بنده په تکلف سره دشرعي احکامو پابند وي ، او کله دا خشیت حالي او دملکي راسخي په درجه کې سي په کوم کې چې دشریعت تابعداري یوه تقاضا دطبیعت جوړه سي دخشیت اوله درجه مامور به او دعالم دپاره ضروري ده ، دوهمه درجه افضله او اعلی ده ، ضروروي نه ده (بیان القرآن)

اِنَّ الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ

بیشکه کوم خلق چې وایي کتاب دالله او برابر کوي لمونځونه او خرڅ کوي زمونږ د ورکړي رزق څخه

سِرًّا وَّعَلَانِيَةً يَّرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ ﴿۲۹﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُوْرَهُمْ

په پټه او په ښکاره امید لري دتجارت چې تاوان په کې نه وي ، چې پوره ورکړي دوی ته ثواب

وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّهٗ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۳۰﴾ وَالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ

د دوی ، او زیات ورکړي دخپل فضل څخه بیشکه هغه بخښنې والا قدردان دی ، او کوم چې مانازل کې

اِلَيْكَ مِنَ الْكِتٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

پر تا کتاب هغه صحیح دی تصدیق کوونکی دی دهٔغو څخه دمخکنیو کتابونو، بیشکه الله

بِعِبَادِهٖ لَخَبِيْرٌۢ بَصِيْرٌ ﴿۳۱﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ الَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا

دخپلو بندګانو څخه خبردار لیدونکی، بیا مونږ وارثان کړل دکتاب هغه خلق کوم چی مونږ غوره کړل

مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمِنْهُمْ

دخپلو بندګانو څخه، بیا ځینی په دوی کی ظالمان دی په خپل ځان، او ځینی په دوی کی په درمیانه چال تلونکی وی

سَابِقٌۢ بِالْخَيْرٰتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۳۲﴾

او ځینی په دوی کی مخکښ کوونکی دی نیکیو ته په اذن دالله، دا دی لوی فضل

جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّ

باغونه دی داسېدو چی داخلیږی به ورته هلته به دوی ته واغوستل سی، بنګړی دسرو زرو

لُؤْلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ ﴿۳۳﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْۤ اَذْهَبَ

او ملغلرو او د دوی جامی به هلته وریښمنی وی، او وایی چی شکر دی دالله چا چی لیری کی زمونږ څخه

عَنَّا الْحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوْرٌ شَكُوْرُۨ ﴿۳۴﴾ الَّذِيْۤ اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ

غم، بیشکه زمونږ رب بخښنی والا قدر دان دی، چا چی را کښته کړو مونږ په کور داقامت کی

مِنْ فَضْلِهٖ ۚ لَا يَمَسُّنَا فِيْهَا نَصَبٌ وَّلَا يَمَسُّنَا فِيْهَا لُغُوْبٌ ﴿۳۵﴾

په خپل فضل سره، و به نه رسیږی مونږ ته په دی کی مشقت او نه به ور رسیږی مونږ ته په دی کی ستړی والی،

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوْتُوْا وَ

او کوم خلق چی منکر دی دهغوی دپاره دی اور د دوږخ، نه به په دوی حکم کیږی چی مړه سی

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِّنْ عَذَابِهَا ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِيْ كُلَّ كَفُوْرٍ ﴿۳۶﴾ وَهُمْ

او نه به په دوی سپکیږی دهغه ځای څه عذاب، دا سزا ورکوو مونږ هر یوه ناشکر ته، او دوی

يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا

به چغې وهي په دغه کې اې ربه زمونږ! وباسې مونږ چې نیکې وکړو مونږ، هغه نه کومه چې

نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ۖ

مو کوله، آیا مونږ عمر نه وو درکړی تاسی ته دومره چې سوچ په کې وکړی هغه چې سوچ کوي او راغی تاسی ته

فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾

بیرونکی، اوس وڅکی چې هیڅوک نسته دظالمانو دپاره مدد گار.

تفسیر: اوکوم خلک چې دالله ﷻ دکتاب (یعني قرآن) تلاوت (سره دعمل) کوي او (په خصوصیت او اهتمام سره) دلمانځه پابندي ساتي اوڅه چې مونږ دوی ته ورکړي دي دهغه څخه په پټه اوپه ښکاره (څنګه چې موقع وي) خرڅ کوي هغوی (په وجه دوعدي دالله ﷻ) دداسی (دائم النفع) تجارت امیدوار دي کوم چې یوڅای کوته کیږي نه (ځکه چې ددي سودا خریدار په مخلوقاتو کې څوک نه دي چې کله دسودا قدر کوي اوکله یې نه کوي بلکه ددي خریدار به په خپله حق تعالی وي کوم چې به خامخا دوعدي مطابق دخپل غرض په وجه نه بلکه محض دوی ته دنفع رسولو دپاره به ددي قدر کوي) ددي دپاره چې دوی ته د دوی (دعملونو) اجرتونه (هم) پوره (پوره) ورکړي (چې بیان به یې مخ ته راسي، جَنّٰتُ عَدْنٍ الخ) او (علاوه داجرته څخه به) دوی ته دخپل فضل څخه نور زیات (هم) ورکړي (مثلاً دا چې دیوی نیکۍ ثواب به دلسو برابر ورکړي، لکه چې الله ﷻ فرمایي، مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا) بیشکه هغه لوی بخښنې والا لوی قدردان دي (نوکه د دوی په عملونو کې څه کوتاهي پاته سوه، بیاهم داسی قدریې ورلره ورکړه چې داجرت څخه علاوه انعام یې هم ورکې) او (په قرآن مجید باندي دعمل کولو په برکت سره کوم چې دوی ته اجر اوفضل ورکول سو نو واقعي قرآن مجید داسی شی دي ځکه چې) داکتاب کوم چې مونږ تاته دوحي په ذریعه درلیږلی دي دابالکل حق دي کوم چې دځان څخه دمخکی کتابونو هم (په دي معنٰی) تصدیق کوي (چې دوی دأصل په اعتبار سره منزل من الله نبیي، که څه هم وروسته محرف سوي وي، غرض دا کتاب په هرشان کامل دي او چونکه) یقیناً الله ﷻ دخپلو بندګانو (دحالت) پوره خبر لرونکی (او د دوی دمصلحتونو) ښه لیدونکی دي (په دي وجه دا وخت داسی کامل کتاب نازلول قرین حکمت هم وه، او دکامل کتاب عمل کوونکی مستحق دکاملي جزا وي کوم چې مجموعه ده دأصل اجر اوزیات فضل، نو ددي اجر او فضل دافاضی دپاره داکتاب مونږ اول په تا نازل کی او) بیا دا کتاب مونږ دهغو خلګو لاسونو ته ورسوی کوم چې مونږ په خپلو (دټولی دنیا (جهان) په) بندګانو کی (په اعتبار دایمان) خوښ کړل (مراد ددي څخه اهل اسلام دي کوم چې په دي حیثیت دایمان سره دټولی دنیا په خلګو کی مقبول عندالله دي که څه هم په دوی کی څوک په بله وجه په مثل دبد عملي موجب دملامتیا هم وي، مطلب دا دي چې دمسلمانانو لاسونو ته یې دغه کتاب ورسوی) بیا (ددي منتخب اوخوښ سوو خلګو دری

قسمونه دي چي) خيني خو په دوی کی (څه گناه کوی) په خپلو ځانونو ظلم کوونکی دي اوځيني په دوی کی (کوم چي نه گناه کوی او نه په طاعاتو کی دضروریاتو څخه تجاوز کوی) د درمیانه درجي دي اوځيني په دوی کی دهغه دي کوم چي دخدای په توفیق سره په نیکیو کی ترقی کوی روان دي (چه دگناهونو څخه هم ځانونه ساتی او دفرائضو سره دغیر فرائضو هم همت کوی ، غرض دا چي مونږ د دري قسمه مسلمانانو لاسونو ته دغه کتاب وررسوی او) دا (یعنی دداسی کامل کتاب رسول دخدای ﷺ لوی فضل دی (ځکه چي په دی دعمل کولو په وجه به دخومره اجر اوثواب مستحق سی ، مخ ته ددی اجر اوفضل چي لوړ یی بیان ذکر سوی دی بیان دی چي) هغه (اجر اوفضل) باغونه دي دهمیشه اوسیدو کومو ته چي به دا خلگ (چي ذکر یی په آیت، اِنَّ الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ الخ کی سوی دی) دا خليږي (او) دوی ته به دسرو زرو بنگړي اوملغلري اغوستل کیږي اوجامی به هلته د دوی دوریښمو وی او (هلته چي دا خل سی) وبه وایی چي دالله ﷺ لك لك شکر دی کوم چي زمونږ څخه (دهمیشه دپاره رنځ او) غم لیری کی بیشکه زمونږ پروردگار لوی بخښنی والا لوی قدردان دی ، کوم چي مونږ په خپل فضل سره دهمیشه اوسیدو مقام ته راوستو ، کوم ځای چي مونږ ته به نه څه تکلیف رسیږي اونه به مونږ ته څه ستوماني را رسیږي (دا خو دعاملانو دکتاب الله اواحکامو حال سو) اوکوم خلگ چي (د دوی برخلاف) کافران دي دهغوی دپاره د دوږخ اور دی نه به هغوی ته مرگ راځي چي مړه سی (اوپه مرگ سره خلاص سی) او نه به د دوږخ عذاب د دوی څخه سپك سی مونږ هرکافرته داسی سزا ورکوو اوهغه خلگ به په دی (دوږخ کي (پراته وی) چیغی به وهي چي ای زمونږ پروردگاره! مونږ (ددی ځای څخه) وباسی مونږ به (اوس به) نیك (نیك) کارونه کوو برخلاف دهغو کارونو څخه کوم چي مونږ (مخکی) کول (ارشاد به وسی چي) آیا مونږ تاسی ته دومره عمر نه وو درکړی چي که چا پوهیدل غوښتلی نو پوه سوی به وای په کی او (صرف په عمر درکولو موبسوالی نه وو کړی بلکه) تاسی ته (زمونږ دطرف څخه) بیرونکی (یعنی پیغمبر) هم رسیدلی وو (برابره خبره ده که په واسطه یابی واسطی مگرتاسی یوه وا نه وریده) پس (اوس دهغه نه منلو) خوند وڅکی چي دداسی ظالمانو (دلته) څوك مددگار نسته (مونږ به یی په وجه دناراضتیا مدد ونه کړو او نور خلگ به یی په وجه دعدم قدرت)

**معلومات اومسئلي**: ددی ایتونو څخه په مخکی آیت کی دعلماء حق (کوم چي عارف بالله وی) دهغوی دیو داسی صفت ذکر وو چي تعلق یی دزړه سره دی یعنی ، خشية الله، په ذکر سوی اولنی آیت کی ددی اولیاء الله دڅو داسی صفتونو ذکر دی کوم چي په اندامونو اوجوارحو سره ادا کیږي په هغه کی اولنی صفت تلاوت قرآن دی اومراد ددی څخه هغه خلگ دی کوم چي په تلاوت دکتاب الله باندی مداومت کوی ، يَتْلُوْنَ، په صیغه دمضارع دی طرف ته اشاره کوی اوځینو حضراتو دلته يَتْلُوْنَ، ددی په لغوی معنیٰ کی اخیستی دی ، یعنی هغوی په عمل کی اتباع کوی دقرآن ، مگر اولنی تفسیرراجح دی ، که څه هم دسیاق اوسباق څخه دا هم متعینه ده چي تلاوت هغه معتبر دی ، دکوم سره چي په قرآن عمل هم وی ، مگر لفظ دتلاوت په خپله معروفه معنیٰ کی دی ، دغه شان حضرت مطرف بن عبد الله ابن شخیر فرمایی هٰذِهِ اٰيَةُ الْقُرَّاءِ : یعنی دا آیت دقراءُ دپاره دی کوم چي دقرآن تلاوت دژوند خپله مشغله جوړ وی .

د دوی دوهم صفت اقامت صلوة او دریم دالله ﷻ په لاره کی مال خرڅ کول دی ، دخرڅ کولو سره یی سراً اوعلانيةً وفرمایل او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی اکثره په عبادتونو کی دریاء څخه د محفوظ کیدو دپاره پټ کول ښه دی ، مګر ځینی وخت دینی مصلحت ددی هم مقتضی وی چی په اعلان سره وسی لکه دجماعت لمونځ چی په منارو کی اذان وکی اوپه زیاته اجتماع سره په ډاګه باندی یی دادا کولو دی ، دغه شان ځینی وخت دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو اظهار هم نورو ته دترغیب دپاره ضروری وی ، فقهاؤ حضراتو په لمانځه او انفاق فی سبیل الله دواړو کی دا تفصیل فرمایلی دی چی فرض ، واجب یاسنت موکد دی ، دا خو په ډاګه کول ښه دی ، ددی څخه ماسوا نفلی لمونځونه پټ اداکول ښه دی دغه ډول ځای چی مال خرڅ کول فرض یاواجب وی ، لکه فرض زکوة یاصدقه فطر یاقربانی، په دی کی په ډاګه خرڅول ښه اوبهتردی باقی نفل صدقی پټ خرڅول ښه دی .

کوم خلک چی ددی درو صفتونو حامل وی یعنی دقرآن په تلاوت باندی مداومت اواقامت صلوة او دالله ﷻ په لاره کی په خوشحالی مال خرڅ کول چی صرف دفرضو اوواجبو ترحده پوری نه وی بلکه نفلی صدقی هم کوی ، مخ ته یی د دوی یو صفت دا وښووی چی ، يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ لَنْ تَبُورَ، دبوار څخه مشتق دی چی معنی یی ضائع کیدل دی ، معنی دایت دا ده چی دذکر سوو صفتونو پابند مومنان دیو داسی تجارت امیدواردی چی هیڅکله به خساره نه وی په کی ، دامیدوار کیدو دلفظ څخه دی طرف ته اشاره ده چی مومنانو ته په خپل یو نیک عمل هم په دنیاکی دیقین کولو ګنجائش نسته چی په دی به مونږ وبخښی او ددی اجر اوثواب به مونږ ته یقینی راکول کیږی ، ځکه چی مکمل مغفرت اوبخشش خو دیوه انسان هم صرف دده په عمل سره نه سی کیدی ځکه چی انسان څومره هم نیک عمل وکړی ، بیاهم هغه دالله ﷻ دعظمت او عبادت حق نه سی پوره کولی ، په دی وجه مغفرت ټول دالله ﷻ دفضل څخه بغیر نه سی کیدی ، لکه چی په یوه حدیث کی ددی مضمون وضاحت راغلی دی ، ددی څخه علاوه دهر نیک عمل سره بنده ته ددی خطری څخه هم غافله کیدل نه دی په کار چی په ډیرو نیکو عملونو کی څه پټ شان دشیطان یانفس مکر شامل سی چی دهغه په وجه دغه مقبول نه وی یاځینی وخت دیو نیک عمل سره څه بد عمل داسی وسی کوم چی دنیك عمل په مقبولیت کی مانع وی ، په دی وجه په آیت کی یی لفظ د، يَرْجُونَ راوړی او دی طرف ته یی اشاره وفرمایله چی دټولو نیکو عملونو دپابندی څخه وروسته هم چاته دخپل نجات اودلوړو درجو یقین کولو حق نسته ، بس دزیات څخه زیات امید کول کیږی (روح)

**( دنیکو عملونو مثال په تجارت سره )**

په دی آیت کی یی دا ذکر سوی نیک عملونه په طور دتشبیه اومثال په یوتجارت سره تعبیر کړل لکه چی په یو بل آیت کی یی ایمان اوجهاد فی سبیل الله په تجارت سره تعبیر فرمایلی دی ، هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۞ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ : دتجارت مثال په دی وصف کی دی چی دتاجر خپله سرمایه زیاته سی او نفع به ورته ورسیږی ، لیکن ددنیا په هر تجارت کی دنفع سره دنقصان او خساری احتمال هم وی ، په ذکر سوی آیت کی یی دتجارت سره د، لَنْ تَبُورَ، لفظ زیات کی او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی داخرت په دی تجارت کی دنقصان اوخساری هیڅ

احتمال نسته او دالله ﷻ نیك بندگان چی په نیکو عملونوکی کوم مشقت اومحنت تیر وی ، هغوی دعامو تجارتونو په شان تجارت نه کوی بلکه دیو داسی تجارت امیدوار دی په کوم کی چی هیڅکله خساره نه وی او د دوی دامیدواری ذکر کول پته اشاره دی طرف ته ده چی الله ﷻ دکریمانو کریم دی، هغه دامیدوارانو امیدنه قطع کوی بلکه پوره کوی یی ، بلکه په مخکی جمله کی یی دا هم وفرمایل چی د دوی امید خو صرف دخپل عمل دپوره بدلی ورکولو پوری محدود دی ، الله ﷻ به په خپل کرم سره د دوی دامیدونو څخه هم زیات ورکی ، لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ دلفظ د: لِيُوَفِّيَهُمْ تعلق دَلَنْ تَبُورَ سره دی ، یعنی د دوی په تجارت کی دخساری احتمال نسته ، بلکه د دوی اجر اوثواب به دوی ته پوره پوره ورکول کیږی اوالله ﷻ به په خپل فضل اوکرم سره د دوی دمظنونه اجر اوثواب څخه هم ډیر زیات ورکی. په دی فضل اوزیاتوب کی دالله ﷻ وعده هم شامله ده چی دمومن دعمل اجر الله ﷻ په څو څو چنده زیات ورکوی چی ادنیٰ مقدار یی دَعمل لس چنده اوزیات دا ووه سوه چنده پوری بلکه ددی څخه هم زیات دی اودنورو گناهگارانو په حق کی د دوی سفارش قبلول په دی فضل کی شامل دی ، لکه چی په یو حدیث کی حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه دَنبی کریم ﷺ څخه ددی فضل په تعبیرکی داروایت کړی دی چی په دی خلکو په دنیاکی چا احسان کړی وی دا خلک به دهغوی سفارش کوی نو سره دجهنمه دسزا دمستحق کیدو به د دوی په سفارش سره دهغوی نجات وسی (تفسیرِ مظهری بحواله ابن ابی حاتم) او دا ظاهره ده چی شفاعت به صرف داهل ایمانو دپاره کول کیږی ، دکافر دشفاعت به هیچاته اجازت نه وی، دغه شان په جنت کی دَالله ﷻ دیدار هم ددی فضل لوی جزء دی.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا : حرف د ثُمَّ دَعطف دپاره راځی او په دی دلالت کوی چی ددی لفظ څخه مخکی او وروسته دواړه شیان په اصل وصف کی دمشترك والی باوجود تقدیم اوتاخیر لری، اولنی شی مخکی او وروستنی شی موخر وی ، بیا دا تقدیم او تاخیر کله دزمانی په اعتبار سره وی ، کله درتبی او درجی په اعتبار سره ، په دی آیت کی حرف دَثُمَّ عطف دی ، ددی څخه دمخکی آیت په لفظ أَوْحَيْنَا باندی دعطف معنیٰ دا ده چی مونږ دا کتاب یعنی قرآن چی خالص حق دی او دټولو مخ نه اسمانی کتابونو تصدیق کوی ، اول په طور دَوحی تاته را ولیږی ، ددی څخه وروسته مونږ ددی کتاب وارثان هغه خلک جوړ کړل کوم چی مونږ منتخب اوخوښ کړی دی په خپلو بندگانو کی ، داول اواخر او مقدم اوموخر کیدل درتبی او درجی په اعتبار سره خوظاهر دی چی قرآن په ذریعه دوحی دوی ته لیږل په رتبه او درجه کی مقدم دی اوامت محمدی ته یی ورکول ددی څخه موخردی اوکه امت دَقرآن دوارثانو جوړولو مطلب دا واخیستل سی چی دوی دخان څخه وروسته دامت دپاره دزرو اودمخکی دوراثت پریښوولو په ځای دالله ﷻ کتاب په طور دوراثت پریښووی لکه چی په یوحدیث کی ددی شهادت موجود دی چی انبیاء د درهمو اودینارو وراثت نه پریږدی ، دوی په وراثت کی علم پریږدی اوپه یوبل حدیث کی علماء یی دپیغمبرانو وارثان فرمایلی دی نو په دی لحاظ سره دا تقدیم اوتاخیر زمانی هم کیدی سی چی مونږ دا کتاب تاته درکړی دی ، بیا تا دامت دپاره په طور دوراثت پریښووی او دوارث جوړولو څخه مراد ورکول دی ، داعطاء کول په لفظ دمیراث تعبیر کولوکی دی طرف ته اشاره ده چی

لکه څنګه چې وارث ته دمیراث حصه بغیر دده دخه عمل او کوشش څخه ورکول کیږي ، دقرآن کریم دا دولت هم دی منتخبو بندګانو ته دغه ډول بغیر دخه محنت او مشقت څخه ورکول سوی دی .

**(دامت محمدی خصوصًا ددی دعالمانو یو مهم فضیلت او خصوصیت)**

الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا : یعنی کوم چې مونږ منتخب اوخوښ کړل په خپلو بندګانو کی ، دجمهورو مفسرینو په نزد ددی څخه مراد امت محمدیه دی ، ددی علماء بلاواسطه اونور خلګ په واسطه دعالمانو ، علي بن ابی طلحه ﷺ دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددی آیت په تفسیر کی نقل کړی دی چې دَ ، الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا : څخه مراد امت محمدیه دی ، الله ﷻ دا امت دهر هغه کتاب وارث جوړ کړی دی کوم چې هغه نازل کړی دی ، یعنی قرآن دټولو تیرو کتابونو دتصدیق او حفاظت کوونکی کتاب کیدو په حیثیت سره دټولو اسمانی کتابونو دمضامینو جامع دی ددی وارث جوړیدل ګویا دټولو اسمانی کتابونو وارث جوړیدل دی بیا فرمایی ، فَظَالِمُهُمْ يُغْفَرُ لَهُ وَمُقْتَصِدُهُمْ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَ سَابِقُهُمْ يُدْخَلُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ : یعنی ددغه امت ظالمان به وبخښل سی ، او دَمیانه روی کوونکو څخه به یې اسانه حساب واخیستل سی اوسابقین به یې بغیر دحساب څخه جنت ته داخل سی (ابن کثیر)

په دی آیت کی دلفظ دَاصْطَفَيْنَا څخه دامت محمدی دَټولو څخه لوی عظیم فضیلت ظاهرسو ، څکه چې د لفظ دَاصْطَفَا ، په قرآن کی دانبیاء دپاره راغلی دی ، اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ : او په یو ایت کی دی ، إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ : په ذکرسوی آیت کی حق تعالی امت محمدیه اصْطَفَا یعنی په انتخاب کی دانبیاء او ملائکو ﷺ سره شریك وفرمایی ، که څه هم دَاصْطَفَا درجې مختلفې دی ، دانبیاء او ملائکو اصْطَفَاء په اعلی درجه کی او دامت محمدی دا په وروسته درجه کی دی .

**( دامت محمدی دری قسمونه )**

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ : دا جمله داولی جملې تفسیر او وضاحت دی ، یعنی مونږ چې کوم خپل بندګان منتخب اوغوره کړی دی هغه مو دقرآن وارثان جوړ کړی دی د دوی دری قسمونه دی ظالم ، مقتصد ، سابق .

ددی دری سره وو قسمونو تفسیر امام ابن کثیر رحمه الله داسی بیان کړی دی چې دظالم څخه مراد هغه سړی دی کوم چې په ځینو واجباتو کی کوتاهی کوی او دځینو محرماتو ارتکاب کوی ، او مقتصد (یعنی په درمیانه حال چلیدونکی) هغه سړی دی کوم چې ټول شرعی واجبات ادا کوی او دَټولو محرماتو څخه ځان ساتي ، مګر ځینې وخت ځینې مستحبات پریږدی اوپه ځینو مکروهاتو کی هم اخته کیږی او سابق بالخیرات هغه سړی دی کوم چې ټول واجبات اومستحبات اداکوی او دټولو محرماتو اومکروهاتو څخه ځان ساتي او ځینې مباحات په عبادت کی دمشغولیدو یادحرمت دَشبهې په وجه هم پریږدی .

دا دابن کثیر بیان دی ، نورو مفسرینو ددی دری سره وو قسمونو په تفسیر کی ډیر مختلف اقوال نقل کړی دی ، په روح المعانی کی په حواله دتحریر دری څلویښت اقوال نقل کړی دی ، مګر چې غور وسی نو په دی کی د اکثرو مطلب هغه دی کوم چې لوړ دابن کثیر په حواله سره بیان سوی دی .

**(يوه شبهه او دَهغه جواب)**

دذكرسوي تفسيرڅخه ثابته سوه چي دَ اَلَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا: څخه مراد امت محمدي دي او ددي دري قسمونه دي ددي څخه معلومه سوه چي ددي اولني قسم يعني ظالمان هم په اَلَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا: كي شامل دي ، دا په ظاهره مستبعد ګڼلو سره ځينو خلګوويلي دي چي داخلګ دامت محمديه او ، اصْطَفَيْنَا ، څخه خارج دي ، مګر دډيرو صحيح احاديثو معتبرو څخه ثابته ده چي دا دري سره قسمونه دامت محمديه دي اودَ ، اصْطَفَيْنَا ، دوصف څخه خارج نه دي ، دا دامت محمديه دمومنانو بندګانو انتهايي خصوصيت اوفضيلت دي چي په دوي كي چي كوم په عملي طور ناقص هم دي هغه هم په دي شرف كي دا خل دي ، حافظ ابن كثير دلته هغه ټول روايتونه دحديث جمع كړي دي چي ځيني ورڅخه دا دي .

دحضرت ابوسعيد خدري ﷺ روايت دي چي نبي كريم ﷺ دذكر سوي آيت اَلَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا ، ددري قسمونو متعلق فرمايلي دي چي دا ټول په يوه مرتبه كي دي اوټول دجنتيانو څخه دي (رواه احمد ، ابن كثير) په يوه مرتبه كي دكيدو څخه مراد دا دي چي دټولو مغفرت به وسي دامطلب نه دي چي د درجو په اعتبار سره به په دوي كي تفاضل نه وي .

او دحضرت ابو دردا ﷺ څخه په ډيرو سندونو سره يو حديث نقل دي ابن كثير دا ټول نقل كړي دي ، په دي كي يو هغه دي كوم چي ابن جرير دَابوثابت څخه نقل كړي دي چي هغه يوه ورځ جمات ته ولاړى نو هلته ابودردا ﷺ دمخكي څخه ناست وو ، ابوثابت دده خواته ولاړى كښينستى او دا دعايي وكړه ، اَللّٰهُمَّ آنِسْ وَحْشَتِيْ وَارْحَمْ غُرْبَتِيْ وَيَسِّرْ لِيْ جَلِيْسًا صَالِحًا: يعني ياالله زما دزړه وحشت اوپريشاني ليري كړي او زما دمسافرت په حالت رحم وكړي اوماته يو صالح همنشين راكړي (دلته دا خبره دياد ساتلوده چي په سلفو صالحينوكي دنيك همنشين طلب اوتلاش په خومره درجه كي وو چي دايي يومهم مقصد اودټولو پريشانيو علاج ګڼل كيدي ، دالله ﷻ څخه به يي ددي دعاګاني غوښتلي ، ابودرداء چي دا دعا واوريده نو وي فرمايل چي كه ته دخپلي دي دعاپه طلب كي رښتني يي نوزه په دي معامله كي ترتا زيات خوش نصيب يم (مطلب دا دي چي ماته الله ﷻ ستاپه شان صالح همنشين بي غوښتلو راكي) اووي فرمايل چي زه تاته يوحديث تيروم كوم چي ما دنبي كريم ﷺ څخه اوريدلي دي ، مګر دكله څخه چي ما دا اوريدلي دي ، تر اوسه يي چاته دبيانولو نوبت نه دي راغلى ، هغه دا دي چي حضور ﷺ ددي آيت، ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا : ذكر وفرمايي ، بيايي وفرمايل چي د درو قسمونو څخه چي كوم سابق بالخيرات دي هغه خو به بي حسابه واخيستل سي او ظالم يعني كوم چي په عملونو كي كوتاهي كوونكي او دګناهونو په خطا كي اخته كيدونكي دي ، په هغوى به په دغه مقام كي سخت رنځ اوغم راخپر وي ، بيابه هغوى ته هم جنت ته دداخلي حكم وسي اوټول رنځ اوغم به يي ليري سي ، ددي ذكرپه ورپسي آيت كي راغلى دي وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ يعني هغوى به ووايي شكردي دالله ﷻ چاچي زمونږغم ليري كي .

اوطبراني دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ څخه روايت كړي دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي ، وَكُلُّهُمْ مِنْ هٰذِهِ الْاُمَّةِ : يعني دا دري سره قسمونه ددي امت محمديه څخه به وي .

اوابوداود طیالسی دعقبه ابن صهبان هنایی څخه روایت کړی دی چی دوی دام المومنین حضرت عائشه صدیقه ﷺ څخه ددی آیت دتفسیر پوښتنه وکړه نوهغې وفرمایل زویه ! دا دری سره قسمونه جنتیان دی ، د دوی څخه سابق الخیرات خو هغه خلک دی کوم چی دنبی کریم ﷺ په زمانه کی تیرسوی دی دکومو دجنتی کیدو شهادت چی په خپله نبی کریم ورکی ، اومقتصد هغه خلک دی کوم چی د دوی په نقش او قدم ولاړل او دسابقینو په اقتداء قائم پاته سول ، تردی چی د دوی سره یوځای سول ، باقی پاته سول ظالم لنفسه نو زمونږ او ستاسی په شان خلک دی .

دا دحضرت عائشه صدیقه ﷺ تواضع وه چی خپل ځان یی هم په دغه دریمه درجه کی یعنی ظالم لنفسه کی شمارکی ، حالانکه هغه دصحیح احادیثو دوضاحتونو مطابق دسابقینو اولینو څخه ده .

اوابن جریردحضرت محمدبن حنفیه څخه نقل کوی ، فرمایی چی دا امت امت مرحومه دی ، ددی ظالم هم مغفوردی اومقتصد یعنی میانه روپه جنت کی دی اوسابق بالخیرات دالله ﷻ په نزدپه لوړودرجوکی دی اوحضرت محمد بن علی باقر ؒ دظالم لنفسه په تفسیرکی فرمایی ، اَلَّذِیْ خَلَطَ عَمَلًا صَالِحًا وَّاٰخَرَ سَیِّئًا: یعنی هغه سړی چاچی نیك اوبد دواړه قسمونه عملونه خلط ملط کړی وی .

**﴿ دامت محمدی دعالمانو عظیم الشان فضیلت ﴾**

په دی آیت کی الله ﷻ دا فرمایلی دی چی مونږ دخپل کتاب وارثان هغه خلک جوړ کړل کوم چی زمونږ په بندګانو کی منتخب او برګزیده دی او دا هم ظاهره ده چی دکتاب الله اودنبوت دعلومو بلاواسطه وارثان عالمان حضرات دی لکه چی په حدیث کی هم ارشاد دی ، اَلْعُلَمَآءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِیَآءِ : مطلب ددی دا دی چی کومو خلکو ته الله ﷻ دقرآن اوسنت دعلومو مشغله په اخلاص سره نصیب وفرمایله ، دا ددی نښانه ده چی هغوی دالله ﷻ برګزیده اولیاء دی ، لکه چی حضرت ثعلبه بن الحکم روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ به دقیامت په ورځ دامت علماؤ ته خطاب وفرمایی ، وبه وایی چی ماستاسی په سینو کی خپل علم اوحکمت صرف په دی وجه ایښی وو چی زما اراده دا وه چی ستاسی مغفرت وکړم ، عمل ستاسی هر څنګه چی وی (دا خبره لوړ معلومه سوې ده چی په کوم سړی کی خشیت اوخوفِ خدا نه وی ، هغه دعلماؤ دفهرست څخه خارج دی ، په دی وجه دا خطاب به هغو خلکو ته وی کوم چی په خشیة الله کی رنګ سوی وی ، دهغوی څخه دسره دا ممکنه نه وی چی په بی فکری سره په ګناهونو کی ملوث وی ، البته دبشری طبیعت په تقاضاوو سره کله کله خطا دهغوی څخه هم کیږی ، دی ته یی په دی حدیث کی وفرمایل چی عمل ستاسی هرڅنګه چی وی ستاسی دپاره مغفرت مقدر دی)

دا ټول روایتونه دتفسیر ابن کثیر څخه را اخیستل سوی دی اواخری حدیث کوم چی دحضرت ثعلبه څخه روایت سوی دی ، دا طبرانی هم روایت کړی دی چی دسند ټول سړی یی ثقه دی (مظهری) او په تفسیرِ مظهری کی په حواله دابن عساکر دذکر سوی حدیث دا مضمون دابوعمر صنعانی څخه هم روایت کړی دی ، دغه شان دحضرت ابوموسیٰ اشعری ؓ روایت چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په محشرکی به الله ﷻ ټول بندګان جمع کړی ، بیابه په دوی کی علماء په یوممتاز مقام باندی جمع کړی اووبه فرمایی .

اِنِّي لَمْ اَضَعْ فِيْكُمْ عِلْمِيْ اِلاَّ لِعِلْمِيْ بِكُمْ وَلَمْ اَضَعْ عِلْمِيْ فِيْكُمْ لِاُعَذِّبَكُمْ اِنْطَلِقُوْا فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ .
يعني ماخپل علم ستاسي په زړونوكي په دې وجه ايښى وه چي زه ستاسي څخه خبر وم (چي تاسي به ددې علم دَامانتونو حق ادا كې) ماخپل علم ستاسي په سينوكي ددې دپاره نه وو ايښى چي تاسي ته عذاب دركړم ځي ماستاسي مغفرت وكى (مظهري)
**فائده** : په دې آيت كي يې دتولو څخه اول ظالم ، بيا مقتصد او په اخر كي سابق بالخيرات ذكر كړي دي ، ددې ترتيب سبب شايد دا به وي چي دشمير په اعتبار سره ظالم لنفسه دټولو څخه زيات دي د دوى څخه كم مقتصد وو د دوى څخه كم سابق بالخيرات دي دكوموچي شمير زيات وو هغه يې مخ ته كړل .

ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ : په شروع كي الله ﷻ دخپلو برگزيده منتخبو خلكو درى قسمونه ښوولي دي ، بيا فرمايي ، ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ: يعني په دې درى سره وو برگزيده بندگانوكي شميرل دا دالله ﷻ ډير لوى فضل دي ، مخ ته د دوى دجزاء بيان دي چي دوى به جنت ته ځي او دوى ته به دسرو زرو بنگړي او دملغلرو كالي ور اغوستل كيږي او جامي به د دوى دوريښمو وي .
په دنيا كي سړوته دسرو زرو كالي اچول هم حرام دي او دوريښمو جامي هم ، ددې په بدله كي به دوى ته په جنت كي دا ټول شيان وركول كيږي او په دې دا شبهه نه سي كيدى چي كالي اچول خو دښځو كار دي دسړو دَشان سره مناسب نه دي ، ځكه چي داخرت اوجنت حالات ددنيا پرحالاتو قياس كول بې عقلي ده .
دحضرت ابوسعيد خدري ﷺ روايت دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چي دجنتيانو په سرو به دملغلرو مرصّع تاجونه وي ، دهغه دَادنى ملغلري رڼا به داسي وي چي دمشرق څخه ترمغرب پوري ټول عالم به روښانه كړي (رواه الترمذي والحاكم وصححه والبيهقي) ازمظهري .
امام قرطبي رحمه الله فرمايي چي مفسرينو حضراتو فرمايلي دي چي دهر جنتي لاسونوته به بنگړي واچول سي ، يو دسرو ، يو دسپينو يو دملغلرو ، دجنتي بنگړي په حقله په يو آيت كي دسپينو اوپه بل آيت كي دسرو ذكر دي ، په دې تفسير سره په دې دواړو ايتونوكي تطبيق هم وسو .
**(كوم سړي چي په دنياكي دسرو اوسپينو لوښي او دوريښمو جامي استعمال كړي په جنت كي به ورڅخه محرومه وي)**
حضرت حذيفه ﷺ فرمايي چي ماد نبي كريم ﷺ څخه اوريدلي دي چي دوى فرمايلي دي چي دَوريښمو جامي مه اچوى اودسرو سپينو په لوښو كي اوبه مه څښى او مه ددې پليټونه دخوراك دپاره استعمالوى ځكه چي دا شيان په دنياكي دكفارو دپاره دي اوستاسي دپاره په اخرت كي (بخاري اومسلم)
اوحضرت عمر ﷺ فرمايي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چي كوم سړي په دنياكي دوريښمو جامي واغوستلي هغه به يې په اخرت كي وا نه غوستلي سي (بخاري اومسلم) اودحضرت ابو سعيد خدري ﷺ په يو روايت كي دي چي په دنياكي دوريښمو جامي اغوستونكي سړي به په اخرت كي ددې څخه محرومه وي ، كه څه هم جنت ته ولاړ هم سي (مظهري)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ : يعني جنتيان به جنت ته دَداخليدو په وخت كي وايي شكر دي دالله چي زمونږ غم يې ليري كې ، دَدې غم څخه څه مراد دي ؟ په دې كي دتفسير دامامانو اقوال مختلف

دی اوصحیح دا ده چی تول رنځ اوغم په دی کی دا خل دی ، په دنیاکی انسان که هرڅومره لوی بادشاه جوړ سی یانبی او ولی ، درنځ او غم څخه هیچاته خلاصون نسته .

درین دنیا کسی بی غم نباشد وگر باشد بنی آدم نباشد

په دی دنیا کی هیڅوك بی غمه نسته او که وی نونبی ادم به هغه نه وی .

په دی دنیاکی دغمونو اوفکرونو څخه چا نیك اوبد هیچاته نجات نسته ، په دی وجه هوښیاران دنیا ته دارالاحزان (دغمونو کور) وایی ، په دی آیت کی چی دکوم غم لیری کولو ذکر دی ، په هغه کی ددنیا غمونه هم ټول دا خل دی ، دوهم غم او فکر دقیامت اوحشر نشر، دریم دحساب کتاب ، څلورم دجهنم دعذاب ، دجنتیانو څخه به الله ﷻ دا ټول غمونه لیری کړی .

دحضرت عبد الله ابن عمر ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دَلَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ کلمه ویونکو ته به نه دمرګ په وخت کی څه وحشت وی ، نه په قبر کی او نه په محشرکی ، ګویا زه دا وینم چی کله دا خلګ دخپلو خپلو قبرونو څخه پورته کیږی نو دوی به دا وایی ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ : (رواه الطبرانی ، مظهری)

او دحضرت ابودرداء ﷺ حدیث کوم چی لوړ تیر سوی دی په دی کی چی کوم دا یی فرمایلی دی چی دا قول به دهغو خلګو وی کوم چی ظالم لنفسه دی څکه چی په محشرکی به دوی ته ابتداءً سخت رنځ اوغم اوپریشانی پیښیږی ، په اخر کی چی دجنت دداخلیدو حکم ورکول سی نو دا رنځ اوغم به یی لیری سی ، دا دابن عمر ﷺ ددی حدیث منافی نه دی څکه چی ظالم لنفسه ته دنورو غمونو څخه زیات به یوغم په محشر کی هم پیښیږی کوم چی جنت ته دداخلیدو په وخت به لیری سی ، لنډه دا چی دا قول خو به ټول جنتیان وایی ، برابره خبره ده که سابقین وی یامقتصدین یاظالم لنفسه ، لیکن دهریوه دغمونو دفهرست جلا جلا کیدل څه مستبعده نه ده .

امام جصاص رحمه الله فرمایی چی دمومن شان دا دی چی په دنیا کی به دفکر اوغم څخه خالی نه وی ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دنیا دمومن دپاره قیدخانه ده ، دا وجه ده چی دنبی کریم ﷺ او دمشرانو اصحابو رضی الله عنهم په حالاتو کی ذکر دی چی دا حضرات به اکثره غمجن اومغموم په نظر راتلل .

الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ : په دی آیت کی دجنت څو خصوصیات بیان سوی دی اول دا چی هغه دارالاقامة ده ، دهغه دزوال یا دهغه ځای څخه دوتلو هیڅ وخت خطره نسته ، دوهم دا چی هلته به چاته څه غم نه راځی دریم دا چی هلته به څوك ستړی یاستومانه کیږی نه ، لکه په دنیاکی چی بنده ته ستړی والی راځی ، کار پریږدی دخوب ضرورت محسوسوی ، جنت به ددی څخه هم پاك وی ، دحدیثو په ځینو روایتونوکی هم دا مضمون ذکر دی (مظهری)

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ: یعنی هرکله چی په جهنم کی دوی فریاد کوی چی ای زمونږ پروردګاره ! ته مونږ ددی عذاب څخه وباسی ، اوس به مونږ نیك عمل کوو اوتیر بدعملونه به پریږدو ، دغه وخت به دا جواب ورکول سی چی ایا مونږ تاسی ته د دومره عمر مهلت نه وو درکړی ، په

کوم کی چی فکر کوونکی فکر وکی او صحیح لار پیدا کی ، حضرت علی ابن حسین زین العابدین ؓ فرمایي چی ددی څخه مراد اوولس کاله ۱۷ عمر دی ، قتاده ؒ داتلسو ۱۸ کالو عمر ښيي او مراد ددی څخه عمر دبلوغ دی او داوولسو ۱۷ او اتلسو ۱۸ فرق په بلوغ کی کیدی سی ، څوك په اوولس ۱۷ کاله کی بالغ سی ، څوك په اتلس ۱۸ کاله کی ، دبلوغ عمر په شریعت کی اولنی حد دی په کوم کی چی انسان دا خل سی دالله ﷻ دطرف څخه ورته دومره عقل ورکول سی چی په خپلو ښو او بدو پوهیږی ، په دی وجه دا خطاب به عامو کفاروته وی ، برابره خبره ده که اوږد عمر یی وی او که لنډ ، البته کومو ته چی اوږد عمر ورکول سوی دی او بیاهم دی په هوښ کی را نه غی او دقدرت دلیلونه یی ولیدل او دپیغمبرانو خبری یی واوریدی او حق یی ونه پیژندی ، نو دی به زیات مستحق دملامتیا وی .

لنډه دا چی کوم سړی ته صرف عمر دبلوغ ورکول سو ، هغه ته هم قدرت دومره سامان ورکړی وو چی په حق او باطل کی یی فرق کولی سوای ، هرکله چی یی ونه کی نو هغه هم مستحق دملامتیا او عذاب دی ، لیکن چاته چی زیات عمر ورکول سو ، په هغه دالله ﷻ حجت نور زیات پوره سو ، هغه که دخپل کفر او معصیت څخه واپس نه سو نو هغه زیات مستحق دعذاب او ملامتیا دی .

حضرت علی مرتضیٰ ؓ فرمایي ، هغه عمر په کوم چی الله ﷻ گناهگارو بندګانو ته عار ورکوی ، شپیته کاله دی او دحضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی څلویښت او په بل کی دشپیتو کالو متعلق فرمایي چی دا هغه عمر دی په کوم کی چی په انسان دالله ﷻ حجت تمامیږی او انسان ته په کی دڅه عذر ګنجائش نه پاته کیږی ، ابن کثیر ، دحضرت ابن عباس ؓ دی دوهم روایت ته ترجیح ورکړي ده .

دذکرسوی تقریر څخه واضحه سوي ده چی داوولسو ۱۷ اتلسو ۱۸ کالورو ایتونو او دشپیتو کالو په روایتونو کی څه تعارض نسته ، که څه هم انسان داوولسو ۱۷ او اتلسو ۱۸ کالو په عمر کی ددی قابل وی چی غور او فکر وکړی او په حق او باطل کی تمیز وکی ، په دی وجه دبلوغ ددی عمر څخه دی دشرعی احکامو مکلف ګرځول سوی دی ، مګر شپیته کاله داسی اوږد عمر دی چی که په دی کی هم چاحق ونه پیژندی نو ده ته بیا دڅه عذر ګنجائش نه پاته کیږی ، په دی دالله ﷻ حجت په پوره دول تمام سی ، په دی وجه دامت مرحومه عام عمرونه دشپیتو څخه تر اویا ۷۰ کالو پوری مقدر دی لکه چی په حدیث کی ارشاد دی

---

اَعْمَارُ اُمَّتِیْ مَابَیْنَ السِّتِّیْنَ اِلَی السَّبْعِیْنَ وَاَقَلُّهُمْ مَنْ یَّجُوْزُ ذٰلِكَ . (ابن کثیر)

یعنی زما دامت عمرونه دشپیتو ۶۰ څخه تر اویا ۷۰ کالو پوری به وی کوم خلک به وی چی ددی څخه به تجاوز وکی .

---

دایت په اخرکی فرمایي ، وَجَآءَكُمُ النَّذِیْرُ په دی کی اشاره ده چی انسان ته دبلوغ دعمر دوخت څخه دومره عقل او تمیز دالله ﷻ دجانب څخه ورکول کیږی چی کم ازکم خپل خالق او مالك وپیژنی او دهغه رضا لټول دخپل ژوند مقصد جوړکی ، د دومره کار دپاره په خپله انسانی عقل هم کافی وو ، مګر الله ﷻ صرف په دی بسوالی ونه فرمایي بلکه ددی عقل دامداد دپاره یی نذیر هم ولیږی ، دنذیر معنیٰ په پښتو کی بیروونکی کول کیږی ، په حقیقت کی نذیر هغه سړی دی کوم چی دخپل رحمت او شفقت په سبب خپلو خلګو ته دداسی شیانو څخه دمحفوظ کیدو هدایت کوی کوم چی دوی په هلاکت یامضرت کی

اچوونکی وی او ددغو شیانو څخه خلک وبیروی ، مراد ددی څخه دمعروفی معنی په اعتبار سره انبیاء علیهما السلام او د دوی نائبان عالمان دی ، مطلب دایت دا دی چی مونږ دحق اوباطل دپیژندو دپاره عقل هم ورکړی دی او ددی سره موخپل پیغمبر هم ولیږی چی دحق طرف ته هدایت کوی او دباطل څخه محفوظ کول کوی .

اوحضرت ابن عباس ، عکرمه او امام جعفر باقر څخه نقل دی چی دنذیر څخه مراد دزوړوالی سپین وربښته دی چی کله دا ښکاره سی نو انسان ته ددی هدایت کوی چی اوس درخصت وخت نژدی راغی ، دا قول هم داولنی قول سره متعارض نه دی چی سپین وربښته هم دالله ﷻ دطرف څخه نذیر وی او انبیاء اوعلماء هم .

او حقیقت دا دی چی انسان ته دبالغ کیدو څخه وروسته څومره حالات چی په مځکی راځی په خپل بدن اوچاپیریال کی چی څومره بدلون اوانقلابات راځی هغه ټول دالله ﷻ دطرف څخه نذیر او انسان ته خبردارونکی دی .

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ

بیشکه الله ﷻ پوه دی په غیبو دآسمانونو اودمځکی ، هغه ته ښه معلومه ده کومه خبره چی په زړونو کی ده ، هغه دی چاچی کړاست تاسی قائمقام .

فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ

په مځکه کی ، نو څوک چی ناشکری کوی نو په ده ده ناشکری دده ، اومنکرانو لره نه زیاتیږي دوی په

عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

انکار باندی د دوی درب په مخکی مګر بیزاری ، او منکران نه زیاتیږي د دوی په انکار سره مګر نقصان .

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

ته ووایه چی آیا تاسی وینی خپل شریکان کوم چی تاسی بلی دالله ﷻ څخه ماسوا ،

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ

وښیاست ما ته څه پیدا کړی دی دوی په مځکه کی یا دوی ته شرکت سته په آسمانونو کی ، یا

آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِنْهُ ۚ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ

مونږ ورکړی دی دوی ته څه کتاب ، نو دوی سند لری دهغه ، داسی نه ده بلکه کومه وعده چی کوی ظالمان دیر

بَعْضًا اِلَّا غُرُوْرًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُوْلَاۚ

بل سره ، تولـه دوكه ده ، په تحقيق سره الله ﷻ نيولي دي آسمانونه او مځكه چي ونه ښوري

وَلَئِنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهٖؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤١﴾

دخداي څخه ، او كه وښوري نو څوك به دي را ټينگ كړي دهغه څخه ماسوا ، هغه دي بردباره اوبخښني والا

**لنډتفسير:** بيشكه الله ﷻ (دي) پوهيدونكي دآسمانونو اومځكي په پټو شيانو بيشكه هغه پوه دي دزړه په خبرو (پس علمي كمال خو دهغه داسي دي اوكمال عملي كوم چي په قدرت اونعمت دواړو دلالت كوي دا دي چي) هغه داسي دي چاچي تاسي په مځكه كي اباد كړاست (او داحساناتو ددي دليلونو مقتضا دا وه چي استدلالاً اوشكراً يي توحيد او اطاعت اختيار كړي وي ، مگر ځيني ددي خلاف په كفر اوعداوت باندي اصرار كوونكي دي) نو (دبل چابه څه تاوان وكړي بلكه) كوم سړي چي كفركوي دهغه دكفر وبال به په هغه راځي او (ددي وبال تفصيل دا دي چي) دكافرانو دپاره دهغوي كفر دهغوي دپرودرگار په نزد دناراضتيا زياتولو باعث وي (كوم چي په دنيا كي متحقق كيږي او (دارنگه) دكافرانو دپاره دهغوي كفر (په اخرت كي) به دخساري زياتيدو باعث وي (چي هغه حرمان دي دجنت څخه اوقيد جوړيدل دي دجهنم او دوي چي كوم په كفر اوشرك مصر دي) ته (دوي ته لږ څه دا خو) ووايه چي تاسي دخپلو مقررو شريكانو حال خو وښياست دكومو چي تاسي دخداي څخه ماسوا عبادت كوي يعني ماته دا وښياست چي دوي دمځكي كومه حصه جوړه كړي ده يا د دوي په آسمان (جوړولو) كي څه شراكت سته ؟ (چي په عقلي دليل سره د دوي دعبادت استحقاق ثابت سي) يامونږ دوي (كافرانو) ته څه كتاب وركړي دي (چي په هغه كي دشرك اعتقاد صحيح ليكلي وي) چي دوي دهغه په دليل قائم وي (او په دي نقلي دليل سره خپله دعوى ثابته كړي ، اصل دا دي چي نه عقلي دليل سته او نه نقلي دليل سته) بلكه دا ظالمان ديوبل سره محض د دوكي دوعدو كولو عادت لري (چي د دوي مشرانو دوي ته بي سنده غلطه خبره ښوولي ده چي ، هٰؤُلَاۤءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ : حال دا دي چي په واقع كي هغه محضي بي اختياره دي نو هغوي مستحق دعبادت نه سي كيدي البته مختار مطلق حق تعالى دي نو هغه قابل دعبادت دي ، چنانچي دالله ﷻ دمختاروالي او دنورو دغير مختاروالي ددليلونو څخه دنموني په طور يوه لنډه شان خبره بيانوي چي وگوري داخو) يقيني خبره ده چي الله ﷻ آسمانونه اومځكي (په خپل قدرت سره) ټينگ كړي دي چي داموجوده حالت پري نه ږدي اوكه (بالفرض) دغه موجوده پرېږدي هم نوبيا دخداي څخه ماسوا بل څوك به دا ټينگ هم نه كړي (كله چي د دوي څخه دپيدا سوي عالَم حفاظت هم نه سي كيدي نو دعالم په وجود كي دراوړلو اوايجاد كولو د دوي څخه څه توقع كيدي سي نو بيا مستحق والي دعبادت څنگه ؟ او سره دبطلان دشرك كولو مقتضىٰ دا وه چي دوي ته اوس سزا وركول سي مگر چونكي) هغه حليم (دي په دي وجه مهلت يي وركړي دي ، اوكه په دي مهلت كي دا خلگ حق طرف ته راسي نو چونكي هغه) غفور (هم) دي (په دي وجه ټول تير شرارتونه به د دوي معاف سي)

**معلومات اومسئلي:** هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ : فِي الْأَرْضِ خلائف : دخليفه جمع ده چي معنیٰ يې ده نائب او قائم مقام ، مراد دا دي چي مونږ انسانان يو په بل پسې دَمځكې اومكان وغيره مالكان جوړ كړي دي ، يوځي نو بل ته دهغه ځاى وركول كيږي په دې كې دالله ﷻ طرف ته درجوع كوونكو دپاره لوى عبرت دى او دا معنیٰ هم كيدى سي چي داخطاب امت محمديه ته وي چي مونږدَتيرو قومونو څخه وروسته دهغوى دخليفه په حيثيت سره تاسې مالكان اومتصرف جوړكړي ياست، په دې وجه ستاسې فرض دي چي دځان څخه دَمځكې خلګو دحالاتو څخه عبرت حاصل كړئ، دعمر قيمتي لمحې په غفلت سره تيرې نه كړئ.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ : دآسمانونو دټينګولو دا مطلب نه دى چي د دوى حركت يې بند كړى دى ، بلكه مراد دځپل ځاى څخه ښوروول او په ځنګ كيدل دي ، لكه چي لفظ د: أَنْ تَزُولَا په دې شاهد دى ، په دې وجه په دې آيت كې دآسمان دمتحرك ياساكن كيدو دېو جانب هم څه دليل نسته .

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ

او قسمونه يې خوړل په الله سخت قسمونه خپل كه راسي دوى ته بيروونكى

لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ

نو خامخا به هدايت پيدا كي ، دهر يوه امت څخه بيا چي هركله راغى دوى ته بيروونكى نو نور زيات سو

إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ

د دوى نفرت ، غرور كول په ملك كې او تدبير كول ناكاره ، او دبد كار تدبير به چپه سي

السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَنْ تَجِدَ

په دغه تدبيركوونكو ، نو اوس انتظار كوي دطريقې داولنو خلقو ، نوته به بيا نه كې پيدا

لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا

ددستور دالله بدليدل او بيا به نه كې پيدا دستور دالله واپس كيدل ، آيا نه دي ګرځيدلي

فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا

په مځكه كې چي ووينې چي څنګه سو انجام دهغو خلقو چي د دوى څخه مخكې وو ، او وو

أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ

د دوى څخه ډير سخت په زور كې ، او الله ﷻ هغه نه دى چي ستړى يې كړي څه شى په اسمانونو كې

وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ

او نه په مځکه کې ، هغه دی په هر څه پوه قادر ، او که نیول وکړي الله دخلقو

بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ

د دوی په عملونو ، پرې به نه ږدي دمځکې په سر یو تلونکی هم ، بیا دوی ته مهلت ورکوي تر یو مقرر وخته

مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

پوري ، بیا چې کله راسي د دوی وعده ، نو دالله ﷻ په نظرکې دي دده تول بندګان

لنډتفسیر: او دي کافرانو (قریشو مځکې دبعثت دنبي کریم ﷺ څخه) لوی زوردار قسمونه اخیستي وو چې که دوی ته (یعني مونږ ته) څوك بیرونکی (یعني پیغمبر) راغی نو هغه به (یعني مونږ به) دهر امت څخه زیات دهدایت قبلوونکي سو (یعني دیهودو نصاراؤ وغیره په شان به مونږ تکذیب نه کوو، نو اول خو به یې داسې قسمونه اخیستل) بیاچې کله دوی ته یو پیغمبر (یعني رسول الله ﷺ) راغی نو بس د دوی نفرت نور زیات سو، په دنیاکې دځان لوی ګڼلو په وجه سره او (صرف په نفرت صبر نه سوه بلکه) د دوی دنا کاره تدبیرونو (هم ترقي وسوه یعني دتکبر په وجه د دوی دتابعداري څخه خو به عار ورلره ورتلی، مګر داسې یې هم ونه کړل چې نه یې تابعداري کولی او نه یې ورته ازار رسوی ، بلکه دوی ﷺ ته دازار رسولو په فکر کې سول چنانچې هر وخت دهغوی په دې کې لګیدل معلوم اومشهور دي) او (دوی چې کوم زمونږ درسول ﷺ دپاره ناکاره تدبیرونه کوي په خپله خپل نقصان کوي څکه چې) دبدو تدبیرونو (حقیقي) وبال په دغو تدبیر کوونکو راځي (که څه هم په ظاهره کله دغه سړي ته هم ضرر ورسیږي ، کوم ته چې ضرر رسول وغواړي ، لیکن دغه ضرر دیني دی په خلاف دظالم ضرر رسان څخه چې په هغه به اخروي ضرر او وبال راځي او دنیوي ضرر داخروي ضرر په مخکې هیڅ شی نه دی ، نو ددې حقیقي ضرر په اعتبار سره حصر بالکل واقعي دی) نو (دا چې ستا په دښمني او ضرر رسانۍ باندې مصر دي نو) آیا دوی (دخپل ځان سره هم دحق تعالی) دهغه دستور منتظر دي کوم چې دمخکې (کافرانو) خلګو سره سوی دی (یعني عذاب اوهلاکت) نو (واقعي د دوی دپاره هم داسې کیدل دي څکه چې) ته به دخدای (دا) دستور هیڅکله بدل کیدونکی نه کې پیدا (چې په دوی دعذاب په ځای عنایت وسي) او (دغه شان) ته به دخدای (دا) دستور هیڅ چیرې منتقل سوی نه کې پیدا (چې د دوی په ځای به نور چې د دوی په شان نه وي عذاب وسي ، مطلب دا دی چې دحق تعالی وعده ده چې کافرانو ته به عذاب وي برابره خبره ده که په دنیا کې هم وي اوبرابره خبره ده که صرف په اخرت کې وي او دالله ﷻ وعده همیشه رښتني وي ، نو نه دا احتمال سته چې دوی ته به عذاب نه وي او نه دا احتمال سته چې نور بې ګناه به په عذاب سي ، مقصود ددې تکرار څخه تاکید دی دواقع کیدو دعذاب) او (دوی چې کوم دا ګڼي چې کفر موجب دعذاب نه دی

نو د دوی لویه غلطي ده) ایا داخلگ په مځکه کی (مثلاً دشام اویمن په سفرونوکی دعام اوثمود او قوم دلوط ﷺ په کلیوکی) گرځیدلی نه دي چي لیدلی کتلی یی وای چي کوم (منکران) خلگ چي د دوی څخه مخکی تیر سوی دی ، دهغوی (اخری) انجام (ددی تکذیب په سبب) څنگه سو (چي په عذاب سول) حال دا دی چي هغوی په قوت کی د دوی څخه زیات وه او (په چاکی چي برابره خبره ده که هرڅومره قوت وی لیکن) خدای داسی نه دی چي یو شی (قوت والا) دی عاجزه کړی ، نه په آسمان کی اونه په مځکه کی (ځکه چي) هغه لوی علم والا (او) لوی قدرت والا دی (نو په علم سره دخپلی هری ارادی دنافذ کولو طریقه پیژني اوپه خپل قدرت سره دانافذ کولی سی اوبل څوك داسی سته نه ، نو دی کوم شی عاجزه کولی سی) او (که دوی په دی دوکه کی وی چي که مونږ لره عذاب وای نوسوی به وای او ددی څخه په خپل کفر اوشرك دښه والی دلیل کوی نوداهم د دوی غلطي ده ، ځکه چي په مقتضا دحکمت د دوی دپاره فوری عذاب تجویزنه سو کنه نو) که الله ﷻ (دا) خلگ د دوی دَ (کفریه) عملونو په سبب (فوراً) نیولی ، نو پرمخ دمځکی به یو دنفس خاوند پاته نه وای (ځکه چي کفار خو به دکفر په سبب هلاکیدل اوایماندار به په وجه دکموالی په دنیاکی نه سوای پاته کیدی ، ځکه چي نظام عالم په مقتضاء دحکمت دمجموعی سره وابسته دی او دا ضروری نه ده چي هغوی په دی عذاب سره هلاك سوی وی او نور مخلوقات په دی وجه چي مقصود دهغوی دتخلیق څخه انتفاع دانسان ده کله چي دوی نه وو نوهغه به هم نه وو) لیکن الله ﷻ دوی ته دیو معین میعاد (یعنی قیامت) پوری مهلت ورکوی ، نوکله چي د دوی هغه میعاد راسی (نو هغه وخت به) الله ﷻ خپل بندگان په خپله وويني (یعنی په دوی کی چي کوم کفار وی هغوی ته به سزا ورکړی).

**معلومات اومسئلي:** وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ دَلَایَحِیْقُ معنی لَایَحِیْطُ یا لَایُصِیْبُ : ده چي مطلب یی دا دی چي دبد تدبیر وبال په بل چانه ورځي ، بلکه په خپله په داسی تدبیر کوونکی راځي یعنی کوم سړی چي دنورو بد غواړی هغه په خپله دبدی ښکار سی .

په دی چي کومه دا شبهه کیدی سی چي په دنیاکی خو ډیر واره داسی هم لیدل کیږی چي دبدتدبیر کوونکی تدبیر وچلیږی او چا ته چي نقصان رسول وی ، هغه ته نقصان ورسیږی ، ددی یو جواب خو په لندتفسیر کی تیر سوی دی چي هغه سړی ته کوم تکلیف یانقصان ورسیدی هغه خو ددنیا نقصان دی او دداسی ناکاره تدبیر کوونکی نقصان داخرت عذاب دی کوم چي سخت هم دی او دائمی هم ، ددی په مقابله کی دهغه دنیوی نقصان دنیست برابر دی ، دوهم جواب ځینو حضراتو دا هم ورکړی دی چي ډیو بی گناه خلاف تدبیر کولو او دظلم په کولو وبال په ظالم اکثر په دنیاکی هم راځي ، محمدبن کعب قرظی فرمایی چي دری کارونه داسی دی چي کوونکی یی په دنیاکی هم دوبال اوعذاب څخه نه سی محفوظ کیدی ، یو دچابی گناه په حق کی بد تدبیر کول اوهغه ته ازار رسول ، دوهم عام ظلم ، دریم عهد ماتول ، (ابن کثیر) خاصکر چي په چا داسی سړی باندی وسی کوم چي بی کس اوبی وسه وی په انتقام اخیستو قدرت نه لری یاسره دقدرت څخه دانتقام څخه صبر وکړی ، په ده دظلم دوبال څخه په دنیا کی هم څوك محفوظ سوی نه دی لیدل سوی .

بس تجربه کردیم درین دیر مکافات
با درد کشان هر که در افتاد بر افتاد

په دی دنیا کی چی کور دی دبدل پیدا کولو ډیره تجربه می وسوه چی څوك دمظلومانو سره په جنګ
اخته سو نوبدله یی پیدا کړه او خپل نقصان یی وکی.
ددی مطلب دا سو چی په آیت کی کوم حصر دلته سوی دی هغه داکثری قاعدی په اعتبار سره دی، کلی
نه دی، والله تعالی اعلم.

تمت سورة الفاطر بحمدالله

**(سورة یٰس)**

سُوْرَةُ يٰسٓ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ ثَلٰثٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

سورة یٰس په مکه کی نازل سو او په دی کی درو اتیا (۸۳) آیتونه او پنځه (۵) رکوعګانی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم د الله ﷻ په نوم سره چی بی اندازی مهربانه نهایت رحم والا دی.

يٰسٓ ۚ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ

، قسم دی په دی حکمت والا قرآن، ته په تحقیق دمرسلانو څخه یی، او په سیده لاره یی

مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ

نازل کړی دی زبردست رحم والا ، چی ته وبیروی یو قوم چی پلار نیکه ګان یی نه دی بیرول

فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧﴾

پس ناخبره دی ، ثابته سوی ده خبره په دوی کی په ډیرو نو دوی ایمان نه راوړی

اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ﴿٨﴾

مونږ غورځولی دی د دوی په څټونو کی طوقونه نو هغه دزنو پوری دی نو د دوی سرونه پورته سوی دی

وَجَعَلْنَا مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ

او مونږ جوړ کړی دی په مخ د دوی کی دیوال او په وروسته د دوی پسی دیوال بیا مونږ دوی دلوړه څخه پټ

فَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ

کړی دی، نو دوی نه وینی ، او برابر دی دوی ته که ته وبیروی دوی او که

تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ

نه وبیروې دوی نو یقین نه کوي ، بیشکه ته بیروې هغه چې تابعداري کوي دنصیحت او بیریږي

الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ كَرِيْمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ

درحمن څخه په پټه ، نو دوی ته خوشخبري ورکړه په بخښنه او دثواب دعزت ، مونږ

نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوْا وَاٰثَارَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ

ژوندي کوو مړي اولیکو څه چې مخکې لیږي او کومې نښاني چې ورڅخه وروسته پاته سي ،او هرشی

اَحْصَيْنٰهُ فِيْٓ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٢﴾

شمیرلی دی مونږ په ښکاره اصل کې

تفسیر: یٰسٓ (ددې مراد الله ﷻ ته معلوم دی) قسم دی په قرآن حکمت والا چې بیشکه ته دپیغمبرانو څخه یې (او) په نیکه لاره یې (چې په دې کې خوك ستا پیروي وکړي ، الله ﷻ ته به ورسیږي نه لکه چې کفار وایي ، لَسْتَ مُرْسَلًا ، یعنی ته رسول نه یې یاچې ویل به یې ، بَلِ افْتَرٰهُ ، یعنی تا په خپله جوړ کړی دی چې ددې دپاره گمراه کیدل لازم دی اوقرآن دهدایت دعاموالي سره ستا درسالت اونبوت دلیل هم دی څکه چې) دا قرآن دخدای زبردست مهربانه دطرف څخه نازل سوی دی (اوته پیغمبر څکه جوړسوی یې) چې ته (اولاً) داسې خلک (دخدای دعذاب څخه) وبیروې دکومو چې پلار اونیکه (نژدې دیو رسول په ذریعه سره) نه دي بیرول سوي نو ددې څخه دوی بې خبره دي (څکه چې که څه هم په عربو کې څینې مضامین دتیرو رسولانو دشریعتونو څخه نقل هم وه لکه چې په دې آیت کې دی ، اَمْ جَآءَهُمْ مَّا لَمْ يَاْتِ اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِيْنَ : یعنی ایا قرآن دوی ته یو داسې شی راوړی دی کوم چې د دوی پلارانو ته نه وو راغلی یعنی دتوحید دعوت څه نوی شی نه دی دا همیشه د دوی په پلرو نیکه گانو کې هم جاري پاته سوي دی ، مگر بیا هم دنبي په راتلو سره چې څومره خبرداري کیدی سی ، محض ددې څینې احکام او اخبار نقل کولو اورسیدو سره کله چې دغه ناتمام اومتغیر سوي هم وي داسې خبرداري نه سی کیدی او اولاً دَ دوی بیرول قریشو لره وو ، په دې وجه یې دلته د دوی ذکر وفرمایی بیا عامو خلکو ته هم دوی دعوت وفرمایی څکه چې د دوی بعثت عام دی اوسره ستا درسالت دصحیحوالي اوصدق دقرآن دا خلک چې نه مني ته دَدې غم مه کوه څکه چې) په دوی کې په اکثرو خلکو (تقدیري) خبره ثابته سوې ده (هغه خبره دا ده چې دوی به هدایت نه کې پیدا) نو دا خلک په هیڅکله ایمان رانه وړي (دا حال د دوی داکثرو وو او دځینو په قسمت کې ایمان هم وو ، هغوی ایمان هم راوړی او ددې خلکو مثال دایمان څخه په لیرې والي کې داسې سو چې گویا) مونږ د دوی په څټونو کې (درانه درانه) طوقونه اچولي دي ، بیا د دوی زنوته

(ورکلك سوي) دي چي په دي سره د دوی سرونه لوړ منبتي دي (يعني پورته پاته سوي دي ، کښته کيدی نه سي ، برابره خبره ده که په دي وجه چي په طوق کي دزني لاندي کوم ځای دی ، په هغه کي يو ميخ وغيره داسي وي چي زني ته ورتينګ سوي وي يا دطوق کړي داسي وي چي زني ته ورتينګي وي ، په هر حال په دواړه ډوله دوی ، دلاری ليدو څخه محرومه وي) او (دارنګ د دوی مثال دايمان څخه په ليري والي کي داسي سوی دی چي ګويا) مونږ يو ديوال دوی ته مخ ته وهلی دی اويو ديوال دوی ته شاته چي په دی سره مونږ (دهرطرف څخه) دوی (په پردو کي) ګير کړل ، نو هغوی (ددی پردو داحاطه کولو په وجه څه شی) نه ويني او (د دواړو مثالونو مطلب دا دی چي) د دوی په حق کي ستا بيرول دوی ته يانه بيرول دواړه برابر دی ، دوی (په هيڅ حالت کي هم) ايمان نه راوړي (په دی وجه ته د دوی څخه مايوسه سه راحت حاصل کړه) بس ته خو (داسي بيرول په کومو چي نفع مرتب وي) داسي خلګ بيرولی سی کوم چي په نصيحت روان وي او دخدای څخه بې ليدو بيريږي (چي په بيره سره دحق طلب کيدی سی او په طلب سره وصول او دوی دسره بيريږي نه) نو (څوك چي داسي سړي وي) ته ده لره (دګناهونو څخه) مغفرت او (په طاعت) دعمده عوض خوشخبری واوره (او ددی څخه پردی هم دلالت وسو چي څوك په ګمراهی اومخ اړولو کي اخته وي ، هغه دمغفرت او اجر څخه محروم اومستحق دعذاب دی اوکه څه هم په دنياکي ددی جزا اوسزا ظهور لازم نه دی ليکن) بيشکه مونږ به (يوه ورځ) مړي ژوندي کړو (دغه وخت به ددی ټولو ظهور وسی) او (په کومو عملونو چي جزا اوسزا وي) مونږ (هغه برابر) ليکو هغه عملونه هم کوم چي خلګ مخ ته ليږي او دهغوی هغه عملونه هم کوم چي وروسته پاته کوي (دَماقَدَّمُوا ، څخه مراد کوم کار چي په خپلو لاسونو سره وکړي اودَ ، اٰثَارَهُم ، څخه مراد هغه اثرکوم چي ددی کار په سبب پيدا سو او وروسته دَمرګ څخه هم باقي پاته سو ، مثلاً يوچا څه نيك کاروکي او هغه سبب سو دنورو دهدايت هم ، ياچا څه بدکار وکي اوهغه سبب سو دنورو دګمراهی هم غرض دا چي دا ټول ليکل کيږي اوهلته به پردی ټولو جزا اوسزا مرتبه وي) او (زمونږ علم خو داسي وسيع دی چي مونږ ددی ليکلو ته محتاج نه يوکوم چي دوقوع څخه وروسته سوی دی ځکه چي) مونږ (خو) هر هغه شی (کوم چي ترقيامته پوري دواقع کيدوڅخه مخکي) په يو واضح کتاب کي (يعني لوحِ محفوظ کي) ضبط کړی دی (محض په ځينو حکمتونو سره دعملونو کتابت کيږي نوکله چي مخکي دقوع څخه مونږ ته دټولو شيانو علم دی نو وروسته دوقوع څخه به ولي نه وي ، په دی وجه دڅه عمل څخه دمنکريدو يا دپټ ساتلو هيڅ ګنجائش نسته ، خامخابه سزا وي ، اولوحِ محفوظ ته واضح په اعتبار دتفصيل دَاشياوو ويل سوی دی)

**معلومات اومسئلې: دسورة يٰس فضيلتونه** : دحضرت معقل بن يسار ﷺ څخه روايت دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلي دی يٰس قَلْبُ الْقرانِ ، يعنی سورة يٰس دقرآن زړه دی ، او ددی حديث په ځينو الفاظوکي دی چي کوم سړی سورة يٰس خالص دالله ﷻ او اخرت دپاره وايی دهغه مغفرت به وسی ، داخپلو مړوته واياست (رواه احمدو ابوداود والنسائی وابن حبان اوحاکم وغيره) کذا فی الروح والمظهری .

امام غزالی رحمه الله فرمايی چي سورة يٰس ته دقرآن زړه دفرمايلو دا وجه کيدی سی چي په دی سورة کي دقيامت اوحشر نشر مضامين خاص په تفصيل اوبلاغت سره راغلي دی او دايمان په اصولوکي داخرت

عقیده هغه شی دی پرکوم چی دانسان دعملونو صحت موقوف دی ، داخرت بیره انسان دنیك عمل دپاره تیار وی او هغه دی دناجائزو خواهشاتو اوحرامو څخه منع کوی نولکه څنګه چی دبدن صحت دزړه په صحت باندی موقوف دی ، دغه شان دایمان صحت په فکرِ اخرت باندی موقوف دی (روح)

او ددی سورة نوم لکه چی سورة یٰس معروف دی ، دغه شان په یوحدیث کی ددی نوم، عظیمه، هم راغلی دی (اخرجهُ ابونصر السجزی عن عائشه ﷺ) او په یوحدیث کی دی چی ددی سورة نوم په تورات کی مُعِمّه راغلی دی ، یعنی دخپل ویونکی دپاره په دنیا اواخرت کی دخیر اوبرکت دعاکوونکی دی او ددی ویونکی نوم شریف راغلی دی اوفرمایی چی دقیامت په ورځ به دده شفاعت دقبیله ربیعه دخلګوڅخه دزیاتو دپاره قبول وی (رواه سعیدبن منصور والبیهقی عن حسان بن عطیه) اوپه ځینو روایتونوکی ددی نوم مدافعه هم راغلی دی، یعنی دَخپل ویونکی دپاره دبلاګانو څخه دفع کوونکی اوپه ځینوکی دده نوم قاضیه هم راغلی دی یعنی دحاجتونو پوره کوونکی (روح المعانی)

او دحضرت ابو ذر ﷺ څخه روایت دی چی کوم مړ کیدونکی ته سورة یٰس ویل کیږی نو دهغه دمرګ په وخت کی به اسانی وی (رواه الدیلمی وابن حیان ، مظهری)

اوحضرت عبدالله بن زبیر ﷺ فرمایی چی کوم سړی سورة یٰس دخپل حاجت څخه مخکی کړی نو دده حاجت پوره کیږی (اخرجه المحاملی فی امالیه ، مظهری)

اویحیٰی بن کثیر فرمایی چی کوم سړی سهارسورة یٰس وایی ، دی به ترماښامه پوری په خوشحالی او ارام کی وی اوڅوك چی یی ماښام وایی نو ترسهاره پوری به په خوشحالی کی وی او فرمایی چی ماته دا خبره داسی سړی ښوولی ده چاچی ددی تجربه کړی ده (اخرجه ابن الضریس ، مظهری)

یٰس ، ددی لفظ متعلق مشهور قول هغه دی کوم چی لوړ په لندتفسیرکی را اخیستل سوی دی چی دحروف مقطعاتو څخه دی چی علم یی الله ﷻ ته دی او عامو بندګانوته یی نه دی ورکړی ، او ابن عربی په احکام القرآن کی فرمایی چی امام مالك فرمایی چی دا دالله ﷻ دنومونو څخه یو نوم دی ، اودحضرت ابن عباس ﷺ څخه هم یو روایت دا دی چی دالله ﷻ دنومونه څخه دی اوپه یوروایت کی دا دی چی دا دحبشی ژبی لفظ دی چی معنٰی یی ده ای انسانه او دانسان څخه مراد نبی کریم ﷺ دی او دحضرت ابن جبیر ﷺ دکلام څخه دامستفاده ده چی لفظ دیٰس دنبی کریم ﷺ نوم دی، په روح المعانی کی دی چی دنبی کریم ﷺ نوم په دی دوو عظیم الشان حرفونو سره ایښوول یعنی ،یا، او ،سین، په دی کی لوی رازدی .

**(یٰس دچا نوم ایښوول څنګه دی ؟ )**

امام مالك دا په دی وجه نه دی خوښ کړی چی دَده په نزد دا دالله دنومونو څخه دی او ددی صحیح معنٰی معلومه نه ده ، په دی وجه دا ممکنه ده چی څه داسی معنٰی یی وی کومه چی دالله ﷻ مخصوصه وی ، لکه خالق اورازق وغیره، البته که دالفظ دَ ، یاسین، په رسم الخط سره ولیکل سی نو دا دیو انسان نوم ایښوول جائز دی ، ځکه چی په قرآن کی راغلی دی ، سَلَامٌ عَلٰی اٰلِ یَاسِیْن (ابن عربی) د ذکرسوی آیت معروف قرآت، اِلْیَاسِیْن، دی، مګر په ځینو قراتونوکی ، اٰلِ یاسین، هم راغلی دی .

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ : مراد ددی څخه عرب دی ، معنٰی دا ده چی د دوی پلرونو اونیکه ګانو ته

بیرونکی یعنی پیغمبر د ډیرې زمانې څخه نه دی راغلی اوداباء اواجداد څخه مرادنژدې اباء اواجداد دي ، د دوی داغلی نیکه حضرت ابراهیم ﷺ او د دوی سره دحضرت اسماعیل ﷺ څخه وروسته ترخو صدیو پورې په عربو کې څوك پیغمبر نه دی راغلی ، که څه هم ددعوت اوتبلیغ او انذار اوتبشیر سلسله برابره جاري وه چې ذکر یې دقرآن کریم په آیت کې هم دی کوم چې په لنډ تفسیرکې راغلی دی ، اودایت ، وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ، هم دا مقتضٰی ده چې رحمت خداوندي یو قوم اوملت ددعوت اوانذار څخه په هیڅ زمانه اوهیڅ مځکه کې محروم نه دی پاته کړی ، مګر داظاهره ده چې دانبیاء تعلیمات د دوی دنائبانو په ذریعه رسیدل هغه اثر نه کوي کوم چې په خپله دنبي یاپیغمبرپه دعوت اوتعلیم سره وي ، په دې وجه په ذکر سوي آیت کې دعربو متعلق یې دا وفرمایل چې په دوی کې څوك نذیر نه دی راغلی ، ددې دا اثروو چې په عربوکې په عام طور دلیکلو ویلو اوتعلیم څه مستحکم نظام نه وو ، په دې وجه د دوی لقب اُمّیین سو .

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا : مراد دا دی چې الله ﷻ دکفر اوایمان او دجنت دوزخ دواړې لارې دانسان په مخکې کړې دي او دایمان ددعوت دپاره یې انبیاء اوکتابونه هم رالیږلي دي ، بیایې انسان ته دومره اختیار هم ورکې چې دی خپل ښه اوبد وپیژني اویوه لار اختیار کړي کوم بدنصیبه چې نه دغور اوفکرڅخه کار اخلي نه په دلیلونو دقدرت کې فکر کوي نه دانبیاؤ دعوت ته غوږ ایږدي ، نه دالله ﷻ په کتاب کې فکر اوتدبر کوي ، نو ده چې په خپل اختیار سره کومه لار اختیار کړه نوالله ﷻ په دهغه اسباب دده دپاره تیار وي ، څوك چې په کفر کې ولګیدی نو دده دپاره دکفر زیاتیدو اسباب پیدا کیدی سی دا یې داسې تعبیر کې ، لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ : یعنی په دوی کې په ډیرو خلکو د دوی دبد اختیاری په بنا داحقه خبره جاري سوې ده چې دوی ایمان نه راوړي مخ ته د دوی حال په یوتمثیل سره بیانوي ، چې د دوی مثال داسې دی لکه دچاپه څټ کې چې یوطوق اچول سوی وي چې دده مخ اوسترګې یې پورته ټینګې کړې وي ، لاندې لارې ته نه سي کتلی ، نو ظاهره ده چې دې ځان یوې کندې ته دغورځیدو څخه نه سي محفوظ کولی .

دوهم مثال یې دا ورکې چې لکه دیوه سړي څخه څلور طرف ته دیوالونه حائل سوي وي او دی په دې چار دیوارې کې بند سوی وي ، ددباندې دشیانو څخه بې خبره وي ، ددې کافرانو څخه چاپیره هم د دوی جهالت اوعناد اوبغض ګیره اچولې ده چې ددباندې څخه حق خبرې ګویا دوی ته رسیږي هم نه .

امام رازي فرمایي چې دنظر څخه مانع دوه قسمونه وي یومانع خوداسې وي چې په خپله خپل وجودهم نه سي لیدی ، دوهم دا چې خپل خوا اوشا نه سي لیدی ، ددې کفارو دپاره دحق لیدو څخه دوه قسمه مانعه موجود وه ، په دې وجه اول مثال داولنۍ مانع دی چې څټ یې کښته کیدی نه سي ، دی خپل بدن هم نه سي لیدی او دوهم مثال د دوهم مانع دی چې خپله خوا اوشا نه سي لیدی (روح)

جمهورو مفسرینو ذکر سوي آیت د دوی دکفر اوعناد مثال مقرر کړی دی اوځینو مفسرینو حضراتو دا دځینو روایتونو په بنا باندې یوه واقعه مقرره کړې ده چې ابوجهل او ځینو نورو خلکو دنبي کریم ﷺ دقتلولو یا دوی ته دآزار رسولو پخه اراده وکړه اوپه دوی پسې روان سول مګر الله ﷻ د دوی په سترګو

پردي واچولی اوعاجزه سول ، بیرته ولاړل ، دغه شان ډیری واقعی دتفسیر په کتابونو ، ابن کثیر ، روح المعاني ، قرطبی ، مظهری وغیره کی نقل دی ، مګر دا ډیر روایتونه ضعیف دی ، په دی باندی دآیت دتفسیر مدار نه سی ایښوول کیدی .

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ : یعنی مونږ لیکل د دوی عملونه کوم چی دوی مخ ته لیږلی دی ، عمل کول یی په مخکی لیږلو تعبیر کړل او دایی وښووله چی کوم عملونه ښه یا بدپه دی دنیاکی کول کیږی هغه دلته نه ختمیږی بلکه مخ ته ځی ، ستاسی سامان جوړیږی ، دکومو سره چی به په مخکی ژوندکی واسطه راځی ، چی ښه عملونه وی نو دجنت باغونه او بهارونه به جوړیږی که بد وی نو دجهنم سکروټی او ددی عملونو دلیکلو ځخه اصل مقصود د دوی محفوظ ساتل دی ، لیکل هم ددی یوه ذریعه ده چی دخطاء اوهیر او زیادت اونقصان څه خطره اواحتمال په کی پاته نه سی .

**( دعملونو په شان دعملونو اثرات هم لیکل کیږی )**

وَآثَارَهُمْ : یعنی لکه څنګه چی د دوی کړی عملونه لیکل کیږی ، دغه ډول اثار یی هم لیکل کیږی ، دآثارو ځخه مراد دعملونو هغه ثمرات اونتیجی دی کومی چی وروسته ظاهریږی اوباقی پاته کیږی ، مثلاً چا خلګو ته ددین تعلیم ورکی ، دینی احکام یی وروښوول یایی ددی دپاره څه کتاب تصنیف کی چی خلګو ورځخه ددین نفع پورته کوله ، یایی څه وقف کړل چی خلګو ته ورځخه ددی ځخه وروسته نفع رسیده ، یا بل داسی کار یی وکی چی مسلمانانو ته ورځخه فائده ورسیده نو ترڅو پوری چی دده ددی کار خیر اثار رسیږی ، دغه ټول به دده په عملنامه کی لیکل کیږی دغه شان بدعملونه دکومو چی بد ثمرات اواثار په دنیاکی باقی وی مثلاً ظالمانه قوانین جاری کړی او داسی اداری قائمی کړی کوم چی دانسانانو عملونه اواخلاق خرابوی یاخلګ په غلطه اوبده لاره اچوی نوترکومه پوری چی دهغه عمل بدی نیتجی اومفاسد په وجودکی راځی ، دده په عمل نامه کی به لیکل کیږی ، لکه چی ددی آیت په تفسیرکی په خپله نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، دحضرت جریربن عبدالله بجلی ؓ ځخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا ثُمَّ تَلَا (وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ) (ابن كثير عن ابن ابي حاتم)

کوم سړی چی یوه ښه طریقه جاری کړه نو هغه ته به ددی ثواب ورکول کیږی اوځومره خلګ چی په دی طریقه عمل کوی دهغوی ثواب به هم هغه ته ورکول کیږی بغیر ددی چی ددغو عمل کوونکو په ثواب کی څه کموالی وسی اوچا چی څه بده طریقه جاری کړه نو هغه ته به ددی هم ګناه وی اوځومره خلګ چی ترڅو پوری دده په دی بده طریقه عمل کوی دهغوی ګناه به هم ده ته کیږی بغیر ددی ځخه چی ددغو عمل کوونکو په ګناهونو کی څه کمی وکړل سی .

دآثار یوه معنی دقدم نښانه هم راځی ، په حدیث کی دی چی انسان ترڅو پوری دلمانځه دپاره جمات ته ځی نو دده په هرقدم نیکی لیکل کیږی ، دحدیث دځینو روایتونو ځخه معلومیږی چی په دی آیت کی

داثار څخه مراد قدم دانبانی دی څنګه چې دلمانځه ثواب لیکل کیږي ، دغه شان دلمانځه دپاره په
تلو کی چې څومره قدمونه راخي ، په هرقدم یوه نیکي لیکل کیږي ، ابن کثیر دا روایتونه دلته جمع کړي
دی ، په کوموکی چې دا ذکر دی چې په مدینه طیبه کی دکومو خلګو کورونه دمسجد نبوی څخه لیرې
وه هغوی اراده وکړه چې جمات ته نژدی کورونه جوړ کړي ، نبی کریم ﷺ منع کړل چې کوم ځای اوسیږي
هلته به یاست ، دلیري څخه چې راځي نو دا وخت ضائع کیدل مه ګڼي څومره قدمونه چې زیات سي
دومره به ستاسی ثواب زیاتیږي .
په دې چې کومه دا شبهه کیدی سی چې دا صورت مکی دی او کومه واقعه چې په دې احادیثو کی ذکر ده
هغه دمدینی منوري ده ، ددې جواب دا کیدی سی چې آیت خو په خپله عامه معنٰی کی وی چې دعملونو
اثارهم لیکل کیږي اودا ایت په مکه کی نازل سوی وی ، بیاپه مدینه منوره کی چې کله دا واقعه پیښه
سوه نو دوی په طور داستدلال ددی آیت ذکر وفرمایی اودقدم نښانه یی هم په هغه باقی اثاروکی شمار
فرمایلی ده ، دکومو دلیکلو ذکر چې دقرآن کریم په دې آیت کی دی ، دغه ډول ددې دواړو تفسیرونو
ظاهري تضاد هم رفع کیدی سی (لکه چې ابن کثیر ددې وضاحت کړي او دا یې خوښ کړی دی)

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ الْقَرْيَةِ ۘ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۳﴾ اِذْ اَرْسَلْنَآ

اوبیان کړه دوی ته یومثال دهغه کلی دخلقو چې هرکله راغلل هغوی ته لیږل سوی ، هرکله چې ولیږل

اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوْهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوْٓا اِنَّآ

مونږ هغوی ته دوه تنه نو درواغجن یې کړل نو قوت ورکی مونږ په دریم سره نو وویل هغوی مونږ

اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُوْنَ ﴿۱۴﴾ قَالُوْا مَآ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۙ وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ

تاسی ته رالیږل سوی یو ، هغوی وویل تاسی خو انسانان یاست زمونږ په شان ، اورحمن هیڅ نه دی

مِنْ شَيْءٍ ۙ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ ﴿۱۵﴾ قَالُوْا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّآ اِلَيْكُمْ

نازل کړی ، تاسی ټول دروغ وایاست ، وی ویل زمونږ رب پوه دی مونږ بیشکه تاسی

لَمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۶﴾ وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۱۷﴾ قَالُوْٓا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۚ لَئِنْ

ته رالیږل سوی یو ، او زمونږ ذمه دا ده پیغام رسول ښکاره ، وي ویل مونږ نا مبارك ولیداست تاسی ، که

لَّمْ تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۸﴾

تاسی منع نه سواست نومونږ به تاسی سنګسار کړو ، او تاسی ته به ورسیږي زمونږ دلاس څخه عذاب دردناك

قَالُوْا طَآئِرُكُمْ مَّعَكُمْ ۭ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ

وي ويل ستاسی نامبارکی تاسی سره ده ، آیا په دومره خبره چی تاسی ته مو نصیحت وکی، بلکه تاسی خلق یاست

مُّسْرِفُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَجَآءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى

دحد څخه وتونکی ، او راغی دښار دلیری سر څخه یو سړی په منډه

قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۰﴾ اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ

وي ویل ای قومه ! تابعداری وکړی دلاری دراليږل سوو ، تابعداری وکړی دداسی سړی چی ستاسی

اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۲۱﴾

څخه بدله نه غواړی او هغه په صحیح لاره باندی دی۔

**لنډتفسير**: او ته د دوی (کفارو) په مخکی (په دی غرض سره چی درسالت تائید او دوی ته په انکار دتوحید اورسالت هدایت وی) یوه قصه یعنی دیوه کلی دخلگو قصه دهغه وخت بیان کړه کله چی دغه کلی ته څورسولان را غلل یعنی کله چی مونږ دوی ته (اول) دوه تنه ولیږل نو هغو خلگو اول دواړه درواغجن کړل، بیا په دریم (رسول) سره (مو ددی دواړو) تائید وکی (یعنی دتائید دپاره بیا دریم ته مونږ هلته دتللو حکم وکی) نو هغو درو سره وو (ددغه کلی خلگوته) وویل چی مونږ تاسی ته (دخدای دطرف څخه) رالیږل سوی یو (چی تاسی ته هدایت وکی چی توحید اختیار کړی ارب. پرستی پریږدی څکه چی دغه خلگ بت پرست وو ، لکه چی دالله ﷻ دا قول دلالت پرکوی ، وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي : او دا قول ، ءَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً الخ هغو خلگو (یعنی کلی والاؤ) وویل چی ته خو زمونږ په شان (محض) معمولی سړی یی (تاسی ته درسولانو کیدلو څه امتیاز حاصل نه دی) او (ستاسی څه تخصیص دی ، مسئله درسالت په خپله بی اصله ده او) خدای رحمٰن خو) هیڅ شی (دکتاب دقسم او داحکامو څخه کله) نازل کړی نه دی تاسی محض دروغ وایاست ، هغو رسولانو وویل چی زمونږ پروردگار پوه دی ، چی بیشکه مونږ تاسی ته (په طور درسولانو) رالیږل سوی یو او (ددی قسم څخه دا مطلب نه دی چی په دی سره اثبات درسالت کوی بلکه وروسته دقائمولو ددلیل څخه هم کله چی هغوی ونه منله ، نو داخری جواب په طور مجبوراً یی قسم واخیستی لکه چی مخ ته په خپله د دوی دارشاد څخه معلومیږی چی) زمونږ په ذمه خو صرف په واضح طور (دحکم) رسول دی (چونکی واضح والی په دی موقوف دی چی په واضحو دلیلونو سره دعوی ثابته سی ، ددی څخه معلومه سوه چی اول یی دلیلونه قائم کړی وه په اخرکی یی قسم واخیستی غرض دا چی مونږ خپل کار وکی که تاسی یی نه منی نو مونږ محبوره یو) هغو خلگو وویل چی مونږ خو تاسی منحوس گڼو (دا خو یی یاځکه وویل چی په دغو خلگو قحط راغلی وو (لکه په معالم کی دی) او

یا یې څکه وویل چې کله څه نوی خبره واوریدل سی ، که څه هم خلک یې قبوله نه کړی ، مګر ددې چرچه خامخا کیږی او اکثره په عامو خلګو کی ددی په وجه خبری اوپه دی خبرو کی اختلاف اوکله جګړی اوناا اتفاقی ته نوبت رسیږی ، نو مطلب به دا وی چې تاسی په تولو خلګو کی یوه فتنه اوجګړه وغورځوله چې ضرر نه ورڅخه رسیږی دانحوست دی او ددې نحوست سبب تاسی یاست) اوکه تاسی (ددې دعوت اودعوی څخه) واپس نه سواست نو (یاد ساتی) مونږ به په ډبرو ستاسی کار ختم کو او (دسنګساری څخه اول به هم) تاسی ته زمونږ دطرف څخه سخت تکلیف ورسیږی (یعنی نور به هم تاسی په قسم قسم سره ازار کړو که ویې نه منی نو په اخره کی به تاسی سنګسار کو) هغو رسولانو وویل چې ستاسی نحوست خو ستاسی سره لګیدلی دی (یعنی کوم ته چې تاسی نحوست مضرت اومصیبت وایاست ددې سبب خو حق نه قبلول دی که په حق قبلولو باندی متفق سوی وای نو نه به دا جګړی اوفتنی وای او نه به دقحط په عذاب کی اخته کیدی ، پاته سو اولنی اتفاق پربت پرستی باندی نو داسی اتفاق چې په باطله باندی وی په خپله فساد اووبال دی دکوم چې پرېښوول لازم دی ، او په دغه زمانه کی قحط نه راتلل هغه په طور داستدراج دالله ﷻ دطرف څخه مهلت درکول سوی وو یاپه دی وجه وو چې تردغه وخته پوری په هغه خلګو حق واضح سوی نه وو اودالله ﷻ قانون دی چې دحق واضح کولو څخه مخکی چاته عذاب نه ورکوی ، لکه چې ارشاد دی چې ، حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ : او دا مهلت یا دحق نیست والی هم ستاسی غفلت ، جهالت اوشامت اعمال وو ، ددې څخه معلومه سوه چې په هرحال کی ددې نحوست سبب په خپله ستاسی فعل وو) ایادانحوست ګڼی چې تاسی ته نصیحت کول کیږی (کوم چې انسان دسعادت دی ، دا خو په واقع کی نحوست نه دی) بلکه تاسی (په خپله) دحد (دعقل اوشرع) څخه وتونکی خلک یاست (وروسته دشرع په مخالفت سره په تاسی دانحوست راغی اوپه مخالفت دعقل سره تاسی ددې سبب غلط وګڼی) او (ددې خبرو اترو خبرچې شائع سونو) یوسړی (کوم چې مسلمان وو) ددې ښار دیو لیری مقام څخه (کوم چې ددې ځای څخه لیری وو دا خبر واوریدی نو دخپل قوم دخیرخواهی دپاره چې ددې رسولانو وجود دقوم فلاح وه ، یادرسولانو دخیرخواهی دپاره چې هسی نه دا خلک دوی قتل نه کړی) په منډه (دلته) راغی (او هغو خلګو ته یې) وویل چې ای زما قومه! ددې رسولانو خبره ومنی (خامخا) دداسی خلګو په وینا پسی ځی کوم چې ستاسی څخه څه معاوضه نه غواړی اوهغوی په خپله په سیده لاره باندی هم دی (یعنی خود غرضی کومه چې مانع ده دتابعداری څخه هغه هم نسته اوراست بازی کومه چې مقتضی دتابعداری ده هغه موجوده ده، بیا تابعداری ولی نه سی کولی)

**معلومات اومسئلې:** وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ : ضربِ مثل دیوی معاملی دثابتولو دپاره ددې په شان دواقعی مثال بیانولوته وایی ، پورته چې درسالت اونبوت دمنکرانو کفارو ذکر راغلی دی ، دهغوی دخبردارولو دپاره قرآن کریم په طور دمثال دمخکی زمانی یوه قصه بیانوی ، کومه چې په یوه کلی کی پیښه سوی وه .

**( هغه کوم کلی وو چې ذکر یې په دې قصه کې راغلی دی؟ )**

قرآن کریم ددې کلی نوم نه دی ښوولی ، په تاریخی روایتونو کی محمدبن اسحٰق دحضرت ابن عباس رضی

او کعب احبار ؓ ، وهب بن منبه ؓ څخه نقل کړی دی ، چی دا کلی انطاکیه وو او جمهورو مفسرینو دا اختیار کړي ده ، ابوحیان او ابن کثیر فرمایی چی په مفسرینو کی ددی خلاف هیڅ قول نقل نه دی ، دمعجم البلدان دوضاحت مطابق انطاکیه دشام دملك مشهور عظیم الشان ښار دی کوم چی په خپله شادابی او استحکام کی معروف دی ، ددی قلعه او دښار دپناه دیوال یو مثالی شی ګڼل کیږی ، په دی ښار کی دنصاراو عبادت خانی کلیساوی بی شمیره اولوی شانداره دسرو او سپینو په کاریګری سره ښائسته سوی وی ، داساحلی ښار دی ، داسلام په زمانه کی دا دشام فاتح حضرت امین الامة ابوعبیده بن جراح ؓ فتح کړی وو ، په معجم البلدان کی یاقوت حموی دا هم لیکلی دی چی حبیب نجار (دکوم قصه چی په دی آیت کی مخ ته راځی ، دده قبر هم په انطاکیه کی معروف دی ، دلیری لیری څخه خلک دده دزیارت دپاره راځی ، ددی وضاحت څخه هم دا معلومیږی چی دکوم کلی ذکر په دی آیت کی راغلی دی ، هغه دا ښار انطاکیه دی .

ابن کثیر رحمه الله لیکلی دی چی انطاکیه دهغو څلورو مشهورو ښارونو څخه دی کوم چی ددین عیسوی او نصرانیت مرکز ګڼل کیږی ، یعنی قدس ، رومیه اسکندریه او انطاکیه ، او فرمایی چی انطاکیه دټولو څخه اولنی ښار دی کوم چی دمسیح ؑ دین قبول کی ، په دی بنا ابن کثیر ته په دی کی تردد دی چی دکوم کلی ذکر په دی آیت کی دی هغه مشهور ښار انطاکیه وی ځکه چی دقرآن کریم دوضاحت مطابق دا کلی درسالت او نبوت دمنکرینو کلی وو او دتاریخی روایاتو مطابق هغه بت پرست مشرکان وه نو انطاکیه کوم چی ددین مسیح او نصرانیت په قبلولو کی دټولو څخه اولیت لری ، هغه څنګه ددی مصداق کیدی سی .

دارنګه دقرآن کریم دذکر سوی آیت څخه هم دا ثابته ده چی په دی واقعه کی په دی ټول کلی داسی عذاب راغی چی په دوی کی څوك هم ژوندی پاته نه سو ، دانطاکیه دښار متعلق په تاریخ کی ددی داسی څه واقعه نقل نه ده چی څه وخت ددی ټول اوسیدونکی په یو وخت مړه سوی وه ، په دی وجه دابن کثیر رحمه الله په رایه کی یا خو په دی آیت کی چی دکوم کلی دی ، هغه دانطاکیه څخه علاوه یو بل کلی دی او یا بیا دانطاکیی په نوم یو بل کلی دی ، کوم چی مشهور ښار دانطاکیه نه دی .

صاحب دفتح المنان دابن کثیر ددی اشکالاتو جواب هم کړی دی ، مګر اسانه او بی غباره خبره هغه ده کومه چی حضرت حکیم الامت په بیان القرآن کی اختیار کړي ده ، چی دقرآن دایت په مضمون دپوهیدو دپاره ددغه کلی تعین ضروری نه دی او قرآن کریم دا مبهم پریښووی نو ضرورت څه دی چی ددی په تعین دومره زور خرڅ سی ، دسلفو صالحانو دا ارشاد چی ، أَبْهِمُوا مَا أَبْهَمَهُ اللهُ ، یعنی کوم شی چی الله ﷻ مبهم پاته کړی دی ، تاسی هم هغه مبهم پریږدی ، ددی مقتضیٰ هم دا ده .

إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ۞ إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ : ذکر سوی کلی ته دری رسولان ولیږل سول اول یی د دوی بیان اجمالی طور په ، إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ کی وفرمایی ، ددی څخه وروسته یی د دوی داتفصیل وکی چی اول دوه رسولان ورته ولیږل سول دکلی خلګو دوی دروا غجن کړل او د دوی خبره یی ونه منله نو الله ﷻ د دوی دتائید دپاره دریم رسول ولیږی ، بیا دی درو سره وو

رسولانو دکلي خلکو ته وویل ، إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ : یعنی مونږ تاسي ته دهدایت دپاره رالیږل سوي یو

**( دی کلي ته چي کوم رسولان لیږل سوي وه دهغوی څخه څه مراد دی اوهغه څوک حضرات وه؟ )**

لفظ د رسول او مرسل په قرآن کریم کي په عام طور دالله ﷺ دنبي اوپیغمبر دپاره ویل کیږي ، په دی آیت کي دالیږل سوی الله ﷺ ځان ته منسوب کړی دی ، دا هم علامه ددی ده چي ددی څخه مراد انبیاء مرسلین دی ، ابن اسحاق دحضرت ابن عباس ﷺ ، کعب احبار ﷺ او وهب بن منبه ﷺ دا روایت نقل کړی دی چي دا دري سره بزرگان پیغمبران وه ، د دوی نومونه په دی روایت کي صادق ، صدوق اوشلوم ذکر دی اوپه یوه روایت کي د دریم نوم شمعون راغلی دی (ابن کثیر)

او دحضرت قتاده ﷺ څخه دا منقول ده چي دلته لفظ دمُرْسَلُوْنَ په خپله اصطلاحي معنٰی کي نه دی بلکه دقاصد په معنٰی کي دی او دا دري سره بزرگان کوم چي ددی کلي طرف ته ولیږل سول په خپله پیغمبران نه وه ، بلکه دحضرت عیسٰی ﷺ دحواریانو څخه وه ، د دوی په حکم سره دغه کلي ته دهدایت دپاره لیږل سوی وه (ابن کثیر) اوچونکي د دوی لیږونکي حضرت عیسٰی ﷺ دالله ﷺ رسول وو او د دوی لیږل هم بالواسطه دالله ﷺ لیږل وه ، په دی وجه په آیت کي یی د دوی دلیږلو نسبت دالله ﷺ طرف ته کړی دی په مفسرینو کي ابن کثیر اولنی قول اوقرطبي وغیره دوهم اختیار کړی دی ، دقرآن دظاهر څخه هم دا معلومیږي چي دا حضرات دالله ﷺ نبیان اوپیغمبران وه ، والله تعالٰی اعلم

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ د . تَطَيَّرْنَا: معنٰی بدفالي نیول اوڅوك منحوس ګڼل دی ، مراد دا دی چي ددی ښار خلکو دالله ﷺ ددی رالیږل سوو خبره ونه منله او دایي وویل چي تاسي منحوس یاست ، په ځیني روایتونوکي دی چي ددی رسولانو دخبري دنه منلوپه وجه په دوی قحطي راغله ، ځکه یی دوی ته منحوس وویل یابل څه تکلیف ورته ورسیدی ، لکه چي دعامو کفارو داسي عادت دی چي څه مصیبت په راسي نو نسبت یی دانبیاء اوصالحانو طرف ته کوي ، لکه چي دحضرت موسٰی ﷺ دقوم په حقله په قرآن کي دی ، فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ، دغه دول قوم دصالح ﷺ دوی ته وویل ، قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ، یعنی ستاسي نحوست ستاسي سره دی مطلب دا دی چي ستاسي دعملونو نتیجه ده ، دطائر لفظ دبدفالي دپاره اوکله دنحوست په معنٰی کي هم راځي ، دلته دا مراد دی (ابن کثیر)

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ : په اولنی آیت کي یی دی کلمی ته قریه ویلی وه چي مطلق ابادی ته وایي کوچنی ښار وی یالوی ښار او دلته یی ورته مدینه وویله ، کوم چي لوی ښارته ویل کیږي ، ددی څخه معلومه سوه چي هغه لوی ښار وو او په دی سره ددی قول تائید هم کیږي په کوم کي چي دی ښارته انطاکیه ویل سوي ده، دَاَقْصَى الْمَدِينَةِ څخه مراد دښار دیو کونج څخه راتلل دی، رَجُلٌ يَسْعَىٰ : لفظ دیَسْعٰی دسعی څخه ماخوذ دی چي لغوی معنٰی یی په منډه تلل دی نو معنٰی دا سوه چي دښار دلیري کونج څخه یو سړی په منډه راغی اوکله په اهتمام سره تللو ته هم سعی ویل کیږي لکه په سورة جمعه کي دی ، فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ : په دی کي دا معنٰی مراد ده .

( منبلو د کوټ قصه د رانګلي سړي واقعه )

قرآن کریم دا هم مبهمه پاته کړې ده او ددې سړي نوم او حال يې نه دی ذکر کړی . په تاریخي روایتونو کې د ابن اسحٰق . حضرت ابن عباس ؓ کعب احبار ؓ او وهب بن منبه ؒ قصه داسې نقل دي چې ددې سړي نوم حبيب وو . ده د کسب متعلق مختلف اقوال دي . په دوی کې مشهوره دا ده چې نرګان وو . ابن کثير او تاریخي روایتونه کوم چې مفسرينو دلته نقل کړي دي . د دغه قصه معلومیږي چې دا سړی بت پرست وو . کوم دوه رسولان چې اول دې ښار ته راغلل نو د دوی سره يې ملاقات وشو او د دوی په تعليم معجزه يا کرامت ليدو سره د بت پرستۍ څخه توبه ګار شو او ايمان يې راوړی او ولاړی په يو غار وغيره کې په عبادت سره مشغول شو . کله چې دی خبر شو چې خلک دغه رسولان درواغجن ګڼي او ازار ورته رسوي او په قتلولو پسې يې پسې دي . نو دی د خپل قوم د خير غوښتنې او د رسولانو د مرستې د جذبې سره په منډه خپل قوم ته راغی او د رسولانو د تابعدارۍ کولو نصيحت يې ورته وکړ او د خپل ايمان اعلان يې وکړ . إِنِّي آمَنتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ : يعني ما ستاسې په رب ايمان راوړی تاسې واورئ . ددې مخاطب ده قوم هم کيدی شي او په دې کې الله ﷻ ته د دوی رب ويل د حقيقت د اظهار د پاره وو که څه هم هغوی دا نه تسليمول او دا هم کيدی شي چې دا خطاب رسولانو ته وي او د فَاسْمَعُونِ ويلو مقصد دا وي چې تاسې واورئ او د الله ﷻ په مخکې زما د ايمان شاهدي ورکړئ

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ . يعني هغه سړي ته وويل شو چې جنت ته داخل شه . ظاهره ده چې دا خطاب د ملائکو په ذريعه شوی دی چې جنت ته څه او مراد جنت ته د داخلېدو د څخه خوشخبري ورکول دي چې جنت ستا مقام متعين شوی دی چې په خپل وخت به د حشر او نشر څخه وروسته حاصل شي قرطبي

او دا هم کېدی شي چې ده ته خپل مقام په جنت کې ښودل شوی دی . ددې څخه علاوه په برزخ کې هم جنتيانو ته د جنت ميوې او د راحت شيان ورکول کيږي . په دې وجه عالم برزخ ته ده رسيدل په يو حيثيت سره جنت ته رسيدل او داخليدل دي

د قرآن کريم په دې لفظ سره چې ده ته وويل شول چې جنت ته داخل شه . دې طرف ته اشاره ده چې دی يې شهيد کړی وو . ځکه چې جنت ته داخليدل يا د جنت مشاهده وروسته د مرګ څخه کيدی شي

دويشتمه ۲۲ پاره ختمه شوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

تفسير معارف القرآن د تفسير احمد احمدي لخوا سکين او

pdf شو . دوعا په هيله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

تفسیر

# معارف القرآن

په قندهاري پښتوکي

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمه الله

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی)

تصحیح اوسون مولوی نصیر احمد (حقانی) او مولوي آمین الله (حقانی)

دکمپوز او ترجمې چارې الدین العلم کمپوزنګ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد اتم پاره (۲۲) ـ (۲۳) .... (۲۴)

خپروونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوټه

چاپ ځای لاهور

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا په هیله احمدي| واتساپ ۰۷۳۹۸۳۹۵۶۹

| مضمون فهرست تفسیر معارف القرآن | مخ |
|---|---|
|  | ۵۱ |

## (سورة صٓ)

## (سُورَةُ الزُّمَرِ)

فهرست



اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

وَمَا لِيَ لَآ أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ

او ما لره څه سوي دي چې زه عبادت نه کوم دهغه چې زه يې پيدا کړم او هغه ته به تول بيا بيول کيږئ ،آيا زه ونيسم

مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمْ

دهغه څخه ماسوا نور خدايان که وغواړي رحمٰن ماته تکليف نوڅه په کار به را نه سي ما لره دهغوی سفارش

شَيْـًٔا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّيٓ إِذًا لَّفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّيٓ ءَامَنتُ

هيڅ او نه به هغوی ما خلاص کړي ، نو زه به دغه وخت بې لاري يم ښکاره ، ما يقين وکی

بِرَبِّكُمْ فَٱسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ٱدْخُلِ ٱلْجَنَّةَ قَالَ يَٰلَيْتَ قَوْمِي

ستاسی په رب باندې نو تاسې زما څخه واورئ ، حکم ورته وسو چې دا خل سه جنت ته ، وې ويل چې کاشکې !

يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَآ

زما قوم ته معلومه واي ، چې وبخښلم زما رب اوکړم يې زه دعزتمندو څخه او

أَنزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا

نازل نه کړو مونږ دده په قوم دده څخه وروسته څه فوج داسمان څخه او مونږ (فوج)

مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾

نه زازلو ، بس وه يوه چغه بيا دغه وخت تول ساړه سول ،

يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ

څه افسوس دی په بندګانو هيڅ يو رسول را نه غی دوی ته په کوم پوری چې دوی مسخری

يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ أَنَّهُمْ

ونه کړي ، آيا نه ګوري چې څومره هلاک کړل مونږ د دوی څخه مخکې قومونه چې هغوی به

إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

دوی ته بيرته را نه سي ، او په دې تولو کې هيڅوک داسې نسته چې مونږ ته به په جمع نيول را نه سي.

**لنډتفسیر:** اوزماسره څه عذردی چې زه دهغه (معبود) عبادت ونه کړم چاچې زه پیداکړم (کوم چې دعبادتمستحق والی ددلیلونوڅخه یودلیل دی) او (ځان ته یې داسی څکه وویل چې مخاطب مشتغل نه سی چې دتدبیرڅخه مانع پیدانه سی اواصل مطلب دا دی چې تاسی ته دیو الله ﷻ دعبادت څخه څه عذردی) تاسی دټولو هغه ته واپس تلل دی (په دی وجه ددانشمندی تقاضا دا ده چې دهغه درسولانو تابعداری وکړی ، تر دی ځای پوری خوبی دحق معبود دَعبادت مستحق والی بیان کی مخ ته دباطلو معبودانو دعبادت دنه مستحق والی بیان دی یعنی ایا زه خدای پریږدم داسی داسی معبودان جوړکړم (دکومو چې دبې وسی دا حال دی) چې که خدای رحمٰن ماته څه تکلیف رسول وغواړی نو نه به دهغو معبودانو سفارش زما څه په کار راسی اونه به هغوی ماته (په خپله دَخپل قدرت او زورپه ذریعه ددی تکلیف څخه) خلاص سی (یعنی نه هغوی په خپله قادردی اونه قادرته دسفارش واسطه جوړیدی سی څکه چې اول خو په جماداتوکی دشفاعت اهلیت نسته ، دوهم شفاعت هغه کولی سی کومو ته چې دالله دطرف څخه اجازه وی او) که زه داسی وکړم نو په ښکاره ګمراهی کی پریوتم (دا یې هم په خپله ځان راوغورځوله اوهغو خلګو ته یې اوروی) ماستاسی په پروردګار ایمان راوړی نو تاسی (هم) زماخبره واوری (اوایمان راوړی ، مګر په هغو خلګو هیڅ اثر ونه سو بلکه دی یې په ډبرو سره یا اورته په غورځولو یاپه مری خپه کولو (لکه چې په درمنثور کی دی) شهید کی ، دشهید کیدو سره ده ته دخدای دطرف څخه) ارشاد وسو چې څه جنت ته داخل سه (دغه وخت دده سره هم دخپل قوم فکرسو) وي ویل چې کاشکی زما قوم ته دا خبره معلومه سی چې زما پروردګار (دایمان اوتابعداری درسولانو په برکت سره) زه وبخښلم او زه یې په عزتمندو کی شامل کړم (نوچې دا حال ورته معلوم سی نو دوی به هم ایمان راوړی وای او داسی به هغوی هم مغفور او مکرم سوی وای) او (کله چې ددغه کلی خلګو درسولانو او درسولانو دتابعدار سره دا معامله وکړه نوموږ ورڅخه بدل واخیستی او دبدل اخیستودپاره) موږ دهغه (شهید سړی) په قوم دهغه (دَشهادت) څخه وروسته څه لښکر (دملائکو) دآسمان څخه نازل نه کی اونه موږ ته دنازولولو ضرورت وو (څکه چې دهغوی هلاکول په دی باندی موقوف نه وه چې د دوی دپاره څه لوی جمعیت را وستل سی (لکه دارنګه تفسیر کړی دی ابن مسعود (په هغه کی چې نقل یې کړی دی ابن کثیر دابن اسحاق څخه چې ویلی یې دی ، مَا كَاثَرْنَاهُمْ بِالْجُمُوْعِ فَاِنَّ الْاَمْرَ كَانَ اَيْسَرُ عَلَيْنَا مِنْ ذٰلِكَ بلکه) هغه سزا یو سخت اواز وو (کوم چې جبرائیل ( وکی ، لکه داسی چې په معالم کی دی اویا به بلی ملائکی کړی وی یادصیحه څخه مطلق عذاب مراد دی چې تعین یې نه دی سوی لکه چې دسورة مومنون دآیت ، فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ : په تفسیر کی تیر سوی دی) او هغه ټول په دغه وخت (په دی سره) ساړه سوی (یعنی مړه سوی) پاته سول (مخ ته دقصی دانجام ښوولو دپاره د درواغجن کوونکو مذمت فرمایی چې) افسوس دی دَ (داسی) بندګانو پرحال چې هیڅکله هغوی ته یو رسول را نه غی په کوم پوری چې هغوی خندا نه وی کړی ، هغه خلګو دی ته ونه کتل چې موږ د دوی څخه مخکی ډیر امتونه (ددی درواغجن کولو اومسخرو په سبب) تباه کړل چې هغه (بیا) د دوی طرف ته (په دنیاکی) واپس نه سول (که په دی کی یې غور فکر کړی وای نو درواغجن کولو اومسخرو څخه به منع سوی وای ، او دا سزا خو درواغجنانو

ته په دنیاکې ورکول سوه) او (بیا په اخرت کې) په دې تولو کې څوك داسې نسته چې په اجتماعي طور سره به مونږ ته مخامخ حاضر نه سي (هلته به بیا سزاوې او هغه سزا به دائمي وي)

**معلومات او مسئلې** : په تاریخي روایتونو کې د حضرت ابن عباس ﷺ (مقاتل رحمه الله، مجاهد رحمه الله اماما نو د تفسیر څخه نقل دي چې دغه سړی حبیب ابن اسمٰعیل نجار وو او دا د هغو خلگو څخه دی کوم چې زمونږ په رسول (د دوی (د بعثت څخه شپږ سوه کاله مخکې ایمان راوړی دی ، لکه د تُبّع اکبر متعلق چې نقل دي چې د نبي کریم ( خوشخبري یې په تیرو کتابونو کې وویله نو د دوی د ولادت څخه یې ډیر مخکې په دوی ایمان راوړی وو ، د ریم بزرگ سړی ورقه بن نوفل دی ، چې ذکر یې د صحیح بخاري په حدیث کې د ابتدایي وحي په واقعاتو کې راغلی دی ، دا هم د نبي کریم ( خصوصیت دی چې د دوی د ولادت او بعثت څخه مخکې په دوی ( دې دری کسانو ایمان راوړی وو ، داسې معامله د بل رسول او نبي سره نه ده سوې .

د وهب بن منبّه په روایت کې دي چې دا سړی جذامي وو او د ده مکان د ښار د تولو څخه په اخري دروازه وو ، د خپل فرضي معبودانو څخه به یې سوال کوی چې ما جوړ کې او په دې شان اویا ۷۰ کاله پرتیر سوي وه دا رسولان انطاکیې ښار ته اتفاقًا په دغه دروازه دا خل سول نو د دې سړي سره یې اول ملاقات وسو نو هغوی ده ته د بت پرستي څخه د منع کیدو او د یوه خدای د عبادت طرف ته دعوت ورکی ، دغه سړي وویل چې ستاسې سره د خپلې دعوی د صحّت څه نښانه او دلیل سته؟ هغوی وویل چې هوا سته، ده ورته خپله د جذام ناروغي وښووله او پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې تاسې دا ناروغي لیرې کولی سی ، هغوی وویل چې هوا مونږ به د خپل رب څخه سوال وکو ، هغه به تاروغ کړي ، هغه وویل چې دا څه عجیبه خبره کوی ، زه د اویا ۷۰ کالو راسې د خپلو معبودانو څخه سوال کوم هیڅ فائده و نه سوه ، ستاسې رب به څنګه په یوه ورځ کې زما حالت بدل کړي ؟ هغوی وویل چې هوا زمونږ رب پر هر څه قادر دی ، او کوم چې تاسې خدایان جوړ کړي دي د هغو هیڅ حقیقت نسته ، هغه چا ته نفع او نقصان نه سي رسولی چې دا یې واوریدل نو هغه سړي ایمان راوړی او دې بزرگانو د هغه د پاره دعا وکړه ، الله ﷻ (هغه داسې روغ کی چې د ناروغي هیڅ اثر باقي پر پاته نه سو اوس خو د هغه ایمان پوخ سو او هغه وعده وکړه چې د تولې ورځې په ګټه کې به نیمه حصه د خدای په لاره کې ورکوی ، کله چې په دې رسولانو د خلګو د یلغار څخه خبر سو نو دی وبیریدی او راغی او خپل قوم یې پوه کی او د خپل ایمان اعلان یې وکی ، تول قوم د هغه دښمن سو او تول په جمع په هغه را پریوتل، د حضرت ابن مسعود ﷺ ( په روایت کې دي چې تولو په وهلو او څپیړو دی شهید کی ، په ځینو روایتونو کې دي چې په ډبرو یې ویشتی او دغه وخت به هم د دې تولو د وهلو په وخت کې یې ویل ، رَبِّ اهْدِ قَوْمِي ، ای پروردګاره! زما قوم ته هدایت وکړې .

په ځینو روایتونو کې دي چې هغه خلگو د دې سره رسولان هم شهیدان کړل ، مګر په څه صحیح روایت کې که څه هم د دې ذکر نسته چې د دغه څه حال سو ، په ظاهره خو هغوی قتل سوي نه دي (قرطبي)

يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ : دا بزرگ چونکه په لویه بهادري سره د الله ﷻ (په لاره کې شهید سو الله ﷻ ( هغه سره د خاص اکرام او اعزاز معامله وکړه او په جنت کې یې ورته د داخلیدو حکم وکی ، هغه چې انعام او اکرام او د جنت نعمتونه ولیدل نو بیا یې خپل قوم یاد سو او ارزو یې وکړه

چي كاشكي ! زماقوم ته زماحال معلوميدى چي په رسولانو دايمان راوړلو په بدله كي ما ته اعزاز او اكرام او دائمي نعمتونه څنګه راكول سول نو شايد هغوى ته به هم دايمان توفيق سوى واى ، ددى ارزو اظهار په ذكر سوى آيت كي سوى دى .

**( دپيغمبرانه دعوت او اصلاح طريقه داسلامي مبلغينو دپاره مهم هدايت )**

دغه كلي ته چي كوم درى رسولان وليږل سول ، هغوى چي كفارو اومشركانو ته څنګه خطاب وكى او دهغوى دَسختو اوترخو خبرو اواخطارو چي يي څنګه جواب وركى ، دغه شان دهغوى په دعوت سره مسلمان سوى حبيب نجار خپل قوم ته چي څنګه خطاب وكى او دى تولو شيانو ته چي بار بار وګورى نو په دى كي ددين دتبليغ اودخلګو داصلاح دخدمت كوونكو دپاره لوى سبق دى .

ددى رسولانو دناصحانه تبليغ اوتلقين په جواب كي مشركانو درى خبرى وكړى .

(۱) تاسي خو زمونږ په شان انسانان ياست مونږ ستاسي خبره څنګه ومنو .

(۲) الله رحمٰن په هيچا څه پيغام اوكتاب نه دى نازل كړى .

(۳) تاسي خالص درواغ واياست .

تاسي وګورى چي دبى غرضه ناصحانه كلام په جواب كي ددى اشتعال انګيزه خبرو څه جواب په كار وو ؟ مګر دى رسولانو څه جواب وركى ، صرف دا چي ، رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُوْنَ : يعني زمونږ رب پوه دى چي مونږ تاسي ته راليږل سوى يو او ، مَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِيْنُ : يعني زمونږ چي كوم كار وو هغه مونږ وكى چي تاسي ته مو په واضح طور سره دالله ﷻ پيغام ورسوى مخ ته ستاسي اختيار دى چي مني اوكه يي نه مني ، وګورى چي د دوى په يوه لفظ كي هم څه داشتعال انګيزى څه تاثر سته ؟ څنګه مشفقانه جواب يي وركى .

بيا دا خلګ نور مخ ته سول او دايي وويل ، چي تاسي منحوس خلګ ياست ستاسي په وجه مونږ په مصيبت كي يو ، ددى متعين جواب دا وو چي منحوس خو تاسي ياست ، ستاسي دعملونو شامت ستاسي په غاړه كيږى ، مګر دى رسولانو دا خبره داسي په مجملو الفاظو كي ادا كړه چي دهغوى دمنحوسوالي وضاحت يي په كي ونه كى ، بلكه دا يي وفرمايل ، طَآئِرُكُمْ مَّعَكُمْ : يعني ستاسي بدفالي ستاسي سره ده ، او بيايي هغه مشفقانه خطاب وكى ، اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ : يعني تاسي خو دا سوچ وكى چي مونږ ستاسي څه تاوان كړى دى ؟ مونږ خو صرف تاسي ته خير خواهانه نصيحت كړى دى ، په دى تولو كي چي يي صرف درنه جمله ويله نو هغه دا چي ، بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ : يعني تاسي خلګ دحد څخه تجاوز كوونكي ياست ، خبره دكوم ځاى څخه كوم ځاى ته بيا ياست .

دا خو ددغو رسولانو مكالمه وه اوس هغه مكالمه وګورى كومه چي ددى رسولانو په دعوت ايمان راوړونكي نوى مسلمان وكړه ، هغه اول خو خپل قوم ته دوى خبرى وښوولي او درسولانو دخبرى منلو دعوت يي وركى اول دا چي لږ خو دى ته سوچ وكى چي دا خلګ دليرى څخه تاسي ته دنصيحت كولو دپاره راغلي دى ، دسفر تكليفونه تير وى او ستاسي څخه څه غوارى نه ، دا خبره په خپله انسان ته دفكر

کولو دعوت ورکوی چی دا بی غرضه خلک دی د دوی په خبره کی فکر خو وکی ، دوهمه دا چی کومه خبره هغوی کوی هغه سراسر دعقل اوانصاف اوهدایت خبره ده . ددی څخه وروسته قوم ته د دوی په غلطي اوگمراهي خبرول وه چی خپل پیدا کوونکی قادر مطلق پریږدی اوتاسی خلک په خپله جوړ کړی بتان خپل حاجت رواګڼی او د دوی حال دا دی چی نه دوی په خپله ستاسی څه کار جوړولی سی اونه دالله ﷻ په نزد د دوی څه مقام او درجه سته چی سفارش ورته وکړی اوستاسی کار په وکی .

مگر حبیب نجار دا ټولی خبری دوی ته دنسبت کولو په ځای خپل طرف ته دنسبت کولو عنوان اختیار کی چی که زه داسی وکړم نو لویه دګمراهی خبره به وی . وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي الاية : دا ټول په دی وجه چی مخالف مشتعل نه سی او په خبره په یخ زړه باندی فکر وکی ، بیاچی کله په قوم دده دشفقت او رحمت هم څه اثر ونه سو او دده دقتلولو دپاره پرده راوغورځیدل نو دغه وخت هم دده په ژبه دښرا کولو څه کلمه ورنه غله ، بلکه دا یی وویل او روح یی ورکی ، رَبِّ اهْدِ قَوْمِيْ : یعنی زما پروردګاره ! زما قوم ته هدایت وکی ، ددی څخه زیاته عجیبه خبره دا ده چی دقوم په دی ظلم اوستم شهید سوی ته کله چی دالله ﷻ دطرف څخه دانعام اواکرام اودجنت دنعمتونو مشاهده وسوه نو دغه وخت هم ده ته دا خپل ظالم قوم یادسو او د دوی دخیر خواهی او همدردی په طور یی داتمنا وکړه چی کاشکی زماقوم زما دحالت دانعام اواکرام څخه خبر سوی وای نو شاید چی دوی به هم دګمراهی څخه راوګرځی او په دی نعمتونو کی به شریک سی ، سبحان الله دمخلوق خیر خواهی د دوی دظلمونو باوجود څنګه ددی حضراتو په رګ اوریښه کی پیوست وه داهغه شی ووکوم چی دقومونو تقدیرونه اړولی دی اودکفر او ګمراهی څخه یی راایستلی دی اوهغه مقام یی ورته بخښلی دی، چی ملائکی هم رشك اوقصد په کوی .

ننصبا تبلیغ کوونکو او ددعوت اواصلاح خدمت کوونکو په عام طور سره دا پیغمبرانه خویونه پریښی دی ، په دی وجه د دوی دعوت اوتبلیغ بی اثره سوی دی ، په تقریر اوخطاب کی دغصی اظهار په مخالف طرف چپ کول لوی کمال ګڼل کیږی ، کوم چی مخالف نور ضد اوعناد ته اماده کوی ، یا الله ! مونږ دخپلو پیغمبرانو دستو تابعدار جوړ کړی اومونږ ته توفیق دهغه را کړی چی ته یی خوښوی او ته په رضا کیږی ، آمین ثم آمین .

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ( إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ .

دا په هغه قوم دآسمانی عذاب ذکر دی کوم چی رسولان دروا غجنان کړل اوحبیب نجاری یی په وهلو وهلو شهید کړی وو او دعذاب په تمهید کی یی وفرمایل چی دا قوم په عذاب کی دنیولو دپاره مونږ ته دآسمان څخه دملائکو دلښکر دلیږلو ضرورت را نه غی او نه داسی لښکر لیږل زمونږ دستور دی ، ځکه چی دالله ﷻ خوبوه ملائکه دلویو لویو قوی بهادرو قومونو دتباه کولو دپاره کافی ده ، هغه ته دملائکو دلښکر لیږلو څه ضرورت دی ، بیایی په دوی راتلونکی عذاب بیان کی چی بس دومره وسوه چی ملائکی یوه چغه وکړه چی په هغه سره ټول ساړه سوی پاته سوه .

په روایتونو کی دی چی جبرائیل امین دښار د دروازی دواړه درشلی ونیولی اویو سخت هیبتناك اواز یی وکی چی صدمه یی یو روح هم برداشت نه کړل او ټول مړه سول ، د دوی مرګ قرآن دخَامِدُوْنَ په لفظ

سرہ تعبیرکی ، خمُوْد داور مړ کیدو په معنٰی کی راځی ، دجاندار ژوند چی په حرارت غریزی سره
موقوف دی ، هرکله چی دا حرارت ختم سی نو ددی نوم مرګ دی ، خامِدُوْنَ یعنی سړیدونکی یخیدونکی

وَاٰیَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَیْتَةُ ۚۖ اَحْیَیْنٰهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ

او یوه نښانه د دوی دپاره ده مځکه مړه ، ژوندی کړه مونږ دا مځکه اوراوباسو مونږ ددې څخه دانی نو ددی

یَاْكُلُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَجَعَلْنَا فِیْهَا جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِیْلٍ وَّاَعْنَابٍ وَّفَجَّرْنَا

څخه خوری ، اوپیدا کړی دی مونږ په دی مځکه کی باغونه دخرماؤ او دانګورو او روانی موکړی

فِیْهَا مِنَ الْعُیُوْنِ ﴿۳۴﴾ لِیَاْكُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖ ۙ وَمَا عَمِلَتْهُ اَیْدِیْهِمْ ؕ

په دی کی ځینی چینی ، چی وخوری ددی دمیوو څخه او دا جوړکړی نه دی د دوی لاسونو ،

اَفَلَا یَشْكُرُوْنَ ﴿۳۵﴾ سُبْحٰنَ الَّذِیْ خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْۢبِتُ

بیا ولی شکر نه کوی ، پاك ذات دیٔ چا چی پیدا کړی جوړی دټولو شیانو دهغه قسم څخه چی زرغونوی

الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا یَعْلَمُوْنَ ﴿۳۶﴾ وَاٰیَةٌ لَّهُمُ الَّیْلُ ۚۖ

مځکه او په خپله د دوی څخه او دهغو شیانو څخه چی دوی یی نه پیژنی ، اویوه نښانه د دوی دپاره شپه ده

نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُّظْلِمُوْنَ ﴿۳۷﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِیْ لِمُسْتَقَرٍّ

را کاږو مونږ ددی څخه ورځ ، نو دوی په تیاره کی پاته سی ، او لمر چلیږي روان دی په خپله

لَّهَا ۚ ذٰلِكَ تَقْدِیْرُ الْعَزِیْزِ الْعَلِیْمِ ﴿۳۸﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰی عَادَ

مقرره لار باندی ، دا اندازه ده دزبردست پوه ، او سپوږمی مونږ په اندا زه کړی دی منزلونه تردی چی

كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِیْمِ ﴿۳۹﴾ لَا الشَّمْسُ یَنْۢبَغِیْ لَهَاۤ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ

وایس سی په شان دښاخ زوړ ، نه دلمر څخه کیدی سی چی ونیسی سپوږمی

وَلَا الَّیْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ؕ وَكُلٌّ فِیْ فَلَكٍ یَّسْبَحُوْنَ ﴿۴۰﴾ وَاٰیَةٌ لَّهُمْ

او نه شپه مخکې کیدی سی د ورځی څخه ، او هر یو په چکر کی ګرځی ، او یوه نښانه ده د دوی دپاره

أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّن مِّثْلِهِ

چې مونږ پورته کړو نسل د دوی ، په ډکه کښتۍ کې ، او جوړ کړل مونږ د دوی دپاره دکښتي په شان شیان

مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾

چې دوی پر سپریږي ، او که مونږ وغواړو نو دوی به ډوب کړو ، بیا به نه څوك د دوی فریاد ته ورسیږي اونه

إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

به بې خلاص کړی ، مگر مونږ به خپله مهرباني سره او د دوی دکار چلیدو دپاره تر یو وخته پوری .

**تفسیر:** او (دقدرت نښاني اوعظیم الشانه نعمتونه کوم چې دتوحید دلیلونه هم دی په هغه کې) یوه نښانه ددی خلکودَ (استدلال د) پاره مره مځکه ده (اوپه دی کې دنښانی خبره دا ده چې) مونږ دا (په باران سره) ژوندۍ کړه اومونږ ددی (مځکې) څخه (مختلفي) غلي را ویستلي ، نو ددغه څخه خلگ خوری او (دارنگه) مونږ په دی (مځکه) کې دخرماؤ او انگورو باغونه ولگول او په دی کې (دباغونو د اوبه کولو دپاره مو) چینې (او ولې) جاری کړی چې خلگ (دغلي په شان دباغونو دمیووڅخه (هم) خوری اودا (میوی اوغلی) د دوی لاسونو نه دی جوړ کړی (که څه هم تخم کرل او اوبه کول په ظاهره د دوی په لاسونو سوی دی مگر دتخم څخه درخته او د درختی په میوه پیدا کولو کې د دوی هیڅ دخل نسته خاص دخدای ﷻ کار دی) نو (دداسی دلیلونو په لیدو) بیاهم شکرنه کوی (چې اوله پوړی یې دالله ﷻ وجود اودتوحید اقرار دی ، دا استدلال خو دزمینې اوافاقي دخاصو نښانو څخه وو ، مخ ته دزمینې اونفسیاتي نښانو څخه استدلال دی یعنی) هغه پاك ذات دی چاچې ټول مقابل قسمونه پیدا کړل ، دمځکې دنباتاتو دقسم څخه هم (برابره خبره ده که مقابله دمماثلت وی لکه دیوه څخه غله او دیوه څخه میوه، اوبرابره خبره ده که مقابله دتضاد والی او مخالفت وی ، لکه غنم او وربشی اوخوږه میوه اوتروه میوه) او (په خپله) ددی انسانانو څخه هم (لکه سړی اوښځه) او په هغو شیانو کې هم کوم چې (عام) خلگ نه پیژنی (دمقابلې دعام مفهوم په اعتبار سره په ټولو شیانو کې هم څه شی دمقابل څخه خالی نه دی ، او په دی سره دالله ﷻ بی مقابل کیدل معلوم سول په دی سره دآیت، وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ : هم وضاحت وسو) او (مخ ته اوس دځینې ایتونو افاقیه سماویه او د دوی دځینو اثارو څخه استدلال دی یعنی) یوه نښانه ددی خلکودپاره دشپې (دوخت) ده چې (په وجه داصل والی دظلمت گویا اصل وخت دغه وو او دلمر نور عارضی وو . گویا داتیاره ورځی پټه کړی وه لکه دبزی غوښه چې ددی څرمن پټوی پس) مونږ (دا عارض لیری کی گویا) ددی (شپې) څخه ورځ باسو نو یکدم (بیاشپه ښکاره سی او) دغه خلگ په تیاره کې پاته سی او (یوه نښانه) لمر (دی چې هغه) دخپلې ټکانی طرف ته روان وی (دا عام دی هغه نقطی ته هم دکومې څخه چې روان سی ، سالانه دوره پوره کړی ، بیا هغه نقطی ته ورسیږی او نقطه افقیه ته هم

چی په روزانه حرکت کی هلته رسیږی پریوزی) او دا اندازه ټرل سوي ده ، دهغه (خدای) کوم چی زبردست (یعنی قادر دی او) علم والا دی (چی په علم سره په دی انتظاماتو کی مصلحت او حکمت پیژنی اوپه قدرت سره دا انتظامات نافذ کوی) او (یوه نښانه) سپوږمی (ده چی دهغه درفتار) دپاره یی منزلونه مقرر کړی دی (چی هره ورځ یو منزل قطع کوی) تردی چی (په خپله اخری دوره کی نری کیږی نری کیږی) داسی سی لکه دخرماوو پخوانی ښاخ (چی نری او کوږ وی او ممکنه ده چی دړنا دکمزری په وجه په ژړوالی کی هم دمشابهت اعتبار وسی او دلمر اوسپوږمی حال او دَشپی او ورځی تلل او را تلل یی په داسی اندازه سره ایښی دی او داسی انتظام یی ورته کړی دی چی) نه دلمر مجال سته چی سپوږمی (ددی دړڼا دظهور په وخت کی یعنی په شپه کی کله چی دا روښانه وی) را ونیسی (یعنی دوخت څخه مخکی را وخیژی دی ته او ددی وخت شپه لیری کړی ورځ جوړه کړی ، لکه چی سپوږمی هم دغه ډول لمر دده دَرڼا دظهور په وخت کی نه سی رانیولی چی ورځ لیری کړی ، شپه جوړه کړی او دسپوږمی رڼا په کی ظاهره سی) او (دغه ډول) نه شپه دَورځی (دمقرر وخت دختمیدو) څخه مخ ته راتلی سی (لکه چی ورځ هم دشپی دمقرر وخت دختمیدو څخه مخ ته نه سی راتلی) او (لمر اوسپوږمی) دواړه په یوه یوه دائره کی (په حساب سره داسی چلیږی چی گویا) لامبو وهی (او دحساب څخه دباندی کیدی نه سی چی دشپی او ورځی په حساب کی خلل واقع سی) او (مخ ته دایات افاقیه ارضیه څخه دیوي خاص نښانی دسفر اوسپرلی وغیره متعلق ارشاد فرمایی یعنی) یوه نښانه د دوی دپاره دا ده چی مونږ د دوی اولاد په ډکه کښتی کی سپاره کړل (خپل اولادونه به اکثرو خلکو دتجارت دپاره په سفر لیږل ، نو په دی تعبیر کی د درو نعمتونو طرف ته اشاره وسوه ، اول ډکی کښتی ته چی د دروندوالی په وجه په اوبو کی دغرقیدو شی دی ، داوبو په سطح روانول ، دوهم دی خلکو ته اولاد ورکول ، دریم رزق اوسامان ورکول چی په خپله کورناست وی او اولاد یی کار کوونکی جوړول اولیږل) او (دوچی دسفر دپاره) مونږ د دوی دپاره دکښتیو په شان داسی شیان پیدا کړل په کومو چی دا خلګ سپریږی (مراد ددی څخه اوښان وغیره دی اودکښتی سره یی تشبیه ددی خاص وصف په اعتبار سره ده چی پردی هم سپرلی اوباربار داری اومزل قطع کیږی او ددی تشبیه حسن په دی سره زیات سو چی په عربو کی اوښ ته سفینة البر، یعنی دوچی دکښتی ویلو محاوره شائع وه ، مخ ته دکښتی دذکر په مناسبت دعذاب یو وعده فرمایی چی) اوکه مونږ وغواړو نو دوی به غرق کو ، بیابه نه خو (دکومو شیانو چی دوی عبادت کوی دهغوی څخه) د دوی څوك فریاد رس وی (چی دغرقیدو څخه یی محفوظ کړی) اونه به دوی (وروسته تر غرقیدو دمرګ څخه) خلاص کړی (یعنی نه به یی څوك دمرګ څخه خلاص کړی) مګر دا زمونږ مهربانی ده او دوی ته تریو وخت معینه پوری (په دنیاوی ژوند سره) فائده ورکول (منظور) دی (په دی وجه ورته مهلت ورکول سوی دی)

**معلومات اومسئلي:** په سورة یٰس کی په زیات تره مضامینو کی دقدرت دایتونو او دالله ﷻ (دَانعاماتو او احساناتو بیان دی او په اخرت باندی داستدلال او دحشر او نشر په عقیدی دپخته کولو سره متعلق دی په دی ذکر سوو ایتونو کی یی دالله ﷻ (دقدرت داسی نښانی بیان کړی دی کوم چی یو طرف ته دهغه دَقدرتِ کامله واضح دلیلونه دی ، بل طرف ته په انسان او عام مخلوقات دَالله ﷻ (دخاصو انعاماتو او

احساناتو او په دی کی دعجیبه او نا اشنا حکمتونو اثبات دی .
په اول آیت کی یی دمځکی یو مثال پیش کړی دی کوم چی هر وخت دهر انسان په مخکی دی ، چی پروچه مځکه دآسمان څخه اوبه اوروی نو په مځکه کی یو قسم ژوند پیدا کیږی ، دکوم اثار چی په دی کی پیدا کیدونکی شنه بوټی او درختی دی او ددی څخه پیدا کیدونکی میوی دی او ددی درختو دلونیدو اوباقی پاته کیدو دپاره ترمځکی لاندی او مځکی سربیره دچینو جاری کول یی ذکر وفرمایل ،
لِيَاكُلُوامِنْ ثَمَرِه: یعنی دهواګانو اووریځو اودمځکی ټول قوتونه په کار کی دلګولو منشاء دا ده چی خلق ددی میوه وخوری ، دا ټول شیان خو په سترګو سره لیدل کیږی کوم چی هر انسان یی په لیدو پوهیږی ، مګر ته یی انسان په هغه شی باندی خبردارکی ، دکوم دپاره چی دا ټوله کارخانه قائمه سوه فرمایی .

**( دنباتاتو په پیداوار کي دانسان دعمل دخل نسته )**

وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ : جمهور مفسرینو په دی کی حرف دَ مَا ، ته دنفی دپاره مقرر کی او دا ترجمه یی کړي ده چی نه دی جوړی کړی دا میوی ددی خلګو لاسونو ، دی جملی غافل انسان په دی خبردار کړی دی چی لږ څه په خپل کار او محنت کی غور وکړه چی ستا کار په دی باغ اوبهار کی ددی څخه ماسوا څه دی چی تاپه مځکه کی تخم واچوی اوبه دی ورکړی ، مځکه دی نرمه کړه چی نازك تیغ ته په راوتلو کی خند پیدا نه سی ، مګر ددی تخم څخه درخته شنه کول ، د درختی پانی اوښاخونه را ایستل ، بیاپه دی کی قسم قسم میوی پیدا کول ، په دی ټولو شیانو کی ستاڅه دخل دی .
دا خو خالص دقادرِ مطلق حکیم او دانا کار کیدی سی ، په دی وجه ستا فرض دی چی ددی شیانو څخه دفائدی اخیستو په وخت کی ددی خالق اومالك هیرنه کړی ، ددی په شان په سورة واقعه کی آیت دی ، اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُوْنَ ٠ ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُوْنَهٗ اَمْ نَحْنُ الزّٰرِعُوْنَ ، یعنی وګوری چی کوم شی تاسی کری ددی په نشو او نما کولو درخته تاسی ورځخه جوړه کړي ده که مونږ ، لنده دا سوه چی که څه هم ددی میوو په جوړولو کی د انسان څه دخل نسته ، مګر مونږ په خپل فضل سره دا پیدا هم کړی او انسان مو ددی مالك هم جوړکی او ده ته مو ددی دجوړلو او دفائدی پورته کولو سلیقه هم وښووله .

**( دانسان په غذا او دحیواناتو په غذا کي خاص فرق )**

او ابن جریر وغیره څینی مفسرینو په مَا عَمِلَتْهُ کی لفظ دمَا دنفی پاره نه بلکه اسم موصول په معنی دالّذِی مقرر کړی دی او دا ترجمه یی کړي ده چی دا ټول شیان یی څکه پیداکړی دی چی خلګ ددی میوی وخوری اوهغه شیان هم وخوری کوم چی ددی بوټو اومیوو څخه په خپله انسان دخپلو لاسونو په کسب اوعمل سره تیار وی ، مثلاً دمیوو څخه قسم قسم حلوه ګانی ، اچار ، چټنی تیارول او دځینو میوو څخه تیل ایستل کوم چی دانسانی کسب اوعمل نتیجه ده ددی مطلب به دا وی چی دا میوی کومی چی قدرت جوړی کړی دی بغیردڅه کسب اوعمل اوانسانی تصرف څخه هم دخوړلوقابلی جوړی دی او انسان ته الله ﷻ دا سلیقه هم ورکړي ده چی دیوی یوی میوی څخه قسم قسم خوندناك اومفید شیان تیارکړی په دی صورت کی دمیوو پیدا کول او انسان ته ددی سلیقه ورکول یوه میوه دنورو شیانو سره مرکبه کړی او قسم قسم دخوراك خوندناك اوفائده مند شی تیار کړی ، دا دوهم نعمت دی . ابن کثیر دابن

جریر ددی تفسیر نقل کولو څخه وروسته فرمایي چې ددې تفسیر تائید دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دقرآئت څخه هم کیږي څکه چې د دوی په قرآئت کې دلفظ دما پرځای مِمَّا راغلی دی ، یعنی مِمَّا عَمِلَتْهُ اَیْدِیْهِمْ : ددې تفصیل دا دی چې ددنیا ټول حیوانات هم نباتات اومیوې خوري ځیني حیوانان غوښې خوري اوځیني خاوري خوري ، لیکن ددې ټولو حیواناتو خوراك دمفرداتو څخه دی ، ګیاه خوړونکي خالصه ګیاه غوښه خوړونکي خالصه غوښه خوري ، دا شیان دنورو شیانو سره مرکب کول اوقسم قسم خوراکونه تیارول ، مالګه ، مرچ، خواږه تروه وغیره مرکب سي دیو خوراك لس قسمونه جوړسي ، دا مرکب خوراك صرف دانسان دی ، ده ته دمختلفو شیانو څخه دیومرکب خوراك تیارولو سلیقه ورکول سوي ده ، دا دغوښې سره دمالګې مرچ اومصالي او دمیوو سره دشکري وغیره خلط کول دانسان کاریګري ده کومه چې الله جل جلاله (ده ته ښوولي ده دقدرت ددې عظیم الشانه نعمتونو اوپه دې کې دقدرت دکاریګرۍ دبې مثاله ایتونو ذکر کولو څخه وروسته په اخرکې فرمایي ، اَفَلَا یَشْکُرُوْنَ : ایا دا عاقلان خلګ دا ټول دلیدو څخه وروسته شکر ګذاري نه کوي ، مخ ته ددې مځکې دپیداوار او دآب وهوا دذکر څخه وروسته انسان اوحیوان شاملوي دقدرت مطلقه دیوې بلې نښانې څخه یې خبردار کوي ، سُبْحَانَ الَّذِيْ خَلَقَ الْاَزْوَاجَ کُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا یَعْلَمُوْنَ : په دې کې لفظ دازواج دزوج جمع ده کوم چې دجوړي په معنی کې راځي ، په جوړه کې دوه متقابل شیان وي ، په دوی کې هریوه ته دبل زوج ویل کیږي ، لکه په سړي اوښځه کې سړي ته دښځې اوښځې ته دسړي زوج ویل کیږي ، دغه ډول په حیواناتو کې نر اوماده دیوبل زوج دی ، دنباتاتو په ډیرو درختوکې هم دنر اومادي ادراك سوی دی ، دخرماو ا۔ پپیته (په درختوکې خو مشهور اومعروف دی ، په نوروکې که هم وي نو څه بعیده نه ده لکه چې دساټنس په نوو تحقیقاتوکې په ټولو میوه دارو اوګلدارو درختو کې نر اوماده وي ، په دوی کې توالد اوتناسل ښوول سوی دی ، دغه ډول که دا مخفي سلسله په جماداتو اونورو مخلوقاتوکې هم وي نو څه بعیده ده، دکوم طرف ته چې په ، وَمِمَّا لَا یَعْلَمُوْنَ : کې اشاره پیدا کیدی سي او په عام طور سره مفسرینو حضراتو ازواج په معنی داقسام لیکلي دي ، څکه چې لکه څنګه چې نر اوښځې ته په خپل مینځ کې زوجین ویل کیږي ، دغه ډول دوو متقابلو شیانو ته هم زوجین وایي ، لکه یخ ګرمي ، خشکي تري ، رنج خوشي ، ناروغي تندرستي ، بیا په دوی کې په هریوه کې دننه داعلی ادنی اومتوسط په اعتبار سره ډیري درجې اوانواع اواقسام جوړیږي ، دغه ډول په انسانانو اوحیواناتوکې درنګ اوهیئت اوژبې اوطرزِ معاشرت په اعتبار سره ډیر انواع اواقسام دي ، لفظ دازواج دې ټولو انواعو اواقسامو ته شامل دی ، په ذکر سوې آیت کې اول خود ، مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ : یعنی دانواع اواقسام نباتاتو بیان یې فرمایلی دی ، ددې څخه وروسته د، مِنْ اَنْفُسِهِمْ : یعنی په خپله دانساني نفسونو دانواعو اواقسامو ذکر دی او ددې څخه وروسته په ، مِمَّا لَا یَعْلَمُوْنَ : کې هغه په زرګونو مخلوقات شامل دي دکومو چې ترننه پوري هم مخلوق ته انکشاف نه دی سوی الله جل جلاله (پوه دی چې دمځکې په بیخ کې او په دریابونو او غرونو کې څومره انواع او اقسام حیوانات نباتات اوجمادات دي .

وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ : دمخکی په مخلوقاتو کی دقدرت خداوندی دبیان فرمایلو څخه وروسته داسمانی اوافاقی مخلوقاتو ذکردی دَ، سَلخ، لفظی معنیٰ، دڅرمنی ایستل دی، دیو حیوان څخه سربیره څرمن یاترنوروشیانولوړغلاف چی لیری سی نودننه شی ښکاره سی الله ﷻ په دی مثال کی اشاره فرمایلی ده، چی په دی جهان کی اصل خو ظلمت اوتیاره ده، رڼا عارضی ده کومه چی دسیاراتو اوستورو په ذریعه مخکی ته را خپریږی په تقدیری نظام کی په مقرر وخت دارڼا کومه چی ددنیا پرتیاره باندی راکښته سوی وی، دا دلوړ څخه لیری کیږی نو ظلمت اوتیاره پاته سی، هغه ته په عرف کی شپه وایی.

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ : دایت مفهوم دا دی چی لمر روان وی دخپل مستقر طرف ته، مستقر دقرار ځای ته هم ویل کیږی او وخت دقرار ته هم یعنی مستقر زمانی هم کیدی سی، مکانی هم او لفظ دمستقر په انتها دسیر اوسفر کی هم راځی، که څه هم چی ددی سره بغیر دڅه وقفی اوسکون څخه بله دوره شروع سی (ذکره ابن کثیر)

ځینی مفسرینو حضراتو خو دلته دمستقر څخه مستقر زمانی مراد اخیستی دی یعنی هغه وخت کله چی لمر خپل مقرر حرکت پوره کړی اوختم کړی او دغه وخت دقیامت ورځ ده، په دی تفسیر دایت معنیٰ دا ده چی لمر په خپل مدار باندی په داسی مضبوط اومحکم نظام سره حرکت کوی، په کوم کی چی دیوه منټ یوه سکنډ فرق نه راځی، په زرګونو کلونه په دی طریقه باندی تیرسوی دی مګر دا تول دائمی نه دی، ددی یوخاص مستقر دی، کوم ځای ته چی په رسیدو به دانظام شمسی اوحرکت بند اوختم سی او دغه دقیامت ورځ ده دا تفسیر دحضرت قتاده (څخه نقل دی (ابن کثیر)

او دقرآن کریم دسورة زمر دیو ایت څخه هم ددی تائید کیږی چی دمستقر څخه مراد مستقر زمانی یعنی ورځ دقیامت ده، دسورة زمر ایت دا دی، خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى : په دی آیت کی هم تقریباً دغه بیان دی، کوم چی دسورة یٰس ددی ذکر سوی آیت دی چی اول یی دشپی ورځی انقلاب دعوامی نظر مطابق په یوتمثیل سره بیان کړی دی چی الله ﷻ (شپه په ورځی پټوی او ورځ په شپه، ګویا شپی او ورځی ته یی په دوو غلافونو سره تشبیه ورکړي ده، دشپی غلاف په ورځی راغورول کیږی نو شپه سی او دورځی غلاف په شپه راغوړول کیږی نو ورځ سی ددی څخه وروسته فرمایی چی لمر اوسپوږمی دواړه دالله ﷻ (مسخر اوتابع فرمان دی، په دوی کی هر یو دیو خاص میعاد دپاره چلیږی، دلته دَ، أَجَلٌ مُسَمًّى : الفاظ دی چی معنیٰ یی میعاد معین دی اومعنیٰ دایت دا ده چی لمر اوسپوږمی د دواړو حرکت دائمی نه دی، یو معین میعاد یعنی دقیامت ورځی ته به رسیږی، ختم اوقطع کیږی به، دسورة یٰس په ذکرسوی آیت کی هم ظاهره ده چی دلفظ دمستقر څخه دا معین میعاد یعنی مستقر زمانی مراد دی، په دی تفسیرکی نه دایت په مطلب او مراد کی څه اشکال دی نه دهینت او ریاضی دقاعدو څه اعتراض.

اوځینی مفسرینو حضراتو ددی څخه مراد مستقر مکانی اخیستی دی چی بنایی په یو حدیث باندی ده، کوم چی په صحیحینو بخاری اومسلم کی ددیرو اصحابو څخه په ډیرو سندونو سره نقل دی.

دحضرت ابوذرِ غفاري ﷺ (څخه روایت دی چې یوه ورځ دنبی کریم ﷺ (سره دلمر دپریوتو په وخت کی په جمات کی حاضروو، حضور ﷺ (ورته خطاب وکی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چې ابوذره ﷺ ته پوهیږی چې لمرکوم ځای لویږی فرمایی چې ماعرض وکی چې الله ﷻ او دهغه رسول زیات پوهیږی، په دی باندی حضور ﷺ (وفرمایل چې لمر روان وی، تردی چې دعرش لاندی ورسیږی اوسجده کوی. بیایی وفرمایل چې په دی آیت کی دمستقر څخه مراد دا دی، وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا، دحضرت ابوذر ﷺ (په یو روایت کی دا الفاظ هم دی چې ما دنبی کریم ﷺ (څخه د، وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا، دتفسیر پوښتنه وکړه نودوی وفرمایل، مُسْتَقَرُّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ: بخاری دا روایت په ډیرو ځایونو کی ذکر کړی دی، او دابن ماجه څخه علاوه په ټولو شپږو کتابونو کی دا روایت موجود دی.

او دحضرت ابن عمر ﷺ (څخه هم ددی مضمون حدیث نقل دی، په دی کی څه زیادت سته چې مطلب یی دا دی چې روزانه لمر دعرش لاندی رسیږی اوسجده کوی او دنوی دوری اجازت طلب کوی چې اجازت پیدا کی نو نوی دوره شروع کی تردی چې یوه ورځ به داسی راسی چې ده ته به دنوی دوری اجازت ورنه کول سی، بلکه داحکم به ورته سی چې دکوم طرف څخه راغلی یی هغه طرف ته ولاړسه، یعنی مغرب طرف ته دمځکی لاندی ولاړسه او دمغرب څخه راوخیژه، په کومه ورځ چې داسی اوسی نو دا به دقیامت بالکل دنژدی کیدو علامه وی او دغه وخت به دتوبی کولو اوایمان راوړلو دروازه بنده سی، دغه وخت به دیوه گناه کوونکی دگناه څخه اودکفر کوونکی دکفر څخه توبه قبوله نه وی (ابن کثیر بحواله عبد الرزاق)

**( دلمر ترعرش لاندی دسجدی کولو تحقیق )**

دحدیث ددی روایتونو څخه معلومیږی چې دمستقر څخه مراد مکانی مستقر دی، یعنی هغه ځای کوم ځای چې دلمر دحرکت یوه دوره پوره سی او دا هم معلومه سوه چې هغه ځای تحت العرش دی، په دی صورت کی مطلب دایت به دا وی چې هره ورځ لمر دیو خاص مستقر طرف ته ځی، بیا هلته چې ورسیږی نو الله ﷻ (ته سجده وکړی اودبلی دوری اجازت غواړی، چې اجازت ورته دبلی دوری وسی نو بله دوره شروع کوی، لیکن واقعات اومشاهدات او دهیئت او دفلکیاتو دبیان سوو اصولو په بنا په دی کی ډیر قوی اشکالات دی.

اول دا چې دعرش رحمٰن کوم کیفیت چې په قرآن اوسنتو سره معلومیدل کیږی هغه دا دی چې عرش په ټولو مځکو او اسمانونو باندی محیط دی، دا مځکه اوټول آسمانونه سره دسیارو اوستورو ټول په عرش کی دننه محصور دی اوعرش رحمٰن دا ټول اسمانی کائنات په خپل ځان کی ځای کړی دی، په دی لحاظ سره لمر خو همیشه په هرحال اوهروخت کی ترعرش لاندی دی، بیا دغروب څخه وروسته دعرش لاندی دتللو به څه مطلب وی؟

دوهم دا چې عامه مشاهده ده چې لمر کله یوځای لویږی، بل ځای را وخیژی، په دی وجه ختل او لویدل دده په هروخت او هرحال کی جاری دی، بیا دلویدو څخه وروسته دعرش لاندی دتلو اوسجده کولو څه معنی ده؟

دریم دا چې ددې حدیث دظاهر څخه خو دا معلومیږي چې لمر خپل مستقر ته ورسیږي ، وقفه کوي چې په دې کې دالله ﷻ (په مخکې سجده وکړي دبلې دورې اجازت اخلي حال دا دی چې دلمر په حرکت کې یو وخت هم انقطاع نه راتلل ښکاره مشاهده ده ، اوبیا چونکه دلمر ختل اوپریوتل خو دمختلفو مقاماتو په اعتبار سره هر وخت کیږي، نو دا وقفه اوسکون هم هر وخت کیدل په کار دی ، چې نتیجه به یې دا وي چې لمر په یو وخت هم حرکت نه کوي .

داشکالات صرف درياضي اوفلکياتو دفنونو څخه دي ، بلکه مشاهدات اوواقعات دي چې نظر ورڅخه نه سي اړول کیدی ، او په فني اعتبار سره دفلك الافلاك تابع دلمر روزانه حرکت اودلمر په څلورم آسمان کې مرکز کیدل کومه چې بطليموسي نظريه ده چې ددې خلاف ددې څخه مخکې هم فیثاغورث ددې نظریې مخالفت کړی وو اونن صبا نوي تحقیقاتو دبطليموسي نظريې غلطي او دفيثاغورث دنظریې صحیح کیدل یقین ته نژدې کړی دی ، اوحالیه خلایي سفرونه اوسپوږمۍ ته دانسان درسیدو واقعاتو دومره خبره خو یقیني کړې ده چې ټولې سیارې دآسمان څخه لاندې په فضاکې دي ، په آسمانونوکې دننه مرکز نه دي ، دقرآن کریم آیت کوم چې نژدې راروان دی ، وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ : ددې څخه هم ددې نظریې تحقیق کیږي په دې نظریه کې داهم دي چې داروزانه ختل اولویدل دلمر په حرکت سره نه دي بلکه دمځکې په حرکت سره دي ددې فني نظريې په اعتبارسره په ذکرسوي حدیث کې یوبل اشکال زیاتیږي .

ددې په جواب باندې دځان پوهولو څخه اول دا دنظر په مخکې ساتل په کار دي چې ترڅو پورې دذکر سوي آیت وضاحت دی ، په دې باندې دذکر سوو شبهو اواشکالاتو څخه په قرآن هیڅ اشکال هم نه راځي ددې مطلب خو صرف دومره دی چې لمر الله ﷻ (په یو داسې منظم اومستحکم حرکت باندې لګولی دی چې دی دخپل مستقر طرف ته برابرپه یوحالت روان دی که ددې مستقرڅخه مراددحضرت قتاده (دتفسیرمطابق مستقر زماني واخیستل سي یعنې دقیامت ورځ نومعنی ددې دا ده چې دلمر داحرکت به ترقیامته پورې دائمي په یوه حال روان وي ، بیابه په دغه ورځ ختم سي ، اوکه مستقر مکاني ورڅخه مرادسي ، نو هم ددې مستقر دمدار شمسي دې نقطې ته ویل کیږي دکوم ځای څخه چې داول پیدائښ په وخت کې لمر حرکت شروع کی ، دغه نقطې ته چې رسیږي دده دیوی شپې ورځې یوه دوره مکمل کیږي ، څکه چې دا نقطه دده دسفر انتهاده ، دی ته په رسیدو دده نوې دوره شروع کیږي ، پاته سوه دغه عظیم الشانه دائره چې دا نقطه کوم ځای اوڅنګه ده ؟ دکوم ځای څخه چې دلمر دحرکت ابتداء دپيدائښ څخه شروع سوه ، قرآن په دې قسم فضولو بحثونوکې انسان نه مبتلوي چې تعلق یې دده دځه دیني یادنیوي فائدې سره نه وي ، دا ددې قسم بحث دي ، په دې وجه دا يې پرېښووی ، قرآن کریم داصل مقصد طرف ته توجه راوګرځوله او دغه مقصد دحق تعالى دقدرت اوکامل حکمت دخاصو مظاهرو بیان دی چې په دې جهان کې دټولو څخه لوی او دټولو څخه زیاته روښانه کره لمر دی ، دا هم نه په خپله جوړه سوی دی او نه په خپله دده څه حرکت پیدا کیږي ، نه باقي پاته کیدی سي ، هغه په دې خپل شپه ورځ حرکت کې هر وخت دالله ﷻ داجازې اومشيت تابع چلیږي .

څومره اشکالات چې لوړ لیکل سوي دي ، دذکر سوو ایتونو په بیان باندې ددې څخه یوه شبهه اواشکال

نسته ، البته په ذکرسوو احادیثوکی چی کوم دا راغلی دی چی هغه دپریوتو څخه وروسته ترعرش لاندی رسیږی سجده کوی اودبلی دوری اجازت غواړی ، دا ټول اشکالات ددی سره متعلق دی او ددی آیت لاندی دا بحث څکه وځیړل سو ، چی دحدیث په ځینو الفاظوکی ددی آیت حواله هم ورکول سوي ده ، ددی جوابونه محدثینو او مفسرینو حضراتو مختلف ورکړی دی ، دظاهری الفاظو په اعتبار سره چی کومه دا ګڼل کیږی چی دلمر دا سجده په شپه او ورځ کی صرف یو وار وروسته دغروب څخه وی ، کومو حضراتو چی حدیث په دی ظاهری مطلب باندی محمول کړی دی ، هغوی دغروب متعلق دری احتماله بیان کړی دی ، یوه دا چی دمعمورهٔ معظم غروب مراد وی یعنی دهغه مقام دکوم ځای په پریوتو باندی چی ددنیا په اکثری ابادی کی غروب وی یادخط استوآء غروب یا دمدینی دافق غروب ، دغه ډول دا اشکال نه پاته کیږی چی دلمرغروب اوطلوع خو هروخت په هر آن کی وی ، څکه چی په دی حدیث کی دیو خاص افق دغروب خبره سوي ده ، لیکن صفا اوبی غباره جواب هغه معلومیږی کوم چی حضرت استاد علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله په خپله مقاله ، سجود الشمس، کی اختیار کړی دی او دتفسیر دډیرو امامانو دکلام څخه ددی تائید کیږی .

په دی باندی دپوهیدو څخه اول دا اصولی خبره دپیغمبرانه تعلیماتو اوتعبیراتو په حقله زده کول ضروری دی چی اسمانی کتابونه او ددی راوړونکی انبیاء علیهما السلام دخدای مخلوق ته دآسمان اومځکی په مخلوقاتوکی دغور اوفکر اوتدبر طرف ته مسلسل دعوت ورکوی او د دوی څخه دالله ﷻ په وجود ، توحید ، علم اوقدرت باندی استدلال کوی ، مګر په دی شیانوکی تدبر ترهغه حده پوری مطلوب شرعی دی ، ترکوم حده پوری چی ددی تعلق دانسان ددنیوی اومعاشرتی ضرورت سره یا ددینی اواخروی ضرورت سره وی ددی څخه ماسوا صرف دفلسفیانه باریکو اوداشیاؤ دحقیقتونو دپته لګولو په فکر کی عام مخلوق نه سی غورځول کیدی څکه چی اول خو داشیاوو دحقیقت مکمل حقیقی علم په خپله حکماوو او فلاسفرانو ته هم سره دعمرونو صرف کولو نه دی سوی ، عوام عاجزان په کوم شمیرکی دی ، بیاکه دا حاصل هم سی او په دی سره نه د دوی څه دینی ضرورت پوره اونه څه صحیح دنیوی مقصد ورڅخه حاصل سی نو په داسی لا یعنی اوفضول بحث کی دخل ورکول دعمر ضائع کولو اومال ضائع کولو څخه ماسوا نور څه دی .

دقرآن اوانبیاء استدلال دآسمان اومځکی دمخلوقات او د دوی دتغیراتو او انقلاباتو څخه صرف تردی حده پوری وی کوم چی دهر انسان په مشاهده اوادنی غور اوفکر سره حاصل سی دفلسفی او ریاضی فنی باریکی کوم چی صرف حکماء اوعقلاء کولی سی ، نه په هغه ددلیل مدار اینبوول کیږی اونه په هغه کی دغور اوفکر ترغیب ورکول کیږی ، څکه چی په خدای ﷻ باندی ایمان او دده په پیغام عمل دهرانسان فرض دی ، عالم وی اوکه جاهل ، سړی وی اوکه ښځه، ښاری وی که کلی وال ، یوځای په غرا اوجزیره کی اوسیږی اوکه په متمدن ښارکی ، په دی وجه پیغمبرانه تعلیمات دعوامو دنظر اودهغوی دعقل او فهم مطابق وی ، په کوموکی چی دڅه فنی مهارت ضرورت نه وی .

دلمونځونو دوختونو پیژندل ، دقبلی طرف متعین کول ، دمیاشتو او کلونو او تاریخونو پوهه ، ددی

تولو شیانو علم دریاضی دحسابونو په ذریعه هم حاصلیږي، مګر اسلامي شریعت په دې کې دیوه شي مدار دریاضي پرفني تحقیقاتو دا ینبوولو پرځای پرعامو مشاهداتو ایښی دی دمیاشتو اوکال او د دوی تاریخونه یې په قمري حساب سره کنبینبوول، اودمیاشتی دکیدو اونه کیدو مدار یې صرف دمیاشتې په لیدو اومشاهده باندې کښینبووی، دروژو اوحج ورځې یې په دې بنیاد سره متعینی کړی، دسپوږمی دکمیدو زیاتیدو اوبیا دراختو راز ځینو خلګو دنبي کریم ﷺ څخه معلوم کې، نو ددې جواب قرآن دا ورکې چې، قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ : یعنې ته ووایه چې دسپوږمي دا ټول تغیرات ددې مقصد دپاره دي چې تاسې ددې څخه دمیاشتې شروع کیدل اوختمیدل او ددې تاریخونه معلوم کړی، دحج وغیره ورځې متعینې سي، دې جواب دوی په دې خبردار کړل چې ستاسې سوال لا یعني اوفضول دی، ددې په حقیقت معلومولو پوری ستاسې هیڅ کار ددنیا یا ددین پیوست نه دی، په دې وجه سوال دهغه شي کوی دکم چې تعلق ستاسې ددیني یا دنیوي ضرورت سره وی.

ددې تمهید څخه وروسته په اصل معامله باندې فکر وکې چې په ذکر سوو ایتونوکې حق تعالی دخپل قدرت کامله اوحکمت بالغه دیوځو مظاهرو ذکرکړی دی، انسان ته یې دالله ﷻ په توحید اوعلم اوقدرت کامله دایمان راوړلودعوت ورکړی دی، په دې کې یې دټولو څخه اول دمځکې ذکر وکې کومه چې هروخت زمونږ په مخکې ده. وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ : بیا په دې داوبو اوروولو، درختو اوبوټو دټوکولو ذکر یې وکې کوم چې هرانسان وینې اوپوهیږي په، أَحْيَيْنَاهَا الاية، ددې څخه وروسته یې دآسمان اواسماني فضاء متعلق دشیانو ذکر شروع کې، اول یې دشپې ورځې دروزانه انقلاب ذکر وکې فرمایی، وَآيَةٌ لَّهُمُ اللَّيْلُ الاية ددې څخه وروسته دلمر اوسپوږمی کوم چې په سیارو اوستوروکې دټولوڅخه لوی ستوری دی ددې ذکر فرمایی، په دوی کې اول دلمر متعلق فرمایی، وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ : په دې کې فکر وکې چې مقصد ددې دا ښوول دي چې لمر خودبخوده په خپله اراده اوخپل قدرت سره نه چلیږي بلکه دا دیو عزیز علیم یعنې قدرت والا اوپوه دمقرر کړی انتظام تابع چلیږي، نبي کریم ﷺ لمر پریوتو ته نژدې حضرت ابوذر غفاري ؓ ته دیو سوال اوجواب په ذریعه په دې حقیقت دپوهولو هدایت وفرمایی چې په دې کې یې داوښووله چې لمر دغروب څخه وروسته ترعرش لاندې الله ﷻ ته سجده کوی، اوبیا دمخ کې دوری شروع کولو اجازت غواړي، هرکله چې ورته اجازت ورکول سي، نو ددستور مطابق مخ ته روان سی اوسهارته دمشرق څخه راوخیژي، ددې مطلب ددې څخه زیات نسته چې دلمر دختو اوغروب په وخت کې یونوی انقلاب په عالم دنیا کې راځي، چې مداریې پرلمر باندې وی رسول الله ﷺ دا انقلابي وخت دانساني خبرداري دپاره موزون وګڼی اودا تلقین یې وفرمایی چې لمر خودمختار په خپل قدرت سره چلیدونکې مه ګڼی، دا صرف دالله ﷻ په اذن اومشیت تابع چلیږي، دده هرختل اوپریوتل دالله ﷻ په اجازت سره وی، دې ددې اجازت تابع دی، ددې تابع فرمان حرکت کول یې دده سجده مقرره کړه، ځکه چې سجده دهرشی دده دحال مناسبه وی، لکه قرآن په خپله وضاحت فرمایلی دی، كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ : یعنې ټول مخلوق دالله ﷻ په عبادت اوتسبیح کې مشغول دی

مګر دهریوه دعبادت اودتسبیح طریقه جلا جلاده اوهر مخلوق ته د ذوی دعبادت طریقه ښوول کیږی، لکه څنګه چی انسان ته دده لمانځه دتسبیح طریقه ښوول سوي ده ، په دی وجه دلمر دسجدی دامعنی ګڼل چی هغه به دانسان دسجدی په شان په مځکه دتندی په ایښوولو سره وی صحیح نه ده.

اوهرکله چی دقرآن اوسنت دوضاحت مطابق عرش خداوندی ټول آسمانونه سیاری اومځکی راګیر کړی دی نودا ظاهره ده چی لمر هروخت په هرځای کی ترعرش لاندی دی اوکله چی تجربه شاهده ده چی لمر څه وخت یوځای غروب سی نوبل ځای طلوع هم کیږی ، په دی وجه دده هروخت دطلوع اوغروب څخه خالی نه دی نودلمر ترعرش لاندی راتلل هم دائمی په هرحال کی دی اوطلوع اوغروب کیدل هم په هرحال کی دی ، په دی وجه دحدیث دمضمون حاصل دا سو چی لمر په خپله پوره دوره کی ترعرش لاندی دالله ﷻ په مځکی سجده کوونکی وی ، یعنی دده داجازت اوفرمان تابع حرکت کوی اودا سلسله دغه دول قیامت ته ترنژدی پوری به چلیږی تردی چی قیامت ته بالکل دنژدی نښانو ظاهرولو وخت به راسی نولمر به پرخپل مدار باندی دمځکی دوری شروع کولو پرځای به ورته دواپس کیدو حکم وسی اودی به بیا دمغرب دطرف څخه راوخیژی ، دغه وخت به دتوبی دروازه بنده سی ، دچا ایمان اوتوبه به دغه وخت بیا نه قبلیږی.

لنډه داچی دلمر دغروب تخصیص اوددی څخه وروسته دعرش لاندی تلل اوهلته سجده کول اودمځکی دوری اجازت غوښتلو چی کوم واقعات په دی روایت کی ښوول سوی دی ، هغه دپیغمبرانه موثر تعلیم په مناسبت سره بالکل دعوامی نظرپه اعتبار سره یوتمثیل دی ، نه ددی څخه دالازمیږی چی دادانسان په شان په مځکه سجده کوی اونه دسجدی په وخت کی دلمرپه حرکت کی څه وقفه راتلل لازمیږی اونه دامراد دی چی هغه په ورځ شپه کی صرف یوه سجده پریو خاص ځای کوی اونه داچی هغه صرف دغروب په وخت کی تر عرش لاندی راځی ، مګرپه دی انقلابی وخت کی کله چی ټول عوام داوینی چی لمر زمونږ څخه غائب کیږی ، دغه وخت په طور دتمثیل دوی په دی حقیقت باندی خبر سول چی دا څه چی کیږی دغه په حقیقت کی دلمر دعرش لاندی په تابع فرمان تللو سره کیږی ، لمرپه خپله څه طاقت اوقدرت نه لری نوڅنګه چی داوخت دمدینی خلګو پرخپل ځای دامحسوس کوله چی اوس لمر سجده کوی ، دبلی دوری اجازت اخلی ، دغه شان کوم کوم ځای چی دی غروب کیږی ، دټولو دپاره دسبق حاصلولو تلقین وسو اودمعاملی حقیقت دا راووتی چی لمر په خپل مدار دحرکت په درمیان کی هروخت الله ﷻ ته سجده هم کوی اومخ ته دتللو اجازت هم غواړی اوددی سجدی اواجازت دپاره ده ته دڅه سکون اووقفی ضرورت نه وی.

په دی تقریر باندی په ذکر سوی حدیث کی نه دمشاهداتو په وجه سره څه شبهه کیږی ، نه دقواعدو دهیئت اوریاضی په اعتبار سره ، او په نظام شمسی او دسیارو په حرکت کی بطلیموسی تحقیق صحیح وی یا فیثاغورث والا تحقیق دکوم چی په نوو تحقیقاتو سره تائید سوی دی ، په دواړو صورتونو کی پرذکر سوی حدیث باندی څه شبهه اواشکال باقی نه پاته کیږی

پاته سو داسوال چی په ذکرسوی حدیث کی چی کوم دلمر سجده کول ... داحدیث طب...

کوی مذکوردی ، داکار خو دحیات اوعلم اوعقل دی ، لمر او سپوږمی بی جانه ، بی شعوره مخلوقات دی ، د دوی څخه داکارونه څنګه صادر سول ، نو ددی جواب دقرآن دایت ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ : لاندی تیر سوی دی ، چی مونږکوم شیان بی جان ، بی عقله اوبی شعوره ګڼو ، هغه هم په حقیقت کی دروح اوجان اوعقل اوشعور یوخاص حصه لري ، البته د دوی حیات اوعقل اوشعور دانسان اوحیوان په مقابل کی کم او دومره کم دی چی عام احساسات یی ادراك نه سی کولی مګر ددی په نفی هم څه شرعی یاعقلی دلیل موجود نه دی اوقرآن کریم په دی ذکر سوی آیت کی دروح عقل اوشعور خاوندان کیدل ثابت کړی دی او نورو تحقیقاتو هم دا تسلیم کړي ده . والله تعالی اعلم

**فائده** : دقرآن اوحدیث دذکر سوو وضاحتونو څخه دا خبره په واضح طورسره ثابته سوه چی لمر اوسپوږمی دواړه متحرك دی اودیو میعاد دپاره چلیږی ، په دی سره ددی نظر یی نفی کیږی کومه چی دلمر حرکت نه تسلیموی اونورو تحقیقاتو په خپله هم دا غلطه ثابته کړي ده .

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ : عرجون دخرما درختی وچ ښاخ ته ویل کیږی کوم چی کوږ سی دلیندی په شان سی .

**منازل قمر**: مَنَازِلْ دَمَنْزِل جمع ده ، دنزول ځای ته منزل ویل سوی دی ، حق تعالی دسپوږمی اولمر دواړو درفتار دپاره خاص حدونه مقرر کړی دی ، په کومو کی چی هر یوه ته منزل ویل کیږی ، سپوږمی چونکی خپله دوره په یوه میاشت کی پوره کوی په دی وجه ددی منزلونه دیرش یایوکم دیرش دی ، مګر چونکی په هره میاشت کی سپوږمی کم از کم یوه ورځ غائبه وی ، په دی وجه ددی منزلونه اته ویشت ویل کیږی دهیئت اوریاضی خاوندانو ددی منزلونو خاص خاص نومونه دهغو ستوروپه مناسبت سره ایښی دی کوم چی ددغو منزلونو په برابر پیدا کیدی سی ، دعربو په جاهلیت کی به هم په دغو نومونو سره دمنزلونو تعین کیدی سوای ، قرآن کریم ددغو اصطلاحی نومونو څخه بالاتر دی ، دده مراد صرف هغه فاصلی دی کومی چی سپوږمی په خاصو خاصو ورځوکی قطع کوی ، په سورة یونس کی ددی تفصیل تیر سوی دی ، هلته یی وګوری .

دسورة یونس په آیت کی دلمر او سپوږمی دواړو دمنزلونو ذکر دی ، جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ : الآية فرق دومره دی چی دسپوږمی منزلونه په مشاهده سره پیژندل کیږی او دلمر منزلونه په حساباتو سره په ، حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ : کی دسپوږمی کیفیت یی دمیاشتی دآخر ښوولی دی ، هر کله چی دا دمکمل بدرکیدو څخه وروسته کمیږی کمیږی دیوی لیندی صورت اختیار کړی ، دعربو دماحول مناسب یی ددي مثال دخرماؤ دیوښاخ سره ورکړی دی کوم چی هلالی شکل اختیار وی .

وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ : یعنی لمر اوسپوږمی دواړه په خپل خپل مدارکی لامبو وهی ، دفلك لفظی معنی آسمان نه دی ، بلکه هغه دائری دی په کومه کی چی یوه سیاره حرکت کوی ، دا آیت په سورة انبیاء کی هم تیر سوی دی ، چی په هغه کی دا ښوول سوي ده چی ددی آیت څخه معلومه سوه چی سپوږمی په یو آسمان کی دننه مرکوزنه ده ، لکه چی په بطلیموسی نظریه دهیئت کی دی ، بلکه هغه دآسمان لاندی په

یوخاص مدارکی حرکت کوی او نن صبا نوو تحقیقاتو اوسپوږمی ته دانسان درسیدو واقعاتو دابالکل
یقینی جوره کړې ده.

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ° وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ : اول دمځکی دمخلوقاتو بیا
داسمانی بیان اوپه دوی کی دالله ﷻ دحکمت اوقدرت دمظاهرو بیان دی ، په دی آیت کی ددریاب او
ددی سره په متعلقه شیانوکی دمظاهرو دقدرت ذکردی چی الله ﷻ کښتی دوزنی بار ښخه ډکی داوبو په
سطح دتللو قابلی جوړی کړی چی اوبه دا د ډوبولو په ځای لیری ملکونو ته رسوی ، اوپه آیت کی ارشاد
دا دی چی مونږ د دوی اولاد په کښتیوکی سپاره کړل ، حال دا دی چی سپریدونکی په خپله دغه خلک
وه ، د اولاد ذکر یی شاید ځکه وکی چی دانسان لوی بار دده اولاد او بچی وی خصوصاً کله چی هغوی
دتللو قابل نه وی اومطلب دایت دا دی چی صرف دا نه ده چی تاسی په خپله په دی کښتو کی سپاره سی
بلکه کوچنی بچی او کمزوری سړی او د دوی ټول سامان دا کښتی پورته کوی اودَ، وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ
مَا يَرْكَبُوْنَ معنٰی دا ده چی دانسان دسپرلی اوبار برداری دپاره صرف کښتی نه ده ، بلکه دکښتیو په
شکل یی نوری سپرلی هم جوړی کړی دی ، ددی ښخه عربو دخپل عادت مطابق اوښ مراد اخیستی دی
ځکه چی اوښ په باربرداری کی دټولو حیوانانو ښخه زیات دی ، لوی لوی بارونه دشیانو اخلی او
دملکونو سفرکوی ، په دی وجه عرب اوښ ته ، سفينة البر ، یعنی دوچی کښتی وایی.

**(په قرآن کي دهوايي جهاز ذکر)**

مگر ظاهره ده چی قرآن دلته د اوښ یادښه خاص سپرلی ذکر نه دی کړی، بلکه مبهم یی پرې ایښی دی
چی په دی کی هره داسی سپرلی دا خله ده کومه چی دی او دده سامان اواسباب دزیات ښخه زیات
لوړوی اومنزلِ مقصودته یی رسوی ، ددی زمانی نوی ایجاد هوایی جهازونو داخبره واضحه کړه چی د،
مِنْ مِّثْلِهٖ دټولو ښخه لوی مصداق هوایی جهازدی ، اودکښتی سره ددی مثال هم ددی زیات مؤید دی چی
ځنگه داوبو جهاز پراوبو لامبو وهی ، اوبه دا نه غرقوی هوایی جهازپه هوا لامبو وهی ، لاندی یی نه
راغورځوی اوعجیبه نه ده چی قرآن حکیم په دی وجه ، مِنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ : مبهم پاته کړی دی چی
ترقیامته پوری ایجاد کیدونکی ټولی سپرلی په دی کی شاملی سی . والله اعلم

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّقُوْا مَا بَيْنَ اَيْدِيْكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝۴۵ وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ

اوکله چی وویل سی دوی ته چی ځان وساتی دهغه ښخه چی ستاسی په مخکې دی اوښه چی وروسته پرېږدی چی په تاسی
رحم وسی ، او ښه حکم نه رسیږي دوی ته .

اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ۝۴۶ وَاِذَا قِيْلَ

دخپل رب دحکمونو ښخه دکومو ښخه چی دوی اعراض کوی ، اوکله چی وویل سی

لَهُمْ اَنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۙ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا

دوی ته چی خرڅ کوی دهغه ښخه چی الله ﷻ درکړی وایی منکران مؤمنانو ته چی مونږ ولی دخورد

أَنُطْعِمُ مَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ أَطْعَمَهٗٓ ۖ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۴۷﴾

داسی خلقوته چی که الله ﷻ غوښتی نو خوړلی به یی وای پر ، تاسی خلق خو بالکل په ښکاره گمراهی کی یاست

**تفسیر**: اوکله چی دی خلکو ته (دلیلونه دتوحید اوپه دی دنه منلوپه صورت کی دعذاب وعده واوری) اوویل سی ورته چی تاسی خلک دعذاب څخه بیریږی کوم چی ستاسی په مخکی دی (یعنی په دنیاکی راتلی سی ، لکه لوړ په آیت وَاِنْ نَّشَاْ نُغْرِقْهُمْ : کی بیان سوه چی دکښتی صحیح سالم منزل ته رسول دالله ﷻ په قدرت اومشیت سره دی هغه که وغواړی نوغرقولی یی سی ، غرض دا چی په دنیا کی دغرقیدو عذاب هم راتلی سی ، اوبل عذاب هم) اوکوم چی ستاسی څخه وروسته (یعنی دمرگ څخه وروسته په اخرت کی یقینی عذاب په تاسی راتلونکی دی برابره خبره ده که صرف په اخرت کی یاپه دنیاکی هم تاسی ددی عذاب څخه وبیریږی اوایمان راوړی) چی پرتاسی رحمت وسی (نو هغوی ددی ترهیب اوپه عذاب سره دبیرولو یوه ذره پروا نه کوی) او (ددی خبری دنه منلو څه تخصیص دی هغوی خو داسی سنگدله سوی دی چی) د دوی درب دایتونو څخه څه آیت هم دوی ته داسی نه راځی چی دوی ورڅخه مخ نه اړوی او (څنگه چی دَعذاب په وعده سره دوی نه متاثره کیږی ، دغه شان دثواب اوجنت ترغیب هم دوی ته نفع نه ورکوی چنانچی) کله چی (دوی ته دالله ﷻ (نعمتونه وریادسی) دوی ته وویل سی چی الله ﷻ تاسی ته څه درکړی دی دهغه څخه (دالله ﷻ په لاره کی پرفقیرانو اومسکینانو) خرڅ کوی نو (دشرارت اومسخرو په طور) دا کفار دی مسلمانانوته (دکومو دپاره چی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو دپاره ویل سوی وه) داسی وایی چی ایا مونږ داسی خلکو ته خوراك ورکی کومو ته چی خدای غوښتلی نو (دیر څه به یی) دخوراك دپاره ورکړی وای تاسی په صریح غلطی کی (پریوتلی) یاست.

**معلومات اومسئلي**: په تیرو ایتونو کی دالله ﷻ مظاهر قدرت اوحکمت په مخکه او آسمان وغیره کی بیان کړل دخدا شناسی اوتوحید دعوت یی ورکړی وو، او ددی په قبلولو دجنت ددائمی نعمتونو او راحتونو وعده وه اوپه نه منلو یی دسخت عذاب وعده ، په دی ذکر سوو ایتونو او په دی پسی په راتلونکو ایتونوکی دمکی دکفارو دکجروئ بیان دی کوم چی بی له واسطی ددی مخاطب وه چی نه په دوی دترغیب دثواب اثر کیږی نه دترهیب دعذاب په دی سلسله کی دکفارو سره دمسلمانانو دوی مکالمی ذکر سوی دی چی کله مسلمانان دوی ته داوایی چی تاسی دالله ﷻ دعذاب څخه بیریږی کوم چی ستاسی مخکی په دنیا کی هم راتلی سی او ستاسی دمرگ څخه وروسته په اخرت کی خو خامخا راتلونکی دی که تاسی ددغه عذاب څخه وبیریږی اوایمان موقبول کی نوستاسی دپاره ښه ده ، مگر ددی په اوریدو سره هم اعتراض کوی ، دقرآن په الفاظوکی دلته د دوی داعتراض ذکر صراحةً په دی آیت کی ونه کی څکه چی په راتلونکی آیت کی دکوم مخ اړولو ذکر دی ددی څخه خودبخوده دلته هم اعراض کول ثابتیږی اوپه نحوی قاعدی سره دَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ، شرط جزاء، اَعْرَضُوْا، محذوف دی ، چی په محذوف کیدو باندی یی دراتلونکی آیت الفاظ شاهد دی چی دوی ته د دوی درب کوم آیت راځی دهغه څخه اعراض کوی.

**( دالله ﷻ درزق ځينو ته دبالواسطه حاصليدو حكمت )**

دوهمه مکالمه دا ده چې کله مسلمانان کفاروته دغريبانو فقيرانو سره دامداد کولو اوړوته دخوراك ورکولو دپاره وايي چې خداى ﷻ تاسې ته څه درکړي دي دهغه څخه محتاجانو ته څه ورکوئ نودا خلك په طور دمسخرو وايي چې کله تاسې دا واياست چې رازق دټول مخلوق الله ﷻ دی اوهغه دوی ته نه دي ورکړي نوموږ يې ولې ورته ورکو ، تاسې چې موږ ته دا نصيحت کوئ چې موږ دوی ته رزق ورکړو. داخو ستاسې گمراهي ده چې زموږ څخه رازقان جوړول غواړئ ، دې کفاروهم که څه هم دالله ﷻ درازق کيدو اقرار کوی لکه چې په قرآن کريم کې دي ، وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ : يعنى كه ته ددې خلكو څخه پوښتنه وكړې چې دآسمان څخه اوبه چانازلې كړې چې په دې سره په مځكه كې نباتي ژوند پيدا سو اوقسم قسم ميوې اوگلونه پروسوې ، نو دوى به اقرار وكي چې دا اوبه الله ﷻ نازلې كړې دي .

ددې څخه معلومه سوه چې دا خلك هم الله ﷻ رازق مني ، مگر دمسلمانانو په جواب کې په طور دمسخرو يې دا وويل چې کله الله ﷻ رازق دی نو هغه به يې غريبانو ته هم ورکوی ، موږ ولې ورکړو. گويا دې احمقانو دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کول اوغريبانو ته ورکول دالله ﷻ درازقيت منافي گڼل اودا يې نه گڼله چې درزاق مطلق حکيمانه قانون دا دی چې يوانسان ته يې ورکوی دنورو دپاره دی واسطه جوړوی اوبالواسطه يې نوروته ورکوی ، که څه هم هغه په دې هم يقيناً قادردی چې ټولوته په خپله بې دواسطې رزق ورسوی لکه چې په حيواناتو کې عموماً داسې وی ، دغه ډول هرڅينجي اودرنده اوپرنده ته بلاواسطه رزق ورکول کيږي ، په دوی کې څوك مالدار څوك غريب نسته ، يو بل ته څه نه ورکوی ، ټول يې په جمع دقدرتي دسترخوان څخه خوري ، مگر په انسانانو کې نظام معيشت ، او دباهمي تعاون اوتناصر دروح پيدا کولو دپاره په رزق رسولو کې ځينو ته دځينو دپاره واسطه جوړوی چې خرڅ کوونکی ته ثواب ورکول سي اوچاته چې ورکوی هغه دده احسانمند سي ځکه چې په انسانانو کې باهمي تناصر اوتعاون په کوم چې ټول نظام دعالم قائم دی ، دا هلته باقي پاته کيدی سی کله چې هر يوه ته دبل حاجت وی ، غريب ته دمالدار دپيسو حاجت وی اومالدار ته دغريب دمحنت ضرورت ، په دې کې يو دبل څخه بې نيازه نه دی اوچې فکر پروسی نودچا پرچا احسان هم نسته ، هر سړی چې چاته څه ورکوی نو دخپل غرض دپاره يې ورکوی .

پاته سو دا سوال چې مسلمانانو کفارو ته دالله ﷻ په لاره کې دخرڅ کولو حکم په څه بنا ورکی ، هرکله چې دهغوی ايمان هم په الله ﷻ نسته او په وضاحت دفقهاؤ هغوی دفرعي احکامو مخاطب هم نه دی ، نو ددې جواب واضح دی چې دمسلمانانو دا وينا په څه تشريعي حکم دعمل کولو په بنا نه وه بلکه دانساني همدردی اوشرافت دمروجه اصولو پربنا باندې وه .

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ

او وايي — کله به وی دا وعده — که تاسی ريښتني ياست ؟ — دوی خو انتظار کوی

اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُوْنَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ

د یوی چغې چی دوی به ونیسی کله چی دوی په خپل مینځ کی جګړه کوی ، بیا به طاقت نه لری ،

تَوْصِيَةً وَّلَآ اِلٰٓى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِى الصُّوْرِ فَاِذَا هُمْ

د وصیت کولو او نه به خپل اهل ته بیرته ولاړ سی ، او پو کل به وسی په شپیلی کی نو هغوی به

مِّنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُوْنَ ﴿٥١﴾ قَالُوْا يٰوَيْلَنَا مَنْۢ بَعَثَنَا

د قبرونو څخه خپل رب طرف ته را خغلی ، وایی به ای خرابی ده مونږ ته چا پورته کړو

مِنْ مَّرْقَدِنَا ۜ هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٥٢﴾ اِنْ كَانَتْ

مونږ زمونږ د خوب د ځای څخه ، دا هغه ده کومه چی وعده کړی وه رحمن او رښتیا ویلی وو پیغمبرانو ، بس یوه

اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيْعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُوْنَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ

چغه به وی ، بیا به دوی ټول زمونږ طرف ته دغه وخت نیولی راځی ، نو نن ورځ به

لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَّلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٤﴾ اِنَّ اَصْحٰبَ

ظلم نه وی په یو نفس ذره او هغه بدله به پیدا کی کوم چی تاسی کړی وه ، بیشکه

الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِىْ شُغُلٍ فٰكِهُوْنَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِىْ ظِلٰلٍ عَلَى

د جنت خلق به نن په مشغولا کی وی خبری به کوی ، هغوی او د هغوی بیبیانی به په سایو کی په

الْاَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔوْنَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ وَّلَهُمْ مَّا يَدَّعُوْنَ ﴿٥٧﴾

تختونو ناست وی تکیه وهونکی ، د هغوی د پاره به هلته میوی وی او د هغوی د پاره به وی څه چی غواړی ،

سَلٰمٌ ۣ قَوْلًا مِّنْ رَّبٍّ رَّحِيْمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٥٩﴾

سلام ویل د رب مهربان د طرف څخه ، او تاسی جلا سی نن ای ګناهګارو ،

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يٰبَنِىْٓ اٰدَمَ اَنْ لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطٰنَ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ

ایا ما نه وو ویلی تاسی ته ای د ادم اولاده ، چی عبادت مه کوی د شیطان ، هغه ستاسی

عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿۶۰﴾ وَّاَنِ اعْبُدُوْنِیْ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِیْمٌ ﴿۶۱﴾ وَلَقَدْ

ښکاره دښمن دی ، او دا چی زما عبادت کوی ، دا ده لار برابر ، او هغه

اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِیْرًا ؕ اَفَلَمْ تَكُوْنُوْا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۲﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ

بی لاری کړل تاسی څخه ډیر مخلوقات ، بیا آیا تاسی نه پوهید است ؟ دا دوږخ دی

الَّتِیْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴿۶۳﴾ اِصْلَوْهَا الْیَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿۶۴﴾

دکوم چی تاسی سره وعده وه ، داخل سی دی ته نن ورځ په سبب دهغه چی تاسی کفر کوی ،

اَلْیَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰۤی اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَاۤ اَیْدِیْهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا

نن به مونږ مهرولګوو ددوی په خلوباندی او خبری به کوی زمونږ سره ددوی لاسونه او شاهدی به ورکوی ددوی پښی

كَانُوْا یَكْسِبُوْنَ ﴿۶۵﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلٰۤی اَعْیُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ

په هغه چی دوی کوي ، او که مونږ وغواړو ورانی به کړو د دوی سترګی بیا به منډی وهی دلاری دپاره

فَاَنّٰی یُبْصِرُوْنَ ﴿۶۶﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنٰهُمْ عَلٰی مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوْا

بیا به دکومه لیدل وکړی، او که مونږ وغواړو نومسخ به کړو صورتونه د دوی په خپلو ځایونو بیا به نه مخ ته تلی سی

مُضِیًّا وَّلَا یَرْجِعُوْنَ ﴿۶۷﴾ وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِی الْخَلْقِ ؕ اَفَلَا یَعْقِلُوْنَ ﴿۶۸﴾

او نه به شاته تلی سی ، او څوک چی مونږ بودا کړو نو واپس یی کړو په پیدائش کی بیا آیادوی نه پوهیږي

**لنډتفسیر:** اودا (کافران) خلک (نبی کریم ﷺ او دده متبعینوته په طور دانکار) وایی چی دا وعده (دقیامت کومه چی لوړه په آیت کی ذکرده اوهسی هم اکثره ددی خبر ورکوی هغه) به کله وی که تاسی (په دی دعوی کی) رښتنی یاست (نو ویی ښیاست ، دالله ﷻ ارشاد دی چی دوی دکوم شی بار بار پوښتنه کوی نوګویا) داخلک بس دیو سخت اوازل (یعنی اولی شپیلی) منتظر دی ، کومه چی به دوی (یعنی مطلق کفار) به ونیسی اوهغه ټول به (هغه وخت) دیو بل سره (دعام عادت مطابق په خپلو معاملاتوکی) جګړی کوی نو (ددی اواز سره به معًا داسی فناسی چی) نه به ورته دوصیت کولو فرصت وی او نه به بیرته خپلو کورونو ته واپس کیدی سی (بلکه څوک چی به په کوم حال کی وی مړ به پاته سی) او (بیابه دوباره شپیلی ووهل سی نو هغه ټول به یو وار دقبرونو څخه (راوزی) دخپل رب طرف ته (یعنی کوم ځای چی حساب وی) ژر ژر به روان سی (اوهلته به هیبت اوبیره ووینی) وبه وایی چی های زمونږ کم بختی مونږ

زمونږ دقبرونو څخه چا راپورته کړو (چې ددې ځای په نسبت خوهلته په راحت کې وو ، ملائکې به جواب ورکړي چې) دا هغه (قیامت) دی چې رحمٰن یې وعده کړې وه او پیغمبرانو رښتیا ویل (مګر تاسی نه منله مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چې) دغه (شپیلی دوهمه) بس دزور یو اواز به وي (لکه چې اوله شپیلی هم یوه چیغه وه لکه چې الله ﷻ فرمایي، مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً : دغه شان به دا هم یواواز وي) چې په دې سره به ټول یو وار جمع سی ، مونږ ته به حاضر سی (اول دموقوف طرف ته تلل ذکر وه اودلته رسیدل اودا تلل اورسیدل جبرًا اوقهرًا به وي دقرآن کریم دالفاظو محضرون ، او ، وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ، څخه معلومیږي) بیابه په دغه ورځ په هیڅا ذره ظلم نه وي اوتاسی ته به بس دهغو کارونو بدله درکول کیږي کوم چې تاسی (په دنیاکې کفر وغیره) کوي (دا خو د دوږخیانو حال سو او) دجنتیانو (حال دا دی چې هغوی) به بیشکه په دغه ورځ په خپلو مشغلوکې خوش دله وي ، هغوی او دهغوی بیبیانی به په سایو اوتختونو تکیه لګولې ناست وي (او) دهغوی دپاره به هلته (هرقسم) میوې اوڅه چې به غواړي دوی ته ورکول کیږي (او) دوی ته به دپروردګار مهرباني دطرف څخه سلام فرمایل کیږي (یعنی حق تعالی به فرمایي ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَاأَهْلَ الْجَنَّةِ : رواه ابن ماجه) او (مخ ته بیا تتمه ده، دقصې دخاوندانو دجهنم چې دوی ته به په موقف کې حکم وسي چې) ای (کفر کوونکو) مجرمانو نن (دایماندارو څخه) جلا سی (څکه چې دهغوجنت ته رسیدل دي اوستاسی جهنم ته اوهغه وخت به دوی ته دملامتیا کولو په طور داوفرمایل سی چې) ای دادم ﷺ اولاده! (اودغه ږول به دجناتو سره هم خطاب وي چې دلالت پرکوي، دا قول دالله ﷻ ، يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ) ایا ماتاسی ته تاکید نه ووکړي چې تاسی دشیطان عبادت مه کوي هغه ستاسی ښکاره دښمن دی اوداچې (خاص) زما عبادت کوي دانیکه لار ده (مراد دعبادت څخه اطاعت مطلقه دی ، اولکه دا قول دالله ﷻ ورروسته ، لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ، او: وَلَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ) او (دارنګه تاسی ته دشیطان په نسبت دا خبره هم معلومه سوې وه چې) هغه په تاسی کې (یعنی ستاسی په بنی نوع کې) ډیر خلک ګمراه کړل (دکومو دګمراهي وبال چې هم دتیرو کافرو قومونو دعذاب دواقعاتو په سلسله کې ښوول سوی وو) نو آیا تاسی (دومره) نه پوهیدئ (چې که مونږ د دوی په ګمراه کولو سره ګمراه سو نو مونږ به هم دغه شان مستحق دعذاب سو نو اوس) دا جهنم دی دکوم چې ستاسی سره (په تقدیري کفر) وعده وسوه اوس دخپل کفر په بدله کې دې ته دا خل سی ، نن به مونږ د دوی په مخونو باندې مهر ولګوو (چې په دې سره به دوی دروغ عذر پیش نه سي لکه چې په اول اول کې به وایي ، وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) او د دوی لاسونه به زمونږ سره خبرې کوي او د دوی پښې به شاهدي ورکوي دهغه څه چې دی خلګو کول (دا عذاب خو به په اخرت کې وي) اوکه مونږ غوښتلی نو (په دنیاکې به د دوی دکفر په سزا کې) د دوی سترګې به مونږ ورانی کړي وای (برابره خبره ده که دسترګو نظر مراد سي یا په خپله سترګې) بیا به دوی دلارې طرف ته (دتللو دپاره) منډې وهي نو دوی ته به کله په نظر ورسی (لکه چې په قوم لوط ﷺ باندې داسې عذاب راغلی وو لکه چې الله ﷻ فرمایي، فَطَمَسْنَا) او (ددې څخه ماسوا) که مونږ غوښتلی نو (د دوی دکفر په سزاکې به) د دوی صورتونه مونږ بدل کړي وای (لکه مخکې

چی ځینی خلک بیزوګان اوخنزیران سوی وه ) په داسی حالت سره چی دوی کوم ځای وه ، هلته به پاته
سوی وای (یعنی دمسخ سره به داسی سوی وای چی دوی به حیوان جوړ سوی وای او حیوان هم شل اوګډ
چی دخپل ځای څخه به نه سو ښوریدی) چی په دی سره به نه مخ ته تللی سی اونه به وروسته کیدی سی
او (په دی تعجب کول نه دی په کار چی دسترګو طمس اودصورتونو مسخ به څنګه وسی اوګوری چی
ددی په یو مثل باندی زمونږ قدرت شاهد دی چی) مونږ دچا عمر زیات کو (یعنی ډیر یی بوډاکو) نودی
په طبعی حالت کی چپه کړو (دطبعی حالت څخه مراد عقل شعور اوداوریدو لیدو وغیره قوتونه اوقوت
هاضمه نامیه وغیره اورنګ روغن اوحسن اوجمال دی اودچپه کولو څخه مراد دی د دوی انقلاب اوتغیر
دحالاتو ، داعلی څخه ادنٰی طرف ته دښه څخه بدطرف ته، پس طمس اومسخ هم یوقسم تغیردی دکامل
څخه دناقص طرف ته) نو ایا (ددی حالت په لیدو هم) هغه خلک نه پوهیږی (چی کله په یو تغیر باندی یی
قدرت سته نوپه دوهم یی هم سته ، بلکه دقدرت په نسبت خو دجمیع ممکناتو سره مساوی دی ، که څه
هم په دغو کی تناظر اوتماثل هم نه وی ، نو دی خلګو ته دی ته کتل بیریدل اوکفر پریښوول په کار دی)
**معلومات اومسئلي:** مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً : دادهغو کفارو جواب دی کومو چی به دمسخرو اوانکار
کولو په طور دمسلمانانو څخه پوښتنه کول چی تاسی دکوم قیامت راتلو قائل یاست ، هغه به کله په
کوم کال اوکوم تاریخ راځی ، وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ : ددی خلګو داسوال په حقیقت کی دواقعی دتحقیق
دپاره نه دی بلکه په طور داستهزاء اومسخرو وو او بالفرض که دتحقیق دپاره وای نودرب العلمین
دحکمت مقتضٰا دا ده چی دقیامت دکال اوتاریخ پوره یقینی علم چاته ورنه کی ، تردی چی خپلو
رسولانو او پیغمبرانو ته یی هم ورنه کی ددی احمقانو داسوال بالفرض که دتحقیق دطلب دپاره وی ، هم
خطا اومهمل وو، په دی وجه ددی په جواب کی یی دقیامت دتاریخ ښودو په ځای هغه خلک په دی
خبردار کړل چی کوم شی په یقینی طور راتلونکی دی دعقلمند کار دا دی چی دهغه په تیاری کی اخته
سی ، نه دا چی دهغه دوخت اوتاریخ په تحقیق کی وخت ضائع کړی ، مقتضٰی دعقل دا وه چی دقیامت
دَخبر اوریدو سره یی ایمان راوړی وای اوهغه کار یی کولی چی دهغه جهان فلاح په کی وی ، مګر
داخلک په خپل غفلت کی داسی مبتنی دی چی ګویا ددی انتظار کوی چی کله قیامت راسی نوڅه سوچ
به وکی ، په دی وجه فرمایی چی دوی دقیامت منتظردی اودقیامت حال به دا وی چی هغه به دشپیلی
یوزور داره اواز وی چی ټول به ناڅاپه داسی ونیسی چی خلک به په خپل خپل کاروبار کی دخپل منځ
په معاملو کی په جګړو وی ټول به هم په دغه حال کی مړه پاته سی .
په حدیث کی دی چی دوه سړی به دکپړو په اخیستلو او خرڅولو کی لګیا وی کپړه به غوړول سوی دی
چی ناڅاپه قیامت به راسی اوهغه کپړه به فیصله نه سی ، ځینی سړی به خپل حوض پلستر کوی چی به
دغه حال کی به مړ پاته سی (رواه ابونعیم عن ابی هریرة، قرطبی)
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ : یعنی دغه وخت چی کوم خلق به جمع وی هغه به په خپل منځ
کی چاته دڅه کار کولو دوصیت موقع نه کی پیدا اوڅوك چی دکوروڼو څخه دباندی وی ، هغوی به
خپلو کورونو ته دبیرته راتللو مهلت نه کی پیدا، په خپل خپل ځای به مړه پاته سی ، دا بیان دقیامت

داولی شپیلی دی چی ټول عالم مخکه او آسمانونه به په تباه سي.

ددی څخه وروسته فرمایي، وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ: اَجْدَاثُ د، جَدَثُ جمع ده، په معنی دقبر، اوینسلون، دنسلان څخه مشتق دی چی معنی یی تیز تلل دی، لکه چی په بوبل آیت کی، يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا: راغلی دی چی داخلک به دخپلو قبرونو څخه په تلوار راوزی اوپه بو ایت کی چی ارشاد دی، فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ: یعنی دقیامت په ورځ به خلک دقبرونو څخه پورته سی او ولاړ به کتونکی پاته سی، دا ددی منافی نه دی څکه چی په ابتداء کی به په حیرانتیا سره د دریدو اوکتو واقعه وی او بیابه په تیزی سره دمحشر طرف ته منډی وهی، په دی دواړوکی څه تضاد نسته، اولکه څنگه چی دقرآن دایتونو څخه ثابته ده چی ملائکی به دا ټول بلی اودحشر میدان ته به یی راولی، ددی څخه معلومیږی چی دکفارو حاضری دحشر میدان ته په خپله خوښی سره نه ده، بلکه په جبری طوربه وی اودملائکو داواز په وجه سره به چابك محشرته راځی.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا: کفار که څه هم په قبرونو کی هم په عذاب قبرکی مبتلاوه، هلته څه ارام نه وه، مگر دقیامت دعذاب په مقابله کی هغه اولنی عذاب دنیست برابر وو، په دی وجه به چیغی وهی چی موږ چا دقبرونو څخه راپورته کړو که هلته وای نو ښه به وای، په دی باندی به ملائکی یاعام مومنان جواب ورکی.

هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ: یعنی دا هغه قیامت دی چی رحمٰن یی وعده کړی وه اودهغه رسولانو ددی ربښتنی خبر تاسی ته رسولی وو، تاسی ورته توجه نه ورکوله، په دی مقام دالله ﷻ په صفتونو کی دلفظ درحمٰن اختیارولو سره دی طرف ته اشاره ده چی هغه خو په خپل رحمت سره ددی عذاب څخه دمحفوظ کیدو ډیر اسباب پیدا کړی وه او دوخت څخه مخکی ددی وعده اودخپلو کتابونو اوانبیاء په ذریعه ددی خبر تاسی ته رسول هم درحمت دصفت تقاضا وه.

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ: د دوږخیانو دپریشانیو ذکر کولو څخه وروسته به قیامت کی دجنتیانو حال یی ذکر کی چی دوی به په خپلو خوشحالیوکی مشغول وی، فکهون، دفاکهٔ جمع ده، خوشدل خوشحال ته ویل کیږی، او ددی څخه مخ ته د، فِي شُغُلٍ، دامفهوم هم کیدی سی چی هغوی به دوږخیانو ته دورپیښیدونکو پریشانیو څخه بالکل بی غمه وی (لکه داسی ځینی مفسرینو ویلی دی) او دا هم ممکنه ده چی دلته دا لفظ فِي شُغُلٍ، ددی خیال دفع کولو دپاره زیات سوی وی، چی په جنت کی چی به کله نه څه عبادت وی، نه څه فرض او واجب اونه دڅه کسب معاش کار وی، نو آیا په دی بی کاری کی به دبنده زړه بیریږی نه، په دی وجه فرمایي چی د دوی سره به دخپلو تفریحاتو لوی شغل وی او دزړه دبیریدو هیڅ سوال نه پیدا کیږی.

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ: په ازواجو کی دجنت حوری هم دا خلی دی او ددنیا بیبیانی هم.

وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ: دَدَعوت څخه مشتق دی، چی معنی یی بلنه ده، یعنی جنتیان چی کوم شی بولی هغه به ورکول کیږی، قرآن کریم دلته د، یسئلون، لفظ ونه فرمایي، څکه چی بوشی په سوال کولو سر.

حاصلول هم یو قسم محنت اومشقت دی دکوم څخه چې جنت پاك دی ، بلکه هلته به دهر ضرورت شی حاضر اوموجود وی .

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ : دحشر په میدان کی چې کله مخ ته خلک دخپلو قبرونو څخه پورته سی نو تول به ګډوډ منتشر وی ، لکه چې په قرآن کی فرمایي ، كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ ، یعنی هغوی به دملخانو په شان منتشر وی ، مګر بیابه دهغوی تولی تولی دخپلو عملونو په اعتبار سره جلاسی ، کفار یو ځای ، مومنان بل ځای ، فاجران فاسقان جلا ، صالحان او مقبول بندګان جلا ، لکه چې بل ځای فرمایي ، وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ : یعنی کله چې نفسونه جوړی جوړی سی ، په ذکر سوی آیت کی هم ددی امتیاز بیان دی .

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ : یعنی تول انسانان (بلکه جنات به هم) مخاطب کړی ، په قیامت کی به ورته وویل سی چې ایا ماپه دنیاکی تاسی ته داهدایت نه ووکړی ، چې تاسی دشیطان عبادت مه کوی دلته داسوال کیدی سی چې کفارو خوعموماً دشیطان عبادت نه کوی اودبتانو یانورو شیانو عبادت به یی کوی ، په دی وجه په دوی دشیطان دعبادت کولو الزام څنګه ولګیدی ؟ جواب دا دی چې دچا مطلق اطاعت کول په هرکار او هرحال کی دده خبره منل دی ، ددی نوم عبادت دی ، چونکی دی خلګو همیشه دشیطانی تعلیم پیروی کړي ده ، په دی وجه دوی ته دشیطان عابدان وویل سوه ، لکه چې په حدیث کی هغه سړی ته کوم چې دمال یاښځی په محبت کی راسی هرهغه کار کوی په کوم سره چې مال زیاتیږی یاښځه خوشحالیږی که څه هم خدای (ناراضه کیږی ، داسی سړی ته په حدیث کی عبد الدرهم اوعبد الزوجه ویل سوی دی .

دځینو صوفیانو په کلماتوکی کوم چې دخپل نفس دپاره دبت پرستی الفاظ راغلی دی ، ددی څخه مراد دنفس دخواهشاتو اتباع کول دی کفر اوشرك کول مرادنه دی ، لکه چې ځینی فرمایي .

سوده ګشت ازسجدهٔ راه بتان پیشانیم چند برخود تهمت دین مسلمانی نهم

یعنی دبتانو په سجده کولو سره زماتندی وسولیدی که هرڅومره زه په خپل ځان دمسلمانی ددین تهمت لګوم .

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ : په محشرکی به دحساب کتاب دپاره په پیشی کی اول خوهر سړی ته ازادی وی چې څه غواړی عذر به پیش کوی مګر مشرکان به هلته قسمونه اخلی او دخپل شرك اوکفر څخه به منکرسی . وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ .

اوځینی به دا هم ووایی چې ملائکو زمونږ په عملنامه کی چې څه لیکلی دی مونږ خو ددی څخه بری یو ، دغه وخت به الله ﷻ د دوی په خولو مهرونه ولګوی چې خبره به نه سی کولی او د دوی په مقابله کی به په خپله د دوی لاسونه ، پښی اواندامونه سرکاری شاهدان جوړسی ، دوی ته به دخبرو کولو صلاحیت ورکړی هغه به د دوی دټولو عملونو شاهدی ورکی ، په ذکر سوی آیت کی خو دلاسو اوپښو دخبرو کولو ذکر سوی دی ، په نورو ایتونو کی دانسان دغوږونو سترګو اوڅرمنی خبری ذکر دی ، شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ ، اویوځای چې کوم ، تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ ، راغلی ، یعنی په خپله به د دوی ژبی شاهدی ورکی ، دا ددی منافی نه دی چې د دوی په خلو به مهر ولګول سی څکه چې دمهر لګولو

مطلب دا دی چی هغوی به په خپل اختیار سره څه نه سی ویلی ، د دوی ژبی به د دوی دمرضی خلاف چلیږی اوشهادت به ورکی .
پاته سو دا اشکال چی د دوی په اندامونو کی به گویایی څنگه پیداسی نو ددی جواب په خپله قرآن کریم ورکړی دی ، اَنۡطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِیۡ اَنۡطَقَ كُلَّ شَیۡءٍ : یعنی دااندامونه به ووایی چی کوم الله ﷻ چی هرگویا کیدونکی ته گویا یی ورکړی ده ، هغه مونږ ته هم گویایی راکړه .
وَمَنۡ نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِي الۡخَلۡقِ اَفَلَا يَعۡقِلُوۡنَ : نُعَمِّرۡهُ دتعمیرڅخه مشتق دی چی معنٰی یی ده اوږد عمر، او نُنَكِّسۡهُ دتنکیس څخه مشتق دی چی معنٰی یی ده ، نسکور چپه کول ، په دی آیت کی الله ﷻ دخپل کامل قدرت اوبالغ حکمت یوبل مظهر بیان کړی دی چی هرانسان او حیوان هروخت دالله ﷻ دتصرف لاندی دی ، دقدرت عمل په ده کی مسلسل جاری دی دیوی گنده اوبی روحه قطری څخه دده وجود شروع سو ، دمور دنس په دریو تیارو کی دکائناتو ددی خلاصی اوعالم اصغر تخلیق وسو ، څومره نازك مشینونه دده په وجود کی پیوست سول، بیا روح ورکول سو اوژوندی سو ، نه میاشتی دمورپه نس کی دننه دده پرورش وسو یومکمل انسان جوړ سو اودنیاته راغی ، نودمکمل کیدو باوجود دده هرشی ضعیف اوکمزوری دی ، قدرت دده دمزاج مناسب خوراك دمور په سینوکی پیداکی چی ده ته درجه په درجه توانایی په ورکول سوه او ددی وخت څخه ترځوانی پوری دڅومره مرحلو څخه چی تیرسو، دده ټول قوتونه مضبوط سول ، دقوت اوشوکت دعوی یی شروع کړی ، هرمقابل ته دشکست ورکولو حوصلی یی پیدا سوی .
بیاچی کله خالق اومالك ته منظوره سوه نواوس دده په ټولو قوتونو اوطاقتونو کی کمی شروع سوه ، کمی هم دبی شمیره مرحلو څخه په تیریدو اخر دزوړ والی اخری عمرته ورسیده، کوم ځای ته چی ورسیدی نوچی فکر پروسی نوبیا دی هغه منزل ته ورسیدی دکوم څخه چی په کوچنیوالی کی تیر سوی وو ټول عادتونه خصلتونه یی بدل سول کوم شیان چی یی دټولوڅخه زیات محبوب وه ، هغه ورته مبغوض په نظر ورغلل ، په کومو چی ورته راحت ورکول سو ، اوس هغه دتکلیف موجب جوړسی ، دا قرآن دتنکیس یعنی په نسکور کولو سره تعبیر فرمایلی دی ، چا څه ښه ویلی دی .

مَنۡ عَاشَ اَخۡلَقَتِ الۡاَيَّامُ جِدَّتَهُ ۔ وَخَانَهُ ثِقَتَاهُ السَّمۡعُ وَالۡبَصَرُ

یعنی کوم سړی چی ژوندی پاته سو نو زمانه دده قوت او طاقت وسولوی اوزوړ یی کړی او دده دټولو څخه زیات ثقه دوستان داوریدو اولیدو طاقتونه هم دده خیانت وکی جلاسی ځینی .
یعنی انسان ته په دنیاکی دټولو څخه زیات اعتماد دخپلو سترگو په لیدلی یا دغوږونو په اوریدلی شی باندی وی ، دزوړوالی په اخری عمرکی داهم قابل اعتماد نه وی دغوږونو ددرنیدو په سبب په خبره پوره پوهیدل مشکل ، دلیدو دکمزوری کیدو په سبب صحیح لیدل مشکل، متنبی دامضمون داسی ویلی دی .

وَمَنۡ صَحِبَ الدُّنۡيَا طَوِيۡلًا تَقَلَّبَتۡ ۔ عَلٰى عَيۡنِهٖ حَتّٰى يَرٰى صِدۡقُهَا كِذۡبًا

یعنی کوم سړی چی په دنیا کی زیات ژوندی پاته سی ، ددنیا دده دسترگو په وړاندی چپه سی ، تردی

چی کوم شیان ده مخکی رښتیا گڼل هغه ورته دروغ معلومیدل شروع سی .
دانسان په وجودکی داانقلابات دحق دتعالی دقدرت عجیبه مظهر خودی اودی ، په دی کی په انسان
یوعظیم احسان هم دی ، چی خالق کائنات څومره طاقتونه دانسان په وجود کی په طور دامانت عطا
فرمایلی وه ، هغه په حقیقت کی سرکاری مشینونه دی ، کوم چی ده ته ورکول سوی دی او دا هم ښوول
سوي ده چی داستا ملکیت نه دی اودائمی هم نه دی ، اخر به ستا څخه اخیستل کیږی ، ددی ظاهری
تقاضا دا وه چی کله دغه مقدور وخت راتلی نوټول طاقتونه په یووخت اخیستل کیدی ، مگر مولا کریم
ددی دواپسی هم ډیر اوږده قسطونه مقرر کړی دی او درجه په درجه بیرته اخیستل کیږی ، ددی دپاره
چی انسان خبردار سی اوداخرت دسفر سامان تیار کی ، والله تعالی اعلم

وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ

او مونږ نه دی ښودلی ده ته شعر ویل او نه دده لائق دی ، دا خو خاص نصیحت دی ،

وَّقُرْاٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى

اوقرآن دی صفا ، چی بیره واوروی هغو ته په کومو کی چی ژوند وی او ثابت سو الزام په

الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَآ اَنْعَامًا

منکرانو ، آیا نه وینی هغه چی جوړ کړی دی مونږ دهغوی دپاره په خپلو لاسونو د دجوړسوو شیانو

فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوْبُهُمْ وَمِنْهَا

څخه حیوانان ، بیا هغوی دهغه مالکان دی ، او ذلیله مو کړل هغه دهغوی دپاره نو په ځینو سپریږي او ځینی

يَاْكُلُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ۭ اَفَلَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوْا

ورڅخه خوری ، او دهغوی دپاره په حیوانانو کی فائدی دی او دچیښلو شیان بیا ولی شکر نه کوی ، اونیسی

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَهُمْ ۙ

دالله ﷻ څخه ماسوا نور معبودان چی شاید دهغوی مدد وکړی ، طاقت نه لری دهغوی دمدد او دوی به

وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُوْنَ ﴿٧٥﴾

دهغوی لښکر وی نیولی به راوستل سی .

**لنډ تفسیر:** (او دا کفارکوم چی دنبوت دنفی کولو دپاره تاته شاعر وایی، دامحض باطله ده ځکه چی) مونږ تا ته دشاعری (یعنی خیالی مضامینو جوړولو) علم نه دی درکړی او هغه (شاعری) ستا دشان مناسب هم نه ده هغه (یعنی تاته درکول سوی علم کوم ته چی دا خلگ شاعری وایی هغه) خومحض نصیحت (مضمون دنصیحت) اوبو اسمانی کتاب دی کوم چی داحکامو ظاهرونکی دی چی (داحکامو دبیان په اثرسره) داسی سړی (په نفعمندو بیرولو سره) وبیروی کوم چی (دزړه دژوندپه اعتبار سره) ژوندی وی اوچی په کافرانو باندی (دعذاب) حجت ثابت سی ایادی (مشرکانو) خلگودی ته نه دی کتلی چی مونږ د دوی دَ (نفع) دپاره دخپلو لاسو دجوړ سوو شیانو څخه حیوانان پیدا کړل او (زمونږ په مالك جوړولو سره) دا خلگ دهغه مالکان جوړیږی او (مخ ته ددی نفعی څه تفصیل دی چی) مونږ هغه حیوانان د دوی تابع جوړکړل نو (هغه د دوی په کار راوستلوسره کارورکوی چنانچی) دهغه څخه ځینی خو دهغوی سپرلی دی اوځینی هغوی خوری اوپه هغه کی ددی خلگو دپاره نوری هم فائدی دی (لکه وربښته ، څرمنی، هډوکی وغیره په مختلفو طریقوسره په استعمال کی راځی) او (په دی کی ددی خلگو) دڅښلو شیان هم دی (یعنی شیدی) نو ایا (په دی هم) دا خلگ شکر نه ادا کوی (اودشکر دټولو څخه مخکی اومهمه درجه په توحید باندی ایمان دی) اوهغوی (په ځای دشکر اوتوحیدکفر اوشرك اختیارکړی دی چنانچی) دخدای څخه ماسوا نور معبودان یی مقرر کړی دی ، په دی امید چی هغوی ته ددی معبودانودطرف څخه) مدد ورکول سی (لیکن) هغه د دوی هیڅ مددنه سی کولی او (مدد به څه وکړی چیه به) هغه (معبودان) ددی خلگوپه حق کی یو ( مخالف) فریق جوړ سی کوم چی به (موقف دحساب ته په مجبوری) حاضرسی (اوهلته به حاضر سی د دوی دمخالفت اظهار به کوی لکه چی الله ( په سورة مریم کی فرمایلی دی ، وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِداً: او په سورة یونس کی ، قَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنتُمْ إِيَانَا تَعْبُدُونَ: او داسی نور ایتونه)

**معلومات اومسئلی** : وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ : چونکه منکرین دنبوت دقرآن دعجیبه تاثراتو اوپر زړونو داثر کولو دکیفیت چی کومه عامه مشاهده وه دهغه څخه یی انکارنه سوای کولی نوپه دی وجه به یی کله دی کلام الهی ته سحر اونبی کریم ﷺ ته ساحر ویل اوکله به یی دی کلام ته شعر اودوی ﷺ ته شاعر ویل اودابه یی ثابتوله چی داعجیبه تاثرات دکلام الهی کیدو په وجه سره نه دی ، بلکه یاخو دا دجادو کلمات دی کوم چی په زړونو باندی اثر کوی یاشاعرانه کلام دی ، هغه هم په عامو زړونو باندی اثر کوی حق تعالی په ذکر سوی آیت کی وفرمایل چی مونږ نبی ته شعر وشاعری نه ده ښوولی اونه دده دشان مناسب وه، دوی ته شاعر ویل باطل اوغلط دی .

دلته داسوال پیدا کیږی چی عرب خوهغه قوم دی دکوم په فطرت کی چی شعر اوشاعری پرته ده، ښځی اوبچی یی بی ساخته شعر وایی، هغوی خو دشعر دحقیقت څخه په پوره شان سره واقف دی ، هغوی قرآن ته شعر اونبی کریم ﷺ ته شاعرپه کوم اعتبار سره وویل ؟ ځکه چی نه خو قرآن دوزن اوشعر پابند دی اونه درديف اوقافيي، دی ته خوجاهل دشعر اوشاعری څخه ناواقفه هم شعرنه سی ویلی .

ددی جواب دا دی چی شعر په اصل کی خودساخته مضامینو ته ویل کیږی برابره خبره ده که په نظم کی

وی او که په نثرکی د دوی مقصد قرآن ته شعر اونبی کریم ﷺ ته دشاعر ویلو ځکه داوو چی ده چی څه کلام راوړی دی ، هغه محض خیالی افسانی یا بیا دشعر دمعروفی معنٰی په اعتبار سره یی ورته شاعر وویل ، نو په دی مناسبت سره چی څنګه نظم او شعر خاص اثر لری ددی اثر هم دغسی دی .

امام جصاص رحمه الله په خپل سند سره روایت کړی دی چی دحضرت عائشه رضی الله عنها څخه چا پوښتنه وکړه چی نبی کریم ﷺ کله هم شعر ویلی وو ؟ نو ده رضی الله عنها وفرمایل چی نه البته یو شعر دابن طرفه دوی ویلی وو .

سَتُبْدِي لَكَ الْاَيَّامُ مَاكُنْتَ جَاهِلاً وَيَأْتِيْكَ بِالْاَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ

دادوی دشعری وزن په ماتولو سره ، مَنْ لَمْ تُزَوِّدْ بِالْاَخْبَارِ : وویلی حضرت ابوبکر رضی الله عنه عرض وکی چی یارسول الله ﷺ دا شعر داسی نه دی نو دوی وفرمایل چی زه شاعر نه یم اونه زما دپاره شعر اوشاعری مناسب ده .

دا روایت ابن کثیر رحمه الله هم په خپل تفسیرکی نقل کړی دی اوترمذی، نسایی اوامام احمدهم داروایت کړی دی ددی څخه معلومه سوه چی په خپله څه شعر جوړول خو څه دنورو اشعارو ویل یی هم دځان دپاره مناسب نه ګڼل ، اوپه ځینو روایتونوکی چی په خپله دنبی کریم ﷺ څخه دشعری وزن مطابق ځینی کلمی منقول دی هغه په قصد دشعرنه دی ، اتفاقی دی ، او داسی په اتفاقی ډول دیو دوو شعرونو موزون کیدو سره چاته شاعر نه سی ویل کیدی ، مګر دنبی کریم ﷺ ددی فطری حال څخه چی کوم په لویو حکمتونو مبنی وو دا نه لازمیږی چی مطلقًا شعرګویی مذمومه ده، لکه چی دشعر وشاعری احکام په تفصیل سره دسورة شعراء په اخری رکوع کی تیر سوی دی ، هلته یی وګوری .

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُوْنَ : په دی آیت کی دڅناورو حیوانانو په تخلیق کی دانسانانی نفعی اوپه دی کی دقدرت دعجیبه صنعت کاری په ذکر فرمایلو سره یی دالله ﷻ یو بل عظیم احسان ښوولی دی چی داحیوانان دکومو په تخلیق کی چی دانسان څه دخل نسته خالص دقدرت په لاسو جوړ سوی دی ، الله ﷻ صرف دا نه دی کړی چی انسان ته ددی حیوانانو څخه دنفع اخیستنو موقع ورکول سوه اواجازه یی ورکړه ، بلکه دوی یی دهغه مالکان کړل چی هرقسم مالکانه تصرفات په کی کولی سی په خپله ورځخه نفع اخلی اوکه خرڅوی یی ، دقیمت څخه یی نفع اخلی .

**( داشیاؤ ملکیت په اصل کی عطاء دحق ده نه چی دمحنت سرمایه )**

نن صبا په نوو نوو معاشی ازمویونو اونظریاتوکی دابحث ځیرل کیږی چی داشیاوو په تخلیق او د دوی په ملکیت کی سرمایه او دولت اصل دی که محنت ؟ دسرمایه دارانه نظام معیشت قابلِ دولت او سرمایه اصل ګرځوی اوسوشلزم اوکمیونزم والا محنت دتخلیق اوملکیت اصل علت ګرځوی، دقرآن مجید دی فیصلی وښووله چی داشیاوو په تخلیق او د دوی په ملکیت کی د دواړو هیڅ دخل نسته ، دځه شی تخلیق دانسان په قبضه کی نه دی ، داسیده په سیده دحق تعالی فعل دی ، او دعقل تقاضا ده چی څوك څه شی پیدا کړی ، هغه ددی مالك هم وی ، دغه شان اصل اوحقیقی ملکیت په اشیاء عالم کی دحق تعالی دی دانسان په ملکیت یو شی کی صرف دالله ﷻ په عطاء کولو سره کیدی سی ، الله ﷻ داشیاوو داثباتِ ملکیت اوانتقال ملکیت قانون دخپلو پیغمبرانو په ذریعه نازل فرمایلی دی ، ددی قانون خلاف څوك دڅه شی مالك نه سی کیدی .

وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ: په دی کی دیو بل احسان اوانعام طرف ته اشاره وفرمایله چی اکثره حیوانان اوښ ، اس، نیل ، غویی وغیره ته که وکتل سی نو په طاقت کی دانسان څخه ډیر زیات دی ، انسان د دوی په مقابله کی کمزوری دی ددی اثر دا په کار وو ، چی پردی حیوانانو واك پیدانه کی ، مګر الله ﷻ ددی حیوانانو دتخلیق انعام انسان ته وبخښی ، دغه شان یی دا هم فطرت جوړکی چی دامست حیوان یی دانسان په مخکی مسخر او تابع کړل ، یو بچی قوی اس ته په خوله واګی واچوی اوبیا یی پرشا سپورسی کوم ځای ته چی یی غواړی ګرځوی یی ، دا خبره هم دا نسان څه خپل کمال نه دی صرف دالله ﷻ بخښش اوعطاء ده

وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ: ددی آیت یومطلب خوهغه دی کوم چی لوړ په لنډ تفسیرکی بیان سوی دی ، چی دجند څخه مراد فریق مخالف واخیستل سی اومطلب دایت دا وی چی کوم شیان دوی په دنیاکی معبودان جوړکړی دی ، دا به دقیامت په ورځ د دوی مخالف جوړسی او ددوی خلاف به شاهدی ورکوی اودحضرت حسن رضی الله عنه اوقتاده رضی الله عنه څخه ددی تفسیر دامنقول دی چی دی خلګو بتان خوخدایان ځکه جوړ کړی وه چی د دوی مدد به کوی اوکیږی داسی چی هغوی خو د دوی دمدد کولو قابل نه دی ، په خپله داخلګ کوم چی د دوی عبادت کوی دهغوخادمان اوسپایان جوړسوی دی ، حفاظت یی کوی که څوك یی خلاف کارکوی نو دوی ورسره جنګ کوی (قرطبی)

فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ

نوته مه غمجن کیږه ددوی په خبره مونږ پوهیږو کوم چی دوی پټوی اوکوم چی ظاهروی،آیانه وینی انسان چی مونږ

فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ

دی جوړکی دیوی قطری څخه بیاهغه سو جګړه کوونکی خبری کوونکی ، اوجوړوی مونږ مثال اوهیرکړی یی دی

مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ

خپل پیدائش ، وایی څوك به ژوندی کړی هډوکی چی سی وراسته ، ته ووایه هغه به ژوندی کړی چاچی جوړکړل

مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ

اول وار ، او هغه دهرڅه په جوړولو پوه دی ، چاچی پیدا کړاست تاسی دشنی درختی څخه

الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ

اور نو تاسی دهغه څخه بلوی ، آیا چاچی جوړکړل

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ

اسمانونه او مځکه په دی قادر نه دی چی ددی په شان نور جوړ کړی ولی نه او هغه دی اصل جوړونکی

الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

په هرڅه پوه ، دهغه حکم دا دی چې هرکله دڅه شي کول وغواړي نو ووایي هغه ته چې سه هغه دغه وخت وسي

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

نو پاك دی هغه ذات دچاپه لاس کی چې دی حکومت دهرشي او دهغه طرف ته به واپس کیږئ.

**تفسیر:** (هرکله چې داخلګ په داسي واضحو اوښکاره امورو کی هم خلاف کوي) نو ددی خلګو خبری (دتوحید اورسالت څخه دانکارپه حقله) ستا دپاره باعث دخفګان کیدل نه دی په کار (ځکه چې خفګان کیدی سی په امید سره اوامید کیږی دمخاطب په عقل او انصاف سره اوپه دی خلګوکی نه عقل سته نه انصاف نو د دوی څخه دَسره دڅه شي امید نه سی کیدی ، بیاغم ولی دی؟ په بله طریقه سره دنبی کریم ﷺ تسلی ده ) بیشکه مونږ تول پیژنوڅه چې دوی په زړه کی ساتي اوڅه چې (په ژبه) ظاهروي (په دی وجه به په مقرر وخت دوی ته د دوی دعمل سزا ورکول سي) آیا (دی) بنده ته (کوم چې دقیامت څخه انکار کوي) دا معلومه نه ده چې مونږ دی دَ (یوی حقیری) نطفی څخه پیداکی (ددی تقاضا دا وه چې خپل ابتدایي حالت یی یاد کړی وای خپل حقارت اودخالق عظمت ته یی کتلای اوپه خپله شرمیدلی وای چې دګستاخی جرأت یی کوی ، بل یی دخپل حالت څخه په دی استدلال نیولی دی چې دمرګ څخه وروسته دوباره ژوندی کول دده دقدرت څخه څه بعید دی) نو (ده داسی ونه کړل بلکه دمذکوره اقتضاء څخه خلاف) هغه په ښکاره اعتراض کوونکی سو او (هغه اعتراض داچې) ده زمونږ په شان کی یوعجیبه مضمون بیان کی (عجیبه ځکه چې په دی سره دقدرت څخه انکار لازمیږي) اوخپل اصل یی هیر کی (چې مونږ دی دیوی حقیری نطفی څخه یوکامل انسان جوړکی) وایي چې هډوکی کله چې هغه وراسته سي، څوك به یی ژوندی کړی ته جواب ورکه چې دابه هغه څوك ژوندی کړی چاچې اول دا پیدا کړی دی (چې داول تخلیق په وخت کی ددی هډوکو دژوند سره هیڅ تعلق نه وو اواوس خویو وارپه دوی کی حیات پیدا سوی دی ، یوقسم تعلق یی دحیات سره پیدا سوی دی ، اوس په دوی کی حیات پیدا کول څه مشکل دی) اوهغه په هرقسم پیدا کولو باندی پوه دی (یعنی په ابتداء کی یوشي پیدا کول یاپیدا سوی شي فنا کول دوباره پیدا کول) هغه داسي (قادر مطلق) دی چې دَ (خینو) شنو درختو څخه ستاسی دپاره اور پیدا کوي بیا دهغه څخه تاسی نور اور بلوی (لکه چې په عربوکی یوه درخته وه، مَرْخ، بله، عفار، ددی دواړو درختو دیوځای کیدو څخه به اور پیدا کیدی ، نو کوم قادر چې دشنو درختو په اوبوکی اور پیدا کړی دی ، نو په نورو جماداتوکی حیات پیدا کول دهغه دپاره څه مشکل دی) اوچاچې آسمانونه اومځکه پیدا کړی دی ، آیاهغه په دی قادرنه دی چې د دوی په شان انسانان (دوباره) پیدا کړی ، خامخا قادر دی او هغه لوی پیدا کوونکی ښه پوهیدونکی دی (او دهغه قدرت داسی دی چې) هرکله هغه دڅه شي (دپیداکولو) اراده کوی نو بس دهغه عادت خو دا دی چې هغه شي ته ووایي چې وسه نو هغه وسي نو (ددی تولو مقدماتو څخه ثابته سوه چې) دهغه ذات پاك دی چې په لاس کی یی دهرشي پوره

اختیاردی او (دا خبره دتولو شبهاتو څخه سالمه پاته سوه چې) ستاسی تولو هغه ته واپس کیدل دی (یعنی دقیامت په ورځ)

**معلومات اومسئلې:** اَوَلَمْ یَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ: دسورة یٰس دا اخری پنځه ایتونه په یوه خاص واقعه کې نازل سوی دی ، کوم چې په ځینو روایتوکی دابی بن خلف طرف ته یې نسبت سوی دی اوپه ځینوکی دعاص بن وائل طرف ته اوپه دی کی هم څه بعد نسته چې ددواړو سره داسی واقعه پیښه سوی وی، اول روایت بیهقی په شعب الایمان کی، او دوهم روایت ابن ابی حاتم دحضرت ابن عباس ﷛ څخه نقل کړی ، هغه دا دی چې عاص بن وائل دبطحی دمکی څخه یو وروست هډوکی راپورته کی اودایې په خپل لاس کی ومږی ذره ذره یې کی ، بیایې نبی کریم ﷺ ته وویل چې ایا دا هډوکی به الله ﷻ ژوندی کړی دکوم چې داحال ته وینی رسول الله ﷺ وفرمایل چې هوا الله ﷻ به تاته مرګ راولی بیابه دی ژوندی کی بیابه دی جهنم ته دا خل کی (ابن کثیر)

خَصِیْمٌ مُّبِیْنٌ: یعنی دا دحقیری نطفی څخه پیدا سوی انسان څنګه ښکاره مقابلې ته راغی چې دالله ﷻ دقدرت څخه انکار کوی.

ضَرَبَ لَنَا مَثَلًا: دلته دضرب مثل څخه مراد دده دا واقعه ده چې وروست سوی هډوکی یې په لاسونو مات مات کی اودوباره ژوند یې محال یامستبعد وګنی، ددی څخه وروسته فرمایی.

وَنَسِیَ خَلْقَهٗ: یعنی ددی مثال بیانولو په وخت کی ده په خپله خپل پیدائش هیرکی چې په یوه حقیره ناپاکه بی جانه قطره کی یې روح اچولی اودی یې پیدا کړی دی که هغه خپل دا اصل نه هیرولی نو داسی مثالونو پیش کولو اودالله ﷻ دقدرتونو څخه دانکار جرأت به یې نه کوی.

جَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا: په عربوکی دوی درختی معروفی وی ، یوه مَرْخ، دوهمه عفار، دعربو خلګو به ددی دواړو درختو دوه ښاخونه دمسواك په مثل پریکول چې بالکل شنه داوبو څخه به ډك وه چې یوبه یې په بل پوری ومږی نو اور به ورڅخه پیدا کیدی ، دشنی درختی څخه په اور پیدا کولو کی دی طرف ته اشاره ده (قرطبی) اوکه د درختو اخری انجام ته وکتل سی نوهره درخته په اول کی تکه شنه وی ، بیاپه اخرکی وچه سی ، داور ذریعه جوړیږی ، دغه ډول هره درخته هم ددی مصداق کیدی سی ، لکه چې دقرآن کریم په دی آیت کی په ظاهره دامراد دی. اَفَرَءَیْتُمُ النَّارَ الَّتِیْ تُوْرُوْنَ ۔ ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَاۤ اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُوْنَ، یعنی ایا تاسی هغه اورنه دی لیدلی کوم چې تاسی بلوی اوخپل کار ورڅخه اخلئ ایا په دی اور سره شغله کوونکی درخته تاسی پیدا کړیده یا که مونږ؟

لیکن په ذکر سوی آیت کی چونکی دشجر سره دَاَخْضَر صفت هم ذکر سوی دی ، په دی وجه دلته ظاهره دا ده چې دغه خاص درختی مرادی دی ، دکومو څخه چې دشینوالی باوجود اور پیدا کیږی.

اِنَّمَاۤ اَمْرُهٗۤ اِذَاۤ اَرَادَ شَیْـًٔا اَنْ یَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ: مراد دایت دا دی چې الله ﷻ کله دیوشی پیدا کول وغواړی نو دانسانی مصنوعاتو په شان هغه ته ددی ضرورت نه وی چې اول مواد ورته جمع کړی ، بیایی کاریګری راوغواړی ، بیا تربیوی مودی پوری کارکوی ، هغه شی تیارسی، بلکه هغه چې کله اوڅه وخت دڅه شی پیدا کول وغواړی، هغه ته صرف حکم ورکول کافی وی چې، پیدا سه، نوکوم شی ته چې

داحکم ورکول سی هغه فوراً دده دحکم مطابق په وجود کی راسی، ددی څخه دانه لازمیږی چی دهرشی تخلیق دی دفعی اوفوری وی ، بلکه دخالق دحکمت تابع دکوم شی چی فوری پیدا کیدل مصلحت وی، هغه فوری طور بی مهلته پیدا کیږی او دکوم شی چی پیدا کیدل دځه حکمت اومصلحت په بنا تدریجی مناسب وګڼل سی ، هغه په دغه تدریج سره په وجود کی راځی برابره خبره ده که صورت یی داسی وی چی ده ته یی داول څخه په حکم کی خاص په تدریج سره پیدا کیدل ښوولی وی یا پرهره مرحله ده ته په جلا حکم دکُنْ سره خطاب کیږی . والله تعالی اعلم

قد تمت سورة یس بحمد الله وعونه لثمانی وعشرین من شهر صفر سنة ۱۳۹۲ھ یوم الخمیس وبتمامه تم الحمد لله الحزب الخامس من الاحزاب السبعة القرآنیة فالحمد لله اولاً واخراً وظاهراً وباطناً .

## ﴿ سورة الصافات ﴾

سُوْرَةُ الصّٰفّٰتِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّاثْنَانِ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

سورة صفٰت په مکه کی نازل سو او په دی کی یوسل دوه اتیا (۱۸۲) ایتونه دی او پنځه (۵) رکوع ګانی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم دالله په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالصّٰٓفّٰتِ صَفًّا ﴿۱﴾ فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا ﴿۲﴾ فَالتّٰلِيٰتِ ذِكْرًا ﴿۳﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ

قسم دی دصف کیدونکو په قطار سره ، بیا دشړونکو په تیزی سره ، بیادویونکو په ذکر سره ، بیشکه معبود

لَوَاحِدٌ ﴿۴﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿۵﴾

ستاسی یو دی ، رب داسمانونو او دمځکی اوځه چی ددی په مینځ کی دی او رب دمشرقونو

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِيْنَةِ ِۨالْكَوَاكِبِ ﴿۶﴾ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ

مونږ ښائسته کړی دی اسمان ددنیا په ښائست دستورو ، او محفوظ کړی مودی دهرشیطان سرکش

مَّارِدٍ ﴿۷﴾ لَا يَسَّمَّعُوْنَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُوْنَ مِنْ كُلِّ

څخه ، نه سی اوریدی خبره دلوړ مجلس او ویشتل کیږي دهر یو طرف څخه

جَانِبٍ ﴿۸﴾ دُحُوْرًا وَّلَهُمْ عَذَابٌ وَّاصِبٌ ﴿۹﴾ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ

دپاره دشړلو او هغوی لره عذاب همیشه ، مکر څوک چی ناڅاپه خبره وتښتوی ،

# فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝

نو ورپسی سی لمبه ځلیدونکی .

**تفسیر:** قسم دی په هغه ملائکو کوم چی (په عبادت کی یا دالله ﷻ دحکم اوریدو په وخت کی) صفونه وتړی ودریږی (لکه چی په دی سورة کی مخ ته راځی، وَاِنَّا لَنَحۡنُ الصَّآفُّوۡنَ : بیا قسم دی) په هغو ملائکو کومی چی (دشهاب ثاقب په ذریعه دآسماني خبرونو راوړلو څخه دشیطانانو) بندکوونکی دی (لکه چی په دی سورة کی نژدی راځی) بیا (قسم دی) په هغو ملائکو کومی چی (دالله ﷻ ذکر (تسبیح او تقدیس) تلاوت کوونکی دی (لکه چی په دی سورت کی به راسی ، وَاِنَّا لَنَحۡنُ الۡمُسَبِّحُوۡنَ : غرض داچی تول تسمونه خوری وایی) چی ستاسی معبود (برحق) یودی (او ددی توحید دلیل دا دی چی) هغه پروردگار دی دآسمانونو اودمځکی اوځه چی ددی په مینځ کی دی (یعني ددی مالك اومتصرف) او پروردگار دی (دټولو ستورو) دختلو دموقعو (او) هم مونږ رونق ورکړی دی ددی طرف والا آسمان ته یوعجیبه رونق یعني په ستورو سره او (په دی ستورو سره ددی آسمان یعني دده دخبرونو) حفاظت موهم کړی دی دهرشریر شیطان څخه (چی طریقه یی مخ ته بیان سوې ده اوددی حفاظت دانتظام په وجه سره) دغه شان شیطانان دعالم بالا (یعني دملائکو خبرو) ته غوږونه هم نه سی اینبوولی (یعني اکثره خو دویشتو دَبیری څخه لیری لیری اوسیږی) او (که چیری اتفاقًا ددی کوشش وکړی هم نو) هغه دهرطرف څخه (یعني کوم طرف ته هم چی کوم شیطان ځی) په ویشتلو سره شړل کیږی (دا عذاب اوترټل خو دوی ته فی الحال ورکول کیږی) او (بیاپه اخرت کی) دهغوی دپاره دجهنم) دائمی عذاب به وی (غرض دا چی داسماني خبر اوریدو څخه مځکی دوی ویشتل اوزغلول کیږی دوی داوریدو په اراده راسی ، مگر ناکامه سی) مگر کوم شیطان چی دځه خبر اخیستو سره را وتښتی نوپوه بله شغله په ده پسی سی (چی دی وسوزی ایره سی نو په دی وجه چی دہ څه اوریدلی وی دهغه نوروته په رسولوکی ناکامه سی ، دا ټول انتظامات اوتصرفات په توحید خداوندی باندی دلالت کوی)

**معلومات اومسئلې : دسورة مضامین :** دا سورة مکی دی او دنورو مکی سورتونو په شان ددی بنیادی موضوع هم ایمانیات دی اوپه دی کی دتوحید، رسالت اواخرت عقیدی یی په مختلفو طریقو سره مدللی کړی دی ، په دی ضمن کی دمشرکینو دعقیدو تردید هم دی ، اوپه اخرت کی دجنت اودوزخ دحالاتو منظرکشی هم ، کومی عقیدی چی دټولوانبیاؤ په دعوت کی شاملی دی ، هغه یی په مدلل کولو او دکفارو دشبهو او اعتراضونو لیری کولو څخه وروسته دا بیان کړی دی چی په تیر وخت کی کومو خلکو داعقیدی منلی دی ، دهغوی سره الله ﷻ څه معامله کړې ده اوچا چی دکفر اوشرك لار اختیار کړه دهغوی څه انجام سو؟ چنانچی په دی ضمن کی دحضرت نوح ؑ حضرت ابراهیم ؑ او د دوی دزامنو اوحضرت موسٰی ؑ اوحضرت هارون ؑ حضرت الیاس ؑ حضرت لوط ؑ اوحضرت یونس ؑ واقعات کله اجمالاً اوکله په تفصیل سره ذکر سوی دی ، دمکی مشرکانو به ملائکوته دخدای لونی ویلی ، په اخرکی ددی عقیدی په تفصیل سره تردید سوی دی اودسورة دمجموعی طرزڅخه دا

معلومیږي چې دې سورة کې دشرك ددې خاص قسم (یعنی ملائکوته دخدای دلونو ویلو) تردید په خاص طورسره دنظر په وړاندې ساتل سوی دی ، په دې وجه یې سورة په ملائکو دقسم اخیستو او د دوی دبندګۍ په صفتونو ذکر کولو سره شروع کړی دی ، والله سبحانه تعالی اعلم

**( اولني مضمون دتوحيد )**

سورة یې دتوحید دعقیدې دبیان څخه شروع کړی دی اودمخکنیو څلورو ایتونو اصل مقصد دا بیانول دي چې ، اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ (بیشکه ستاسې معبود یو دی) لیکن ددې خبرې دبیانولو څخه مخکې یې درې قسمونه اخیستي دي، ددې قسمونو کلکه لفظي ترجمه دا ده .

قسم دی په صف تړونکو دریدونکو ، بیاقسم دی په بندش کوونکو ، بیاقسم دی دذکرپه تلاوت کوونکو دا ، صف تړونکي دریدونکي، بندش کوونکي اوذکر تلاوت کوونکي، څوك دي ؟ دقرآن کریم په الفاظو کې ددې وضاحت نسته ، په دې وجه ددې په تفسیرکې مختلفې خبرې ویل سوې دي ، دځینو حضراتو وینا ده چې ددې څخه مراد دالله ﷻ په لاره کې جهاد کوونکي هغه غازیان دي کوم چې صفونه تړي ودریږي چې پرباطلو قوتونو باندې ،بندش، ولګوي، او دصفونو کېدو په وخت کې په ذکر اوتسبیح اوتلاوت دقرآن کې هم مشغوله وي .

ځیني وایي چې ددې څخه مراد هغه لمونځ کوونکي دي ، کوم چې په مسجدکې صفونه تړي اوپه شیطاني فکرونو اوعملونو باندې، بندش، راولي او خپل پوره فکر، په ذکر او تلاوت، باندې موکز ساتي (تفسیرِ کبیر، قرطبي) او ددې څخه علاوه هم ځیني تفسیرونه بیان سوي دي کوم چې دقرآن دالفاظو سره زیات مناسبت نه لري .

لیکن دجمهورو مفسرینو په نزد چې کوم تفسیر ته دټولو څخه زیات مقبولیت حاصل سو ، هغه دا دی چې ددې څخه مراد ملائکې دي او دلته د دوې درې صفتونه بیان سوي دي .

اولنی صفت : اَلصّٰٓفّٰتِ صَفًّا : دی ، دالفظ دَصَفّ څخه وتلی دی او ددې معنیٰ دا ده چې ، یوې ډله پریوه کرښه برابر درول (قرطبي) په دې وجه ددې معنیٰ سوه، صف تړلی دریدل .

دفرشتو دصف بندۍ ذکرپه دې سورة کې مخ ته هم راروان دی ملائکې په خپله په خپل باره کې وایي، اِنَّا لَنَحْنُ الصَّآفُّوْنَ (یعنی بیشکه مونږ صف تړلي دریږو) دا صف بندي کله وي ؟ ددې په جواب کې ځیني حضرات مفسرین مثلاً حضرت ابن عباس ، حسن بصري اوقتاده رحمهم الله دا فرمایي چې ملائکې همیشه په فضاکې صف تړلي دالله ﷻ دحکم دپاره ګوش براوازوي ، اوکله چې ورته څه حکم ورکول سي نو تعمیل یې کوي (مظهري) اوځیني حضراتو دا دعبادت دوخت سره مخصوص کړی دی یعنی کله چې ملائکې په عبادت او ذکر اوتسبیح کې مشغولې وي نو صفونه تړي (تفسیرِ کبیر)

**( په دین کې نظم اوضبط مطلوب دی )**

ددې آیت څخه معلومه سوه چې په هرکارکې دنظم او ضبط اوترتیب اوسلیقې لحاظ ساتل په دین کې مطلوب دي اودالله ﷻ خوښ دی ، ظاهره ده چې دالله ﷻ عبادت وي یادهغه دحکمونو تعمیل دادواړه مقصدونه داسې هم حاصلیدیٰ سول چې ملائکې دصف بندۍ په ځای په یوغیر منظمه طریقه دیو

اندوخري په شکل کې جمع کيدی ليکن ددی بدنظمی په ځای دوی ته دصف بندی توفيق ورکول سو
اوپه دی آيت کې د دوی په ښو اوصافوکې دټولو څخه اول د دوی ددی وصف ذکر يی وکی او وي ښوولي
چي دالله ﷻ د دوی دغه ادا ډيره خوښه ده.

**(په لمانځه کې دصفونو برابرول او ددی اهميت)**

چنانچي انسانانوته هم دعبادت په دوران کې ددی صف بندی ترغيب اوتاکيد سوی دی، دحضرت جابربن سمره ؓ څخه روايت دی چي نبی کريم ﷺ مونږ ته وفرمايل، تاسی (په لمانځه کې) داسی صف بندي ولې نه کوی، څنګه چي ملائکی دخپل رب په حضورکې کوی؟ اصحابو پوښتنه وکړه، ملائکی دخپل رب په حضورکې څنګه صف بندی کوی؟ ده ﷺ جواب ورکی، هغوی صفونه پوره کوی اوپه صفونوکې پيوست دريږي (يعنی په مينځ کې خالی ځای نه پريږدي) (مظهري)

په لمانځه کې دصفونو پوره کولو اودسيده ساتلو په تاکيدکې دومره احاديث وارد سوی دی چي يوه پوره رساله ورڅخه جوړيدی سی حضرت ابومسعود بدری ؓ فرمايي چي نبی کريم ﷺ به په لمانځه کې زمونږ پراوږو لاس مبارك اينښووی اوفرمايل به يی، سيده سی مخ ته شاته کيږی مه، کنه نوستاسی په زړونو کې به اختلاف پيداسی (جمع الفوائد بحواله مسلم ونسايی ص ۹۲ ج ۱)

دملائکو دوهم صفت: فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا: بيان سوی دی، دالفظ دَزَجْرٌ څخه وتلی دی، چي معنٰی يی ده، بندول، شړل، حضرت تهانوی ؒ ددی ترجمه په بنديز کوونکی سره کړي ده کوم چي دلفظ هرممکن مفهوم لره جامع دی، ملائکی پرڅه شی باندی بنديز عائد کوی؟ دقرآن کريم دسياق ترمخه زيات تره مفسرينو ددی داجواب کړی دی چي دلته دبنديز عائدکولو څخه مراد دملائکو هغه عمل دی دکوم په ذريعه چي دوی شيطانان عالم بالاته درسيدو څخه منع کوی اودکوم چي تفصيلی ذکر په خپله په قرآن کريم کې مخ ته راځي.

دريم صفت: فَالتّٰلِيٰتِ ذِكْرًا: دی، يعنی دا ملائکی دذکر تلاوت کوونکی دی دذکر مفهوم دَ، نصيحت خبره، هم ده او، يادِ خدا، هم په اول صورت کې به مطلب دا وی چي الله ﷻ داسمانی کتابونو په ذريعه چي کومی دنصيحت خبری نازلی کړی دی، دوی دهغه تلاوت کوونکی دی اودا تلاوت دحصول برکت اوعبادت په طورهم کيدی سی او دا هم ممکنه ده چي په دی سره وحی راوړونکی ملائکی مراد وی، چي هغوی دانبياء عليهم السلام په مخکی ددغو کتابونو دنصيحت تلاوت کوی دوی ته دالله ﷻ پيغام رسوی او په بل صورت کې چي کله دذکر څخه مراد دخدای ياد واخيستل سی نومطلب به يی دا وی چي هغوی هردم دهغو کلمو په تلاوت کې مصرف وی کوم چي دالله ﷻ په تسبيح اوتقديس دلالت کوی.

دلته قرآن کريم دملائکو دا دری صفتونه ذکر کړل او دبندګی ټول اوصاف يی جمع کړی دی، يعنی دعبادت دپاره صف بسته دريدل طاغوتی طاقتونه دالله ﷻ دنافرمانی څخه منع کول، اودالله ﷻ احکام اومواعظ په خپله ويل اونورو ته يی رسول، اوظاهره ده چي دبندګی هيڅ عمل ددی درو شعبو څخه خالی کيدی نه سی، په دی وجه دَځلورو سره وو آيتونو مطلب دا سو چي، کومی ملائکی دبندګی دټولو صفتونو حاملی دی په هغوی قسم دی چي ستاسی معبود برحق يودی.

**( په ملائکو قسم ولې واخستل سو؟ )**

په دی کی په ملائکو باندی په خاص طور سره دقسم اخیستلو وجه دا معلومیږی چی لکه څنګه چی مخکی عرض وسو، ددی سورة مرکزی موضوع دشرك دهغه خاص قسم تردیددی ترکوم لاندی چی دمکی خلګو ملائکو ته دخدای ﷻ لونی ویلی، نو دسورة په ابتداء کی یی په ملائکو قسم واخیستی، د دوی هغه صفتونه بیان سول په کومو سره چی د دوی دمکملی بندګی اظهار کیږی، ګویا مطلب دا دی چی دملائکو په دی صفتونو دبندګی فکروکی نوداخبره به په خپله ستاسی په مخکی شاهدی ورکی چی دالله ﷻ سره د دوی تعلق دپلاروالی اولوروالی نسته، بلکه دبنده اومولی ده.

**( دالله ﷻ قسم اخیستل او ددی په حقله احکام او سوال او جواب )**

په قرآن مجید کی الله ﷻ دایمان اوعقیدو ددیرو اصولی مسئلو دتاکید دپاره مختلف قسم قسمونه اخیستی دی، کله دخپل ذات کله په خپل مخلوقات کی دخاصو خاصوشیانو، ددی په حقله ډیرسوالان دی، په دی وجه په قرآن کریم کی دایوه مستقله اصولی مسئله جوړه سوي ده، حافظ ابن قیم رحمه الله په دی یومستقل کتاب، التبیان فی اقسام القرآن، لیکلی دی، علامه سیوطی رحمه الله دخپل تفسیر داصولو په کتاب، الاتقان، کی دبحثونو اووه شپیتمه نوع دا مقرره کړي ده او په تفصیل سره یی کلام کړی دی، دلته ورڅخه ضروری اجزاء لیکل کیږی؟

اولنی سوال: دالله ﷻ په قسم اخیستوکی په فطری طور سره داسوال پیداکیږی چی حق تعالی اغنی الاغنیاء دی ده ته ضرورت څه دی چی چاته دیقین کولو دپاره قسم اخلی؟

په، اتقان، کی دابو القاسم قشیری رحمه الله څخه ددی سوال په جواب کی دا ذکر دی چی الله ﷻ ته خو دقسم اخیستو څه ضرورت نه وو، مګر ده چی کوم شفقت اورحمت په خپل مخلوق دی، هغه دا وغوښتله چی په یوډول نه یوډول سره داخلګ حق قبول کړی اودعذاب څخه محفوظ سی، یواعرابی چی کله آیت، وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ۞ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ، واوریدی نوویی ویل چی دالله ﷻ په شان عظیم الشانه هستی چا ناراضه کړي ده، چی دی یی په قسم اخیستلو مجبوره کی؟

لنډه دا چی شفقت علی الخلق ددی داعی سو چی لکه څنګه چی ددنیا دجګړو ختمولو او اختلافاتو ختمولومعروفه طریقه داده چی په دعوی شاهدی پیش سی چی شهادت نه وی نوقسم واخیستل سی دغه شان الله ﷻ دانسان دا مانوسه طریقه اختیار کړي ده، کله یی دشهادت په الفاظو سره دمضمون تاکید فرمایلی دی لکه، شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ: الاية اوکله دقسم په الفاظوسره لکه، إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ: وغیرا

دوهم سوال: دا دی چی قسم دځان څخه په ډیر لوی اخیستل کیږی الله ﷻ په خپل مخلوقاتو قسم اخلی کوم چی په هر حیثیت سره دده څخه کمتر دی؟

جواب دا دی چی هرکله دحق تعالی څخه لوی څوك ذات نه سته نه کیدی سی نو دا ظاهره ده چی دحق تعالی قسم دعام مخلوق دقسم په شان نه سی کیدی، په دی وجه حق سبحانه تعالی کله په خپل پاك ذات قسم اخیستی دی، لکه، إِيْ وَرَبِّيْ، او دغه شان دحق ذات قسمونه په قرآن کریم کی اووه ۷ ځایه راغلی دی اوکله یی په خپلو کارونو اوصفتونو او په قرآن قسم اخیستی دی، لکه، وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا

وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا :او دیر قسمونه یې دخپل مخلوق اومفعول استعمال سوي دي کوم چي دمعرفت دذریعي دکیدو په حیثیت سره دده دذات طرف ته راجع کیږي (لکه چي داسي ذکرکړي دي ابن قیم) رحمه الله په مخلوقاتوکي چي په کومو شیانو قسم اخیستي دي ، کله خو دهغه څخه دهغه شي عظمت اوفضیلت بیانول مقصود وي ، لکه چي په قرآن کریم کي دنبي کریم ﷺ په عمر قسم راغلي دي ،
لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ : ابن مردویه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دا قول نقل کړي دي چي الله ﷻ یو مخلوق اویوشي په دنیاکي دنبي کریم ﷺ دذات گرامي څخه زیات معززاومکرم نه کړي پیدا داوجه ده چي په ټول قرآن کریم کي دیونبي اورسول په ذات قسم نه دي اخیستل سوي صرف دنبي کریم ﷺ په عمر قسم په ذکر سوي آیت کي راغلي دي ، دغه شان قسم هم دطور اودکتاب دعظمت ظاهرولو دپاره راغلي دي .
اوځیني وخت دیو مخلوق قسم ځکه اخیستل سوي دي چي دغه کثیر المنافع دي ، لکه ، وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ : اوځيني ځاي یې دیو مخلوق قسم ځکه اخیستي دي چي دده تخلیق دالله ﷻ دعظیم قدرت مظهر او دصانع عالم دمعرفت مهمه ذریعه ده اوعموماً په کوم شي چي قسم اخیستل سوي دي ، دغه ته دهغه دمضمون په ثبوت کي څه دخل ضروري وي ، دکوم مضمون دپاره چي قسم اخیستل سوي کوم چي هرځاي په فکر کولو سره معلومیږي .
دریم سوال : دا دي چي دشریعت مشهور حکم دعامو انسانانو دپاره دا دي چي دالله ﷻ ماسوا په بل چا قسم اخیستل نه دي روا دالله ﷻ دطرف څخه په خپله دمخلوقاتو قسم اخیستل ایا ددي دلیل نه دي چي دنوروډپاره هم دغیرالله قسم اخیستل جائزدي؟ ددي په جواب کي حضرت حسن بصري رحمه الله فرمایلي دي
اِنَّ اللهَ يُقْسِمُ بِمَا شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ وَلَيْسَ لِأَحَدٍ اَنْ يُقْسِمَ اِلاَّ بِاللهِ : رواه ابن ابي حاتم (ازمظهري)
الله ﷻ ته اختیار دي ، هغه په خپل مخلوقات کي په هرشي چي وغواړي قسم اخلي ، مگر دبل چا دپاره دالله ﷻ څخه ماسوا په بل چاقسم اخیستل جائز نه دي .
مطلب دا دي چي خپل ځان په الله ﷻ باندي قیاس کول غلط اوباطل دي ، هرکله چي په الهي شریعت کي دعامو انسانانو دپاره په غیر الله قسم اخیستل ممنوع سو، نو دالله ﷻ په خپل ذاتي فعل سره ددي څخه خلاف استدلال کول باطل دي .
ددي څخه وروسته دذکر سوو ایتونوکي یې پر تفسیر فکر وکی .
په اولنیو څلورو ایتونوکي یې په ملائکو قسم اخیستي دي اودایې بیان کړي دي چي ستاسي دټولو معبود برحق یو دي ، که څه هم دقسم په دوران کي دملائکو هغه صفتونه هم ذکر سوي دي په کومو چي لږ څه هم فکر وسي نو هغه دتوحید دعقیدي دلیل معلومیږي ، لیکن په وروسي شپږو ایتونوکي دتوحید دلیل ، مستقلاً بیان سوي دي ، ارشاد دي .
رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ (هغه پروردگاردي دآسمانونو اوځمکو اوددوي په مینځ کي چي څومره مخلوقات دي دهغو، اوپروردگاردي دمشرقونو) نوکوم ذات چي ددومره عظیم مخلوقات خالق اوپروردگار وي ، دعبادت مستحق هم هغه دي اودا ټول کائنات ده دوجود او یووالي دلیل دي .

دلته، اَلْمَشَارِق : دمشرق جمع ده اوچونکی لمر دکال په هره ورځ کی دیونوی ځای څخه راخیژی ، په دی وجه دده مشرقونه ډیر دی ، په دی بنا دلته دجمع صیغه راوړل سوي ده .

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاۤءَ الدُّنْيَا بِزِيْنَةِ نِ الْكَوَاكِبِ : په دی کی دَسَمَآءَ الدنیا څخه مراد زیات نژدی آسمان دی اومطلب دا دی چی مونږ دانژدی آسمان دستورو په ذریعه ښائسته کړی دی ، اوس دا څه ضروری نه ده چی داستوری دی خاص په آسمان کی وی ، بلکه که ددی څخه جلاوی خو بیاهم چی ددنیا څخه ورته کتل کیږی نو په آسمان کی معلومیږی او د دوی په وجه آسمان برېښېدونکی په نظر راځی ، صرف دومره فدر ښوول دی چی دستورو څخه ډك دا اسمان ددی خبری دلیل دی چی دا خودبخوده په وجودکی نه دی راغلی بلکه ددی پیداکوونکی پیداکړی دی اوکوم ذات چی دومره عظیم الشان شیان په وجودکی را وستلی سی ، هغه ته دشریك اوشریکی څه ضرورت دی ؟ دارنګه کله چی دا خبره دمشرکانو په نزدهم طی سوی ده ، چی ددی ټولو اسمانی اجسامو خالق الله ﷻ دی ، نو دا لویه دظلم خبره ده چی خالق اومالك هغه وی اوعبادت دی دبل کول کیږی .

پاته سوه دا مسئله چی ستوری دقرآن په وجه سره په آسمان کی پیوست دی یا ورڅخه جلا دی ؟ دارنګه دقرآن کریم دعلم هئیت سره څه ربط دی ؟ په دی موضوع مفصل بحث په سورة حجرکی تیر سوی دی .

وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ، تر، فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ : په دی ایتونوکی دزینت او ارائش څخه علاوه دستورو یوه فائده دا هم بیان سوي ده چی د دوی په ذریعه شریر قسم شیطانان دعالم بالا دخبرو اوریدو څخه بندولی سی ، دغه دغیبی خبرونو داوریدو دپاره آسمان ته نژدی ځی لیکن دوی ته دملائکو دخبرو اوریدو موقع نه ورکول کیږی ، یو شیطان که نیمه یا دریمه حصه خبره واوری وتښتی نو دیوی بلی شغلی په ذریعه ویشتل کیږی ، چی دی دنیا ته رانه سی اوخپلو معتقدو کاهنانو نجومیانو ته څه ونه ښوول سی، دی بلی شغلی ته شهاب ثاقب، ویل سوی دی .

دَ، شهاب ثاقب، څه تفصیل په سورة حجرکی تیرسوی دی، دلته دومره خبرداری ضروری دی چی پخوانی یونانی فلاسفران ددی خبری قائل وه چی، شهاب ثاقب، په اصل کی څه زمینی ماده ده کومه چی دَبخاراتو سره پورته ځی اوداور کُرّی ته ورسیږی نو لمبه سی ، لیکن دَقرآن کریم دظاهری الفاظو څخه دا معلومیږی چی، شهابِ ثاقب، څه زمینی ماده نه ده، بلکه په عالم بالاکی پیدا کیدونکی یوشی دی ، پخوانیو مفسرینو په دی موقع باندی داویلی دی چی دیونانی فلسفی داخیال چی، شهاب ثاقب، څه زمینی ماده ده، محضی په قیاس اوتخمین باندی مبنی دی، په دی وجه ددی څخه پرقرآن څه اعتراض نه سی کیدی ، دَدی څخه علاوه که څه زمینی ماده لوړه ځی اولمبه کیږی نو په قرآن کریم سره ددی هم څه منافات نسته .

لیکن نن نوو سائنسی تحقیقاتو داسوال دسره ختم کړی دی، دموجوده سائنسدانانو خیال دا دی چی، شهاب ثاقب، دبی شمیره ستورو کوچنی ذری وی اوپه عام طور سره دلویو لویو ښتو برابر، اودابی شمیره تکړی په فضاکی وی ، ددی یوی مجموعی ته اسدیه وایی، کومه چی دلمر پرشا اوخوا دهږیږی په شکل کی ګردش کوی ، او ددی یوه دوره په درو دیرش ۳۳ کاله کی پوره کیږی، په دی تکړوکی رنا د

دوی دتیز رفتاري اوخلايي اجرامو دمنبلیدو څخه پیداکیږي ، دا تکړي دلسم اګست او اووه ویشتم نومبر په شپوکی زیاتی رالویږي ، اوپه ۲۰ اپریل، ۲۸ نومبر ۱۸ اکتوبر او ۶، ۹، ۱۳، دسمبر په شپوکی کمی سی (از تفسیر الجواهر للطنطاوی ص ۱۵ ج ۱)

دجدید سائنس داتحقیق دقرانی اسلوب بیان زیات مطابق دی ، البته کوم خلګ چی دَ، شهاب ثاقب، په ذریعه دشیطانانو ویشتل بعید ازقیاس ګڼی ، د دوی په باره کی طنطاوی مرحوم په الجواهر کی ډیره ښه خبره لیکلی ده.

زموږ پلار نیکه اوحکماوو ته هم دا خبره ګرانه محسوسیده چی قرآن کریم د دوی دزمانی دعلم فلکیات خلاف څه خبره وکی لیکن مفسرین په دی خبره راضی نه سول چی د دوی فلسفیانه نظریات قبول کړی اوقرآن پریږدی ، ددی پرځای هغوی فلسفیانه نظریات پریښول، اودقرآن کریم سره سول، څه زمانه وروسته خودبخوده ثابته سوه چی دپخوانی یونانی فلسفی خیال بالکل باطل اوغلط وو، اوس واياست چی که موږ دا ومنو چی دا ستوری شیطانان سوزی ، او ولی يی اوتکلیف ورته رسوی ، نو په دی کی کوم اشکال دی موږ دقرآن کریم دابیان تسلیمو دمستقبل په انتظار کی یو (کله چی سائنس هم دا حقیقت تسلیم کړی) (جواهر ص ۱۴ ج ۸)

**اصل مقصد:** دلته دآسمانونو، ستورو او شهاب ثاقب په ذکر کولو سره یو مقصد خو دتوحید اثبات دی چی کوم ذات په یوازی دومره زبردست افاقی انتظامات کړی دی هغه دعبادت لائق هم دی ، دوهم په دی دلیل کی دهغو خلګو دخیال تردید هم وسو، کوم چی شیطانان دیوتاګان یا معبودان ګرځوی، او وریاده سوه چی دا خو یو مردود اومقهور مخلوق دی ، د دوی دخدایی سره څه واسطه ده ؟

ددی څخه علاوه په دی مضمون کی دهغو خلګوهم تردید موجوددی کم چی قرآن کریم په نبی کریم ﷺ نازلیدونکی وحی دکاهنانو په کهانت سره تعبیر کوی ، په دی ایتونوکی اشاره وسوه چی قرآن کریم خو دکاهنانو تردیدکوی ، ددغو دمعلوماتو خودتولو څخه لویه ذریعه شیطانان دی اوقرآن دا وایی چی دشیطانانو عالم بالاته رسایی ممکنه نه ده ، دوی دغیبو ربښتنی خبرونه نه سی راوړی ، هرکله چی دکهانت په باره کی دقرآن کریم بیان سوی عقیده دا ده ، نو دا په خپله کهانت څنګه کیدی سی . دغه دول دا ایتونه دَتوحید اورسالت دواړو مضامینو طرف ته په اشارو مشتمل دی اومخ ته ددی آسمانی مخلوقاتو په ذریعه یی داخرت عقیده ثابته کړي ده .

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا ۚ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾

اوس پوښتنه وکړه د دوی څخه چی آیا دا خلق په پیدائش کی ډیرسخت دی یاځومره مخلوق چی موږ پیداکړی دی موږ دوی پیداکړی دی دختی خیره سوی څخه ، بلکه ته تعجب کوی او هغوی مسخری کوی ،

وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ

اوکله چی دوی ته نصیحت کیږي نوسوچ نه کوی ، اوکله چی ووینی څه نښانه نو مسخری وربوری کوی ، اووايی

هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿۱۶﴾

هیڅ نه دی دا مګر سحر دی ښکاره، هر کله چی مونږ مړه سو او سو خاوری او هډوکی نو آیا مونږ به بیا پورته کړل سو

اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ ﴿۱۷﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُوْنَ ﴿۱۸﴾

آیا او زمونږ پلار نیکه مخکنیی هم ؟ ته ووایه چی هو! او تاسی به ذلیله سی

لنډتفسیر: (هر کله چی په دلیلونو دتوحید سره چی الله ﷻ په دی عظیم الشان مخلوقاتو کی په داسی داسی عظیم تصرفاتو باندی قادردی او داتول عظیم مخلوقات دده په قبضه دقدرت کی دی) نو ته دی (داخرت څخه دانکار کوونکو) څخه پوښتنه وکړه چی داخلګ په پیدائش کی ډیر سخت دی یازمونږ پیداسوی دا شیان (دکومو چی اوس ذکر وسو؟ حقیقت دا دی چی دا شیان ډیرسخت دی ځکه چی) مونږ دا خلګ (خو دادم ﷺ دتخلیق په وخت کی ددی معمولی) خمیره ختی څخه پیدا کړی دی (چی نه په کی څه قوت ستنه سختی او انسان کوم چی ددی څخه جوړدی ، هغه هم زیات قوی او سخت نه دی اوس دسوچ خبره دا ده چی کله مونږ دا قوی او سخت مخلوقات دعدم څخه په وجود کی په راوړلو قادر یو نو دانسان په شان دضعیف مخلوق دمرګ څخه وروسته په ژوندی کولو به ولی قدرت نه لرو؟ مګر دداسی واضح دلیل باوجود داخلګ داخرت دامکان قائل نه سول بلکه (ددی څخه زیاته خبره دا ده چی) ته خو (د دوی په انکار باندی) تعجب کوونکی یی او دا خلګ (دانکار څخه ماسوا داخرت په عقیده پوری) مسخری کوی او کله چی هغوی (په عقلی دلیلونو سره) پوهول کیږی نو دوی پوهیږی نه او کله چی دوی څه معجزه وینی (کومه چی ستا دنبوت ثابتولو دپاره دوی ته ښوول کیږی چی داخرت عقیده په ثابته سی) نو (په خپله) په هغه پوری خنداګانی کوی او وایی چی دا خو صریح جادو دی (ځکه چی که دا معجزه سی نو په دی سره به ستا نبوت ثابت سی او ستاسی دمنلو څخه وروسته به ستاسی بیان کړی عقیده داخرت هم منل وی ، او خال دا دی چی مونږ داخرت عقیده نه سو منلی ځکه چی) ایا کله مونږ مړه سو او خاوری او هډوکی سو نو آیا مونږ به (بیا) ژوندی سو او ایا زمونږ مخکی پلرونه او نیکه ګان به هم (ژوندی سی) نه ورته ووایه چی هو! (ضرور به ژوندی سی) او تاسی به ذلیل هم یاست .

معلومات او مسایل: (توحید دعقیدی دثابتولو څخه وروسته په دی اتو ایتونو کی داخرت دعقیدی بیان او ددی په حقله دمشرکانو دشبهو جواب ورکول سوی دی ، دټولو څخه په اولنی آیت کی دانسانانو د دوباره ژوندی کیدو په امکان عقلی دلیل پیش سوی دی چی خلاصه یی داده چی دکائناتو دکومو عظیمو اجسامو ذکر چی په تیرو ایتونو کی سوی دی انسان خو دهغه په مقابله کی ډیر کمزوری دی ، کله چی تاسی دامنی چی الله ﷻ ملائکی ، سپوږمی، ستوری، لمر او شهاب ثاقب په شان مخلوق په خپل قدرت سره پیدا کړی دی ، نو دده دپاره دانسان په شان کمزوری ته مرګ ورکول او دوباره ژوندی کول څه مشکل دی؟ ځکه چی تاسی په ابتداء کی دسریښناکی ختی څخه یی جوړ کړاست او په تاسی کی یی روح واچوی دغه دول کله چی تاسی مړه سی او دوباره خاوری سی نو دغه وخت به بیا الله ﷻ تاسی ته ژوندی درکړی

اوکوم دا ارشاد چې یې فرمایلی دي چې، مونږ دوی دسرینښناکی ختی څخه پیدا کړل، ددې مطلب یا خو دا دی چې د دوی نیکه حضرت ادم ﷺ یې دخاورې څخه پیدا کړی وو اودا هم کیدی سی چې ددې څخه مراد هرانسان وي ځکه چې که په فکر سره وکتل سي نو دهر انسان اصل داوبو سره یوځای خاوره وي هغه داسې چې انسان دنطفې څخه پیدا کیږي نطفه دوینې څخه جوړیږي وینه دخوراك څخه پیدا کیږي اوخوراك برابره خبره ده په هر شکل کې چې وي دده اصل بوتي دخاورې او اوبو څخه پیدا کیږي.

په هر صورت اولنی آیت داخرت دعقیدې په عقلي دلیل مشتمل دی اودایي په خپله د دوی څخه په دې سوال سره شروع کړې دی چې تاسې زیات سخت مخلوق یاست یادکومو مخلوقاتو ذکر چې مونږ کړی دی، هغه زیات سخت دي؟ جواب ظاهر وو، چې هغه مخلوقات زیات سخت دي، په دې وجه ددې دوضاحت کولو په ځای دی طرف ته یې دا وویل او اشاره یې وکړه چې مونږ خو دوی دسرینښ داری ختی څخه پیدا کړي دي.

ددې څخه وروسته په پنځو ایتونوکي ددې رد عمل بیان سوی دی کوم چې داخرت په دلیلونو اوریدو مشرکان ظاهر وي، دمشرکانو په مخکې چې به داخرت کوم دلیلونه بیانیده هغه دوه قسمه وه، یوخو عقلي دلیلونه لکه چې په مخکې آیت کې بیان سول، دوهم نقلي دلیلونه، یعنی دوی ته به معجزې ښوول کیدې، دنبي کریم ﷺ نبوت او رسالت به ورته بیانیدې اوویل کیدل به چې دی دالله ﷺ نبي دی نبي هیڅکله درواغ نه سي ویلی دوی ته آسماني خبرونه راځي، هرکله چې دوی داخبر ورکوي چې قیامت به راځي، حشر او نشر به وي، دانسانانو څخه به حساب کتاب اخیستل کیږي، نو دا خبرې یقیناً چې رښتني دي، ددې منل په کار دي تر څو پورې چې په عقلي دلیلونو دمکي دمشرکانو رد عمل دی، دهغه په باره کي ارشاد دی.

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُوْنَ ۝ وَاِذَا ذُكِّرُوْا لَا يَذْكُرُوْنَ: یعنی ته په دې خلکو خو داسې تعجب کوې چې سره دواضحو دلیلونو مخ ته راتلو باوجود داخلک نه مني لیکن دوی چپه د دوی په دلیلونو اوعقیدو پورې مسخرې کوي اوکه هرڅومره یې پوهوې، نه پوهیږي، پاته سول نقلي دلیلونه، نو ددې په باره کې د دوی رد عمل دا دی چې، وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَّسْتَسْخِرُوْنَ: یعنی هرکله چې یوه معجزه ویني کومه چې د دوی په نبوت او اخر داخرت په عقیده دلالت کوي، نو دوی مسخرې ورپورې کوي او دا وایي چې داخو ښکاره جادو دی او ددې تولو مسخرو اوخنداګانو د دوی سره یو دلیل دی اوهغه داچې، اَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ: یعنی دا خبره زمونږ په تصور کې نه راځي چې مونږ یازمونږ پلار نیکه دخاورې کیدو اوهډوکو کیدو څخه وروسته به دوباره څنګه ژوندي سي؟ په دې وجه مونږ نه څه عقلي دلیل منو او نه څه معجزه وغیره منو، باري تعالی ددې په جواب کې صرف یوه جمله په اخرکې ارشاد فرمایي. قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُوْنَ: یعنی ته ووایه چې هو، ضرور به تاسې دوباره ژوندي سی اوذلیل اوخوار سوي به ژوندي کړل سي.

په ظاهره خو دا یو حاکمانه جواب دی کوم چې عناد کوونکوته ورکول کیږي لیکن چې لږ فکر وسي نو دا یو پوره دلیل هم دی چې تشریح یې امام رازي په تفسیر کبیر کې کړې ده او هغه داسې چې لوړ یې دوباره

ژوندی کول په عقلی دلیل سره ثابت کړی دی چی دانسانانو مړه کول بیا ژوندی کول څه ناممکنه خبره نه ده او دا قاعده ده چی کومه خبره عقلاً ممکنه وی دَدی واقعهٔ په وجود کی را وستل دیو رښتنی خبر ورکوونکی په خبر ورکولو سره ثابتیدی سی ، کله چی دا خبره فیصله سوه چی دوباره ژوندی کیدل ممکن دی ، نو ددی څخه وروسته دیو رښتنی نبی صرف دومره ویل چی هوا تاسی به ضرور دوباره ژوندی کړل سی ، ددی خبری قطعی دلیل دی چی دا واقعه به خامخا را پیښیږی .

**(دنبي کريم ﷺ دمعجزو ثبوت)**

وَإِذَا رَأَوْا آيَةً : که څه هم دایت لغوی معنٰی نښانی ده او ددی څخه دلته مراد معجزه ده ، په دی وجه دا ایت ددی خبری دلیل دی چی نبی کریم ﷺ ته الله ﷻ دقرآن کریم څخه علاوه هم څه معجزی ورکړی وی اوپه دی سره دهغو ملحدانو تردید کیږی کوم چی دنبی کریم ﷺ معجزی دحسی اسبابو تابع مقرروی او دا دعویٰ کوی چی د دوی (په لاسو مبارکو دقرآن کریم څخه ماسوا بله څه معجزه نه ده ظاهره سوی په څلورم آیت کی الله ﷻ صفا ارشاد فرمایلی دی ، وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ (اوکله چی دوی څه معجزه وويني نومسخری په کوی) ځینی دمعجزو منکران وایی چی دلته دَ، اية، څخه مراد معجزی نه دی بلکه عقلی دلیلونه دی ، لیکن دا خبره په دی وجه غلطه ده چی په راتلونکی آیت کی دی چی ، وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (یعنی هغوی وایی چی داخو ښکاره جادو دی) ظاهره ده چی یو دلیل ته ښکاره جادو ویل خو څه جوړه سوی خبره نه ده ، دا خبره هغوی دمعجزی په لیدو سره کولی سوای .

دمعجزو ځینی منکران دا هم وایی چی دَ، اية، څخه مراد دقرآن کریم ایتونه دی چی دا خلک دی ته جادو وایی ، لیکن دقرآن کریم لفظ رَأَوْا (وینی) ددی صفا تردید کوی ، دقرآن ایتونه لیدل کیږی نه لیکل کیږی ویل کیږی اواوریدل کیږی ، چنانچی په قرآن کریم کی کوم ځای چی دقرانی ایتونو ذکردی هلته ددی سره داوریدو الفاظ راغلی دی ، دلیدو نه دی ، اوپه قرآن کریم کی ځای په ځای دَ،اية، لفظ دمعجزی په معنٰی کی راغلی دی ، مثلاً دَموسٰی ؑ څخه دفرعون مطالبه نقل کوی، ارشاد دی ، إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ : که ته څه معجزه راوړی نو رایی وړه که ته رښتنی یی .

ددی په جواب کی حضرت موسٰی ؑ دهمسا څخه دمار جوړولو معجزه ښوولی وه، پاته سول دقرآن کریم هغه ایتونه په کوموکی چی ذکردی چی نبی کریم ﷺ دمعجزی ښوولو مطالبه نه ده منلی، پس په حقیقت کی هلته بار بار معجزی ښوول سوی وی، لیکن هغوی به هره ورځ دخپلی مرضی یوه نوی معجزه غوښتله ، ددی په جواب کی دمعجزی ښوولو څخه انکار وسو ، په دی وجه چی دالله ﷻ نبی دالله ﷻ په حکم سره معجزی ښیی ، که څوک بیاهم دده خبره نه منی نوهره ورځ یوه نوی معجزه ظاهرول دنبی دوقار څخه هم خلاف ده او دالله ﷻ دمشیّت څخه هم خلاف ده .

ددی څخه علاوه دالله ﷻ دستور دا راغلی دی چی هرکله یو قوم ته دهغوی مطلوبه معجزه ورکول سی او دهغه څخه وروسته هم هغوی ایمان رانه وړی نو دعام عذاب په ذریعه هغوی هلاك سی ، امت محمدی ﷺ چونکی باقی ساتل او دعام عذاب یی څخه محفوظ کول په پام کی وه ، په دی وجه یی دوی ته مطلوبه معجزه ونه ښووله .

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾

نو هغه پورته کول خو په یو اواز سره دي نو دغه وخت به دوي گوري ، او وايي به اي خرابي ده مونږ لره دا راغله ورځ

هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ احْشُرُوا الَّذِينَ

دجزا ، دا ده ورځ دفیصلی کومه چي تاسي دروغجنه کوله ، جمع کړی گناهگاران

ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ

او د دوی جوړي اودکومو چي دوي عبادت کوي ، دخداي څخه ماسوا نو وچلوی دوی

إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا

د دوی په لاره باندي ، او ورږوی دوی د دوی څخه پوښتنه کول دي ، څه وسوه تاسی لره

تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾

چي دیوبل مدد نه کوي ، نه ده داسي بلکه دوي نن ورځ تابع دي .

**لنډتفسیر**: نو قیامت خو به یوه چیغه وي (یعني دوهمه شپیلی) نو (په دي سره به) یو وار (ژوندي سي) کتونکي به سي او (په حسرت سره به) وايي چي هاي زمونږ کم بختي دا خو هغه ورځ دجزا (معلومیږی چي) ده (ارشاد به وسي چي) هو! دا هغه دفیصلی ورځ ده کومه چي تاسي دروغجن کوله (مخ ته دقیامت دخیني واقعاتو تفصیل دي چي ملائکوته به حکم وسي) جمع کړی ظالمان (یعني کوم چي دکفر اوشرك بانیان اومقتدا وه) او د دوی هم مشر به (یعني کوم چي د دوی سره تابع وه) او هغه معبودان دکومو چي دغو خلکو دخداي څخه ماسوا عبادت کوي (یعني شیطانان اوبتان) بیا دغو ټولو ته د دوږخ لار وښیاست (یعني هلته یي بوځي) او (بیا به دا حکم وسي چي ښه) دوی (لږ) ودروی ، د دوی څخه پوښتنه کول کیږي (چنانچي دا سوال به ورڅخه وسي) چي اوس تاسي ته څه وسول چي (دعذاب حکم مو واوریدی او) دیو بل مدد نه کوی (یعني دکافرانو لوی لوی رهنما انسانان وی اوکه شیطانان دخپلو تابعینو مدد نه کوی ، لکه څنگه چي په دنیا کي به مو دوی غولول ؟ مگر ددی سوال څخه وروسته به هم دهغوی مدد ونه سی) بلکه هغه ټول به په دغه ورځ سر کښته (ولاړ) وی .

**معلومات اومسئلي** : د اخرت دا مکان اوثبوت څخه وروسته باری تعالی په دی ایتونو کي دحشر او نشر خیني واقعات بیان کړی دی او د دوباره ژوندی کیدو څخه وروسته چي کافرانو اومسلمانانو ته چي کوم حالات مخ ته راځي دهغه ذکر یي فرمایلی دی .

---

دټولو څخه په اولني آیت کي یي دمړو ژوندی کیدو طریقه کار بیان کړی دی چي ، فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ : یعني قیامت خو به بس یوه چیغه وی ، دزَجْرَةٌ لفظ دزَجْرٌ اسم مرّه دی او په عربی ژبه کي ددی دیری

معانیوی راځی ، په دی معانیوکی یوه معنیٰ ده حیوانانو ته دتللو دتیارولو دپاره داسی اوازونه را ایستل چی په اوریدو یی هغوی پاځی او ودریږی دلته ددی څخه مراد هغه دوهمه شپیلی ده کومه چی به حضرت اسرافیل علیه السلام دمړو ژوندی کولو دپاره وهی او ددی څخه یی په ، زَجْرَةٌ، سره ځکه تعبیر کړی دی چی لکه څنګه چی دحیوانانو دپورته کولو اوروانولو دپاره څه اوازونه را ایستل کیږی ، دغه دول دمړو دژوندی کولو دپاره به دا شپیلی وهل کیږی (قرطبی)

که څه هم الله ﷻ په دی هم قادر دی چی دشپیلی وهلو څخه بغیر مړی ژوندی کړی لیکن دا شپیلی به دحشر او نشر دمنظر دهیبتناك کولو دپاره وهل کیږی (تفسیر کبیر)

ددی شپیلی وهلو اثر به په کافرانو داسی وسی چی ، فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُوْنَ ، نو ناڅاپه به هغوی لیدونکی کتونکی سی یعنی لکه څنګه چی په دنیاکی هغوی په لیدو قادر وه ، دغه شان به هلته هم لیدل کیږی او ځینو مفسرینو ددی مطلب دابیان کړی دی چی دوی به دحیرانتیاپه حالت کی یوبل ته کتونکی سی (قرطبی)

اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا وَاَزْوَاجَهُمْ (یعنی هغه ظالمان کومو چی دشرك عظیم ظلم کړی دی او دهغوی هم مشربه جمع کړی) دلته دهم مشربو دپاره دازواج لفظ استعمال سوی دی چی لفظی معنیٰ یی ، جوړه ، ده او دا لفظ دښځی اوخاوند په معنیٰ کی هم ډیر استعمالیږی ، په دی وجه ځینو مفسرینو ددی په معنیٰ کی داسی فرمایلی دی چی ددی څخه دمشرکانو هغه بیبیانی مرادی دی کومی چی په خپله هم مشرکانی وی ، لیکن داکثرو مفسرینو په نزد دلته دَ، ازواج، څخه مراد هم مشرب دی ، او ددی تائید دحضرت عمر رضی الله عنه دیو ارشاد څخه هم کیږی ، امام بیهقی اوعبد الرزاق وغیره ددی آیت په تفسیرکی دحضرت عمر رضی الله عنه دا قول نقل کړی دی چی دلته دَاَزْوَاجَهُمْ څخه مراد دی د دوی په شان خلګ ، چنانچی سودخور به دنورو سودخورو سره ، زناکار به دنورو زناکارو سره اوشراب څښونکی به دنورو شراب څښونکو سره جمع کیږی (روح اومظهری)

ددی څخه علاوه دَ، وَمَاكَانُوْا يَعْبُدُوْنَ : په الفاظو سره وښول سوه چی دمشرکانو سره به دهغوی باطل معبودان یعنی بتان اوشیطانان هم جمع کړل سی کوم چی دی خلګو په دنیا کی دخدای سره شریك ګرځول ، چی هغه وخت هغوی دهغو باطلو معبودانو بی وسی په ښه شان سره ووینی .

ددی څخه وروسته به ملائکو ته حکم وسی چی ، فَاهْدُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيْمِ یعنی دی خلګو ته دجهنم لاروښیاست، اوکله چی ملائکی داخلګ روان کړی نو پل صراط ته دنژدی کیدو څخه وروسته به ورته حکم وسی چی ، قِفُوْهُمْ اِنَّهُمْ مَسْئُوْلُوْنَ یعنی دوی ودروی ، د دوی څخه به پوښته کول کیږی ، چنانچی په دی موقع به د دوی څخه د دوی دعقیدو او عملونو په باره کی هغه سوالونه وسی دکومو ذکر چی به قرآن او حدیث کی په ډیرو ځایونو کی راغلی دی .

وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿۲۷﴾ قَالُوْۤا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَاْتُوْنَنَا عَنِ الْيَمِيْنِ ﴿۲۸﴾

اومخامخ سول ځینی ځینو ته چی پوښتنه یی کول ، وې ویل چی تاسی واست راتلاست به مونږ ته درسته طرف څخه

قَالُوا بَلْ لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ

هغوی به وو وایی چې بلکه نه واست تاسی یقین کوونکی ، او زمونږ په تاسی څه زور نه وو

بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾

بلکه واست تاسی خلق د حد څخه وتونکی ، نو ثابته سوه په مونږ خبره ، د رب زمونږ بیشکه مونږ څکونکی یو

فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ

نو مونږ تاسی گمراه کړاست لکه چې مونږ گمراه وو ، هغه تول په دغه ورځ په عذاب کی

مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا

شریك دی ، مونږ هم داسی کوو ، د مجرمانو په حق کی ، هغه وو چې هر کله به ورته

قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو

وویل سول چې نسته لایق د عبادت بغیر د الله څخه نو تکبر به یی کوی ، او ویل به یی آیا مونږ پریږدو

آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾

خپل معبودان په وینا دیو شاعر لیونی ، بلکه هغه راوړی دی ریښتنی دین او تصدیق کوی د نورو پیغمبرانو ،

إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ

بیشکه تاسی لره څښل دی د عذاب دردناك ، او هغه بدله به پیدا کی څه چې تاسی

تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

کول ، مگر کوم چې د الله ﷻ بندگان دی مخلصان

**تشریح:** (په ځای د دی چې مشرکان دیو بل مدد و کړل سی په دوی کی به هغه وخت جګړه جوړه سی، او هغوی به یو بل ته مخامخ سی سوال او جواب (یعنی اختلاف) به شروع کړی (چنانچه تابعین به (خپلو سردارانو ته) وو ایی چې (مونږ خو تاسی گمراه کړو ځکه چې) په دیر زور سو به تاسی څه راتلاست (یعنی تاسی به په مونږ بنه زور اچوی زمونږ د گمراه کولو کوشش به مو کوی) نو مشران به ورته دا وو ایی چې نه بلکه تاسی په خپله ایمان نه وو راوړی او (په مونږ ناحقه الزام لگوی ځکه چې) زمونږ په تاسی څه زور خو نه وو بلکه تاسی په خپله سرکښی کوله نو (کله چې کفر کوونکی ...) وو او تاسی

هم نو معلومه سوه چې) په مونږ تولو زمونږ درب دا (ازلي) خبره ثابته سوه چې مونږ تولو ته (دعذاب خوند څکل دی نو (ددې اسباب دا سو چې) مونږ تاسی وغولولاست (چې په دې سره تاسی زمونږ دجبراو اکراه څخه بغیر په خپل اختیار سره گمراه سواست او دی خوا) مونږ په خپله هم (په خپل اختیار سره گمراه وو (نو د دواړو دگمراهي اسباب جمع سول چې په دې کې ستاسی خپل اختیارهم دخپلې گمراهي لوی سبب دی ، بیا تاسی ځان بری کول څنگه غواړې؟ مخ ته دحق تعالی ارشاد دی چې کله) د دواړو فریقو په کفر کې شریکوالي ثابت دی نوهغه ټول به په دغه ورځ په عذاب کې (هم) شریك وي (او) مونږ دداسی مجرمانوسره هم داسی کوو (مخ ته اوس د دوی دکفر دجرم بیان دی چې) هغه خلگ داسی وه چې (دتوحید څخه هم منکروه او درسالت څخه هم چنانچې) کله به دوی ته (په واسطه درسول الله ﷺ) وویل سول چې دخدای څخه ماسوا څوك معبود برحق نسته نو (ددې دمنلو څخه) تکبر به یې کوی او ویل به یې چې ایامونږ خپل معبودان دیوشاعر لیونی (دوینا) په وجه پریږدو؟ (نو په دې کې دتوحید اورسالت دواړو انکار وسو ، حق تعالی فرمایي چې دا پیغمبر نه شاعردی اونه مجنون) بلکه (پیغمبردی چې یوربښتني دین یې راوړی دی او (په اصولو دتوحید وغیره کې) دنورو پیغمبرانو تصدیق (اوموافقت کوی (یعنی داسی اصول ښیي په کوموکې چې ټول رسولان متفق دی ، نو دا اصول دبی شمیره دلیلونو په رڼاکی حق دی ، خیال بندی نه ده اودحقې خبری ویل لیونتوب نه دی ، نورو امتونو هم دخپلو انبیاؤ سره دا قسم سلوك کړی دی دلته چونکه سیده په سیده دعربو کفار مخاطب دی ، په دې وجه صرف ددې امت دکافرانو ذکرسوی دی ، مخ ته ددې خبری بیان دی چې دوی ته مشافهةً ددې مشترك عذاب وعده اوروله کیږی چې) تاسی ټول (تابع اومتبوع) ته به ددردناك عذاب څکل وی او (په دې حکم کې په تاسی هیڅ ظلم نه وو څکه چې) تاسی ته به دهغه بدله درکول کیږی څه چې تاسی (کفر وغیره) کوی البته مگر کوم چې دالله ﷻ خاص سوی بندگان دی (ددې څخه مراد هغه ایمانداران دی کوموچې دحق تابعداری وکړه اوالله ﷻ دوی مقبول اومخصوص وفرمایل ، داسی خلگ به دعذاب څخه محفوظ وی)

**معلومات اومسئلې:** په میدان دحشرکی دجمع کیدو څخه وروسته به دکافرانو لوی لوی سرداران کوم چې خپل کشران غولولی وه دخپلو پیروانو په مخکی به راسی ، نو په ځای ددې چې دیوبل مدد وسی ، په خپل مینځ کی به بحث او تکرار شروع کړی ، په دې ایتونوکی ددې بحث اوتکرار څه نقشه بیان سوې ده ، دفریقینو بدانجام یې بیان کړی دی ، دایت مطلب دلنډتفسیر څخه واضح دی ، صرف یوڅو لنډې خبرې دذکر قابلې دی .

(۱) اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَاْتُوْنَنَا عَنِ الْيَمِيْنِ : کی د، یَمین ، څو معانیوی کیدی سی ، په دې کی یوه معنٰی قوت او طاقت هم ده ، لوړ ددې معنٰی په لحاظ سره تفسیر داسی سوی دی چې په مونږ ستاسی راتلل ډیرپه زور سره کیدل ، یعنی تاسی به په مونږ ډیر زور اچوی ، مونږ به موگمراه کولو او دا تفسیر زیات صفا اوبی غباره دی ، ددې څخه علاوه د،یمین، معنٰی قسم راځی ، په دې وجه ځینو حضراتو ددې تفسیر داسی کړی دی چې تاسی به مونږ ته په قسمونو اخیستلو سره راتللاست ، یعنی قسمونه به مو اخیستل او زمونږ باور به مو را وستی چې زمونږ مذهب صحیح دی او د رسول تعلیم (معاذالله) باطل دی ، دقرآن

دالفاظو په لحاظ سره دا دواړه تفسيرونه بې تکلفه ممکن دي .

(۲) فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ : څخه معلومه سوه چې که يو سړی بل چاته دناجائز کار دعوت ورکی اودهغه ګناه ته داماده کولو دپاره خپل اثر اورسوخ استعمال کی نوده ته به دګناه ددعوت عذاب خو بيشکه وي ليکن کوم سړی چې دده دعوت په خپل اختيار سره قبول کړی هغه به هم دخپل عمل دګناه څخه نه سي بری کيدی ، دی به اخرت کی په دی ويلونه سي خلاصيدی چې زه خوفلانی ګمراه کړی وم ، البته که ده ګناه په خپل اختيار سره نه وه کړی ، بلکه دجبر اواکراه په حالت کی يې دخپل ځان محفوظ کولو دپاره کړی وي، نوانشاء الله ﷻ چې دده دمعافی اميد سته .

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿۴۱﴾ فَوَاكِهُ ۖ وَهُمْ مُكْرَمُونَ ﴿۴۲﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿۴۳﴾ عَلَىٰ

دغه خلق دي چې د دوی دپاره رزق معلوم دی ، ميوی ، او د دوی عزت دی ، د نعمت په باغونو کی ، په

سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿۴۴﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿۴۵﴾ بَيْضَاءَ

تختونو يو بل ته مخامخ ، ګرځول کيږي په دوی باندی پيالی دصفا شرابو ، سپين رنګی

لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿۴۶﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿۴۷﴾

خوند ورکوونکی چښونکوته ، نه به وي په دی کی سرګرځيدل او نه به ددی په چښلو سره دوی بې هوښه کيږي

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿۴۸﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿۴۹﴾

او د دوی سره دي ښځی کښته نظر کوونکی غټوسترګو والا ، ګويا هګی دي پټی ساتل سوی ،

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿۵۰﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ

بيا به مخامخ سي يو بل ته پوښتنه به کوی ، وويل په دوی کی يو ويونکی

إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿۵۱﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿۵۲﴾ أَإِذَا مِتْنَا

زما يو ملګری دی ، ويل به يې آيا ته يقين کوی ؟ آياهرکله چې

وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿۵۳﴾ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿۵۴﴾

چې مونږ مړه سو اوخاوری اوهډوکی سو نوآيامونږ ته به جزاء رسيږي ، وويل آيا تاسی يې وينی ؟

فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِيْ سَوَآءِ الْجَحِيْمِ ﴿۵۵﴾ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَّ لَتُرْدِيْنِ ﴿۵۶﴾

بیا ورته ښکاره سول نو وې لیدل په مینځ د دوزخ کی ، وې ویل قسم دی په الله چی تا خو زه کندی ته غورځولم

وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّيْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِيْنَ ﴿۵۷﴾ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِيْنَ ﴿۵۸﴾

او که نه وی زما درب فضل نو زه به هم وم په دغو نیولو سوو کی ، آیا اوس مونږ لره مرګ نسته ،

اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ﴿۵۹﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ

مګر کوم چی زمونږ اولنی مرګ وو ، او مونږ ته به تکلیف ونه رسیږي ، بیشکه دا دی لوی مراد پیدا کړل

الْعَظِيْمُ ﴿۶۰﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعٰمِلُوْنَ ﴿۶۱﴾

، ، دداسی شیانو دپاره په کار دی چی محنت وکړی محنت کوونکی .

**لنډتفسیر:** د دوی (ددی مقبولو بندګانو) دپاره داسی خوراکونه دی دکوم حال چی (په نورو سورتونوکی) معلوم (سوی) دی یعنی میوی (چی حاصلیدل یی دسورة یٰس په آیت ، لَهُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ : کی او چی صفتونه یی دسورة واقعه په آیت ، وَفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ لَّا مَقْطُوْعَةٍ وَّلَا مَمْنُوْعَةٍ : کی ددی ځخه مخکی نازل سوی دی، ځکه چی یٰس او واقعه دسورة صٰفّٰت ځخه په نزول کی مخکی دی ، لکه چی داسی په اتقان کی هم دی) او هغه خلګ به په لوی عزت سره دارام په باغونوکی پرتختونو یوبل ته مخامخ ناست وی (او) هغوی ته به داسی جامونه دشرابو راوړل سی (یعنی غلامان به یی ورته راوړی) چی دبهیدونکو شرابو ځخه به ډکیږی (ددی ځخه دشرابو کثرت اولطافت معلوم سوا وپه لیدو کی به) سپین وی (او په څښلو کی به) څښونکو ته لذیذ معلومیږی (او) نه به په دی کی دردسر وی (لکه چی ددنیا په شرابو کی چی وی کوم ته چی خمار ویل کیږی) اونه به په دی سره په عقل کی خرابی راځی او د دوی سره به کښېنته نظر کوونکی لویو لویو سترګو والا (حورانی) وی (چی رنګ به یی داسی صفاوی چی) ګویا هګی دی کومی چی (تروزرونو لاندی) پټی ساتل سوی وی (چی دګرد اوغبار اوداغ ځخه بالکل محفوظی وی ، تشبیه محض په صفایی کی ده) بیا (کله چی خلګ ټول په یوه جلسه کی جمع سی نو) یوبل ته به مخامخ سی ، خبری اتری به کوی (ددی خبرو اترو په دوران کی) په دوی (جنتیانو) کی به یو ویونکی (دمجلس دخلکو ځخه) ووایی چی (په دنیاکی) زمایو ملاقاتی وو هغه به (ماته په طور دتعجب) ویل چی ایا ته دبیا پورته کیدو دعقیدی لرونکو ځخه یی؟ ایا کله چی مونږ مړه سو اوخاوری او هډوکی سونو ایا مونږ ته به (د دوباره ژوندی کولو ځخه وروسته) جزا اوسزا راکول سی ؟ (یعنی هغه داخرت ځخه منکر وو ، په دی وجه به هغه خامخا دوزخ ته تللی وی ، دحق تعالیٰ) ارشاد به وسی چی (ای جنتیانو!) ایا تاسی ننداره کوی (دهغه) لیدل غواړی؟ (که یی غواړی نو تاسی ته اجازه ده) نو هغه سړی (کوم چی قصه بیان کړی وه) به ننداره وکړی نو هغه به دجهنم

په مینځ کی (پروت) ووینی (چی هلته یی ووینی نوهغه ته به) ووایی چی په خدای قسم دی تا خوزه تباه کولم (یعنی ماته دی هم داخرت دمنکر جوړولو کوشش کوی) اوکه زما درب (پرما) فضل نه وای (چی هغه زه په صحیح عقیده باندی قائم وساتلم) نوزه به هم (ستاپه شان) په نیول سوو خلگوکی وای (او ددی څخه وروسته به جنتی دمجلس خلگوته ووایی چی) ایا مونږ به داول وار دمرگ څخه وروسته (کوم چی په دنیاکی مړه سوی یو) اوس نه مرو اونه به مونږ ته عذاب وی؟ (دا تولی خبری به دخوشحالی په جوش کی وکړی چی الله ﷻ دتولو تکلیفونو اومصیبتونو څخه محفوظ کړو او دهمیشه دپاره بی فکره سوو، مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چی دجنت څومره جسمانی او روحانی نعمتونه لوړ بیان سول) دا بیشکه لویه کامیابی ده، دداسی کامیابی (حاصلولو) دپاره عمل کوونکو ته عمل کول په کار دی (یعنی ایمان راوړل او اطاعت کول په کار دی)

**معلومات اومسئلې** : د دوږخیانو دحالاتو بیانولو څخه وروسته په دی ایتونوکی دجنتیانو دحالاتو ذکر سوی دی، دا تذکره په دوو حصو باندی مشتمله ده، په اولنیو لسو ایتونوکی عامو جنتیانوته چی به کوم عیش او ارام حاصل وی، دهغه بیان دی، او ددی څخه وروسته په ایتونوکی دیوخاص جنتی عبرت ناکه واقعه بیان سوی ده، په اولنیو لسو ایتونوکی څو خبری په خاص طور سره دذکر قابلی دی.

(۱) أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ : لفظی ترجمه یی دا ده، ددی خلگو دپاره داسی رزق دی چی حال یی معلوم دی مفسرینو ددی مختلف مطلبونه ښوولی دی، دځینو حضراتو وېناده چی په دی سره دجنتی خوراکونو دهغه تفصیلی صفتونو طرف ته اشاره ده، کوم چی په مختلفو سورتونوکی بیان کړل سوی دی، چنانچی په لنډ تفسیر کی حکیم الامت حضرت تهانوی (دا تفسیر اختیار فرمایلی دی.

ځینی حضرات فرمایی چی د، رزق معلوم، څخه مراد دا دی چی ددی وختونه متعین او معلوم دی، یعنی دا به سهار اوماښام په پابندی سره ورکول کیږی لکه چی په بل آیت کی، بُكْرَةً وَعَشِيًّا (سهارماښام) الفاظ په وضاحت سره راغلی دی.

یو دریم تفسیر بل دی او هغه دا چی د، رزق معلوم، مطلب دا دی چی هغه به یقینی او دائمی رزق وی، ددنیاپه شان نه چی یو سړی هم په یقین سره نه سی ویلی چی صبابه ماته څه او څومره رزق راکول سی؟ او نه چاته دا علم سته چی څومره رزق ماته راکول سوی دی، هغه به ترڅو پوری زماسره وی؟ دهریوه انسان سره دا بیره وی چی کوم نعمتونه ماته دا وخت حاصل دی، دا به شاید چی صبا زما سره نه وی، په جنت کی به دا خطره نه وی، بلکه دهغه ځای رزق به یقینی هم وی او دائمی هم (قرطبی وغیره)

(۲) فَوَاكِهُ، ددی لفظ په ذریعه قرآن دجنت درزق په خپله تفسیر فرمایلی دی چی دارزق به پرمیوو مشتمل وی، فَوَاكِهُ، دفَاكِهَةٌ جمع ده او په عربی کی فَاكِهَةٌ هر هغه شی ته ویل کیږی کوم چی دلوږی دضرورت رفع کولو دپاره نه وی، بلکه دلذت حاصلولو دپاره خوړل کیږی، په اُردوکی ددی ترجمه میوه، څکه کول کیږی چی میوه هم دلذت حاصلولو دپاره خوړل کیږی، کنه نوپه حقیقت کی دفَاكِهَةٌ مطلب دمیوی دمطلب څخه زیات عام دی.

امام رازی رحمه الله ددی فَوَاكِه دلفظ څخه دانکته را ایستلی ده چی په جنت کی به چی څومره خوراکونه

ورکول کیږی ، هغه به ټول دلذت اخیستو دپاره ورکول کیږی دلوږی دحاجت رفع کولو دپاره نه ، ځکه چی په جنت کی به انسان ته دځه شی حاجت نه وی ، هلته به ده ته دخپل ژوند برقراره ساتلو یادصحت دحفاظت دپاره هم دځه خوراك ضرورت نه وی ، البته خواهش به وی ددی خواهش پوره کیدو ځخه به ورته لذت حاصلیږی ، او دجنت دټولو نعمتونو مقصدبه لذت ورکول وی (تفسیر کبیر ص ۹۸ ج ۷)

(۳) وَهُمْ مُكْرَمُوْنَ : یی وروایه اوویی ښوولـه چی جنتیانوته به دارزق به پوره اعزاز اواکرام سره ورکول کیږی ، ځکه چی اعزاز اواکرام نه وی نودلذیذ ځخه لذیذخوراك هم بی خونده سی ، ددی ځخه دا هم معلومه سوه چی دمیلمه حق صرف په خوراك ورکولو نه پوره کیږی بلکه دهغه اعزاز اواکرام هم دهغه په حقوقوکی دا خل دی :

(۴) عَلٰی سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِیْنَ : دا دجنتیانو دمجلس نقشه ده چی ، هغوی به په تختونو یوبل ته مخامخ ناست وی دځینو به ځینوته شا نه وی ، د دوی عملی صورت به ځه وی؟ ددی صحیح علم خوالله ﷻ ته دی ، ځینی حضرات فرمایی چی دمجلس دائره به دومره وسیع وی چی دچابه چاته دشا کولو ضرورت نه وی اوالله ﷻ به جنتیانوته دنظر ، اوریدو او خبرو داسی قوت ورکی چی هغو به دلیری ناستو خلګو سره ښه په ارام سره خبری کولی سی ، اوځینو حضراتو دا هم فرمایلی دی چی داتختونه به ګرځیدونکی وی اودچا سره چی خبری کول وی دهغه طرف ته به راګرځی ، والله تعالی اعلم

(۵) لَذَّةٍ لِّلشّٰرِبِیْنَ: لذّة : په اصل کی مصدر دی چی معنٰی یی ده لذیذ (خوندور) کیدل ، په دی وجه ځینو حضراتو ویلی دی چی دلته مضاف محذوف دی ، په اصل کی، ذَاتَ لَذَّةٍ ، وو، یعنی لذت والا، لیکن ددی تکلیف ضرورت نسته ، اول خوکه ، لذّة مصدر وګڼل سی ، نو مصدر داسم فاعل په معنٰی کی ډیر استعمالیږی ، په دی صورت کی به معنٰی دا وی چی دغه شراب به دڅښونکو دپاره مجسم لذت وی ، ددی ځخه علاوه دلَذّةٌ صیغه دلَذِیْذٌ صفت ځخه علاوه لَذٌ ، هم راغلی دی ، کیدی سی چی دلته لَذّةٌ ددی لَذٌ مونث وی (تفسیر قرطبی) په دی صورت کی به معنٰی وی ، دڅښونکو دپاره لذیذ وی .

(۶) لَا فِیْهَا غَوْلٌ، دغَوْلٌ معنٰی ځینو، دردسر بیان کړې ده ، ځینو، دَنس درد، ځینو، بدبوداره ګندګی، اوځینو دعقل خرابیدل، په حقیقت کی لفظ دَ، غَوْلٌ، په دی ټولو معانیوکی استعمالیږی اوحافظ ابن جریر رحمه الله فرمایی چی دلته، غَوْلٌ، دَافت په معنٰی کی دی او مطلب دا دی چی دجنّت په شرابوکی داسی ځه آفت به نه وی لکه چی ددنیا په شرابوکی پیدا کیږی ، نه به په کی درد سر وی ، نه دنس درد، نه بدبویی ، نه دعقل خرابیدل (تفسیر ابن جریر)

(۷) قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ : دا دجنت دحورو صفت دی چی، هغوی به کښته نظر کوونکی وی ، مطلب دا دی چی دکومو خاوندانو سره د دوی دښځوالی تعلق الله ﷻ قائم کړې دی ، دوی به دهغوی ځخه علاوه یوبل سری ته سترګی نه لوړوی چی ورته وګوری ، علامه ابن جوزی رحمه الله نقل کړی دی چی دا ښځی به خپلو خاوندانوته وایی ، زما دپروردګار په عزت قسم دی ، په جنت کی ماته ستا ځخه ښه بل ځوك په نظرنه راځی کوم الله ﷻ چی زه ستا ښځه اوته زما خاوند جوړ کړی ، ټول تعریفونه هغه لره دی .

دَ، نظر کښته لرونکو، یومطلب علامه ابن جوزی رحمه الله دا هم لیکلی دی چی ، هغوی به دخپلو خاوندانو

نظرونه کښته لري، يعنې هغوی به په خپله دومره ښائسته او وفا شعاري وي چې دهغوی دخاوندانو په بل طرف ته دنظر پورته کولو خواهش نه وي (از تفسير زاد المسير لابن جوزي ص ۵۷، ۵۸ ج ۸)

(۸) كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ : په دی آيت کی يی دجنت حوروته، دپتوهګيو، سره تشبيه ورکړي ده ، دعربو په نزد دا تشبيه مشهوره او معروفه وه ، کومه هګۍ چې په وزرونو کی پټه وی هغه ته ددباندی څخه دګرد اوغبار اثرنه رسيږي ، په دی وجه هغه نهايت صفا ستره وی ، دَدی څخه علاوه ددی رنګ ژړ مائل وسپين ته وی کوم چې دعربو په نزد دښځو دپاره زيات په زړه پوری رنګ ګڼل کيدی ، په دی وجه يی ددی سره تشبيه ورکړه اوځينی مفسرين رحمهم الله حضرات فرمايی دلته دهګيو سره تشبيه نسته ، بلکه دهګۍ دهغه پوستکی سره ده کوم چې تر سربيرن پوستکی ددننه طرف ته پټ وی اومطلب دا دی چې دغه ښځه به ددی پوستکی په شان نازکه وی (روح المعاني) والله سبحانه وتعالی اعلم

**( يو جنتي او دهغه كافر ملاقاتي )**

په اولنيو لسو ايتونوکی دجنتيانو دعمومي حالاتو بيانولو څخه وروسته ديوه جنتي په خاص طور سره تذکره سوي ده چې هغه به دجنت مجلس ته درسيدو څخه وروسته خپل يوکافر دوست يادکی ، کوم چې په دنياکی داخرت څخه منکر وو اوبيا به دالله ﷻ په اجازه سره هغه ته په جهنم کی دکتلو اودهغه سره دخبرو موقع ورکول سی ، په قرآن کريم کی ددغه سړی څه نوم اوپته نه ده ښوول سوی ، په دی وجه په يقين سره نه سی ويل کيدی چې دا به څوك وی ؟ خوبيا هم ځينو مفسرينو داخيال ظاهر کړی دی ، چې ددی مومن سړی نوم يهودا اووده دکافر ملاقاتي نوم مطروس دی اوداهغه دوه ملګري دی دکومو ذکر چې دسورة کهف په آيت: وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ آية ، ۳۲ ، کی تير سوی دی (تفسير مظهري)

اوعلامه سيوطی رحمه الله دديرو تابعينو څخه ددی سړی دتعين دپاره يوه بله واقعه نقل کړي ده چې خلاصه يی دا ده چې دوه سړی په کار اوبارکی شريك وه، اته زره ديناره امدنی يی وسوه اودواړو څلور څلورزره ديناره تقسيم کړل ، يوشريك دخپل رقم څخه يوزر ديناره خرڅ کړل ، يوه مځکه يی واخيسته ، دوهم ملګري يی ډير نيك وو، هغه دا دعا وکړه چې يا الله فلانی سړی په يوزر ديناره باندی يوه مځکه اخستی ده ، زه ستا څخه ديوزر دينارو په عوض کی په جنت کی مځکه اخلم اويو زر ديناره يی صدقه کړل بيادده ملګري زر ديناره خرڅ کړل اويو کور يی جوړ کی ، نو دغه سړی وويل ياالله ! فلانی سړی زر ديناره خرڅ کړل اوکور يی جوړکی ، زه په زر ديناره ستا څخه دجنت يوکور اخلم، دايی وويل اونور زر ديناره يی صدقه کړل ، ددی څخه وروسته دده هغه ملګري ديوی ښځی سره واده وکی اوپه دی يی زر ديناره خرڅ کړل ، نو ده وويل ياالله ! فلانی ديوی ښځی سره واده وکی اوزر ديناره يی په خرڅ کړل اوزه دجنت په ښځوکی يوی ته پيغام ورکوم اودا زرديناره نذرکوم ، دايی وويل اوهغه زرديناره يی هم صدقه کړل ، بيا دده ملګري په زرديناره څه غلامان اوسامان واخيستی ، نو ده بيا زرديناره صدقه کړل اودالله ﷻ څخه يی ددی په بدله کی دجنت غلامان اودجنت سامان وغوښتی .

ددی څخه وروسته ددی مومن بنده اتفاقًا څه سخت حاجت پيښ سو دده خيال راغی چې که زه خپل تير شريك ته ولاړسم نوشايد چې هغه دنيکی اراده وکی ، چنانچی ده خپل هغه ملګري ته دخپل ضرورت

ذکروکی ملګری یی پوښتنه وکړه چی ستامال څه سو؟ په جواب کی ورته ده تول قصه وکړه په دی باندی
هغه په حیرانی سره وویل چی ایاواقعی ته داخبره رښتنی ګنی چی مونږمړه سواوخاوری سونومونږ نه به
بل ژوندراکول سی اوهلته به مونږته زمونږ دعملونو بدله راکول سی څه؛ زه تاته هیڅ نه سم درکولی ددی
څخه وروسته دغه دواړه مړه سول، په ذکر سوو ایتونوکی دجنتی څخه مراد هغه بنده دی کوم چی داخرت
په خاطرتول مال صدقه کړی وی او دده جهنمی ملاقاتی هغه دکار اوبار شریك دی ، کوم چی داخرت په
تصدیق کولو په ده پوری مذاق کړی وو (تفسیر دُرّ منثور په حواله دابن جریر وغیره ص ۱۶۵ ج ۵)

**( دبد صحبت څخه دمحفوظ کیدو تعلیم )**

په هرحال ددی څخه مرادبرابره خبره ده هرڅوك چی وی دلته ددی واقعی دذکرکولو څخه دقرآن کریم اصل
منشاء خلګ په دی خبره خبردارول دی چی دوی دخپلودوستانوپه پوره احتیاط سره جائزه واخلی اودا
وګوری چی په دوی کی څوك داسی سړی خونسته کوم چی ددوی اخردوږخ طرف ته بوتلونکی دی دبد
صحبت څخه چی کومه تباهی راتلی سی دهغه صحیح اندازه به په اخرت کی کیږی اوهغه وخت به ددی تباهی
څخه دبچ کیدوڅه لارنه وی په دی وجه په دنیاکی دوستی اوتعلقات ډیرپه فکرسره قائمول په کاردی ډیر
کله دیوکافریانافرمانه سړی سره دتعلقاتوقائمولوڅخه وروسته انسان په غیرمحسوسی طریقی دده دفکرونو
نظریو اوطرزِ زندګی څخه متاثره کیږی اوداشی داخرت دانجام دپاره انتهایی خطرناکه ثابتیږی.

**( دمرګ په خاتمه تعجب )**

دلته چی دکوم سړی داواقعه ذکر سوې ده چی هغه به دخپل کافر ملګری دلیدو دپاره جهنم ته وګوری،
دده په باره کی مخ ته داذکر دی چی دی به دجنت دنعمتونو حاصلولو په ډیره خوشحالی کی دا ووایی
چی ، ایا اوس به مونږ هیڅکله نه مرو؟ ددی مقصد دا نه دی چی دجنت په همیشه ژوندبه یی یقین نه وی
بلکه کوم سړی ته چی انتهایی درجه خوشحالی حاصله سی ، هغه ډیر کله داسی خبری کوی لکه چی
دهغه یقین نسته چی داخوشحالی هغه ته حاصلی سوې دی ، داجملی هم ددی قسم څخه دی.
په اخرکی قرآن کریم ددی واقعی اصل سبق طرف ته توجه راګرځوی اوفرمایی ، لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ
الْعَامِلُونَ: دداسی کامیابی دپاره عمل کوونکو ته عمل کول په کار دی.

أَذٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنٰهَا فِتْنَةً لِّلظّٰلِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ

آیا دا میلمستیا غوره ده اوکه درخته دزقوم ، مونږجوړه کړی ده دا یو ازمیښت دظالمانو دپاره، بیشکه دادرخته

تَخْرُجُ فِيٓ أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيٰطِينِ ﴿٦٥﴾

ده چی را وزی د بیخ د دوږخ څخه ، ددې وږی دی لکه سرونه دشیطانانو،

فَإِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ

نو هغوی به خوری ددې څخه بیا به ډکوی ددې څخه نسونه ، بیابه د دوی دپاره

عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿۶۷﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿۶۸﴾

په دی سربېره دوی ته رسیږي ګرمی اوبه ، بیا به دوی واچول سی دوږخ ته ،

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿۶۹﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿۷۰﴾ وَلَقَدْ

دوی بیا پیدا کړه خپل پلارنیکه ګان بی لاری ، نو هغوی دهغو په قدمونو منډی وهی ، او بی لاری

ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿۷۱﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُّنذِرِينَ ﴿۷۲﴾

سوی دی مخکې د دوی څخه ډېر خلق مخکنی ، او مونږ لیږلی دی په دوی کی بیرونکی

فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿۷۳﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿۷۴﴾

اوس وګوره چی څنګه سو انجام دبیرول سوو ، مګر کوم چی بندګان دالله ﷻ دی مخلصان

**تفسیر:** (دعذاب اوثواب دوارو موازنه یی وکړه اوس ایماندارو ته ترغیب اوکفارو ته ترهیب فرمایی چی وښیاست) ایا دا دعوت (دجنت دنعمتونو) ښه دی (کوم چی دایماندارانو دپاره دی) یا دزقوم درخته (کومه چی دکفارو دپاره ده) مونږ دا درخته (په اخرت کی دسزا جوړولوڅخه علاوه په دنیاکی ددی ظالمانو دپاره دامتحان موجب جوړه کړي ده (چی ددی په اوریدو تصدیق کوی یاتکذیب اومسخری کوی ، چنانچی کفارو تکذیب اومسخری وکړی اووي ویل زقوم خوکوچی اوخرما ته وایی هغه خو ښه خوندور شی دی ، او وي ویل که زقوم درخته وی نو دوږخ خوتول اور او ر دی درخته په کی څنګه کیدی سی؟ ددی جواب الله ( داورکی چی) هغه یوه درخته ده چی د دوږخ دبیخ څخه راوزی (یعنی کوچی اوخرما نه ده اوچونکی داپه خپله په اورکی پیداکیږی ، په دی وجه یی هلته پاته کیدل څه بعید نه دی ، لکه چی سمندر نومی چینجی په اورکی پیداکیږی اوپه اورکی اوسیږی ، په دی سره ددوارو خبرو جواب وسو ، اوس مخ ته دزقوم یوکیفیت مذکور دی چی) ددی میوه داسی (بدشکله) ده لکه دمار سر کوم چی دافعی مار دغصی یا درد په حالت کی وی او پرسیدلی وی (نوپه داسی اوبه دظالمانو میلمستیا کول کیږی) نوهغه خلک (چی په سخته لوږه کی ورته نورڅه ورنه کول سی) ددی څخه به خوراك کوی او (چونکه دلوږی څخه به بی ارامه وی) ددی څخه به نسونه ډکوی بیا (چی کله دتندی څخه بی قراره سی ، اوبه وغواړی نو) هغوی ته به جوشیدلی اوبه (غسّاق یعنی په زووکی ګډی کړل سوی) ورکول سی او (داسی نه چی ددی مصیبت خاتمه به وسی بلکه ددی څخه وروسته) بیا اخری داوسیدو ځای به دهغوی د دوږخ طرف ته وی (یعنی ددی څخه وروسته به هم هلته همیشه دپاره اوسیدل وی اودوی ته دا سزا ځکه ورکول سوه چی) هغوی (دالله ﷻ دهدایت تابعداری نه وه کړی بلکه) خپل مشران یی دګمراهی په حالت کی پیدا کړی وه ، بیا دوی هم دهغو په قدمونو په تیزی سره روان وه (یعنی په شوق

او رغبت سره دهغو پر بی لاری باندی روان وه، او د دوی (موجوده کفارو) څخه مخکی هم په مخکنیو
خلکو کی ډیر گمراه سوی دی اومونږ په هغوی کی هم بیرونکی (پیغمبران لیږلی وه) نو وگوره چی دهغو
خلکو څنگه (بد) انجام سو کوم چی بیرول سوی وه (اوهغوی نه وه منلی چی پرهغوی په دنیاکی څنگه
څنگه عذاب نازل سو) البته مگرکوم چی دالله ﷻ خاص سوی (یعنی ایماندار) بندگان وه (هغوی ددی
دنیوی عذاب څخه هم محفوظ سول)

**معلومات اومسئلي:** د دوزخ اوجنت دواړو دلږ لږ حالاتو بیانولو څخه وروسته باری تعالی هر یو انسان ته
دموازنی کولو دعوت ورکړی دی چی فکر وکی په دوی کی کوم حالت ښه دی؟ چنانچی فرمایی ، اَذٰلِكَ
خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّوْمِ : دجنت دنعمتونو ذکر یی وکی ، هغه ښه دی یا دزقوم درخته کومه چی به په
دوزخیانو خوړل کیږی ؟

**دزقوم حقیقت** : دزقوم په نوم یوه درخته دجزیره عرب په علاقه تهامه کی پیدا کیږی اوعلامه الوسی
رحمه الله لیکلی دی چی دا په نورو غرنیو صحراگانو کی هم وی ، ځینی حضرات فرمایی ، دا هغه درخته ده
کومی ته چی په اُردوکی ، تهوهَر ، وایی ، دی ته نژدی یوه بله درخته په هندوستان کی دَ ناگ پهن
(دمار سر) په نوم سره مشهوره ده، ځینی حضراتو هغه ته زقوم ویلی دی او دا قیاس ته زیات نژدی دی
اوس دَمفسرینو حضراتو په دی کی مختلف خیالونه دی ، چی دوزخیانو ته به چی کومه درخته دخوراك
دپاره ورکول کیږی هغه ددنیا زقوم دی اوکه بله درخته ده ، ځینی حضرات فرمایی چی دا ددنیا زقوم
مراد دی اوځینی وایی چی د دوزخ زقوم بالکل جلاشی دی ، ددنیا دزقوم سره دهغه هیڅ تعلق نشته ، په
ظاهره داسی معلومیږی چی ماران اولړمان به ددنیا دمارانو اولړمانو څخه زیات خوفناك وی ، دغه راز
د دوزخ زقوم هم دخپل جنس په لحاظ سره خوبه ددنیا دزقوم په شان وی ، لیکن ددنیا دزقوم څخه به
زیات کریه المنظر اوپه خوراك کی زیات تکلیف ورکوونکی وی، والله تعالی اعلم

اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِيْنَ : یعنی مونږ دزقوم درخته ددی ظالمانو دپاره فتنه جوړه کړي ده ، په دی کی
دفتنی څخه مراد دځینو مفسرینو په نزد عذاب دی یعنی دا درخته یی دعذاب ذریعه جوړه کړي ده
لیکن داکثرو حضراتو وینا دا ده چی دلته دَ فتنی، ترجمه، ازمائش، او، امتحان کول زیات موزون
دی، مطلب دا دی چی ددی درختی په ذکر کولو سره مونږ دا امتحان اخیستل غواړو چی څوك په دی
ایمان راوړی اوڅوك په دی پوری مذاق کوی؟ چنانچی دعربو کفارپه دی امتحان کی ناکامه سول ، ددی
په ځای ددی چی ددی عذاب څخه وبیریږی اوایمان راوړی، دمسخرو اوټوقو طریقه یی اختیار کړه، په
روایتونو کی دی چی کله دقرآن کریم هغه ابتونه نازل سول په کوموکی چی کافرانوته دزقوم خوړلو ذکر
دی نو ابوجهل خپلو ملگروته وویل چی . ستاسی دوست (حضرت محمد ﷺ) وایی چی په اورکی یوه
درخته ده، حال دا دی چی اور خودرخته خوری، اوپه خدای قسم دی مونږ خوپه دی پوه یوچی زقوم
ماشی اوکوچوته وایی نوراځی اودا ماشی اوکوچی خوری (دُرِّ منثور ص ۲۷۷ ج۵)
په اصل کی زقوم په بربری ژبه کی ماشی اوکوچو ته وایی ، په دی وجه ده دمسخرو دا طریقه اختیار کړه
باری تعالی په یوه جمله کی ددی دواړو خبرو جواب ورکی چی ، اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِيْ اَصْلِ الْجَحِيْمِ : یعنی

زقوم خو دجهنم په بیخ کی یوه راختونکی درخته ده، په دی وجه ددی څخه مرادنه خرما اونه کوچی دی اونه دا اعتراض معقول دی چی په اورکی درخته څنګه کیدی سی؟ کله چی دغه درخته پیدا په اورکی سوه، نوالله ﷻ په دی کی داسی خصوصیات ایښی دی چی داپه اورکی دسوزیدو پرځای په دی سره نشو اونما پیدا کی، دنمونی په طور داسی ځوحیوانات موجوددی کم چی په اورسره ژوندی پاته کیدی سی اواور ده ته دسوزلو پرځای نوره نشو اونما ورکوی.

طَلْعُهَا كَاَنَّهٗ رُءُوْسُ الشَّيٰطِيْنِ : په دی آیت کی دزقوم میوی ته دشیطانانو دسرونو سره تشبیه ورکول سوي ده ځینو مفسرینو خودلته دشیاطین ترجمه په مارانو سره کړې ده ، یعنی دزقوم میوه په شکل کی داسی وی لکه دمار سر، په أردوکی دی ته ، ناګ پهن، دمار سر هم په دی وجه وایی، لیکن اکثره مفسرین فرمایی چی دلته دشیاطین څخه ددی معروفه معنٰی مراده ده، اومطلب دادی چی دزقوم میوه په خپله بدصورتی کی دشیطانانو دسرونو په شان وی، اوس دلته داشبهه نه دی کول په کار چی شیطان خو چالیدلی نه دی ، بیادده سره تشبیه ولی ورکول سوه ؟ په دی وجه چی دایو خیالی تشبیه ده، په محاوره کی بدصورت اوبدهیئت شیانوته دشیطان اوپیری سره تشبیه ورکول کیږی، ددی منشاء محض دانتها درجی بدصورتی بیانول وی، دلته هم تشبیه ددی نوعیت ده (روح المعانی وغیره)

دپاته سوو ایتونو مطلب دلته تفسیر څخه واضح دی.

وَلَقَدْ نَادٰىنَا نُوْحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيْبُوْنَ ﴿۷۵﴾ وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ

اومونږ ته اواز وکی نوح ﷺ نوڅه ښه رسیدونکی یُو مونږ په اواز ، او محفوظ کی مونږ دی او دده کور ددغه

الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۶﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ الْبٰقِيْنَ ﴿۷۷﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ

لوی بیری څخه ، اوکړل مونږ دده اولاد هم هغوی پاته کیدونکی ، اوپاته پریښووی مونږ په ده

فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿۷۸﴾ سَلٰمٌ عَلٰى نُوْحٍ فِي الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۹﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي

په وروسته خلقو کی ، سلام دی په نوح ﷺ په ټوله عالمیانو کی ، مونږ داسی بدله ورکوو

الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۸۰﴾ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸۱﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِيْنَ ﴿۸۲﴾

نیکی کوونکو ته ، هغه دی زمونږ دایماندارو بندګانو څخه ، بیا ډوب کړل مونږ نور.

**لنډتفسیر**: او مونږ نوح ﷺ دنصرت دپاره راوبللو (یعنی دعایی وکړه) نو (مونږ دده فریادرسی وکړه او) مونږ ښه فریاد اوریدونکی یو او مونږ دی او دده تابعین دډیر لوی غم څخه (کوم چی کفارو به دروا غجن کوی اوازار به یی ورته رسوی) نجات ورکی (چی په طوفان سره مو کفارغرق کړل او دده تابعین مو محفوظ کړل) اومونږ د دوی اولاد باقی پاته کی (دبل چا نسل ونه چلیدی) او مونږ دده دپاره په وروسته

راتلونکو خلګو کی دا خبره (داوړدی مودی دپاره) باقی پاته کړه چی سلام دی وی په نوح ﷺ باندی په عالم والا وو کی (یعنی خدای دی کړی چی په ده دټول اهل عالم انسانان، پیریان اوملائکی سلام لیږی) مونږ مخلصانو ته داسی بدله ورکوو، بیشکه هغه زمونږ په ایماندارو بندګانو کی وو، بیا مونږ نور خلک غرق کړل (یعنی دبلی طریقی خلک)

**معلومات اومسئلې:** په تیرو ایتونوکی ذکر سوی وه چی مونږ مخکی امتونوته هم بیرونکی پیغمبران لیږلی وه، لیکن اکثرو خلګو د دوی خبره ونه منله، په دی وجه دهغو انجام ډیر بد سو، اوس ددی ځای څخه دهغه اجمال څه تفصیل بیانیږی اوپه دی ضمن کی دځو پیغمبرانو واقعات بیان سوی دی، دټولو څخه اول په دی ایتونوکی دحضرت نوح ﷺ ذکر سوی دی، دحضرت نوح ﷺ واقعه په تفصیل سره، په سورة هود کی تیره سوي ده دلته یوځو خاص خبری کومی چی په خاص طور سره ددی ایتونو دتفسیر سره متعلق دی، دا لاندی ذکر کیږی.

وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ: کی فرمایل سوی دی چی حضرت نوح ﷺ مونږ ته اواز وکی، داکثرو مفسرینو دقول مطابق ددی څخه مراد دحضرت نوح ﷺ هغه دعاده کومه چی په سورة نوح کی ذکرده، یعنی، رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا: یعنی ای زما پروردګاره! په مځکه دکافرانو څخه یو اوسیدونکی هم مه پاته کوی، یاکومه چی په سورة قمرکی ذکرده یعنی، أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ: زه مغلوب یم زما مدد وکی، دا دعاحضرت نوح ﷺ دخپل قوم دمسلسل نافرمانی اوسرکښی څخه وروسته هغه وخت کړی وه، هرکله چی دده قوم دده پردرواغجن کولو باندی دبس کولو په ځای سرچپه دده دقتلولو منصوبه جوړه کړی وه.

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ. اومونږ باقی دده اولاد پاته کړل، داکثرو مفسرینو حضراتو په نزد ددی آیت مطلب دا دی چی دحضرت نوح ﷺ په زمانه کی چی کوم طوفان راغلی وو، په دی کی ددنیا اکثره ابادی هلاکه سوی وه، او ددی څخه وروسته دټولی دنیانسل دحضرت نوح ﷺ ددری زامنو څخه وچلیدی، دیوه زوی نوم یی سام وو او دده داولاد څخه دعربو اوفارس وغیره خلګو نسل پیداسو، د دوهم زوی نوم یی حام وو، او دده څخه دافریقی ملکونو ابادی په دنیا کی وغوړول سوه، ځینو حضراتو دهندوستان اوسیدونکی هم په دی نسل کی شامل کړی دی او د دریم زوی نوم یی یافث وو، دده څخه دترکو، مغولو اویاجوج ماجوج نسلونه سوی دی کوم خلک چی دحضرت نوح ﷺ په کښتی کی سپاره وه دطوفان څخه محفوظ سوی وه، په دوی کی دحضرت نوح ﷺ ددی دری زامنو څخه علاوه دبل چانسل نه دی چلیدلی.

البته ځینی علماء دکومو شمیر چی ډیرکم دی، ددی خبری قائل دی چی دحضرت نوح ﷺ طوفان په ټوله دنیا نه وو، بلکه صرف دعربو په مځکه راغلی وو، د دوی په نزد ددی آیت مطلب دا دی چی دعربو په مځکه کی صرف دحضرت نوح ﷺ اولاد باقی پاته سو، او د دوی څخه دعربو نسل وچلیدی، ددنیاپه نورو حصو کی دنورو دنسلونو چلیدو څخه په دی آیت سره نفی نه کیږی (بیان القرآن)

دمفسرینو یوه دریمه ډله دا وایی چی دحضرت نوح ﷺ طوفان خو په ټوله دنیا راغلی وو، لیکن ددنیا نسل صرف دحضرت نوح ﷺ دزامنو څخه نه بلکه دهغو ټولوخلګوڅخه چلیدلی دی کوم چی په کښتی کی دحضرت نوح ﷺ سره سپاره وه، دا ډله په آیت کی حصر حصرِ اضافی ګرځوی اودا وایی چی دلته

اصل مقصد دابیانول دي چي دوب سرو نسل ونه چلیدی (قرطبي) دقرآن کریم دسیاق په لحاظ دا دریم
قول ډیر کمزوری دی ، او اولنی قول دتولو ښخه ښه دی ، په دی وجه چي ددی تائید دځینو احادیثو ښخه
هم کیږي کوم چي امام ترمذی وغیره ددی آیت په تفسیرکی سیده په سیده دنبی کریم ﷺ ښخه روایت
کړي دی ، دحضرت سمره بن جندب ؓ ښخه روایت دی چي دوی ارشاد وفرمایه چي سام دعربو پلاردی
حام دحبشیانو پلاردی اویافث درومیانو ، امام ترمذی دی حدیث ته حسن ویلي دی اوحاکم ورته صحیح
ویلي دی (روح المعاني ص ۲۸ ج ۲۳)

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ * سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ : او مونږ دده دپاره په وروسته راتلونکو کی دا خبره
پاته کړه چي په حضرت نوح ﷺ دی سلام وی ، په عالم والاووکی ، ددی مطلب دا دی چي دحضرت نوح
ﷺ ښخه وروسته چي کوم خلګ پیدا سول دهغوی په نظرکی حضرت نوح ﷺ داسی معزز اومکرم جوړ
سو چي هغوی ترقیامته پوری دحضرت نوح ﷺ دپاره دسلامتی دُعا کوی ، چنانچي واقعه هم داسی ده
چي ټول هغه مذهبونه کوم چي دخپلو ځانونو نسبت اسماني کتابونو ته کوی ، ټول دحضرت نوح ﷺ
دنبوت اوتقدس قائل دی ، دمسلمانانو ښخه علاوه یهود اونصرانیان هم دی خپل پیشوا مني .

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾

او دده په لاری والاووکی دی ابراهیم ﷺ ، هرکله چي راغی خپل رب ته په صفا زړه سره ،

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ

هرکله چي وویل ده خپل پلار ته او دده قوم ته تاسی دڅه عبادت کوی؟ آیا دالله ښخه ماسوا دروغ

اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي

معبودان جوړول غواړی ، بیا څه خیال دی ستاسی په رب دمخلوقاتو؟ بیا یی وکتل یو وار په

النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَى

ستوروکی ، نو وې ویل زه ناجوړه کیدونکی یم ، نو واپس سول هغوی دده ښخه په شا ، پس ورننوته

آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ

دهغوی په بتانوکی،نو وې ویل تاسی خوری ولی نه ؟ تاسی ته څه سوی دی چي خبری نه کوی ؟ نو ننوته هغوی ته

ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا

وهونکی په ښی لاس باندی ، پس راغلل خلق ده ته په منډه بیریدونکی ، وې ویل ولی عبادت کوی دهغو

تَنْحِتُوْنَ ﴿۹۵﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۶﴾ قَالُوا ابْنُوْا لَهٗ بُنْيَانًا

چې تاسې يې تراش کوئ، او الله ﷻ پيدا کړي ياست تاسې او څه چې تاسې جوړوئ، وې ويل جوړه کې ده ته يوه آبادي

فَاَلْقُوْهُ فِي الْجَحِيْمِ ﴿۹۷﴾ فَاَرَادُوْا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَسْفَلِيْنَ ﴿۹۸﴾

بيا و غورځوئ دې په هغه سخت تيز اور کې، نو اراده يې وکړه د پاره تدبير، نو کړل مونږ دوئ لاندې

**لنډتفسير:** او د نوح ﷺ د طريقې والاو څخه (يعنې د هغو خلکو څخه کوم چې په اصولي عقيدو کې د نوح ﷺ سره متفق وه) ابراهيم ﷺ هم وو (د ده هغه واقعه د يادولو قابله ده) کله چې هغه په صفا زړه سره د خپل رب طرف ته متوجه سو (د صفا زړه مطلب دا دې چې د ده زړه د بدې عقيدې او د ريا د جذبې څخه پاک وو) کله چې ده خپل پلار ته او خپل قوم ته (کوم چې بت پرست وه) وفرمايل چې تاسې د څه (واهياتو) شيانو عبادت کوئ؟ ايا د دروغو معبودان د الله ﷻ څخه ماسوا (معبودان جوړول) غواړئ؟ نو ستاسې په رب العلمين باندې څه خيال دې؟ (يعنې تاسې چې کوم د هغه عبادت پريښې دې، نو ايا د هغه په معبود کيدو کې مو څه شبهه ده؟ يعنې اول خو داسې نه وه په کار، او که څه شبهه وي نو هغه ليرې کړئ، غرض دا چې د غسې بحث مباحثه کيدل ديو وار واقعه ده چې د دوئ يو خوشحالي راغله، قوم ده ته هم درخواست وکې چې زمونږ ميلې ته ولاړ سه) نو ابراهيم ﷺ ستورو ته د فکر په يو نظر سره وکتل او وې ويل چې زه بيمار کيدونکې يم (په دې وجه ميلې ته نه سم تللې) غرض دا چې هغو خلکو (د ده دا عذر وا وريدې) دې يې پريښې دوئ ولاړل (چې بر ناحقه به په ناروغي کې ده ته او د ده په وجه نورو ته تکليف وي) نو دې (يعنې ابراهيم ﷺ د دوئ بتانو ته ورننوتې او (د مسخرو په طوريې هغو ته) وويل چې ايا تاسې (دا چې ستاسې په مخکې خوراکونه ايښول سوي دي) خورئ ولې نه (او) تاسې لره څه وسوه، تاسې خبرې هم نه کوئ؟ بيايې په قوت سره پردوئ په وهلو شروع وکړه (او په تبر وغيره سره يې هغه مات رامات کړل) نو (هغه خلګ چې کله د دې څخه خبر سول نو) هغه خلګ ده ته په منډه (په بيړه او غصه کې) راغلل او (خبرې شروع سوې) ابراهيم ﷺ وفرمايل ايا تاسې د دې شيانو عبادت کوئ کوم چې په خپلو لاسونو تراش کوئ (نو چې څوک تاسې ته محتاج وي هغه به خداى څنګه وي؟) حال دا دې چې تاسې او ستاسې جوړ سوي دا شيان (تولو) الله ﷻ پيدا کړي دي (نو عبادت د هغه کول په کار دي) هغه خلګ (کله چې په مقابله کې مغلوب سول نو د غصې څخه يې په خپل مينځ کې) وويل چې د ابراهيم ﷺ د پاره يو آتش خانه جوړه کړئ (او په هغه کې اور بل کړئ) دې په دې بل کړي اور کې وروغورځوئ غرض دا چې هغو خلکو د حضرت ابراهيم ﷺ سره بد کول وغوښتل (چې دې هلاک کړي) نو مونږ د هغو تدبير ناکامه کې (چې قصه يې په سورة انبياء کې تيره سوې ده).

**معلومات او مسئلې:** د حضرت نوح ﷺ د واقعې څخه وروسته قرآن کريم د حضرت ابراهيم ﷺ د پاک ژوند دوې واقعې ذکر کړې دي، دواړې واقعې داسې دي په کومو کې چې حضرت ابراهيم ﷺ محض د الله ﷻ

دپاره لویې قربانۍ پیش کړی ، په دوی کی اوله واقعه کومه چی په دی ایتونوکی ذکر سوي ده ، دحضرت ابراهیم ﷺ په اورکی دغورځولو واقعه ده ، او ددی تفصیلات په سورة انبیاء کی تیر سوی دی البته دلته چی په کوم اندازکی دا بیان سوي ده ، په دی کی څو خبری دتشریح طلب دی .

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ : شِيعَةٌ په عربی ژبه کی هغه ډلی اوجماعت ته ویل کیږی دکوم افراد چی په انسانی نظریاتو اوطور طریقوکی یوشان وی او دلته ظاهره دا ده چی دشِيعَتِهِ ضمیر دحضرت نوح ﷺ ته راجع دی ، په دی وجه ددی مطلب دا سو چی حضرت ابراهیم ﷺ دځان څخه دمخکی پیغمبر حضرت نوح ﷺ په طریقه باندی وو او ددین په بنیادی اصولوکی په دواړوکی مکمل اتفاق وو او دا هم ممکنه ده چی د دواړوشریعتونه هم یوشان وی ، واضحه ده چی دځینو تاریخی روایتونو مطابق دحضرت نوح ﷺ او حضرت ابراهیم ﷺ په مینځ کی دوه زره شپږ سوه څلویښت ۲۲۴۰ کاله فاصله ده او د دواړو په مینځ کی دحضرت هود ﷺ اوحضرت صالح ﷺ څخه ماسوا بل نبی نه دی تیر سوی (کشاف ص۴۸ ج۴)

إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ : ددی برابر لفظی معنیٰ دا ده ، هرکله چی هغه راغی خپل پروردګار ته په صفا زړه سره ، اوپروردګار ته دراتلو څخه مراد دی ، دالله طرف ته رجوع کول ، دهغه طرف ته متوجه کیدل او دهغه عبادت کول ، ددی سره دَ ، صفا زړه، قیدیی ولګوی اواشاره یی کړي ده چی دالله ﷻ هیڅ عبادت ترهغه وخته پوری قابل قبول نه دی ترڅوچی دعبادت کوونکی زړه دغلطو عقیدو اوبدو جذباتو څخه پاك نه وی که دغلطی عقیدی سره څه عبادت وسی نو برابره خبره ده که عبادت کوونکی په دی کی هر څومره محنت کړی وی هغه قابل قبول نه دی ، دغه ډول که دعبادت کوونکی اصلی مقصد دالله ﷻ دخوشحالی دحاصلولو پرځای ځان ښوول وی یاڅه مادی منفعت وی نو دا عبادت قابل اعتبار نه دی ، دحضرت ابراهیم ﷺ رجوع الله ﷻ ته ددی تولو نورو شیانو څخه پاکه وه .

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ : ددی ایتونو نو منظر دا دی چی دحضرت ابراهیم ﷺ قوم یوه خاص ورځ (تهوار خوشحالی) نمانځله ، هرکله چی دغه ورځ راغله نو دوی حضرت ابراهیم ﷺ ته دعوت ورکی چی ته هم زمونږ سره په جشن کی دشرکت دپاره ولاړسه مقصدیی دا وو چی که حضرت ابراهیم ﷺ په دی جشن کی زمونږ سره شریك سی نوشاید چی زمونږ ددین څخه متاثره سی اودخپل دین دعوت پریږدی (دُرّ منثور وابن جریر وغیره) لیکن حضرت ابراهیم ﷺ ددی موقعی څخه بله فائده اخیستل غوښتل ، دده اراده داوه چی کله ټول قوم جشن نمانځلوته ولاړسی ، نو زه به د دوی بت خانوته ولاړسم اود دوی بتان به مات رامات کړم چی داخلګ بیرته راسی اودخپلو درواغجنو معبودانو دبی وسی عملی نقشه به په خپلو سترګو سره ووینی ، کیدی سی چی خپل بتان بی وسه ووینی او دچاپه زړه کی ایمان پیداسی او دشرك څخه توبه وکړی ، په دی غرض سره حضرت ابراهیم ﷺ د دوی سره دتللوڅخه انکار وکی لیکن دانکار طریقه یی دا اختیارکړه چی اول یی په ژور نظرسره ستوروته وکتل اوبیایی وویل چی زه ناروغ یم ، قوم دی معذور وګڼی اوپاته یی کی او دجشن کولو دپاره ولاړل .

ددی واقعی سره ډیر تفسیری اوفقهی بحثونه متعلق دی ، دلته ددی خلاصه دا ده .

**( ستورو ته دنظر کولو مقصد )**

دټولو څخه اول بحث خو دا دی چې حضرت ابراهیم ﷺ دجواب ورکولو څخه مخکې چې پرستورو نظر واچوی نو ددی مقصد څه وو ؟ ځینی حضراتو خو دا فرمایلی دی چې دا محض یوه اتفاقی خبره وه ، دځه اهمی خبری دسوچ کولو په وخت کی انسان ځینی وخت بی اختیاره دآسمان طرف ته ګوری ، څه وخت چې حضرت ابراهیم ﷺ ته په جشن کی دشرکت کولو دعوت ورکول سو ، نودی په دی سوچ کی راغی چې دا دعوت څنګه ردکی ؟ ددغه فکر په وخت کی ده بی اختیاره ددې ستورو طرف ته وکتل او ددی څخه وروسته یی جواب ورکی .

په ستورو دنظر اچولو داتشریح په ظاهره بی غباره معلومیږی لیکن دقرآن کریم داسلوب ترمخه دی ته صحیح ویل مشکل دی اول خو په دی وجه چې دقرآن کریم اسلوب دا دی چې هغه دواقعاتو صرف مهم اوضروری اجزاء بیان فرمایی اوغیر ضروری تفصیلات پریږدی ، په خپله په دی ایتونوکی دواقعی څو اجزاء محذوف دی ، تردی پوری چې ددی پوره پس منظر یی هم بیان نه کی ، په دی وجه داباور کول ممکن نه دی چې قرآن کریم دَواقعی پس منظر خو داوږدوالی په خیال سره پرېښی دی اویو قطعی غیر اختیاری آیت عمل دکوم چې دواقعی سره څه لیری تعلق هم نه وو هغه یی په پوره یوایت کی بیان کړی وی ، دوهم که دستورو په لیدوکی څه خاص حکمت پیش نظرنه وو ، بلکه یو غیر اختیاری عمل وو نو دعربی ژبی دقواعدو په بنا سره ، فَنَظَرَ نَظْرَةً اِلَي النُّجُومِ : ویل په کار وو ، فِي النُّجُوْمِ ، نه .

ددی څخه دا معلومه سوه چې ستورو ته په کتوکی څه خاص مصلحت دَحضرت ابراهیم ﷺ دنظر په وړاندی وو ، په دی وجه قرآن کریم په اهمیت سره ددی ذکرفرمایلی دی ، اوس هغه مصلحت څه وو؟ ددی په جواب کی اکثرو مفسرینو دا فرمایلی دی چې په اصل کی دحضرت ابراهیم ﷺ قوم دعلم نجوم ډیر شیدایان وه اوستورو ته به یی کتل او دخپلو کارونو تعین به یی کوی ، حضرت ابراهیم ﷺ چې دستورو طرف ته دکتلو څخه وروسته کوم جواب ورکی دهغه مقصد دا وو چې دقوم خلک داسی وګڼی چې حضرت ابراهیم ﷺ دخپلی ناروغی په باره کی چې څه فرمایی هغه څه هوایی خبره نه ده ، بلکه دستورو په چلند دفکر کولو څخه وروسته فرمایی ، که څه هم حضرت ابراهیم ﷺ بذات خود دعلم نجوم قائل نه وو ، لیکن په جشن کی دشرکت څخه دځان خلاصولو دپاره ده هغه طریقه اختیار کړه کومه چې دده په نظرکی زیاته قابلِ اعتماد وه اوچونکه دوی په ژبه سره دعلم نجوم څه حواله ورنه کړه اونه یی دا وښوول چې ستوروته په کت وسره زما مقصد دَعلم نجوم څخه مدد اخیستل دی ، بلکه صرف دفکرپه نظر سره یی ستورو ته وکتل ، په دی وجه په دی کی د دروغو هم څه اړخ را نه غی .

دلته دا شبهه کیدی سی چې دحضرت ابراهیم ﷺ په دی عمل سره دهغه کافرانو همت افزایی به سوی وی کوم چې نه یوازی دعلم نجوم قائل وه ، بلکهٔ ستوری یی ددنیاپه واقعاتو کی حقیقی مؤثر ګڼل ، لیکن ددی جواب دا دی چې همت افزایی خو به هلته کیده چې حضرت ابراهیم ﷺ وروسته دوی د دوی په ګمراهی خبردار کړی نه وای ، دلته خو دا ټول تدبیر صرف ددی دپاره کیدی چې دوی ته دتوحید دعوت ترزیات لا زیات په مؤثر اندازکی ورکی ، چنانچې دلږ وقفی څخه وروسته حضرت ابراهیم ﷺ

دقوم یوه یوه گمراهي په داگه بیان کړه، په دي وجه محضې په دي مبهم عمل سره دکافرانو دهمت افزایي څه سوال نه پیدا کیږي، دلته اصل مقصد په جشن کي دشرکت څخه خپل خان خلاصول وه چي دحق ددعوت دپاره زیاته اثر کوونکي فضاء پیداسي، ددي مقصد دپاره دایهام داطریقه زیاته پرحکمت مبني ده او په دي څه معقول اعتراض نه سي کیدی.

دستورو طرف ته دکتلو دا تشریح داکثرو مفسرینو څخه منقول ده اوحکیم الامت تهانوی رحمه الله هم په بیان القرآن کي دا اختیار فرمایلی دی.

**(دعلمِ نجوم شرعي حیثیت)**

ددي آیت دوهمه مسئله داده چي دعلم نجوم شرعي حیثیت څه دی؟ دلته لنډ ددي سوال جواب نقل کیږي داخو یو طې شده حقیقت دی چي الله ﷻ په لمر، سپوږمي اوستورو کي څه داسي خاصیتونه ایښي دي کوم چي پرانساني ژوند اثر غورځوي په دي کي ځیني خاصیتونه داسي دي کوم چي هرسړی لیدی سي، مثلاً دلمر دنژدي والي اولیري والي څخه یخ او گرمي پیداکیدل، دسپوږمي دکمي اوزیادت څخه په سمندرکي مد اوجذر پیدا کیدل، اوس دځیني حضراتو وینا خو دا ده چي ددي ستورو خاصیتونه صرف هغه دي کوم چي په عامه مشاهده سره معلومیږي او دځینو خلکو وینا دا ده چي ددي څخه علاوه هم دستورو دگردش څه داسي خواص وي چي دانسان دژوند پراکثرو معاملو اثر غورځوي، دیو انسان دپاره دستوري په یوخاص برج کي تلل دخوشحالیو اوکامیابیو سبب جوړیږي، اودچا دپاره دغمونو اوناکامیو، بیا ځیني خلک خودا ستوري دکامیابیو اوناکامیو په معامله کي حقیقي مؤثر مني اوځیني خلک داوایي چي مؤثر حقیقي خو الله ﷻ دی، مگر ده ستورو ته داسي خواص ورکړي دي، په دي وجه ددنیا دنورو اسبابو په شان دا هم دانسان دکامیابیو اوناکامیو یو سبب وي.

ترکومه پوري چي دهغو خلکو تعلق دی، کوم چي ستوري حقیقي مؤثر مني، یعني داسي گڼي چي ددنیا انقلابات اوواقعات دستورو له کبله دي ستوري ددنیا دټولو واقعاتو فیصلي کوي نوبیشکه دهغوي خیال غلط اوباطل دی اودا عقیده انسان دشرك حدته رسوي، عربو به دباران په باره کي دا عقیده درلوده چي یوخاص ستوری (کوم ته چي به یي، نَوْء، ویل) باران راولي اودباران دپاره هغه دحقیقي مؤثر حیثیت لري، نبي کریم ﷺ ددي عقیدي سخت تردید وفرمایی چي وضاحت یي په احادیثو کي موجود دی.

پاته سول هغه خلک کوم چي په دنیوي واقعاتو کي حقیقي مؤثر خوالله ﷻ مني، لیکن ددي سره ددي خبري هم قائل دي چي الله ﷻ ستورو ته داسي خواص ورکړي دي کوم چي دسبب په درجه کي پرانساني ژوند اثر انداز کیږي لکه څنگه چي دباران اوورونکي خو الله ﷻ دی، لیکن ددي ظاهري سبب وریځ ده، دغه ډول دکامیابیو اوناکامیو اصلي سرچینه خو دالله ﷻ مشیت دی، لیکن دا ستوري ددي کامیابیو اوناکامیو سبب جوړیږي، نو داخیال شرك نه دی او دقرآن او حدیث څخه نه ددي خیال تصدیق کیږي اونه تردید، په دي وجه دا څه بعیده نه ده چي الله ﷻ دستورو په گردش، ختلو اولویدلو کي څه داسي اثرات ایښي وي، لیکن ددي اثراتو دلټون کولو دپاره دعلم نجوم حاصلول، پردي علم اعتماد او ددي

په بنا دَمستقبل په باره کی فیصلی کول ، په هرحال ممنوع اونا جائز دی اوپه احادیثوکی ددی ممانعت راغلی دی ، دحضرت عبد الله ابن مسعود ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی .

اِذَا ذُكِرَ الْقَدَرُ فَاَمْسِكُوْا وَاِذَا ذُكِرَتِ النُّجُوْمُ فَاَمْسِكُوْا وَاِذَا ذُكِرَ اَصْحَابِیْ فَاَمْسِكُوْا .

(تخریج احیاء العلوم للعراقی بحواله طبرانی وَهُوَ حدیث حسنه العراق)

هرکله چی دتقدیر ذکرخیرل کیږی نو منع سی اوهرکله چی دستورو دذکر خیرل کیږی نو منع سی (یعنی په دی بحثونوکی زیات غور خوض اوبحث او مباحثه مه کوی) اوکله چی زما داصحابو (یعنی د دوی په مینځ کی داختلافاتو وغیره) ذکر خیرل کیږی ، نو منع سی .

او دحضرت فاروق اعظم ﷺ ارشاد دی ، تَعَلَّمُوْا مِنَ النُّجُوْمِ مَا تَهْتَدُوْنَ بِهٖ فِی الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ثُمَّ اَمْسِكُوْا (احیاء علوم الدین للغزالی)

دستورو علم دومره حاصل کړی چی ددی په ذریعه تاسی په وچه اوسمندر کی لاری وپیژنی ، ددی څخه وروسته منع سی .

په دی ممانعت سره دستورو دخاصیتونو اواثرونو څخه انکار نه لازمیږی لیکن په دی اثارو اوخواص پسی کیدل او د دوی په لټون کی قیمتی وخت بربادول منع سوی دی ، امام غزالی رحمه الله په احیاء العلوم کی په دی تفصیل سره بحث کړی دی ، ددی ممانعت یی بی شمیره حکمتونه ښوولی دی .

دعلم نجوم ممنوع اومذموم کیدو اولنی حکمت خو دا دی چی هرکله په دی علم کی دانسان انهماک زیاتیږی نو تجربه دا ده چی هغه په کراره کراره ستوری هرڅه وګنی او داشی دی په کراره کراه دستورو حقیقی مؤثره کیدو مشرکانه عقیدی طرف ته بوزی .

دوهم حکمت دا دی چی که په ستوروکی الله ﷻ څه خواص اواثار ایښی هم وی نو ددی دیقینی علم زمونږ سره ماسوا دوحی څخه بله لارنسته ، دحضرت ادریس ﷺ په باره کی په احادیثوکی راغلی دی چی دوی ته الله ﷻ دا قسم څه علم ورکړی وو ، لیکن اوس هغه علم دکوم بنیاد چی په وحی الٰهی دو دنیا څخه ورك سوی دی ، اوس دعلم نجوم دماهرانو سره چی څه دی ، هغه محض قیاسونه اندازی اوتخمینی دی دکومو څخه چی څه یقینی علم نه سی حاصلیدی ، دا وجه ده چی دنجومیانو بی شمیره پیش ګویانی هره ورځ غلطی ثابتیږی ، چا ددی علم په باره کی ښه تبصره کړي ده .

مُفِیْدُهٗ غَیْرُ مَعْلُوْمٍ وَمَعْلُوْمُهٗ غَیْرُ مُفِیْدٍ : یعنی ددی علم څومره حصه چی مفیده کیدی سی هغه چانه معلومه نه ده اوڅومره چی خلګو ته معلومه ده ، هغه فائده منده نه ده .

علامه الوسی رحمه الله په روح المعانی کی دتاریخی واقعاتو داسی ډیر مثالونه پیش کړی دی په کوموکی چی دعلم نجوم دمسلمه قواعدو لاندی یوه واقعه څنګه پیښیدل په کار وه ، په حقیقت کی دهغه بالکل برعکس پیښه سوي ده چنانچی کومو لویو لویو خلګو چی په دی علم کی خپل عمرونه ختم کړی دی ، هغوی اخر په دی وینا مجبور سوی دی چی ددی علم انجام دقیاس اوتخمین څخه مخ ته هیڅ نسته ، یو مشهور منجم کوشیار دیلمی په علم نجوم باندی په خپل کتاب المجمل فی الاحکام کی لیکلی دی .

علم نجوم یوغیر مدلّل علم دی او په دی کی دانسان دوسوسو اوګمانونو دپاره لوی ګنجائش دی (روح

المعاني ص ۱۱۶ ج ۲۳)
علامه الوسی رحمه الله نور هم دنجوم ددیرو عالمانو دا قسم اقوال نقل کړی دی ، په هرحال دا خبره ثابته سوې ده چې علم نجوم څه یقیني علم نه دی او په دی کی دغلطو بی حسابه احتمالات وی ، لیکن کیږی دا چی کوم خلک ددی علم په تحصیل کی لګیدلی وی ، هغوی دی ته بالکل دقطعي اویقیني علم درجه ورکوی ، په دی بنادمستقبل فیصلی کوی ، په دی وجه دنورو په باره کی دښه اوبد رایی قائموی او دټولوڅخه زیات دا چی ددی علم درواغجن ګمان ځینی وخت انسان دعلم غیب دعوو ته رسوی اوظاهره ده چی په دی کی هریو شی بی شمیره فسادونه پیدا کوونکی دی .
دعلم نجوم دممانعت دریمه وجه دا ده چی دا خوږ عمر په یوبی فائدی کارکی دخرخ کولو برابر دی ، کله چی ددی څخه څه نتیجه په یقیني ډول نه سی حاصلیدی ، نو ظاهره ده چی ددنیاپه کارونوکی دا علم دومره مددګار کیدی نه سی ، اوس خامخا په یو بی فائدی شی پسی کیدل داسلامی شریعت دروح اومزاج بالکل خلاف ده ، په دی وجه دا منع سوی دی .

**( دحضرت ابراهیم علیه السلام دناروغي مطلب )**

ددی آیت متعلق دریمه مسئله دا ده چی حضرت ابراهیم علیه السلام دخپل قوم ددعوت په جواب کی چی کوم ، اِنِّیْ سَقِیْمٌ (زه ناجوړی یم) وفرمایل نوآیا حضرت ابراهیم علیه السلام دغه وخت واقعي ناجوړی وو؟ په قرآن کریم کی ددی متعلق هیڅ وضاحت نسته ، لیکن دصحیح بخاری دیوحدیث څخه معلومیږی چی دی دغه وخت داسی ناروغ نه وو چی دقوم سره نه سوای تللی ، په دی وجه داسوال پیداکیږی چی حضرت ابراهیم علیه السلام دا خبره څنګه ارشاد وفرمایله ؟
ددی جواب دجمهورو مفسرینو په نزد دا دی چی په حقیقت کی ددی الفاظو په ذریعه حضرت ابراهیم علیه السلام تَوْرِیَه کړی وه ، دتوریی مطلب دا دی ، یوه داسی خبره کول کومه چی په ظاهره دواقعي څخه خلاف وی لیکن ویونکی ددی څخه داسی یوه لیری معنٰی مراد اخیستی وی ، کومه چی دواقعي مطابق وی ، دلته حضرت ابراهیم علیه السلام چی کومه جمله ارشاد فرمایلی دی ، ددی ظاهری مطلب خو دا دی چی ، زه دا وخت ناجوړی یم .
لیکن دده اصل مراد دانه وو ، اوس اصل مراد څه وو؟ ددی په باره کی مفسرینو مختلفی خبری کړی دی ځینی فرمایی چی ددی څخه دده مقصد هغه طبعي تنګی وه کومه چی ده ته دخپل قوم په مشرکانه حرکاتو لیدو پیدا کیده ، ددی تائید ددی څخه هم کیږی چی دلته دسَقِیْمٌ لفظ استعمال سوی دی کوم چی دَ، مریض، په مقابله کی ډیر کمزوری لفظ دی ، اومطلب یی په پښتو کی داسی ادا کیدی سی چی ، زما طبیعت ناسازه دی ، ظاهره ده چی په دی جمله کی دطبعي تنګی هم پوره ګنجائش په مطلب کی پیدا کیدی سی .

---

اوځینی حضرات فرمایی چی دَ، اِنِّیْ سَقِیْمٌ : څخه دحضرت ابراهیم علیه السلام مقصد دا وو چی ، زه ناجوړی یم څکه چی په عربی ژبه کی داسم فاعل صیغه ډیره دمستقبل دزمانی دپاره استعمالیږی ، په قرآن کریم کی نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی فرمایی ، اِنَّكَ مَيِّتٌ وَّاِنَّهُمْ مَّيِّتُوْنَ : ددی ظاهری الفاظو ترجمه داسی هم

کیدی سی چی ، ته هم مړ یی اوهغه هم مړه دی ، لیکن ظاهره ده چی دلته مراد دامعنی ده چی ، ته دم مړکیدونکی یی اوهغوی هم مړه کیدونکی دی ، دغه ډول دَ، اِنِّیْ سَقِیْمٌ، معنی حضرت ابراهیم ﷺ دامراد اخستی وه چی ، ناجوړی یم، اودایی څکه وفرمایل چی دمرگ څخه مخکی مخکی دهرسړی ناجوړه کیدل یقینی خبره ده، که چاته ظاهری ناروغی نه وی خوبیا هم دمرگ څخه لږ مخکی دانسان په مزاج کی خلل واقع کیدل ډیر ضروری دی.

اوکه دچا زړه په دی تاویلاتو مطمئن نه وی نودتولو څخه ښه توجیه دا ده چی دحضرت ابراهیم ﷺ طبیعت دغه وخت په واقع کی لږ یادیر ناسازه وو، لیکن ناروغی یی داسی نه وه چی په جشن کی دشرکت څخه مانع وه ده دخپل طبیعت دمعمولی ناسازی ذکر په داسی ماحول کی وکی چی اوریدونکو دا وگڼله چی ده ته څه لویه ناروغی لگیدلی ده چی دهغه په وجه دی واقعی زمونږ سره نه سی تللی ، دحضرت ابراهیم ﷺ دتوریی ددې تشریح څخه دا هم واضحه کیږی چی دصحیح بخاری په یوحدیث کی دحضرت ابراهیم ﷺ دارشاد ، سَقِیْمٌ، دپاره چی کوم دَ، کَذِبَة، ‹دروغ› الفاظ استعمال سوی دی ، ددی څخه مراد ، توریه، ده چی ظاهری شکل یی دروغ وی ، لیکن دمتکلم دمراد په لحاظ سره دا دروغ نه وی ، په خپله ددی حدیث په څینو روایتونو کی دا الفاظ هم راغلی دی .

مَا مِنْهَا كَذِبَةٌ اِلاَّ مَا حَلَّ بِهَا عَنْ دِيْنِ اللهِ : په دی کی یو دروواغ هم داسی نه دی کوم چی دالله ﷻ ددین دمدافعت اوحمایت په باره کی نه وی ویل سوی .

دی الفاظو په خپله داواضحه کړې ده چی دلته ، کذب ، دخپلی عامی معنی څخه جلا مطلب لری ، ددی حدیث په حقله څه قدرتفصیلی بحث په سورة انبیاء کی ترایت، قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيْرُهُمْ : لاندی تیر سوی دی

**دتوریې شرعي حکم:** ددی ایتونو څخه دا مسئله راوزی چی دضرورت په مواقعو باندی توریه کول جائز دی ، توریه یوه خو قولی وی ، یعنی داسی خبره کول چی ظاهری مطلب یی دواقعی څخه خلاف وی اوباطنی مرادیی دواقعی مطابق وی اویوه توریه عملی وی، یعنی داسی عمل کول دکوم مقصد چی لیدونکی یو څه گڼی اوپه حقیقت کی دده مقصد یوبل وی ، دی ته ایهام هم ویل کیږی دحضرت ابراهیم ﷺ ستورو ته کتل ‹داکثرو مفسرینو دقول مطابق› ایهام وو اوخپل ځان ته ناروغ ویل یی توریه وه.

دضرورت په مواقعو باندی دتوریی دا دواړه قسمونه په خپله دنبی کریم ﷺ څخه ثابت دی ، څه وخت چی دوی دهجرت دپاره تشریف وړی اومشرکان د دوی په تلاښ کی لگیدلی وه ، نو په لاره کی یو سړی دحضرت ابوبکر صدیق ﷛ څخه دنبی کریم ﷺ په باره کی پوښتنه وکړه چی ، دا څوك دی؟ حضرت صدیق اکبر ﷛ جواب ورکی ، هُوَهَادٍ يَهْدِيْنِيْ ‹دا زما رهنما دی ماته لار راښیی› اوریدونکی دا وگڼله چی عام لار ښوونکی رهنما ورڅخه مراد دی ، په دی وجه یی پرېښووی او ولاړی ورڅخه، حال دا دی چی دحضرت صدیق ﷛ مراد داوو چی دینی اوروحانی رهنما دی ‹روح المعانی›

دغه ډول حضرت کعب بن مالك ﷛ فرمایی چی نبی کریم ﷺ ته به دجهاد دپاره کوم طرف ته تلل وو نو دمدینی منوری څخه دوتلو په وخت کی به مخالف طرف ته وتی چی لیدونکو ته صحیح طرف معلوم نه سی ‹صحیح مسلم وغیره› دا عملی توریه او ایهام وو .

مزاح او خوش طبعي په موقع هم د نبي کريم ﷺ څخه توريه ثابته ده، په شمائل ترمذي کې روايت دی چې نبي کريم ﷺ يوې بوډۍ ښځې ته مزاحًا وفرمايل، هيڅ يوه بوډۍ ښځه به جنت ته نه سي تللی، هغه ښځې چې داواوريدل نو ډيره پريشانه سوه، نو حضور ﷺ يې تشريح وفرمايله چې د بوډاګانو جنت ته د ننه تللو مطلب دا دی چې هغه به د زوړوالي په حالت کې جنت ته نه ځي البته ځوانانې به سي نو ځي به.

د دې څخه د وروسته ايتونو مطلب د لنډ تفسير څخه واضح دی او دواقعې تفصيلات په سورة انبياء کې تير سوي دي.

وَقَالَ اِنِّیْ ذَاهِبٌ اِلٰی رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ ﴿۹۹﴾ رَبِّ هَبْ لِیْ مِنَ

او وې ويل زه ځم خپل رب طرف ته هغه به ما ته لار وښيي، اې ربه! را کړې ما ته

الصّٰلِحِیْنَ ﴿۱۰۰﴾ فَبَشَّرْنٰهُ بِغُلٰمٍ حَلِیْمٍ ﴿۱۰۱﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْیَ قَالَ

نيک زوی، بيا خوشخبري ورکړه مونږ ده ته په يو هلک زغم لرونکي، بيا چې ورسيدی دده سره ګرځيدو ته وې ويل

یٰبُنَیَّ اِنِّیْ اَرٰی فِی الْمَنَامِ اَنِّیْ اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰی قَالَ

اې زويه! زه وينم په خوب کې چې تا ذبح کړم نو ته څه وينې؟ وې ويل

یٰاَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِیْ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِیْنَ ﴿۱۰۲﴾

اې پلاره! وکړه څه چې تا ته حکم کيږي ته به ما پيدا کې که الله ﷻ وغواړي د صبر کوونکو څخه،

فَلَمَّآ اَسْلَمَا وَتَلَّهٗ لِلْجَبِیْنِ ﴿۱۰۳﴾ وَنَادَیْنٰهُ اَنْ یّٰۤاِبْرٰهِیْمُ ﴿۱۰۴﴾ قَدْ

بيا چې کله دواړو حکم ومنی او څملوی يې دی پرمخې، او مونږ ده ته اواز وکې چې اې ابراهيم ﷺ! تا

صَدَّقْتَ الرُّءْیَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۱۰۵﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ

رښتيا کې خوب مونږ دغسې بدله ورکوو نيکي کوونکو ته، بيشکه دا دی

الْبَلٰٓؤُا الْمُبِیْنُ ﴿۱۰۶﴾ وَفَدَیْنٰهُ بِذِبْحٍ عَظِیْمٍ ﴿۱۰۷﴾ وَتَرَكْنَا عَلَیْهِ فِی

ښکاره ازميښت، او بدله ورکړه مونږ ديو حيوان په ذبح کولو لويه، او باقي پاته کړه مونږ په ده

الْاٰخِرِیْنَ ﴿۱۰۸﴾ سَلٰمٌ عَلٰۤی اِبْرٰهِیْمَ ﴿۱۰۹﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۱۱۰﴾

په وروسته خلقو کې، چې سلام دی په ابراهيم ﷺ، مونږ داسې ورکوو بدله نيکي کوونکو ته،

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۱۱﴾ وَبَشَّرْنٰهُ بِإِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ

هغه دی زمونږ دایماندارو بندګانو څخه ، او خوشخبری ورکړه مونږ ده ته په اسحق چې نبی به

الصّٰلِحِينَ ﴿۱۱۲﴾ وَبٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰٓى إِسْحٰقَ ۖ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ

وی دصالحانو ، اوبرکت وزکی مونږ ده ته او اسحق ته او د دواړو په اولاد کی دی نیکی کوونکی

وَّظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ مُبِيْنٌ ﴿۱۱۳﴾

او بد کاره هم په خپل حق کی ښکاره .

تفسیر: اوابراهیم ﷺ هرکله چی ددی خلګو دایمان راوړلو څخه مایوسه سو نو، وي ویل چی زه خو (ستاسی څخه هجرت کوم) دخپل رب (په لاره کی) یوطرف ته ځم هغه به ما (ښه ځای ته) ورسوی (چنانچی شام ته ورسیدی او دا دعا یی وکړه چی) ای زماربه! ماته یونیك اولاد را کړی ، نو مونږ ده ته دیو حلیم المزاج زوی خوشخبری ورکړه (او دغه اولاد پیدا سو اوهوښیار سو) نو کله چی دغه هلك داسی عمر ته ورسیدی چی دابراهیم ﷺ سره دګرځیدو سو نوابراهیم ﷺ یوخوب ولیدی چی زه دازوی دخدای په حکم سره ذبح کوم اودا ثابته نه ده چی غاړه یی پریکړی هم ولیده اوکه نه ، غرض دا چی چی ویښ سو نو دا یی دالله ﷻ حکم وګنی ځکه چی دانبیاؤ خوب هم وحی وی او ددی حکم دتعمیل دپاره تیار سو ، بیا یی دا سوچ وکی چی خدای خبر زما زوی په دی باره کی څه وایی ، دده خبرول یی ضرری وګڼل ، په دی وجه یی هغه ته) وفرمایل چی زویه! زه وینم چی زه تا (دالله ﷻ په حکم) ذبح کوم ، نو ته هم سوچ وکړه ستا څه رایه ده؟ هغه وویل پلاره! (په دی کی زما څخه دپوښتنی څه خبره ده کله چی تاته دخدای (د طرف څخه حکم سوی دی نو) تا ته چی حکم سوی دی هغه (بلا تامل) وکړه، انشاء الله (ته به ما دصبر کوونکو څخه ووینی، غرض کله چی دواړو (دخدای حکم) ومنی اوپلار زوی (دذبح کولو دپاره) پرمخی څملوی او (غوښتل یی چی غاړی وریریکړی اودغه وخت) مونږ دوی ته اواز وکی چی ای ابراهیمه! (شاباش) تاخوب ډیر ښه رښتیا کی (یعنی په خوب کی چی درته کوم حکم سوی وو دخپل طرف څخه دی په هغه پوره عمل وکی اوس مونږ داحکم منسوخ کوو ، نو دی پریږده ، غرض هغه یی پریښووی اوهغه بالکل محفوظ سو لوړی درجی ورته پرهغه بالا ورکول سوی) مونږ مخلصانو ته داسی بدله ورکوو (چی د دواړو جهانو راحت ورته ورکوو) په حقیقت کی داوو لوی (امتحان) (کوم چی بغیر دکامل مخلص څخه بل نه سی برداشت کولی ، نو مونږ په داسی امتحان کی په پوره ختلو باندی بدله هم ډیره لویه ورکړه اوپه دی کی چی څنګه امتحان دابراهیم (وو ، دغه ډول داسماعیل ﷺ هم وو ، نوپه بدله کی دغه دواړه شریك وه) اومونږ یوه لویه ذبیحه ددی په بدله کی ورکړه (چی دحضرت ابراهیم ﷺ په لاس هغه ذبح سوه) او مونږ په وروسته راتلونکو کی دا خبره د دوی دپاره پاته کړه چی پرابراهیم ﷺ دی سلام وی (چنانچی دده دنوم سره تراوسه ﷺ ویل کیږی) مونږ مخلصانوته داسی بدله ورکوو (چی هغوی دخلګو ددعاګانو او

دسلامتي دخوشخبرو مركز جوړ وو) بيشكه هغه زمونږ دايماندارو بندگانو څخه وو اومونږ (يوانعام په هغه دا وكي چي) ده ته مو داسحق ﷺ خوشخبري وركړه چي نبي اودنيك بختو څخه به وي اومونږ په ابراهيم ﷺ باندي اوپر اسحق ﷺ باندي بركتونه نازل كړل (ددي بركتونو څخه يو دا دي چي د دوي نسل ډير خپور سو او د دوي په نسل كي ډير انبياء پيدا سول) او (بيا مخ ته) ددي دواړوپه نسل كي څيني ښه هم دي اوڅيني داسي هم كوم چي (بدي كوي) ښكاره خپل نقصان كوي .

**معلومات اومسئلي : دزوي دقرباني واقعه** : په دي ايتونوكي دحضرت ابراهيم ﷺ دپاك ژوند يوه بله مهمه واقعه بيان سوي ده ، په كومه كي چي حضرت ابراهيم ﷺ دخپل يو زوي قرباني پيش كړه ، دواقعي بنيادي اجزاء دلته تفسير څخه واضح كيږي ، څيني تاريخي تفصيلات به دايتونو ترتفسير لاندي راسي .

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي (او ابراهيم ﷺ وويل چي زه خو دخپل رب طرف ته ځم) داخبره حضرت ابراهيم ﷺ هغه وخت ارشاد فرمايلي ده كله چي دي دخپل وطن دخلگو څخه بالكل مايوسه سو اوهلته دده دخور يي حضرت لوط ﷺ څخه ماسوا بل چا په ده ايمان رانه وړي ، درب طرف ته دتللو ، څخه مراد دا دي چي زه دار الكفر پريږدم ، يو داسي ځاى ته به ځم كوم ځاى ته چي ماته دخپل رب دطرف څخه حكم سوي دي ، او كوم ځاى چي زه دخپل رب عبادت كولي سم ، چنانچي دوي دخپله پاكه بي بي حضرت ساره ﷺ اوخپل خور يي حضرت لوط ﷺ دځان سره كړل ، په سفر روان سول او دعراق په مختلفو حصو باندي تير سول او اخر شام ته يي تشريف يووړي ، په دي ټول وخت كي دحضرت ابراهيم ﷺ هيڅ اولادنه وو سوى ، په دي وجه دوي هغه دعا وكړه دكوم چي په راتلونكي آيت كي ذكردي ، يعني ، رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ : اي پروردگاره ! ماته نيك اولاد را كړي ، چنانچي دده دا دعا قبوله سوه اوالله ﷻ دوي ته ديوه اولاد دپيدا كيدو خوشخبري وركړه .

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ : نو مونږ دوي ته ديوحليم المزاج زوي خوشخبري وركړه ، حليم المزاج يي وفرمايل اواشاره يي وكړه چي دانوي پيدا كيدونكي بچي به په خپل ژوندكي دداسي صبر ، ضبط اوبردباري مظاهره وكړي ، چي دنيابه دده مثال پيش نه كړل سي ، ددي بچي دپيدا كيدو واقعه داسي وسوه چي كله حضرت ساره ﷺ دا وليدل چي زما څخه هيڅ اولاد ونه سو نوهغې داسي وگڼله چي زه وچه سوي يم ، بل خوا دمصر فرعون حضرت ساره ﷺ ته خپله لورچي نوم يي هاجره ﷺ وه ، دخدمت دپاره وركړي وه ، حضرت ساره ﷺ هم داهاجره ﷺ حضرت ابراهيم ﷺ ته وركړه اوحضرت ابراهيم ﷺ نكاح ورسره وكړه ، دحضرت هاجره ﷺ څخه دا صاحبزاده پيدا سو او نوم يي ورله اسماعيل ﷺ كښېښوى .

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ : نو كله چي دغه هلك داسي عمر ته ورسيدى چي دابراهيم ﷺ سره گرځيدى راگرځيدى نو ابراهيم ﷺ وفرمايل ، زويه ! ما په خوب كي وليدل چي زه تاذبح كوم ، دځينو روايتونو څخه معلوميږي چي داخوب حضرت ابراهيم ﷺ دري ورځي پرلپسي وليدي (قرطبي) او دا خبره ثابته سوي ده چي دانبياء عليهم السلام خوب وحي وي ، په دي وجه ددي خوب مطلب دا وو چي دالله ﷻ دطرف څخه حضرت ابراهيم ﷺ ته حكم سوى دي چي خپل دغه يو زوي ذبح كړه ، دا حكم سيده په سيده ديوې ملائكي وغيره په ذريعه هم نازليدى سواى ليكن په خوب كي

دښوولو حکمت په ظاهره دا وو چې دَحضرت ابراهیم ﷺ اطاعت شعاري په خپل کمال سره ظاهره سي، دخوب په ذريعه په ورکول سوي حکم کې دانسان دنفس دپاره دتاويلاتو ډير امکان وي ، لیکن حضرت ابراهيم ﷺ دتاويلاتو دلاري دَاختيارولو پرځاي دالله ﷻ دحکم په مخ کې سر دتسليم کښته کې (کیښ) ددي څخه علاوه دلته دالله ﷻ اصل مقصدنه دحضرت اسمٰعيل ﷺ ذبح کول وو، بلکه منشاء داحکم ور کول وو چې دخپل طرف څخه دده دَذبحه کولو ټوله تياري وکړه ، دده دذبح کولو اقدام وکړه، اوس که دا حکم يې زباني ورکولی نوپه دي کې به دومره ازميښت نه وو، په دي وجه په خوب کې يې ورته وښوول چې هغه زوي ذبح کوي ، په دي سره حضرت ابراهيم ﷺ دا وګڼله چې دذبح حکم سوي دي او هغه په پوره ډول سره ذبح کولوته تيارسو، په دي وجه ازمائش هم پوره سو اوخوب هم رښتيا سو، دا خبره که دزباني حکم په ذريعه راغلې واي ، نويا خوبه ازميښت نه وو يابه حکم وروسته منسوخ کول غوښتل .

دا امتحان څومره سخت وو ؟ دي طرف ته داشاري کولو دپاره دلته الله ﷻ دَ، فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ: الفاظ زيات کړل ، يعني په ارمانونوسره دغوښتل سوي دي زوي دقرباني کولو حکم هغه وخت ورکول سو کله چې دا زوي دخپل پلارسره دګرځېدو قابل سو او دپرورش دمشقتونو دبرداشت کولو څخه وروسته اوس وخت راغلی وو چې هغه دمټانو قوت جوړ سي اودپلار کومکي ثابت سي ، مفسرينوليکلي دي چې دغه وخت دحضرت اسمٰعيل ﷺ عمر ديارلس کاله وو اوځيني مفسرين فرمايي چې بالغ سوي وو (مظهري)

فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى ( نو ته هم سوچ وکړه چې ستاڅه رايه ده؟ حضرت ابراهيم ﷺ دحضرت اسماعيل ﷺ څخه ددي خبري پوښتنه په دي وجه ونه کړه چې دالله ﷻ دحکم په تعميل کې دده څه تردد وو، بلکه يو هغه دخپل زوي څخه امتحان اخيستی چې هغه په دي ازميښت کې ترکومه حده پوري پوره خيژي ، دوهم دانبياء ﷺ طرز هميشه دا وي چې هغوي داحکام الهي داطاعت دپاره هميشه تيار وي ، ليکن داطاعت دپاره هميشه لارهغه اختياروي کومه چې په حکمت اوحتى المقدور په سهولت باندي مبني وي ، که حضرت ابراهيم ﷺ داول څخه دخه ويلو څخه بغير دزوي په ذبح کولو شروع سوي واي ، نو دا به د دواړو دپاره دمشکل سبب واي ، اوس دا خبره دوي دمشوري په اندازکي زوي ته ذکرکړه چې زوي ته د اول څخه دالله ﷻ داحکم معلوم سي نو هغه به دذبح کولو دتکليف تيرولو دپاره داول څخه تيارسي دارنګه که دزوي په زړه کې څه تردد وي نوپوه به سي (روح ، بيان القرآن) ليکن هغه زوي هم دالله ﷻ دخليل زوي وو او ده په خپله درسالت په منصب باندي فائز کيدل وو هغه په جواب کې وويل .

يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ (پلاره! دکومي خبري چې تاته حکم درکول سوي دي ، هغه وکړه) په دي سره دحضرت اسماعيل ﷺ دبې مثاله جذبې دجان نثاري شهادت ورکول کيږي ، ددي څخه علاوه دا هم معلوميږي چې په دي کوم سني کې الله ﷻ ده ته څومره ذهانت اوڅومره علم ورکړی وو، حضرت ابراهيم ﷺ ده په مخکې دالله ﷻ دڅه حکم حواله نه وه ورکړې ، بلکه محض ديو خوب ذکر يې فرمايلی وو ليکن حضرت اسماعيل ﷺ پوه سو چې دانبياء ﷺ خوب وحي وي اودا خوب هم په حقيقت کې دالله ﷻ دحکم يوشکل دي ، چنانچې ده په جواب کې دَخوب په ځاي دحکم الهي ذکر وفرمايل .

**دوحي غيرِ متلو ثبوت** : په دي سره دهغو منکرانو دحديث ترديد کيږي کوم چې دوحي غير متلو وجود نه

مني اووايي چي وحي صرف هغه ده کومه چي په اسماني کتاب کي نازله سي ، ددي څخه علاوه دوحي څه بل قسم موجود نه دی ، تاسي وليدل چي حضرت ابراهيم ﷺ ته دزوی دقرباني حکم دخوب په ذريعه ورکول سو اوحضرت اسمٰعيل ﷺ په واضحه الفاظو کي هغه دالله ﷻ حکم وګرځوی که وحي غير متلو څه شي نه دي نو دا حکم په کوم اسماني کتاب کي نازل سوی وو .

---

حضرت اسمٰعيل ﷺ دخپل طرف څخه خپل پلار صاحب ته دا يقين هم ورکی چي ، سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِينَ (انشآء الله ( چي ته به ما دصبر کوونکو څخه پيدا کي) په دی جمله کي دحضرت اسمٰعيل ﷺ انتهايي ادب اوانتهايي تواضع ته وګوری ، يو خو انشاء الله يي وويل اومعامله يي خدای ته حواله کړه اوپه دي وعده کي چي دَدعوی کوم ظاهری صورت پيداسو ، هغه يي ختم کی ، دوهم دوی دا هم فرمايلي سوای ، چي ته به انشاء الله ما صبر کوونکی پيدا کي ، ليکن ددي پرځای ده وفرمايل چي، ته به مادصبر کوونکو څخه پيدا کي ، په دی سره يي دی خبری ته اشاره وفرمايله، چي داصبر اوضبط يوازی زما کمال نه دی ، بلکه په دنياکی نورهم ډير صبر کوونکی تيرسوی دی انْ شآء الله زه به هم په دغوکی شامل سم ، دغه ډول دوی په دی جمله کي دفخر، تکبر، خودپسندی اوپندار هره يوه ادنٰی غوندی شائبه ختمه کړه ، په دی کي يي دانتهايي درجي دتواضع او انکسار اظهار يي وفرمايي (روح المعاني)

ددی څخه دا سبق ورکول کيږی چي دانسان که په يو معامله کي په خپل ځان برابره خبره ده که هرڅومره اعتمادوی ليکن ده ته داسي په بلند اواز دعوی نه دی کول په کار دکوموڅخه چي غرور اوتکبر ښاځکي که چيری دداسي څه خبری کولو ضرورت وی نوپه الفاظو کي ددی رعايت په کاردی چي په دی کي دخپل ځان پرځای پر الله ﷻ دتکيي اظهار وی اوتر کومه حده پوری چي ممکنه وی تواضع پری نه ږدی ،

فَلَمَّا أَسْلَمَا ( نوهرکله چي دواړه تيار سول) دَأسْلَمَ معنٰی ده کښته کيدل ، مطيع کيدل، تابعدار رکيدل ، مطلب دادی چي کله هغوی دالله ﷻ حکم ته کښته سول يعني پلار دزوی دذبح کولو او زوی دذبح کيدو اراده وکړه ، دلته دلَمَّا (کله) لفظ استعمال سوی دی ، ليکن ددی جواب مذکور نه دی ، يعني مخ ته دا نه دی ښوول سوی چي کله دا واقعات پيښ سول نوڅه وسول؟ ددی څخه ددی خبری طرف ته اشاره ده چي دپلار او زوی دا اقدام دقرباني دومره عجيبه اَونا اشناوو چي الفاظ ددی پوره کيفيت نه سي بيانولی .

دځينو تاريخي اوتفسيری روايتونو څخه معلوميږی چي شيطان دری سره دحضرت ابراهيم ﷺ دلمسولوکوشش وکی ، هر وار حضرت ابراهيم ﷺ هغه په اوو ډبرو وويشتی اوويي زغلوی ، ترننه پوری دمنٰی پردرو جمراتو ددی محبوب عمل يادګاری ډبری ويشتل کيږی اونمانځل کيږی ، اخرکله چي دواړه پلار زوی ددی بي مثله عبادت پوره کولو دپاره قربان ګاه ته ورسيدل ، نو حضرت اسماعيل ﷺ خپل پلار ته وويل چي پلاره مابه ښه وتړی چي زه زيات ونه ښوريږم اوخپل کالي به هم زما څخه محفوظ کړی هسی نه چي زما دوينو داری پروسی اوزماپه ثواب کي کمی راسی ، ددی څخه علاوه که زما مور ويني وويني نوغم به يي زيات سي اوخپله چاړه به هم تيره کړی ، او زما پرغاړه به يي ژر ژر را تيروی چي زما ساه په اساني سره ووزی ، ځکه چي مرګ ډير ګران دی اوکله چي ته زما مور ته بيرته ورسی نوزما سلام ورته وايه اوکه ته زما قميص زما مورلره وروړل غواړی نويوپي سه ورلره، شايد چي په دی سره

دهغې تسلي وی ، دي کی تنها يو زوی دخلي څخه چي دا الفاظ واوري نودپلار په زړه به څه تيريږي ؟ ليکن حضرت ابراهيم ﷺ داستقامت غر جوړ سوی دا جواب ورکوی چي زويه ! ته دالله ﷻ دحکم په پوره کولوکی زما خومره بنه مددگار يې! دا يې وويل او زوی يې مچ کی او داوښکو په ډکو سترګو سره يې هغه وتړی (مظهری)

وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (هغه يې پرمخی په مځکه پرې ايستی) دحضرت ابن عباس ؓ څخه ددی مطلب دا منقول دی چی دی يې په مځکه داسی پرې ايستی چي دتندی يواړخ يې پرمځکه ولگيدی (مظهری) دلغت په اعتبار سره داتفسير راجح دی ، ځکه چي جبين په عربی ژبه کی دتندی دواړو اړخونوته ويل کيږي اودتندی دمينځ حصی ته جَبْهَةٌ ويل کيږي ، په دی وجه حکيم الامت تهانوی رحمه الله ددی ترجمه په پړاړخ پرې ايستلو سره کړي ده ، ليکن نور ځينی مفسرين حضرات ددی مطلب دابنيی چي پرمخی يې په مځکه پرې ايستی ، په هر صورت په تاريخی روايتونوکی دداسی پرې ايستلو وجه دابيان سوې ده چي په اول کی حضرت ابراهيم ﷺ دی ستونی ستخ پرې ايستی ليکن کله چي يې چاړه پر وچلوله نو دبار بار چاړی چلولو باوجود مری نه پرې کيده ، ځکه چي الله ﷻ په خپل قدرت سره دپيتلو يوه ټوټه په مينځ کی حائله کړی وه ، په دی موقع زوی په خپله دافرمائش وکی چي پلاره! ما پرمخی پرېباسه ځکه چي کله ته زمامخ وينی نودپلار والي شفقت به په جوش کی راځی اومری به پوره نه پريکيږي ، ددی څخه علاوه زه به چاړه وينم نو پرما به هم بيره راځی، چنانچي حضرت ابراهيم ﷺ دی دغسی پرې ايستی اوچاړه چلول يې شروع کړل (مظهری وغيره) والله تعالی اعلم

وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا (اوموږ ده ته اوازوکی چي يا ابراهيمه! تاخوب رښتنی کی) يعنی دالله ﷻ دحکم په تعميل کی چي کوم کار تاته کول وو په هغه کی تادخپل طرف څخه هيڅ کسر پرې نه ښوی (په خوب کی هم غالبًا داسی ښوول سوی وه چي حضرت ابراهيم ﷺ دده ذبح کولو دپاره چاړه چلوی) اوس دا ازميښت پوره سو ، په دی وجه دی پريږده .

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ : موږ مخلصانو ته داسی بدله ورکوو) يعنی هرکله چي يو دالله بنده دالله ﷻ دحکم په مخکی سر دتسليم کښته کړی اوخپلو ټولوجذباتو قربانولوته تيارسی ، نو موږ اخرهغه ددنيوی تکليف څخه هم محفوظ کوو او داخرت اجر اوثواب هم دده په عملنامه کی ليکل کيږي .

وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ (اوموږ يوه لويه ذبح ددی په عوض کی ورکړه) په روايتونوکی دی چي حضرت ابراهيم ﷺ دا اسمانی اواز واوريدی اولوړ يې وکتل نوحضرت جبرائيل ﷺ يو پسه نيولی ولاړ وو ، دځينو روايتونو څخه معلوميږي چي دا هغه پسه وو دکوم قربانی چي دحضرت ادم ﷺ زوی هابيل پيش کړی وه ، والله تعالی اعلم

په هرحال داجنتی پسه حضرت ابراهيم ﷺ ته ورکول سو او دوی دالله ﷻ په حکم سره دخپل زوی په ځای دا قربانی کی ، دی ذبيحی ته عظيمه ، ځکه وويل سوه چي دا دالله ﷻ دطرف څخه راغلی وه او ددی قربانی په مقبوله کيدوکی هيڅ شك نه سی کيدی (مظهری وغيره)

**( ذبیح حضرت اسماعیل ؑ وو او که حضرت اسحق ؑ )**

دپورته ایتونو تفسیر ددی تسلیم کولو سره سوی دی چی حضرت ابراهیم ؑ ته دکوم زوی دقربانولو حکم سوی وو هغه حضرت اسماعیل ؑ وو لیکن په حقیقت کی په دی معامله کی دمفسرینو او مؤرخینو په مینځ کی سخت اختلاف پیدا کیدی سی ، حضرت عمر ؓ حضرت علی ؓ، حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ حضرت ابن عباس ؓ، حضرت کعب الاحبار، سعیدبن جبیر، قتاده، مسروق، عکرمه، عطاء، مقاتل، زهری اوسدی څخه منقول دی چی هغه زوی حضرت اسحاق ؑ وو. ددی څخه برخلاف حضرت علی ؓ حضرت ابن عباس ؓ حضرت عبدالله ابن عمر ؓ، حضرت ابوهریره ؓ، حضرت ابو الطفیل ؓ، حضرت سعیدبن المسیب ؓ سعیدبن الجبیر ؓ حسن بصری ؓ مجاهد ؓ حضرت عمر بن عبدالعزیز شعبی محمدبن کعب قرظی او دنورو ډیرو تابعینو څخه منقول دی چی هغه زوی حضرت اسماعیل ؑ وو.

په وروستنیو مفسرینو کی حافظ ابن جریر طبری اولنی قول ته ترجیح ورکړې ده اوحافظ ابن کثیر وغیره دوهم قول اختیار کړی دی او داولنی قول یی په سختی سره تردید کړی دی ، دلته دفریقینو په دلیلونه باندی مکمله تبصره ممکنه نه ده ، بیا هم دقرآن داسلوبِ بیان او روایتونو دقوت په لحاظ سره راجح دا معلومیږی چی حضرت ابراهیم ؑ ته چی دکوم زوی قربانی کولو حکم ورکول سوی وو هغه حضرت اسماعیل ؑ وو ددی دلیلونه دا لاندی دی.

(۱) قرآن کریم دزوی دقربانی دپوره واقعی ذکر کولو څخه وروسته فرمایلی دی چی ، وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ (او مونږ ده ته داسحٰق ؑ خوشخبری ورکړه چی نبی او دنیکو خلکو څخه به وی) ددی څخه صفا دا معلومیږی چی دکوم زوی دقربانی حکم چی ورکول سوی وو هغه دحضرت اسحٰق ؑ څخه علاوه بل وو او دحضرت اسحٰق ؑ خوشخبری دهغه دقربانی څخه وروسته ورکول سوه.

(۲) دحضرت اسحاق ؑ په دی خوشخبری کی دا هم مذکور دی چی حضرت اسحاق ؑ به نبی وی ، ددی څخه علاوه په یوبل آیت کی ذکردی چی دحضرت اسحٰق ؑ دپیدائش سره دا خوشخبری هم ورکول سوی وه چی دده څخه به حضرت یعقوب ؑ پیدا کیږی ، فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ : ددی صفا مطلب دا دی چی هغه به تر ډیر عمره پوری ژوندی وی ، تردی چی صاحب اولادبه وی ، بیاپه کوچنیوالی کی دده دذبح حکم څنګه ورکول سو اوکه هم دده په کوچنیوالی کی دنبوت څخه مخکی دذبح کولو حکم ورکول سوی وای نو حضرت ابراهیم ؑ به پوه سوی وای چی ده ته خو لا دنبوت پرمنصب باندی فائزکیدل دی او دده څخه دحضرت یعقوب ؑ پیدا کیدل مقدر دی ، په دی وجه په ذبح کولو ده ته مرګ نه سی راتلی ، ظاهره ده چی په دی صورت کی به نه څه لوی امتحان وای اونه به حضرت ابراهیم ؑ ددی کار په کولو کی دڅه تعریف مستحق وای ، امتحان خو په دی صورت کی ممکن دی چی حضرت ابراهیم ؑ په پوره شان سره داګنلی چی زما دازوی به په ذبح کیدو ختم سی او ددی څخه وروسته هغه دذبح کولو اقدام وکی ، دحضرت اسماعیل ؑ په معامله کی دا خبره په پوره شان صادقه راځی ، په دی وجه چی الله ﷻ دده دژوندی پاته کیدو اونبی جوړیدو هیڅ پیش ګویی نه وه فرمایلی.

(۳) دقرآن دبیان ښخه معلومیږي چي دکوم زوی دذبح کولو حکم سوی وو ، هغه دحضرت ابراهیم ﷺ اولنی بچی وو ځکه چي دوی دخپل وطن ښخه دهجرت کولو په وخت کی دیو زوی دعا کړی وه ، ددی دعا په جواب کی ده ته دازیری ورکول سو چي دده به یوحلیم زوی پیداسي اوبیا ددی هلك په باره کی دا ویل سوی دی چي کله هغه دپلار سره دګرځیدو قابل سو ، نو دده دذبح کولوحکم یی ورکی، دواقعاتو داټوله سلسله دابنیی چي هغه هلك دحضرت ابراهیم ﷺ اولنی زوی وو ، بل خواته داخبره متفق علیه ده چي دحضرت ابراهیم ﷺ اولنی زوی حضرت اسماعیل ﷺ دی او حضرت اسحٰق ﷺ یی دوهم زوی دی ، ددی ښخه وروسته په دی کی هیڅ شبهه نه پاته کیږي چي ذبیح حضرت اسماعیل ﷺ وو .

(۴) داخبره هم تقریباً ثابته سوي ده چي دزوی دقربانی داواقعه دمکی مکرمی په خوا اوشا کی پیښه سوي ده ، په دی وجه په عربو کی برابر دحج په دوران کی دقربانی طریقه رائج راغلی ده ، ددی ښخه علاوه دحضرت ابراهیم ﷺ دزوی په فدیه کی چي کوم پسه دجنت ښخه راولیږل سو ، دهغه ښکرونه تردیرو کلونو پوري په کعبه شریفه کی دننه زړیده ، حافظ ابن کثیر رحمه الله ددی په تائید کی څو روایتونه نقل کړی دی اوحضرت عامر شعبی داقول یی هم ذکر کړی دی چي ، ما ددی پسه ښکرونه په کعبه کی په خپله لیدلی دی، ابن کثیر ص ۱۸ ج ۴)

اوحضرت سفیان فرمایی چي، ددی پسه ښکرونه مسلسل په کعبه کی زړیده تردي چي کله (دحجاج بن یوسف په زمانه کی) په کعبه کی اور ولګیدی نودا ښکرونه هم وسوزیدل (ایضاً ص ۱۷ ج ۲)

اوس ظاهره ده چي په مکه مکرمه کی حضرت اسماعیل ﷺ تشریف فرماوونه چي حضرت اسحٰق ﷺ په دی وجه صفا ظاهره ده چي دذبح حکم دحضرت اسمٰعیل ﷺ متعلق وو ، نه چي دحضرت اسحٰق ﷺ سره.

پاته سول هغه روایتونه په کوموکی چي دمختلفو صحابه کرامو اوتابعینو په باره کی ذکر دی چي هغوی ذبیح حضرت اسحٰق ﷺ مقرر کړی دی نو دهغوی په باره کی حافظ ابن کثیر رحمه الله لیکلی دی چي .

(الله ﷻ ښه پوهیږي لیکن په ظاهره داټول اقوال دکعب الاحبار ښخه ماخوذ دی ، ځکه چي کله هغه دحضرت عمر ؓ په زمانه کی اسلام راوړی نوحضرت عمر ؓ دده خبری اوریدی ، په دی سره نورو خلګو ته هم ګنجائش ورکول سو اودوی هم دغه روایتونه اوریدل اونقل کول شروع کړل ، په دی روایتونوکی هرقسم ښه اوبدی خبری جمع وی او دی امت ته په دغو خبروکی دیو حرف هم ضرورت نسته) والله اعلم (تفسیر ابن کثیر ص ۱۷ ج ۴)

دحافظ ابن کثیر رحمه الله داخبره ډیره قرین قیاس معلومیږي، په دی وجه چي دحضرت اسحٰق ﷺ دذبیح مقرر کولو بنیاد پراسرائیلی روایتونو باندی دی په دی وجه یهود اونصارٰی دحضرت اسمٰعیل ﷺ په ځای حضرت اسحٰق ﷺ ذبیح مقرر کوی ، په موجوده بائبل کی داواقعه په دی الفاظو کی بیان سوي ده.

ددی خبرو ښخه وروسته داسی وسوه چي خدای ابرهام وازمایی اوده ته یی وویل ای ابرهامه! ده وویل زه حاضریم، نو هغه وویل چي ته خپل زوی، اسحاق، کوم چي ستا ایکی یو زوی دی اودکوم سره چي ته مینه کوی دځان سره موریاه ملك ته بوزه اوهلته هغه په غرونوکی پریو غرکوم چي به زه تاته وښیم دسوختنی قربانی په طور باندی وخیژ وه (پیدائش ۱۲: او ۲)

په دي کی دذبح واقعه دحضرت اسحٰق ﷺ طرف ته منسوب سوي ده ، لیکن که دانصاف او تحقیق څخه کار واخیستل سی ، نو صفا معلومیږی چی دلته یهودیانو دخپل روایتی تعصب څخه کار اخیستی دی اودتورات عبارت یی بدل کړی دی ، ځکه چی دکتاب پیدائش په ذکرسوی عبارت کی کوم چی ستا یکی یوزوی دی ، الفاظ دانبیی چی حضرت ابراهیم ﷺ ته چی دکوم زوی دقربانی حکم ورکول سو هغه د دوی یکی یو زوی وو ، په دی باب کی مخ ته بیا لیکی چی .

تاخپل زوی هم کوم چی ستا یکی یوازی دی زما څخه منع نه کی (پیدائش ۱۲ : ۱۲)

په دی جمله کی هم دا وضاحت موجود دی چی دغه زوی دحضرت ابراهیم ﷺ یکی یو (تنها) وو ، بل خوا داخبره ثابته سوي ده چی حضرت اسحٰق ﷺ دده یکی یوزوی نه وو ، دیکی یو بچی اطلاق چی پرچا کیدی سی نوهغه صرف حضرت اسمٰعیل ﷺ دی په خپله دکتاب پیدائش نور ډیر عبارتونه ددی شهادی ورکوی چی دحضرت اسمٰعیل ﷺ پیدائش دحضرت اسحٰق ﷺ څخه ډیر مخکی سوی وو ، ملاحظه کړی.

او دابرهام دبی بی ساری یو اولاد ونه سو ، ددی یوه مصری مینځه وه چی نوم یی هاجره وه اوهغه هاجری ته ورغی اوهغه حامله سوه او دخداوند ملائکی دی ته وویل چی ته حامله یی اوستا به زوی وسی دهغه نوم اسماعیل کښیږده اوکله چی دابرهام څخه دهاجری اسمٰعیل پیدا سو نوابرهام دشپږ اتیا ۸۶ کالو وو (پیدائش باب ۱۶ آیت او ۴ و ۱۰ او ۱۶)

دارنګه په مخ ته باب کی لیکی .

اوخدای ابرهام ته وویل چی ساره چی ستابی بی ده ددی څخه به هم تاته یوزوی درکړم ، نو ابرهام سر کښته کی ، وي خندل اوپه زړه کی یی وویل چی دسلو کالو دبوډا به څه بچی وسی او ایا دساره چی دَلس کم سلو ۹۰ کالو ده اولاد به وسی؟ اوابرهام خدای ته وویل چی کاشکی! اسماعیل ﷺ ستاپه حضورکی ژوندی پاته سی ، نو خدای وفرمایل چی بیشکه دبی بی ساره څخه به ستازوی وسی ته دهغه نوم اضحاق کښیږده (پیدائش ۱۷ : ۱۵ تا ۲۹)

ددی څخه وروسته دحضرت اسحٰق دپیدائش تذکره داسی سوي ده .

اوهرکله چی دده زوی اضحاق ددی څخه پیدا سونو ابرهام دسلو کالو وو (پیدائش ۲۱ ، ۵)

ددی عبارتونو څخه صفا معلومه سوه چی حضرت اسحٰق ﷺ دَحضرت اسمٰعیل ﷺ څخه څوارلس کاله کشر وو ، او ددی څوارلس کالوپه زمانه کی هغه دحضرت ابراهیم ﷺ یکی یو (تنها) زوی وو ، دَدی څخه برعکس په حضرت اسحٰق ﷺ داسی وخت نه دی تیرسوی چی په هغه کی هغه دخپل پلار یکی یو زوی وو ، اوس ددی څخه وروسته کله چی دکتاب پیدائش په دوه ویشتم باب کی دزوی دقربانی ذکر راځی نوپه هغه کی دَ ، یکی یو ، لفظ خاصه شاهدي ورکوی چی ددی څخه مراد حضرت اسمٰعیل ﷺ دی اویو یهودی ددی سره دَ ، اضحاق ، لفظ محضی دَدی دپاره زیات کړی دی چی دا فضیلت دبنو اسمٰعیل پر ځای بنو اسحٰق ته حاصل وی .

ددی څخه علاوه دبائبل په دی کتاب پیدائش کی کوم ځای چی حضرت ابراهیم ﷺ ته دحضرت اسحٰق ﷺ دپیدائش خوشخبری ورکول سوي ده ، هلته دا هم مذکور دی چی .

يقيناً زه به ده ته (يعني حضرت اسحٰق ﷺ ته) بركت وركړم چي قومونه به دده دنسل څخه وي (پيدائش ۱۷ : ۱۶)

اوس ظاهره ده چي دكوم زوى په باره كي دده دپيدائش څخه مخكي داخبر وركول سوى وى چي هغه به صاحب اولاد وي او ، قومونه به دده دنسل څخه وي ، ده ته يي دقرباني كولو حكم څنګه وركول كيږى ؟ ددى څخه هم معلوميږى چي داحكم دحضرت اسحٰق ﷺ سره متعلق نه وو ، بلكه دحضرت اسماعيل سره متعلق وو .

دبائبل ددى عبارتونو دليدو څخه وروسته اندازه لګيږى چي دحافظ ابن كثير رحمه الله دا خيال څومره صحيح دى چي .

ديهودو په مقدسو كتابونوكي وضاحت دى چي كله اسمٰعيل ﷺ پيدا سو نو دحضرت ابراهيم ﷺ عمر شپږ اتيا كاله وو اوكله چي اسحٰق ﷺ پيدا سو نو دده عمر سل كاله وو اوپه دغو كتابونوكي دا هم ليكلى دى چي الله ﷻ حضرت ابراهيم ﷺ ته دده ديكى يوه زوى دذبح كولو حكم وركړى وو اوپه يوه بله نسخه كي دَ، اكلوتي، پرځاى ، پهلوتي، لفظ دى ، نو يهوديانو دلته دَ، اسحٰق، لفظ دخپل طرف څخه بهتاناً زيات كي او ددى دصحيح ګرځولو هيڅ جواز نسته ، ځكه چي دا په خپله د دوى دكتابونو دوضاحتونو څخه خلاف ده ، او دا لفظ دوى په دى وجه زيات كي چي حضرت اسحٰق ﷺ د دوى جدّ امجد دى او حضرت اسمٰعيل ﷺ دعربو، نو يهوديانو دحسد په وجه سره دالفظ زيات كي او اوس دَ، اكلوتي ، معنٰى دا بنيي چي ، هغه زوى دكوم څخه ماسوا چي داوخت بل ستاسره موجودنه دى ځكه چي حضرت اسمٰعيل ﷺ او دده مور دغه وخت هلته نه وه (په دى وجه حضرت اسحٰق ﷺ ته په دى معنٰى كي اكلوتا ويل كيږى) ليكن دابالكل غلط تاويل دى اوباطل تحريف دى په دى وجه چي اكلوتا هغه زوى ته وايي دكوم دپلار چي دده څخه ماسوا بل زوى نه وى (تفسير ابن كثير ص ۱۴ ج۴)

حافظ ابن كثير رحمه الله دا هم نقل كړى دى چي ديهودو په عالمانو كي يو سړى دحضرت عمر بن عبد العزيز په زمانه كي مسلمان سوى وو، حضرت عُمر بن عبد العزيز رحمه الله دده څخه پوښتنه وكړه چي دحضرت ابراهيم ﷺ په زامنو كي كوم زوى ته دذبح كولو حكم سوى وو؟ نوده وويل چي په خداى قسم ! اميرالمومنين! هغه حضرت اسماعيل ﷺ وو، يهوديان په دى خبره باندى ښه پوه دى ، ليكن هغوى ستاسى دعربو خلكو سره دحسد په وجه داسى وايي (ص ۱۸ ج۴)

ددى دليلونوپه رڼاكي داخبره تقريباًيقيني ده چي ذبيح حضرت اسماعيل ع وو ، والله سبحانه تعالٰى اعلم

وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ (ددى دواړو په نسل كي ځيني ښه هم دى اوځيني داسى هم دى كوم چي ښكاره خپل نقصان كوى) ددى آيت په ذريعه ديهودو ددى باطل خيال ترديد وسو چي ددى انبياء په اولادكي كيدل دانسان دافضليت اونجات دپاره كافي دى، دى آيت په وضاحت سره وښووله چي ديو نيك انسان سره نسبي تعلق دنجات دپاره كافي نه دى، بلكي ددى اصل مدار دَانسان پرخپلو عقيدو اوعملونو باندى دى .

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۱۴﴾ وَنَجَّيْنٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿۱۱۵﴾ وَنَصَرْنٰهُمْ فَكَانُوْا

او مونږ احسان وکی په موسیٰ او هارون باندی او محفوظ کړل مونږ دوی او د دوی قوم دلوی بیری څخه او مونږ د دوی

هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۱۱۶﴾ وَاٰتَيْنٰهُمَا الْكِتٰبَ الْمُسْتَبِيْنَ ﴿۱۱۷﴾ وَهَدَيْنٰهُمَا

مدد وکی نو سوه دوی غالب ، او مونږ ورکی دوی ته کتاب واضح ، او وښووه مونږ دوی ته

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ﴿۱۱۸﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِى الْاٰخِرِيْنَ ﴿۱۱۹﴾ سَلٰمٌ عَلٰى

سیده لاره ، او باقی پریښوول مونږ په دوی په وروسته خلقو کی ، چی سلام دی

مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۰﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ اِنَّهُمَا مِنْ

په موسی او هارون باندی ، مونږ داسی ورکوو بدله نیکی کوونکو ته ، په تحقیق دغه دواړه

عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۲۲﴾

دی زمونږ دایماندارو بندګانو څخه .

**تفسیر**: او مونږ په موسیٰ او هارون علیهما السلام باندی احسان وکی (چی دوی ته مونبوّت او نور کمالات ورکړل) او مونږ دوی دواړو ته او د دوی قوم ته (یعنی بنی اسرائیلو لره) دلوی غم څخه (یعنی دفرعون دطرف څخه درسیدونکو تکلیفونو څخه) نجات ورکی او مونږ ددی ټولو (دفرعون په مقابله کی) مدد وکی نو (په اخرکی) دا خلګ غالب سول (چی فرعون غرق سو اودی خلګوته حکومت ورکول سو) او مونږ (دفرعون دغرقیدو څخه وروسته) هغوی دواړو (صاحبانو) ته (یعنی موسیٰ علیه السلام ته اصالةً او هارون علیه السلام ته تبعًا) واضح کتاب ورکی (مراد تورات دی چی په دی کی احکام په واضح طور سره مذکورو) او مونږ دوی په سیده لاره باندی قائم وساتل (چی اعلی درجه یی دا ده چی دوی مو معصوم نبیان جوړ کړل) او مونږ ددی دواړو دپاره په وروسته راتلونکو خلګوکی (دا وړدی مودی دپاره) دا خبره پریښښی ده چی په موسیٰ او هارون علیهما السلام دی سلام (چنانچی د دواړو حضراتو دنومونو سره ترننه پوری (ویل کیږی) مونږ مخلصانو ته داسی بدله ورکوو چی دوی دثنا اودعا مستحق جوړوو) بیشکه دغه دواړه زمونږ د (کاملو) ایماندارو بندګانو څخه وه (په دی وجه بدله هم کامله ورکول سوه)

**معلومات او مسئلې**: په دی ایتونوکی دریمه واقعه دحضرت موسیٰ او هارون علیهما السلام بیان سوي ده ، دا واقعه په ډیرو ځایونوکی په تفصیل سره تیره سوي ده ، دلته ورته صرف اشاره سوي ده او ددی دذکر کولو څخه اصلی مقصود دا ښوول دی چی الله ﷻ دخپلو مخلصو او اطاعت شعارو بندګانو څه رنګه مدد فرمایی او دوی په څنګه څنګه انعاماتو سره نمانځی ، چنانچی دلته په حضرت موسیٰ او هارون علیهما السلام باندی دخپلو انعاماتو ذکر فرمایی ، دانعاماتو هم دوه قسمونه وی یو مثبت انعامات یعنی فائدی رسول

په، وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهَارُونَ کی ددی قسم انعاماتو طرف ته اشاره ده، دوهم منفی انعامات یعنی دنقصان څخه خوندی کول، په وروستی ایتونوکی ددی قسم تفصیل دی، دایتونو مطلب دلنډتفسیر څخه واضح کیږی.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾

او بیشکه الیاس درسولانو څخه دی، هرکله چی ده وویل خپل قوم ته آیاتاسی نه بیریږئ؟

أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللّٰهَ

آیا تاسی بولی بعل او پریږدی بنه پیدا کوونکی؟ کوم چی الله

رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾

دی رب ستاسی اورب ستاسی دمخکنی پلارانو نیکه ګانو، نودی یی درواغجن کی نوهغوی دی راتلونکی نیول سوی

إِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾

مګر کوم چی بندګان دی دالله مخلصان، اوباقی پریښی دی مونږ په ده په وروستو خلقو کی،

سَلَامٌ عَلٰى إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ

چی سلام دی په الیاس باندی، مونږ داسی بدله ورکوو نیکی کوونکو ته، هغه

مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

دی زمونږ دایماندارو بندګانو څخه.

**لنډتفسیر:** اوالیاس ﷺ هم (دبنی اسرائیلو) دپیغمبرانو څخه وو (دده دهغه وخت واقعه یاده کړه) هرکله چی ده خپل قوم (بنی اسرائیلو) ته (چی هغوی په بت پرستی کی اخته وه) وفرمایل چی ایا تاسی دخدای څخه نه بیریږئ؟ ایاتاسی دبعل (چی دیوبت نوم وو) عبادت کوی اودهغه (عبادت یی) پریږدی کوم چی دټولو څخه لوی جوړونکی دی (څکه چی نورخلک خو دځینی اشیاوو په تحلیل اوترکیب قدرت لری او هغه هم عارضی او هغه دټولو اشیاؤ دعدم څخه په وجودکی پرراوستلو ذاتی قدرت لری، بیا بل څوک روح نه سی ورکولی اوهغه روح ورکوی اوهغه) معبود برحق دی (او) ستاسی هم رب دی اوستاسی دمخکنیو پلرونو اونیکه ګانوهم رب دی، نو دغو خلګو (دتوحید په دی دعوی کی) هغه درواغجن کی پس (ددی درواغجن کولو په عذاب کی) هغه خلګ (داخرت په عذاب کی) به ونیول سی، مګر کوم چی دالله ﷻ خاص بندګان (یعنی ایماندار) وه (هغه به په ثواب اواجرکی وی) اومونږ دالیاس ﷺ دپاره به

وروسته راتلونکو خلګوکې (داورډې مودې دپاره) دا خبره پرېښې ده چې په الیاسین باندې (چې دا هم دالیاس ﷺ نوم دی) دې سلام وي ، مونږ مخلصانوته داسې بدله ورکوو (چې دوی دثنا اودعا مستحق جوړوو) بیشکه هغه زمونږ په (کاملو) ایماندارو بندګانوکې وه .

**معلومات اومسئلې حضرت الیاس ﷺ :** په دې ایتونوکې څلورمه واقعه دحضرت الیاس ﷺ بیان سوي ده دایتونو دتفسیر څخه مخکې دحضرت الیاس ﷺ متعلق څو معلومات لاندې درج دي .

په قرآن کریم کې دحضرت الیاس ﷺ ذکرصرف په دوو ځایونوکې راغلی دی ، یوپه سورة انعام کې اوبل دسورة صٰفّٰت په دې ایتونوکې ، په سورة انعام کې خوصرف دپیغمبرانو په فهرست کې د دوی نوم مبارك شمارسوی دی اوڅه واقعه یې ذکرنه ده البته دلته ډیره لنډه ددوی ددعوت اوتبلیغ واقعه بیان سوې ده .

چونکې په قرآن کریم کې دحضرت الیاس ﷺ حالات په تفصیل سره ذکرنه دي اونه په مستندو احادیثو کې د دوی حالات راغلي دي ، په دې وجه د دوی په باره کې دتفسیر په کتابونو کې مختلف اقوال او متفرق روایتونه لیدل کیږي ، کوم چې ډیر په کې دبني اسرائیلو دروایتونو څخه را اخستل سوي دي .

دمفسرینو دیوې لږې ډلې وینا دا ده چې الیاس ﷺ دحضرت ادریس ﷺ دوهم نوم دی اوپه دې دواړو شخصیتونوکې هیڅ فرق نسته اوځینې حضراتو دا هم ویلي دي چې په حضرت الیاس ﷺ اوحضرت خضر ﷺ کې هیڅ فرق نسته (دُرّ منثور ص ۲۸۵وص ۲۸۶ ج ۵) لیکن محققینو دَخبرو تردید کړی دی ، قرآن کریم دحضرت ادریس اوحضرت الیاس ﷺ دغسې جلاجلا ذکر فرمایلی دی چې د دواړو دیوګڼلو هیڅ ګنجائش په نظر نه راځي ، په دې وجه حافظ ابن کثیر رحمه الله په خپل تاریخ کې صحیح داګرځولې ده چې دواړه جلا جلا رسولان دي (البدایه والنهایه ص ۳۲۹ ج۱)

**دبعثت زمانه او مقام:** په قرآن اوحدیث کې ددې هم درك نه معلومیږي چې حضرت الیاس ﷺ کله اوکوم ځای مبعوث سوي وو ، لیکن تاریخي او اسرائیلي روایتونه په دې خبره تقریباً متفق دي چې دی دحضرت حزقیل ﷺ څخه وروسته اودحضرت الیسع ﷺ څخه مخکې دَبني اسرائیلو طرف ته مبعوث سوي وو ، دا هغه زمانه وه کله چې دحضرت سلیمان ﷺ دجای نشینو دبدکاری په وجه سره دبني اسرائیلو حکومت په دوو حصوکې تقسیم سوی وو ، یوې حصې ته یهوداه یایهودیه ویل کیږي او ددې مرکز بیت المقدس وو او دوهمې حصې ته اسرائیل ویل کیږي او ددې پایه تخت سامره (موجوده نابلس) وو ، حضرت الیاس ﷺ داردن په علاقه جلعاد کې پیداسوي وو ، دغه وخت داسرائیلو په ملك کې چې کوم بادشاه حکمران وو دهغه نوم په بائبل کې اخي آب اوپه عربي تاریخونو او تفاسیروکې اجب یا اخب ذکر دی ، دده ښځه ایزبل دَبعل نوم بت عبادت کوونکې وه اودې په اسرائیلوکې دبعل په نوم یوه لویه قربانګاه جوړه کړه اوټول بني اسرائیل یې دبت پرستۍ پرلاره باندې ولګول ، حضرت الیاس ﷺ ته دالله ﷺ دطرف څخه حکم وسو چې هغه دغه ځای ته ولاړسي اودتوحید تعلیم ورکې اواسرائیلیان دبت پرستۍ څخه منع کړي.

(تفسیر ابن جریر ص ۵۳ ج ۲۳ وابن کثیر ص ۱۹ ج۴، ومظهري ص ۱۳۴ ج ۱۸ او دبائبل کتاب سلاطین اول ۱۶ و۲ تا ۳۳ و۱۷: ۱)

**دقوم سره کشمکش :** دنورو پیغمبرانو په شان حضرت الیاس ﷺ ته هم دخپل قوم سره سخت کشمکش

راغلي دي قرآن کريم چونکه دتاريخ کتاب نه دی ، په دې وجه يې ددې کشمکش په تفصيل سره دحال بيانولو په ځای صرف دومره خبره بيان کړې ده ، کومه چې دوعظ او نصيحت دپاره ضروري وه ، يعنې دا چې دده قوم دی درواغجن کې او دخو مخلصو بندګانو څخه ماسوا چاپه حضرت الياس عليه السلام ايمان رانه وړی ، په دې وجه په اخرت کې به دوی ته دهيبتناك انجام سره مخامخ کيدل وي .

ځينو مفسرينو دلته ددې کشمکش مفصل حالات بيان کړي دي ، په مروجه تفسيرونوکې دحضرت الياس عليه السلام دټولو څخه په تفصيل ذکر په تفسيرِ مظهری کې دعلامه بغوی په حواله سره سوی دی ، په دی کې چې کوم واقعات ذکر دی ، هغه تقريبًا ټول دبائبل څخه را اخيستل سوي دی ، په نورو تفسيرونوکې هم ددې واقعاتو ځيني اجزاء دحضرت وهب بن منبه اوکعب الاحبار وغيره په حواله سره بيان سوي دي ، کوم چې اکثره اسرائيلي روايتونه نقل کوي .

ددې ټولو روايتونو څخه چې دخلاصې په طور څومره قدر مشترك راوزي هغه دا دی چې حضرت الياس عليه السلام داسرائيلو بادشاه اخي آب او دَهغه رعيت دبعل نومې بت دعبادت څخه منع کړل اودتوحيد دعوت يې ورکې ، مګر ديو يادوو حق پسندو افرادو څخه ماسوا بل چا دده خبره ونه منله بلکه ده ته يې قسم قسکم تکليفونه ورسول ، تردې چې اخي آب او دده ښځې ايزبل دده دشهيد کولو منصوبې جوړې کړې ، ده په يوليرې غارکې پناه واخيسته اوډيره زمانه هلته وو ، ددې څخه وروسته ده دعا وکړه چې پراسرائيلو قحط سالي راسي ، چې ددې قحط سالي ليرې کولو دپاره ورته دي معجزې وښيي نوشايد چې هغوی ايمان راوړي ، چنانچې هغوی په سخت قحطي کې مبتلا سول .

ددې څخه وروسته حضرت الياس عليه السلام دخدای په حکم سره دَاخی آب سره يوځای سو اوده ته يې وويل چې داعذاب دالله جل جلاله دنافرمنی په وجه دی که تاسې اوس هم منع سې ، نو دا عذاب به ليرې سی ، زما درښتنوالی دَامتحان هم دا ښه موقع ده ، تاسې واياست چې په اسرائيلوکې ستاسې دمعبود بعل څلور نيم سوه نبيان دی ، تاسې يوه ورځ دغه ټول زماپه مخکې جمع کړې اوهغه دې دبعل په نوم قرباني پيش کړي اوزه به دالله جل جلاله په نوم قرباني وکړم ، دچا قرباني چې اسماني اور وخوري دهغه دين به رښتينی وی ټولو دا تجويز په خوشحالي ومنی .

چنانچې دکرمل غر په مقام باندې دوی جمع سول ، دَبعل درواغجنانو نبيانو خپله قرباني پيش کړه او دسهار څخه ترغرمی پورې يې بعل ته زاری کولې مګر هيڅ جواب يې ورنه کړی ، ددې څخه وروسته حضرت الياس عليه السلام خپله قرباني پيش کړه ، په دې دآسمان څخه اور نازل سو او دحضرت الياس عليه السلام قرباني يې وسوزله ، چې دايې وليدل نوډير خلك په سجده پريوتل اوپر دوی حق واضح سو ، ليکن دبعل درواغجنو نبيانو اوس هم نه منله ، په دې وجه حضرت الياس عليه السلام دوی په واد قيشون کې قتل کړې ددې واقعې څخه وروسته په شيبو شيبو باران هم وسو اوټوله مخکه په اوبو سيراب سوه ، ليکن دَاخی آب دښځې ايزبل اوس هم سترګې رڼا نه سوې ، هغې په حضرت الياس عليه السلام دايمان راوړلو په ځای چپه دهغه دښمنه سوه اودی دهغه دقتل تياری شروع کړې ، حضرت الياس عليه السلام چې دا واوريدل نو بيا دسامريه څخه ورك سو اوڅه زمانه وروسته دبنی اسرائيلو په بل ملك يهوديه کې يې تبليغ شروع کې ،

ځکه چې کرار کرار دبعل پرستي وبا هلته هم غوړول سوي وه، دهغه ځای بادشاه يهورام هم د دوی خبره وانه وريده ، تردې چې هغه دحضرت الياس ﷺ دپيش گويي مطابق تباه اوبرباد سول ، څوکاله وروسته دوی دوباره اسرائيلوته تشريف راوړی اودلته يې بيا داخې آب او د ده دزوی اخزياه پرسيده لاره دراوستلو کوشش وکی ، ليکن هغوی په مخه په خپلو بدو عملونوکی مبتلا پاته سول ، تردې چې دوی دبيروني حملو اومهلکو ناروغيو ښکار سول ، ددې څخه وروسته الله ﷻ خپل نبي بيرته وغوښتی .

**﴿ ايا حضرت الياس ﷺ ژوندی دی؟ ﴾**

دمؤرخينو اومفسرينو په مينځ کی دا مسئله هم زير بحث راغلی ده چې الياس ﷺ ژوندی دی اوکه وفات سوی دی؟ په تفسير مظهري کی دعلامه بغوي په حواله سره چې کوم اوږد روايت بيان سوی دی په دی کی دا هم مذکور دی چې حضرت الياس ﷺ پربو اتشين آس سپور سو اوآسمان ته پورته سو اودی دحضرت عيسٰی ﷺ په شان ژوندی دی (مظهري ص ۱۴۱ ج۸) علامه سيوطي ﷫ هم دابن عساکر اوحاکم وغيره په حواله سره څو روايتونه داسی نقل کړی دی دکومو څخه چې معلوميږی چې هغه ژوندی دی ، دکعب الاحبار څخه نقل دی چې څلور انبياء تراوسه پوری ژوندی دی ، دوه په مځکه کی حضرت خضر اوحضرت الياس ﷺ اودوه په آسمان کی حضرت عيسٰی اوحضرت ادريس ﷺ (دُرِّ منثور ص ۲۸۵، ص ۲۸۶ ج ۵)

تردې چې ځينو حضراتو دا هم ويلی دی چې حضرت خضر اوحضرت الياس ﷺ کله درمضان په مياشت کی په بيت المقدس کی جمع کيږی اوروژې نيسي (قرطبي ص۱۱۶ج۱۵)

ليکن دحافظ ابن کثير ﷫ په شان تحقيق کوونکو عالمانو دی روايتونو ته صحيح نه دی ويلی هغه ددا سی روايتونو په باره کی ليکی .

---

وَهُوَ مِنَ الْاِسْرَائِيْلِيَاتِ الَّتِيْ لَا تُصَدَّقُ وَلَا تُكَذَّبُ بَلِ الظَّاهِرُ اَنَّ صِحَّتَهَا بَعِيْدَةٌ، (البدايه والنهاية ص ۳۳۸ ج۱)

دا دهغو اسرائيلي روايتونو څخه دی دکومو چې نه تصديق کيدی سی اونه تکذيب بلکه ظاهره دا ده چې ددغو صحت بعيد دی .

ابن عساکر ﷫ ډير روايتونه دهغو خلگو نقل کړی دی کوم چې دحضرت الياس ﷺ سره يوځای سوی دی ، ليکن په دغوکی يوهم قابل اطمينان نه دی ياخو ځکه چې د دوی سند ضعيف دی ياځکه چې دکومو سړو طرف ته دا واقعات منسوب سوی دی هغه مجهول دی (البداية والنهاية ص ۳۳۸ ج۱)

ظاهره ده چې دحضرت الياس ﷺ آسمان ته دختلو نظريه داسرائيلي روايتونو څخه را اخستل سوي ده ، په بائبل کی ليکی چې .

اوهغه به مخ ته تلی اوخبری به يې کولی چې وګوره يواتشی ګاډی اواتشی اسونو دواړه جلا کړل او ايلياه اپه بائبل کی دحضرت الياس ﷺ نوم ايلياه ذکر سوی دی اپه بگوله کی آسمان ته ولاړی ، (۲: سلاطين ۲: ۱۱) په دی وجه سره په يهوديانو کی دا عقيده پيدا سوی وه چې حضرت الياس ﷺ به دوباره مځکی ته تشريف راوړی ، چنانچی کله حضرت يحيٰی ﷺ مبعوث سو نو دوی پر هغه دحضرت الياس ﷺ کيدو شبهه ظاهره کړه ، په انجيل يوحنا کی دی .

هغو دده څخه پوښتنه وکړه ، بیا څوك یې؟ ایا ته ایلیا یې؟ هغه وویل زه نه یم (یوحنا ۱ : ۲۱)
داسې معلومیږي چې دکعب الاحبار او وهب بن منبه په شان عالمانوکوم چې داهل کتابو دعلومو ماهران وه هغوی به دا روایتونه دمسلمانانو په مخکې بیان کړي وه په کومو سره چې دحضرت الیاس ﷺ دژوند نظریه په مسلمانانوکې هم وغوړول سوه ، کنه نو په قرآن یا حدیث کې داسې هیڅ دلیل نسته په کوم سره چې دحضرت الیاس ﷺ ژوند یا د دوی آسمان ته پورته کیدل ثابتیږي ، صرف یو روایت په مستدرك حاکم کې پیدا کیدی سی په کوم کې چې ذکر دی چې دتبوك په لاره کې دنبی کریم ﷺ ملاقات دحضرت الیاس ﷺ سره وسو، لیکن دا روایت په وضاحت دمحدثینو موضوعی دی ، حافظ ذهبی رحمه الله فرمایی .

بَلْ هُوَ مَوْضُوْعٌ قَبَّحَ اللهُ مَنْ وَضَعَهُ وَمَا كُنْتُ اَحْسَبُ ، وَلاَ اُجَوِّزُ اَنَّ الْجَهْلَ يَبْلُغُ بِالْحَاكِمِ اِلٰى اَنْ يُّصَحِّحَ هٰذَا (در منثور ص ۲۸۶ ج ۵)

بلکه دا حدیث موضوع دی ، خدای دی بد وکی دهغه سړي سره چاچې داحدیث وضع کی ، ددې څخه مخکې زما په گمان کې دا هم نه وه چې دامام حاکم بې خبري دې حدته رسیدی سی چې دی حدیث ته صحیح ووایي .
لنډه داچې دحضرت الیاس ﷺ ژوندي کیدل په څه معتبر اسلامی روایت سره ثابت نه دی په دی وجه په دی معامله کې دسلامتی لارداده چې په دی کې خاموشی اختیارسی اوداسرائیلي روایتونوپه سلسله کې دنبی کریم ﷺ په تعلیم عمل وسی چې مه یې تکذیب کوی اومه یې تصدیق ځکه چې دقرآن کریم تفسیراو دعبرت اوموعظت مقصد ددې څخه بغیر هم پوره کیږي ، والله تعالی اعلم ، اوس دایتونو تفسیر واوری.
اَتَدْعُوْنَ بَعْلاً (ایا تاسې دبعل عبادت کوی؟) دبعل لغوی معنٰی خاوند اومالك وغیره دی ، لیکن دا دهغه بت نوم وو کوم چې دحضرت الیاس ﷺ قوم خپل معبود جوړی کړی وو ، دبعل دعبادت کولو تاریخ ډیر پخوانی دی ، دشام په علاقه کې دحضرت موسٰی ﷺ په زمانه کې دده عبادت کیدی اودا د دوی دټولو څخه زیات مقبول معبود وو، دشام دټولو څخه مشهور ښار بعلبك هم دده په نوم سره موسوم سو اودځینو خلکو خیال دي چې داهل حجاز مشهور بت ، هُبل، هم دابعل دی (قصص القرآن ص ۲۸ ج ۲)
وَتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ الْخَالِقِيْنَ (اوهغه پریږدي کوم چې دټولو څخه لوی جوړونکی دی) ددې څخه مراد الله ﷻ دی او ، اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ (دټولو څخه لوی خالق) مطلب دا نه دی چې معاذ الله څوك بل هم خالق کیدی سی ، بلکه مطلب دا دی چې کوم د دروغو معبودان تاسې خالقان مقرر کړی دی ، هغه ددی ټولو څخه لوړ شان والادی (قرطبی) اوځینی مفسرین وایی چې دلته، خالق، دَ، صانع (جوړونکی) په معنٰی کې استعمال سوی دی یعنی هغه دټولوجوړونکوڅخه زیات دی ځکه چې نورجوړونکی صرف دومره څوکولی سی چې مختلف اجزاء یوځای کړی اویوشی ځینی جوړ کړی ، یوشی دعدم څخه وجودته راوړل د دوی دوَس څخه زیات دی اوالله ﷻ په معدوم شیانو ذاتی قدرت لری چې وجود ورلره ورکړی (بیان القرآن)

**(دغیر الله طرف ته دتخلیق صفت منسوب کول ناجائز دی )**

دلته دا خبره یاد لرل په کار دی چې دَ، خلق، معنٰی پیدا کول دی او ددی مطلب یو شی دمحض عدم څخه

په خپل ذاتی قدرت سره په وجود کی را وستل دی ، په دی وجه دا صفت دالله ﷻ سره خاص دی دَیوبل
جا طرف ته ددی نسبت جائز نه دی ، په دی وجه زمونږ په زمانه کی چی کوم رواج جوړ سوی دی چی
داهل قلم مضامینو، دشاعرانو اشعارو، دمصورانو تصویرونو ته د دوی ، تخلیقات، ویل کیږی، دا
بالکل جائز نه دی او نه اهل قلموته د دوی دمضامینو خالقان ویل صحیح دی ، خالق دالله ﷻ څخه
ماسوا بل څوك نه سی کیدی ، په دی وجه د دوی دقلم رشحاتو ته ، کاوش، یا ، مضمون، وغیره ویل په
کاردی، تخلیق، نه،

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (نوهغوخلګودی درواغجن کی نوهغوی به ونیول سی) مطلب دادی چی دوی ته به
دالله ﷻ درسول ددرواغجن کولوخوندڅکول معلوم سی ددی څخه داخرت عذاب هم مراد کیدی سی او
ددنیابدانجام هم ، مخ ته تیرسوی دی چی دحضرت الیاس ﷺ د درواغجن کولوپه نیتجه کی دیهوداه
اواسرائیل دوارو ملکونو حکمرانان تباه اوبرباد سول، ددی تباهی تفصیل په تفسیر مظهری کی اودبائبل
په کتاب سلاطین اول باب ۲۲ ، سلاطین دوهم باب اول او تواریخ دوهم باب ۲۱ کی موجود دی .

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ : دلته د: مُخْلَصِينَ (په لام یی زبردی) لفظ استعمال سوی دی ، چی معنیٰ یی ده
خالص سوی خلک ، په دی وجه ددی ترجمه دَ، مخلص، په ځای ، خوښ سوی ، زیاته مناسب ده ، یعنی
هغه خلک کوم چی الله ﷻ دخپل اطاعت اواجر اوثواب دپاره خالص کری وی .

سَلَٰمٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ : الیاسین هم دالیاس (یو نوم دی عرب اکثر دعجمی نومونو سره ، یا، او، نون ،
زیاتوی ، لکه دسینا څخه سینین دغه ډول دلته هم دوه حرفونه زیات سوی دی .

وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ
اوبه تحقیق لوط ع درسولانو څخه دی، کله چی محفوظ کی مونږدی اواهل دده په جمع، مګریوه بوډی چی پاته سوه په پاته

دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾
کیدونکو کی ، بیا بیخ پریکی مونږ دنوروا وتاسی تیریږی په هغوی دسهارپه وخت کی ،اودشپی هم آیابیاهم نه پوهیږی ؟

لنډتفسیر: اوبیشکه لوط ﷺ هم دپیغمبرانو څخه وو (دده دهغه وخت قصه دیادولو قابله ده) کله چی
مونږ ده ته او دده متعلقینو ټولو ته نجات ورکی بغیر دهغه بوډی څخه (یعنی دَده دبی بی څخه) چی هغه
(په عذاب کی) دپاته کیدونکو سره پاته سوه بیا مونږ نور ټول (کوم چی دلوط ﷺ او دده داهل څخه
ماسوا وه) هلاك کړل (چی قصه یی خو ځایه تیره سوي ده) او (ای دمکی خلګو) تاسی خو دهغوی (په کلو
اومسکنونو دشام په سفرکی کله) سهار او (کله) مابنام تیریږی (اودبربادی نښانی وینی) نو ایا (ددی په
لیدو) بیا هم نه پوهیږی (چی دکفر انجام څه سو اوڅوك چی اننده کفر کوی دهغه دپاره دا بیره ده)

معلومات اومسئلې : په دی ایتونو کی پنځمه واقعه دحضرت لوط ﷺ ذکر سوي ده دا واقعه مخ ته په ډیرو
ځایونو کی تیره سوي ده ، په دی وجه دلته یی دَتفصیل ضرورت نسته ، دلته دمکی خلګوته په خاص
طور سره داخبرداری ورکول سوی دی چی تاسی دشام په تجارتی سفرکی دسدوم په دی علاقه باندی

شپه اوورځ تیریږي ، کوم ځای چې دا عبرتناکه واقعه پیښه سوې ده ، لیکن ددې ځخه هیڅ عبرت نه حاصلوئ ، دسهار اومابنام ذکر په خاص طور سره ځکه وفرمایل سوچې عرب به عمومًا په دې وختونو کې دَدې ځای ځخه تیریدل ، او قاضي ابوسعود رحمه الله فرمایي چې غالبًا دسدوم داعلاقه دلاري پر داسې منزل پرته وه چې ددې ځای ځخه به کوچ کوونکې دسهار په وخت کې روانیده اوراتلونکي به دمابنام په وخت کې راتله (تفسیر ابی السعود)

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ

او بیشکه یونس درسولانو ځخه دی ، هر کله چې وتښتیدی هغه کښتۍ

الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ

ډکې ته ، نو هسکه یې وکړه نو سو دی خطا وار ، بیا ګوله کې

الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ

دی ماهي او هغه وو ملامته ، بیا که نه وای دا خبره چې هغه یادوي پاك ذات ، نو پاته سوی

فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾

به وای دهغه په نس کې تر بیا پورته کیدو د ورځې پورې ، بیا وغورځوی مونږ دی په خالي میدان اوهغه مریض

وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ

سو ، او شنه کړه مونږ په ده یوه درخته زلیداره ، او ولیږی مونږ دی یولاك سړیانو ته

أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾

یا ددې ځخه زیاتو ته ، نو هغو ومنی ، پس نفع ورکړه مونږ هغو ته تر یو وخت پورې

**لنډتفسیر**: او بیشکه یونس علیه السلام هم دپیغمبرانو ځخه وو (دده دهغه وخت قصه یاده کړه) هر کله چې (ده خپل قوم ته دایمان په نه راوړلو باندې دالله تعالی دعذاب پیش ګویي وکړه اوپه خپله دهغه ځای ځخه ولاړی اوکله چې په مقرر وخت باندې دعذاب نښانې ښکاره سوې ، نو قوم دایمان راوړلوپه غرض سره دیونس علیه السلام په تلاښ کې سو ، هر کله چې هغه ورته پیدا نه سو نوټول متفق سول اودحق تعالی په مخکې یې ژړا اوفریاد وکی اوپه اجمالي طوریې ایمان راوړی اودغه عذاب بیرته ولاړی ، حضرت یونس علیه السلام ته په څه ذریعه داخبر معلوم سو نو دشرمندګۍ په وجه سره په خپل اجتهاد دالله تعالی دواضح اجازت ځخه بغیر یې

یوځای لیری دتللو اراده وکړه اودخپل ځای څخه وتښتیدی (په لاره کی دریاب وو په دی کی دمسافرو ډکه کښتی وه، په دغه) ډکه کښتی کی کښینستی (کښتی روانه سوه نوطوفان راغی، کښتی والاوو وویل چی په مونږ کی یوڅوك نوی قصور واره دی ، دی دکښتی څخه لیری کول په کار دی ، دهغه سړی دمنعین کولو دپاره دتولو اتفاق په دی وسو چی هسکه یی واچوله) پس نو یونس ﷺ هم په هسکه کی شریك سو نو (په هسکه کی) دی ملزم وگرځیدی (یعنی دده نوم راوختی، نو ده خپل ځان دریاب ته وغورځوی شاید چی غاړه به نژدی وه نو په غوټو وهلو به یی غاړی ته دځان رسولو اراده کړی وه، نو شبهه دخودکشی نه لازمیږی) بیا (کله چی دریاب ته وغورځیدی نوزمونږ په حکم سره) دی ماهی (ثابت) تیر کی او ده (دغه وخت) خپل ځان (په دی اجتهادی غلطی سره) ملامت کوی (دا خو په زړه سره توبه سوه اوپه ژبه یی هم په تسبیح اوتوحید سره استغفارکوی لکه چی په آیت کی دی ، لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ : پس که هغه (داوخت) په تسبیح (اواستغفار) کوونکوکی نه وای نو ترقیامته پوری به دده په نس کی پاته سوی وای (مطلب دا دی چی دنس څخه به نه وای وتلی ، بلکه دهغه خوراك سوی به وای) پس (چونکی ده تسبیح اوتوبه وکښله په دی وجه) مونږ (دی دده څخه محفوظ کی او دماهی دنس څخه مو وایستی) دی مو په یومیدان وغورځوی (یعنی ماهی ته مو حکم وکی چی غاړی ته یی وغورزوه) او هغه دغه وخت کمزوری وو (ځکه چی دماهی په نس کی ورته کافی هوا او خوراك نه رسیدی) اومونږ (دغرمو څخه دبچ کیدو دپاره) پرده یوه زیلداره درخته هم شنه کړه (اویوی صحرایی بزی به ده ته تی ورکوی) اومونږ دی یولك یاددی څخه دزیاتو سړو طرف ته (دموصل په خواکی ننیوا ښارته) پیغمبر جوړ کړی ولیږی بیادغو خلکو ایمان راوړی وو (دعذاب دنښانوپه لیدو اجمالاً اودماهی دواقعی څخه وروسته حضرت یونس ﷺ هلته دوباره تشریف یووړی دغه وخت تفصیلاً) خو (دایمان په برکت سره) مونږ دوی ته تریوی زمانی پوری (یعنی دعمر ترمودی پوری په خیر اوخوبی سره) ژوند ورکی.

**معلومات اومسئلی** : په دی سورة کی اخری واقعه دحضرت یونس ﷺ بیان سوی ده ، دا واقعه او ددی متعلقه تفصیلات په سورة یونس کی په اخرکی تیر سوی دی اوخلاصه یی په لنډ تفسیرکی هم راغلی ده په دی وجه دلته ددوباره لیکلو ضرورت نسته ، البته خاص ددی ایتونو په باره کی څو ضروری خبری دا لاندی دی.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ : ځینی مفسرینو او مؤرخینو په دی بحث کړی دی چی حضرت یونس ﷺ دماهی دواقعی څخه مخکی رسول جوړ سوی وو یاکه وروسته جوړ سوی وو؟ دځینو حضراتو خیال دا دی چی دماهی دواقعی څخه وروسته دی رسول جوړ سوی وو، لیکن دقرآن کریم دظاهری اسلوب او ډیرو روایتونو څخه دا راجح ده چی ده ﷺ دمخکی څخه په منصب درسالت باندی فائز سوی وو، دماهی واقعه وروسته پیښه سوه.

إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (هرکله چی ده کی کښتی طرف ته وتښتیدی لفظ دأَبَقَ دإباق څخه وتلی دی چی معنی یی ده دغلام دخپل مالك څخه تښتیدل دالفظ الله ﷻ دحضرت یونس ﷺ دپاره په دی وجه استعمال کی چی هغه دخپل پروردگار دطرف څخه دوحی دانتظارکولو څخه بغیر روان سوی وو، انبیاء

علیهم السلام دالله ﷻ مقرب بندګان وي او د دوی معمولي خطا هم دلوی ګرفت سبب جوړیږي ، په دې وجه یې دا سخت لفظ استعمال کړی دی.

فَسَاهَمَ ( نوهغه په هسکه کولوکی شریك سو) دا هسکه هغه وخت وسوه ، هرکله چې کښتی د دریاب مینځ ته ورسیده اوپه طوفان کی ولویده اودوزن په زیاتیدو سره ددې دډوبیدو بیره پیدا سوه ، او دا خبره مقرره سوه چې یو سړی دې دریاب ته ورڅخه وغورځول سی هسکه ددې سړی دمتعین کولو دپاره واچول سوه چې هغه سړی څوك دی ؟

**دهسکه اچولو حکم** : دلته دا خبره یاد لرل په کار دي چې دهسکه په ذریعه نه دچاحق ثابتیږي سی اونه څوك مجرم ګرځول کیږي مثلاً دهسکه په ذریعه څوك غل نه سی ثابتیدی دغه ډول که دیو دوه سړیانو په مینځ کی دا اختلاف وي چې فلانی جائیداد دچا ملکیت دی ، نودهسکه په ذریعه ددې فیصله نه سی کولی البته هسکه په هغه موقع جائز بلکه بنه دی کوم ځای چې یوسړی ته شرعاً مکمل اختیار حاصل وي چې هغه په څو جائزو لاروکی یوه لارا ختیارکی ، اوس هغه په خپله مرضی سره دڅه لاری دمتعین کولو په ځای هسکه وغورځوی اوفیصله وکی ، مثلاً دیوه سړی دیوی څخه زیاتی بیبیانی وي نوهغه ته دسفر تلو په وخت کی دا اختیار حاصل دی چې هغه کومه بی بی غواړي دځان سره بوزي ، اوس هغه په خپله مرضی دداسی کولو په ځای هسکه وکړي نو دا بنه ده ، چې دیوی هم خفګان رانه سی ، دنبی کریم ﷺ دا عادت وو.

دحضرت یونس علیه السلام په واقعه کی هم په هسکه باندی څوك مجرم ثابتول مقصود نه وو، بلکه دټولی کښتي دمحفوظ کولو دپاره هرڅوك یې دریاب ته غورځولی سو ، دهسکه په ذریعه ددې تعین وسو.

فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ( نو هغه مغلوب سو) دادحاض لغوی معنٰی ده، څوك ناکامه جوړول ، مطلب دا دی چې په هسکه کی د دوی نوم را ووتی اوهغوی خپل ځان دریاب ته وغورځوی ، په دې باندی دخودکشی شبهه نه دی کول په کار، په دې وجه کیدی سی چې غاړه نژدې وه اوهغه دلامبو په ذریعه ځان غاړې ته درسولو اراده درلوده.

فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ : ددې آیت څخه داګنل غلط دي چې که حضرت یونس علیه السلام تسبیح نه کوی نو هغه ماهي به ترقیامته پوری ژوندی وای ، بلکه مطلب دا دی چې ددې ماهي نس به یې دحضرت یونس علیه السلام دپاره قبر جوړ کړی وای.

**( په تسبیح او استغفار سره مصیبتونه لیری کیږي )**

ددې آیت څخه دا هم معلومه سوه چې دمصیبتونو او افتونو په لیری کولوکی تسبیح اواستغفار خاص اهمیت لري ، په سورة انبیاء کی تیر سوی دي چې هرکله حضرت یونس علیه السلام دماهي په نس کی وو، نو دا کلمه یې په خاص طور سره ویله ، لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ، الله ﷻ ددې کلمی په برکت سره دوی ته ددې ازمائش څخه نجات ورکی او هغه دماهي دنس څخه صحیح سالم را ووتی ، په دې وجه دبزرګانو څخه دا نقل راروان دي چې هغوی دانفرادي یا اجتماعی مصیبت په وخت کی دا کلمه یولك پنځه ویشت زره واره ووایی او ددې په برکت سره الله ﷻ مصیبت لیری کوی.

په ابوداؤد کي دحضرت سعدبن ابي وقاص ﷜ څخه روايت دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلي دی ، حضرت يونس ﷤ چی کومه دعا کړی وه ، يعني ، لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ : دا چی کوم مسلمان هم دکوم مقصد دپاره ووايی دهغه دعا به قبوله سی (قرطبي)

فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ (پس مونږ دی په ميدان کی وغورځوی او دی ﷤ په دی وخت کی مضمحل وو) د ، العرآء معنی ده خلاص ميدان په کوم کی چی څه درخته نه وی ، دځينو روايتونو څخه معلوميږی چی دغه وخت حضرت يونس ﷤ دماهي په نس کی دپاته کيدو په وجه انتهايی کمزوری سوی وو او په بدن يی وربښته هم نه وو پاته سوی .

وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ : اومونږ په هغه يوه زيلداره درخته هم شنه کړه) يَقْطِين هری هغی درختی وايی چی تنه يی نه وی ، په روايتونوکی دی چی دا دکدو بوټی وو ، ددی بوټی دشنه کولو منشاء دا وه چی حضرت يونس ﷤ ته سايه پيدا سوه ، دلته دَشَجَرَةً لفظ دانبيي چی ياخو ددی کدو بوټی الله ﷻ دمعجزی په طور تنه دارجوړکړی وو يايوه بله درخته وه چی هغه ته يی دابوټی ورخيژولی وو چی ددی څخه ورته لږ سايه ورسيږی ، کنه نو دزيلی څخه سايه کيدل مشکل وو .

وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ (اومونږ دی ديولك يا ددی څخه هم دزياتو سړيانو طرف ته پيغمبر جوړ کړی وليږی) دلته دا اشکال کيدی سی چی الله ﷻ خو عليم اوخبير دی ، هغه ته دشك داظهار څه ضرورت دی؟ چی يولك يا ددی څخه زيات سړی وه ، ددی جواب دا دی چی دا دعاموخلگو په مناسبت سره ويل سوي ده ، يعني يوعام سړی که دوی ته کتلی نو دا به يی ويل چی د دوی شمير يولك يا ددی څخه څه زيات دی (مظهری) اوحضرت تهانوی فرمايي چی دلته دشك اظهار دسره مقصودنه دی ، دوی ته يو لك هم ويل کيږی او ددی څخه زيات هم او هغه داسی چی که دکسر لحاظ ونه سی نو د دوی شمير يولك وو اوکه کسر هم شمار سی ، نو ديو لك څخه زيات وو (بيان القرآن)

داجمله چونکه دماهي دواقعي څخه وروسته راغلی ده ، په دی وجه ددی څخه ځينو مفسرينو دا نتيجه را ايستلی ده چی دحضرت يونس ﷤ بعثت ددی واقعي څخه وروسته سوی وو اوعلامه بغوی تردی پوری فرمايلي دی چی په دی آيت کی دنينوا طرف ته دبعثت ذکرنسته ، بلکه دماهي دواقعي څخه وروسته دوی يو دوهم امت طرف ته وليږل سو چی تعداد يی ديولك څخه زيات وو ، ليکن دقرآن کريم او درروايتونوڅخه ددی تائيد نه کيږی دلته دحضرت يونس ﷤ دواقعي په شروع کی د دوی درسالت ذکر صفابيي چی دماهي واقعه درسول جوړيدوڅخه وروسته پيښه سوي ده ددی څخه وروسته دا جمله دلته دوباره ځکه راوړل سوه چی دَحضرت يونس ﷤ دتندرستی څخه وروسته دی دوباره هغه ځای ته ليږل سوی وو ، دلته يی داواضحه کړه چی هغه خلگ لږ افراد نه وه بلکه د دوی شمير دلك څخه هم زيات وو .

فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ (نو هغو ايمان راوړی نو مونږ دوی ته تر يوی زمانی پوری ژوند ورکی) تر يوی زمانی پوری مطلب دا دی چی تر څو هغوی دوباره په کفر اوشرك کی مبتلانه سول ، په دوی څه عذاب را نه غی .

**( دمرزا قادياني دَتلبيس جواب )**

دا خبره دسورة يونس په تفسير کې هم واضحه سوي ده اوپه دې آيت کې هم واضح کيږي چې دحضرت يونس ؈ دقوم څخه کوم عذاب واپس سو هغه ځکه چې دده قوم پروخت ايمان راوړی وو، په دې سره دپنجاب د دروا غجن نبي مرزا غلام احمد قادياني دهغه تلبيس خاتمه کيږي چې کله ده خپلو مخالفينو ته داچيلنج ورکی چې که دوی دغه ډول مخالفت کوی نودخدای فيصله سوې ده چې ترفلاني وخته پوري به عذاب الهي راځي ، ليکن دمخالفينو جد اوجهد نور تيز سو، بيا هم عذاب را نه غی نو وروسته دناکامي دذلت څخه دمحفوظ کيدو دپاره قادياني دا ويل شروع کړل چې چونکه مخالفين په زړه کې وبيريدل ، په دې وجه د دوی څخه عذاب وګرځيدی ، لکه څنګه چې دحضرت يونس ؈ دقوم څخه ګرځيدلی وو، ليکن دقرآن کريم دا آيت دا باطل تاويل مردود ګرځوی ، ځکه دحضرت يونس ؈ قوم خو دايمان په وجه دعذاب څخه محفوظ سوی وو، ددې برعکس دمرزا قادياني مخالفينو نه صرف دا چې ايمان رانه وړی ، بلکه د دوی مخالفانه جد اوجهد نور هم تيز سو.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ

اوس ددوی څخه پوښتنه وکړه چې آياستا درب دپاره لوڼې دي اوددوی دپاره زامن يامونږ جوړکړی دي ملائکې ښځې اوهغوی

شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ

ليدل ، واوره هغوی خپل درواغ وايي ، چې الله لره اولاد دي اوهغوی بيشکه

لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ

درواغجنان دي ، آيا هغه غوره کړي دي لوڼې په زامنو څه سوی تاسی لره ، څنګه

تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا

انصاف کوی ، ايا تاسی فکر نه کوی؟ يا تاسی سره څه سند سته ښکاره ، نو راوړی

بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا

خپل کتاب که تاسی رښتني ياست ؟ اوګرځولی دی دوی دخدای اوپيريانو په مينځ کې

وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾

نسب ، اوپيريانو ته معلومه ده چې بيشکه دوی به نيول سوی حاضريږي ، الله پاک دی دهغه خبرو څخه چې دوی

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنْتُمْ

جوړوي، مګر کوم چې بندګان دي دالله ﷻ غوره سوي، نو تاسي او کوم چې تاسي عبادت کوئ، څوك دهغه

عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ

ډلاسه نه سي په دوکه سره بيولی، مګر هغه کوم چې رسيدونکی دی دوږخ ته، اوزمونږ په نزد د دوی دپاره

مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

يو مقام معلوم دی، اومونږ يُو صفونه جوړونکی، اومونږ يُو پاکی بيا نوونکی.

**تفسير:** (دتوحيد دليلونه خو لوړ بيان سول) نو (اوس ددی څخه وروسته) دهغو خلګو څخه (کوم چې ملائکی اوپيريان دَخدای شريك جوړوي، داسي چې ملائکی نعوذ بالله دخدای لونی او دپيريانو دسردارانو لونی ددی ملائکو ميندی ګرزوي، په کومو سره چې دالازميږي چې دالله ﷻ سره يې نسبی تعلق دی اودپيريانو سره يې دزوجيت تعلق دی نو ددی ټولو څخه) پوښتنه وکړه چې ايا دخدای دپاره به لونی (وي) اوستاسي دپاره زامن (وي، يعنی هرکله چې دخان دپاره زامن خوښوي نوپه ذکرسوي عقيده کی دخدای دپاره لونی څنګه خوښوي، نوپه دی عقيده کی يوه خرابی خو دا ده او) هاّ (دوهمه خبره واوري) ايا مونږ ملائکی ښځی جوړی کړی دی اوهغوی (ددوی دښځو دَجوړيدو په وخت کی) کتل (يعنی يوه بله خرابی دا ده چې پرملائکو بی دليله دښځوالی تهمت لګوي) ښه واوري چې هغه خلګ (دليل هيڅ نه لري، بلکه محض) خبری جوړوي، وايي چې (نعوذ بالله) الله صاحبِ اولاد دی اوهغه يقيناً (بالکل) درواغجن دي (نوپه دی عقيده کی دريمه خرابی دا ده چې دالله ﷻ طرف ته داولاد نسبت کول لازم راځی، په دی کی داولی خرابی ناکاروالی په عرف سره او ددوهمی په نقل سره او د دريمی په عقل سره ثابت دی اوچونکه دجاهلانو دپاره دعرفي خرابی اثبات زيات مؤثر وي، په دی وجه اوله خرابی په بل عنوان سره مکرر فرمايي چې البته) ايا الله ﷻ د زامنو په مقابله کی لونی زياتی خوښي کړي؟ تاسُّ لره څه وسول تاسي څنګه (بی هوده) حکم لګوي (کوم چې عرفاً په خپله هم بدګنی) بيا (علاوه دعرف څخه) ايا تاسي (دعقل او) سوچ څخه کارنه اخلئ (چې داعقيده دعقل څخه هم خلاف ده) البته (که دليل عقلی نه وي نو) اياستاسي سره (په دی) څه واضح دليل موجود دی (ددی څخه مراد نقلی دليل دی) نو تاسي که چيری (په دی کی) رښتني ياست نو خپل هغه کتاب پيش کی او (په ذکر سوي عقيده کی ملائکی داولاد ګرځولو څخه علاوه) دی خلګو دالله ﷻ اوپيريانو په مينځ کی (هم) قرابت مقرر کړي دی (چې باطلوالی يې نور هم ښکاره دی څکه چې ښځه دکوم کار دپاره وي دهغه څخه الله ﷻ پاك دی اوکله چې زوجيت محال دی نودخسرګنی تعلق کوم چې ددی څخه راوزی هغه به هم محال وي) او (کوم کوم چې داخلګ دخدای سره شريك ګرځوي دَهغوی خودا حال دی چې په هغه کی کوم) پيريان (دی په خپله دهغو) دا عقيده ده چې (په دوی کی کوم کافران دی) هغه به (په عذاب کی) ګرفتار سي (اوپه عذاب کی به ولی

گرفتارنه سي چي دحق تعالى په نسبت بدي بدي خبري بيانوي، حال دا دي چي الله ﷻ دهغو خبرو څخه
پاك دي كوم چي دوي بيانوي (نو د دوي په كافرانه خبرو سره به دوي په عذاب كي گرفتار سي) مگر كوم
چي دالله ﷻ خاص (يعني ايماندار) بندگان دي (هغوي به ددي عذاب څخه محفوظ وي) نو تاسي
اوستاسي ټول معبودان (كه ټول يوځاي سي هم) دخداي څخه به وانه ورول سي (لكه چي تاسي كوشش
كوي) مگر هغه كوم چي (په علم الهي كي) جهنم ته رسيدونكي دي او (مخ ته دملائكو ذكرفرمايي چي په
دوي كي كمي ملائكي دي دهغو دا خبره ده چي مونږ خو محض بندگان يو، چنانچي كوم خدمت زمونږ
پرذمه دي په دي كي) په مونږ كي دهر يوه يوه معينه درجه ده (چي دهغه په پوره كولوكي لگياوي، په
خپل رايي سره هيڅ نه سي كولي) اومونږ (دخداي په حضوركي دحكم اوريدو په وخت ياعبادت په وخت
په ادب سره) صف بسته ولاړ يو اومونږ (دخداي په) پاكي بيانولوكي هم مشغوله يو (غرض دا چي په هر
ډول سره محكوم اوبندگان يو، نوكله چي ملائكي په خپله دخپلي بندگي اعتراف كوي نوبيا په دوي
باندي دمعبود كيدو شبهه كول خالصه بي عقلي ده، نو دجناتو اوملائكو په حق كي دخدايي اعتقاد لرل
په ډيره ښه طريقه سره باطل سو)

**معلومات اومسئلي:** دانبياء عليهم السلام واقعات دنصيحت اوعبرت دپاره بيان سوي وه، اوس بيا دتوحيد
داثبات اودشرك دابطال اصلي مضمون بيانيږي اودلته دشرك ديوخاص قسم بيان دي، دعربو دكفارو
داعقيده وه چي ملائكي دالله ﷻ لوني دي او دپيريانو دسردارانو لوني دملائكو ميندي دي، په قول
دعلامه واحدي رحمه الله داعقيده دقريشو څخه علاوه په جُهينه، بنوسلمه، بنو خزاعه اوبنو مليح كي هم
رائجه وه (تفسير كبير ص۱۱۲ ج۲)

فَاسْتَفْتِهِمْ تردي قوله: اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ پوري، په دي ايتونوكي دعربو دكفارو ددي عقيدي ترديد دپاره
دليلونه پيش سوي دي چي خلاصه يي دا ده چي اول خو ستاسي داعقيده په خپله ستاسي دعرف اورسم
اورواج په لحاظ سره بالكل غلطه ده، په دي وجه چي تاسي لوني باعث دشرم گڼي، اوس چي كوم شي
ستاسي دځان دپاره شرم اوعار دي، هغه دالله ﷻ دپاره څنگه ثابتيدي سي، بياتاسي چي كومي
ملائكي دالله ﷻ لوني گڼي ددي ستاسي دپاره څه دليل دي؟ ديوي دعوى دثابتولو دپاره دري قسمه
دليلونه كيدي سي، يوه مشاهده، دوهم نقلي دليل، يعني ديو داسي ذات قول چي رښتنوالي يي منل
سوي وي او دريم عقلي دليل، ترڅو پوري چي دمشاهدي تعلق دي، ظاهره ده چي تاسي الله ﷻ
دملائكو دپيدا كولوپه وخت كي خوليدلي هم نه دي، په كومو سره چي دملائكو ښځوالي معلوميدي
سي لهٰذا دمشاهدي هيڅ دليل خوستاسي سره نسته، (د، اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ شٰهِدُوْنَ: دا مطلب
دي) اوس پاته سو، نقلي دليل هغه هم ستاسي سره نسته، په دي وجه چي قول هم دهغو خلگو معتبردي
دكومو رښتنوالي چي منل سوي وي ددي برخلاف كوم خلگ چي ددي عقيدي قائل دي، هغوي
درواغجنان خلگ دي، دهغوي خبره هيڅ حُجّت كيدي نه سي، (د، اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُوْلُوْنَ دامطلب دي)
پاته سو عقلي دليل، نوهغه هم ستاسي تائيدنه كوي، ځكه چي په خپله ستاسي دخيال مطابق لوني
دزامنو په مقابله كي كومه مرتبه لري اوس كوم ذات چي دټولو كائناتو څخه افضل دي، هغه دځان څخه

دکمې رتبې والا شی دځان دپاره ځنګه خوښوولی سی ؟ د ، اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ : دا مطلب دی، اوس صرف یوصورت پاته کیږی چی تاسی ته یو آسمانی کتاب راغلی وی اوپه هغه کی په ذریعه دوحی تاسی ته ددی عقیدې تعلیم درکړی وی ، نوکه داسی وی نو وښیاست هغه وحی اوهغه کتاب کوم ځای دی؟ د ، اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ : دا مطلب دی .

**( عناد کوونکو ته الزامی جواب زیات مناسب دی )**

ددی ایتونو څخه معلومه سوه چی کوم خلګ په عناد باندی ټینګ وی هغوی ته الزامی جواب ورکول زیات مناسب دی ، دالزامی جواب مطلب دا وی چی د دوی دعوی د دوی په یوه بله نظریه باطله کړی ، په دی کی داضروری نه ده چی هغه نظریه په مونږ ته هم مسلمه وی ، بلکه ډیرکله هغه بله نظریه هم غلطه وی لیکن دَمخالف دپوهولو دپاره کارورځخه اخستی سی ، دلته الله ﷻ د دوی دپوهولو دپاره او د دوی دعقیدی دتردید دپاره په خپله ددوی دانظریه استعمال کړې ده چی دلونو وجود باعث دننګ اوشرم دی ، ظاهره ده چی ددی دا مطلب نه دی چی دالله ﷻ په نزد هم دلونو وجود باعث دننګ دی ، نه دا مطلب دی چی که هغوی ملائکوته دخدای دلونو په ځای دخدای زامن ویلی نو دا به صحیح وای بلکه دا یو الزامی جواب دی چی مقصدیې په خپله د دوی دګمانی شیانو څخه د دوی دعقیدی تردید دی ، کنه نو ددی عقیدو حقیقی جواب هغه دی کوم چی په قرآن کریم کی څوځایه ذکر دی ، چی الله ﷻ بی حاجته دی او هغه ته دځه اولاد نه ضرورت سته اونه دَده دلوړ شان سره دامناسب دی چی دده دی اولاد وی .

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا (او دوی دالله ﷻ او دپیریانو په مینځ کی نسبی تعلق مقرر کوی) ددی جملی یو تفسیر خو دا دی چی دا دعربو دمشرکانو ددی فاسدی عقیدی بیان دی چی دپیریانو دسردارانو لونی دملائکو میندی دی ، ګویا معاذالله دپیریانو دسردارانو دلونو سره دالله ﷻ دزوجیت تعلق دی او ددی تعلق په نتیجه کی ملائکی په وجودکی راغلی دی ، چنانچی په یو تفسیری روایت کی دی چی کله دعربو مشرکانو ملائکو ته دالله ﷻ لونی وویل نوحضرت ابوبکرؓ ورځخه پوښتنه وکړه چی میندی یی څوک دی؟ هغوی په جواب کی وویل چی دپیریانو دسردارانو لونی (ابن کثیر ص ۲۳ ج۴)

لیکن په دی تفصیل دا اشکال راځی چی په آیت کی دالله ﷻ اوپیریانو په مینځ کی دنسبی تعلق ذکر دی او دزوجیت تعلق نسبی نه وی .

په دی وجه یو دوهم تفسیر دلته زیات راجح معلومیږی کوم چی دَحضرت ابن عباسؓ ، حسن بصری اوضحاک څخه منقول دی اوهغه دا چی دځینو اهل عربو عقیده دا هم وه چی معاذ الله ابلیس دالله ﷻ وررور دی الله ﷻ خالق دخیر دی او هغه خالق دشر ، دلته ددی باطلی عقیدی تردید سوی دی (ابن کثیر، قرطبی اوتفسیر کبیر)

وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (او دپیریانو عقیده دا ده چی هغوی به ګرفتار وی) دَ، هغوی، څخه مراد داسی مشرکان هم کیدی سی ، کوم چی پیریان اوشیطانان دخدای سره برابر ګرځوی اوپه خپله پیریان هم ، په بل صورت کی مطلب دا دی چی کوم شیطانان او پیریان تاسی دالله ﷻ سره شریکوی ، هغه په خپله په ښه شان سره پوه دی چی په اخرت کی به د دوی حشر ډیر ناکاره وی ، مثلاً ابلیس چی

هغه دخپل بد انجام څخه بنه خبر دی ، اوس چی په خپله هغه دایقین لری چی زه په عذاب کی مبتلا کیدونکی یم ، هغه دخدای سره برابرول څومره حماقت دی .

وَاِنْ كَانُوْا لَيَقُوْلُوْنَ ﴿۱۶۷﴾ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۶۸﴾ لَكُنَّا

او دوی به ویل ، که مونږ سره څه احوال وی دمخکنی خلقو ، نو مونږ

عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۱۶۹﴾ فَكَفَرُوْا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۷۰﴾ وَلَقَدْ

به وای بندګان دالله ﷻ مخلصان ، نو ددې څخه منکر سول ، پس ژر ده چی پوه به سی ، او مخ ته

سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱۷۱﴾ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُوْرُوْنَ ﴿۱۷۲﴾

سوی دی زمونږ حکم دخپلو بندګانو په حق کی کوم چی رسولان دی ، بیشکه د دوی به مدد کول کیږي ،

وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿۱۷۳﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۱۷۴﴾ وَّاَبْصِرْهُمْ

اوزمونږ لښکرچی دی بیشکه هغه غالب دی ، نو ته واپس سه د دوی څخه تر یو وخته پوری ، او دوی ته ګوره

فَسَوْفَ يُبْصِرُوْنَ ﴿۱۷۵﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۱۷۶﴾ فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ

نو ژر ده چی دوی به ووینی ، آیا زمونږ عذاب دوی ژر غواړی ، بیا هرکله چی نازل سی په میدان د دوی

فَسَآءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿۱۷۷﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۱۷۸﴾ وَّاَبْصِرْ

نو بد به وی سهار دبیرول سوو ، او مخ واړوه د دوی څخه تر یو وخته پوری ، او ګوره ژر ده

فَسَوْفَ يُبْصِرُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

چی دوی به ووینی

**تفسیر:** اودی خلګو (یعنی دعربو کفارو دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه مخکی) به ویل چی که مونږ ته څه نصیحت (کتاب) دمخکی خلګو (دکتابونو) په شان راغلی (یعنی لکه یهودو اونصاراؤ ته چی رسولان اوکتابونه راغلی دی ، که زمونږ دپاره داسی وسی) نو مونږ به دالله ﷻ خاص بندګان وای (یعنی ددی کتاب تصدیق اوپه دی به موعمل کولی ، د دوی په شان تکذیب او مخالفت به مونه کولی) بیا (کله چی دا دنصیحت کتاب درسول په ذریعه دوی ته ورسیدی نو) دی خلګو انکار ورڅخه وکی (اوخپل هغه عهدیی مات کی) نو (خیر) اوس به دوی ته (ددی انجام) معلوم سی (چنانچی دمرګ سره به ورته دکفر

انجام مخ ته راسي اوځيني سزاګاني ورته دمرګ څخه مخکي هم ورکول سوي) او (مخ ته حضور ﷺ ته تسلي ده چي که څه هم دا وخت دي مخالفينو ته څه قدر شوکت حاصل دي ، ليکن دا دځو ورځو دي ځکه چي) زمونږ دخاصو بندګانو يعني پيغمبرانو دپاره زمونږ دا قول دمخکي څخه (يعني په لوح محفوظ کي) مقرر سوي دي چي بي شکه هغه به غالب سي او (زمونږ خوعامه قاعده ده چي) زمونږ لښکر غالب وي (کوم چي درسولانو تابعدارانو ته هم شامل دي ، نو کله چي دا خبره ده چي ته غالب راتلونکي يې) نو ته تسلي ساته او) تر لږ زماني پوري (صبر وکړه او) د دوی (دازار رسولو اومخالفت) خيال مه کوه او (لږ) دوي ته ګوره (يعني د دوی دحالت لږ څه انتظار وکړه) نو ډير ژر به دوی هم ويني (ددي هم هغه مطلب دی کوم چي دَ، فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ : وو چي دوی ته به دَمرګ څخه وروسته هم او دَمرګ څخه مخکي هم داالله ﷻ دطرف څخه سزا ورسيږي په دي اخطار سره هغو ويلي سوي او اکثره به يې ويل چي داسي به کله وي؟ نو ددي په جواب کي ارشاد فرمايي چي) ايا زمونږ دَعذاب خواهش کوي نو هغه (عذاب) به د دوی مخامخ راسي ، نازل به سي ، نو هغه ورځ به دهغو خلګوکوم چي (دمخکي څخه) بيرول سوي وه ، ډيره بده وي (چي هغه عذاب به نه سي ليري کولی) او (کله چي دا خبره ده چي په دي خلګو باندي عذاب واقع کيدونکي دي نو) ته (تسلي ساته او) ترلږ زماني پوري (صبر کوه او) د دوی (دَمخالفت اوازار رسولو) خيال مه کوه او (لږ د دوی حالت ته) ګوره (يعني انتظار کوه) نو ډير ژر به دوی هم ويني (يعني ستا خو زما په وينا يقين سته ، په سترګو چي ويني نو د دوی به هم يقين راسي)

**معلومات اومسئلي:** داسلام بنيادي عقيدي په دليلونو اوشواهدو سره دثابتولوڅخه وروسته په دي ايتونو کي دکفارو دعناد ذکر سوي دي چي دي خلګو به دنبي کريم ﷺ دبعثت څخه مخکي ارزو کوله چي که داالله ﷻ يو پيغمبر راسي نو دوی به يې پيروي وکي ، ليکن کله چي تاسي تشريف راوړی نو دوی دضد اوعناد طريقه اختيار کړي ده ، ددي څخه وروسته نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکول سوي ده چي ته ددي خلګو په ازار رسولو مه کيږه ، ډير ژرهغه وخت راتلونکي دي چي ته به غالب اوفتح ياب سي او دوی به مغلوب او نښانه دعذاب وي ، په اخرت کي خو به ددي مکمله مظاهره وي ، په دنيا کي هم الله ﷻ وښوله چي دبدر دغزا څخه واخله دمکي ترفتح پوري په جهادکي الله ﷻ خپل رسول ﷺ فتحمندکي او مخالفين يې ذليل او خوار سوه .

**( داالله والاوو دغلبي مطلب )**

د: وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا: څخه تردي قول وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ : پوري ، ددي ايتونو مطلب دا دی چي مونږ دا خبره دَمخکي څخه ثابته کړي ده چي زمونږ خاص بندګان يعني پيغمبران به غالب وي ، په دي دا اشکال کيدی سي چي ځينو پيغمبرانو ته خو په دنيا کي غلبه نه ده حاصله سوي ، ددي جواب دا دی ، چي په معلومو پيغمبرانو کي اکثريت خو دداسي پيغمبرانو دی ، دکومو قومونو چي دوی درواغجن کړل او په عذاب کي مبتلا سول او دا حضرات دعذاب څخه محفوظ وساتل سول ، صرف څوانبياء داسي دي کومو ته چي په دنيا کي تر اخر وخته پوري په ظاهره په مادي طور سره غلبه نه ده ورکول سوي ليکن ددليل او حجت په ميدان کي هميشه هغوی سربلندسوي دي او نظرياتي فتح هميشه دوی ته

حاصله سوي ده ، البته ددی سر بلندی مادی اثار دځه خاص حکمت مثلاً ازمائش وغیره په وجه تراخره پوری وروسته سی ، لهٰذا په قول دحضرت تهانوی رحمه الله ددی مثال داسی دی ، لکه یو ذلیل رهزن چی دیو لوی حاکم افسر سره دسفر په حالت کی لوټ مار وکی لیکن هغه حاکم دخپل خدای ورکړی عالی دماغی په وجه هیڅکله ددی ذلیل رهزن خوشامندی نه کوی ، تردی چی کله هغه حاکم خپل دار الحکومت ورسیږی او دا رهزن گرفتار کړی اوسزا ورته ورکړی په دی وجه ددغه عارضی غلبی په وجه نه دغه رهزن ته حاکم ویل کیږی اونه دی حاکم یا افسر ته محکوم ، بلکه داصل حالت په اعتبار سره دغه رهزن په دی غلبه کی هم محکوم دی اوهغه افسر په دی مغلوبیت کی هم حاکم دی ، دا خبره حضرت ابن عباس رضی الله عنه په یولنډ اوسلیس عنوان سره تعبیر فرمایلی ده ، اِنْ لَّمْ یُنْصَرُوْا فِی الدُّنْیَا یُنْصَرُوْا فِی الْاٰخِرَةِ (بیان القرآن تفسیر سورة المائده)

لیکن دا خبره همیشه په ذهن کی ساتل په کار دی چی داغلبه برابره خبره ده که په دنیاکی وی یاپه اخرت کی یو قوم ته محض دنسل په خصوصیاتو یا ددین سره محضی دنوم په تعلق سره نه حاصلیږی ، بلکه دا هغه وخت کیږی کله چی انسان خپل ځان دَ الله دلښکر، یو فرد جوړ کی ، چی ددی لازمی مطلب دا دی چی هغه دژوند په هره شعبه کی دالله ﷻ اطاعت دخپل ژوند مقصد جوړ کړی وی ، دلته ، جُنْدَنَا ، زمونږ لښکر، لفظ ښیی چی کوم سړی اسلام قبول کی ، ده ته به خپل ټول ژوند دنفس اوشیطان دطاقتونو سره په جنگ کی دخرڅ کولو معاهده کول وی او دده غلبه برابره خبره ده که مادی وی یا اخلاقی ، په دنیا کی وی یاپه اخرت کی په دی شرط موقوفه ده .

فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَآءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِیْنَ ( نوهرکله چی هغه عذاب دهغوی په غولی باندی نازل سی نوکوم خلگ چی مخکی بیرول سوی وه دهغو سهار به ډیر بد وی) دَسَاحَةٌ لفظی معنٰی غولی دی اونزل بساحته (د دوی په صحن کی رانازل سو) عربی محاوره ده ، چی مطلب یی دیو افت مخ ته را تلل دی او دسهار دوخت تخصیص دا دی چی په عربو کی به ددښمن حمله عمومًا په دی وخت کی وه ، دنبی کریم ﷺ معمول هم دا وو چی دیو دښمن مخکی ته کلا به دَشپی په وخت کی ورسیدی نو دحملی دپاره به یی ترسهاره پوری انتظار کوی (مظهری) په روایتونوکی دی چی کله نبی کریم ﷺ دخیبر په قلعه باندی دسهار په وخت کی حمله وکړه نو ارشاد یی وفرمایی ، اَللّٰهُ اَکْبَرُ، خَرِبَتْ خَیْبَرُ، اِنَّا اِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَآءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِیْنَ : الله اکبر! خیبر وران سو ، بیشکه هرکله چی مونږ دیوقوم په غولی باندی راکښته سو نوکوم خلگ چی مخکی بیرول سوی وی دهغوی سهار ډیر بد وی .

سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا یَصِفُوْنَ ﴿۱۸۰﴾ وَسَلٰمٌ عَلَی الْمُرْسَلِیْنَ ﴿۱۸۱﴾

پاک ذات دی ستادرب چی پروردگاردی عزت والاپاک دی دهغو خبروڅخه چی هغوی وایی اوسلام دی په رسولانو

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۸۲﴾

او ټول ثنا صفت الله لره دی چی رب دی دټول جهان

**تفسير**: ستا رب چې لوی عظمت والا دی دهغو خبروڅخه پاك دی كوم چې دا (كافران) بيانوي (نو خدای ددغو خبرو څخه پاك مقرر كړه) او (پيغمبران واجب الاتباع وګڼه ځكه چې مونږ دهغوی په شان كی دا وايو چې) سلام دی وی پرپيغمبرانو باندی او (خدای دشرك وغيره څخه دپاك ګڼلو سره سره دټولو كمالاتو جامع يې هم ګڼه ځكه چې) ټول تعريفونه الله ﷻ ته دی كوم چې دټول عالم پروردګار (او مالك) دی

**معلومات او مسئلې**: په دی ايتونو باندی يې سورة صفّت ختم كړی دی اوحقيقت دا دی چې ددی بنا ئسته خاتمې دتشريح دپاره يولوی دفتر په كار دی ، لنډه دا چې الله ﷻ په دی درو لنډو ايتونوكی دسورة ټول مضامين ځای كړی دی ، دسورة ابتداء دتوحيد دبيان څخه سوی وه چې خلاصه يې دا وه چې مشركان كومې كومې خبری دالله ﷻ طرف ته منسوب كوی باری تعالی ددی ټولو څخه پاك دی، چنانچې په اولنی آيت كی دی اوړد مضمون طرف ته اشاره ده ، ددی څخه وروسته په سورة كی دانبياء ﷺ واقعات بيان سوی وه ، چنانچې په دوهم آيت كی د دوی طرف ته اشاره ده ، ددی څخه وروسته يې ښكاره ښكاره دكفارو دعقيدو اوشبهو او اعتراضونو عقلی اونقلی ترديد وكړ او دايې ښوولی چې غلبه په اخركی اهل حقوته حاصله وی ، دا خبری چې كوم سړی هم دعقل اوبصيرت په نظر سره وايی ، هغه به اخر دالله ﷻ په حمد اوثنا مجبوره وی ، چنانچې په دی حمد اوثنايی سورة ختم كړی دی.

دارنګه په دی ايتونوكی داسلام دبنيادی عقيدوتوحيداورسالت صراحةً اوداخرت ضمناًذكرهم راغلی دی چې اثبات يې دسورة اصل مقصد وو او ددی سره سره دا تعليم هم وركول سوی دی چې ديو مومن كار دا دی چې دخپل هرمضمون هری خطبی اوهر مجلس اختتام دالله ﷻ په لويی بيانولو او دده په حمد اوثنا باندی كوی.

چنانچې علامه قرطبی رحمه الله دلته په خپل سند سره دحضرت ابوسعيد خدری رضی الله عنه څخه دا قول نقل كړی دی چې ما دنبی كريم ﷺ څخه څو واره واوريدل چې دوی به دلمانځه ختمولو څخه وروسته دا ايتونه ويل سُبْحَانَ رَبِّكَ الخ (قرطبی)

دارنګه په ډيرو تفاسيروكی دامام بغوی رحمه الله په حواله سره دحضرت علی رضی الله عنه دا قول نقل دی چې ، كوم سړی دا غواړی چې دقيامت په ورځ ده ته په پوره پيمانه سره اجر وركول سی ، ده ته په كار دی چې دی دخپل هر مجلس په اخر كی دا وايی ، سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ : تراخره پوری ، دا قول ابن ابی حاتم دحضرت شعبی په روايت سره مرفوعًا هم نقل كړی دی (تفسير ابن كثير)

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ۝ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ۝ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

بحمد الله تعالی نن په تاريخ ۱۷ محرم الحرام سنة ۱۳۹۲ هـ په شپه ديكشنبی په وخت دماخستن دسورة صفّت تفسير مكمل سو.

## (سورة صٓ)

سُوْرَةُ صٓ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٍ وَثَمَانُونَ آيَةً وَخَمْسُ رُكُوعَاتٍ ۝ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة ص په مكه كی نازل سو او په دی كی اته اتيا (۸۸) آيتونه او پنځه (۵) ركوع ګانی دی.

شروع كوم دالله ﷻ په نوم سره چې بی اندازی مهربانه نهايت رحم والا دی.

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِی الذِّكْرِ ﴿۱﴾ بَلِ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا فِیْ عِزَّةٍ وَّشِقَاقٍ ﴿۲﴾

قسم دی په قرآن پوه کوونکی ، بلکه کوم خلق چی منکر دی په غرونو کی او مخالفت کی دی

كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَّلَاتَ حِیْنَ مَنَاصٍ ﴿۳﴾ وَعَجِبُوْۤا

ډیری هلاکی کړی دی مونږ ددوی څخه مخکې پیړی چیغی یی وهلی او دغه وخت نه وو د خلاصی ، او تعجب کوی

اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ ؗ وَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۴﴾

په دی خبره چی راغی دوی ته بیروونکی د دوی څخه او وایی منکران چی دا جادو دی دروغ ،

اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ۖۚ اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ عُجَابٌ ﴿۵﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ

آیا دی گرځوی ډیر خدایان یو خدای ؟ تحقیق دا ده دتعجب خبره ، او روان سول سرداران

مِنْهُمْ اَنِ امْشُوْا وَاصْبِرُوْا عَلٰۤی اٰلِهَتِكُمْ ۖۚ اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ یُّرَادُ ﴿۶﴾ ۚۖ

د دوی چی ځی او صبر سی په خپلو خدایانو باندی بیشکه په دی خبره کی څه غرض دی ،

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِی الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ ۖۚ اِنْ هٰذَاۤ اِلَّا اخْتِلَاقٌ ﴿۷﴾ ۚۖ ءَاُنْزِلَ

دا نه دی اوریدلی مونږ په مخکې دین کی ، نه ده دا مگر جوړه سوی خبره ده ، آیا په ده نازل

عَلَیْهِ الذِّكْرُ مِنْۢ بَیْنِنَا ؕ بَلْ هُمْ فِیْ شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِیْ ۚ بَلْ لَّمَّا

سو نصیحت په مونږ تولو کی ، نه ده داسی بلکه دوی په شك کی دی دنصیحت زمانه ، بلکه دوی

یَذُوْقُوْا عَذَابِ ﴿۸﴾ ؕ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآىِٕنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِیْزِ الْوَهَّابِ ﴿۹﴾

لا نه دی چښلی ، زما عذاب آیا د دوی سره دی خزانی ستا د رب دمهربانی چی زبردست بخښنی والا دی

اَمْ لَهُمْ مُّلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا ۫ فَلْیَرْتَقُوْا فِی الْاَسْبَابِ ﴿۱۰﴾

یا ددوی حکومت دی په اسمانونو او په مځکه کی او څه چی ددوی په مینځ کی دی ،نو ودی خیژی اسمان ته په رسیو

جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُوْمٌ مِّنَ الْاَحْزَابِ ﴿۱۱﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ

ډیر لښکرونه هلته هلاك سول ددغو تولو لښکرونه ، دروغجن کړی دی د دوی څخه مخکې قوم دنوح

وَعَادٌ وَّفِرۡعَوۡنُ ذُو الۡاَوۡتَادِ ﴿۱۲﴾ وَثَمُوۡدُ وَقَوۡمُ لُوۡطٍ وَّاَصۡحٰبُ لۡـَٔيۡكَةِ

او عاد او فرعن میخونو والا ، اوثمودیانو او دلوط ﷺ قوم او دبنو خلقو

اُولٰٓـئِكَ الۡاَحۡزَابُ ﴿۱۳﴾ اِنۡ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿۱۴﴾

هغه لوی لوی فوجونه ، دا چی څومره وو تولو درواغجن کړل رسولان ، بیا پر ثابت سو زما عذاب

وَمَا يَنۡظُرُ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا صَيۡحَةً وَّاحِدَةً مَّا لَهَا مِنۡ فَوَاقٍ ﴿۱۵﴾ وَقَالُوۡا

او انتظار نه کوی دا خلق مگر دیوی چیغی چی په مینځ کی به یی ساه وانخلی ، او وایی

رَبَّنَا عَجِّلۡ لَّنَا قِطَّنَا قَبۡلَ يَوۡمِ الۡحِسَابِ ﴿۱۶﴾

ای ربه! ژر را کړی مونږ ته چوټی مخکې دحساب د ورځی څخه .

تفسیر: صٓ (ددی معنی خو الله ﷻ ته معلومه ده) قسم دی په قرآن چی دنصیحت څخه ډك دی (چی کفار ستا درسالت څخه په انکار کولو کی چی څه وایی هغه صحیح نه دی) بلکه (په خپله) داکفار په تعصب او (دحق څخه) په مخالفت کی (پراته) دیٓ (او ددی تعصب او مخالفت تاوان به یوه ورځ په دوی راځی لکه چی) د دوی څخه مخکی ډیری پیړی مونږ (په عذاب سره هلاکی کړی دی نو ، هغوی (دهلاکت په وخت کی) ډیری چیغی وهلی (او ډیر شور او زوږ یی وکی) او (هغه وخت په شور اوزوږ څه کیږی څکه چی) دغه وخت دخلاصون نه وو (په دی وجه چی عذاب کله راسی نو بیا توبه نه قبلیږی) او دی کفارو (دقریشو) په دی خبره تعجب وکی چی دوی ته د دوی څخه (یعنی چی د دوی په شان بشر دی) یو (پیغمبر) بیرونکی راغی (دتعجب وجه دا وه چی دوی په خپل جهالت سره بشریت دنبوت منافی گڼی) او (درسالت په دی انکار کی دی حد ته ورسیدل چی ستا دمعجزو اونبوت ددعوی په باره کی) وویل چی (نعوذ بالله) دا سړی (دخوارق عادت په معامله کی) ساحر او (دنبوت ددعوی په معامله کی) درواغجن دی (او) ایا (داسړی رښتنی کیدی سی کله چی) ده د دومره معبودانو په ځای یو معبود پاته کی (دنورو ټولو معبودانو څخه یی نفی وکړه) واقعی دا ډیره دتعجب خبره ده (چی وجه یی ډیره ژرراځی) او (دتوحید مضمون چی یی واوریدی نو) په دی کفارو کی سردارانو (دمجلس څخه پورته سول اوخلکو ته یی) دا وویل روان سول چی (ددی ځای څخه) ځی اودخپلو معبودانو (په عبادت) قائم اوسیږی (څکه چی اول خو دا (دتوحید دعوت) دیو مطلب خبره ده (یعنی په دی بانه سره دی معاذ الله ریاست غواړی ، دوهم دتوحید دعوی هم باطله اوعجیبه ده څکه چی) مونږ خو دا خبره (په خپل تیرمذهب) کی اوریدلی نه ده وی که نه وی دا (ددی سړی) جوړه کړی خبره ده (دتیرو مذهبونو مطلب دا دی چی په دنیاکی دډیرو طریقو خلک تیرسوی دی ، دټولو څخه وروسته مونږ راغلو اوپه حق یو نو مونږ ددی طریقی دمشرانو څخه هیڅکله

داخبره نه ده اوریدلی اودا سړی کم چی دنبوت دعویدار دی اوتوحید ته تعلیم الهی وایی، پس اول
خونبوت دبشریت منافی دی، دوهم که ددی څخه قطع نظر وسی نو) ایا په مونږ ټولو کی په دی سړی دالله
ﷺ کلام نازل سو؟ (ده ته څه فوقیت اوفضیلت حاصل وو چی نبوت ورته ورکول سو، بلکه که په رئیس
باندی نازل سوی وای نوباك نه وو، مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چی ددوی داوینا چی پرده ولی نازل سو؟
پریو سردار ولی نازل نه سو؟ په دی وجه سره نه ده چی که داسی سوی وای نو تابعداری به یی کړی وای
بلکه (اصل خبره دا ده چی) داخلګ (په خپله) زما دوحی دطرف څخه په شك (یعنی انکارکی) دی (یعنی
دنبوت دمسئلی څخه منکر دی خاصکر دبشر نبی منلوته تیارنه دی اودا انکار هم څه ددی دپاره نه دی
چی د دوی سره څه دلیل سته) بلکه (ددی اصل وجه دا ده چی) دوی تر اوسه پوری زما دعذاب خوند ونه
کتی (کنه نو دټولو به عقل پرځای سوی وای، مخ ته په بل طرزسره جواب دی چی) ایا ددی خلګو سره
ستا درب زبردست فیاض درحمت خزانی دی (چی په دی کی نبوت هم داخل دی چی چا لره یی غواړی
ورکوی یی چا لره چی غواړی نه یی ورکوی، یعنی که درحمت ټولی خزانی ددوی په قبضه کی وای
نوبیابه ددی وینا ګنجائش وای چی مونږ بشرته نبوت نه دی ورکړی، بیادی نبی څنګه سو؟ یا (اوکه
ټولی خزانی یی په قبضه کی نسته نو) ایا دوی ته دآسمانونو اومځکی اوڅه شیان چی ددوی په مینځ کی
دی، ددی (ټولو) اختیار حاصل دی (چی که دومره اختیاریی وای نوبیابه هم ددی وینا ګنجائش وای چی
دوی دآسمانونو اومځکی دمصلحتونو څخه خبردار دی، په دی وجه چا ته چی غواړی نبوت ورکول په
کار دی اواوس مخ ته ددوی دعاجزه کولو په طور باندی ارشاد دی چی که دوی ته پردی باندی
اختیارنسته) نودوی ته په کاردی چی خیني ولګوی (آسمان ته) وختیږی (اوظاهره ده چی دوی پردی باندی
قادرنه دی، پس کله چی ددوی دومره هم قدرت نسته نو دآسمانونو اومځکی په معلوماتو اوپه دوی به
ورته څه اختیار وی؟ بیا دوی ته دداسی بی سر اوپښو خبرو کولو څه حق دی؟ مګر ای محمد ﷺ ته د
دوی دمخالفت فکرمه کوه ځکه چی) په دی مقام (یعنی مکه کی) ددی خلګو دغه شان یولښکردی
منجمله (دانبیاؤ دمخالفینو) دډلو کوم چی (ډیر ژر) به شکست وخوری (چنانچه دبدرپه غزاکی داپیش
ګویی پوره سوه) اود دوی څخه مخکی هم قوم دنوح او عاد اوفرعون چی (حکومت) یی میخونه وهلی وه
اوثمودیانو اوقوم دلوط اوخاوندانو دبڼو (چی قصی یی ځوځایه راغلی دی ټولو) تکذیب کړی وه (او
هغه ډله (چی لوړیی په، مِنَ الْاَحْزَاب، کی ذکر راغلی دی) داخلګ دی، دی ټولو صرف رسولان درواغجن
کړی وه (لکه دقریشو داکفار چی تا درواغجن کوی) پس زماعذاب (په هغوی) واقع سو (نوکله چی جرم
مشترك دی نو دعذاب داشتراك څخه دوی ولی مطمئن دی؟) اودا خلګ (کوم چی په تکذیب اصرار
کوی نو) پس دیوی زور دچیغی (یعنی دوهمی شپیلی) منتظردی چی دساه اخیستلو ګنجائش به په کی
نه وی (ددی څخه مراد قیامت دی) اودا خلګ (چی دقیامت عذاب واوری، درسول دتکذیب اومسخرد
په طور) وایی چی ای زمونږ ربه! (په اخرت کی چی دکافرانو دپاره کوم عذاب وی دهغه څخه) زمونږ حصه
مونږ ته دورځی دحساب څخه مخکی راکړی (مطلب دا چی قیامت نسته اوکه سته نو زمونږ اوس عذاب
په کار دی، هرکله چی عذاب نه راځی نومعلومه سوه چی قیامت نه راځی، نعوذ بالله!)

**معلومات او مسئلې؛ شان نزول:** ددې سورة دابتدايي ايتونو پس منظر دا دې چې دنبي كريم ﷺ اكا ابوطالب
ته مسلمانيدو باوجود دده ﷺ پوره ساتنه كول ، هركله چې هغه په يوه ناجوړى كې اخته سو نودقريشو
لويو لويو سردارانو دمشورې يومجلس منعقدكې چې په كې ابوجهل، عاص بن وائل، اسود بن مطلب،
اسودبن عبديغوث اونور سرداران شريك سول، مشوره دا وسوه چې ابوطالب ناجوړى دى كه هغه ددې
دنيا څخه ولاړ سي او دده وروسته مونږ دمحمد ﷺ دده دنوي دين څخه دمنع كولو دپاره څه سخت اقدام
وكو نو دعربو خلګ به مونږ ته داطعن (پيغور) راكوي چې تركومه پورې ابوطالب ژوندى وو، ترهغه
وخته پورې دې خلګو محمد ﷺ ته هيڅ نه سوه ويلى، اوكله چې دهغه انتقال وسو نودوى هغه نښانه كې
په دې وجه مونږ ته په كار دي چې مونږ دابوطالب په ژوندكې دده سره دمحمد ﷺ دمعاملې تصفيه وكړو
چې هغه زمونږ معبودانو ته بد ويل پرېږدي .
چنانچې دا خلګ ابوطالب ته راغلل اوده ته يې وويل چې ستا وراره زمونږ معبودانو ته بدې ردې وايي ،
ته دانصاف څخه كار واخله اوهغه ته ووايه چې هغه دكوم خداى غوارې عبادت دې كوي، ليكن زمونږ
معبودانو ته دې څه نه وايي ، حال دا دې چې نبي كريم ﷺ په خپله هم د دوى بتانوته ددې څخه ماسوا څه
نه ويل چې بې حسه اوبې جانه دي ، نه ستاسې خالقان دي ، نه رازقان اونه ستاسې څه نفع اونقصان د
دوى په قبضه كې دي .
ابوطالب نبي كريم ﷺ مجلس ته راوغوښتى او ده ته يې وويل چې وراره ! دا خلګ ستاڅخه شكايت كوي
چې ته د دوى معبودانو ته بد وايي ، دوى په خپل مذهب پرېږده اوته دخپل خداى عبادت كوه داسې
خبرې دقريشو خلګو هم وكړې .
اخرنبي كريم ﷺ ارشاد وفرمايي چې ، اكا! اياږه دوى ته دهغه شي دعوت ورنه كړم په كوم كې چې د دوى
بهترې ده ؟ ابوطالب وويل هغه څه شي دي؟ دوى وفرمايل، زه دوى ته يوه داسې كلمه ويل غوارم دكوم
په ذريعه چې به ټول عرب د دوى په مخكې سرګښته كړي او دوى دپوره عجم مالكان سي ، په دې ابو
جهل وويل، ووايه هغه كلمه څه ده ؟ ستاپه پلارقسم دي ، چې مونږ يوه كلمه نه لسو كلمو ويلوته تيار
يو، په دې باندې نبي كريم ﷺ وفرمايل بس ، لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ: ووايا ست، چې دايي واوريدل نوټولو خلګو
جامې وخندلې ولاړ سول اوويې ويل، ايا موږ ټول معبودان پرېږدو، صرف يواختيار كړو ؟ داخو ډېره
عجيبه خبره ده، په دې موقع دسورة صٓ دا ايتونه نازل سول (ابن كثير ص۲۷، ۲۸، ج۴)
وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ (او ددې كفارو سردارانو دا وويل روان سول الخ په دې كې د ذكر سوي واقعې طرف ته
اشاره ده چې دتوحيد دعوت يې واوريدى نو هغوى دمجلس څخه پورته سول اوروان سول .
وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ: ددې لفظي معنى ده ، ميخونو والافرعون اوددې په تفسيركې دمفسرينو مختلف
اقوال دي ، ځينې حضرات فرمايي چې په دې سره دده دسلطنت استحكام طرف ته اشاره ده ، په دې وجه
حضرت تهانوي رحمه الله ددې ترجمه داكړې ده چې ، دكوم ميخونه ښخ سوي وه، اوځينې حضرات فرمايي
چې هغه به خلګوته داسې سزا وركوله چې پرمخې به يې كښوي، دده پرڅلورو لاسونو او پښو به يې
ميخونه ووهل اوماران لړمان به يې ورايله كړه اوځينو ويلي دي چې هغه به په رسۍ اوميخونو يوخاص

لوبه کوله اوځینو ویلي دي چي دمیخونو ، ځخه مراد ابادي دي اوده لویې مضبوطې ابادي جوړې کړې وي (قرطبي) والله سبحانه تعالیٰ اعلم

أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ : ددې یو تفسیر خو دا دی چي دا جمله د ، مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ : بیان دی ، یعنی دکومو ډلو طرف ته چي په دې آیت کي اشاره سوې ده هغه دا ده ، حضرت تهانوي رحمه الله ددې مطابق تفسیر کړی دی لیکن نورو مفسرینو ددې معنیٰ دا ښوولې ده چي ، ډلې هغه وې ، یعنې داصل طاقت اوقوت مالکان قوم دنوح علیه السلام او عاد اوثمود وغیره قومونه وه ، دمکې دمشرکانو دهغو په مقابله کې هیڅ حیثیت نسته ، کله چي هغه خلګ دعذاب الهي ځخه محفوظ نه سول نو د دوی څه هستي ده ؟ (قرطبي)

مَا لَهَا مِن فَوَاقٍ : د ، فَوَاقٍ ، په عربي کي څو معانیوې راځي ، یوه خو فواق ، هغه درمیاني وقفې ته وایي په کومه کي چي یو وار دشیدو لوشلو ځخه وروسته په دوهم وار په غولانځه کي شیدې راسي ، دارنګه ددې معنیٰ ، راحت اوارام ، هم ده ، په هر صورت مطلب دا دی چي دحضرت اسرافیل علیه السلام شپېلۍ به داسي مسلسل وي چي څه وقفه به په کي نه وي (قرطبي)

عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا ، قِطّ : په اصل کي هغه لاسلیك ته ویل کیږي دکوم په ذریعه چي چاته دانعام ورکولو وعده سوې وي ، بیا دالفظ مطلق دَ ، حصې ، په معنیٰ کي هم استعمالیدل شروع سول ، دلته دا معنیٰ مراده ده چي ، داخرت دجزا اوسزا کومه حصه چي مونږ ته ورکونکې ده هغه دلته راکړه .

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ

ته صبر کوه په هغه چي دا خلق یې وایي اویاد کړه زمونږ بنده داود قوت والا هغه وو رجوع کوونکی مونږ تابع کړل غرونه دده سره .

يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾

چي پاکي به یې ویل په ماښام او سهار ، او الوتونکي مخلوق جمع سو ، ټول به ده ته رجوع کوله

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

او قوت ورکی مونږ دده حکومت ته او ورکی مونږ ده ته تدبیر او دفیصلې خبره .

**لنډتفسیر**: ته ددې خلګو په خبرو صبر کوه او زمونږ بنده داؤد علیه السلام یادکړه کوم چي (په عبادت کي چي په دې کي صبر هم دا خل دی) لوی قوت (اوهمت) والاوو (او) هغه (دخدای طرف ته) ډیر رجوع کوونکی وو (اومونږ ده ته دا نعمتونه ورکړې وه یو دا چي) مونږ غرونو ته حکم کړی وو چي دده سره (شریك سي) ماښام اوسهار (چي دحضرت داود علیه السلام دتسبیح دا وختونه وه) تسبیح کوئ او (دغه ډول الوتونکو مرغانو ته هم (دا حکم ورکړی وو) کوم چي به (دتسبیح په وخت ده ته) جمع کیدل (او دا غرونه او مرغان وغیره) به ټول دده (دتسبیح) په وجه په ذکر کي مشغول وه او (دوهم نعمت دا چي) مونږ دده حکومت ته نهایت قوت ورکړی وو او (دریم نعمت دا چي) مونږ ده ته حکمت (یعنی نبوت) اوفیصله کوونکی تقریر

(چې نهایت واضح او جامع وو) ورکړی وو .

**معلومات اومسئلې:** دکفارو په درواغجن کولو اومسخرو چې په نبی کریم ﷺ ته کومه صدمه رسیده دهغه دلیرې کولو دتسلی دپاره عموماً الله ﷻ دتیرو انبیاؤ علیهم السلام واقعات اوروِلی دی ، چنانچې دلته یې هم دوی ته دصبر تلقین وفرمایی ، دځینو انبیاؤ علیهم السلام واقعات یې ورته بیان کړی چې په دوی کې اوله واقعه دحضرت داود علیه السلام ده .

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ (اویاد کړه زموږ بنده داود (چې خاوند دطاقت وو) تقریباً ټولو مفسرینو ددی مطلب دا بیان کړی دی چې ده به په عبادت کې دلوی قوت اوهمت ثبوت ورکوی ، په دی وجه ددی ځخه وروسته دا جمله ده چې، إِنَّهُ أَوَّابٌ (بیشکه هغه دالله ﷻ طرف ته ډیر رجوع کوونکی وو) چنانچې دصحیحینو په یوحدیث کې نبی کریم ﷺ فرمایی ، دالله ﷻ په نزد دټولو ځخه ښه لمونځ دداود علیه السلام دی ، هغه به نیمه شپه بیدیدی ، بیا به یې دریمه حصه شپه عبادت کوی ، بیابه په شپږمه حصه شپه کې بیده کیدی او یوه ورځ به یې روژه وه او یوه ورځ به یې خوړه اوچې ددښمن سره به یې مقابله وه نو تیښته به یې نه کوله اوبیشکه هغه دالله ﷻ طرف ته ډیر رجوع کوونکی وو (ابن کثیر)

دعبادت دا طریقه دټولو ځخه ښه ځکه مقرره سوه چې یو خو په دی کې مشقت زیات دی ، په ټول عمر روژه نیولو سره سړی دروژې سره عادت کیږی اوځه زمانه وروسته بیاپه دی کې زیات مشقت نه پاته کیږی لیکن په یوه ورځ پرینبنو لو او روژه نیولو کې تکلیف مسلسل وی ، دوهم په دی طریقه سره انسان دعبادت سره سره دځپل نفس ، اهل او عیال او متعلقینو حقونه هم په ښه شان سره ادا کولی سی .

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ (په دی آیت کې دغرونو اوالوتونکو مرغانو دحضرت داود علیه السلام سره په تسبیح کې دشریکیدو ذکر دی ، ددی تشریح په سورة انبیاء اوسورة سباء کې تیره سوې ده ، دلته دا خبره د ذکر قابله ده چې دغرونو اوالوتونکو مرغانو تسبیح باری تعالی دلته داسی ذکر کړي ده چې دا په حضرت داود علیه السلام باندی یو خاص انعام وو ، سوال دا دی چې دا دحضرت داود علیه السلام دپاره نعمت ځنګه سو؟ دغرونو اوالوتونکو مرغانو دتسبیح ځخه ورته څه خاص فائده ورسیده ؟

ددی یو جواب خو دا دی چې په دی سره دحضرت داود علیه السلام یوه معجزه ظاهره سوه اوښکاره خبره ده چې دا یو لوی انعام دی ، ددی ځخه علاوه حضرت تهانوی رحمه الله یوه په زړه پوری توجیه فرمایلی ده چې دغرونو اوالوتونکو مرغانو په تسبیح سره دذکر اوشغل یو خاص خوند پیدا سوی وو چې په دی سره په عبادت کې خوند اوتازګی دهمت پیدا کیږی دآجتماعی ذکر یوه فائده دا هم ده ، چې دذکردبرکتونو یو بل ته انعکاس هم کیږی دصوفیاء کرامو په نزد دذکر اوشغل یوه خاصه طریقه معروفه ده چې په دی کې به ذکر کولوکې دا تصور کیدی سی چې ټول کائنات ذکر کوی ، دباطن په اصلاح او دعبادت په شوق کې ددی طریقې عجیبه تاثیر دی ، په دی آیت کې دذکر ددی طریقې استنباط هم کیږی (مسائل السلوک)

**صلوة الضحی:** بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ : دَعَشِيٌّ معنی دماپښین ځخه وروسته دورځې راتلونکی وخت دی ، اودَ اِشْرَاقٌ معنی دسهار هغه وخت په کوم کې چې لمر په مځکه وغوړول سی ، ددی آیت ځخه حضرت

عبد الله ابن عباس رضی الله عنه دخاښت دلمانځه په مشروع والی باندې دلیل نیولی دی ، دځاښت لمونځ ته صلوٰة الاوابین اوځینې حضرات الاشراق هم وایي ، که څه هم وروسته دصلوٰة الاوابین نوم دماښام دلمانځه وروسته دشپږو نفلونو دپاره او صلوٰة الاشراق دلمر ختلو سره متصل د دوو یاڅلورو نفلونو دپاره زیات مشهور سو .

په صلوٰة الضحیٰ کې د دوو څخه واخله تردولسو پورې څومره رکعتونه چې غواړی کولی سی ، په حدیث کې ددې ډیرې فائدې راغلي دي په جامع ترمذي کې دحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي ، کوم سړی چې دصلوٰة الضحیٰ د دوو رکعتونو پابندي وکړی دهغه ګناهونه به وبخښل سي برابره خبره ده که هغه دسمندر دزګ هومره وي ، اودحضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې حضور ﷺ فرمایلي دي کوم سړی چې دصلوٰة الضحیٰ دوولس رکعتونه کوي الله ﷻ به دهغه دپاره په جنت کې دسرو زرو محل جوړ کړي (قرطبي)

علماؤ فرمایلي دي چې هسې خو د دوو څخه واخله تردولسو پورې څومره رکعتونه چې کولی سی صحیح دي لیکن که دشمیر دپاره یو خاص معمول جوړ سی ، نو ښه ده اوکه دا معمول دکم از کم څلورو رکعتونه وي نو زیاته ښه ده ، ځکه چې دحضور ﷺ عام معمول دڅلورو رکعتونو کولو وو .

وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ (اومونږ ده ته حکمت اوفیصله کوونکې تقریر ورکی) دحکمت څخه مراد خو یوه ده یعني مونږ ده ته دعقل اوپوهې دولت ورکی اوځینې حضرات فرمایي چې نبوّت ورڅخه مراد دی او دفصل الخطاب ، مختلف تفسیرونه سوي دي ، ځینې فرمایي چې ددې څخه مراد زور دبیان اوقوت دخطاب دی ، چنانچې حضرت داؤد علیه السلام دلوړې درجې خطیب وو او په خطبو کې دحمد اوصلوٰة څخه وروسته لفظ دَ ،امابعد ، دتولو څخه اول دوي ویل شروع کړل اوځینې حضرات فرمایي چې ددې څخه بهترین قوت دفیصله کولو مراد دی ، یعني الله ﷻ ده ته دجګړو ختمولو اوتنازعاتو دفیصله کولو قوت ورکړی وو ، په حقیقت کې په دې الفاظو کې په یو وخت د دواړو معانیو ګنجائش سته او دا دواړې خبرې ورڅخه مراد دي ، حضرت تهانوي رحمه الله چې ددې کومه ترجمه فرمایلې ده ، په دې کې هم دواړې معانیوې ځای کیدی سي .

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُودَ فَفَزِعَ

اوآیا رسیدلې دې تاته خبر دعوې کوونکو کله چې په دیوال واوښتل عبادت خانې ته، کله چې ورننوتل داود ته نو

مِنْهُمْ ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا

وبیریدی ورڅخه، هغوی وویل مه بیریږه زمونږ جګړه ده زیاتی کړی دی یوه په بل باندې نو فیصله وکړه په مونږ کې

بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ

په انصاف او بې انصافي مه کوه او وښیه مونږ ته لار برابره ، دا چې دی دا زما ورور دی ، ده سره

وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ فِي

نه نوي (۹۹) پسونه دي ،او زما سره يو پسه دي، نو دى وايي چې حواله كړه ما ته دغه هم او زبردستي كوي

الْخِطَابِ ﴿۲۳﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ وَاِنَّ كَثِيْرًا

زما سره په خبرو كې ،وويل هغه بې انصافي كوي ستا د پسه په حاصلولو كې د خپلو پسو سره ، او ډير

مِّنَ الْخُلَطَآءِ لَيَبْغِيْ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

شريكان زياتوب كوي خيني دخينو سره ، مګر كوم چې يقين راوړي او نيك

الصّٰلِحٰتِ وَقَلِيْلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهٗ

عملونه كوي،اولږ خلق دي داسي اوخيال راغى دداود چې مونږ دده ازمايش وكې بيايې بخښنه وغوښتله درب

وَخَرَّ رَاكِعًا وَّاَنَابَ ﴿۲۴﴾ فَغَفَرْنَا لَهٗ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى

خپل څخه اوولويدى په ركوع اورجوع كوونكى سو ،بيامونږ معاف كى ده ته دغه كاراوده دپاره مونږ سره مرتبه ده

وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿۲۵﴾

او ښه ځاى درجوع دي .

**تفسير:** اوآياتاته دهغه دعوه كوونكو خبر رسيدلى دى (كوموچې حضرت داود ﷺ ته دعوه راوړي وه) كله چې هغو خلكو (دحضرت داود ﷺ دعبادت خاني پرديوال باندي را واوښتل داود ﷺ ته راغلل (په دروازه پهره دارو څكه نه پرينښوول چې دغه وخت دده دعبادت وو ددعوو دفيصلو نه وو) نوهغه (د دوى په دي بې قاعدي راتلو باندي) وبيريدى (چې هسې نه داخلګ دښمنان نه وي كوم چې دقتل په اراده داسي په تنهايي كې راننوتي وي) هغوخلكو (ده ته) وويل چې ته بيريږه مه مونږ دواړه معامله كوونكي يو چې يو په بل باندي (څه) زياتي كړيدى (ددي فيصلي دپاره مونږ راغلي يو چونكه پهره دارانو په دروازه نه پرينښولو په دي وجه په دي شان سره راغلو) نو ته په مونږ كې په انصاف سره فيصله وكړه او بې انصافي مه كوه اومونږ ته (دمعاملي) سيده لار وښيه (اوبيا يو سړي وويل چې دمعاملي صورت دا دي چې) دا سړى زما وررور دى (يعني ديني وررور لكه چې په دُرّ منثور كې دحضرت ابن مسعود ؓ څخه نقل دي او) دده سره يو كم سل پسونه دي اوزما سره (كل) يو پسه دى نو دى وايي چې دغه هم ماته راكړه او په خبرو كې په ما زورآور دى (او زما خبره دخلى په زور سره چليدو ته نه پريږدي) داود ﷺ وويل چې دى چې كوم ستا پسه په خپلو پسو كې ديو ځاى كولو درخواست كوي نو واقعي پرتا ظلم كوي او اكثره شركاء

(عادت یی دا دی چی) په یو بل (دغسی) زیاتوب کوی ، مگر البته کوم خلک چی ایمان لری اونیك
کارکوی او داسی خلک ډیرکم وی (دا خبره دوی دمظلوم دتسلی دپاره وفرمایله) او داود ﷺ ته خیال
راغی چی (دا دعوه په داسی پیش کولو) مونږ دده امتحان کړی دی (نو هغوی خپل رب ته توبه وکښله
اوپه سجده پریوته او (په خاص طور خدای ته) رجوع یی وکړه نو مونږده ته دغه (کار) معاف کی اوزمونږ
سره دده دپاره (خاص) قرب او(اعلی درجی) دنیك انجامی (یعنی دجنت لوړه درجه) ده

**معلومات اومسئلي**: په دی ایتونوکی باری تعالی دحضرت داود ﷺ واقعه ذکر فرمایلی ده ، په قرآن کریم کی دا واقعه چی په کوم انداز سره بیان سوي ده ، ددی څخه صرف دومره معلومیږی چی الله ﷻ دداود عبادت گاه ته دوی فریقین په جګړه سره ولیږل او دده څه امتحان یی اخستی وو حضرت داود ﷺ په دی امتحان پوه سوه نو دالله ﷻ څخه یی بخښنه وغوښتله اوپه سجده پریوتی او الله ﷻ دده مغفرت وفرمایی دقرآن کریم اصل مقصد چونکی دلته دا بیانول دی چی حضرت داود ﷺ په خپله هره معامله کی به دالله ﷻ طرف ته رجوع فرمایله اوچی کله به ورڅخه لږ څه خطا هم وسوه نو فوراً به داستغفار طرف ته متوجه کیدی ، په دی دلته دا تفصیل بیان نه سو چی هغه امتحان څه وو ، دحضرت داؤد ﷺ څخه څه خطا سوی وه چی ده استغفار په وکی ؟ اوکوم چی الله ﷻ معاف کی.

په دی وجه ځینو محققو اومحتاطو مفسرینو ددی ایتونو په تشریح کی دا فرمایلی دی چی الله ﷻ دخپل دی جلیل القدر پیغمبر ددی خطا او امتحان تفصیل دخاص حکمت اومصلحت په وجه ښکاره بیان نه کی ، په دی وجه مونږ ته هم په دی پسی کیدل نه دی په کار اوڅومره خبره چی په قرآن کریم کی ذکر ده، صرف په دی ایمان لرل په کار دی دحافظ ابن کثیر رحمه الله په شان محقق مفسر په خپل تفسیرکی په دی عمل کړی دی او دواقعی دتفصیلاتوڅخه یی خاموشی اختیارکړي ده اوهیڅ شك نسته چی دا دټولو څخه زیاته محتاطه اودسلامتی لارده، په دی وجه دډیرو عالمانو څخه نقل دی چی ، اَبۡهِمُوۡا مَا اَبۡهَمَهُ اللّٰهُ یعنی کوم شی چی الله ﷻ مبهم پرې ایښی دی تاسی هم هغه مبهم پریږدی ، په دی کی حکمت او مصلحت دی او دا ظاهره ده چی ددی څخه مراد دداسی معاملاتو ابهام دی ، په کومو پوری چی زمونږ دعمل اوحلالو حرامو تعلق نه وی ، او دکومو معاملاتو سره چی زمونږ دعمل تعلق وی دهغه ابهام به خپله نبی کریم ﷺ په خپل قول او عمل سره رفع کړی دی.

البته دنورومفسرینو درروایتونو او اثارو په رڼا کی دامتحان اوازمائش دمتعین کولوکوشش کړی دی، په دی سلسله کی یوعامیانه روایت خودامشهوردی چی دحضرت داود ﷺ نظر یو وار دخپل یو فوجی افسر او ریا په ښځه باندی پریوتی ، په دی سره دده په زړه کی دهغه سره دنکاح کولو خواهش پیدا سو او ده او ریا دقتلولو په غرض هغه په یو ډیر خطرناك مشن باندی ولیږلوچی هغه په کی شهید سو او بیا ده دهغه دښځی سره واده وکی ، په دی عمل باندی دخبردارولو دپاره دا دوی فرښتی په انسانی شکل کی را ولیږل سی.

لیکن دا روایت بی شکه چی دهغو خرافاتو څخه دی کوم چی دیهودیانو داثر لاندی په مسلمانانو کی غوړول سوی دی ، دا روایت په اصل کی دبائبل دکتاب سموئیل دوهم باب ۱۱ څخه ماخوذ دی ، فرق

صرف دومره دی چی په بائیبل کی په ښکاره په حضرت داود ﷺ باندی دا الزام لګول سوی دی چی هغوی معاذالله داوریادښځی سره دنکاح څخه مخکی زنا کړی وه او په دی تفسیری روایتونو کی یی دزنا جز حذف کړی دی ، داسی معلومیږی چی چا دا اسرائیلی روایت ولیدی او ددی څخه یی دزنا قصه ویستله او دا یی دقرآن کریم په ذکر سوی آیتونو پوری ولګوله ، حال دا دی چی دا کتاب سموئیل دسره بی اصله دی او دا روایت دقطعی درواغو او افتراء حیثیت لری ، په دی وجه ټولو محققو مفسرینو ددی سخت تردید کړی دی .

دحافظ ابن کثیر څخه علاوه علامه ابن جوزی رحمه الله قاضی عبدالسعود رحمه الله قاضی بیضاوی رحمه الله قاضی عیاض رحمه الله امام رازی رحمه الله علامه ابوحیان اندلسی رحمه الله خازن زمخشری رحمه الله ابن حزم رحمه الله علامه خفاجی رحمه الله احمدبن نصر رحمه الله ابوتمام اوعلامه الوسی وغیره هم دا دروغ اوافتراء ګرځولی ده ، حافظ ابن کثیر رحمه الله لیکی .

ځینو مفسرینو دلته یوه قصه ذکرکړي ده چی اکثره حصه یی داسرائیلیاتو څخه ماخوذ ده دنبی کریم ﷺ څخه په دی باره کی هیڅ داسی خبره ثابته نه ده چی اتباع یی واجب وی صرف ابن ابی حاتم دلته یو حدیث روایت کړی دی ، مګر سند یی صحیح نه دی .

غرض ددیرو دلیلونو په رڼا کی دکومو چی څه تفصیل دامام رازی په تفسیر کبیر او دابن الجوزی په زادالمسیر وغیره کی موجود دی ، دا روایت خو ددی آیت په تفسیر کی قطعاً خارج از بحث کیږی .

حکیم الامت حضرت تهانوی ددی ازمائش اوخطا تشریح داسی فرمایلی ده چی دمقدمی دا دوی فریقی په دیوال ورواښتل اودخبروطرز یی هم انتهایی ګستاخانه اختیارکی چی دشروع څخه یی حضرت داود ﷺ ته دانصاف کولو اوظلم نه کولونصیحتونه شروع کړل ، ددی ګستاخی داندازی په بناکه یوعام سړی وی نو دوی ته به یی دجواب ورکولو په ځای چپه سزا ورکړی ووای ، الله ﷻ دحضرت داود ﷺ هم دا امتحان وفرمایی چی دی هم غصه کیږی او دوی ته سزا ورکوی اوکه دپیغمبرانه عفو اوتحمل څخه کار اخلی او د دوی خبره اوری؟

حضرت داود ﷺ په دی امتحان کی پوره وختی لیکن دومره ورڅخه کمزوری وسوه چی دفیصلی اورولو په وخت کی ظالم ته دخطاب کولو په ځای یی مظلوم مخاطب کی چی په دی سره یو قسم له جانبداری ښکاره کیږی ، مګر په دی فوراً پوه سو او په سجده پریوتی او الله ﷻ دی معاف کی (بیان القرآن)

ځینو مفسرینو دخطا دا تشریح کړي ده چی حضرت داود ﷺ مدعاعلیه خاموش ولیدی نو دهغه دبیان او ردو څخه بغیر یی صرف دمدعی خبره واوریده اوپه خپل نصیحت کی یی داسی خبری وفرمایلی په کومو سره چی فی الجمله دمدعی تائید کیدی ، حال دا دی چی اول دمدعاعلیه څخه پوښتنه په کار وه چی دی څه وایی ؟ دحضرت داود ﷺ ارشاد که څه هم په ناصحانه انداز کی وو اولا تر اوسه دمقدمی دفیصلی نوبت نه وو راغلی ، خو بیا هم د دوی په شان دجلیل القدر پیغمبر دشان مناسب نه وه ، په دی خبره باندی وروسته پوه سوه او په سجده پریوتله (روح المعانی)

ځینی حضرات فرمایی چی حضرت داود ﷺ دخپلو وختونو انتظام داسی فرمایلی وو، چی په

خلیرویشت گنتو کی به هر وخت دکور څه ناڅه فرد په عبادت ، ذکر او تسبیح کی مشغول وو ، یو ورځ دوی الله ﷻ ته عرض وکی چی پروردگاره ! په شپه او ورځ کی داسی وخت نشته چی دداود دکور دخلکو څخه څوك ستا په عبادت لمونځ اوتسبیح اوذکرکی مشغول نه وی ، باری تعالی وفرمایل چی داوده ! دا هرڅه زما په توفیق سره دی ، که زمامدد شامل حال نه وی ، نو دا خبره ستادوَسْ څخه ده اویوه ورځ به زه تاستا په حال باندی پریږدم ، ددی څخه وروسته دا واقعه راپیښه سوه چی دغه وخت دحضرت داود ﷺ په عبادت کی دمشغولیدو وو ، دی ناګهانی واقعی دده دوختونوانتظام وران کی ، حضرت داود ﷺ دجګړی په فیصله کولو کی مشغول سو ، دحضرت داود ﷺ دآل څخه بل څوك فرد دغه وخت په عبادت او ذکرالهی کی مشغول نه وو ، په دی سره حضرت داود ﷺ پوه سوچی هغه فخریه کلمه کومه یی چی دخلی څخه وتلی وه هغه زما څخه غلطی سوی وه ، په دی وجه ده استغفار وکی او په سجده پریوتی ، ددی توجیه تائید دحضرت ابن عباس ﷺ دیو ارشاد څخه هم کیږی کوم چی په مستدرك حاکم کی په صحیح سند سره ذکر دی (احکام القرآن)

ددی تولو وضاحتونو څخه دا خبره په مشترکه طور سره تسلیم سوی ده چی مقدمه فرضی نه وه بلکه حقیقی وه او دصورت دمقدمی دحضرت داود ﷺ دازمائش یاخطاسره هیڅ تعلق نه وو ، ددی برخلاف دیرو مفسرینو ددی داسی تشریح فرمایلی ده چی مطلب یی دا دی چی دمقدمی دا دواړی فریقین انسانان نه وو بلکه ملائکی وی او دوی الله ﷻ ددی دپاره لیږلی وی چی هغوی دمقدمی داسی یو فرضی صورت پیش کړی چی حضرت داود ﷺ په خپل خطاباندی خبردارسی .

چنانچی ددی حضراتو دا وینا ده چی داوریا دقتل کولو او دهغه دښځی سره دنکاح کولو هغه قصه خو غلطه ده ، لیکن حقیقت دحال دا وو چی په بنی اسرائیلوکی به یو سړی ته دافرمائش کول معیوب نه ګڼل کیدل چی ، ته خپله ښځه طلاقه کړه چی زه ورسره نکاح وکړم ، په هغه زمانه کی ددی فرمائش عام رواج هم وو او دا خبره خلاف مروت هم نه ګڼل کیده ، حضرت داود ﷺ په دی بنااوریاته دافرمائش کړی وو ، په دی بناالله ﷻ دا دوی ملائکی راولیږلی اودی یی خبردارکی اوځینی حضرات فرمایی چی خبره صرف دومره وه چی اوریایوی ښځی ته دنکاح پیغام ورکړی وو ، حضرت داود ﷺ هم هغه ښځی ته دنکاح پیغام ورکی ، په دی وجه اوریاډیرخفه سو ، الله ﷻ په دی دخبردارولو دپاره دادوی ملائکی را ولیږلی اوپه یوعجیبه شان انداز کی یی دی په دی خطاباندی پوه کی ، قاضی ابویعلی په دی توجیه دقرآن کریم په الفاظو: وَعَزَّنِیْ فِی الْخِطَابِ، سره استدلال فرمایلی دی ، هغه فرمایی چی دا جمله په دی خبره دلالت کوی چی دامعامله محض دکوزدی په سلسله کی راپیښه سوی وه اولاحضرت داود ﷺ ددی سره نکاح نه وه کړی (زادالمسیرلابن الجوزی صـ۱۱۶ ج۷)

اکثرو مفسرینو حضراتو دی اخری دوو تشریحاتو ته ترجیح ورکړی ده او ددی تائید دځینو اصحابو داثارو څخه هم کیږی (وګوره روح المعانی تفسیرابی السعود ، زادالمسیرو تفسیرکبیر وغیره) لیکن واقعه دا ده چی ددی ازمائش اوخطاتفصیل نه دقرآن کریم څخه ثابت دی اونه دڅه صحیح حدیث څخه ، په دی وجه دومره خبره خو ثابته سوی ده چی داوریا دقتلولو کومه واقعه چی مشهوره ده ، هغه غلطه ده

لیکن داصل واقعي په باره کي ذکر سوی لوړ تول احتمالات موجود دي او په دي کي یوه ته قطعي او یقیني نه سي ویلی ، په دي وجه دسلامتیا لار هغه ده کومه چي حافظ ابن کثیر اختیارکړه چي کومه خبره الله ﷻ مبهمه پرې ایښې دې مونږ دې په خپلو قیاسونو او اندازوسره دهغه دتفصیل کوشش نه کوو، هرکله چي په هغه پوري زمونږ دځه عمل تعلق نه وي، په دي ابهام کي هم یقیناً څه حکمت دی، په دي وجه صرف په دومره واقعه باندي ایمان لرل په کاردي کومه چي په قرآن کریم کي ذکر ده ، باقي تفصیلات الله ﷻ ته حواله کول په کار دي ، البته ددي واقعي څخه ډیر علمي فوائد حاصلیږي ، زیاته توجه هغه ته ورکول په کار دي ، په دي وجه اوس دایتونو تفسیر ملاحظه کړی ، په کومو کي چي به انشاء الله ﷻ ددغو فوائدو ذکر راسي .

اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ : (هرکله چي هغوی محراب ته په دیوال داخل سول) مِحْرَاب، په اصل کي بالاخانی یادیو مکان دمخ حصې ته ویل کیږي ، بیاپه خاص طور سره دمسجد یاعبادت خانې دمخ حصې ته وویل سول ، په قرآن کریم کي دالفظ دعبادت گاه په معنیٰ کي استعمال سوی دی ، علامه سیوطی رحمه الله لیکلي دي چي دجمات دائره نمامحرابو څخه لکه چي نن صبامعروف دي ، داپه عهدنبوي کي موجود نه وو (روح المعاني)

فَفَزِعَ مِنْهُمْ (وروسته حضرت داود علیه السلام د دوی څخه وبیریدی) دبیریدو وجه صفاظاهره وه چي د دوو تنو بې وخته په دیوال راختل اوپهره ماتول په عام طور په بدنیت سره وي .

**( طبعي بیره دنبوت یاولایت منافي نه ده )**

ددي څخه معلومه سوه چي دیوخوفناك شي څخه په طبعي طور سره بیریدل دنبوت او ولایت منافي نه دي ، البته دا بیره په زړه او دماغو باندي طاري کول اوخپل فرائض پریښوول ضرور بد دي ، په دي دا شبهه کیدی سي چي په قرآن کریم کي بي دانبیاؤ علیهم السلام شان دا بیان کړی دی لَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ (هغوی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا څخه نه بیریږي) بیادلته حضرت داود علیه السلام ته بیره ولې راغله؟ ددي جواب دا دی چي دبیري دوه قسمونه وي یوه بیره دموذي شیانو دتکلیف رسولو څخه وي ، هغه ته په عربي کي خَوْفٌ وایي ، دوهمه بیره دچالوی دعظمت شان او رعب په وجه وي ، هغه ته خَشْيَةٌ وایي، (مفردات، راغب) خشیت دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاڅخه نه دي کول په کار، اودانبیاء علیهم السلام شان دا وي چي دالله ﷻ څخه ماسوا په دوی دچاخشیت نه سي طاري کیدی ، البته طبعي بیره دموذي اشیاؤ څخه کیدی سي .

**( په بې قاعدګي باندي دحال دحقیقت ښکاره کیدو پوري صبر کول په کاردي )**

قَالُوا لَا تَخَفْ (هغوی وویل بیریږه مه) راتلونکودا وویل اوخپله خبره بیانول یي شروع کړل اوحضرت داود علیه السلام په خاموشي سره د دوی خبره اوریده ، ددي څخه معلومه سوه چي که یوه سړي ناڅاپه څه بې قاعدګي وکړي نوده ته فوراً ملامت اوزورنه شروع کول نه دي په کار، بلکه اول دهغه خبره اوریدل په کار دي چي ده ته معلومه سي چي دهغه سره ددي بې قاعدګي جواز وو اوکه نه وو، که بل څوك وي نو فوراً ملامت اوزورنه شروع کول نه دي په کار، بلکه اول دهغه خبره اوریدل په کار دي چي ده ته معلومه

سی چی دهغه سره ددی بی قاعدګی جواز وو او که نه وو، که بل څوك وی نو فوراً به یی په رټلو شروع کړی وای، لیکن حضرت داودﷺ دحال ښکاره کیدو پوری انتظار وفرمایی چی کیدی سی دا خلګ معذور وی.

وَلَا تُشْطِطْ (او بی انصافی مه کوه) دراتلونکو دا دخبرو انداز په ظاهره دیرګستاخانه وو اول خو په دیوال بی وخته را واوښتل، بیادراتلو سره دحضرت داودﷺ په شان جلیل القدر پیغمبر ته دانصاف کولو او دظلم څخه دمحفوظ کیدو درس ورکول، دا ټولی دبی باکی خبری وی لیکن حضرت داودﷺ په دی ټولو خبرو صبر وفرمایی او دوی ته یی څه بدری ردی ونه ویلی.

**(لوی سړی ته په کار دی چی دحاجتمندو په غلطو باندی تر خپله وسه صبر وکړی)**

ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی ته الله ﷻ لویه مرتبه ورکړی وی او دخلګو ضرورتونه دده سره متعلق وی چی دی دحاجتمندو دخبرو په غلطو او بی قاعدګو تر خپله وسه صبر کوی چی دا دده دمرتبی تقاضا ده په خاص طور سره حاکم، قاضی اومفتی ته ددی لحاظ ساتل په کار دی (روح المعانی)

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ (حضرت داودﷺ وویل چی ده ستاد پسه دخپلو پسونوسره دیوځای کولوکوم درخواست کړی دی، نو واقعی پر تا یی ظلم کړی دی) دلته دوی خبری دفکرقابلی دی یوه دا چی حضرت داودﷺ دا فقره صرف دمدعی خبره واوریده ارشاد وفرمایله دمدعاعلیه بیان یی وانه وریدی، په دی باندی څینو حضراتو دا ویلی دی چی هغه خطاپه کوم چی ده استغفار وفرمایی دا خطاوه، لیکن نورومفسرینو ویلی دی چی په حقیقت کی دلته دمقدمی پوره تفصیلات نه بیانیږی، صرف ضروری خبری سوی دی، حضرت داودﷺ به یقیناً دمدعاعلیه څخه دهغه خبره آوریدلی وی، لیکن هغه دلته څکه بیان نه سوه چی دفیصلو معروفه طریقه دا ده، هرسړی پوهیږی چی دلته دمدعا علیه څخه دپوښتنی جزء محذوف دی.

دارنګه دا هم ممکنه ده چی که څه هم راتلونکودحضرت داودﷺ څخه عدالتی فیصله طلب کړی وه، لیکن نه دغه وخت دعدالت وو او نه مجلس دقضاوو، نه هلته دحضرت داودﷺ سره دخپلی فیصلی نافذکولو وسائل جمع وو، په دی وجه حضرت داودﷺ دقاضی په حیثیت کی نه بلکه دمفتی په حیثیت سره فتویٰ ورکړه او دمفتی کار دواقعی تحقیق کول نه وی، بلکه چی څنګه سوال وی دهغه مطابق جواب ورکول وی.

**(تر یو قسم دباو لاندی چنده یاهدیه هم طلب کول غصب دی)**

دوهمه خبره دلته دا دفکر قابله ده چی حضرت داود ﷺ دیوه سړی محض پسه طلب کول ظلم وګرځول حال دا دی چی په ظاهره دچا څخه محض څه شی غوښتل څه جرم نه دی وجه دا ده چی صورت دسوال وو لیکن په کوم قولی اوعملی دباو سره چی دا سوال کیدی، دهغه په موجودګی کی ددی حیثیت دغصب په شان سوی وو.

ددی څخه معلومه سوه چی که یو سړی دچا څخه داسی یو شی وغوښتی چی مخاطب راضی وی اوکه ناراضه لیکن دده سره د ورکولو څخه ماسوا بله چاره نه وی نو دغه رنګه هدیه طلب کول هم په غصب

کي دا خل دي ، په دي وجه که غوښتونکی څوك صاحب اقتدار یا دمرتبی خاوند وي او مخاطب دده دشخصیت د دوباؤ په وجه انکار نه سی کولی نو هلته صورت برابره خبره ده که دهدیی طلب کولو وي ، لیکن په حقیقت کی هغه غصب وي او دغوښتونکی دپاره په دی شان سره دحاصل سوي شی استعمال جائز نه دی ، دا مسئله په خاص طور سره دهغو خلګو دپاره دتوجه کولو ده کوم چی دمدرسو ، مکتبونو ، جماتونو یا انجمنونو وغیره دپاره چندی وصولوی صرف هغه چنده حلاله اوپاکه ده کومه چی ورکوونکی په خپل مکمل اختیار او خوشحاله زړه سره ورکړی او که چنده کوونکو دخپل شخصیت ددباو لاندی یاپه یو وخت لس یا اته کسان دیوه سړی چندی ورکولو ته مجبوره کړه ، چنده یی ورڅخه وصول کړه نو دا ښکاره ناجائز فعل دی په حدیث کی دنبی کریم ﷺ واضح ارشاد دی چی .

لَايَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ اِلاَّ بِطِيْبِ نَفْسٍ مِّنْهُ : دیو مسلمان مال دهغه دخوشدلی څخه بغیر حلال نه دی .

**( دمعاملو په شرکت کي ډېر احتیاط ضرورت )**

وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ (او ډیر شریکان په یوبل زیاتوب کوی) په دی سره په دی خبره باندی خبردارول دی چی هرکله په دووکسانو کی دشرکت څه معامله وی نو په هغه کی اکثر دیو بل حقونه وهل کیږی ، ځینی وخت یو سړی یو کار معمولی وګڼی ویی کړی لیکن په حقیقت کی هغه دګناه سبب جوړ سی ، په دی وجه په دی معامله کی دډیر احتیاط ضرورت دی .

وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ (او حضرت داود ﷺ ته خیال ورغی چی مونږ دده امتحان واخیستی) که دمقدمی صورت دحضرت داود ﷺ دخطامثال مقرر سی نو بیا خو دا خیال راتلل ظاهره خبره ده اوکه دمقدمی دصورت ددی سره څه تعلق نه وی ، بیاهم دفریقینو دمجموعی حالت ظاهرولو دپاره کافی وه چی دا دامتحان دپاره لیږل سوی وه ، یو طرف ته خو دی فریقینو دمقدمی دفیصلی دپاره د دومره جلد بازی اوجرأت څخه کار واخیستی اوپه دیوال ورواوښتل ، بل طرف ته هرکله چی مقدمه پیش سوه نو مدعا علیه خاموش کښیناستی او په قولی یاعملی طور یی دمدعی بیره بی چون وچرا تسلیم کړه .

که دمدعی بیان کړده واقعه مدعاعلیه تسلیموله نو دجګړی دفیصلی کولو دپاره حضرت داود ﷺ ته دراتلو ضرورت نه وو ، دیو معمولی عقل خاوند هم پوهیږی چی حضرت داود ﷺ به په دی صورت کی دمدعی په حق کی فیصله کوی ، دفریقینو دی پراسرار طرز عمل ښوول چی دا څه غیرمعمولی واقعه ده حضرت داود ﷺ پوه سو چی دا خدای پاك رالیږلی دی او مقصود زما امتحان اخستل دی او په ځینو روایتونو کی دا هم راغلی دی چی دفیصلی اوریدو څخه وروسته هغو یو بل ته وکتل ویی خندل اوپه کتوکتو کی آسمان طرف ته ولاړل . والله اعلم

اَسْتَغْفَرَ رَبَّهٗ وَخَرَّ رَاكِعًا وَّاَنَابَ (نوهغه دخپل پروردګار څخه مغفرت وغوښتی او په سجده پریوتی او رجوع سو) دلته په اصل کی دَرکُوْعَ لفظ استعمال سوی دی چی لغوی معنی یی کښته کیدل دی ، او داکثرو مفسرینو په نزد دی څخه مراد سجده ده ، داحنافو په نزد دی آیت په ویلو سره یی سجده واجبیږی .

**( په رکوع سره دتلاوت سجده ادا کیږی )**

او امام ابوحنیفه رحمه الله په دی آیت سره ددی خبری دلیل نیولی دی چی که په لمانځه کی دسجدی آیت

وویل سو نو په رکوع کی دسجدی په نیت کولو سره سجده ادا کیږی ځکه چی دلته باری تعالی دسجدی دپاره لفظ درکوع استعمال کړی دی کوم چی ددی خبری دلیل دی چی رکوع هم دسجدی قائمقام کیدی سی ، لیکن په دی سلسله کی څو ضروری مسئلی دیادلرلو جوګه دی .

**( دتلاوت دسجدی ځینی مسئلی )**

**مسئله** : دلمانځه دفرض رکوع په ذریعه سجده صرف په هغه صورت کی ادا کیدی سی کله چی دسجدی آیت په لمانځه کی ووایی ، دلمانځه څخه دباندی په تلاوت کولو کی په رکوع سره نه ادا کیږی ، په دی وجه چی رکوع صرف په لمانځه کی عبادت دی دلمانځه څخه دباندی مشروع نه ده (بدائع)

**مسئله** : په رکوع کی سجده صرف په هغه صورت کی ادا کیږی کله چی دسجدی دآیت تلاوت کولو څخه فوراً بعد یا د دوو درو آیتونو دویلو څخه وروسته رکوع ته ولاړ سی اوکه دسجدی دآیت دویلو څخه وروسته یی په ولاړی دیر قرآت کړی وی نو سجده په رکوع کی نه ادا کیږی .

**مسئله**: که دتلاوت سجده په رکوع کی دادا کولو خیال لری نو رکوع ته دتلو په وخت کی به دسجدی دتلاوت نیت کوی ، کنه په دی رکوع سره به دتلاوت سجده ادا نه سی ، البته کله چی سجدی له ځی نو بغیر دنیت څخه به هم سجده ادا سی .

**مسئله** : په هرحال ښه خبره داده چی دتلاوت سجده دلمانځه په فرض رکوع کی دادا کولو په ځای مستقله سجده وسی ، او دسجدی څخه پورته سی ، دوه دری آیتونه ووایی ، بیا رکوع ته ولاړ سی (بدائع)

وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ (او بیشکه دده دپاره زمونږ سره خاص تقرب او نیك انجامی ده) په دی آیت یی واقعه ختمه کړه او دی خبری طرف ته یی اشاره وکړه چی دحضرت داود ﷺ خطا هر څه چی وه د دری داستغفار او انابت څخه وروسته دالله ﷻ سره دده په تعلق کی نوره اضافه وسوه .

**( په غلطی باندی په خبردارولو کی دحکمت رعایت )**

ددی واقعی سره متعلق یوه بله خبره دذکرقابله ده چی دحضرت داود ﷺ خطا برابره خبره ده که هرڅه چی وه ، الله ﷻ سیده په سیده دوحی په ذریعه هم دوی په دی خبردارولی سو ، لیکن ددی په ځای یی بوا مقدمه ولیږله او دخبردارولو دا خاص طریقه یی ولی اختیار کړه؟ په حقیقت کی په دی طریقه په نکر کولو سره دامربالمعروف اونهی عن المنکر فرض انجام کوونکو ته دا هدایت سوی دی چی یو سړی دده په غلطی باندی دخبرولو دپاره دحکمت څخه دکار اخستو ضرورت دی او ددی دپاره داسی طریقه اختیارول زیات ښه دی په کوم سره چی متعلقه سړی په خپله خپله غلطی محسوسه کړی او ده ته دزبانی پوه کولو ضرورت پیښ نه سی او ددی دپاره دداسی مثالونو کار اخستل زیات اثر کوی په کومو سره چی زړه ازاری هم نه وی او ضروری خبره هم واضحه سی .

يٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ

ای داوده ﷺ ! مونږ جوړ کړی ته خلیفه په مځکه کی نو ته حکومت کوه

النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ اِنَّ

په خلقو کې په انصاف سره، او دزړه په خواهشاتو پسې مه خه بیا به هغه تابې لارې کې دالله ﷻ دلارې څخه ،بیشکه

الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا نَسُوْا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿۲۶﴾

کوم خلق چې بې لارې سي دالله ﷻ دلارې څخه، دغولره سخت عذاب دی په دې خبره چې دوی هیره کړه ورځ دحساب

**تفسیر**: ای داوده! (علیه السلام) مونږ تا ته په مځکه حاکم جوړکړی دی وروسته (څنګه چې دی تر اوسه کول دغه ډول ائنده هم) په خلګو کې په انصاف سره فیصلې کوه او (لکه څنګه چې دی تر اوسه چیری دنفسانی خواهش پیر وی نه ده کړې دغه رنګه ائنده هم) دنفسانی خواهش پیر وی مه کوه (که داسې وکې نو) دغه به دخدای دلارې څخه تابې لارې کې (او) کوم خلګ چې دخدای دلارې څخه بې لارې سی، دهغوی دپاره به سخت عذاب وی، په دې وجه سره چې هغوی ورځ دحساب هیره کړه.

**معلومات او مسئلې**: حضرت داود علیه السلام ته الله ﷻ دنبوت سره حکومت او سلطنت هم ورکړی وو، چنانچې په دې آیت کې دحکومت او سیاست دپاره ده ته یوه بنیادی هدایت نامه ورکول سوې ده، په دې هدایت نامه کې درې بنیادی خبرې ارشاد فرمایل سوې دی.

(۱) مونږ ته په مځکه کې خپل خلیفه جوړ کړی یاست.

(۲) په دې حیثیت سره ستا بنیادی کار دحق مطابق فیصله کول دی.

(۳) او ددې کار دپاره دخواهش نفسانی دپیروی څخه محفوظ کیدل دیو لازمی شرط حیثیت لري.

ترکومه پوری چې په مځکه کې دخلیفه جوړولو تعلق دی ددې مفهوم په سورة بقره کې تیرسوی دی او په دې سره داسلامی سیاست دا اصل الاصول واضحه کیږي چې، اقتدار اعلی الله تعالی ته حاصل دی، دمځکې حکمران دده داحکامو مطابق دچلیدو مجاز دی، ددې څخه دباندې نه سي تلی، په دې وجه دمسلمانانو حاکم، شورٰی یااسمبلی کې داسلامی قانون تشریح یاتدوین خو کولی سی، لیکن په حقیقت کې هغه دقانون واضع کوونکی نه دی بلکه دالله ﷻ قانون لره پیش کوونکی دی.

**(داسلامي رياست بنيادي كار اقامت حق دی)**

دوهمه خبره دلته دا واضحه سوې ده چې داسلامی ریاست بنیادی کار دحق قائمول دی په حکومت باندې لازمه ده چې هغه په خپلو انتظامی معاملاتو او تنازعاتو کې فیصله کولو کې حق او انصاف قائم کړي. اسلام چونکې یو ابدی دین دی، په دې وجه ده دسیاست اوحکمرانی دپاره دداسې انتظامی جزئیاتو تعین نه دی فرمایلی کوم چې دحالاتو او زمانې په بدلیدو سره قابل تبدیل سی، بلکه یو داسې بنیادی هدایتونه یې ورکړی دی دکومو په رڼا کې چې دهرې زمانې مطابق انتظامی جزئیات په خپله فیصله کولی سی، په دې وجه دلته دا خبره ښوول سوې ده چې دحکومت اصل کار دحق قائمول دی، لیکن ددې انتظامی تفصیلات دهر دور په اهل الرایه مسلمانانو باندې پرېښوول سوی دی.

**( دعدليه او انتظامي رشته )**

چنانچې داخبره چې عدليه دانتظاميه څخه بالکل جلاوي که پيوست؟ په دې مسئله کې څه داسې متعين حکم نه دی ورکول سوی کوم چې په هردورکې ناقابل تبديل وي که په يوه زمانه کې دحکمرانانو په امانت اوديانت باندې پوره اعتمادکولی سو نو دعدليه اوانتظاميه واك ختمولی سی ، اوکه په يو دور کې دحکمرانانو په امانت اوديانت پوره تکيه نه وه نو عدليه دانتظاميه څخه بالکل آزاده هم پريښودلی سی. حضرت داود عليه السلام دالله ﷻ برگزيده پيغمبر وو ، دده څخه زياته دامانت او ديانت دعوی چاکولی سوه ، په دې وجه دې يې په يو وخت دعدليه اوانتظاميه سربراه مقررکی ، دتنازعاتو فيصله کولو ذمه واري هم ور ته سپارل سوې وه ، دانبياؤ عليهم السلام څخه علاوه په خلفاء راشدينو کې هم دا طرز وو چې اميرالمومنين به په خپله قاضي هم وو ، وروسته په اسلامي حکومتونو کې دا طريقه بدله سوه او اميرالمومنين به دانتظاميی او قاضي القضاة يې دعدليی سربراه جوړکړل .

دريم هدايت په کوم چې په دې آيت کې دټولو څخه زيات زور ورکول سوی دی ، هغه دا دی چې دنفساني خواهشاتو پيروي مه کوه اودحساب ورځ هروخت دنظرپه مخکې ساته په دې هدايت دټولوڅخه زيات زور ځکه ورکول سوی دی چې داشې دحق قائمولوبنياددې دکوم حاکم ياقاضي په زړه کې چې دخداي بيره او داٰخرت فکروي هغه په صحيح معنٰی کې حق قائمولی سی اوکه دانه وي نوکه تاسې دښه نه ښه قانون جوړکې ، دانساني نفس چل ول به هرځای خپله لار په خپله جوړ وي او دده په موجودگی کې هيڅ دښو څخه ښه نظام قانون هم حق او انصاف نه سی قائمولی ، ددنياتاريخ اودموجوده زماني حالات په دې شاهد دي.

**( دذمه واري په عهدوکي دټولو څخه اول دليدو شي دانسان کردار دی )**

ددې څخه دا معلومه سوه چې يو سړی حاکم ياقاضي يادېوې محکمې دافسر جوړولو دپاره دټولو څخه اول دکتو خبره دا ده چې په ده کې دخداي بيره او داٰخرت فکر سته اوکه نه او دده داخلاقو اوکردارحال څخه دی؟ که دا معلومه وي چې دده په زړه باندې دخداي دبيرې په ځای دنفساني خواهشاتوحکمراني ده نو هغه هر څومره اعلیٰ ډگرياني چې لري او په خپل فن کې هر څومره ماهر اوپخته کار وي داسلام په نظر کې هغه ديو لوړ منصب مستحق نه دی .

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ

او مونږ نه دي پيدا کړي اسمانونه او ځمکه اوڅه چې د دوی په مينځ کې دي بې کاره ، دا خيال دی

الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ

دهغو چې منکر دي ، پس خرابي ده منکرانو لره داور څخه ، آيا مونږ گرځولی دي مؤمنان

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ

چې نيکي کوي په شان دهغو چې خرابي کوي په ځمکه ايامونږ گرځولی بيريدونکی په شان

كَالْفُجَّارِ ﴿۲۸﴾ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۲۹﴾

دفاجرانو ، يو كتاب دى چي نازل كړى دى مونږ تاته دبركت چي فكر وكي خلق ددې خبرو ته اوچي پوه سي دعقل خاوندان

تفسير: او مونږ آسمانونو او مځكي اوځه چي د دوى په مينځ كي دى دحكمت څخه خالي نه دي پيدا كړي (بلكه ډير حكمتونه دي په كي چي دټولو څخه لوى حكمت په كي دا دى چي ددې څخه توحيد او اخرت ثابت دى) دا (يعني د دوى دحكمت څخه دخالي كيدو) دهغو خلكو خيال دى كوم چي كافران دي (ځكه چي هركله يي دتوحيد او اخرت دجزا او سزا څخه انكار وكي نو دكائناتو دپيدا كولو دلوى حكمت څخه يي انكار وكي) وروسته دكافانو دپاره (په اخرت كي) لويه خرابي ده يعني دوږخ (ځكه چي هغوى دتوحيد څخه انكار كوى) البته (يوه غلطي د دوى دا ده چي دقيامت څخه منكره دى ، حال دا دى چي په قيامت كي دا حكمت دى چي نيكانو ته جزا او مفسدانو ته سزا وركول كيږي او د دوى دقيامت په انكار سره لازميږي چي ددى حكمت تحقق ونه سى ، بلكه ټول برابر سى) آيا مونږ به هغه خلك چي ايمان راوړى اونيك كارونه وكي دهغو سره برابر كو كوم چي (كفر وغيره كوى) په دنياكي فساد خپروى يا (په نورو الفاظو سره آيا) مونږ به پرهيزگارانو ته دبدكارو سره برابركو (يعني داسي نه سى كيدى ، لهذا قيامت به خامخا راځي چي نيكانو ته جزا او بد كاروته سزاوركول سى ، دغه شان دتوحيد او اخرت سره په رسالت ايمان لرل هم ضرورى دى ځكه چي) دا (قرآن) يو بابركته كتاب دى كوم چي مونږ په تا باندي په دى واسطه سره نازل كړى دى چي خلگ ددى په آيتونو كي فكر وكي (يعني ددى په اعجاز كي هم او په كثيرالنفع مضامينوكي هم) او ددى دپاره چي (په فكر سره ددى حقيقت معلوم كي ددى څخه) دعقل خاوندان نصيحت حاصل كي (يعني په دى عمل وكي)

**معلومات اومسئلي**

**(دا يتونو يو په زړه پورى ترتيب)**

دا ايتونه په كومو كي چي داسلام دبنيادى عقيدو په خاص طور سره داخرت اثبات سوى دى دحضرت داود ﷺ او حضرت سليمان ﷺ دواقعاتو په مينځ كي انتهايي په زړه پورى ترتيب سره راغلى دى ، امام رازى فرمايي چي كه يو سړى دنارامي په وجه نه پوهيږي ، نو دده سره حكيمانه طريقه دا ده چي زير بحث موضوع پريږدى او څه غير متعلق خبره ورسره شروع كړى اوهركله چي دده ذهن داولى خبرى څخه واوړى نو په خبرو خبرو كي دى داولنى خبرى په منلو مجبوره سى ، دلته داخرت داثبات دپاره دا طريقه اختيار سوي ده ، دحضرت داود ﷺ دواقعي څخه مخكي دكفارو دعنادونو ذكرچليدى چي په دى آيت ختم سو چي ، وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ : مطلب يي دا وو چي دغه خلگ داخرت څخه انكار كوى او مذاق ورپورى كوى ، ددى څخه فوراً وروسته دا ارشاد وسو چي ، اصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ (د دوى په خبرو صبر وكه او زمونږ بنده داود ﷺ ياد كړه) دغه رنگه يوه نوى خبره يي شروع كړه ليكن دحضرت داود ﷺ واقعه يي په دى خبره ختمه كړه چي .

اى داوده! مونږ ته په مځكه كي خليفه جوړكړى يي په دى وجه ته په خلگو كي په انصاف سره فيصلي

کوه ، اوس ددی ځای څخه یې په یوه غیر محسوس طریقه باندې داخرت اثبات وکړی چې کوم ذات په مځکه کې خپل خلیفه ته په عدل او انصاف دقائمیدو حکم کوی چې ددې حاصل دا دی چې بدکاروته سزا ورکول سی اونیکانو ته راحت ، ایا هغه به په خپله په دې کائنات کې عدل او انصاف نه قائموی؟ یقینًا چې دهغه دحکمت تقاضادا ده چې هغه بنه اوبد ټول خلګ په یوه همسادشرلو په ځای بدکاروته سزا ورکی اونیکانو ته انعام ورکی ، دا ددې کائناتو دتخلیق مقصددی او ددې پر کار دراوستلو دپاره دقیامت او اخرت وجود ددې حکمت عین مطابق دی ، کوم خلګ چې داخرت څخه انکار کوی ، هغه ګویا په زبان حال سره دا وایی چې داکائنات بې مقصده او دحکمت څخه خالی پیدا سوی دی او په دې کې به بنه بدټول خلګ ژوند تیر کړی او مره به سی او بیابه د دوی څخه هیڅوك پوښتنه کوونکی نه وی ، حال دا دی چې دالله ﷻ په حکمت باندې ایمان لرونکی دا خبره چیری هم نه سی تسلیمولی .

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا، تر : كَالْفُجَّارِ . یوری (نوایامونږ ایمان راوړونکو ته او نیکو کارانو ته په مځکه کې دفساد خورونکو سره برابر کړو؟ یا به پرهیزګارانوته دبدکارانو سره برابر کړو؟ یعنی داسې هیڅکله نه سی کیدی بلکه د دواړو انجام به بالکل مختلف وی ، ددې څخه دا خبره معلومه سوه چې دمومن او کافر دا فرق داخرت داحکامو په اعتبار سره دی ، په دنیا کې داسې هم کیدی سی چې کافر ته دمومن څخه زیات مادی راحتونه ورکول سی ، دارنګه ددې څخه دا نیتجه هم نه سی را ایستلی چې دکافر دنیوی حقوق دمومن برابر نه سی کیدی ، بلکه کافرته دمسلمان برابرانسانی حقوق ورکول سی ، چنانچې په اسلامی حکومت کې چې کوم غیرمسلم اقلیتونه دعهدو پیمان سره وسیږی ، هغوی ته به ټول انسانی حقوق دمسلمانانو برابر ورکول سی .

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾

او ورکی مونږ داود ﷺ ته سلیمان ﷺ ، ډیر بنه بنده هغه دی ، رجوع کوونکی

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ

هرکله چې پیش سول ده ته ماښام اسونه ښه خاص ، نو وې ویل ما خوښ کی دمال

الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ

محبت دخپل رب دیادو څخه ، تردې چې لمر پټ سو په پردو کې ، بیا را ولی هغه ماته ، بیا شروع سو

مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾

په وهلو دهغو دپښو دغاړو

لنډتفسیر: او مونږ داود (ﷺ) ته سلیمان (ﷺ زوی) ورکی ډیر ښه بنده وو چې (دخدای طرف ته) ډیر رجوع

کوونکی وو (چنانچی دهغه قصه دیادولو ده) هرکله چی دماښام په وخت ده ته مخامخ اصیل (او) عمده اسونه (کوم چی په غرض دجهاد وغیره ساتلی سول) پیش سول (او دهغو په کتلو کی دومره وخت تیر سو چی ورځ پټه سوه او څه معمود ده لکه لمونځ فوت سو او په وجه دهیبت او جلالت دیو خادم جرأت ونه سو چی دی یی خبر اوپوه کړی وای ، بیاچی په خپله پوه سو) نووی ویل چی (افسوس) زه ددی مال په محبت کی (لګیاسوم) دخپل رب دیادولوڅخه (یعنی دلمانځه څخه) غافله سوم، تردی چی لمر په پرده (دماښام) کی پټ سو (بیایی خادمانو ته حکم وکی چی) هغه اسونه لږ بیاماته راولی (چنانچی را وستل سو) وروسته هغوی ددغو (اسونو) پندی اوڅټونه (په توره سره) وهل شروع کړل (یعنی هغه یی ذبح کړل)

**معلومات اومسئلي** : په دی آیتونو کی دحضرت سلیمان ﷺ یوه واقعه ذکر سوي ده ، ددی واقعی مشهور تفسیرهغه دی کوم چی لوړپه لنډ تفسیرکی ذکر سوخلاصه دهغه داده چی حضرت سلیمان ﷺ داسونو په معائنه کی داسی مشغوله سو چی دماځیګر په وخت کی دکوم لمانځه معمول یی وو ، هغه ورڅخه پاته سو ، وروسته پوه سو نو ټول اسونه یی ذبح کړل چی ددغو په وجه دالله ﷻ په یادولو کی خلل واقع سوی وو دا لمونځ نفلی هم کیدی سی ، او په دی صورت کی څه اشکال نسته ځکه چی انبیاء د دومره غفلت هم دتلافی کوشش کوی او دا هم کیدی سی چی فرض لمونځ وو او دمعائنی کولو په شغل کی یی هیر سوی وو ، دهیرېدو په صورت کی دفرض لمانځه په قضا کیدو کی ګناه خو نه کیږی ، لیکن حضرت سلیمان ﷺ دخپل لوی منصب ترمخه ددی هم تدارک وفرمایی .

ددی آیتونو دا تفسیر دډیرو امامانو دتفسیر څخه منقول دی او دحافظ ابن کثیر په شان محقق عالم هم دی ته ترجیح ورکړي ده او ددی تائید دیو مرفوع حدیث څخه هم کیږی کوم چی علامه سیوطی رحمه الله معجم طبرانی رحمه الله اسمٰعیل او ابن مردویه په حواله سره نقل کړی دی .

عَنْ أُبَيِّ ابْنِ كَعْبٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيْ قَوْلِهٖ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوْقِ وَالْاَعْنَاقِ قَالَ قَطَعَ سُوْقَهَا وَاَعْنَاقَهَا بِالسَّيْفِ .

علامه سیوطی رحمه الله ددی سند ته حسن ویلی دی (درمنثور ص۳۰۹ ج۵) اوعلامه هیثمی رحمه الله مجمع الزواید کی دا حدیث نقل کوی لیکی .

دا طبرانی په اوسط کی روایت کړی دی ، په دی کی یو راوی سعیدبن بشیر دی کوم ته چی شعبه وغیره ثقه ویلی دی او ابن معین وغیره ضعیف ګرځولی دی او باقی سړی یی ثقه دی (مجمع الزوایدص۹۹ ج۷ کتاب التفسیر)

ددی مرفوع حدیث په وجه دا تفسیرکافی مضبوطیږی ، لیکن په دی عموماً دا شبهه کیږی چی اسونه دالله ﷻ یو ورکول سوی انعام وو اوخپل مال داسی ضائع کول دیو نبی دشان سره مناسب نه معلومیږی ، لیکن مفسرینو ددی دا جواب ورکړی دی چی دا اسونه دحضرت سلیمان ﷺ په ذاتی ملکیت کی وه او د دوی په شریعت کی دغوا ، بزی ، اوښ په شان داسونو قربانی هم جائز وه ، نو په دی لحاظ سره ده اسونه ضائع نه کړل بلکه هغه یی دالله ﷻ په نوم قربان کړل ، لکه چی څنګه دغوا اوبزی په قربانی کولو سره د دوی ضائع کول نه لازمیږی ، بلکه دا دعبادت یوه شعبه ده ، دغه شان دلته هم دعبادت په طور باندی د دوی قربانی پیش سوه (روح المعانی)

اکثرو مفسرینو حضراتو دایت دا تفسیر کړی دی ، لیکن ددی ایتونو یو بل تفسیر دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه منقول دی چی په هغه کی واقعه بالکل په مختلفه طریقه سره بیان سوی ده ، دهغه تفسیر خلاصه دا ده چی دحضرت سلیمان ﷺ په مخکی اسونه دمعائنی دپاره پیش سول چی دجهاد دپاره تیار سوی وه ، حضرت سلیمان ﷺ دا ولیدل او خوشحاله سو او ددی سره یی دا ارشاد وفرمایی چی زما ددی اسونو سره کوم محبت دی او دزړه تعلق دی هغه ددنیا دمحبت په وجه نه دی ، بلکه دخپل رب دیادو په وجه سره دی ، ځکه چی دا دجهاد دپاره تیار سوی دی او جهاد یو اعلی درجه عبادت دی ، په دی کی داسونو هغه جماعت دده دسترګو څخه پناه سو ، ده حکم وکی چی دوباره یی ماته را ولی ، چنانچی هغه ورته دوباره را وستل سول نو ده یی په څټونو او پنډو باندی دمحبت څخه لاس راکښول شروع کړل.

ددی تفسیرمطابق په عَنۡ ذِكۡرِ رَبِّیۡ کی عن سببیه دی او دتورات ضمیراسونو ته راجع دی او دمَسۡحٗ څخه مراد پریکول نه دی ، بلکه په محبت سره لاس راکښول دی .

په پخوانیو مفسرینو کی حافظ ابن جریر طبری او امام رازی وغیره دی تفسیر ته ترجیح ورکړي ده ، ځکه چی په دی دمال ضائع کولو شبهه نه کیږی .

دقرآن کریم دالفاظوپه لحاظ سره د دواړوتفسیرونوګنجائش سته لیکن داولنی تفسیر په حق کی چونکی یو مرفوع حدیث راغلی دی کوم چی دسند په اعتبار سره حسن دی ، په دی وجه دهغه قوت زیاتیږی.

**دلمردواپسي قصه** : ځینو حضراتو اولنی تفسیر اختیار کړی دی او دا یی هم ویلی دی چی دماخېګر دلمانځه دقضا کیدو څخه وروسته حضرت سلیمان ﷺ الله ﷻ ته یافرښتو درخواست وکی چی لمر دوباره بیر ته راسی ، چنانچی لمر بیرته رالی او ده خپل معمول پوره کی ، ددی څخه وروسته دوباره لمر ولویدی ، دا حضرات رُدُّوهَا ، ضمیر لمر طرف ته راجع منی .

لیکن تحقیق کوونکی مفسرین مثلاً علامه الوسی رحمه الله وغیره ددی قصی تردید کړی دی اوویلی یی دی چی رُدُّوهَا ضمیر اسونو طرف ته راجع دی نه چی لمرطرف ته ، په دی وجه نه چی معاذالله دلمرواپس کول دالله ﷻ په قدرت کی نسته ، بلکه په دی وجه چی دا قصه دقرآن او حدیث په هیڅ دلیل سره ثابته نه ده (روح المعانی)

**( چي دخدای په یادوکي غفلت وسي نو په خپل ځان سزا مقررول ددیني غیرت تقاضاده )**

په هرحال ددی واقعی څخه دا خبره ثابتیږی چی که څه وخت دالله ﷻ په یادوکی غفلت وسی نو نفس ته دسزا ورکولو دپاره دی دڅه مباح کار څخه محرومه کول جائز دی او دصوفیایی کرامو حضراتو په اصطلاح کی دی ته ، غیرت ، وایی (بیان القرآن)

دیو نیکی دعادت جوړولو دپاره په خپل نفس داسی سزاګانی مقررول دنفس داصلاح یوه نسخه ده او ددی واقعی څخه ددی جواز بلکه استحباب معلومیږی ، دسرکار دوعالم ﷺ څخه هم روایت دی چی یو وار حضرت ابوجهم ﷺ یو شامی څادر ورته هدیةً پیش کی چی څه نقش ونګاپری جوړ سوی وو ، دوی په دغه څادر کی لمونځ وکی او بیرته راغی حضرت عائشه ﷺ ته یی وفرمایل چی داڅادرابوجهم ﷺ ته واپس کی ځکه چی په لمانځه کی زما نظر ددی څادر په نقش ونګار باندی پریوتی ، نو قریبه وه چی دا

نقش ونگار ما په فتنه کی واچوی (احکام القرآن بحواله موطا ومالك)
دغه ډول حضرت ابوطلحه (رض) یو وار په خپل باغ کی لمونځ کوی او دیومرغه په لیدو مشغل سو چی دلمانځه څخه یی فکر واوښتی نو وروسته یی دغه خپل ټول باغ صدقه کی ز
لیکن دایادساتل په کار دی چی ددی مقصد دپاره سزا داسی په کار ده کومه چی بذات خود جائزه وی، دمال بلاوجه ضائع کول جائز نه دی، په دی وجه داسی څه کارتیك نه دی په کوم سره چی دمال ضائع والی لازمیږی، په صوفیاوو کی حضرت شبلی یو وار ددی سزا په طور خپلی جامی سوزلی وی، لیکن محققینو صوفیاوو مثلاً شیخ عبدالوهاب شعرانی رحمه الله دده داعمل صحیح نه وګڼلی (روح المعانی)

**( امیر ته بذات خود دریاست دکارونو نګرانی کول په کار دی )**

ددی واقعی څخه دوهمه خبره دا معلومه سوه چی دحکومت ذمه وار یا دلوړی درجی افسر ته په کار دی چی هغه دخپلو ماتحتو شعبو بذات خود نګرانی کوی، او دا هغه خپلو ماتحتو نه پریږدی چی ځان ورڅخه فارغه کوی، دا وجه ده چی حضرت سلیمان علیه السلام دماتحتو دکثرت باوجود په نفس نفیس داسونو معائنه وفرمایله، دخلفاء راشدینو اوپه خاص طور سره دفاروق اعظم رضی الله عنه دعمل څخه هم دا ثابتیږی.

**( دیوعبادت په وخت په بل عبادت کي مشغولیدل غلطي ده )**

دریمه خبره ددی واقعی څخه دا ثابتیږی چی دیو وقتی عبادت وخت په بل عبادت کی صرف کول هم نه دی په کار، ظاهره ده چی دجهاد داسونو معائنه یو عظیم عبادت وو لیکن چونکی دغه وخت ددی عبادت په ځای دلمانځه وو، په دی وجه حضرت سلیمان علیه السلام دا هم په غلطی کی شمارکی او ددی تدارك یی وفرمایی په دی وجه زمونږ فقهاؤ ویلی دی چی دجمعې داذان څخه وروسته چی لکه څنګه په اخستلو خرڅولو کی مشغولیت جائز نه دی، دغه ډول دجمعی دلمانځه دتیاری څخه علاوه په بل کارکی مشغولیدل هم جائزنه دی برابره خبره ده که تلاوت یانفل عبادت ولی نه وی.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾

اومونږ په امتحان کی واچوی سلیمان علیه السلام او ورغورځوی مونږ دده په تخت یو جسد بیا هغه رجوع وکړه.

**لنډتفسیر:** اومونږ سلیمان (علیه السلام) (په یوبل شان سره هم) په امتحان کی واچوی اومونږ دده په تخت یو بدن واچوی بیاهغه (خدای طرف ته) رجوع وکړه.

**معلومات اومسئلې**: په دی آیت کی دحضرت سلیمان علیه السلام دیو بل ازمینښت ذکر فرمایلی دی اوپه دی سلسله کی یی صرف دومره ذکرکړی دی چی ددی ازمینښت په دوران کی څه بدن دحضرت سلیمان علیه السلام په کرسی باندی غورځول سوی وو، اوس دغه بدن څه وو؟ دده په کرسی یی دغورځولو مطلب څه دی؟ اوپه دی سره ازمینښت څنګه وسو؟ داتفصیلات نه په قرآن کریم کی موجود دی اونه په څه صحیح حدیث سره ثابت دی، په دی وجه ځینو محقیقینو مفسرینو مثلاً دحافظ ابن کثیر رجحان دلته هم دی طرف ته معلومیږی چی قرآن کریم کومه خبره مجمله پاته کړي ده، دهغه په تفصیلاتو کی دپریوتوڅه ضرورت نسته، بس په دومره خبره باندی ایمان لرل په کار دی چی الله جل جلاله دحضرت سلیمان علیه السلام څه ازمینښت کړی

وو دکوم څخه وروسته چې حضرت سلیمان ؑ د الله ﷻ طرف ته دمخکې څخه زیاته توجه وفرمایله او دقرآن کریم اصل مقصد په دومره بیان سره پوره کیږي .

اوځینې مفسرینو دازمینیت دتفصیلاتو په تلاش کې کوشش کړی دی اوپه دې سلسله کې یې ډیر احتمالات بیان کړي دي ، په دې کې ځینې احتمالات خو خالص داسرائیلي روایتونو څخه راخستل سوي ، مثلاً دا چې دحضرت سلیمان ؑ دحکومت رازدده په ګوتمۍ کې وو، یوه ورځ یوشیطان دا ګوتمۍ دده څخه قبضه کړه او ددې په وجه هغه دحضرت سلیمان ؑ په تخت په خپل شکل سره بادشاه کښینستی څلویښت ورځې وروسته هغه ګوتمۍ حضرت سلیمان ؑ ته دیوماهۍ دنس څخه ورکول سوه ، ددې څخه وروسته ده دوباره په حکومت قبضه وکړه دا روایت د ډیرو نورو زیاتو قصو سره په څو تفسیري کتابونو کې راغلي دي ، لیکن حافظ ابن کثیر ددې قسمه ټول روایتونه په اسرائیلیاتو کې دشمیرلو څخه وروسته لیکي چې .

په اهل کتابوکې یوه ډله داسې ده کومه چې حضرت سلیمان ؑ نبي نه مني ، وروسته ظاهره دا ده چې دا دروغ قصې هم ددې خلکو جوړ سوي دي (ابن کثیر ص۳۶ ، ج۴)

په دې وجه داسې قسم روایتونو ته ددې قرآنی آیت تفسیرویل په هیڅ شان سره صحیح نه دي .

دحضرت سلیمان ؑ یوه بله واقعه په صحیح بخاري وغیره کې ذکر ده ، ځینې مفسرینو حضراتو ددې واقعې بعضې حصې دقرآن کریم ددې آیت سره یوشان ولیدې هغه یې ددې آیت تفسیر مقرر کړی دی ددې واقعې خلاصه دا ده چې یو وارحضرت سلیمان ؑ دا خیال ظاهر وفرمایې چې نن شپه زه دخپلو بیبیانو سره دزوجیت وظیفه ادا کړم او ددې څخه دهرې بیبۍ یو زوی وسي کوم چې د الله ﷻ په لاره کې په جهاد کوي ، لیکن ددې خیال ظاهرولو په وخت کې د دوی ، انشاء الله، ویل هیرسول ، الله ﷻ ته دخپل جلیل القدر پیغمبر دا کمزوري خوښه نه سوه او د دوی دعوی یې داسې غلطه ثابته کړه چې په ټولو بیبیانو کې صرف دیوې بي بي یو مړ بچې پیداسو چې نیمګړی وي .

ځینې مفسرینو دا واقعه په دې آیت منطبقه کړې ده او دایې فرمایلي دي چې په تخت دبدن غورځولو څخه مراد دا دی چې دحضرت سلیمان ؑ یو خادم دا بچې راوړی او د دوی په تخت یې کښینوی ، حضرت سلیمان ؑ په دې پوه سو چې دا انجام زماد ، انشاء الله، نه ویلو دی ، چنانچې دوی الله ﷻ طرف ته رجوع وفرمایله او په خپله دې کمزوري باندې یې استغفار وکې .

دا تفسیر ډیرو محققینو مفسرینو مثلاً قاضي ابوالسعود رحمه الله اوعلامه الوسي رحمه الله وغیره اختیار کړی دی ، حکیم الامت حضرت تهانوي رحمه الله په بیان القرآن کې هم ددې مطابق تفسیر کړی دی ، لیکن حقیقت دا دی چې دې واقعې ته دا آیت تفسیر نه سي ویلی ، ځکه چې دا واقعه په څومره آیتونو کې راغلې ده په هغه کې چیرې ددې خبرې څه علامه نسته چې نبي کریم ﷺ دا دبحث لاندې دآیت په تفسیر کې ذکر فرمایلې وي امام بخاري هم دا حدیث په کتاب الجهاد ، کتاب الانبیاء اوکتاب الایمان والنذور وغیره کې خو په بې شمیره طریقو سره نقل کړې ده ، لیکن په کتاب التفسیر کې دسورة صٓ ترتفسیر لاندې هیڅ ځای نه ده ذکر کړې ، بلکه دآیت، وَهَبْ لِيْ مُلْكًا الخ، لاندې یې یوبل روایت نقل کړی دی او

ددې حديث يې څه حواله قدري هم نه ده ورکړې ، ددې څخه معلوميږي چې دامام بخاري رحمه الله په نزد هم دا واقعه دزيربحث آيت تفسير نه دى ، بلکه لکه څنګه چې دانبياء نور واقعات نبي کريم ﷺ بيان کړي دي دغه ډول دا هم يوه جداګانه واقعه ده چې ددې ديو آيت تفسير کيدل څه ضروري نه دي .
يو دريم تفسيرامام رازي رحمه الله وغيره بيان کړی دی او هغه دا چې دحضرت سليمان عليه السلام يو وارث سخت ناجوړې سو او په دې وجه يې کمزورۍ دې درجې ته اورسيده چې هرکله چې يې تخت ته راوړې او کښېنووې نو يو بې روحه جسم معلوميدى ، ددې څخه وروسته الله ﷻ ده ته صحت ورکې ، دغه وخت دوی الله ﷻ طرف ته رجوع وکړه اوشکر يې هم ادا کې او مغفرت يې هم وغوښتی ، اوداتنده دپاره يې دبې نظير حکومت دعاهم وکړه .
ليکن دا تفسير هم محض قياسي دى ، دقرآن دالفاظو سره هم زيات مناسبت نه لري اوپه يو روايت سره هم ددې ثبوت نسته .
حقيقت دا دی چې په زيربحث آيت کې چې دکومې واقعې طرف ته اشاره سوې ده ، ددې ديقيني تفصيلاتو معلومولو دپاره زمونږ سره څه ذريعه نسته او نه مونږ ددې ملکف يو ، په دې وجه په دومره خبره باندې يقين لرل کافي دي چې الله ﷻ دحضرت سليمان عليه السلام څه ازميښت کړی وو چې دهغه څخه وروسته په ده کې الله ﷻ طرف ته درجوع ماده دمخکې څخه زياته پيداسوه اوددې واقعې په ذکر کولو سره دقرآن کريم اصل مقصد ټولوانسانانو ته ددې خبرې دعوت ورکول دي چې که دوی په څه ازميښت يامصيبت کې مبتلا وي نو دوی ته دحضرت سليمان عليه السلام په شان داول څخه زيات رجوع کول الله ﷻ ته په کار ده ، پاته سول دحضرت سليمان عليه السلام د ازميښت تفصيلات نو هغه الله ﷻ ته حواله کول په کار دي ، والله اعلم

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّن بَعْدِي ۖ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ

وې ويل اى زما ربه ! معاف کړه ما او وبخښه ماته هغه بادشاهي چې مناسب نه وي دبل چاسره زما څخه وروسته ، بيشکه ته يې دهر څه بخښوونکی ، بيا مونږ تابع کړه ده لره هوا .

تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ

چې تله به دده په حکم سره نرمه نرمه کوم خاى ته چې به يې رسيدل غوښتل ، اوتابع يې کړل ورته شيطانان دير

وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ

آبادي کوونکي اوغوټې وهونکي ، اونور ديرتړلي سوي په په خنځيرونوکي ، دادى بخشش زمونږ اوس ته احسان کوه

أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٠﴾

يا يې مه کوه ستا سره به حساب نه وي . او ده لره زمونږ په نزد مرتبه ده او غوره خاى دى .

**لنډتفسير:** (حضرت سليمان عليه السلام د الله ﷻ څخه) دعاوغوښتله چې اى زماربه! زما (تير) قصورمعاف کړه او

(دائنده دپاره) ماته داسی حکومت راکی چی زما څخه ماسوا (زماپه زمانه کی) چاته حاصل نه وی (برابره خبره ده که څه غیبی وهبی سامان راکی برابره خبره ده اوکه دزمانی بادشاهان داسی دباوکړی چی مقابله راسره ونه کړل سی او) ته لوی بخشش کوونکی یی (تاته ددی دعاقبلول څه گران نه دی) وروسته (مونږ دده دعاقبوله کړه او دده خطامو هم معاف کړه او دارنگه) مونږ هوا دده تابع کړه چی هغه به دده په حکم سره کوم ځای ته چی به ده (تلل) غوښتل په نرمی سره تلله (چی په دی سره دده اسونو ته ضرورت پاته نه سو) او پیریان مو هم دده تابع کړل یعنی اباد وجوړونکی هم او (دملغلرو وغیره دپاره) غوټی وهونکی هم او نورو پیریانو ته هم کوم چی په زنځیرونوکی به بندوه (غالبًا چی کومو به دسپرلی دخدمت څخه منع کوله یابه یی په کی کوتاهی کوله هغوی له به دقیدسزا وه او مونږ دا سامان درکی ارشاد مو وفرمایی چی) دا زمونږ بخشش دی نو برابره خبره ده که (چاته څه) ورکوی یانه ورکوی ستاڅخه هیڅ پوښتنه نسته (یعنی څومره سامان چی مونږتاته درکړی دی په دی کی ته دنورو بادشهانو په شان محض خازن اومنتظم نه یاست جوړسوی بلکه ته مالك هم جوړسوی یی) او (علاوه ددی سامان څخه کوم چی ده ته په دنیاکی ورکول سوی وو) دده دپاره زمونږ سره (خاص) قرب او (اعلی درجه) نیك انجامی ده (چی ثمره به یی په پوره طور سره په اخرت کی ښکاره سی)

**معلومات اومسئلي** هَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي (ماته داسی حکومت راکړی چی زماڅخه وروسته چاته حاصل نه وی) ددی دعامطلب ځینو مفسرینو خو دا ښوولی دی چی زماپه زمانه کی زماپه شان عظیم الشان سلطنت بل چاته حاصل نه وی گویادده په نزدَ، زماڅخه وروسته، مطلب، زماڅخه سوا، دی حضرت تهانوی رحمه الله هم ددی مطابق ترجمه کړي ده ، لیکن د ډیرو مفسرینو په نزد ددعا عام مطلب دا دی چی زماڅخه وروسته هم چاته داسی عظیم الشان سلطنت حاصل نه وی چنانچی واقعه هم داسی ده چی الله ﷻ حضرت سلیمان علیه السلام ته چی څنگه حکومت ورکی دغسی دده څخه وروسته هم هیچاته نصیب نه سو، څکه چی دهواگانو مسخرکیدل اودپیریانوداسی تابع کیدل وروسته هیچاته حاصل نه سو، ځینی خلک دعملیاتو وغیره په ذریعه ځینی پیریان چی کوم مسخرکوی ، هغه ددی منافی نه ده ، څکه چی دحضرت سلیمان علیه السلام دپیریانو دتسخیر سره ددی هیڅ نسبت نسته ، دعملیاتو ماهرین یو یا دوه یاڅو پیریان تابع کوی ، لیکن څنگه چی هم گیرحکومت حضرت سلیمان علیه السلام ته حاصل وو، داسی هیچاته حاصل نه سو.

## (دحکومت او داقتدار دعا)

دلته دا خبره هم یادول په کار دی چی دانبیاء علیهم السلام هیڅ دعادالله ﷻ داجازی څخه بغیر نه وی حضرت سلیمان علیه السلام دا دعاهم دالله ﷻ په اجازه سره غوښتلی وه او چونکی ددی منشاء محض داقتدارطلب نه وو بلکه ددی پرشا دالله ﷻ داحکامو نافذ کولو اوکلمه حق لوړولو جذبه کار فرما وه اوباری تعالی ته معلومه وه چی دحکومت یوځای کیدو څخه وروسته به حضرت سلیمان علیه السلام ددی لوړو مقاصدو دپاره کار کوی او دحب جاه جذبات به دده په زړه کی ځای نه کی پیدا ، په دی وجه ده ته ددی دعا اجازه هم ورکول سوه او قبوله سوه لیکن دعامو خلگو دپاره دخانه داقتدارطلب کول په حدیث کی څکه منع سوی

دی چی په دی کی دَحُبِّ جاه او مال جذبات شامليږی چنانچی کوم ځای چی انسان ته دداقسم نفسانی جذباتو څخه دخالی والی یقین وی اوهغه په واقع کی دحق کلمی دلوړولو څخه ماسوا په څه بل مقصد سره اقتدار حاصلول نه غواړی نو دده دپاره دحکومت دعاغوښتل جائز دی (روح وغیره)

مُقَرَّنِیْنَ فِی الْاَصْفَادِ (په زنځیرونو کی بند سوی) دپیریانو تسخیر اوکوم خدمتونه چی هغو کول دهغه تفصیل په سورة سبا کی تیر سوی دی دلته دا ښوول دی چی سرکښه پیریان حضرت سلیمان ﷺ په زنځیرونو کی بند کړی وو، اوس ددی زنځیرونو دپاره دا ضروری نه ده چی هغه دی ددی په نظر راتلونکی اوسپنی زنځیرونه وی ، کیدی سی چی دپیریانو دبندولو دپاره څه بله طریقه اختیار سوی وی کومه چی په اسانی سره دپوهولو دپاره دلته په زنځیرونو سره تعبیر کړی وی .

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ

اوياد کړه زموږ بنده ایوب ﷺ کله چی ده وبلی خپل رب چی ماته ورسوی شیطان ازار

وَعَذَابٍ ﴿۴۱﴾ ارْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿۴۲﴾

او تکلیف ، ووهه په خپله پښه دا چینه را ووتله دلمبلو دپاره یخه او دڅښلو دپاره ،

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿۴۳﴾

او ورکړل موږ ده ته دده کوروالا او ددوی برابر ددوی سره دخپل طرف څخه په مهربانی سره او نصیحت دعقل مندو دپاره

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ

او ونیسه په خپل لاس کی جارو د تیلو بیا یی په دی ووهه او په خپل قسم کی دروغجن کیږه مه موږ دی پیدا کی

نِّعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿۴۴﴾

صبرکوونکی دیر ښه بنده ، بیشکه هغه وو رجوع کوونکی .

**لنډتفسیر**: او ته زموږ بنده ایوب ﷺ یادکړه هرکله چی هغه خپل رب وبلی چی شیطان ماته رنځ اوازار رسولی دی (او دا رنځ اوازار دځینو مفسرینو دقول مطابق هغه دی کوم چی امام احمد په کتاب الزهد کی دابن عباس ﷺ څخه روایت کړی دی چی دحضرت ایوب دناجوړی په زمانه کی یو وار شیطان دیو طبیب په شکل کی دحضرت ایوب ﷺ دبی بی سره لیدلی وه ، هغه دی طبیب وګڼی او دعلاج درخواست یی ورته وکی هغه وویل چی په دی شرط که هغه جوړ سی نو چی ته داسی ووایی چی تا ورته شفاورکړه ، زه نور څه نذرانه نه غواړم ، هغه حضرت ایوب ﷺ ته ذکر وکی ، هغوی وویل چی دا خو شیطان وو ، زه وعده کوم ، چی که الله ﷻ ماته شفا را کړه نو زه به تاسل دوری ووهم ، نو ده ته سخت تکلیف ورسیدی

ددی څخه چی زمادناجوړی په وجه دشیطان دومره حوصله زیاته سوه چی خاص زمادبنځی سره داسی کلمی وایی کوم چی په ظاهره موجب دشرك دی ، كه څه هم په تاويل کی شرك نه دی که څه هم حضرت ایوب ﷺ دمرض لیری کیدو دپاره اول هم دعاکړی وه ، مګر په دی واقعه سره یی نوره زیاته په زاری اوعاجزی سره دعاوکړه ، نو مونږ دده دعاقبوله کړه او حکم مو ورته وکی چی) خپله پښه (په مځکه ووهه (چنانچی هغه په مځکه پښه ووهله نو هلته یوه چینه پیدا سوه (رواه احمد)
نو مونږ ده ته وویل چی) دا (ستا دپاره) دلمبیدلو یخی اوبه دی اودڅښلو (یعنی په دی کی غسل وکړه اوڅښه یی هم، چنانچی ویی لمبل اوڅښلی یی هم اوبالکل ښه سو) اومونږ ده ته دده کورنی ورکړه او د دوی سره (په شمیر) د دوی برابر نور هم (ورکړل) دخپل خاص رحمت په سبب سره او دعقلمندو دپاره دیا دګار پاته کیدو په سبب سره (یعنی چی عقلمند یاد وساتی چی الله ﷻ صابرانو ته څنګه جزا ورکوی او اوس ایوب ﷺ دخپل قسم پوره کولو اراده وکړه ، مګر چونکی هغه دایوب ﷺ خدمت ډیر کړی وو او ددی څخه څه ګناه هم نه وه سوی ، په دی وجه الله ﷻ په خپل رحمت سره ددی دپاره یو تخفیف وفرمایی او (ارشادیی وفرمایی چی ای ایوب!) ته په خپل لاس کی یو موټی دجارو واخله (چی سل لرګی په کی وی او (خپله بی بی) په دی سره ووهه او (خپل) قسم مه ماتوه (چنانچی داسی وسوه، مځکی دایوب ﷺ تعریف دی چی) بیشکه مونږ دی (لوی) صابرپیدا اکی ښه بنده وو چی (خدای طرف ته) رجوع کوونکی وو
**معلومات اومسئلي:** دحضرت ایوب ﷺ واقعه دلته نبی کریم ﷺ ته دصبر دتلقین کولو دپاره راوړل سوي ده ، دا واقعه په تفصیل سره په سورة انبیاء کی تیره سوي ده دلته څو خبری قابل ذکر دی.
مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (شیطان ماته رنځ او ازار رسولی دی ، ځینو حضراتو د رنځ ازار رسولو تفصیل دا بیان کړی چی حضرت ایوب ﷺ چی په کومه ناجوړی کی مبتلاسوی وو، هغه دشیطان دتسلط په وجه راغلی وه او سوی دا وه چی یوه ورځ ملائکو دحضرت ایوب ﷺ ډیر زیات تعریف وکی، په دی سره شیطان سخت حسد وکی او ده دالله ﷻ څخه سوال وکی چی ماته دده په جسم اومال او اولاد داسی تسلط راکی چی زه دده سره څه غوارم وکړم ، دالله ﷻ مقصود هم دا وو چی دحضرت ایوب ﷺ ازمانش وسی ، په دی وجه شیطان ته دا حق ورکول سو او هغه دی په دی ناجوړی کی مبتلا کی.
لیکن محققینو مفسرینو ددی قصی تردید کړی دی اوویلی یی دی چی دقرآن کریم دوضاحت مطابق په انبیاء ﷺ دشیطان تسلط نه سی حاصلیدی، په دی وجه دامکنه نه ده چی هغه دی ناجوړه کړی وی. ځینوحضراتو دشیطان درنځ اوازار رسولو دا تشریح کړي ده چی دناجوړی په حالت کی به شیطان دحضرت ایوب ﷺ په زړه کی قسم قسم وسوسی اچولی ، په دی وجه به ده ته تکلیف نور زیاتیدی دلته ده ددی ذکر فرمایلی دی ، لیکن ددی آیت دټولو څخه ښه تشریح هغه ده کومه چی حضرت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن کی اختیارکړي ده او کومه چی په لنډ تفسیر کی لوړ لیکل سوي ده .

**(دحضرت ایوب ﷺ دمرض نوعیت)**

په قرآن کریم کی دومره خوښوول سوي ده چی په حضرت ایوب ﷺ یو سخت قسم مرض راغلی وو لیکن ددی مرض نوعیت نه دی ښوول سوی ، په احادیثو کی هم ددی څه تفصیل دنبی کریم ﷺ څخه منقول نه

دی ، البته دځینو اثارو څخه دا معلومیږی ، چی دده دجسم په هره حصه باندی دانی راختلی وی تردی چی خلګو دنفرت په وجه دی په یو خرابه ځای اچولی وو ، لیکن ځینو محققینو مفسرینو ددی اثارو دصحیح تسلیمولو څخه انکارکړی دی ، د دوی وینا ده چی په انبیا ء علیهم السلام ناجوړی خو راتلی سی ، لیکن دوی په داسی ناجوړی کی نه سی اخته کولی ، دکومو په وجه چی خلګ د دوی څخه کرکه کول شروع سی ، دحضرت ایوب علیه السلام ناجوړی هم داسی نه سی کیدی بلکه دا څه عام قسم ناجوړی وه ، په دی وجه هغه اثار په کومو کی چی حضرت ایوب علیه السلام ته ددانو دراختلو نسبت سوی دی یاپه کومو کی چی ویل سوی دی چی دوی یی په یوګنده ځای باندی غورځولی وو ، روایتًا او درایتًا قابل اعتماد نه دی (ملخص از روح المعانی واحکام القرآن)

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا (ته په خپل لاس کی یو موټی دجارو واخله) ددی واقعی وروسته منظر لوړ په لنډ تفسیر کی تیر سوی دی ، دلته ددی واقعی متعلق یو څو مسئلی لیکل کیږی .

**اوله مسئله** : دا ده چی ددی واقعی څخه معلومه سوه چی که څیری یو سړی چاته قسم واخلی چی سل کوړی به یی وهم او بیا دسلو کوړو جلا جلا وهلو په ځای ټولی کوړی یوموټی کړی او په یو وار یی پری ووهی نو دده قسم پوره کیږی ، په دی وجه حضرت ایوب علیه السلام ته دداسی کولو حکم ورکول سو ، دا دامام ابوحنیفه رحمه الله مسلك دی ، لیکن لکه څنګه چی علامه ابن همام لیکلی دی ، ددی دپاره دوه شرطونه ضروری دی یو خو دا چی دهغه سړی په بدن باندی هره یوه کوړه په اوږدوالی یاپلنوالی ضرورولګیږی ، دوهم دا چی ددی څخه څه ناڅه تکلیف ضرور ورسیږی که په داسی سپکو کوړو یی ووهی چی بدن ته یی هیڅ تکلیف ونه رسیدی نو قسم به یی پوره نه سی ، حضرت تهانوی رحمه الله چی په بیان القرآن کی کوم لیکلی دی چی قسم به پوره نه سی نو غالبًا چی دهغه مراد دا دی چی تکلیف بالکل نه وی یایوه کوړه په بدن ونه لګیږی ، ورنه احنافوفقهاوو وضاحت فرمایلی دی چی که دلوړو دوو شرطونو سره ووهل سی نوقسم به پوره سی (فتح القدیر صـ۱۳۷ج۴)

**دحیلو شرعی حیثیت** : ددی آیت څخه دوهمه مسئله دا معلومه سوه چی دیوی نامناسبی یامکروه خبری څخه دمحفوظ کیدو دپاره که څه شرعی حیله اختیار سی نو هغه جائز ده ، ظاهره ده چی دحضرت ایوب علیه السلام په واقعه کی دقسم اصلی تقاضادا ده چی دی خپله پاکه بی بی پوره سل کوړی ووهی ، لیکن چونکی دده بی بی بی ګناه وه او دی دحضرت ایوب علیه السلام بی مثاله خدمت کړی وو ، په دی وجه الله ﷻ په خپله حضرت ایوب علیه السلام ته دیوی حیلی تلقین وفرمایی او دا وضاحت یی وفرمایی چی په داسی کولو به دده قسم مات نه سی ، په دی وجه دا واقعه دحیلی په جواز باندی دلالت کوی .

لیکن دا یاد ساتل په کار دی چی دا قسم حیلی هغه وخت جائز کیږی ، هرکله چی دا دشرعی مقصادو دابطال ذریعه جوړه نه سی اوکه دحیلی مقصد دا وی چی دیو حقدار حق باطل سی یا دیو واضح حرام کار دحرمت روح دبرقرار ساتلو سره دخان دپاره حلال سی ، نو داسی حیله بالکل ناجائزه ده ، مثلاً دزکوٰة څخه دخان محفوظ کولو دپاره ځینی خلګ داسی حیلی کوی چی دکال ختمید و څخه لږ مخکی خپل مال دبنځی په ملکیت کی ورکی بیا یی څه ورځی وروسته بنځه دوباره خاوند ته ورکوی اوهرکله چی دا بل

کال بیاختمیدو ته نژدې سي نو بیا دغه مال خاوند ښځې ته وبخښي ، دغه ډول په چاژکوة نه واجبیږي ، داسي کول چونکې شرعي مقاصدو دباطلولو یو کوشش دی ، په دی وجه حرام دی ، او شاید چې ددی وبال به دترک زکوة دوبال څخه زیات لوی وی (روح المعاني ازمبسوط سرخسي)

**( په نامناسبه کار قسم اخستل )**

دریمه مسئله دا معلومه سوه چې که یو سړی په څه نامناسبه غلط یاناجائزکارباندی قسم واخلی نو قسم منعقدکیږی اوددی په ماتولوهم کفاره راځی ظاهره ده چې که په دی صورت کی کفاره نه راتلی نو حضرت ایوب ﷺ ته به داحیله نه سوه تلیقین کولی، لیکن ددی سره داهم یادساتل په کار دی چې که په یونامناسب کارقسم واخلی نوشرعی حکم دا دی چې هغه به ماتوی او کفاره به اداکوی ، په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاددی چې .

کوم سړی یو قسم واخلی بیاوروسته دده رایی داشي چې ددی قسم څخه خلاف کول زیات ښه دی نو دده ته په کار دی چې دی هغه کار وکی کوم چې ښه وی او دقسم کفاره ادا کی .

وَاذْكُرْ عِبٰدَنَآ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ اُولِي الْاَيْدِيْ وَالْاَبْصَارِ ﴿۴۵﴾ اِنَّآ اَخْلَصْنٰهُمْ بِخَالِصَةٍ

او یادکړه زمونږ بندګان ابراهیم ع او اسحق ع او یعقوب ع خاوندان دلاسونو او سترګو مونږ خالص کړل دوی په یوه خاص خبره

ذِكْرَى الدَّارِ ﴿۴۶﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿۴۷﴾ وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ

په یادو ددې کور، او هغه ټول زمونږ په نزد غوره کړل سوی نیکو خلقو کی دی، او یادکړه اسمٰعیل او یسع ﷺ

وَذَا الْكِفْلِ ؕ وَكُلٌّ مِّنَ الْاَخْيَارِ ﴿۴۸﴾ هٰذَا ذِكْرٌ ؕ وَاِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ لَحُسْنَ

او ذا الکفل ، او هر یو وو دغوره سوو څخه ، دا دی چې ذکر سول ، او بیشکه دمتقیانو دپاره دی ښه ځای

مَاٰبٍ ﴿۴۹﴾ جَنّٰتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْاَبْوَابُ ﴿۵۰﴾ مُتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا يَدْعُوْنَ

دورتلو ،باغونه دی دهمیشه اوسیدو خلاصی دی ددوی دپاره دروازی، تکیه وهلی به په کی ناست وی راغواړی به

فِيْهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ وَّشَرَابٍ ﴿۵۱﴾ وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿۵۲﴾

په هغه کی میوی دیری او شراب ، او د دوی سره به ښځې وی کښته نظر کوونکی همزولی،

هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۵۳﴾ اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهٗ مِنْ نَّفَادٍ ﴿۵۴﴾

داهغه دی چې تاسی سره یی وعده سوی ده دحساب په ورځ ، دا دی رزق زمونږ درکړل سوی نسته دی لره ختمیدل

هٰذَا ؕ وَاِنَّ لِلطّٰغِيْنَ لَشَرَّ مَاٰبٍ ﴿۵۵﴾ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۵۶﴾

دامو واوریدل ، او په تحقیق سره دشریرانو دپاره بد ځای دی ، دوزخ دی چې دوی به په کی وغورځول سی، نو څه

هٰذَا ۙ فَلْيَذُوْقُوْهُ حَمِيْمٌ وَّغَسَّاقٌ ﴿۵۷﴾ وَّاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖۤ اَزْوَاجٌ ﴿۵۸﴾ هٰذَا

بدځای دی دارام، دا دی اودی وڅکی، ګرمی اوبه اوزوی (نونه) او څه نور ددې په شکل قسما قسم شیان، دا

فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۚ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ؕ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿۵۹﴾ قَالُوْا بَلْ اَنْتُمْ

فوج دی چی تاسی سره ځی (دوږخ ته) دوی دی په خیررانه سی، یقینادوی ننوتونکی دی اورته، هغه به ووایی بلکه

لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ؕ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوْهُ لَنَا ۚ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۶۰﴾ قَالُوْا رَبَّنَا مَنْ

تاسی یاست، په خیردی رانه سی، تاسی مونږته راپیښه کړه دا بلا، پس څه نا کاره ځای دی، هغوی به ووایی ای

قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِى النَّارِ ﴿۶۱﴾ وَقَالُوْا مَا لَنَا لَا نَرٰى

ربه زمونږ چاچی مونږ ته راپیښه کړه پس زیات کړه دوی دوچنده عذاب په دوږخ کی، اووبه وایی څه وسرچی مونږ

رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْاَشْرَارِ ﴿۶۲﴾ اَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ

نه وینو هغه سړی چی مونږ به شمیرل په بدو خلقوکی، آیا نیولی وه مونږ دوی په مسخرو سره یاکږی سوی دی

الْاَبْصَارُ ﴿۶۳﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿۶۴﴾

د دوی څخه زمونږ سترګی، بیشکه دا خبره حقه ده جګړه کول په خپل مینځ کی د دوږخیانو

**تفسیر:** او زمونږ بندګانو ابراهیم او اسحٰق او یعقوب علیهم السلام یادکړه کوم چی (په) لاسونو (سره کار کوونکی) او (په) سترګو (سره لیدونکی) والاؤ (یعنی په دوی کی قوت عملیه اوقوت علمیه هم وو او) مونږ دوی په یوه خاص خبره سره مخصوص کړی وو چی هغه یاد داخرت دی (چنانچی دا ظاهره ده چی په انبیا کی دا صفت دټولو څخه زیات تام اوکامل وی، اوشاید داجمله یی ځکه زیاته کړې ده چی غافلان پوه سی چی هرکله انبیاء ددی فکر څخه خالی نه وه نو تاسی په کوم شمیرکی یاست) او هغه (حضرات) زمونږ په نزد منتخب او دټولو څخه په ښوخلګوکی دی (یعنی په منتخبوخلګوکی هم دټولو څخه زیات، چنانچی ظاهره ده چی انبیاء دنوروا اولیاؤ اوصالحانو څخه افضل وی) او اسمٰعیل او یسع اوذوالکفل علیهم السلام هم یادکړه او دا ټول هم دټولو څخه دښوخلګو نه وه (مخکی دتوحید او اخرت او رسالت څه قدری مفصل بیان دی) یو دنصیحت مضمون خو دا وسو (ددی څخه مراد دانبیاء واقعات دی، په دی واقعاتو کی دکافرانو دپاره درسالت دعقیدی تبلیغ دی، او دمومنانو دپاره داخلاق جمیله اواعمال فاضله تعلیم دی) او (دوهم مضمون داخرت دجزا او سزا متعلق اوس شروع کیږی تفصیل یی دا دی چی) دپرهیزګارانو دپاره (په اخرت کی) ښه ځای د اوسیدو دی یعنی دهمیشه اوسیدو باغونه چی دروازی به

یی د دوی دپاره خلاصي وي (ظاهر مراد دا دي چي دمخکي څخه به خلاصي وي) هغوی به په دي باغونو
کي تکیه لګولي ناست وي (او) هغوی به هلته (دجنت دخادمانو څخه) ډیری میوی اودچښلو شیان
راغواړي او دهغوی سره به نظرونه کښته لرونکي همزولي وي (مرادحوراني دی ، ای مسلمانانو) دا
(چي لوړ یی ذکر وسو) هغه (نعمت) دی چي ستاسي سره یی دحساب دورځي په راتلو وعده کول کیږي
بیشکه دا زمونږ بخشش دی ، ددی هیڅکله ختمیدل نسته (یعني دائمي اوابدي نعمت دی) دا خبره خو
وسوه (کومه چي دنیك بختو پرهیزګارانو متعلق وه) او (مخکي دکافرانو متعلق مضمون دی هغه دا چي
دسرکښانو دپاره (یعني کوم چي په کفر کي دنورو رهنماوو دهغو دپاره) بدځای داوسیدو دی یعني
دوږخ په دي کي به هغوی دا خلیږي ، وروسته ډیر بد ځای دی داجوشیدلی اوبه اوزوی (موجود) دي
وروسته داخلګ به دغه څکي او (ددی څخه علاوه) نور هم ددی قسمه (ناخوښه اوموجب ازار) قسم قسم
شیان (موجود) دي (دغه به هم څکي اوکوم خلګ چي د دوی تابع وه دهغو دپاره به داشیان وي که څه هم
په تقدم اوتاخر او دسخت اوسختوالي تفاوت به وي ، باقي په نفس عذاب کي به ټول شریك وي ،
چنانچي هرکله دکافرانو رهنما اول دوږخ ته داخل سی ، بیا دد وی پیروکار راسی نو رهنما به په خپل
مینځ کي وواییی چي واخلی) دا یوه ډله بله راغله کومه چي ستاسي سره (په عذاب کي دشریکیدودپاره
په جهنم کي) راننوزي ، په دوی دخدای لعنت دا هم دوږخ ته راځي (یعني داسي څوك راتلي چي دعذاب
مستحق نه وي نو دهغوی په راتلو به خوشحالي هم وه او د دوی خوشحالي به هم کیده ، دا خو په خپله
دوږخیان دی ، د دوی څخه څه امید او د دوی دَراتلوڅه خوشحالي اوڅه راشه درشه؟) هغوی (پیروان به
خپلو رهنماوو ته) وواییی بلکه په تاسي دخدای لعنت وی (ځکه چي) تاسي خو دا (مصیبت) مونږ ته
راپیښ کی (ځکه چي تاسي به مونږ لمُسَوَلو) وروسته (جهنم) ډیره بده ټکانه ده (کومه چي ستاسي په وجه
مونږ ته راپیښه سوه ، ددی څخه وروسته هرکله چي په دوی کي هرسړی په بل الزام لګوی نو دغه وخت
به دا متعین د دوی سره خبري پریږدی الله ﷻ ته به) دعاوکړي چي ای زمونږ پروردګاره! کوم سړي چي په
مونږ ددی (مصیبت) راوستونکی دی هغه ته په دوږخ کي دوچنده عذاب ورکي اوهغه خلق (یعني متبعین
یاټول دوږخیان به په خپل مینځ کي) وواییی چي څه خبره ده چي مونږ هغه خلګ (په دوږخ کي) نه وینو
کوم چي به مونږ په بدوخلګو کي شمیرل (یعني مسلمانان به موبدرد اوسپك ګڼل هغه ولي په نظرنه راځي)
ایامونږ (ناحقه) په هغوی پوري خنداکوله (اوهغوی ددی قابل نه وو اوجهنم ته را نه غلل) یا (دا چي په
جهنم کي موجود دی مګر) دهغوی (دلیدو) څخه زمونږ نظرونه اوښتي دي (چي په هغو مو نظر نه لویږي،
مطلب دا چي دعذاب سره به دا یو بل حسرت وي چي کوم خلګ مونږ بدګڼل هغه دعذاب څخه محفوظ
سول او) دا خبره یعني د دوږخیانو په خپل مینځ کي جګړه کول بالکل رښتني خبره ده (چي خامخابه وي.

**معلومات اومسئلي** : أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ : ددی لفظي معنٰی دا ده چي هغه لاسونو او نظرونو والا وو
مطلب دا دي چي خپلي فکري اوعملي توناییی یی دالله ﷻ په عبادت کي صرف کولي ، په دي سره دي
طرف ته اشاره وسوه چي دانساني اندامونو اصل مصرف دا دي چي دا دالله ﷻ په اطاعت کي صرف سی
او کوم اندامونه چي په دي کي خرڅ نه سی ، دهغو کیدل او نه کیدل برابر دي .

**(داخرت فکر دپیغمبرانو امتیازی وصف دی)**

ذِکْرَى الدَّارِ: ددی لفظی معنی ده ، دکور یاد ، اودَ ، کور ، څخه مراد اخرت دی ، داخرت په ځای یی دالفظ استعمال کی او خبرداری یی ورکړی ده چی انسان ته په کار دی چی خپل اصلی کور اخرت وګنی او ددی فکر دخپلو فکرونو اوعملونو بنیاد جوړول په کار دی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی داخرت فکر دانسان فکری اوعملی قوت ته نوره زیاته رڼا ورکوی ، دځینو ملحدانو دا خیال بالکل بی بنیاده دی چی داخرت فکر دانسان قوتونه پست کوی .

**حضرت یسع** ﷺ: وَالْيَسَعَ (اوحضرت یسع ﷺ یاد کړه) حضرت یسع ﷺ دبنی اسرائیلو په پیغمبرانو کی دی او په قرآن کریم کی دده ذکر صرف دوه ځایه راغلی دی ، یو په سورة انعام کی اوبل دلته ، په دواړو کی په یو ځای کی هم د دوی تفصیلی حالات ذکر نه دی ، بلکه دانبیاء په فهرست کی صرف دده نوم مبارك شمیر سوی دی .

دتاریخ په کتابونو کی منقول دی چی دی دحضرت الیاس ﷺ داکا زوی دی او دحضرت الیاس ﷺ نائب او خلیفه وو ، د دوی په ملګرتیاکی به وو ، دده څخه وروسته ده ته نبوت ورکول سو ، دبائبل په کتاب سلاطین اول باب ۱۹ اوسلاطین دوهم باب ۲ وغیره کی دده تفصیلی حالات بیان سوی دی ، هلته دده نوم الیشع بن سافط مذکور دی .

وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ (او د دوی سره به کښته نظر کوونکی همزولی ښځی وی) ددی څخه ، مراد دجنت حوری دی ، اودَ ، همزولو ، مطلب دا هم کیدی سی چی دغه ټولی به په خپل مینځ کی همزولی وی او دا هم چی دوی به دخپلو خاوندانو سره همزولی وی ، په اول صورت کی د دوی دهمزولو کیدو فائده دا ده چی د دوی په مینځ کی به دمحبت، انس او دوستی تعلق وی ، دبنو په شان دبعض اونفرت به نه وی اوظاهره ده چی داشی دخاوندانو دپاره دانتهایی راحت سبب دی .

**(دښځی خاوند په مینځ کی دعمر دمناسبت رعایت ښه دی)**

او په دوهم صورت کی هرکله چی د ، همزولو ، مطلب دا واخستل سی چی دوی به دخپلو خاوندانو سره همزولی وی ، ددی فائده دا ده چی دهمزولتیا په وجه سره به په طبیعتونو کی زیات مناسب اوموافقت وی او دیو بل دراحت او دلچسپی خیال به زیات ساتی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی دښځی خاوند په مینځ کی په عمر کی دتناسب رعایت ساتل په کار دی ، ځکه چی په دی سره په خپل مینځ کی انس پیدا کیږی او دنکاح قرابت زیات خوښ او پائیداره کیږی .

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا

ته ووایه چی زه خوبیرونکی یم، اونسته حاکم هیڅوك مګرالله یوازی چی غالب دی،رب داسمانونو دی اودمځکی او څه

بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

چی ددې په مینځ کی دی زبردست دی ګناه بخښونکی دی،ته ووایه دایولوی خبردی،چی تاسی ددې څخه منع کوی

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ
ما ته هيڅ خبر نه وو د لوړ مجلس هر كله چي دهغو په مينځ كي تكرار كيدی ، ما ته خودا حكم راځي
إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا
چي نه يم زه مگر بيرا و رونكی يم ښكاره ، هر كله چي وويل ستا رب ملائكو ته چي زه جوړوم يو انسان
مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ
دختو څخه ، بيا چي كله برابر كرم دی او پوك كرم په كي خپل روح تاسی پريوزی ده
سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ
ته په سجده باندی ، بيا سجده وكړه ملائكو ټولو په جمع سره ، مگر ابليس نه ، تكبر يی وكی
وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ
او وو هغه دمنكرانو څخه ، وفرمايل ای ابليس ! څه شی منع كړی ته دسجدی څخه هغه ته چي جوړ كی ما
بِيَدَيَّ ۖ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي
په خپل لاسو، دا خو تا غرور وكی يا وی ته لوی په درجه كی ؟ وې ويل زه غوره يم دده څخه ، ما جوړ كرم تا
مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾
د اور څخه او دی دی جوړ كی دختی څخه ، وفرمايل ته ووزه ددې ځای څخه چي ته مردود سوی ،
وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ
او په تا زما لعنت دی ، دجزا د ورځي پوری ، وې ويل ای ربه ! ما ته مهلت راكړه تر ورځي
يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾
دبيا پورته كيدو پوری ، ويی فرمايل تا ته مهلت دی ، دهغه وخت تر ورځي پوری چي معلومه ده
قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾
ويی ويل نو قسم دی ستا په عزت زه به گمراه كړم دوی ټوله ، مگر كوم چي بندگان دی په دوی كی ستا خوښ سوی

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ

وي فرمايل نو صحيح خبره دا ده او زه صحيح وايم ، زه به ډك كړم دوزخ ستا څخه او څوك چې په دوى كې ستا

أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾

په لاره ولاړل دهغو ټولو څخه ، ته ووايه زه نه غواړم ستا څخه په دې څه بدله او زه نه يم دخانه جوړونكى ،

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

دا خو يو نصيحت دى دمخلوق دپاره ، او معلوم به كړى د دوى احوال لږ وروسته .

تفسير: ته ووايه چې (تاسې دتوحيد او رسالت په مسئله كې كوم تكذيب او انكار كوئ نو دا ستاسې نقصان دى زما هيڅ ضرر نسته ځكه چې) زه خو (صرف دخداى دعذاب څخه) بيرونكى (پيغمبر) يم او (لكه څنګه چې زما رسول كيدل او بيرونكى كيدل واقعي دى ، دغه ډول توحيد هم برحق دى يعنى) بغير دالله واحد غالب څخه څوك لائق دعبادت نسته ، هغه پروردګار دى دآسمانونو او مځكې او دهغو شيانو كوم چې د دوى په مينځ كې دى (او هغه) زبردست (او دګناهونو) لوى بخښنى والادى (او چونكې توحيد خو په څه درجه كې دغو خلكو منى هم ، او د رسالت څخه بالكل منكر وه ، په دې وجه د رسالت دزيات تحقيق دپاره ارشاد دى چې اى پيغمبر ﷺ ته ووايه چې دا (يعنى دالله ﷻ ما لره دتوحيد او دشريعت داحكامو دتعليم دپاره رسول جوړول) يو عظيم الشان مضمون دى چې ددى (تاسې لره ډير اهتمام په كار وو ، مګر افسوس چې ددى) څخه تاسې (بالكل) بى پرواه كيږى (او ددى دعظيم الشان مضمون كيدو وجه دا ده چې ددى داعتقاد ساتلو څخه بغير حقيقي سعادت حاصلول ناممكن دى ، مخ ته دنبى كريم ﷺ د رسالت ثابتولو يو دليل دى هغه دا چې) ماته دپورته عالم (دبحث او خبرو په هيڅ ذريعه سره) هيڅ خبر نه وو كله چې هغوى (دآدم دپيدائش په باره كې چې تفصيل يې مخ ته راځى ، دالله ﷻ سره) خبرې كولې (اوس زه چې د دغو خبرو واقعه بيانوم ، نو دسوچ خبره دا ده چې ماته دا واقعه دكوم ځاى څخه معلومه سوه؟ ماخو په خپلو سترګو دا دسره ليدلې نه ده داهل كتابو سره هم زما څه ګډون نسته چې دهغوى څخه مې معلومه كړه ، يقيناً ماته دا علم دوحى په ذريعه حاصل سوى دى په دې وجه ثابته سوه چې) ماته (كومه) وحى (راځى چې په دې سره دعالم بالا احوال هم معلوميږى نو) محض په دې سبب سره راځى چې زه (دالله ﷻ دطرف څخه) صفا صفا بيرونكى (جوړ كړى ليږل سوى) يم (يعنى چونكې ماته پيغمبرى را كول سوې ده په دې وجه وحى نازليږى ، نو واجب ده چې تاسې زما د رسالت تصديق وكړى او دعالم بالا دالله ﷻ سره خبرې چې ذكر يې لوړ سوى دى هغه وخت سوى وې) هر كله چې ستا رب ملائكو ته ارشاد وفرمايى چې زه دنس څخه ديو انسان (يعنى دهغه دډانچې) جوړونكى يم نو زه چې هر كله دى (يعنى دده جسمانى اندامونه) پوره جوړ كړم او په ده كې (دَ) خپل (طرف څخه) روح واچوم نو تاسې ټول دده په مځكې

په سجده پریوځی نو (هرکله چی الله ﷻ دی جوړ کی نو) تولو ملائکو په جمع (ادم ﷺ ته) سجده وکړه
مگر ابلیس ، چی هغه په غرور کی راغی او دکافرانو څخه سو الله ﷻ وفرمایل چی ای ابلیس ! کوم شی
چی ما په په خپلو لاسونو سره جوړ کی (یعنی دکوم شی په وجود کی دراوستلو دپاره چی خاص عنایت
ربانی متوجه سو ، بیا دهغه په مخکی دسجدی کولو حکم وسو نو) ده ته دسجدی کولو څخه تا لره کوم
شی مانع سو ، ایا ته په غرور کی راغلی ؟ (او په واقع کی لوی نه یی) یاداچی ته (په واقع کی د داسی لوی
درجی والا وڅخه یی (کومو ته چی دسجدی کولو حکم مناسب نه دی) وي ویل چی (دوهمه خبره صحیح
ده یعنی) زه تر اٰدم (ﷺ) غوره یم (ځکه چی) تازه داور څخه پیدا کړی یم او دی (ادم ﷺ) دی دخاورو څخه
پیدا کړی دی (وروسته ماته حکم کول چی دده په مخکی سجده وکړم دحکمت څخه خلاف ده) ارشاد
وسو نو (بیه بیا) دآسمان څخه ووزه ځکه چی بیشکه ته (په دی حرکت سره) مردود سوی او بیشکه په تا
زما لعنت وی تر قیامت دورځی پوری (او ددی څخه وروسته د رحمت جوګه کیدو خواحتمال نسته) وي
ویل (چی زه دی دآدم ﷺ په وجه مردود کړم) نو بیا ماته (دمرګ څخه) مهلت راکړه تر قیامت دورځی پوری
(چی دده څخه او دده داولاد څخه ښه بدله واخلم) ارشاد وسو (هرکله چی ته مهلت غواړی) نو (ځه) تا ته
دمعین وخت د تاریخه پوری مهلت درکول سوی یی ویل (هرکله چی ماته مهلت راکول سو) نو (زما هم ستا
په عزت قسم (دی) چی زه به دوی تول ګمراه کړم بغیر ستا دهغو بندګانو څخه کوم چی په دوی کی منتخب
سوی دی (یعنی تاهغه زما داثر څخه محفوظ کړی دی) ارشاد وسو چی زه رښتیا وایم او زه خو (همیشه)
رښتیا وایم چی زه به تاته او څوك چی په دوی کی ستاسره سول ددی تولو څخه دوږخ ډك کړم .
(دسورة دابتدایی اٰیتونو څخه واضحه ده چی ددی سورة بنیادی مقصد دنبی کریم ﷺ درسالت اثبات دی
په دی موضوع دلائل خو ورکول سول اوس په ناصحانه طریقه دایمان راوړلو دعوت ورکول کیږی) ته (په
طور داتمام حجت) ووایه چی زه تاسی څخه په دی (قرآن او تبلیغ) نه څه معاوضه غواړم او نه زه دځانه
دجوړونکو څخه یم (چی دځانه جوړولو په طریقه می دنبوت دعوی کړی وی او غیر قرآن ته می قرآن
ویلی وی ، یعنی که درواغ می ویلی نو ددی منشاء خو یا به مادی نفع ده لکه معاوضه ، یاځه طبعی
عادت به وو لکه تکلف ، نو دا دواړی خبری نه دی ، بلکه په واقع کی) دا قرآن خو (دالله ﷻ کلام او
ددنیا جهان دپاره یو نصیحت دی (چی دتبلیغ دپاره یی ماته نبوت راکول سوی دی او په کوم کی چی
سراسر ستاسی نفع ده) او (که دحق واضح کیدو باوجود هم تاسی نه منی نو) لږ ورځی وروسته به تاسی
ته ددی حال معلوم سی (یعنی دمرګ سره به حقیقت ښکاره سی چی دا حق وو او ددی څخه انکار باطل
وو ، مګر هغه وخت به په معلومیدو کی هیڅ فائده نه وی)
**معلومات اومسئلی** : دسورة دمضامینو خلاصه ، قُلْ اِنَّمَآ اَنَا مُنْذِرٌ : دسورة په شروع کی تاسی لیدلی دی چی
ددی سورة اصل مقصد دنبی کریم ﷺ درسالت اثبات او دکفارو تردید دی ، په دی ضمن کی دانبیاء
واقعات په دوو وجهو سره ذکر سوی وو ، یو دا چی نبی کریم ﷺ ته تسلی حاصله سی او دتیرو انبیاوو به
شان دوی هم دکفارو په بی هوده خبرو صبر وفرمایی ، دوهم دا چی ددی واقعاتو څخه په خپله دغه خلګ
عبرت حاصل کی کوم چی دیو نبی برحق درسالت څخه انکار کوی ، ددی څخه وروسته په یوه بله طریقه

کفارو ته داسلام دعوت ورکول سو او هغه داسی چی دمومنانو نیك انجامی او دکافرانو دسخت عذاب نقشه رانبکاره سوه او هغه داسی چی دمومنانو نیك انجامی اودکافرانودسخت عذاب نقشه رانبکاره سوه او په دی خبره خبردار سول چی دکومو خلکو په اتباع کی تاسی نن دافضل الرسل ﷺ تکذیب کوی ، داخرت په ورځ به دغه خلک ستاسی دمدد څخه دست برداره سی ، هغوی به تاسی ته بدی ردی وایی اوتاسی به پر هغوی لعنت لیږی.

ددی ټولو مضامینو څخه وروسته په اخرکی بیا داصل مدعا یعنی درسالت داثبات بیان سوی دی او ددلائلو پیش کولو سره په ناصحانه اندازکی دعوت هم ورکول سوی دی.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ (ماته دعالم بالاهیڅ خبر نه وو هرکله چی دغه خبری کیدی) یعنی دا زما درسالت واضح دلیل دی چی زه تاسی ته دعالم بالاداسی خبری بیانوم کوم چی دوحی څخه ماسوا په بله هیڅ طریقه نه سی معلومیدی ، ددی خبرو څخه مراد یو خو هغه خبری دی کوم چی دحضرت ادم ؑ دپیدائش په وخت کی دالله ﷻ او ملائکو په مینځ کی سوی وی اودکومو ذکر چی په سورة بقره کی راغلی دی ، ملائکو ویلی وه ، چی (ایاته په مځکه کی داسی انسان پیدا کوی کوم چی به هلته فساد غوروی او خون ریزی به کوی؟) دا خبری یی دلته د، اختصام، په لفظ سره تعبیرکړی ده ، چی لفظی معنٰی یی ده ،جګړه، یا، بحث مباحثه، حال دا دی چی واقعه داسی ده چی دملائکو دا سوال جواب ظاهری طرف چونکی دبحث مباحثی په شان سوی وو ، په دی وجه یی دا د، اختصام، په لفظ سره تعبیر کی ، او دا داسی ده لکه هرکله چی یو کشر دمشر څخه څه پوښتنه کوی نوځینی وخت مشر دهغه په ذکر کولو سره دتفنن په طور دهغه دا سوال او جواب په جګړی سره تعبیرکوی.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ (هرکله چی ستاپروردګارملائکوته وویل) دلته دحضرت ادم ؑ دپیدائش چی کومه واقعه ذکرسوی ده په دی سره دالله ﷻ اوملائکو دلوړو ذکر سوو خبرو طرف ته داشاری سره دی خبری طرف ته هم توجه راګرځول سوی ده ، چی لکه څنګه ابلیس محض دحسد اوتکبر په وجه حضرت ادم ؑ ته دسجدی کولو څخه انکارکړی وو ، دغه ډول دعربو مشرکانو هم دحسد اوتکبر په وجه ستا خبره ونه منله اوکوم انجام چی دابلیس سو هغه د دوی هم کیدونکی دی (تفسیرکبیر)

لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ: دلته دحضرت ادم ؑ په باره کی الله ﷻ داارشاد وفرمایی چی ما په خپلو لاسونو سره دی پیداکی دجمهور امت په دی اتفاق دی چی د، لاسونو، څخه مراد دا نه دی چی دالله ﷻ داسی لاسونه دی لکه څنګه چی دانسانانو وی ځکه چی الله ﷻ داعضاؤ اوجوارحو داحتیاج څخه منزه دی، په دی وجه ددی څخه مراددالله ﷻ قدرت دی اوپه عربی ژبه کی لفظ د،ید، دیر دقدرت په معنٰی کی مستعمل دی مثلاً ارشاددی، بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ په دی وجه دایت مطلب دادی چی ماحضرت ادم ؑ په خپل قدرت سره پیدا کی اوهسی خو دکائناتو ټول شیان په قدرت خداوندی سره پیداسوی دی ، لیکن هرکله چی باری تعالٰی دیو شی خصوصی شرافت ظاهر ول غواړی نو په خاص طور سره یی خپل ځان ته نسبت فرمایی ، لکه چی کعبی ته ، بیت الله، دحضرت صالح ؑ اوښی ته ، ناقة الله، اوحضرت عیسٰی ؑ، کلمة الله، یا ، روح الله، ویل سوی دی دلته هم دا نسبت دحضرت ادم ؑ دفضیلت ظاهرولو دپاره سوی دی (قرطبی)

﴿دتكلف اوتصنع بدوالي﴾

وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (او زه دځانه جوړوونكو څخه نه يم) مطلب دا دى چى زه په تكلف اوتصنع كولو سره دخپل نبوت او رسالت او علم اوحكمت اظهار نه كوم ، بلكه دالله ﷻ احكام صحيح صحيح رسوم ، ددى څخه معلومه سوه چى تكلف اوتصنع شرعًامذموم دى ، چنانچى ددى په مذمت كى ځينى احاديث وارد سوى دى .

په صحيحينو كى دعبدالله ابن مسعود ﷺ ارشاد دى چى .

اى خلگو! په تاسى كى چى كوم سړى ته دڅه خبرى علم وى نو هغه دى خلگو ته وواېى ، ليكن دچاچى علم نه وى هغه دى په ، الله اعلم ، ويلو بس كوى (ځكه چى) الله ﷻ دخپل رسول ﷺ په باره كى فرمايلى دى ، قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (روح المعانى)

## سورة ص تمام سو

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ

## ﴿سُورَةُ الزُّمَرِ﴾

سُوْرَةُ الزُّمَرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّثَمٰنِيْ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة الزمر په مكه كى نازل سو او په دى كى پنځه اويا (۷۵) آيتونه او اته (۸) ركوع ګانى دى .

شروع كوم دالله په نوم سره چى بى اندازى مهربانه نهايت رحم والا دى .

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝١ إِنَّآ أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتٰبَ

نازلول ددې كتاب دى دالله ﷻ څخه چى غالب دى حكمتونو والا ، مونږ نازل كړى دى ستاطرف ته كتاب

بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ۝٢ أَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ

صحيح صحيح نو بندگى كوه دالله چى خالص كوى هغه لره بندگى ، خبردار الله لره ده بندگى خالصه ،

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ أَوْلِيَآءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ إِلَى

اوچاچى نيولى دى دهغه څخه ماسوا نور مدد گاران ، چى مونږ خوعبادت كوو دهغو په دى وجه چى مونږ ورسوى

اللّٰهِ زُلْفٰى ؕ إِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۝ إِنَّ

الله ته نژدى درجى ته ، بيشكه الله به فيصله وكړى په دوى كى ، په كوم شى كى چى دوى جګړه كوله ، البته

اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ كٰذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا

الله ﷻ لار نه ښيي هغه ته چي وي درواغجن حق نه منونکی ، که الله ﷻ غوښتلی چي جوړ کړي ځان ته اولاد

لَّاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ سُبْحٰنَهٗ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

نو غوره کړل به یې په خپل مخلوق کې کوم چي یې غوښتلی هغه پاك دی هغه دی الله یو زور اور

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ

جوړ کړي یې دي اسمانونه او مځکې صحیح چاپیره کوي شپه د ورځې څخه او چاپیره کوي

النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى

ورځې د شپې څخه او په کار یې لګولي دي لمر او سپوږمۍ ، هر یو چلیږي تر یوې مقررې مودې پورې

اَلَا هُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ

خبردار هغه دی غالب ګناه بخښونکی ، جوړ کړي یې یاست تاسې د یو نفس څخه بیا یې جوړه کړې ده

مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ

د هغه څخه د هغه جوړه او نازل کړي یې دي ستاسې د پاره د حیواناتو څخه اته جوړې (نر او ښځې) جوړ وي تاسې

فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ

د مور په نس کې په یو ډول په بل ډول په درو تیارو کې

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ﴿٦﴾

هغه الله دی ستاسې رب د هغه حکومت دی، هیڅوك نشته لائق د عبادت د هغه څخه ماسوا بیا تاسې کوم طرف ته ګرځئ

**تفسیر:** دا نازل کړل سوی کتاب دی د الله غالب حکمت والا د طرف څخه (چي غالب کیدل یې د دې مقتضي وو چي څوك د ده تکذیب وکي ، سزا ور کې مګر چونکې حکیم هم دی او په مهلت کې مصلحت وو په دې وجه یې په سزا کې مهلت ورکړی دی) مونږ په صحیح طور دا کتاب ستا طرف ته نازل کړی دی نو ته (د قرآن د تعلیم موافق) خالص عقیده ساته د الله ﷻ عبادت کوه (لکه چي تر اوسه دې کړي دي او هر کله چي په تا هم دا واجب ده نو په نورو به ولې واجب نه وي ای خلکو!) عبادت کوم چي (د شرك او ریا

څخه) خالص وی دالله ﷻ دپاره لائق دی اوکومو خلګو چی (خالص عبادت پریښی دی) دخدای څخه
ماسوا نور شریکان یی ټاکلی دی (او وایی) چی مونږ خو د دوی عبادت ځکه کوو چی مونږ خدای ته
نژدی کی (یعنی زمونږ حاجتونه یاعبادتونه دخدای په حضورکی پیش کی ، لکه چی په دنیاکی وزیران
دبادشهانو په دربار کی ددی کار دپاره وی) نو د دوی (او د دوی په مقابله کی دایماندارو) په مینځ کی
داختلافاتو به (دقیامت په ورځ) الله ﷻ (عملی) فیصله وکړی (چی دتوحید خاوندان به جنت ته او دشرك
خاوندان به دوزخ ته دا خل کړی ، یعنی ددی خلګو په نه منلو ته غم مه کوه ، ددی فیصله به هلته وی او
په دی هم تعجب مه کوه چی سره ددلیلونو دقیام دوی حق ته نه را اوړی ځکه چی) الله ﷻ داسی سړی ته
په لاره کوی کوم چی (قولاً) درواغجن او (اعتقاداً) کافر وی (یعنی په خلی سره دکفرپه خبرو او په زړه
سره دکفر په عقیدو مصر وی او ددی څخه دنه واپس کیدو او دحق دطلب قصد نه کوی نو دده په دی
عناد سره الله ﷻ هم ده ته دهدایت توفیق نه ورکوی اوچونکی په مشرکانو کی ځینی خدای طرف ته
دهدایت توفیق نه ورکوی اوچونکی په مشرکانوکی ځینی خدای طرف ته داولاد نسبت کولو لکه چی
ملائکو ته به یی دخدای لونی ویل مخ ته اوس د دوی رد دی چی) که چیری (بالفرض) الله ﷻ (څوك اولاد
جوړولی نو په وجه ددی چی بغیر دارادی دخدای څخه هیڅ کار نه سی کیدی اول به یی د اولاد جوړولو
اراده کوله اوکه چیری چاته یی دخپل اولاد جوړولو اراده کوله نو (چونکی ماسوا دالله څخه ټول مخلوق
دی ، په دی وجه) به یی خامخا په خپل مخلوق کی څوك چی غوښتی (ددی کار دپاره) منتخب فرمایلی
(اولازم باطل دی ځکه چی) هغه (دعیبونو څخه) پاك دی (اوغیر جنس کیدل عیب دی ، په دی وجه یو
مخلوق داولادجوړولو دپاره منتخب کول محال سول او دمحال اراده کول هم محال ده ، په دی شان سره
ثابته سوه چی) هغه داسی الله دی چی یو دی (چی هیڅوك یی بالفعل شریك نسته او) زبردست دی (دهغه
هیڅوك شریك بِالقُوَّة هم نسته ، ځکه چی صلاحیت به هلته وو چی څوك دغسی زبردست وی اوهغه سته
نه ، مخ ته دتوحید دلیلونه ارشاد فرمایی چی) هغه مځکی اوآسمانونه په حکمت سره پیداکړل هغه (د
شپی (تیاره) دورځی (په رڼا) چاپیره کوی (چی په دی سره ورځ پټه اوشپه ښکاره سی) او (د) ورځی (رڼا)
دشپی (په تیاری) چاپیره کوی (چی په دی سره شپه ورکه او ورځ ښکاره سی) اوهغه لمر اوسپوږمی په
کار کی لګولی دی چی (په دی کی) هر یو ترمقرر وخته پوری چلیږی ، یاد ساتی چی (ددی دلیلونو څخه
وروسته دتوحید څخه په انکارسره بیره دعذاب ده اوالله ﷻ په دی قادر هم دی ځکه چی) هغه زبردست
دی (لیکن که وروسته دانکار څخه هم څوك ومنی نو په تیر انکار باندی به عذاب نه وی ځکه چی هغه)
لوی بخښنی والا (هم) دی (په دی سره دتوحید ترغیب او دشرك څخه ترهیب وسو او لوړ استدلال وو په
افاقی دلیلونو سره ، مخ ته استدلال دی په انفسیه دلیلونو سره چی په دی کی په ضمنی طور سره څه
افاقی حالات هم راغلی دی یعنی) هغه تاسی خلګ دیو واحد تن (یعنی حضرت آدم ﷺ) څخه پیدا
کړاست (چی اول هغه واحد تن پیدا سو) بیایی دهغه څخه دهغه جوړه جوړه کړه (مراد ددی څخه حوا ده)
مخ ته بیا د دوی څخه ټول انسانان سپاره سول) او (وروسته دحدوث څخه) ستاسی (دنفع اوبقاء دپاره)
اته نر اوماده یی په څاروو کی پیدا کړل (چی ذکر یی داتمی پاری په ربع ، وَهُوَ الَّذِیْٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ الخ کی

راغلي دي او د دوی تخصیص څکه دي چې دوی زیات په کار راځي ، دا دي هغه جزء ، کوم چې په اقانیاتوکی تبعًا ذکر سو، اوتبعًاځکه وویل سو چې مقصودبیانول دي دنفسونو دبقاء او دا دبقاء داسبابو ځخه دي مخکې کیفیت دانساني نسل دپیدائش بیان فرمایي چې) هغه تاسي دمور په نس کی دیو کیفیت ځخه وروسته په بل کیفیت باندي (او د دوهم کیفیت ځخه وروسته په دریم کیفیت اوبناپر دي په مختلفوکیفیاتو مو) جوړ وي (چې اول نطفه وي بیاعلقه بیامضغه تراخره پوري او دا جوړول) په درو تیارو کی (وي ، یوه تیاره دنس، بله درحم دریمه دهغه پوستکی په کوم کی چې بچې نغښتی وي، په دي مختلفوکیفیاتو او ډیروتیارو کی پیدا کول دکمال قدرت دلیل دی او په دریو تیارو کی پیداکول دکمال علم دلیل دی) دا دی الله ستاسی رب (چې صفتونه یې اوس تاسي واوریدل) دده حکومت دی ، دهغه ځخه ماسوا څوك لائق دعبادت نسته نو (ددي دلیلونو ځخه وروسته) تاسي کوم طرف ته (دحق ځخه) اوریدلی گرځی (بلکه واجب ده چې توحید قبول کړي او شرك پریږدی)

**معلومات اومسئلي** : فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ٭ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ : دلفظ ددین معنی دلته دعبادت یا دطاعت ده ، کوم چې دټولو دیني احکامو پابندی لره عامه اوشامله ده ، ددی ځخه په مخکی جمله کی نبی کریم ﷺ ته خطاب وو اوحکم ورته سوی دی چې دالله ﷻ عبادت او طاعت خالص دهغه دپاره کوه چې په کی دغیرالله دشرك یا ریا اونمائش شائبه نه وي، دوهمه جمله ددی دتاکید دپاره ده چې ددین خالص کول صرف دالله ﷻ دپاره لائق دی ، دهغه ځخه ماسوا یې بل څوك مستحق نسته .

دحضرت ابوهریره ؓ ځخه روایت دی چې یو سړی نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چې یارسول الله! ﷺ زه خیني وخت څه صدقه اوخیرات کوم یاپه چاحسان کوم چې په دی کی زمانیت دالله ﷻ درضاکولو هم دی او دا هم چې خلک زمانشا صفت وکی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل قسم دی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چې دمحمد (ﷺ) روح دی چې الله ﷻ داسي هیڅ شی نه قبلوي په کوم کی چې بل غیر شریك سوی وی ، بیا دوی دا ذکر سوی آیت په طور ددلیل تلاوت وفرمایي أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ الخ (قرطبی)

**( دعملونو مقبولیت دالله ﷻ په نزد مقدار داخلاص دی )**

ډیرقرآنی آیتونه په دی شاهد دی چې دالله ﷻ په نزد دعملونو حساب په شمیرسره نه بلکه په وزن سره کول کیږي ، وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ : او دی ذکر سوی آیت وښوولد چې دالله ﷻ په نزد دعملونو قدر او وزن په قدر داخلاص وي او دا ظاهره ده چې داخلاص کمال بغیر دکمال ایمان ځخه نه سی حاصلیدی څکه چې کامل اخلاص دا دی چې دالله ﷻ ځخه ماسوا نه څوك دنفع اوضرر مالك وگڼي ، نه په خپلو کارونو کی غیرالله متصرف وگڼي نه په څه طاعت اوعبادت کی دغیرالله په خپل تصورکی خیال راولي ، غیراختیاري وسوسی الله ﷻ معاف کوي ،

صحابه کرام ؓ کوم چې دمسلمانانو په اولنی صف کی دی د دوی دعملونو او ریاضتونو شمیر څه زیات په نظر نه راځي ، مگر ددی باوجود د دوی ادنی شان عمل دباقی امت دپاره دلویو لویو عملونو ځخه دفائق کیدو وجه د دوی کمال ایمان او کمال اخلاص دی .

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى . دا دعربو دمشرکانو حال دی او په دغه

زمانه کی عامومشرکانو هم تقریبًا دا عقیده لرله ، چی خالق او مالك اوپه ټولوکارونو کی متصرف خو صرف الله ﷻ دی ، شیطان دوی وغولول نو دخپل خیال مطابق دملائکو په شکلونو باندی یی بتان تراش کړل ، او په دی خو پوه وه چی دابتان خو مونږ تراش کړی دی ، د دوی څه عقل اوشعور اوقدرت اوقوت نسته د دوی عقیده دا وه چی ددی بتانو په تعظیم اوتکریم به دغه ملائکی زمونږ څخه خوشحاله سی دکومو په شکلونو چی دابتان جوړسوی دی اوملائکی الله ﷻ ته مقرب دی ، دوی دخدای دربار ددنیاپه بادشاهانو قیاس کی چی لکه څنگه باشاه ته مقرب دچا څخه خوشحاله وی نوهغه بادشاه ته دهغه سفارش کوی ، هغه هم بادشاه ته مقرب کوی ، دا یی گڼل چی ملائکی هم دبادشاهی درباریانو په شان چی دچا غواړی سفارش کولی سی ، مگر د دوی دا ټول خیالات شیطانی تلبیس اوباطل اوصرف باطل وو اول خو دا بتان دملائکو په شکل کی په واقع کی دی نه ، او که وی هم نو دالله ﷻ مقربی ملائکی په خپل عبادت کولو کله خوشحالیدونکی دی ، د دوی خو دهر هغه شی څخه طبعی نفرت دی کوم چی دالله ﷻ په نزد ناخوښه دی ، ددی څخه علاوه دالله ﷻ په دربارکی هغوی دخانه دچاسفارش نه سی کولی ، ترڅو پوری چی هغوی ته دیو خاص کس په باره کی دسفارش اجازه ورکول نه سی ، د ﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضٰى﴾ : دا مطلوب دی .

**( دهغه زمانی مشرکان هم دنن زمانی دکافرانو څخه ښه وه )**

دنن زمانی ماده پرست کفارخو په خپله دالله ﷻ دوجود څخه منکر دی ، او دالله ﷻ په شان کی سیده په سیده بی باکی اوگستاخی کوی ، دیورپ څخه درآمد سوی کفر برابره خبره ده که رنگ یی مختلف وی ، څه سرمایه پرست وی ، څه دکمیونزم قائل وی ، دا خبره په ټولوکی قدر مشترك دی چی معاذ الله خدای هیڅ شی نه دی ، مونږ دخپلی مرضی مالکان یو ، زمونږ څخه دعملونو پوښتنه کوونکی څوك نسته ، ددی بدترین کفراوناشکری نیتجه ده چی دټولی دنیاڅخه امن اواطمینان سکون اوراحت مفقودسوی دی دراحت نوی نوی سامانونه ډیرمگرراحت مفقود دعلاج معالجی نوی الات اوتحقیقات ډیرمگر دمرضونو دومره کثرت چی په مخکی زمانه کی نه دی لیدل سوی، پهری، څوکی پولیس، خفیه پولیس په قدم قدم ، مگر دجرائمو رفتارهره ورځ زیاتیږی دا نوی الات او دراحت او آرام نوی نوی طریقی ، هرکله چی فکر وسی ، نو دا ټول دخلگ خدادپاره وبال جان جوړ سوی په نظر راځی ، دکفر سزا خو په آخرت کی دټولو کفارو دپاره دائمی جهنم دی ، مگر ددی رندی ناشکری سزا څه په دنیا کی هم څکل راځی، چی دچاپه ورکړو نعمتونو کی تصرفات کوی او آسمان ته یی دختلو حوصلی پیدا کیږی هم دهغه څخه انکار دی .

درمیانه خانه گم کردیم صاحب خانه را

«دکور په مینځ کی دکور خاوند راڅخه ورك دی»

---

﴿لَوْ أَرَادَ اللّٰهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ : دا په هغو خلگو رد دی کومو چی ملائکو ته دالله ﷻ اولاد ویل ، د دوی دا باطل او محال خیال یی په طور دَفرض محال وفرمایی چی که دالله ﷻ معاذ الله څوك اولاد وی نو هغه خو بغیر دارادی اومشیت څخه کیدل محال دی چی په زبردستی سره په هغه اولاد نه سی مسلط کولی ، بیا که بالفرض دهغه اراده وی نو دهغه دذات څخه ماسوا ټول دهغه مخلوقات دی ، د دوی څخه به یی

ځوك اولاد مقرر كړي وو او د اولاد دخپل پلار سره هم جنس كيدل لازم دي او مخلوق دخالق هم جنس كيدي نه سي ، په دي وجه دمخلوق داولاد جوړولو اراده كول محال سول .

يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ . دتكوير معنٰى يو شي په بل باندي غوړځول او هغه پټول دي ، قرآن كريم دشپي ورځي انقلاب دلته دعامو نظرونو په اعتبار سره په لفظ دتكوير تعبير كړي دي چي شپه راځي نو گويا دورځي په رڼايو پرده راوغوړول سي اوچي ورځ راځي نودشپي په تياره باندي پرده راوغوړ زيږي .

**( لمر سپوږمي دواړه متحرك دي )**

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى : ددي څخه معلومه سوه چي لمر اوسپوږمي دواړه حركت كوي ، دآسمانونو او مځكو دطبقو مادي تحقيقات دقرآن پاك ياڅه آسماني كتاب دبحث موضوع نه وي ، مگر په دي معامله كي چي څومره خبره چيري ضمنًا راځي په هغه يقين ساتل فرض دي ، دفلاسفو پخواني اونوي تحقيقات خو دوږو پوزه ده ، ورځ په ورځ بدليږي ، قرآني حقيقتونه غيرمتبدل دي ، ذكر سوي آيت چي څومره خبره وښوله چي لمر اوسپوږمي دواړه حركت كوي ، په دي يقين ساتل فرض دي ، اوس پاته سوه دا معامله چي زمونږ په مځكي دلمرختل اوپريوتل دمځكي په حركت سره دي ياپه خپله ددي سيارو په حركت سره قرآن پاك نه ددي اثبات كوي نه نفي ، په تجربه سره چي څه معلومه سي دهغه په منلو كي حرج نسته .

وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ : دحيواناتو پيدائش يي په دي آيت كي په ، انْزَال : يعني دآسمان څخه په نازلولو سره تعبير وفرمايي اودي طرف ته يي اشاره وفرمايله چي د دوی په تخليق كي لوی دخل دهغو اوبو دي كوم چي دآسمان څخه نازليږي ، په دي وجه دا ويل كيږي چي دا هم گويا دآسمان څخه نازل سو ، قرآن كريم دانساني لباس دپاره هم دالفظ استعمال فرمايلي دي ، وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا : او دځيني معدني شيانو مثلاً اوسپني دپاره هم دالفظ راغلي دي ، وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ : ددي ټولو مطلب ددي شيانو په خپل قدرت سره پيدا كول او انسان ته وركول دي (قرطبي)

خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ : په دي كي دخداي دقدرت هغو رمزونو اورازونو ته اشاره سوي ده كوم چي دانسان په پيدائش كي كار فرمادي ، اول دا چي دالله ﷻ په قدرت كي خو دا هم وه چي بچي دمور په نس كي په يو وخت مكمل پيدا كي ، مگر په تقاضا دحكمت اومصلحت داسي نه ده ، بلكه دَ، خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ : تدريج يي اختيار كي چي ښځه دكومي په نس كي چي عالم اصغر جوړيږي ، هغه كرار دده دبار برداشت كولو سره عادي سي ، دوهم ددي بي نظير حسين ترين مخلوق په كوم كي چي په سوونو نازك مشينونه او دوينته په شان باريك رگونه دويني او روح رسولو دپاره لگول سوي دي ، دا دعامو كاريگرو په شان په ښكاره ځاي كي درڼا گانو په مدد سره نه بلكه په درو تيارو كي په داسي ځاي كي پيدا كړي دي ، كوم چي دڅا نظر خو څه كوي دفكر رسايي هم نسته . فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ

كه تاسي منكرسواست نو الله ﷻ پرواه نه لري ستاسي ، اونه خوښوي دبندگانو كفر كول او كه

تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم

شکر وکاږی نو دا به ستاسی دپاره خوښ کړی او پورته به نه کړی پورته کوونکی بار دبل ، بیا به خپل رب طرف

مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۷

ته تاسی بیرته راسی ، نو خبربه کړی تاسی په هغه چی تاسی کول ، هغه خبر دی دزړونو په خبرو ،

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً

او هرکله چی ورسیږي انسان ته سختی بولی خپل رب هغه ته په رجوع کولو بیا چی هر کله وبخښی ده ته نعمت

مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ

دخپل طرف څخه هیرسی دده څخه هغه چی دکوم دپاره یی بلل دمخکې څخه او ګرځوی الله لره شریکان نو رچی

عَن سَبِيلِهِ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۸

بی لاری کړی دهغه دلاری څخه ، ته ووایه نفع واخلی دخپل کفر سره لږ ورځی ، ته یی دخاوندانو د دوږخ څخه ،

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو

آیا یو چی په بندګی کی لګیدلی دی دشپې په وختونو کی سجده کوونکی او ولاړ وی بیره لری دآخرت او امید کوی

رَحْمَةَ رَبِّهِ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ

دخپل رب درحمت ، ته ووایه آیا برابریدی سی پوهی والا او بی پوهی والا ،

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ۹ قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ

نصیحت هغه قبلوی کوم چی دعقل خاوندان دی، ته ووایه ای زمابندګانو اچی ایمان مو راوړی دی او بیریږي دخپل

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا

رب څخه چاچی نیکی وکړه دهغو دپاره نیکی ده په دی دنیا کی ، او مځکه دالله فراخه ده ، صبر

يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ۱۰

کوونکو ته رسیږي دهغوی ثواب بی شمیره

تفسیر: (ای خلګو! تاسی دکفر اوشرك بطلان واوریدی، ددی څخه وروسته) که تاسی کفر وکی (چی په دی کی شرك هم دا خل دی) نو (د) خدای ﷻ (هیڅ ضرر نسته څکه چی هغه) ستاسی (اوستاسی دعبادت) حاجتمند نه دی (چی ستاسی په عبادت اوتوحید نه اختیارولو هغه ته ضرر ورسیږی) او (دا خبره ضرور ده چی) هغه دخپلو بندګانو دپاره کفر نه خوښوی (څکه چی په کفر سره بندګانو ته ضرر رسیږی) اوکه تاسی شکر وکاږی (چی ددی لوی فرد ایمان دی) نو (دهغه فائده نه ده بلکه ستاسی نفع ده څکه چی هغه) دا ستاسی دپاره خوښوی او (چونکی زمونږ په نزد قاعده مقرره ده چی) څوك دچا بار (دګناه) نه سی پورته کولی (په دی وجه په کفر کولو سره داسی هم مه ګڼی چی زمونږ کفر به دبل په عملنامه کی په څه وجه سره ولیکل سی اومونږ به بری سو، برابره خبره ده که په دی وجه سره چی مونږ دنورو متبع یو، ددی وخت دخلګو یادپخوانیو پلار نیکه، برابره خبره ده که په دی وجه چی بل ددی بار دپورته کولو وعده کوی، لکه چی څینو کفارو به ویل وَلْتَحْمِلْ خَطٰیٰکم: غرض داسی به نه وی، بلکه ستاسی کفر به ستاسی په جرائموکی لیکل کیږی) بیابه تاسی ټول خپل طرف ته واپس کیږی، نو هغه به ستاسی ټول عملونه تاسی ته وبنایاست (اوسزابه درکی نو داګمان هم غلط دی چی د دوی عملونه به دپیښی په وخت کی را نه سی او) هغه دزړونو په خبرو باندی پوهیدونکی دی (نو دا ګمان هم مه کوی چی زمونږ دکفر به شاید هغه ته اطلاع نه وی لکه چی په احادیثو کی دی چی څینو خلګو خبری کولی چی معلومه نه ده چی الله ﷻ زمونږ خبری آوری یانه، چاڅه جواب ورکی اوچاڅه چی په دی داآیت نازل سو، وَمَا کُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ یَّشْهَدَ الخ) اود (مشرك) سړی (حالت دا دی چی ده) ته کله څه تکلیف رسیږی نوخپل رب (حقیقی) دهغه طرف ته رجوع کوی بلی یی (اونور ټول معبودان هیرکړی) بیاچی هرکله الله ﷻ ده ته دخپل طرف څخه نعمت (امن اوآرام) ورکی نو دکوم (تکلیف دفع کولو) دپاره چی یی اول (خدای بولی هغه هیرکی (اوغافله سی) اوخدای لره شریك جوړول شروع کړی چی اثر یی (علاوه دخپلی ګمراهی څخه) دا وی چی دالله ﷻ دلاری څخه نور (هم) ګمراه کوی (اوکه دا مصیبت) یی پیش نظر ساتلی نو په توحید کی به یی اخلاص قائم کړی وای، دا دمشرك مذمت سو، مخ ته دعذاب څخه بیرول دی چی ته (داس سړی ته) ووایه چی دخپل کفر ددباندی څخه لږ ورځی نور خوندونه واخله (بیاآخرکار) ته د دوږخیانو څخه کیدونکی یی (مخ ته دتوحید مدح اوخوشخبری ده یعنی) آیا کوم سړی چی (په عکس دحال دذکرسوی مشرك نه) دشپی په وختونو کی (کوم چی عموماً دغفلت وخت وی) دسجدی اوقیام (یعنی لمونځ) په حالت کی عبادت کوی (دا خو دهغه ظاهردی اوباطن یی دا وی چی) دآخرت څخه بیریږی او دخپل پرور دګار درحمت امید (هم) کوی (آیا داسی سړی او دا ذکر سوی مشرك برابریدی سی؟ هیڅکله نه، بلکه دا قانت کوم چی په عبادت همیشوالی کوونکی او دالله ﷻ څخه بیریدونکی هم دی او دهغه څخه دعفو کرم امید ساتونکی هم دی، دا محمود دی اومشرك چی دمطلب پوره کیدو څخه وروسته اخلاص پریږدی، مذموم دی اوچونکی ددی عبادتونو پرینبوول کفارو مذموم نه ګڼل، په دی وجه ددی تفاوت په بنا دمذمومیت اومحمودیت په حکم کی دوی ته شبهه کیده، په دی وجه مخ ته ددی څخه زیات په واضح اومسلم عنوانونو سره ددی حکم اثبات فرمایی یعنی ای پیغمبرﷺ ته (دوی ته په

دی عنوان) ووایه چی علم والا اوجهل والا (کله) برابر وی (چونکی جهل هر سری بدګنی ددی په جواب کی د دوی دطرف څخه به هم داسی ویل کیږی چی جاهلان مذموم دی، مخ ته دا ثابتول پاته سو چی صاحب عمل صاحب علم دی او دعمل څخه اعراض کوونکی صاحب جهل دی ، نو دا امر لږ په تامل سره ثابت دی او هر خومره چی په دی بیان سره دکفر او اهل کفر مذموم والی او دایمان او ایمان والاوو محمودوالی ثابت سو ، لیکن بیاهم) هغه خلک نصیحت اخلی کوم چی دعقل (سلیم) خاوندان دی او (هرکله چی دطاعت دخاوندانو دالله ﷻ په نزمحمودوالی معلوم سو نو داطاعت دترغیب ورکولو دپاره) ته (مومنانو ته زما دطرف څخه) ووایه چی ای زماایماندارو مومنانو تاسی دخپل پروردګار بیره کوی (یعنی په طاعت همیشوالی او دګناهونو څخه ځان ساتونکی وسیږی چی دا تول دتقویٰ فرعی دی ، مخ ته ددی ثمره ده چی) کوم خلک په دی دنیاکی نیکی کوی ، دهغوی دپاره نیکه صله ده (په آخرت کی خو ضرور او په دنیاکی هم باطنی راحت خو ضرور اوکله ظاهراً هم) او (که په وطن کی دنیکی کولو څخه څه مانع وی نو هجرت کوی بل ځای ته ځی ځکه چی) دالله ﷻ مځکه فراخه ده (اوکه په وطن پریښوولوکی څه تکلیف در رسیږی نو استقلال ساتی ځکه چی په دین کی) مستقل اوسیدونکو ته به د دوی صله بی شمیره ورکول کیږی (نو په دی سره ترغیب وسو اطاعت طرف ته)

**معلومات اومسئلې** : إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ (یعنی نه ستاسی په ایمان سره الله ﷻ ته څه فائده ده او نه ستاسی په کفر سره دهغه څه نقصان)

دصحیح مسلم په حدیث کی دی چی الله ﷻ فرمایی ، ای زمابندګانو که ستاسی اولین اوآخرین اوستاسی انسانان اوپیریان تول په جمع سره په انتهایی فسق اوفجور کی مبتلاسی نو زماپه حکمت اوسلطنت کی یوه ذره هم کمی نه راځی (ابن کثیر)

وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (یعنی الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه په کفر سره راضی نه دی ، درضاڅخه مرادمحبت دی یا دیو کار اراده کول بغیر د اعتراض څخه ، ددی مقابل لفظ سَخَط راځی چی معنیٰ یی یو شی بدګنل یایو شی قابل اعتراض ګرځول دی ، که څه هم ددی سره اراده هم متعلقه وی .

**مسئله**: داهل سنت والجماعت عقیده دا ده چی په دنیاکی یوښه یابدکار ایمان یاکفردالله ﷻ دمشیت یا ارادی څخه بغیر په وجود کی نه سی راتلی ، په دی وجه دهر شی په وجود کی دراتلو دپاره دالله ﷻ اراده شرط ده ، البته رضا او پسندیدګی دحق تعالی صرف دایمان اوښوکارونو سره متعلق وی ، کفر، شر اوګناهونه یی خوښ نه وی ، شیخ الاسلام نو وی په خپل کتاب، الأصول والضوابط، کی لیکلی دی.

مَذْهَبُ اَهْلِ الْحَقِّ اَلْاِيْمَانُ بِالْقَدَرِ وَاِثْبَاتُهُ وَاَنَّ جَمِيْعَ الْكَائِنَاتِ خَيْرُهَا وَشَرُّهَا بِقَضَاءِ اللهِ وَقَدَرِهِ وَهُوَ مُرِيْدٌ لَهَا كُلَّهَا وَيَكْرَهُ الْمَعَاصِيَ مَعَ اَنَّهُ تَعَالٰى مُرِيْدٌ لَهَا لِحِكْمَةٍ يَعْلَمُهَا جَلَّ وَعَلَا . (روح المعانی)

مذهب داهل حقو په تقدیرایمان راوړل دی او دا چی تول کائنات ښه وی اوکه بد تول دالله ﷻ په حکم او تقدیرسره په وجودکی راځی اوالله ﷻ د دوی دتخلیق اراده هم کوی ، مګر هغه ګناهونه مکروه اوناخوښه ګنی که څه هم ددی دتخلیق اراده په څه حکمت اومصلحت سره وی کوم چی هغه په خپله پیژنی .

أَمْ مَنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ . لفظ دَأَمَّنْ د دوو لفظونو څخه مرکب دی أَمْ حرف استفهام او مَنْ اسم موصوله ددی جملی څخه اول کفارو ته دالله ﷻ دطرفه ویل سوی دی ، چی ددنیا دخو ورځو په ژوندکی دَخپل کفر او فسق او فجور مزی واخلی ، آخر به تاسی دجهنم خاشاك سی ددی څخه وروسته په دی جمله کی دفرمانبردار مومن بیان دی ، کوم چی یی دَأَمَّنْ په لفظ سره دسوال څخه شروع کړی دی ، دتفسیر علماء فرمایی چی ددی څخه مخ ته یوه جمله محذوفه ده چی کافرته به وویل سی چی ته ښه یی یاهغه فرمانبردار مومن دکوم ذکر چی مخ ته راځی ، دلفظ دَقَانِت څو ترجمی سوی دی ، دټولو جامع قول دحضرت ابن مسعود ﷺ دی ، ددی معنی ده، اطاعت گذار ، اودالفظ هرکله چی خاص دلمانځه دپاره وویل سی لکه، قُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ : نو هلته مراد هغه سړی وی کوم چی په لمانځه کی خپل نظر کښته ساتی یوی خوا بلی خوا ته گوری ، نه دخپل بدن یاکپړو سره بازی کوی ، نه ددنیاڅه شی په خپل اختیارسره په لمانځه کی یاد وی ، هیر او غیراختیاری وسوسه ددی منافی نه ده (قرطبی)

آنَاءَ اللَّيْلِ : معنی دشپی وختونه دی چی مراد ورڅخه دشپی اوله حصه درمیانی حصه اوآخره حصه ده، حضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی کوم سړی دا غواړی چی دمحشر دحساب په موقوف کی الله ﷻ پرده باندی آسانی اوفرمایی ده لره په کار دی چی الله ﷻ ده لره دشپی په تیاره کی دسجدی اوقیام په حالت کی پیداکی ، داسی چی دده سره دآخرت فکر هم وی او درحمت امید هم ، ځینی حضراتو دماښام اوماخستن درمیانی وخت ته هم ، آنَاءَ اللَّيْل : ویلی دی (قرطبی)

وَأَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ : ددی څخه په مخکی جمله کی دنیکوعملونو حکم دی په دی کی چا دا عذر کولی سو چی زه په کوم ښار یاملك کی اوسیږم یاپه کوم ماحول کی گیریم، ددی ماحول دنیکو عملونو څخه منع کوی ، ددی جواب په دی جمله کی ورکول سو، چی که چاته په خاص ملك یاښار َیاخاص ماحول کی د اوسیدو سره دشرعی احکامو پابندی مشلکه په نظر راسی ، نو دغه ځای دی پریږدی دالله ﷻ مځکه ډیره فراخه ده ، څه داسی ځای اوماحول ته دی ولاړسی او اوسیږی دی، کوم چی دالله ﷻ داحکامو داطاعت دپاره سازگاروی ، په دی کی ترغیب دی دداسی ځای څخه دهجرت په کوم کی چی په اوسیدو سره انسان ددین داحکامو پابندنه سی کولی ، دهجرت مفصل احکام په سورة نساء کی تیرسوی دی .

إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ : بغیر دحساب څخه مراد دا دی چی دصبر کوونکو ثواب په څه مقرره اندازه اوپیمانه نه دی بلکه بی اندازی اوبی حسابه به ورکول کیږی ، لکه چی دحدیث په روایتونو کی مخ ته راځی، اوځینی حضراتو دبغیر حساب معنی درخواست اومطالبه کړي ده ، یعنی لکه څنگه چی په دنیاکی دچاڅه حق دچاپه ذمه وی ، نو ده ته دخپل حق په خپله مطالبه کول وی ، دالله ﷻ په نزد به صابرانو ته د درخواست اومطالبی څخه بغیر د دوی ثواب ورکول سی .

حضرت قتاده ﷺ فرمایی چی حضرت انس ﷺ دا حدیث نقل کی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دقیامت په ورځ به دعدل میزان قائم سی ، دصدقو خاوندان به راسی نو د دوی صدقی به تول سی او ددغو په حساب به ورته پوره پوره اجر ورکول سی ، دغه ډول دلمانځه کوونکو، حج کوونکو وغیره عملونو کوونکو عبادتونه به تول سی ، په حساب سره به دوی ته پوره پوره اجرورکول سی بیاچی هرکله

په بلاګانو اومصيبتونو صبر کوونکی راسی نو د دوی دپاره به څه پيمانه اوتول نه وی ، بلکه بغير دحساب او اندازې څخه به د دوی طرف ته اجر او ثواب وروبهول سی ، څکه چی الله ﷻ فرمايلی دی:
إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ : ترديٰ پورې چی هغه خلک دکومو ددنياژوند چی په عافيت کی تيرسوی وی ، آرزوګانی به وکړی چی کاشکی! په دنياکی د دوی بدن په قينچيانو باندی پرې سوی وی نو مونږ ته به هم دصبر داسی بدله راکول سوی وای .
حضرت امام مالك رحمه الله په دی آيت کی دَ صَابِرِيْن څخه مراد هغه خلک اخستی دی کوم چی په دنياکی په مصيبتونو رنځ او غم باندی صبر کوونکی وی اوځينی حضرات فرمايی چی دَ صَابِرِيْن څخه مرادهغه خلک دی کوم چی دَ ګناهونو څخه خپل نفس منع کړی ، قرطبی فرمايی چی لفظ دَصَابِر هرکله چی بغير دبل لفظ څخه وويل سی ، نو دهغه څخه مراد دا وی چی څوك خپل نفس دګناهونو څخه دمنع کولو په مشقت صبر کوی او په مصيبت دصبر کوونکی دپاره لفظ دَصَابِرْ چی ويل کيږی نو صَابِرٌ عَلٰی کَذَا، الفاظ ويل کيږی يعنی په فلانی مصيبت باندی صبرکوونکی . والله تعالی اعلم

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ

ته ووايه ماته حکم دی چی بندګی کوم دالله خالصه کړی دهغه دپاره بندګی، او حکم دی چی زه سم دټولو څخه اول حکم منونکی ، ته ووايه ،

إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ

زه بريږم که نافرمانی وکړم دخپل رب ديوی لوی ورځی دعذاب څخه ، ته ووايه زه خو دالله عبادت کوم

مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِ ۗ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ

خالصه کوم هغه لره بندګی، نو تاسی عبادت کوی دچا چی غواړی دهغه څخه ماسوا ، ته ووايه زيات تاوان

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ

کوونکی دی هغه چی تاوان کړی ، خپل نفسونه او خپل اهل دقيامت په ورځ ، خبردار دا دی ښکاره تاوان

الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ

، دهغوی دپاره دسرپيره څخه وريځ ده د اور او دلاندی دهغوی څخه وريځ ده ددې شي

يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ

څخه بيروی الله خپل بندګان ،ای زمابندګانو ! زما څخه وبيرېږي ، او کومو خلقو چی ځان وساتی دشيطانانو څخه

أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ

چي عبادت يې وكي او رجوع سول دالله طرف ته دهغوى دپاره خوشخبري ده نو ته خوشخبري وركړه زما بندگانو ته كوم

يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ

چي اوري خبره بيا تابعداري كوي په هغه كي دښې خبري ، هغه دي كومو ته چي هدايت وكي الله

وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ

او هغه دي دعقل خاوندان ، آيا په چا چي ثابت سو حكم دعذاب

أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ

آيا ته به خلاص كړې هغه چي ولويدي په اوركي، ليكن كوم چي بيرېږي درب خپل څخه دهغوى دپاره بالاخاني دي

فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾

چي پر سر به يې نوري بالاخاني وي جوړې سوې چي لاندې به ورڅخه بهيږي نهرونه ، وعده سوې ده دالله الله خلاف نه كوي دخپلي وعدې څخه.

**لنډتفسير:** ته ووايه چي ماته (دالله ﷻ دطرف څخه) حكم سوى دى چي زه دالله ﷻ داسي عبادت وكړم چي عبادت دهغه دپاره خالص كړم (يعني دشرك شائبه په كي نه وي) او ماته (دا هم) حكم سوى دى چي (ددى امت په خلكو كي) په ټولو مسلمانانو كي اول (داسلام حق منونكى) زه سم (او ظاهره ده چي داحكامو په قبلولو دنبي اول والي ضروري دى او) ته (دا هم) ووايه چي كه (به فرض محال) زه دخپل رب خبره ونه منم نو زه ديرى لوى ورځي (يعني قيامت) دعذاب بيره لرم او ته (دا هم) ووايه چي (ماته دكومي خبري حكم سوى دى زه خو په هغه كار بند يم چنانچي) زه خو دالله ﷻ عبادت داسي كوم چي عبادت دهغه دپاره خالص كوم (چي په هغه كي دشرك يوه ذره شائبه نسته) نو (ددى تقاضا خو دا ده چي تاسي هم داسي خالص عبادت وكي ليكن كه تاسي نه مني نو تاسي پوه سى او) دخداى څخه ماسوا چي ستاسي زړه څه شي (عبادت) غواړي دهغه عبادت كوى (دقيامت په ورځ به ددى خوند وڅكى او) ته دوى ته (دا هم) ووايه چي پوره زيان كاران هغه خلگ دي كوم چي په خپلو ځانونو سره او دخپلو متعلقينو سره دقيامت په ورځ په خساره كي راځي (يعني نه دخپل ځان څخه دوى ته څه فائده ورسيده او نه دخپلو متعلقينو څخه ، ځكه چي هغه متعلقين هم كه د دوى په شان گمراه وه نو هغوى به هم په عذاب كي گرفتار وي ، نو رو ته به څه فائده ورسوى او كه هغه مومن مخلص وي او جنت ته ولاړ سي نو هغه هم كافرانو ته په سفارش كولو باندي څه نفع نه سى رسولى) ياد ساتى چي ښكاره خساره دا ده چي دهغوى دپاره به پرهغوى سربيره هم داورشغلي وي او دهغوى دلاندى څخه به هم داورگيرونكي شغلي وي داهغه (عذاب)

دی په کوم سره چې الله ﷻ خپل بندګان بیروی (او ددې څخه دمحفوظ کیدو تدبیرونه ورته ښیی کوم
چې په حق دین عمل کوی نو) ای زمابندګانو! زما څخه (یعنی زمادعذاب څخه) وبیریږئ (داحال خو
دکفارو مشرکانو سو) اوکوم خلګ چې دشیطان دعبادت څخه ځان ساتی (دشیطان دعبادت څخه مراد د
هغه اطاعت دی) او (په ټول تن) دالله ﷻ طرف ته متوجه کیږی هغه مستحق دخوشخبری اوږرولودی ، نوته
زماهغه بندګانو ته خوشخبری ورکړه کوم چې (په دی صفت سره هم موصوف دی چې) دی کلام (دخدای
ته غوږ ایږدی آوری ، بیا ددی په ښوخبرو (اودالله ﷻ احکام ټول ښه دی لکه چې مخ ته په آیت احسن
الحدیث کی راځی) چلیږی ، دا دی کومو ته چې الله ﷻ هدایت کړی دی او دا دی کوم چې دعقل خاوندان
دی (نو ذی خلکو ته خوشخبری ورکړه ، دکوم شی چې خوشخبری ورکول سی دهغه بیان خوبه مخ ته
راسی په، آیت، لَکِنِ الَّذِیْنَ اتَّقَوْا: کی په مینځ کی نبی کریم ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره دابیان سوی دی
چې ددی کافرانو څخه مومنان جوړول ستاداختیار څخه وتلی دی ، په دی وجه په دی څه غم مه کوه چې)
آیا په کوم سړی چې دعذاب (ازلی تقدیری) خبره ثابته سوه نوآیاته داسی سړی کوم چې (په علم ازلی
کی) په دوږخ کی دی (دجهنم څخه) خلاصولی سی؟ (یعنی کوم سړی چې دوږخ ته تلونکی دی هغه په
کوشش سره هم دګمراهی څخه واپس کیدی نه سی په دی وجه په دوی افسوس اوغم بی کاره دی) لیکن
کوم خلګ چې (داسی دی چې دهغوی په حق کی دعذاب کلمه نه ده ثابته سوی اوپه دی وجه هغوی ستا
څخه احکام واوری) دخپل رب څخه بیریږی ، دهغوی دپاره (دجنت) بالا خانی دی چې پر سر یې نوری
بالاخانی دی کوم چې په تیاری جوړی سوی وی (او) ددغو څخه لاندی به نهرونه چلیږی دا الله وعده کړې
ده (او) الله وعده خلافی نه کوی (دا مضمون دهغه خوشخبری دی چې تاته یې حکم سوی دی، فَبَشِّرْ عِبَادِ.

**معلومات اومسئلې** : فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِیْنَ یَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ اُولٰٓئِکَ الَّذِیْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِکَ هُمْ اُولُو
الْاَلْبَابِ : ددی آیت په تفسیرکی دمفسر ینو حضراتو اقوال دیر دی ، یو خو هغه دی کوم چې ابن کثر
راخستی دی او په ذکر سوی لندتفسیر کی هم دا اختیار سوی دی ، هغه دا دی چې دقول څخه مراد د الله
ﷻ کلام قرآن یاقرآن سره درسول دتعلیماتو دی ، او هغه ټول احسن او احسن دی ، په دی وجه مقام
مقتضی په ظاهره ددی وو، چې ، یَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُوْنَ یې ویلی وی ، مګر دلته لفظ داحسن یې اضافه
کی او دی طرف ته یې اشاره وکړه چې دی خلکو دقرآن او درسول دتعلیماتو تابعداری په ړندو سترګو
سره نه ده کړی لکه دبی وقوفو خلګو طریقه چې ده کومه خبره واوری بغیر دڅه تحقیق اونظر کولو څخه
یې تابعداری کوی بلکه دی خلګو دالله ﷻ او دهغه درسول کلام دحق او احسن لیدو څخه وروسته ددی
تابعداری کړې ده ، ددی په نیتجه کی دآیت په آخرکی دوی ته دعقل دخاوندانو خطاب ورکول سوی دی
ددی نظیر په قرآن کریم کی هغه ارشاد دی کوم چې حضرت موسیٰ ﷺ ته دتورات متعلق سوی دی ،
فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّاْمُرْ قَوْمَکَ یَاْخُذُوْا بِاَحْسَنِهَا . دلته هم دأحسن څخه مراد پوره تورات او ددی احکام دی ، دغه
دول په ذکر سوی آیت کی دقول آوریدو څخه مراد آوریدل دقرآن اودأتباع احسن څخه مراد اتباع دپوره
قرآن ده کوم ته چې یې په راتلونکی آیت کی احسن الحدیث فرمایلی دی ، هم په دی تفسیرکی چې دقول

ښه مراد خاص قرآن واخستل سی، ځينو حضراتو دا هم فرمايلي دي چي په قرآن کريم کي هم په ډيرو احکاموکي دَحَسَن اواَحْسَن درجي ايښول سوي دي، مثلاً انتقام اوعفوه دواړه جائزدي، مگر عفوه احسن اوافضل ده وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ: ډير شيان په کوموکي چي قرآن انسان ته اختيار ورکړی دی چي په دواړو کي کومه غواړي اختيار وه، هيڅ گناه نسته، ليکن په دي کي يې يوی ته احسن اوافضل هم فرمايلي دي لکه چي په، وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ: کي دي، په ډيرو شيانو کي يې رخصت ورکړی دی، مگر په عزيمت باندي عمل کولو ته يې احسن اوافضل فرمايلي دي نو مراد دآيت دا سو چي دا خلک دقرآن درخصت احکام هم آوري او دعزيمت هم، مگر اتباع په ځای درخصت په عزيمت باندي کوي اوپه کومو دوو شيانو کي چي يو احسن وي بل حسن، دوی عمل په أحْسن باندي کوي.

او ډيرو مفسرينو حضراتو دلته دقول ښه مراد دعامو خلگواقوال اخستی دي په کوموکي چي توحيد اوشرک، کفر اواسلام، حق اوباطل، بياپه حق کي حسن اواحسن، راجح اومرجوح ټول دا خل دي، دآيت مطلب په دي تفسير دا دی چي داخلک خبري خو ټولي آوري، دکفارو هم دمومنانو هم حق هم باطل هم، ښه هم اوبدهم، ليکن اتباع صرف دهغه خبري کوي کومه چي احسن وي، په توحيد اوشرک کي دتوحيد، په حق اوباطل کي دحق، اودحق مختلفي درجي وي نوپه هغه کي چي کومه احسن اوراجح وي دهغه اتباع کوي، په دي وجه دوی په دووصفتونو سره موصوف سول اول په هَدٰهُمُ الله، يعني دا خلک دالله ﷻ دطرف ښه هدايت پيداکونکي دي، په دي وجه مختلف قسم خبرو آوريدو سره بي لاری کيږي نه دوهم په، وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ: يعني داخلک دعقل خاوندان دي، دعقل کار دا دی چي په ښه بد اوحق اوباطل کي تيمز وکي اوحسن اواحسن وپيژني په احسن عمل وکي.

په دي وجه ويل سوي دي چي دا آيت دزيد بن عمرو بن نفيل ؓ، ابوذرغفاري ؓ اوسلمان فارسی ؓ په باره کي نازل سوي دي، زيد بن عمرو بن نفيل ؓ په زمانه دجاهليت کي هم دشرک اوبت پرستی ښه نفرت کوی، حضرت ابوذر غفاري ؓ اوحضرت سلمان فارسی ؓ دمختلفو مذهبونو دخلگو، مشرکانو بيا ديهودو اونصارا وو دخبرو آوريدو اوطور طريقو ليدو ښه وروسته ايمان راوړی اوقرآنی تعليمات يې دټولو ښه احسن پيداکړل او دی ته يې ترجيح ورکړه (قرطبي)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي

آيا ته نه گوري چي الله ﷻ نازلي کړی دآسمان ښه اوبه بيايي وچلولی هغه اوبه په چينو کي

الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا

په مځکه کي بيارا وباسي په هغه سره فصلونه ځوځو رنگه بدل، بيا راسي په تياريدو، نو ته ويني دهغو رنگ

ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾ أَفَمَن

زړ، بيا کړی هغه وچ سوی بيشکه په دی کي نصيحت دی دعقل مندو دپاره آيا دچا

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ
سینه چې خلاصه کړه الله د دین اسلام دپاره نو هغه په رڼا کې دی دخپل رب د طرف څخه ، نو خرابی ده هغو لره

قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ
چې زړونه یې سخت دي دیا دو د الله څخه ، هغوی لویدلي دي په ګمراهۍ ښکاره کې ، الله نازله کړی ده ښه

الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ
خبره ، کتاب دیو بل په شان بیا بیا بیان سوی ، چې ویښته ښخ کیږي ددې څخه په څرمنو دهغو خلګو

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ
چې بیریږي درب خپل څخه ، بیا نرمی سی دهغوی څرمنې او دهغوی زړونه دالله ﷻ یا دو ته

ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾
دادی هدایت دالله ﷻ دغسی هدایت کوی چاته چې وغواړي ، او څوک چې بې لارې کړي الله نو نسته څوک هغه ته لارښوونکی

لنډتفسیر: (ای مخاطب) آیا تا په دی (خبره) نظرنه دی کړی چې الله ﷻ د آسمان څخه اوبه وورولي ، بیا دا د مځکې په رګونو کې (یعني په هغو تکړو کې د کومو څخه چې اوبه راخوتکیږي نو) ددې په ذریعه سره فصلونه پیدا کوي د کومو چې مختلف قسمونه دي ، بیا هغه فصلونه بالکل وچ سی نو هغه ته ژړ وینې بیا یې (الله ﷻ) چوره چوره کوي په دی (نمونه) کې دعاقلانو دپاره لوی عبرت دی (چې دا حالت بعینه دانسان ددنیوی ژوند دی د آخرفنا کیدونکی او دفنا کیدونکی په دی کې مشغولیدل دابدی راحت څخه محروم پاته کیدل او ابدی مصیبت په سر اخستل دیر حماقت دی ، که څه هم زمونږ بیان نهایت بلیغ دی ، مګر بیا هم تول آوریدونکی دیو بل سره په تفاوت دی) نو دکوم سړی سینه چې الله ﷻ داسلام (قبلولو) دپاره خلاصه کړی (یعني داسلام په حقوالی دده یقین راغی) اوهغه دخپل پروردګار په (ورکړی) نور (یعني دهدایت په مقتضا) باندی (چلیدونکی) دی (یعني یقین یې راغی دهغه موافق عمل یې وکی آیا هغه سړی او سخت دله سړی برابردی دکوم ذکرچې مخکې راغی) نو دکوموخلګو زړه چې دخدای د ذکر څخه (په دی کې احکام اومواعید تول راغلل) نه متاثره کیږي (یعني ایمان نه راوړي) دهغوی دپاره (په قیامت کې) بو خرابی ده (او په دنیاکې) دا خلګ په ښکاره ګمراهی کې (ګرفتار) دي (مخکې ددی نور او ذکر بیان دی یعني) الله ﷻ دیر عمده کلام (یعني قرآن) نازل کړی دی کوم چې داسی کتاب دی چې (په اعتبار داعجاز، نظم او صحت معاني) دیو بل په شان دی (او په کوم کې چې دپوهولو دپاره ځینې دیری ضروری خبری بار بار دوباره سوی دی (لکه چې دا قول دالله ﷻ دی ، ولقد صرّفنا الخ ، چې په دی کې سره دتاکید

فائدي او دمخاطب دمدعا رسوخ په زړه کي هرځاي دخاص خاص لطائفو هم لحاظ ساتل سوي دي ، په دي سره دا خالي تکرار نه دي پاته سوي اوبار بار دوباره کول يي دليل دي په هدايت دمشتمل کيدو) چي په دي سره دهغو خلکو کوم چي دخپل رب څخه بيريږي ، په بدن وريښتيان ښخيږي (دا کنايه ده دبيري څخه که څه هم په زړه کي پاته سي ، په بدن يي اثر ونه سي اوکه څه هم هغه بيره عقلي اوايماني وي طبعي اوحالي نه وي) بيا د دوي بدن او زړه نرم سي ، دالله ﷻ ذکر (يعني په کتاب باندي عمل کولو) طرف ته متوجه سي (يعني وبيروي اوداندامونو او دزړه عملونه په انقياد اوتوجه سره په ځاي راوړي او) دا (قرآن) دالله ﷻ هدايت دي چاته چي هغه غواړي ، په دي سره ورته هدايت کوي (لکه دبيريدونکو حال چي اوس مو واوريدی) اوخداي چي څوك گمراه کوي ، دهغه هيڅوك هدايت کوونکي نسته (لکه چي دسختوزړونو کافرانو حال اوس وليدل سو)

**معلومات اومسئلي** : فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ : يَنَابِيعَ دينبوع جمع ده چي معنی يي ده دمځکی څخه راوتونکي چيني ، مطلب دا دی چي دآسمان څخه اوبه نازلول يوعظيم الشان نعمت دی ، مگر دا نعمت که دمځکي دننه دمحفوظ کولو انتظام نه کيدی نو انسان به ددی څخه صرف دباران په وخت کی ددی متصل يو څو ورځي فائده اخستی سوه ، حال دا دی چي اوبه دده دژوند مدار او داسی ضرورت دی دکوم څخه چي دی يوه ورځ هم بي حاجته کيدی نه سی ، په دی وجه الله ﷻ صرف ددی نعمت په نازلولو بس ونه فرمايل ، بلکه ددی دمحفوظ کولو عجيبه عجيبه سامان يي وفرمايی ، څه خو دمځکي په ژورو ځايونو حوضونو اوتالابونو کی محفوظ کولی سی او دا واوري ددیري لوی ذخيري په شکل کی دغرونو په سرونو ساتل کيږي ، په کوم سره چي ددی دسخاکيدو اوخرابيدو امکان نه پاته کيږي ، بياهغه واوره کراره اورول کيږي ، دغرونو درگونو په ذريعه په مځکه کی ننوزي اوځای په ځای دچينو په صورت کی خودبخود بغير دڅه انساني عمل نه راوزي اودنهرونو په شکل کی په مځکه بهيږي اوځيني اوبه دمځکی په بيخ کی رواني وي چي دځانانو په ذريعه را ايستل کيږي .

په قرآن کريم کی ددی اوبه خور پوره تفصيل په سورة مومنون کی تر آيت فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ کی بيان سوی دی .

مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ، دفصلونو دراختلو اوبيا دپخيدو په وخت کی ددی مختلف رنگونه وي اوچونکي په دي رنگونو کی انقلاب او تجدد دی په دی وجه مُخْتَلِفًا يي په ترکيب نحوی کی حال جوړکری دی اومنصوب يي راوړی دی کوم چي په تجدد باندي دلالت کوي .

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ : يعنی اوبه نازلول او دا محفوظ کول دانسان په کارکی لگول ، بياپه دي سره قسم قسم بوټي او درختي راخيژول او په دی درختو دمختلفو رنگونو راتللو څخه وروسته په آخر کی زر اووچ کيدو ، غله جلا کيدلو اوبوسو جلاکيدو کی لوی نصيحت دی دعقل والاؤ دپاره کوم چي دالله ﷻ عظيم الشان قدرت اوحکمت دليلونه دی ، دکوموپه ليدو چي انسان دخپل تخليق په معامله کی حقيقت ته هم رسيدی سی کومه چي دخپل خالق اومالك دپيژندو ذريعه کيدی سی .

اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰی نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ : دَشَرَحَ لفظ معنیٰ خلاصول اوغوړول اوفراخه کول دي، دشرح صدر معنیٰ دزړه فراخي ده چې مطلب يې دا دی چې په زړه کې ددی استعداد موجود وي چې هغه په تکويني آيتونو دالله ﷻ آسمان، مځکه او په خپله په خپل پيدائش وغيره کې فکر وکې او عبرت او فوائد حاصل کړي ، دغه ډول دالله ﷻ کوم آيتونه چې په صورت دکتاب اواحکامو نازليږي ، په هغه کې فکر وکې اوفائده حاصله کړي ، ددی بالمقابل سخت دلی اوقساوت دزړه دی ، دقرآن يو آيت او دلته په راتلونکی آيت کې لِلْقٰسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ: ددی شرح صدر په مقابل کې راغلی دی .

دحضرت عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ هرکله دا آيت تلاوت وکی ، اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ : نو مونږ ورڅخه دشرحِ صدر دمطلب پوښتنه وکړه، دوی وفرمايل چې هرکله دايمان نور دانسان په زړه کې دا خل سی نو دده زړه فراخه سی (چې په دی سره دالله ﷻ په احکامو پوهيدل اوعمل په کول دده دپاره آسانه سی) مونږ عرض وکی چې يارسول الله ﷺ ددی (شرح صدر) نښه څه ده؟ نو ده ﷺ وفرمايل .

اَلْاِنَابَةُ اِلٰى دَارِ الْخُلُوْدِ وَالتَّجَافِیْ عَنْ دَارِالْغُرُوْرِ وَالتَّاَهُّبُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُوْلِهٖ (رواه الحاكم فی المستدرك والبيهقی فی شعب الايمان) (روح المعانی)

دهميشه کور طرف ته مائل کيدل اوراغب کيدل او د دوکې دکور يعنی دنيا (دلذتونو اوزينت) څخه لرې اوسيدل او دمرګ دراتلو څخه مخ ته ددی تياری کول .

ذکر سوی آيت يې دحرف استفهام اَفَمَنْ څخه شروع کی، مطلب يې دا دی چې آيا داسی سړی دکوم زړه چې داسلام دپاره خلاص سوی وي اوهغه دخپل رب دطرف څخه په راغلی نور باندی وي ، يعنی ددی په رڼا کې ټول کارونه کوي اوهغه سړی کوم چې زړه تنګی اوسخت زړه والاوي چيری برابريدی سی؟ ددی په مقابله کې دسخت زړی ذکر يې په راتلونکی آيت کې دعذاب ويل سره کړی دی .

فَوَيْلٌ لِّلْقٰسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ . قاسيه دقساوت څخه مشتق دی چې معنیٰ يې سخت زړی کيدل چې په چايی رحم نه راځي اوکوم چې دالله ﷻ دذکر او دده داحکامو څخه څه اثر نه قبلوی .

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِیَ . ددی څخه په مخکی آيت کې دالله ﷻ دمقبولو بندګانو دا حال ذکر سوی وو چې يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ . په دی آيت کې يې وښوول چې ټول قرآن اَحْسَنُ الْحَدِيْث دی ، دحديث لفظی معنیٰ دهغه کلام ياقصی ده کومه چې بيانول کيږی ، قرآن کريم ته دا اَحْسَنُ الْحَدِيْث فرمايلو مطلب دا دی چې انسان هرڅه چې وايی په دی ټولو کې اَحْسَنُ الْكَلَام قرآن دی ، مخ ته دقرآن يو څو صفتونه ذکرفرمايی يو كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا: دمشابه څخه مراد دلته متماثل دی يعنی دقرآن مضامين دبوبل سره ترل سوی او دَيوبل په شان دی چې ديوآيت تشريح اوتصديق په بل آيت سره کيږی په دی کلام کې دتضاد اوتعارض نوم نسته ، دوهم صفت مثانی دی کوم چې دمثنٰی جمع ده چې معنیٰ يې مکرر ده، مطلب دا دی چې په قرآن کريم کې يو مضمون په ذهن کې دکښينولو دپاره بار بار دوباره ذکر کيږي، دريم صفت يې دا فرمايلی دی چې ، تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُوْدُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ : يعنی دالله ﷻ دعظمت څخه

متاثره کیږی دبیریدونکو دقرآن په ویلو سره دبیری اوهیبت داحالت وی چې د دوی په بدن باندی
وربښته ودریږی ، څلورم صفت دا دی چې . ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ . یعنی دقرآت دتلاوت
اثر کله دعذاب دوعدی په آوریدو دا کیږی چې دبدن وربښته ودریږی ، اوکله درحمت اومغفرت آیتونه
واوری نو دا حال یې سی چې بدن اوزړه یې تول دالله ﷻ یادوته نرم سی ، حضرت اسماء بنت ابی بکر ؓ
فرمایی چې دصحابه کرامو ؓ عام حال دا وو چې کله به د دوی په مخکښی قرآن ویل کیدی نو د دوی په
سترګو کی به اوښکی راتلی او په بدن به یې وربښته ښخ ښخ سول (قرطبی)
دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې دکوم بنده په بدن باندی
دخدای دبیری څخه وربښته ښخ سی نو الله ﷻ دهغه په بدن اور حرام کړی (قرطبی)

أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِۦ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَقِيلَ

آیا یو هغه چې را ولی په خپل مخ بد عذاب د ورځی دقیامت ، او وبه ویل سی

لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

ظالمانو ته ، وڅکی کوم چې تاسی کول ، درواغجن کړی دی هغو خلقو چې د دوی څخه مخکی وه

فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْىَ

نو راغی دوی ته عذاب دهغه طرف څخه د دوی خیال نه وو ، بیا وڅکوله الله دوی ته رسوایی

فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

په ژوند ددنیا کی ، اوعذاب دآخرت دیر لوی دی ، که دوی پوهیدی ،

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ

اومونږ بیان کړی دی دخلقو دپاره په دی قرآن کی دهر شی مثل چې دوی

يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

فکر وکی ، قرآن دی په عربی ژبه چې کوږوالی په کی نسته ددې دپاره چې دوی ځان وساتی.

تفسیر: آیاکوم سړی چې خپل مخ دقیامت دورځی سخت عذاب ته سپر کوی او داسی ظالمانو ته به
حکم وسی چې تاسی څه کول (اوس) دهغه خوند وڅکی نوآیادا (ګرفتار په عذاب کی) اوکوم چې داسی
نه وی ، برابریدی سی؟ (اوکفار چې داعذابونه واوری ، انکار دی نه کوی څکه چې) کوم خلګ د دوی

څخه مخکې تیر سوي دي هغوی هم (حق) درواغجن کړی وو نو په دوی عذاب په داسې طور راغلی چې
د دوی خیال هم نه وو ، نو الله ﷻ دوی ته په دې دنیوی ژوند کې هم درسوایی خوند وڅکی (چې په مخکې
کې دننوتو او دمخ ورانیدو او دآسمان څخه دډبرو دوریدو په عذاب سره په دنیاکې بدنام سول) او
دآخرت عذاب نور هم لوی دی ، کاشکې! داخلک پوهیدی (لوړ په یو آیت کې دا بیان سوی وو چې قرآن
واوری نوځینې خلک متاثره کیږي ځینې نه ، مخ ته په آیت کې دا بیان دی چې دځینو خلکو دې څخه
متاثره کیدل دهغوی دخپل قابلیت اوصلاحیت دکومي په وجه سره دی ، کنه قرآن فی نفسه دټولو دپاره
برابر اثر لري چې خلاصه یې دا ده چې دا تفاوت دقابلیت په اعتبار سره دی ، په فاعل کې څه کمی
اونقص نسته) اومونږ دخلکو دَ (هدایت دَ) پاره په دې قرآن کې هرقسم (ضروری) عمده مضامین بیان
کړي دي چې داخلک نصیحت واخلي چې کیفیت یې دا دی چې هغه عربي قرآن کریم دی ، یوه ذره په کې
هم کوږوالي نسته (او دامضامین څکه راوړل سول) چې داخلک (دا ربتني اوصفا مضامین واوري) او
وبیریږي (معلومه سوه چې په قرآن پاک کې دهدایت دکتاب کیدو چې دکومو صفتونو ضرورت وو، هغه
ټول په دې کې جمع دي ، ددې مضامین هم ټول ربتني صفا او واضح دي او ژبه یې هم عربي ده چې دا
موجوده مخاطبین یې بې دواسطې څخه ازده کولی سی ، بیا د دوی په ذریعه دنورو پوهیدل هم آسانیدی
سی ، غرض دهدایت په دې کتاب کې خو هیڅ کمی نسته چې په چاکې دقبلولو استعداد اوصلاحیت نه
وي نو څه به وسی.

**معلومات اومسئلې:** اَفَمَنْ یَّتَّقِیْ بِوَجْهِهٖ : په دې کې دجهنم دسخت هولناك کیدوبیان دی چې دانسان عادت په
دنیاکې دادی چې څه تکلیف شي مخ ته ورته راسی نوخپل لاسونه پښې دمخ محفوظ کولودپاره سپر جوړ
وي او دفع کوي یې مگرپه خدای پناه جهنمیانوته به داپه لاسونو پښو مدافعت هم نصیب نه وي ، په دوی
چې کوم عذاب راسی هغه به سیده ددوی په مخونوراځي که دوی مدافعت کول هم وغواړي نو مخ به دال
جوړوي څکه چې په جهنم کې به دې دلاسونو پښوتړلي غورځول کیږي نعوذ بالله منه . دتفسیر په امامانو
کې حضرت عطاء ابن زید فرمایي چې جهنمي به جهنم ته دلاسونو پښو تړلو غورځول کیږي (قرطبی)

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِیْهِ شُرَكَآءُ مُتَشٰكِسُوْنَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ

الله ﷻ ښوولی دی یو مثال یو سړی دی چې په هغه کې شریکان دي خومخالفان او یو سړی دی پوره دیو سړی

هَلْ یَسْتَوِیٰنِ مَثَلًا ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ ﴿۲۹﴾ اِنَّكَ مَیِّتٌ

آیا برابریږي د دواړو مثال ټول تعریفونه الله ﷻ لره دي ، بیا هم ډیر خلق نه پوهیږي ، بیشکه ته به هم مرې او

وَّاِنَّهُمْ مَّیِّتُوْنَ ﴿۳۰﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُوْنَ ﴿۳۱﴾

هغوی به هم مري ، بیا به تاسی دقیامت په ورځ دخپل رب په مخکې جگړه کوی.

**تفسير:** الله ﷻ (دموحد اومشرك په باره كې) يومثال بيان فرمايي چې يو سړي دی (غلام) په كوم كې چې څو شريكان دي دكومو چې په خپل مينځ كې ضد اوخلاف (هم) دي اويو سړی دی بل چې پوره ديوه سړي (غلام) دی (نو) آيا ددې دواړو حالت يوشان (دكيدو) دی (اوظاهره وي چې دچاخبره ومني دچاونه مني، دوهم په آرام كې دی چې ديوه سړي سره يې تعلق دی ، نو اولنی مثال دمشرك دی چې هميشه اوتروي كله غيرالله طرف ته منډې وهي، كله دخدای طرف ته بيا په غيرالله كې يې هم په يواطمينان نه وي كله ديوه طرف ته رجوع كوي اوكله دبل طرف ته ، ددې سوال جواب هم مشركان ددې څخه ماسوا نه سي وركولی چې مشرك غلام په لوی مصيبت كې وي په دې وجه په دوی حجت تمام سو، په دې اتمام حجت يې وفرمايل الحمدالله، حق ثابت سو ليكن بياهم داخلك نه قبلوي) بلكه (قبلول خو څه كوي) په دوی كې اكثره خلگ پوهيږي هم نه (ځكه چې دپوهيدو اراده نه كوي ، مخ ته دقيامت دفيصلې ذكر دی كومه چې به آخري فيصله وي چې څوك به ورڅخه تښتيدی نه سي او دقيامت دفيصلې څخه مخكې دمرگ خبر وركوي ځكه چې مرگ مقدمه او طريقه ده آخرت ته درسيدو، په دې وجه فرمايي اې پيغمبرﷺ دا خلگ كه په دنياكې څه عقلي اونقلي فيصله نه مني نو ته غم مه كوه ځكه چې ددنيا څخه) تالره هم مړه كيدل دي او دوی ته هم مړه كيدل دي بيابه دقيامت په ورځ تاسې (دواړې تولې خپلې خپلې) مقدمې دخپل رب په مخ كې پيش كړي (هغه وخت به عملي فيصله وسي ، چې دظهور بيان يې مخ ته راځي)

**معلومات اومسئلې** : إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ . لفظ دَميت په شَدْ دَيا سره هغه ته وايي كوم چې په راتلونكې زمانه كې مړكيدونكې وي اومَيْت په سكون دياسره هغه ته وايي چې مړ وي ، په دې آيت كې يې نبي كريمﷺ مخاطب كړي دی اوفرمايلي يې دي چې ته هم مړكيدونكې يې اوستا دښمنان اودوستان هم تول مړكيدونكې دي ، مقصد ددې بيان كولو څخه تول فكرآخرت طرف ته متوجه كول اودآخرت په كاركې دلگيدو ترغيب وركول دي اوضمنًا دا هم ښوول دي چې دافضل الخلائق اوسيد المرسلين كيدو باوجود دمرگ څخه نبي كريمﷺ هم مستثنی نه دی ، چې د دوی دوفات څخه وروسته به په خلگوكې په دې اختلاف پيدا نه سي (ازقرطبي)

**(دمحشر په عدالت كې دمظلوم حق دظالم څخه دوصولو صورت)**

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ : حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چې دلته په لفظ دَاِنَّكم كې مومن اوكافر اومسلمان ظالم اومظلوم تول دا خل دي ، دوی تول به خپل خپل مقدمات دخپل رب په عدالت كې پيش كړي اوالله ﷻ به دظالم څخه دمظلوم حق واخلي او وربه يې كړي هغه كافر وي اوكه مومن.

اوصورت ددې ادائيگې دحقوقو به هغه وي كوم چې په صحيح بخاري كې دحضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت راغلی دی چې نبي كريمﷺ فرمايلي دي ، چې دكوم سړي په ذمه دچا حق دی، هغه ته په كار دي چې په دنياكې هغه ادا كې يايې ورڅخه معاف كړي چې حلال سي ، ځكه چې په آخرت كې به روپۍ پيسې نه وي ، كه دظالم سره څه نيك عملونه وي نو په مقدار دظلم به داعملونه دده څخه اخلی اومظلوم ته به وركول كيږي اوكه دده سره نيكې نه وي نو دمظلوم بدې او گناهونه به دهغه څخه اخستل كيږي په ظالم به غورځول كيږي.

او په صحیح مسلم کی دحضرت ابو هریره ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ یوه ورځ داصحابو کرامو څخه پوښتنه وکړه چی تاسی پوه یاست چی مفلس څوك دی؟ اصحابو کرامو عرض وکی چی یارسول الله ﷺ مونږ خو مفلس هغه گڼو دچاسره چی نه نقد رقم وی اونه دضرورت سامان ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی اصلی اوحقیقی مفلس زما په امت کی هغه سړی دی کوم چی په قیامت کی ډیر نیك عملونه لمونځ ، روژه ، زکوٰة وغیره راوړی ، مگر دده حال دا وی چی ده په دنیاکی چاته کنځل کړی وی ، په چایی تهمت لگولی وی ، دچامال یی وهلی تکولی وی نو دا ټول مظلومان به دالله ﷻ په مخکی دخپلو ظلمونو مطالبه وکی او دده نیکی به په تقسیم سی ، بیا چی کله دا نیکی ختمی سی اود مظلومانو حقونه هم باقی وی نو دمظلومانو گناهونه به په ده وغورځول سی او دی به جهنم ته واچول سی (نو دا سړی دهر څه سامان لرلو باوجود په قیامت کی مفلس دی)

او طبرانی په یو معتبر سند سره دحضرت ابو ایوب انصاری ﷺ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دټولو څخه مخکی کومه مقدمه چی دالله ﷻ په عدالت کی پیش سی ، هغه به دیوه سړی او دهغه دښځی وی او په خدای قسم دی چی هلته به ژبه خبری نه کوی ، بلکه دښځی لاسونه پښی به شاهدی ادا کی چی دی په خپل خاوند کوم کوم عیبونه لگول ، او دغه ډول دسړی لاسونه پښی به په ده شاهدی ادا کی چی ده به په څه شان سره خپلی ښځی ته تکلیفونه اوآزارونه رسول ، دَدی څخه وروسته به دهر سړی په مخکی دده نوکر چاکر راوستلی سی د دوی دشکایتونو فیصله به وسی ، بیا به دعام بازار خلگ دکومو سره چی دده معاملی وی هغه به پیش سی که په دوی کی په چاباندی ظلم سوی وی نو دهغه حق به ظالم واخستل سی .

**( ټول عملونه به دظلمونو اوحقونو په بدله کي ورکول کيږی مگر ایمان به نه سي ورکول کيدی )**

په تفسیر مظهری کی ددی ټولو روایتونو دحدیث دنقل کولو څخه وروسته لیکلی دی چی دمظلومانو په حقونو کی دظالم دعملونو ورکولو کوم حکم راغلی دی ددی څخه مراد دایمان څخه علاوه نورعملونه دی ، څکه چی څومره ظلمونه دی ، هغه ټول عملی گناهونه دی ، کفر نه دی اودعملی گناهونو سزا به محدوده وی په خلاف دایمان څخه چی هغه یو غیر محدود عمل دی ، ددی جزا هم غیر محدود یعنی همیشه په جنت کی پاته کیدل دی ، که څه هم هغه دگناهونو دسزا تیرولو اوڅه زمانه په جهنم کی دپاته کیدو څخه وروسته وی ، ددی مطلب دا دی چی هرکله دظالم نیك عملونه دایمان څخه علاوه ټول مظلومانو ته ورکول سی ، ختم سی اوصرف ایمان پاته سی نو ایمان به دده نه سی سلب کولی ، بلکه دمظلومانو گناهونه به په ده وغورځول سی او دحقونو ادائیگی به وسی چی ددی په نیتجه کی به دی دگناهونو دعذاب تیرولو څخه وروسته بیا بالآخرت جنت ته دا خل سی او بیابه دا حال دده دائمی وی ، صاحب دتفسیر مظهری فرمایی چی امام بیهقی هم داسی فرمایلی دی .

دروېشتمه پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

تفسير

# معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تاليف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفيع رحمه الله

پښتو ترجمه کوونکي ( ابو صديق احمد .... مولوی نصيراحمد حقانی )

تصحيح او سمون... مولوی نصيراحمد (حقانی) او مولوی آمين الله (حقانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .......... الدين العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲۴)

خپروونکي

مكتبه حنفيه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غيبي چوک کوئټه

چاپ ځای .......................... لاهور

# فهرست تفسیر معارف القرآن

## ﴿ سورة حم السجدة ﴾ ۶۴



اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

........

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ

نو دهغه څخه زيات ظالم څوك دى چا چې دروغ وويل په الله تعالى باندى او دروغ يې كړه

بِالصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾

رښتني خبره هركله چې ورته راغله ، آيا نه دى په دوږخ كې ځاى دمنكرانو ،

وَالَّذِى جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُولٰٓئِكَ هُمُ

او چا چې راوړه رښتنى خبره او رښتيا يې وګڼله هغه خلق دى

الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذٰلِكَ جَزَآؤُا

بيريدونكي ، دهغوى دپاره دي څه چې غواړي په نزد درب دهغوى دا ده جزاء

الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِى عَمِلُوا

دنيكي كوونكو ، چې ليرې كړي الله دهغوى څخه بد والي دعملونو دهغوى چې كړي وو

وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

او په بدله كې وركړي هغوى ته ثواب دهغو كارونو نيكو كوم چې دوى كوي

**لنډتفسير:** (فَمَنْ أَظْلَمُ) نو (په دې مخاصمت اوعدالت كې ددعوو پيش كيدو په وخت كې به فيصله دا وسى چې باطل پرستو ته به دجهنم عذاب وي اوحق پرستو ته به اجرعظيم وركول سي اوظاهره ده چې) دهغه سړي څخه زيات بې انصافه (اوناحق پرسته) به څوك وي كوم چې په الله ﷻ دروغ جوړ وي (يعني دخداى ﷻ متعلق دا ووايي چې دده سره نور هم شريك دي) اورښتيني خبره (يعني قرآن) هركله چې هغه ده ته (درسول په ذريعه) ورسيږي درواغجن كړي (نو دداسي سړي لوى ظلم كيدل هم ظاهر دي او دظلم دلوى عذاب مستحق كيدل هم ظاهر دي اولوى عذاب دجهنم دى نو) آيا (دقيامت په ورځ) په جهنم كې به دداسي كافرانو ځاى نه وي؟ (دا فيصله خو دباطل پرستو سوه) او (د دوى برخلاف) كوم خلك چې رښتني خبره راوړي (دخداى طرف ته يا درسول طرف ته خلګوته) راسي او (په خپله هم) دا رښتيني ګڼي (يعني دا خلك صادقان هم وي اومصدق هم لكه چې مخكني خلك كاذبان هم وه اومكذب هم) نو دا خلك پرهيزګار دي (د دوى فيصله به دا وي چې) داخلك چې څه غواړي د دوى دپاره دپروردګار سره هرڅه سته ، دا بدله ده دنيكو كارانو (اودا بدله د دوى دپاره په دې واسطه منتخب سوه) چې الله ﷻ د دوى څخه بدعملونه ليرې كې او دنيكو كارونو په عوض كې دوى ته د دوى ثواب وركې .

**معلومات اومسئلې** : په ، كَذَّبَ بِالصِّدْقِ او ، الَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ : کې د صدق څخه مراد هغه تعليمات دي کوم چې نبي کريم ﷺ راوړي دي برابره خبره ده که قرآن وي يا د قرآن څخه علاوه نور تعليمات د احاديثو ، او په صَدَّقَ بِهٖ کې ټول مومنان دا خل دي کوم چې د دې تصديق کوونکي دي .

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن

آيا الله ﷻ کافي نه دي خپل بنده لره او تا بيروي دهغو څخه کوم چې دهغه

دُونِهِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ

څخه ما سوا دي ، او څوک چې الله ﷻ بې لارې کړي نو هيڅوک هغه ته په لاره کوونکی نشته او چاته

اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾

چې الله ﷻ هدايت وکړي هغه څوک گمراه کولی نه سي ، آيا نه دی الله ﷻ زبردست بدله اخستونکی ؟

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ

او که ته د دوی څخه پوښتنه وکړې چې چا پيدا کړه اسمانونه او مځکه نو وبه وايي

اللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ

الله ﷻ ، ته ووايه چې آيا وينې تاسې کوم چې تاسې بولې ما سوا د الله ﷻ څخه که اراده وکړي

اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ

الله تاسې ته د تکليف رسولو نو هغه داسې دي چې ليرې کړي دهغه دغه تکليف يا که هغه اراده وکړي

هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ ۚ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ

په ما د مهرباني نو آيا هغه داسې دي چې ليرې کړي دهغه دغه رحمت، ته ووايه کافي دی ما ته الله، په هغه بروسه

الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ

ساتي بروسه کوونکی ، ته ووايه اې قومه، کار کوئ په خپل ځای باندې زه هم کار کوم

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝٣٩ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ

ژر ده چي پوه به سي ، چي په چا راځي عذاب چي رسوا کوي يې ، او را لويږي په ده

عَذَابٌ مُقِيمٌ ۝٤٠ إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۚ

عذاب هميشه پاته کيدونکی ، مونږ نازل کړی دی تاته کتاب دپاره دخلقو دحق دين سره

فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ

نوچاچي هدايت پيدا کی نودخپلی فائدی دپاره اوڅوك چي گمراه سول نو وبال دگمراهي په هغه باندی دی

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۝٤١

او ته د دوی ذمه وار نه يې .

**لنډتفسير** : ايا الله ﷻ دخپل بنده (خاص محمد ﷺ دحفاظت) دپاره کافی نه دی؟ (يعنی هغه خو دټولو دحفاظت دپاره کافی دی نو دخپل خاص محبوب بنده دپاره به ولی کافی نه وی) او دا خلك (داسی احمقان دی چي دخدای دحفاظت څخه ځان ناخبره کوی) تاسی دهغو (باطلو معبودانو) څخه بيروی کوم چي دخدای څخه ماسوا (دوی خوښ کړی) دی (حال دا دی چي هغوی په خپله بی روحه عاجزان دی او که قادر هم وی خو دخدای دحفاظت په مقابله کي به عاجزه وی) او اصل خبره دا ده چي) څوك خدای گمراه کړی هغه ته څوك هدايت کوونکی نسته اوچاته چي هغه هدايت وکی دهغه څوك گمراه کوونکی نسته (مخ ته دخدای دکامل قدرت ذکر کوی اودوی حماقت ښکاره کړل سوی دی چي) ايا خدای ﷻ (د دوی په نزد) زبردست (او) په بدله اخستلو (باندی قدرت لرلو) والا نه دی (يعنی دالله ﷻ دناصريت صفت هم کامل او دبنده دمنصوريت صلاحيت هم کامل او د درواغو دمعبودانو دقدرت اونصرت څخه عاجزوالی هم ظاهر، بيا تا په دی خبرو سره بيرول حماقت نه دی نوڅه دی) اوعجيبه خبره دا ده چي دالله ﷻ دکامل قدرت او نصرت مقدمات دوی هم تسليموی چنانچي) که ته د دوی څخه پوښتنه وکړی چي آسمانونه او مځکی چا پيدا کړی دی نو دوی به ووايی چي الله ﷻ (په دی وجه) ته (دوی ته) ووايه چي ښه (نو کله چي تاسی الله ﷻ پيداکوونکی يوازی منی نو) دا وښياست چي دخدای څخه ماسوا کوم معبودان به دهغه ورکول سوی تکليف ليری کړی سی؟ ياکه الله ﷻ په ما خپله مهربانی کول وغواړی نو ايا دامعبودان به دهغه عنايت منع کړی سی؟ (مخ ته ارشاد دی چي کله ددی تقرير څخه دالله ﷻ کمال قدرت ثابت سو نو) ته ووايه چي (ددی څخه ثابته سوه چي) زما دپاره خدای کافی دی دتوکل پرهغه توکل کوی (په دی وجه زه هم په هغه توکل اوبروسه ساتم اوستاسی دعناد اوخلاف هيڅ پرواه نه کوم اوچونکی دغوخلکو دا ټولی خبری اوريدی ، بياهم په خپل باطل خيال باندی کلك وه، په دی وجه تاته داخری اوريدی، بياهم په خپل باطل خيال باندی کلك وو ، په دی وجه تاته داخری جواب تعليم دی چي) ته (دوی ته) ووايه چي (که

پردی سربیره هم که تاسی نه منی نوتاسی پوه سی) تاسی په خپل حالت عمل کوی زه هم (په خپل طرز) عمل کوم (یعنی کله چی تاسی خپله باطله طریقه نه پریږدی نوزه حق ښکه پریږدم) نو اوس به ډیر ژر تاسی ته معلومه سی چی هغه کوم سړی دی په کوم چی (په دنیاکی) داسی عذاب راځی چی دی به رسوا کړی او (دمرګ څخه وروسته) به پرده دائمی عذاب نازل سی (چنانچی په دنیاکی په غزوه بدرکی دمسلمانانو په لاس دوی ته سزا ورکول سوه ددی څخه وروسته داخرت دائمی عذاب دی، ترډی ځایه خو نبی کریم ﷺ ته دمخالفینو دخوف څخه تسلی ورکول سوه، مخ ته دوی ته چی په کفارو اودخدای په عام مخلوق باندی کوم شفقت وو او په دی بنا به د دوی په کفر اوانکار باندی غمجن کیدل ، په دی تسلی ورکول سوه چی) مونږ داکتاب په تا دخلکو د (نفعی دَ) پاره نازل کی کوم چی حق دی نو (ستا کار ددی رَسول دی بیا) کوم سړی چی په سیده لاره راسی نودخپلی نفعی دپاره اوکوم سړی چی بی لاری سی نو دهغه دبی لاری کیدو وبال به په هغه وی اوته په دوی (داسی) نه یی مسلط سوی (چی د دوی دبی لاری کیدو به ستا څخه پوښتنه کیدی سی ، نو ته د دوی په ګمراهی باندی ولی غمجن کیږی)

**معلومات اومسئلی:** اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ : ددی آیت شان نزول یوه واقعه ده چی کفارو رسول الله ﷺ او اصحاب ؓ ددی څخه بیرول چی که تا زمونږ دبتانوبی ادبی وکړه نو ددی بتانو اثر ډیر سخت دی دهغه څخه به ته محفوظ نه سی ، ددی په جواب کی وویل سول چی ایا الله ﷻ دخپل بنده دپاره کافی نه دی ؟ په دی وجه ځینو مفسرینو دلته دبنده څخه مخصوص بنده یعنی نبی کریم ﷺ مراد اخستی دی چی په لنډ تفسیر کی دا را واخستل سوه او نورو مفسرینو دبنده څخه مراد عام اخستی دی او دایت دوهم قرآئت کوم چی (عبادهٔ) راغلی دی ، هغه ددی مؤید دی او مضمون په هرحال عام دی چی الله ﷻ دخپل هربنده دپاره کافی دی .

## ( عبرت او نصیحت )

وَيُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ : یعنی کفار تا بیروی، دخپلو دروغو معبودانو دغضب څخه ددی آیت ویونکی عمومًا دا خیال کوی تیریږی ، چی دا دیوی خاصی واقعی ذکر دی چی تعلق یی دکفارو داخطارو اودنبی کریم ﷺ دپاك ذات سره دی ، دی طرف ته خیال نه کوی چی په دی کی زمونږ دپاره څه هدایت دی ، حال دا دی چی خبره بالکل واضحه ده چی کوم سړی هم یومسلمان په دی وجه بیروی چی که تافلانی حرام کار یاګناه ونه کړه ، نوستا حاکمان یا افسریان یا دکومو چی ته محتاج ګڼل کیږی ستاڅخه به خفه سی او تاته به تکلیف ورسوی ، دا هم په دی کی دا خل ده که څه هم هغه بیرونکی مسلمان وی اوڅوك چی وبیروی هغه هم مسلمان وی اودا داسی عام ازمائش دی چی ددنیا په اکثرو ملازمتونوکی خلګوته پیښیږی چی دالله ﷻ داحکامو خلاف ورزی ته تیار سی یادخپلو افسرانو عتاب اوسزا وځکی، دی آیت دی تولو ته داهدایت وکی چی ایا الله ﷻ ستاسی دحفاظت دپاره کافی نه دی؟ تاسی خالص دالله ﷻ دپاره دګناهونو څخه دځان ساتلو قصد وکی اودالله ﷻ دحکمونو خلاف مو دچا حکم اوافسر پرواه ونه کړه ، نو دالله ﷻ امداد به ستاسی سره وی ، تر زیات لا زیات دا ملازمت به هم درڅخه ولاړ سی خو الله ﷻ به ستاسی درزق بل انتظام وکی او دمومن کار خو دا دی چی دداسی ملازمت دپریښولو په خپله

کوشش کوي چې څه بل مناسب ځای ورته پیدا سي سي نو دا فوراً پرېږدي.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ

الله ﷻ مړه کوي روحونه هر کله چې وخت سي د دوی دمرګ او هغه چې نه وي مړه په وخت دخوب هغه

الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۭ اِنَّ

کې نو حصاروي هغه چې حکم یې پر کړی دی دمرګ، او رالیږي هغه بل، تر نیټې مقرري پوري، په دې

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ۝۴۲ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ

کې نښانې دي دهغه خلقو دپاره چې فکر کوي، آیا دوی نیولي دي دالله څخه ماسوا نور

اللّٰهِ شُفَعَاۗءَ ۭ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوْا لَا يَمْلِكُوْنَ شَيْــــًٔا وَّلَا يَعْقِلُوْنَ ۝۴۳

سفارشیان، ته ووایه چې که څه هم دوی ته اختیار نه وي دڅه شي او نه عقل لري ؟

قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيْعًا ۭ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ

ته ووایه دالله په اختیار کې دی سفارش، دهغه حکومت دی په اسمانونو او مځکه کې

ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝۴۴ وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوْبُ

بیا به دهغه طرف ته بیرته ځئ، او هر کله چې یاد کړل سي خالص الله نو خفه سي زړونه

الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ ۚ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ

دهغو کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت، او کله چې نوم واخستل سي دهغو چې ماسوا دهغه

اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ۝۴۵

څخه دي، نو دوی خوشحالي کوونکي سي.

**تفسیر** : الله ﷻ قبض (یعني معطل) کوي هغه روحونه (دکومو چې وخت دمرګ راغلی وي) د دوی دمرګ په وخت (په مکمل طور باندې چې ژوند یې بالکل ختم سي) او هغه روحونه هم دکومو چې مرګ نه وي راغلی دهغوی دخوب پر وخت (دا تعطل بالکلیه نه وي یو حیثیت یې دژوند باقي پاته وي، مګر ادراک په کې نه وي او دمرګ په صورت کې نه ادراک پاته کیږي نه حیات) بیا (ددې معطل کولو څخه وروسته) هغه روحونه خو (دبدن طرف ته دواپس کیدو څخه) منع کوي (دکومو چې دمرګ حکم سوی دی) او باقي روحونه (کوم چې دخوب په وجه معطل سوي وه اولایې دمرګ وخت نه دی راغلی) تر یو معین

میعاد (یعنی مودی) پوری ازادوی (چی بیا بیرته ولاړسی په بدن کی په تیره طریقه سره تصرفات شروع کړی) په دی (ټولو تصرفاتو دالله پاك) کی دهغو خلګو دپاره کوم چی فکر کوونکی دی (دخدای ﷻ په کامل قدرت او بی دشرکت دغیر څخه دټول عالم په انتظاماتو کولو) دلیلونه دی (چی دالله ﷻ په توحید سره ورباندی استدلال کول کیږی) هاں ایا (سره دواضحو دلیلونو دتوحید څخه) دی خلګو دخدای څخه ماسوا نور (معبودان) نیولی دی کم چی به (دَدوی) سفارش کوی (لکه چی مشرکانو به دخپلو بتانو متعلق ویل: هٰؤُلَآءِ شُفَعَآئُنَاعِنْدَ اللهِ) ته ووایه چی که څه هم که دا (ستاسی جوړ سوی شُفَعَاء) هیڅ قدرت هم نه لري؟ او هیڅ علم هم نه لري (ایا بیابه هم تاسی داګنی چی دابه ستاسی سفارش کوی ، ایا دومره هم نه پوهیږی چی دشفاعت دپاره علم او ددی مناسب قدرت خو ضروری دی ، کوم چی په دوی کی نسته ، دلته ځینو مشرکانو به دا هم ویلی سول چی دا دډبرو څخه تراشل سوی بتان زمونږ مقصود نه دی ، بلکه دا مجسّمی او شکلونه دملائکو یا پیریانو دی نو په هغو کی روح هم دی قدرت او علم هم لري ، په دی وجه ددی په جواب کی دا تعلیم ورکړل سو چی) ته (دا هم) ووایه چی سفارش خو ټول دخدای په اختیارکی دی (بغیر دهغه داجازت څخه دیوی ملائکی یا بشر طاقت نسته چی سفارش دچا وکړل سی او دشفاعت داجازت دالله ﷻ دپاره دوه شرطونه دی، یو دشفاعت کوونکی دالله ﷻ په نزد مقبول کیدل ، دوهم دچا چی شفاعت کول کیږی دهغه دمغفرت قابل کیدل، اوس پوه سئ چی مشرکانو چی بتان دچا شکلونه ګڼلی او اختیار کړي دی که هغه جنّات او شیطانان وی نو دواړه شرطونه مفقود دی، نه دغه شفاعت کوونکی دالله ﷻ په نزد مقبول دی او نه دغه مشرکان قابل دمغفرت دی، اوکه دغه شکلونه بی دملایکو یاانبیاء علیهم السلام شکلونه مقرر کړی وی ، نو دشفاعت کوونکو دمقبول کیدو شرط خوموجود سو، مګر دوهم شرط مفقود دی چی په دی مشرکانو کی صلاحیّت دمغفرت نسته مخ ته فرمایی چی دخدای ﷻ دا شان دی چی) دټولو آسمانونو او مځکی حکومت دهغه دی بیا به تاسی دهغه طرف ته بیرته ورځئ (په دی وجه ټول پرېږدی ، دهغه څخه ویریږی او دهغه عبادت کوی) او (دتوحید دواضحو دلیلونو دقآئمیدو باوجود دکفارو او مشرکانو حال دادی چی) کله دالله ﷻ ذکر وکړل سی (چی هغه بی له شرکت دغیر څخه دټول عالم دتور او سپین مالك مختار او متصرف دی) نو ددغو خلګو زړه تنګ سی کم چی په آخرت یقین نلري اوکله چی دهغه څخه ماسوا دنورو ذکر کیږی (برابره خبره ده که یوازی دهغه ذکر وی یا دالله ﷻ سره ددغو هم ذکر وی) نو دغه وخت هغه خلګ خوشحاله کیږی .

**معلومات اومسئلي**

**( دمرګ او خوب په وخت کي دروح قبض کيدل او په دواړو کي دفرق تفصيل )**

اَللهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا دَتَوَفَّی : لفظی معنی اخستل اوقبض کول دی ، په دی آیت کی الله ﷻ دابښوولی ده چی دَجاندارو روحونه په هرحال اوپه هر وخت دالله ﷻ په تصرف کی دی هغه چی کله غواړی قبض کولی سی اوبیرته یی اخستی سی او ددی خدایی تصرف یوه مظاهره خو هرجاندار روزانه وینی اومحسوس کوی ، چی دخوب په وخت کی دده روح په یوحیثیت سره قبض کیږی، بیاچی راکښینی بیرته ورکول سی اواخریو وخت داسی هم راځی چی بالکل قبض سی بیا بیرته نه ورکول کیږی .

په تفسیر مظهری کی دی چی دروح قبض کیدو معنی دده دانسان دبدن سره تعلق قطع کیدل دی ، هرکله
داظاهراً اوباطناً بالکل منقطع سی ، ددی نوم مرگ دی او کله صرف ظاهراً منقطع سی باطناً باقی وی،
ددی اثر دا دی چی صرف حس اوحرکت ارادی کوم چی ظاهری علامه دژونددہ ، هغه قطع سی اوباطناً
دروح تعلق دجسم سره باقی وی چی په دی سره هغه ساه اخلی اوژوندی وی اوصورت دهغه داوی چی
دانسان روح دعالم مثال دمطالعی طرف ته متوجه سی ددی عالم څخه غافله اومعطله سی چی انسان
مکمل ارام پیدا کی او کله داباطنی تعلق هم ختم سی چی ددی په وجه دجسم حیات بالکل ختم سی.
په ذکرسوی آیت کی لفظ دَ تَوَفّی په معنی دقبض په طور دعموم مجاز په دواړو معانیو باندی حاوی دی
په مرگ اوخوب دواړو کی دروح قبض کولو دافرق کم چی لوړ بیان سوی دی ، دحضرت علی ؓ دیوقول
څخه هم ددی تائید کیږی ، هغه فرمایی چی دخوب په وخت کی دانسان روح دده دبدن څخه وزی، مگر
یوه پلوشه دروح په بدن کی وی چی په هغه سره دی ژوندی وی اوددی پلوشی په رابطه هغه خوب وینی،
بیا داخوب که روح دعالم مثال طرف ته دمتوجه کیدو په حالت کی وینی نوپه هغه کی شیطانی تصرفات
وی اوهغه رښتنی خوب نه وی اوفرمایی چی دخوب په حالت کی چی کوم انسانی روح دده دبدن څخه
وزی نو دراوبښیدو په وخت کی دسترگو تر رپ هم ژر راځی .

قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

ته ووایه ای الله پیدا کوونکیه داسمانونو او دمځکی

عٰلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيْ مَا

پوهیدونکیه په پټو او په ښکاره ته فیصله کوی په بندگانو خپلو کی په هغه څه کی چی دوی

كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ اَنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَا فِي الْاَرْضِ

په کی اختلاف کوی ، او که دگناهگارانو سره سی هغه چی په مځکه کی دی ،

جَمِيْعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لَافْتَدَوْا بِهٖ مِنْ سُوْٓءِ الْعَذَابِ يَوْمَ

ټول او ددې په مثل نور ددې سره او ټول دخان خلاصولو دپاره فدیه کړی دعذاب څخه

الْقِيٰمَةِ ۭ وَبَدَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُوْنُوْا يَحْتَسِبُوْنَ ﴿٤٧﴾

دقیامت په ورځ ، او ښکاره سول دوی ته دالله ﷻ څخه هغه چی دوی یی خیال هم نه کوی .

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ

او ښکاره سول دوی ته بد کارونه خپل چی کول یی او گیر کړل دوی هغه شی چی دوی ور پوری

يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٤٨﴾ فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنٰهُ

مسخری کولی ، هرکله چی رسیږي انسان ته تکلیف بولی مونږ ، بیا چی کله ورکی مونږ ده ته

نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ اِنَّمَآ اُوْتِيْتُهٗ عَلٰى عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ

دخپل طرف څخه نعمت ، وایی چی دا خو راکول سوه ماته چی دمخکې څخه معلوم وو ، نه ده بلکه دا

وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِيْنَ مِنْ

ازمایښ دی ، اولیکن اکثر دهغوی څخه نه پوهیږي ، ویل سوی ده دا خبره دوی ته

قَبْلِهِمْ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٥٠﴾ فَاَصَابَهُمْ

دمخکې څخه ، بیا په کار ورنغی دوی ته هغه چی دوی کول نو ولویدی پردوی

سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ۗ وَالَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ هٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيْبُهُمْ

باندی وبال دهغه چی دوی کول ، اوڅوک چی ګناهګار دی په دوی کی په دوی به هم لویږي وبال دهغه چی

سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ۙ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ يَعْلَمُوْٓا اَنَّ

هغوی کړی دی ، او هغوی نه دی عاجزه کوونکی ، او ولی نه پوهیږي ، چی بیشکه

اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

الله فراخه کوی رزق دهغه چا دپاره چی وغواړي اوتنګوی ، بیشکه په دی کی نښانی دی ،

لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾ ع

دهغو خلقو دپاره چی یقین کوی.

**لنډتفسیر**: ته (د دوی په سخت عناد غمجن کیږه مه او دالله ﷻ څخه په دعاکی دا) غواړه چی ای الله ! دآسمانونو اومځکی پیدا کوونکی په پټ اوښکاره پوهیدونکی (دقیامت په ورځ) به دخپلو بندګانو په مینځ کی فیصله وکی په هغه کی چی دوی په کی اختلاف کوی (یعنی ته ددی عناد ګرو فکر مه کوه ، بلکه د دوی معامله الله ﷻ ته وسپاره هغه به په خپله عملی فیصله وکی) او (ددی فیصلی په وخت کی به دا حالت وی چی) که دظلم (یعنی کفر اوشرك) کوونکو سره دټولی دنیا شیان وی اوددی شیانو سره دومره نورهم وی او دغه خلک دقیامت دورځی دسخت عذاب څخه دخلاصیدو دپاره (بی دریغه) دغه شیان ورکوی (که څه هم مقبول نه وی لکه چی په سورة مائده کی دی، مَاتُقُبِّلَ مِنْهُمْ،) او دخدای دطرف څخه به دوی ته هغه معامله ورپیښه سی دکوم چی د دوی ګمان هم نه وو (ځکه چی اول خو دآخرت څخه

منکر وو بیاپه دی کی هم ددی مدعی وو چی هلته به هم دوی ته عزت اودولت ورکول سی) او (دغه زغن
به) دوی ته ټول خپل بدعملونه ښکاره سی اودکوم (عذاب) سره چی دوی مسخری کولی هغه به دوی گیر
کی (هسی خو مشرکان دالله ﷻ په ذکر سره نفرت کوی او دغیر الله په ذکرسره خوشحالیږی) بیاځه زغن
چی (دی مشرك) سړی ته څه تکلیف رسیږی نو (دکومو په ذکر سره چی به خوشحالیدل هغه ټول پریږدی
صرف) مونږ بولی (دکوم څخه چی یی مخکی نفرت وو) بیا چی کله مونږ ده ته دخپل طرف څخه څه نعمت
ورکړو نو (په دغه توحید دکوم حقوالی چی په خپله د دوی داقرار څخه ثابت سوی وو قائم نه پاته کیږی
چنانچی ددغه نعمت دالله تعالی طرف ته نسبت نه کوی، بلکه داسی) وایاست چی داخوماته (زما) په
تدبیر سره راکول سوی دی (اوچونکی نسبت یی دحق تعالی طرف ته نه کوی بلکه دخپل تدبیر نتیجه یی
گڼی ، په دی وجه پرتوحید قائم نه پاته کیږی، بلکه خپلی پخوانی دشرك دطریقی طرف ته بیرته دغیر
الله په عبادت کی اخته سی ، مخ ته الله ﷻ د دوی قول: اِنَّمَآ اُوْتِیْتُهٗ، ردوی چی نعمت د دوی دتدبیر
نتیجه نه ده) بلکه دغه (نعمت دخدای ورکول سوی او دهغه دطرف څخه دانسان) یو ازمائش دی (چی
وگوری چی ددی په ورکولو مونږ هیروی اوکفر کوی اوکه یادیی ساتی اوشکر ادا کوی او ددی ازمائش
دپاره یی په ځینو نعمتونو کی داسباب اوکسب واسطه هم اینبی ده چی په دی سره زیات ازمائش وسی
چی وگوری چی په دی ظاهری سبب نظر کوی یا په علت حقیقیه باندی) لیکن اکثره خلك (په دی خبره
نه پوهیږی (په دی وجه دی ته دخپل تدبیر نتیجه وایی اوپه شرك کی اخته کیږی ، مخ ته تفریع ده چی) دا
خبره (ځینو) هغو خلگو هم ویلی وه کوم چی د دوی څخه مخ ته تیر سوی دی (لکه قارون چی ویلی وو،
اِنَّمَا اُوْتِیْتُهٗ عَلٰی عِلْمٍ عِنْدِیْ : یالکه کوم خلگ چی دصانع څخه منکر تیر سوی دی ، لکه نمرود، فرعون،
ظاهره ده چی دغو هم دیو نعمت نسبت دخدای طرف ته نه کوی ، بلکه په غیرمکتسب اوغیر اختیاری
کی به یی دبخت اواتفاق طرف ته اوپه مکتسب اواختیاری کی به یی دهنر اوتدبیر طرف ته نسبت کوی)
نو د دوی کار وایی د دوی هیڅ په کار ورنه غله (او دعذاب څخه مانع نه سوه) بیا (دنه مانع کیدو څخه
وروسته دافع دعذاب هم نه سوه بلکه) د دوی ټول بدعملونه په دوی راغلل (اوسزا یی پیدا کړل) او (ددی
زمانی خلگ دا خیال نه کوی چی څه کیدل دمخکنیو سره هغه وسول، بلکه) په هغوی کی چی هم کوم
ظالمان دی په هغوی به هم د دوی دبدو عملونو وبال راځی او دوی (خدای) نه سی عاجزه کولی (چنانچی
په بدر کی یی ښه سزا پیدا کړه ، مخ ته ددی دلیل بیان فرمایی چی ځینی احمقان کوم چی نعمت اورزق
دخپل تدبیر طرف ته منسوب کوی نو) ایا دی خلگو ته (په حالاتو کی په فکر کولو سره) دا معلومه نه
سوه چی الله ﷻ چا ته چی وغواړی زیات رزق ورکوی اوهغه یی (دچادپاره چی وغواړی) تنگوی هم په
دی (فراخولو اوتنگولو) کی (په فکر کولو سره) دایماندارو دپاره (چی دپوهی خاوندان وی په دی خبره
نښانی دی (یعنی دلیلونه قائم دی چی فراخه کوونکی اوتنگوونکی هغه دی ، ښه تدبیر اوبد تدبیر په
دی کی علت حقیقیه نه دی ، نو ځوك چی په دی دلیلونو پوه سی هغه دخپل تدبیر طرف ته نسبت نه کوی
بلکه دخدای دمنعم کیدو څخه نه بی پرواه کیږی کوم چی سبب سوی وو دابتلاء په شرك سره بلکه هغه
موحد وی اوپه مصیبت اوراحت کی دهغه حال اوقال متناقص اومتعارض نه وی)

**معلومات او مسئلې:** قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ : په صحیح مسلم کی دعبدالرحمٰن بن عوف ؓ څخه روایت دی ، هغه وایی چی ما دحضرت عائشی ؓ څخه پوښتنه وکړه چی نبی کریم ﷺ به دشپی لمونځ (تهجد) دڅه شی څخه شروع کوی نوهغه وفرمایل چی دوی به کله دتهجد لمانځه ته پورته کیدل نودا دعا به یې فرمایله

اَللّٰهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ ، فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ .

**( ددعا قبولیت )**

حضرت سعیدبن جبیر ؓ فرمایی چی ماته دقرآن کریم یوداسی آیت معلوم دی چی هغه وایی اوبنده چی کومه دعاوکی هغه قبلیږی، بیایی دا ایت تلاوت وفرمایی ، اَللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الآية (قرطبی)

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ : حضرت سفیان ثوری ؓ دا ایت ووایه او وي فرمایل چی هلاکت دی ریاکارانو ته ، هلاکت دی ریاکارانو ته ، دا ایت دهغو خلگو په حقله دی چاچی به په دنیاکی نیک کارونه خلگو ته دځان ښوولو دپاره کول اوخلگو به هم دوی نیک گڼل هغوی په خپله هم په دی دوکه کی وه چی دا عملونه به د دوی دپاره داخرت نجات ذریعه جوړه سی ، مگر چونکه په هغه کی اخلاص نه وو په دی وجه دالله ﷻ په نزد دداسی نیکو عملونو هیڅ اجر اوثواب نسته ، په دی وجه هلته به ناڅاپه د دوی دگمان خلاف عذاب او عتاب شروع سی (قرطبی)

**( داصحابو ؓ په مینځ کی دجگړو متعلق یومهم هدایت )**

دحضرت ربیع ابن خیثم ؒ څخه چا دحضرت حسین ؓ دشهادت په حقله پوښتنه وکړه ، نوهغوی یو اسویلی (اوه) وکی او ددی آیت تلاوت یی وفرمایی ، قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ الاية : اووي فرمایل چی دصحابه کرامو ؓ په مینځ کی د اختلافاتو متعلق هرکله چی ستاسی په زړه کی څه خدشه پیداسی نودا ایت وایاست ، په روح المعانی کی ددی دنقل کولو څخه وروسته فرمایی چی دا عظیم الشان تعلیم دادب دی چی دا همیشه یاد ساتل په کار دی .

قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ

ووایه ای زما بندگانو ! کومو چی زیاتوب کړی دی په خپلو ځانونو باندی

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۭ

مه نا امیده کیږی دالله درحمت څخه ، بیشکه الله بخښی تول گناهونه

اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿۵۳﴾ وَاَنِيبُوٓا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهٗ

بیشکه هغه دی گناه معاف کوونکی مهربانه ، اورجوع وکړی خپل رب طرف ته او دهغه حکم ومنی

مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوْٓا

مخکې ددی څخه چې راسی په تاسی عذاب بیا به څوک ستاسی مدد ونه کړی ، او تابعداری

اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ

کوی دغوره خبری کومه چې تاسی ته نازله سوی ده ستاسی درب دطرف څخه ، دهغه څخه مخکې چې راسی

الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿٥٥﴾ اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ

په تاسی عذاب ناڅاپه او تاسی خبر نه یاست ، چې چیری ونه وایي یو نفس

يّٰحَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُّ فِىْ جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ

افسوس دی په دی خبره چې ما کوتاهي وکړه دالله ﷻ دطرف څخه ، او ومه زه دمسخرو کوونکو څخه

السّٰخِرِيْنَ ﴿٥٦﴾ اَوْ تَقُوْلَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰىنِىْ لَكُنْتُ مِنَ

، یا ووایي چې که چیری الله ما ته هدایت کړی وای نو زه به وم

الْمُتَّقِيْنَ ﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُوْلَ حِيْنَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِىْ كَرَّةً

دبیریدونکو څخه ، یا ووایي کله چې ووینی عذاب چې که چیری ما ته بیرته تلل

فَاَكُوْنَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى قَدْ جَآءَتْكَ اٰيٰتِىْ فَكَذَّبْتَ

راکول سی نو سم به زه دنیکی کوونکی څخه ، ولی نه ، رسیدلی وو تا ته زما حکم بیا تا هغه دروغ

بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى

کی او تکبر دی وکړی او وی ته دانکار کوونکو څخه ، او دقیامت په ورځ به ته وینی

الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ ؕ اَلَيْسَ فِىْ جَهَنَّمَ

هغه چې دروغ وایي په الله ﷻ چې مخونه به د دوی وی تور ، آیا نه دی په دوزخ کی

مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ

ځای دتکبر کوونکو ، او محفوظ به کړی الله ﷻ هغه چې بیریږي د دوی دخلاصی ځای

لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾

نه وبه نه رسیږي دوی ته بدي او نه به دوی غمجن وي

**تفسیر**: ته (ددي پوښتني کوونکو په جواب کي زما دطرف څخه) ووایه چي ای زما بندگانو! کومو چي (کفر اوشرك کړي دي) په ځان یې زیاتوب کړي دي چي تاسي دخدای درحمت څخه مه نا امیده کیږئ (او دا خیال مه کوئ چي دایمان راوړلو څخه وروسته به په تیر کفر اوشرك باندي مواخذه وي، نو دا خبره نه وه بلکه) په یقین سره الله ﷻ به (داسلام په برکت سره) ټولو (تیرو) گناهونه (که څه هم کفر اوشرك ولی نه وي) معاف کوي هغه لوی بخښني والا لوی رحمت کوونکی دی او (چونکه ددي معافي شرط اوطریقه دکفر څخه توبه کول اواسلام راوړل دي په دي وجه) تاسي (دکفر څخه دتوبې کولو دپاره) دخپل رب طرف ته رجوع وکئ او (داسلام په قبلولو کي) دهغه فرمانبرداري کوئ، مخکي ددي څخه چي (داسلام نه راوړلو په صورت کي) په تاسي عذاب (دخدای) واقع سي (او) بیا (دغه وخت به دهیچا دطرف څخه) ستاسي څه مدد نه کول کیږي (یعني لکه څنگه چي داسلام راوړلو په صورت کي ټول کفر اوشرك معاف کیږي، دغه ډول داسلام نه راوړلو په صورت کي به په دوی دشرك اوکفرعذاب وي چه هیڅ دفع یې نسته) اوهرکله چي دا خبره ده چي داسلام نه راوړلو دا انجام دی نو) تاسي (ته په کار دي چي) دخپل رب څخه په راغلو ښوښو حکمونو باندي چلیږئ مخکي ددي څخه چي په تاسي ناڅاپه عذاب راسي اوتاسي ته به (ددي) خیال هم نه وي (مراد ددي څخه عذاب داخرت دي په قرینه دمابعد اوناڅاپه یې یاخو څکه وویل چي په اوله شپیلی سره به ټول روحونه بې هوښه سي بیابه ددوهمي شپیلی څخه وروسته دعذاب معلومیدل ناڅاپه وسي اویا څکه چي څنگه عذاب واقع سي، مخکي دوقوع څخه ددي حقیقت ادراك نه وو او داسي گمان یې نه وو دگمان خلاف واقع پیښیدل یې په ناڅاپه سره تعبیر کي اودا دانابت اواسلام اواتباع حکم څکه ورکول سي چي) هسي نه (صبا دقیامت په ورځ) یوسړی ووایي چي افسوس زما په دي کوتاهي کومه چي ما دخدای په جناب کي وکړه (یعني دده په اطاعت کي چي زما څخه کوم تقصیر وسو) اوزه خو دخدای په حکمونو پوري خندا کوونکي پاته سوم یاخوك داسي ووایي چي که الله ﷻ (په دنیا کي) ماته هدایت کولی نو زه به هم دپر هیزگارانو څخه وای (مگر دهدایت څخه محرومه سوم په دي وجه دا ټول تقصیر اوکوتاهي وسوه چي زه په دي کي معذور یم) یاخوك عذاب ووینی اوداسي ووایي چي کاشکي! زما (دنیاته) بیا بیرته راتلل وسي بیابه زه دنیکانو بندگانو څخه سم (اوپه دوهم قول کي چي دا ویل سوي وه چي که ماته هدایت سوی وای، نوزه به هم متقي سوی وای، مخ ته ددي په جواب کي فرمایي چي) البته بیشکه تاته زما ایتونه دررسیدلي وه نو تاهغه درواغجن کړل او (درواغجن کول په څه شك سره نه وه بلکه) تاتکبر وکی او (دا هم ونه سوه چي بل وخت دي دماغ صحیح سوی وای بلکه) په کافرانو کي (دهمیشه دپاره) پاته سوه (اوپه دي وجه ستا دا ویناغلطه ده چي ماته هدایت نه دی رسیدلی) او (مخ ته په کفر باندي داصرار کوونکي او دکفر څخه دتوبه کوونکي دسزا اوجزا په لنډ طور سره ذکر فرمایي چي ای پیغمبره!) ته به دقیامت په ورځ دهغو خلگو مخونه تور ووینی کومو چي په خدای درواغ

ویلی وه؟ (په دې کې دوه کارونه راغلل کومه خبره چې خدای نه ده کړې مثلاً شرک وغیره، هغه ته دا ویل چې خدای ویلې وه اوکومه خبره چې خدای ویلې ده لکه قرآن هغه ته داویل چې خدای نه ده ویلې) ایا ددې متکبرانو ځای په جهنم کې نه دی (کوم چې عناداً اوتکبراً تکذیب کوي) اوکوم خلک چې (دکفر اوشرك څخه) محفوظ کیدل الله ﷻ به هغوخلګو ته دکامیابی سره (دجهنم څخه) نجات ورکړی، هغوی ته به (ذره) تکلیف ونه رسیږي اونه به هغوی غمجن وي (څکه چې په جنت کې غم نشته)

**معلومات اومسئلې:** قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا الآية : سعیدبن جبیر رضی الله عنه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کوي چې ځینې خلک داسې وه چې ناحقه قتلونه اونور داسې کارونه اوزناګانې یې کړې وې، دوی نبی کریم ﷺ ته عرض وکړ چې دکوم دین طرف ته ته دعوت ورکوی دا خو دې ډیر ښه، لیکن فکر دا دی چې کله مونږ دومره لوی لوی ګناهونه کړي دي اوس که مسلمانان هم سو نو ایا زمونږ توبه به قبوله سي، په دې باندې الله ﷻ دا ذکرسوی آیت نازل کی (اوبخاری هم په دې معنی سره ذکر کړی دی. (قرطبی)

په دې وجه دایت دمضمون خلاصه دا سوه چې دمرګ څخه مخکې مخکې دهرې لویې څخه لویه ګناه تردې چې دکفر اوشرك څخه هم چې توبه وکاړي نوقبلیږي اوپه رښتنی توبه سره ټول ګناهونه معاف کیږي، په دې وجه چاته دالله ﷻ درحمت څخه نا امیده کیدل نه دي په کار.

حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه فرمایی چې دا ایت دګناهګارانو دپاره دقرآت دټولو ایتونو څخه زیات امید زیاتونکی دی، مګرحضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چې دټولوڅخه زیات درجاء اوامید آیت دا دی، وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ د أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ : څخه مراد قرآن دی او پوره قرآن احسن دی اوقرآن ته، أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ : په دې اعتبار سره هم ویل کیږي چې څومره کتابونه تورات، انجیل، او زبور دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوي دي په دغو ټولو کې أَحْسَنْ او أَكْمَلْ قرآن دی (قرطبی)

د، أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَاحَسْرَتَىٰ : څخه تر، مِنَ الْمُحْسِنِينَ پورې په درو آیتونو کې دهغه مضمون تشریح اوتاکید دی کوم چې ددې څخه مخکې په درو ایتونو کې بیان سوی دی چې یوچا دلوی څخه لوی مجرم کافر ته هم دالله ﷻ درحمت څخه مایوسه کیدل نه دي په کار، که دی توبه وکاړي نو الله ﷻ به دده ټول تیر ګناهونه معاف کړي.

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ : څخه یې په درو ایتونو کی داوښووله چې الله ﷻ هره ګناه تردې چې کفر اوشرك هم په توبه سره معاف کوي، مګر دا یاد ساتی چې دتوبې وخت دمرګ څخه مخکې مخکې دی، دمرګ څخه وروسته دقیامت په ورځ که څوك توبه کاړي یاپه خپلو کړو پښیمانی کوي نو ددې به هیڅ فائده نه وي لکه چې ځینې کافران اوفاجران به دقیامت په ورځ مختلفې ارزوګانې کوي ځینې افسوس کوي چې افسوس مادالله ﷻ په اطاعت کی کوتاهي ولې کړې وه، ځینې به خپل الزام په تقدیر ورغورځوي اوځان محفوظ کول به غواړي هغه به وایي چې که الله ﷻ ماته هدایت کړی وای نو زه به هم په متقیانو کی دا خل سوی وم، مګر خدای پاك هدایت ونه کی نو زه څه وکړم ځینې به دا ارزو کوي چې کاشکې! که زه دوباره دنیاته ولیږل سم نوزه به پوخ رښتنی مسلمان جوړسم اودالله ﷻ داحکامو پوره اطاعت به کوم مګر ددې وخت دا حسرتونه او ارزوګانی به په هیڅ کار ورنه سی.

دا دری قسمه ارزوگانی کیدی سی چی دمختلفو خلکو وی او دا هم ممکنه ده چی دا دری سره ارزوگانی په یو بل پسی دکفارو دیو جماعت دطرف څخه وی ، ځکه چی اخری خبره په کومه کی چی دوباره دنیاته دراتلو ارزو ده ، دهغه سره په آیت کی ذکر دی چی هغه به دعذاب لیدو څخه وروسته وی ، ددی څخه په ظاهره دا معلومیږی چی اولنی دواړی خبری دعذاب لیدو څخه مخکی دی چی دقیامت په ورځ به داول څخه دخپل عمل کوتاهی یادوی او وایی به ، یَا حَسْرَتٰی عَلٰی مَا فَرَّطْتُ فِی جَنْبِ اللهِ بیابه دعذر اوبهانی په طور وایی چی مونږ خو معذوره وو که الله ﷻ راته هدایت کړی وای نو مونږ به هم مطیع او فرمانبردار او متقیان جوړ سوی وای ، مګر کله چی هغه هدایت ونه کی نو زمونږ څه قصور دی ، بیاکله چی عذاب ووینی نو دا خواهش به یی وی چی کاشکی! مونږ دوباره دنیا ته ولیږل سو ، حق تعالی په دی دری سره ایتونو کی وښوولی چی دالله ﷻ مغفرت اورحمت ډیر وسیع دی مګر هغه هلته حاصلیدی سی چی دمرګ څخه مخکی توبه وکاږی ، په دی وجه مونږ اوس درته ښیو چی هسی نه تاسی دمرګ څخه وروسته پښیمانه سی او په اخرت کی په داسی فضول او بی فآئدی حسرت اوتمنا کی بیا اخته سی .

بَلٰی قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا: په دی آیت کی دکفارودّی خبری جواب دی چی که الله ﷻ هدایت کړی وای نو مونږ به متقیان سوی وای،ددی آیت مطلب دادی چی الله ﷻ پوره هدایت کړی وو او خپل کتابونه او ایتونه یی درلیږلی وه په دی وجه ددوی دا خبره غلطه او عبث ده چی الله ﷻ مونږ ته هدایت ونه کی البته دهدایت کولو څخه وروسته په نیکی او اطاعت الله ﷻ څوک مجبوره نه کی بلکه بنده ته یی دا اختیار ورکی چی هغه کومه لاره دحق یاباطل اختیارول غواړی اختیار دی کړی ، دا دبنده امتحان وو په دی دده کامیابی یا ناکامی موقوف وه، چاچی په خپل اختیارسره دګمراهی لار اختیار کړه هغه په خپله ددی ذمه وار دی .

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَّهُوَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾ لَهٗ مَقَالِيْدُ

الله ﷻ پیدا کوونکی دی دهرشی او هغه دهرشی ذمه اخلی ، هغه سره دی کلیانی

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٣﴾

داسمانونو او دمځکی ، اوڅوک چی منکر سوی دی دالله د خبرو څخه هغه دی په تاوان کی ،

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوْٓنِّيْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ

ته ووایه اوس دالله څخه ماسوا څوک ښیی چی عبادت یی وکړم ای ناپوهانو ! او حکم سوی دی

اُوْحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ

تا ته او هغو ته چی ستا څخه مخکی وه ، چی که تاشرک وکی نو عبث به سی

عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ

ستا عمل او سی به ته دتاوان کوونکو څخه ، بلکه دالله ﷻ عبادت کوه او وسه

مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ ۖ وَالْاَرْضُ جَمِيْعًا

منونکی سه ، او ونه پیژندی (خلقو) الله څومره حق چی دهغه دپیژندو دی اومځکه ټوله

قَبْضَتُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌۢ بِيَمِيْنِهٖ ۚ سُبْحٰنَهٗ

دهغه په موټی کی ده دقیامت په ورځ او اسمانونه را نغښتی دی دهغه په رسته لاس کی هغه پاك دی

وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٦٧﴾

او ډیر لوړ دی د دوی دشرك جوړولو څخه.

تفسیر: الله ﷻ پیدا کوونکی دی دهرشی اوهغه دهرشی نګهبان دی ، دهغه په اختیار کی دی کیلیانی دآسمانونو اومځکی (یعنی ددی ټولو شیانو موجد اوخالق هم هغه دی او د دوی باقی پاته کوونکی. حفاظت کوونکی هم هغه دی ، کوم چی مطلب دی دلفظ دوکیل او په دی ټول مخلوقاتوکی تصرفات او انقلابات هم دهغه کار دی دا مطلب دی د ، لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ : څکه چی دچا په لاس کی دخزانو کیلیانی وی هغه عادتًا په هغوکی دتصرفاتو مالك وی اوکله چی دټولو کائناتو خالق هم بغیر دشرکت دبل څخه هغه دی ، محافظ هم هغه دی ، مالك دتصرفاتو هم هغه دی نوعبادت هم صرف دهغه کیدل په کار دی او دسزا او جزا مالك هم هغه په کار دی کوم چی خلاصه ده دتوحید ، اوچونکه دا ټولی خبری مشرکانو هم منلی نو په هغوی لازمه وه چی توحید یی هم منلی ، په دی وجه فرمایی) کوم خلګ چی (په دی سربیره هم) دالله ﷻ ایتونه (کوم چی دتوحید ، جزا اوسزا په مضمون مشتمل دی) نه منی ، هغوی به په لوی تاوان کی وی (اوهغه خلګ خو په خپله په شرك او کفر کی اخته وه ، اوس د دوی حوصله دومره زیاته سوه چی تاته هم خپلی طریقی ته دراستو فرمائش کوی نو) ته ووایه چی ای جاهلانو (په ذکر سوو دلیلونو سره دتوحید دمکمل ثبوت اودکفر اوشرك دباطلوالی څخه وروسته) بیاهم تاسی ماته دغیر الله دعبادت کولو دپاره وایی (او ستا څخه دکفر اوشرك صادریدل څنګه ممکن دی کله چی) ستا طرف ته هم او کوم پیغمبران چی ستا څخه مخکی تیرسوی دی دهغوی طرف ته هم دا وحی لیږل سوې ده چی هر امتی ته یی ورسوی) چی که ته شرك وکی نو ستا کړی کار به ټول عبث سی او ته به په خساره کی ولویږی (په دی وجه ته هیڅکله هم شرك ته مه نژدی کیږه) بلکه دالله ﷻ عبادت کوه او (دهغه) شکر ګذار اوسیږه (اوکله چی انبیاء علیهم السلام ته چی ته هم په کی دا خل یی ، دتوحید حقوالی اودکفر اوشرك باطلوالی په ذریعه دوحی ثابت سو اوهغوی په دی ماموره سول چی نوروته هم ددی عقیدی هدایت کوی نو ددی مشرکانو تاته دکفر او شرك توقع ساتل بغیر دحماقت څخه نورڅه کیدی سی) او (افسوس چی) دی خلګو دخدای ﷻ قدر اوعظمت ونه پیژندی څنګه چی پیژندل یی په کار وو حال دا دی چی ټوله مځکه به دهغه په موټی کی وی دقیامت په ورځ اوټول آسمانونه به رانغښتل سوی وی دهغه په رسته لاس کی هغه پاك اولوړ دی د دوی دشرك څخه.

**معلومات اومسئلې:** لَهُ مَقَالِيْدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: مقاليد ، جمع دَمقلاد يامقليد ده كوم چې دژرندې كيلې ته ويل كيږي او ځيني حضرات وايي چې په اصل كې دالفظ دفارسي ژبې څخه معرب سوى دى، په فارسي كې كيلي ته كليد وايي، معرَب يې كې او اقليد يې ورڅخه جوړكي بيايې ددې جمع مقاليد راوړه (روح) كيلياني چې دچاپه لاس كې وي ، دا نښانه ده دمالك اومتصرف كيدو په دې وجه مراد دايت دا دى چې په آسمانونو اومځكو كې دنعمتونو كومې خزانې چې پټې دي دهغه ټولو كيلياني دالله ﷻ په لاس كې دي هغه يې محافظ دى او هغه يې متصرف دى چې كله وغواړي ، چاته چې وغواړي ، څومره چې غواړي وركړي او چاته چې غواړي نه يې وركوي .

اوپه ځينو روايتونو داحاديثوكې دريمه كلمه يعني، سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ ته يې ، مَقَالِيْدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: ويلي دي ، ددې مطلب دا دى چې څوك سهار اوماښام دا كلمه وايي هغه ته الله ﷻ دآسمانونو او مځكې دخزانو نعمتونه وركوي ، دې روايتونو ته ابن جوزي موضوع ويلي دي ، مګر نورو محدثينو داضعيف احاديث مقرر كړي دي دكومو چې په فضائلو داعمالو كې اعتبار كول كيږي (روح المعاني)

وَالْأَرْضُ جَمِيْعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِيْنِهِ : دقيامت په ورځ دمځكې دالله ﷻ په موټ كې كيدل او دآسمانونو رانغښتل اودهغه په راسته لاس كې كيدل داسلافو متقدمينو په نزد په خپلو حقيقي معانيو كې دي ، مګر مضمون دايت دمتشابهاتوڅخه دى چې حقيقت يې بغيردخداى ﷻ څخه چاته معلوم نه دى ، عامو خلكو ته ددې دحقيقت معلومولو كوشش كول هم منع دى ، بس په دې ايمان راوړل دي چې ددې څخه دالله ﷻ څه مراد وي هغه حق اوصحيح دى اوچونكې دايت دظاهري الفاظو څخه دالله ﷻ دپاره موټى او رسته لاس كيدل معلوميږي كوم چې جسماني اعضاء اوجوارح دي اوالله ﷻ دجسم اوجسمانيت څخه پاك دى ، دې طرف ته يې دايت په خاتمه كې اشاره وكړه چې دا الفاظ په خپلو اعضاؤ باندې مه قياس كوى ، الله ﷻ ددې څخه پاك دى ، سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ .

او متاخرينو عالمانو دا ايت يو تمثيل اومجاز مقرر كړي دى او دا معنى يې بيان كړې ده چې ديوشي په موټى او راسته لاس كې كيدل كنايه وي ، په هغه شي دپوره قدرت اوقبضې څخه دامكمل قبضه او قدرت ورڅخه مراد ده . والله سبحانه وتعالى اعلم

وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ مَنْ فِي

اوپوكل به وسي په شپيلې كې بيا به بې هوښه سي څوك چې دي

السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ

په اسمانونو كې او په مځكه كې مګر چاته چې الله ﷻ وغواړي بيا به پوكل وسي

أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ۝٦٨ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ

بل وار ، نو فوراً به هغوی پورته سی هر طرف ته کتونکی ، او وبه زلیږي مځکه په نور

رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ

درب ددې سره او کښېښوول به سی کتاب او حاضر به کړل سی نبیان او شاهدان او فیصله به وسی

بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝٦٩ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا

په دوی کی په انصاف سره او په دوی به ظلم نه وی ، او پوره به ورکړل سی هر نفس ته څه

عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ۝٧٠ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ

چی ده کړي وي او هغه ورڅخه ښه خبردی څه چی دوی کوی ، او روان به کړل سی کافران

جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ

جهنم ته ډلی ډلی ، تر دی چی کله ورسیږي هغه ته ، خلاصی به سی دروازې او وبه وایی دوی ته

خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ

دهغه چوکیداران ، آیا نه وو راغلی تاسی ته رسولان تاسی څخه چی ویل یې تاسی ته ایتونه درب ستاسی

وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ

او بیرولاست تاسی ، ملاقات ددې ورځی ستاسی څخه ، وبه وایی ولی نه او لیکن ثابت سو حکم

الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝٧١ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ

دعذاب په کافرانو باندی ، حکم به وسی چی داخل سی دروازو دجهنم ته دهمیشه

فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ۝٧٢ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ

او سیدو دپاره په دی کی ، نو څه بدځای دا وسیدو دی دتکبر کوونکو ، او روان به کړل سی هغه خلق چی بیریدل دخپل رب څخه

إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ

جنت ته ټولی ټولی ، تر دی چی کله ورسیږي هغه ته خلاصی به سی دروازې یې او وبه وایی دوی

لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوْهَا خٰلِدِيْنَ ﴿۷۳﴾ وَقَالُوا

نه چوکیداران دهغه سلام دی وی په تاسی ، تاسی پاکیزه خلق یاست نو دا خل سی دی ته همیشه اوسیدو د پاره

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ صَدَقَنَا وَعْدَهٗ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ

او هغوی به وو ایی شکر دی دالله چی رښتنی یی کړه زمونږ سره خپله وعده او وارثان یی کړو مونږ دد ې مځکی چی

مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۷٤﴾ وَتَرَى

کور جوړ وو په جنت کی کوم ځای چی غواړو ، نو ښه بدله ده دمحنت کوونکو ، او ته به وینی

الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

ملائکی چی چاپیره به وی دعرش څخه پاکی به بیانوی په ثنا د رب خپل سره

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۵﴾

او فیصله به وسی په دوی کی په انصاف سره او وایی به چی ټول تعریفونه الله ﷻ لره دی چی رب د ټول مخلوقات دی

**تفسیر:** او (دقیامت په ورځ چی لوړ یی ذکر راغلی دی) شپیلی به ووهل سی چی ټول دآسمانونو او مځکو اوسیدونکو به بی هوښه سی (نو ژوندی خو به مړه سی او دمړو روحونه به بی هوښه سی) مګر چانه چی خدای غواړی (هغه به ددی بی هوښی او مرګ څخه محفوظ وی) بیا به دغه شپیلی دوباره ووهل سی نو ناڅاپه به ټول (په هوښ کی راسی دروحونو تعلق به دبدنونو سره راسی دقبرونو څخه به راووزی) وبه درېږی (او) خلور سره طرفونو ته به ګوری (لکه چی دیوی نا اشنا واقعی کیدو په وخت کی طبعی عادت دی) او (بیا به الله ﷻ دحساب دپاره په مځکه دخپل شان مناسب نزول او تجلی وفرمایی او) مځکه به دخپل رب په نور سره (بی کیفه) روښانه سی او (دټولو) عملنامی به (دهریوه په مخکی) کښینوول سی او پیغمبران او شاهدان به حاضر سی (دشاهد مطلب عام دی چی پیغمبران په کی هم داخل دی او ملائکی هم او امت محمدیه هم او اعضاء او جوارح هم، چی تفصیل یی مخ ته دمعلوماتو په ضمن کی راځی) او په ټولو (مکلفینو) کی به (دعملونو مطابق) صحیح صحیح فیصله وسی او په دوی به ظلم نه وی (چی یو نیک عمل کوم چی دخپلو شرطونو سره واقعی سوی وی ، پټ سی یا څه بدعمل زیات سی) او هر سړی ته به دهغه دعملونو پوره پوره بدله ورکول سی (په نیکو عملونو کی دپوره بدلی څخه مقصود دکومی نفی ده او په بدو عملونو کی دپوره والی څخه مقصود دزیاتی نفی ده) او هغه دټولو کارو څخه ښه پیژنی (نو دوی ته دهریوه موافق جزا ورکول څه مشکل نه دی) او (بیان دهغه بدلی کومه چی نتیجه دفیصلی ده دا ده چی) کوم کافران دی هغه به دجهنم طرف ته ډلی ډلی کړل سوی په دکو (ورکولو ذلت او خواری سره) روان سی (ډلی ډلی څکه چی اقسام او مرتبی دکفر جلا جلا دی ، نو دیو یو قسم کفارو به یوه یوه ډله وی)

تردي چې کله دوږخ ته ورسيږي نو (دغه وخت به) دهغه دروازې خلاصې سي او دوي ته به د دوږخ چوکيداري (ملائکې په طور دملامتې) ووايي چې اياتاسي ته ستاسي خلګو څخه (دکومو څخه چې فائده اخستل ستاسي دپاره مشکل نه وو) پيغمبران نه وه راغلي کومو چې تاسي ته ستاسي درب ايتونه ويل اوتاسي يې ستاسي ددې ورځې مخ ته دراتلو څخه بيرولست ، هغه کافران به ووايي چې هو! (رسولان هم راغلي وه اوبيرول يې هم کړي وه) ليکن دعذاب وعده په کافرانو (چې مونږ په کې هم داخل يو) پوره سوه (دا اعتذار نه دی بلکه اعتراف دی چې سره دابلاغ څخه مونږ کفر وکې او دکافرانو دپاره کوم چې عذاب موعود وو هغه زمونږ مخ ته راغې واقعي مونږ مجرمان يو، بيابه دوي ته) وويل سي (يعني هغه ملائکې به ووايي) چې دجهنم په دروازو داخل سي (او) هميشه په کې اوسيږي ، غرض (دا چې دخداى داحکامو څخه) دتکبر کوونکوخرابه ټيکانه ده (بيابه ددې څخه وروسته هغوي په جهنم کې داخل سي او دروازې به وروپسې بندې سي ، لکه چې الله ﷻ فرمايي ، إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ : دا خو دکفارو حال سو) اوکوم خلګ چې دخپل رب څخه بيريدل (چې ابتدايي مرتبه يې ايمان دی بيا مخ ته ددې مختلفې درجې دي) هغه به ټولي ټولي سي (چې دکومې مرتبې تقوىٰ يې وي دهغه مرتبې متقيان به يو ځاى سي او) دجنت طرف ته به (شوق مند سي او ژر به) روان سي ، تردي چې کله دغه (جنت) ته ورسيږي او ددې دروازې به (مخکې) خلاصې وي (چې وخت په کې ونه لګيږي او دارنګه دأهل اکرام دپاره داسې وي لکه چې دميلمه دپاره عادت دی چې مخکې دروازه ورته خلاصوي ، لکه چې الله ﷻ فرمايي ، مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ) او دهغه ځاى چوکيداران (ملائکې) به دوي ته (په طور داکرام اوثناء) ووايي چې السلام عليکم تاسي په خوندو کې اوسيږي نو دي (جنت) ته دهميشه اوسيدو دپاره داخل سي (نو دغه وخت به دوي داخل سي) او (چې داخل سي) وبه وايي چې دالله (لك لك واره) شکر دی چاچې زمونږ سره خپله وعده رښتني کړه اومونږ يې ددې مځکې مالکان کړو چې مونږ په جنت کې کوم ځاى چې غواړو مقام کوو (يعني هر سړي ته ښه دفراغت ځاى ورکول سوي دي ، ښه په فراخي سره ګرځي راګرځي کښيني ولاړيږي ، دقيام په طور په خپل ځاى کې او دسيل په طور دنورو جنتيانو په درجو کې هم) غرض د (نيک عمل کوونکو ښه بدله ده (داجمله په خپله دجنتيانو وي اوکه دحق تعالى دطرف څخه وي د دواړو امکان سته) او (مخ ته داجلاس تراخري فيصلې پورې دا مضمون په مختصر او رعب دارو الفاظو کې په طور دخلاصې فرمايي چې) ته به ملائکې وينې چې (دنزول اجلاس للحساب په وخت کې به يې) په عرش چاپيره حلقه جوړه کړې وي (او) دخپل رب تسبيح اوتحميد به وايي او په ټولو بندګانو کې به صحيح صحيح فيصله وکړل سي) او (ددې فيصلې په صحيح والي به دهرطرف څخه په جوش سره داشور وي او ويل کيږي به چې ټول صفتونه دخداى لائق دي کوم چې دټول عالم پروردګار دی (کوم چې داسې به فيصله وکړه بيابه په دې نعره دتحسين سره دربار ختم سي)

**معلومات اومسئلې**:فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ: دَصَعِقَ لفظي معنىٰ بې هوښه کيدل دي او مراد دا دي چې اول به بې هوښه سي ، بيا به ټول مړه سي او کوم چې مخ ته مړه وي د

هغوي روحونه به بې هوښه سي (داسې په بيان القرآن سورة نمل کې دي او دابن کثير څخه هم ددې په مثل)
په، الاَّمَنْ شَآءَ اللهُ : کې د درمنثور دروايت مطابق څلور ملائکې جبرائيل ميکائيل ، اسرافيل او ملك الموت دي او په ځينو روايتونو کې حملة العرش هم په دې کې دا خلې دي ، د دوی داستثناء مطلب دا دی چې دشپيلي په اثر سره به دوی ته مرګ نه راځي ، مګر ددې څخه وروسته به دوی ته هم مرګ راسي او ماسوا ديوه ذات حق سبحانه تعالی څخه به هيڅوك دغه وخت ژوندی پاته نه سي ، ابن کثير هم دا اختيار کړي ده او فرمايلي يې دي چې په دې ټولو کې به هم دټولو څخه په اخر کې ملك الموت ته مرګ راسي ، په سورة نمل کې هم يو ايت ددې په مثل تير سوی دی.
وَجِايْءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ : مراد دا دی چې په ميدان دحشر کې به دحساب او کتاب په وخت کې ټول انبياء هم موجود وي او نور ټول شاهدان به هم حاضر وي ، په دې شاهدانو کې به په خپله انبياء هم وي ، لکه چې قرآن کريم فرمايي ، جِئْنَامِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ : او ملائکې به هم په شاهدانو کې وي لکه چې په قرآن کريم کې دي ، مَعَهَاسَائِقٌ وَشَهِيدٌ : په دې کې دسائق او شهيد څخه مراد ملائکې کيدل په تفسير درمنثور کې په سورة قٓ کې ذکر دي او په دې شاهدانو کې به امت محمدی هم وي ، لکه چې په قرآن کريم کې دي ، وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ : او په دې شاهدانو کې په خپله دانسان اعضاء او جوارح به هم وي ، لکه چې په قرآن کريم کې دي ، وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ .
نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ : مطلب دا دی چې دجنتيانو دپاره به خپل مکانات محلات او باغات خوری او دوی ته به دا اختيار ورکول سي چې دنورو جنتيانو خواته دملاقات او تفريح دپاره ځی راځي (طبراني ابو نعيم ، او ضياء ، په سند حسن سره دحضرت عائشې رضي الله عنها دا روايت نقل کړی دی چې يو صاحب دنبي کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سو او عرض يې وکې چې يارسول الله ﷺ زما ستاسره دومره محبت دی چې خپل کور ته هم ځم نو تاسې يادوم او ترڅو پوري چې بيا په خدمت کې نه يم حاضر سوی ، ماته صبر نه وي ، مګر کله چې زه خپل مرګ يادوم او ستاسې وفات يادوم نو دا ګڼم چې تاسې خو به په جنت کې دانبياؤ په لوړو مقاماتو کې ياست او زه که جنت ته ولاړ هم سم نو يوځای په لاندې درجه کې به يم ، نو زماسره دافکر دی چې زه به تاسې څنګه وينم نبي کريم ﷺ دده خبره واوريده ، هيڅ جواب يې ورنه کی ، تردې چې جبرائيل امين دا آيت راوړی نازل سو ، وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا : په دې آيت کې يې وښوول چې دالله ﷻ او د رسول ﷺ اطاعت کوی چې مسلمانان به دانبياؤ عليهم السلام او صديقينو وغيره سره وي او په ذکر سوی آيت کې ددې تشريح وسوه چې دوی ته به لوړو مقاماتو ته دتللو هم اجازه وي (خدای پاك دې ورسره مونږ هم په خپل احسان او کرم سره پيوست کړی . آمين)

## سُورة زُمر ختم سو

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

# ﴿ سورة المؤمن ﴾

سُوْرَةُ الْمُؤْمِنِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّتِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة مؤمن په مکه کی نازل سو په دی کی پنځه اتيا (۸۵) ايتونه او نهه (۹) رکوع کانی دی.

شروع کوم په نوم دخدای چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

حٰمٓ ۞ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ۞ غَافِرِ

، نازلیدل دکتاب دالله څخه دی چی غالب دی خبر دار دی ، گناه بخښونکی

الذَّنْۢبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيْدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَآ اِلٰهَ

توبه قبلوونکی سخت عذاب ورکوونکی ، طاقت والا دی ، نسته بل خدای

اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۞ مَا يُجَادِلُ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ

ما سوا دهغه څخه ، هغه طرف ته تلل دی ، جگړه کوی په آیتونو دالله کی کوم چی منکر دی

كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ۞ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ

نو ته مه دوکه کیږه په دی خبره چی هغوی گرځی را گرځی په ښارونو کی، دروغجن کړی دی دهغوی څخه مخکی

نُوْحٍ وَّالْاَحْزَابُ مِنْۢ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍۭ بِرَسُوْلِهِمْ

قوم ، دنوح ﷺ او څومره فرقو دهغوی څخه وروسته ، او اراده وکړه هر يو امت د رسول خپل سره

لِيَاْخُذُوْهُ وَجٰدَلُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ

چی ونیسی هغه او هغه جگړه وکړه هغو په ناحقه چی کمزوری کړی په دی سره حق بیا ما دوی ونیول

فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۞ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ

نو څنگه سوه زما سزا ورکول ، او دغه رنگه ثابته سوه خبره درب ستا په منکرانو باندی

كَفَرُوْٓا اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ۞ الَّذِيْنَ يَحْمِلُوْنَ الْعَرْشَ وَمَنْ

، چی دا دی دوږخیان ، کوم خلق چی پورته کوی عرش او کوم

حَوْلَهٗ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَيَسْتَغْفِرُوْنَ لِلَّذِيْنَ

چی ورځخه چاپیره دی تسبیح وایی په ثناء دخپل رب سره ، او په هغه یقین کوی او بخښنه غواړی دایماندارو

اٰمَنُوْا ۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَّعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ

دپاره ، ای ربه زمونږ خای کړی دی تا هرشی په خپل رحمت او علم کی نو معاف کړه هغه

تَابُوْا وَاتَّبَعُوْا سَبِيْلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ۝٧ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ

کوم چی توبه وکاړی او تابعداری وکړی ستا دلاری او محفوظ کړی دوی دعذاب د دوزخ څخه ، ای زمونږ ربه !

جَنّٰتِ عَدْنِ ِالَّتِيْ وَعَدْتَّهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَ

او داخل کړی دوی دهمیشه اوسیدو باغونو ته دکوم چی تادوی سره وعده کړی ده او څوک چی نیک وی ددوی په پلارانو کی

اَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٨ۙ وَقِهِمُ

او بیبیانو کی او اولاد کی ، بیشکه ته یی زبردست حکمت والا ، او محفوظ کړی

السَّيِّاٰتِ ۭ وَمَنْ تَقِ السَّيِّاٰتِ يَوْمَىِٕذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهٗ ۭ وَذٰلِكَ

دوی دبدو څخه ، او څوک چی تا محفوظ کی دبدو په دغه ورځ په هغه دی رحم وکی ، او دا ده

هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝٩ۧ

لویه کامیابی.

**تفسیر:** حٰمٓ (ددی معنی الله ﷻ ته معلومه ده) دا کتاب نازل سوی دی دالله ﷻ دطرف څخه کوم چی زبردست دی په هرڅه پوه دی ، گناه بخښونکی دی دتوبی قبلوونکی دی سخته سزا ورکوونکی دی ، دهغه څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نسته هغه ته (دټولو) بیرته په شاتلل دی (نو دقرآن مجید او توحید دحقیقت مقتضاء دا ده چی په دی کی انکار او جگړه ونه سی مگر بیاهم) دالله ﷻ په دی ایتونو کی (یعنی قرآن کی کوم چی په توحید هم مشتمل دی) هغه خلک (ناحقه) جگړی راباسی کوم چی (ددی څخه) منکره دی (او ددی انکار مقتضی دا ده چی دوی ته سزا ورکول سی لیکن ژر سزا نه ورکول استدراج یعنی پرځو ورځی مهلت ورکول دی) نو ددی خلگو په ښارونو کی (په امن او امان سره ددنیوی کاروبار دپاره) گرځیدل راگرځیدل دی تا په اشتباه کی وانه چوی (چی په دی سره داوگڼل سی چی دوی به دغسی دسزا او عذاب څخه محفوظ سی او په ارام سره به وی او دوی ﷺ ته داخطاب کول نورو ته اورول مقصود دی ، غرض دا چی دوی به خامخا نیول کیږی برابره خبره ده که په دنیاکی کی هم او په اخرت کی هم چنانچی) د

دوی څخه مخکی دنوح ﷺ قوم او نورو قومونو هم کوم چی د دوی څخه وروسته راغلی وه (لکه عادیانو ثمودیان وغیره دین حق) دروغجن کړی وو او په هر امت (کی چی کومو خلکو ایمان نه وو راوړی هغوی دخپل پیغمبر دگرفتارولو اراده وکړه (چی ویی نیسی اوقتل یی کی) اوناحقه جګړی یی جوړی کړی چی په دغه ناحق سره حق باطل کی نو ما (اخر) هغوی ونیول نو (وګوره) زما دطرف څخه (دوی ته) څنګه سزا ورسیده او (څنګه چی دوی ته په دنیاکی سزا ورکول سوه) دغه ډول په ټولو کافرانو ستا دپروردګار دا قول ثابت سوی دی چی دغه خلګ به (په اخرت کی) دوږخیان وی (یعنی دلته یی هم سزا پیدا کړه اوهلته به هم وی ، دغه شان دکفر په سبب به دا حاضرین کفار هم نیول کیږی اوسزابه ورته وی برابره خبره دا ده که په دواړه جهانه وی اوکه په اخرت کی ، داخو حال دمنکرینو دی چی مستحق دسپکوالی اوعذاب دی اوکوم خلګ چی موحدین اومومنان دی هغه داسی عزتمند دی چی مقربی ملائکی دهغوی دپاره داستغفار په دعاکی مشغول وی کوم چی دقاعدی موافق، يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ، ددی علامه ده چی هغوی دالله ﷻ دطرف څخه په دی ماموره دی چی دمومنانو دپاره استغفاروکی په دی سره دمومنانو دالله ﷻ په نزد محبوب کیدل ثابتیږی ، چنانچی ارشاد دی چی) کومو ملائکو عرش (الهی) لوړ کړی دی اوکومی ملائکی چی په دوی چاپیره دی هغوی دخپل رب تسبیح اوتحمیدکوی اوپه هغه ایمان لری او دایماندارو دپاره (داسی دعا او) استغفار کوی چی ای زمونږ پروردګاره! ستارحمت (عامه) اوعلم هر شی ته شامل دی (نو په ایماندارو به په درجه اولی رحمت وی او د دوی دایمان تاته علم هم دی) نو هغه خلګ وبخښی کومو چی (دشرك اوکفر څخه) توبه کړي ده اوستا په لاره باندی چلیږی اوهغوی دجهنم دعذاب څخه محفوظ کړی ای زمونږ پروردګاره! او (د دوږخ څخه یی محفوظ کړی) هغوی دهمیشه اوسیدو په باغونو کی دکومو چی تادهغوی سره وعده کړي ده داخل کړی او دهغوی مور اوپلار اوبیبیانو او اولاد کی چی کوم (دجنت) لائق (یعنی مومنان) وی (که څه هم ددی مومنانو په درجه کی نه وی) هغوی هم داخل کړی بیشکه ته زبردست حکمت والا یی (چی په مغفرت باندی قادر یی اودهر یو مناسب هغه ته درجه ورکړی) او (لکه څنګه چی د دوی د دوږخ کوم چی اعظم عذاب دی) څخه دمحفوظ کولو دپاره تاته دعا ده دغه (شان دا دعا هم ده چی) هغوی (دقیامت په ورځ دهر قسم) تکلیفونو څخه محفوظ کړی (که څه هم دغه دجهنم څخه سپك وی لکه دقیامت دمیدان پریشانی) اوته چی څوك ددغه ورځی دتکلیف څخه محفوظ کړی نو په هغه تا ډیره مهربانی وفرمایله ، او دا (کوم چی ذکر سول مغفرت اوحفاظت دعذاب لوی او وړوکی څخه اوجنت ته دخول) لویه کامیابی ده ( نوخپل مومنان بندګان ددی څخه مه محرومه کړی)

### معلومات اومسئلي

### ( دسورة مؤمن خصوصیات اوفضائل وغیره )

ددی ځای څخه ترسورة احقاف پوری اووه سورتونه دحٰمٓ څخه شروع کیږی، دی ته الِ حٰمٓ یاحوامیم ویل کیږی ، حضرت ابن مسعود ؓ فرمایی چی الِ حٰمٓ، دیباج القرآن، دی (دیباج ریشمی کپړی ته ویل کیږی مراد ددی څخه ښائست دی) اومسعربن کدام ؓ فرمایی چی دوی ته عرائیس، ویل کیږی (یعنی ناویانی)

اوحضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چې دهرشي يو مغز اوخلاصه وي، دقرآن خلاصه ال حٰمٓ دي يافرمايي چې حواميم دي داټول روايتونه امام عالم ابوعبيد قاسم بن سلام په خپل کتاب فضائل القرآن کې ليکلي دي اوحضرت عبدالله ﷺ فرمايي چې دقرآن مثال داسې دی چې يو سړی دخپل اهل اوعيال داوسيدو دپاره دځای په تلاش کې ووتی نو يوشين ميدان يې وليدی اوخوشحاله سو چې ناڅاپه مخ ته ولاړی نو داسې باغونه يې وليدل چې په مخکه کې يې دفصل توکولو ماده زياته وه ، دايي چې وليدل نو وي ويل چې ماخو دباران په مخکې پرشينګياه باندې تعجب کوی داخو دهغه څخه هم زيات عجيبه دی ، نوهغه ته دا وويل سی چې داولې سبزی مثال دعام قرآن دی او ددې باغونو مثال په قرآن کې دآل حٰمٓ په مثل دی ، په دی وجه حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ فرمايي چې کله زه دقرآن تلاوت کوم اوال حٰمٓ ته را ورسيږم نو ګويا په دی کې زما ډېره خوشحالي وي .

**( دهری بلا څخه حفاظت )**

او په مسند بزارکې په خپل سند سره دحضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت کړی دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چې څوك دورځې په اول کې آيت الکرسی او دسورة مؤمن (اولني دری ايتونه دَحٰمٓ څخه تر، اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ پوری) ووايي ، هغه به په دغه ورځ دهری بدی اوتکليف څخه محفوظ وی ، دا ترمذی هم روايت کړی دی چې په سند کې يې په يو راوی کې خبری سوی دی (ابن کثير ص ۲۹ ج۴)

**( ددښمن څخه حفاظت )**

په ابو داود اوترمذی کې په صحيح اسنادو سره دحضرت مهلب بن ابی صفره ﷺ څخه روايت کوم چې په خپله دنبی کريم ﷺ څخه اوريدلي دی چې حضور ﷺ (ديو جهاد په موقع باندې په شپه کې دحفاظت دپاره) فرمايل چې که دشپې په تاسې باندې چاپه ووهل سی نوتاسې حٰمٓ لَا يُنْصَرُوْنَ واياست چې ددی مطلب دلفظ دَحٰمٓ سره دا دعا کول دی چې زمونږ دښمن کامياب نه سی ، اوپه ځينو روايتونو کې حٰمٓ لَا يُنْصَرُوْا بغير دنون څخه راغلی دی ، ددی مطلب دا دی چې تاسې حٰمٓ وواياست نو دښمن به کامياب نه سی ددی څخه معلومه سوه چې حٰم ددښمن څخه دحفاظت قلعه ده (ابن کثير)

**( يوه عجيبه واقعه )**

حضرت ثابت بنانی رحمه الله فرمايي چې زه دحضرت مصعب بن زبير ﷺ سره دکوفې په علاقه کې وم ، زه يو باغ ته ددننه ولاړم چې دوه رکعته لمونځ وکړم مادلمانځه څخه مخکې دحٰمٓ المومن ايتونه تر، اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ پوری ووايه، ناڅاپه ما وکتل چې يوسړی زماشاته په کچره سپور ولاړ دی اوپربدن يې يمنی کپړی دی دی سړی ماته وويل چې کله ته غَافِرِالذَّنْبِ ووايې نوددی سره دادعاوکړه، يَاغَافِرَ الذَّنْبِ اغْفِرْ لِيْ (يعنی ای دګناهونومعاف کوونکيه مامعاف کړه اوکله چې ته ووايې قَابِلِ التَّوْبِ نودادعاوکړه، يَا قَابِلَ التَّوْبِ اقْبَلْ تَوْبَتِيْ (يعنی ای توبه قبلوونکيه زماتوبه قبوله کړی) بياچې کله ووايې شَدِيْدُالْعِقَابِ نودادعاکوه يَاشَدِيْدَ الْعِقَابِ لَاتُعَاقِبْنِيْ (يعنی ای سخت عذاب ورکوونکيه ما ته عذاب مه راکوی ، اوکله چې ذی الطَّوْلِ ووايي نودا دعا کوه يَاذِی الطَّوْلِ طُلْ عَلَيَّ بِخَيْرٍ (يعنی ای انعام اواحسان کوونکيه په ما انعام وفرمايه) ثابت بنانی رحمه الله چې ددی نصيحت اوريدو څخه وروسته اخواته وکتل نوهلته هيڅوك نه وو زه دهغه په

تلاښ کې دباغ دروازې ته راغلم دخلکو څخه مې پوښتنه وکړه چې يو داسې سړی په يمنی کپړو کې دی خای څخه تيرسوی دی؟ ټولو وويل چې مونږ داسې څوك نه دی ليدلی دثابت بنانی په يو روايت کی داهم دی چې دخلکو خيال دی چې داحضرت الياس ﷺ وو ، په نورو روايتونو کی ددی ذکر نسته (ابن کثير)

**( دخلکو په اصلاح کې ددی ايتونو تاثير او دفاروق اعظم ﷺ يو عظيم هدايت د اصلاح کوونکو دپاره )**

ابن کثير رحمه الله دابن ابی حاتم په سند سره نقل کړی دی چې دشام په خلکو کی يو لوی بارعبه قوی سړی وو او دفاروق اعظم ﷺ خواته به راتلی څه زمانه هغه را نه غی نو فاروق اعظم ﷺ دخلکو څخه دهغه پوښتنه وکړه ، خلکو وويل چې امير المؤمنين ! دهغه پوښتنه مه کوه هغه خو په شرابو کی بيا بدمسته سوی دی ، فاروق اعظم ﷺ خپل منشی را وغوښتی او ورته يې وويل چې دا خط وليکه .

مِنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ إِلىٰ فُلَانَ بْنِ فُلَان سَلَامٌ عَلَيْكَ فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللهَ الَّذِي لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ غَافِرُ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيْدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيْرُ .

دعمربن خطاب ﷺ دطرف څخه دفلان بن فلان په نوم سلام دی وی په تا ددی څخه وروسته زه ستادپاره هغه الله حمدپيش کوم دکوم څخه ماسواچې بل معبود نسته هغه گناهونه معاف کوونکی توبه قبلوونکی ، سخت عذاب والا ، لوی قدرت والا دی دهغه څخه ماسوا بل معبود نسته دهغه طرف ته بيرته تلل دی

بيايې دمجلس حاضرينو ته وويل چې ټول په جمع ده ته دعا وکړی چې الله ﷻ دده زړه بيا راواپس کی او دده توبه قبوله کړی ، فاروق اعظم ﷺ چې دکوم قاصد په لاس دا خط ليږلی وو ، هغه ته يې دا هدايت کړی وو چې دا خط هغه ته داسې وخت مه ورکوه چې په نشه کی وی اوبل چاته يې هم مه ورکوه ، هرکله چې ده ته دفاروق اعظم ﷺ دا خط ورسيدی او هغه ووايه نو بار بار يې دا کلمې وويلې فکر يې په کوی چې په دی کی زه دسزا څخه هم بيرول سوی يم او دمعاف کولو وعده په کی هم ده ، بيا په ژړا سو او دشرابو چښلو څخه يې داسې توبه وکاږله چې بيا هيڅکله ورنژدی نه سو .

حضرت فاروق اعظم ﷺ ته چې کله ددی اثر خبر ورکول سو نوخلکو ته يې وفرمايل چې تاسی ټولو ته په داسې معامله کی هم داسې کول په کار دی چې کله ستاسې يو ورور په څه خطاکی اخته سی نو هغه ته دالله ﷻ درحمت بروسه ورکوی او دالله ﷻ څخه دده دپاره دعا کوی چې هغه توبه وکاږی اوتاسی دهغه په مقابله کی دشيطان مددگار مه جوړيږی يعنی هغه ته بد مه واياست اوغصه کوی يې مه چې ددين څخه ليری سی دا خو به دشيطان مدد وی (ابن کثير)

**خبرداری:** کوم کسان چې دخلکو داصلاح اوتبليغ اودعوت کارکوونکی دی دهغوی دپاره په دی قصه کی يوعظيم الشان هدايت دی چې دکوم سړی اصلاح مقصودوی دهغه دپاره په خپله هم دعاکوی بياپه نرموتنه بيرونوسره هغه دسيده لاری طرف ته راولی اشتعال انگيزی مه کوی چې په دی سره ده ته نفع نه رسيږی بلکه دشيطان امدادپه کيږی چې دی به نورهم په گمراهی کی اخته سی (اوس دايتونو تفسير واوری)

حٰمٓ ، خينی مفسرين حضرات فرمايی چې داالله ﷻ نوم دی مگر دمتقدمينوپه نزد داحروف مقطعات ټول دمتشابهاتوڅخه دی چې معنٰی يې الله ﷻ ته معلومه ده ياداالله ﷻ اورسول الله ﷺ په مينځ کی يو راز دی .

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ : د ، غَافِرِ الذَّنْبِ لفظی معنٰی ده په گناهونو باندی پرده اچوونکی ، او دقَابِلِ التَّوْبِ

معنیٰ ده توبه قبلوونکی، دا دوه لفظونه جلاجلا راوړل سول که څه هم مطلب د دواړو تقریباً یو معلومیږی وجه دا ده چی په غَافِرِ الذَّنۡبِ کی اشاره دی طرف ته کول دی چی الله ﷻ په دی هم قدرت لری چی دیوه بنده گناه بغیر دتوبی څخه هم معاف کړی او توبه کوونکو ته معافی کول دوهم وصف دی (مظهری)
ذِی الطَّوۡلِ : دَطَوۡل لفظی معنیٰ فراخی اوغنا ده او دقدرت په معنیٰ کی هم راځی اودفضل او احسان په معنیٰ کی هم (مظهری)
مَا یُجَادِلُ فِی اٰیَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا دی آیت جدال فی القرآن کفر مقرر کی اونبی کریم ﷺ فرمایی ، اِنَّ جِدَالاً فِی الۡقُرۡاٰنِ کُفۡرٌ یعنی ځینی جګړی په قرآن کی کفر وی (رواه البغوی والبیهقی فی الشعب عن ابی هریرة ﷺ ورواه ابو داود والحاکم وصححه مظهری)
او په حدیث کی دی چی یوه ورځ نبی کریم ﷺ د دوو سړیانو اواز واوریدی چی دقرآن دیو ایت متعلق یی جګړه کوله ، دوی ﷺ په غصه سره دباندی تشریف راوړی چی دمخ مبارك څخه یی دغصی نښانی ښکاره کیدی او وي فرمایل چی ترتاسی مخ ته امتونه په دی وجه هلاك سوه چی هغوی دالله ﷻ په کتاب کی جګړی شروع کړی (رواه مسلم عن عبد الله بن عمرو بن شعیب ، مظهری)
داجدال کوم چی قرآن اوحدیث کفرمقررکی ددی څخه مراد په قرانی ایتونو باندی طعن کول اوفضول قسم شبهی په کی راایستل اوپه دی کی جګړی جوړول دی یادقرآن دیوایت داسی معنیٰ بیانول چی دنورو ایتونو دقرآن اودنصوصو دسنت څخه خلاف وی کوم چی دقرآن دتحریف په درجه کی دی کنه نودڅه مبهم یا مجمل کلام تحقیق یادمشکل کلام حل تلاش کول یادیوایت څخه داحکامو اومسائلو په استنباط کی دیوبل سره بحث اوتحقیق کول په دی کی داخل نه دی بلکه داخولوی ثواب دی (قاضی بیضاوی ، قرطبی ، مظهری)
فَلَا یَغۡرُرۡكَ تَقَلُّبُهُمۡ فِی الۡبِلَادِ : دقریشو کفارو به په یَخ کی دَیمن اوپه ګرمی کی دشام تجارتی سفر کوی او دَحرم بیت الله دخدمت په وجه به په ټول عرب کی د دوی احترام کیدی ، په دی وجه په خپلو سفرونو کی به محفوظ وه اوتجارتی نفعی به یی حاصلولی ، په دی سره د دوی مالداری اوریاست قائم وو ، داسلام اودنبی کریم ﷺ دمخالفت باوجود دهغوی دا صورت قائم پاته کیدل دهغوی دپاره دفخر اوغرور سبب وو چی که موږ دالله ﷻ په نزد مجرم وای نو دا نعمتونه به راڅخه اخستل سوی وای ، په دی سره ځینو مسلمانانو ته هم دشکونو پیدا کیدو امکان وو ، په دی وجه په دی آیت کی یی وفرمایل چی الله ﷻ په خپل حکمت اومصلحت سره دوی ته یوڅو ورځی مهلت ورکړی دی ، په دی وجه ته یامسلمانان په څه دوکه کی مه راځی ، دڅو ورځو دمهلت څخه وروسته په دوی عذاب راتلونکی دی او دا ریاست فنا کیدونکی دی او ددی ابتدا دبدر دغزا څخه وسوه اودمکی ترفتح پوری په شپږکاله کی دننه ددی پوره ظهور وسو .
اَلَّذِیۡنَ یَحۡمِلُوۡنَ الۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهٗ : دعرش حاملانی ملائکی اوس څلور دی او دقیامت په ورځ به اته سی او دعرش څخه چاپیره څومره ملائکی چی دی دهغه شمیر الله ﷻ ته معلوم دی ، په ځینو روایتونو کی ددی صفونو تعداد ښوول سوی دی چی لکونو ته رسیږی دوی ته کروبی ویل کیږی دا ټولی دالله ﷻ مقربی ملائکی دی ، په دی آیت کی ښوول سوي ده چی دا ټولی مقربی ملائکی دمومنانو دپاره خصوصاً کوم

چې دګناهونو څخه تائب او دشریعت تابع سی د دوی دپاره دعاګانی کوی یا خو په دی وجه چې الله ﷻ
دوی په دی باندی ماموره کړی دی یا د دوی فطرت اوطبیعت داسی دی چې هغوی دالله ﷻ دنیکو
بندګانو دپاره دعاګانی کوی ، په دی وجه حضرت مطرف بن عبدالله ابن شخیر فرمایي چې دالله ﷻ په
بندګانو کی دمومنانو خیر خواه دټولو څخه زیاتی دالله ﷻ ملائکی دی ، دهغوی دعا دمومنانو دپاره
یوه خو دا وی چې د دوی مغفرت وفرمایي او دجهنم دعذاب څخه یي محفوظ کړی او دهمیشه اوسیدو
په باغونو کی یي دا خل کړی ، ددی سره دا دعا هم کوی چې ، وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ
یعنی د دوی پرپلرونو اونیکه ګانو د دوی بیبیانی او د دوی په اولادکی چې په کومو کی صلاحیت د
مغفرت وی، یعنی دکوموخاتمه چې په ایمان سوی وی هغوی هم ددی خلګوسره په جنت کی داخل کړی
ددی څخه معلومه سوه چې ایمان خوشرط دنجات دی ، دایمان څخه وروسته نورنیک عملونه دی ،
دمسلمان متعلقین پلار نیکه یانبځه اواولاد دده درجی څخه هم وی نو الله ﷻ به د دوی په اکرام کی
دکمی درجی متعلقین هم په جنت کی د دوی سره کړی چې د دوی خوشحالي اومسرت مکمل سی ، لکه
چې دقرآن کریم په بل آیت کی ارشاد دی ، اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ .
حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمایي چې مومن کله جنت ته ځی نودخپل پلار زوی ، ورور، وغیره
پوښتنه به کوی چې هغه کوم ځای دی؟ ده ته به وښوول سی چې هغوی ستاسی په شان عمل نه دی کړی
په دی وجه هغه دلته نه دی رارسیدلی ، دی به ووایي چې ماکوم عمل کړی وو (هغه صرف دځان دپاره نه
وو) بلکه دځان او د دوی دپاره می کړی وو نوحکم به وسی چې هغوی هم جنت ته داخل کړی (ابن کثیر)
په تفسیر مظهری کی دا روایت نقل کوی اوفرمایي چې داموقوف په حکم دمرفوع کی دی اوپه دی باره
کی واضح دی چې صلاحیت کوم چې په دی آیت کی شرط ګرځول سوی دی ددی څخه مرادنفس ایمان دی

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ

کوم خلق چې منکران دی دوی ته به اواز وسی او وایي به ورته چې الله

أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

بیزاره کیدو زیات دهغه څخه چې تاسی بی زاره سوی یاست دخپلو نفسونو څخه ځه وخت چې تاسی بلل
کیداست دایمان طرف ته بیا تاسی انکار کوی .

قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا

وبه وایي ای ربه زمونږ تامرګ راکی ومونږته دوه واره اوژوندی راکی دوه واره اوس مونږقائل سوپه خپلو ګناهونو

فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ

نو آیااوس هم سته د وتلو څه لار ؟ ، دا په تاسی په دی وجه ده چې هرکله به بلی چاالله یوازی

كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾

نو تاسی به انکار کوی ، او کله چی به بلل کیږي دهغه سره شریکان نو تاسی به یقین کوی اوس حکم هغه دی کوم چی کوی الله دټولو څخه لوی لوړ.

تفسیر: کوم خلک چی کافران سول (هغوی چی کله د ورځ ته ولاړ سی به خپل کفر اوشرك اختیارولو باندی افسوس اوحسرت وکی اوپه خپله د دوی دخان څخه سخت نفرت وسی تردی چی په ډیر غصه سره به خپلی گوتی چیچی اوخوری به یی لکه چی په درمنثورکی دحضرت حسن څخه روایت دی دغه وخت) به هغوی ته اواز وسی چی لکه څنگه تاسی (دا وخت) دخپلو ځانونو څخه نفرت کوی ، ددی څخه زیات دخدای پاك (ستاسی څخه) نفرت وو کله چی تاسی (په دنیاکی) دایمان طرف ته وبلل سواست، بیا (دبللو څخه وروسته) به تاسی نه منله (مقصود ددی څخه د دوی په حسرت اوندامت کی نور زیاتی کول دی) دغه خلگ به ووایی چی ای زمونږ پروردگاره! (مونږ چی د دوباره ژوندی کیدو څخه انکار کوی اوس مونږ ته خپله غلطی معلومه سوه چنانچی ومولیدل چی) تامونږ دوه واره مړه کړو (یو وار دپیدائش څخه مخکی چی مونږ دبی روحه مادی په صورت کی وو او دوهم وار دی عالم ته دراتلو اوژوندی کیدو څخه وروسته په متعارف مرگ مړه کړو) او دوه واره دی ژوندی کړو (یو ددنیا ژوند اوبل داخرت ژوند ، دا څلور حالتونه دی چی په دی کی انکار صرف دیو اخرت دژوند څخه وو مگر دباقی درو حالتونو ذکر یی څکه وکی چی دغه یقینی وو او ددی اقرار مقصد دا وو چی اوس څلورم قسم هم داولو درو قسمونو په شان یقینی سو) نو مونږ دخپلو خطاگانو (چی په دی کی اصل دمرگ څخه وروسته د دوباره ژوندون انکار وو ، باقی ټول ددی فروع وه) اقرار کوو نو ایا (ددی ځای څخه) دوتلو څه صورت سته؟ چی دنیاته بیا ولاړ سو ، ددی خطاگانو تدارك وکو ، په جواب کی به ارشاد وسی چی ستاسی دوتلو هیڅ صورت نسته بلکه همیشه دلته پاته کیدل دی او) وجه ددی دا ده چی کله به صرف دیو الله ﷻ نوم اخستل کیدی (یعنی دتوحید ذکربه کیدی) نوتاسی به انکارکوی اوکه دده سره به څوك شریکیدی نوتاسی به منله په دی وجه دافیصله دالله (سوی) ده کوم چی عالیشان (او) لوی مرتبی والادی (یعنی چونکی دالله ﷻ دلویی اوغتوالی په اعتبارسره داجرم عظیم وو په دی وجه په فیصله کی سزا هم عظیمه یعنی دائمی جهنم سو)

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ

هغه ذات دی چی تاسی ته ښیی خپلی نښاني اونازلوی تاسی دپاره داسمان څخه رزق ، اوفکرهغه کوی

إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ

کوم چی رجوع کوونکی وی ، نو بولی الله خالص کوونکی دهغه دپاره دبندگی که څه هم بدیی

الْكٰفِرُوْنَ ﴿١٤﴾ رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ ۚ يُلْقِى الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ

کنې منکران ، هغه دی لوړو درجو والا مالك دعرش ، نازلوی د راز خبری په خپل حکم سره

عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بٰرِزُوْنَ ۚ

په هغه چاچې غواړي دخپلو بندګانو څخه چې ویې بیروی دملاقات دورځې څخه، په کومه ورځ چې دغه خلق را

لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ

دباندې سی ودریږي ، پټ به پاته نه سی په الله د دوی څه شی ، دچا حکومت دی په دغه ورځ ؟ دالله ﷻ دی چې

الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ

یو دی اوغالب دی ، نن به بدله رسیږي هریو نفس ته دخپلو کړو ، بالکل ظلم نسته نن ورځ

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوْبُ

بیشکه الله ﷻ ژر اخیستونکی دی دحساب ، او خبر واو روه دوی ته دهغه نژدې راتلونکې ورځ په کوم وخت

لَدَى الْحَنَاجِرِ كٰظِمِيْنَ ۚ مَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ حَمِيْمٍ وَّلَا شَفِيْعٍ

چې زړونه ورسیږي مریو ته (دغم څخه) ولې کیدونکې ، هیڅوک نسته دګناګارانو دوست اونه سفارش کوونکې

يُّطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى الصُّدُوْرُ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ

چې خبره یې ومنل سی ، هغه پیژني غلا دسترګو او هغه چې پټوی په سینو کې ، او الله ﷻ

يَقْضِىْ بِالْحَقِّ ۚ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَقْضُوْنَ

فیصله کوی په انصاف سره او کوم چې دوی بولي ما سوا دهغه څخه فیصله نه سی کولی

بِشَىْءٍ ۗ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿٢٠﴾ اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِى

دهیڅ شی ، بیشکه الله ﷻ هغه دی اوریدونکی لیدونکی ، آیا دوی نه ګرځی په

الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ كَانُوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ

مځکه کې چې وويني چې څنګه انجام سو دهغو چې وو د دوی څخه مخکې،

كَانُوْا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِی الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ

وه دوی زیات سخت د دوی څخه په زور کی او په نښانو کی کوم چی یی پرېښوول په مځکه کی نو هغه ونیول الله

بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿۲۱﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ

دهغوی په گناهونو او نه وو دوی لره ، دالله څخه څوك محفوظ كوونكی ، دا څكه چی دوی

تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَكَفَرُوْا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّهٗ قَوِیٌّ

راغلی وو د دوی رسولان دښكاره نښانو سره نو منكر سول پس ونيول هغه الله ، بيشكه هغه زور اوردی

شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۲﴾

سخت عذاب وركوونكی .

**لنډتفسير** : هغه ذات دی كوم چی تاسی ته خپلی نښانی (دقدرت) ښيی (چی تاسی په دی سره پرتوحيد استدلال وكی) او (هغه دی كوم چی) دآسمان څخه ستاسی دپاره رزق راليږی (يعنی باران راليږی په كوم سره چی رزق پيداكيږی دامن جمله دذكر سوو نښانو څخه دی) او (په دی نښانو سره) صرف هغه سړی نصيحت قبلوی كوم چی (دخدای طرف ته د) رجوع (كولو اراده) كوی (څكه چی درجوع په اراده سره فكر اوتامل نصيب كيږی په دی سره حق ته رسيدل كيږی) نو (كله چی په توحيد دليلونه قائم دی نو) تاسی خلك خدای ﷻ دخالصی عقيدی سره (يعنی دتوحيد سره) بولی (او مسلمانان سی) كه څه هم پركافرانو دا بده لگيږی (دهغو پرواه څكه چی) هغه رفيع الدرجات دی ، هغه دعرش مالك دی ، هغه په خپلو بندگانو كی په چاچی غواړی وحی يعنی خپل حكم راليږی چی هغه (دوحی خاوند خلك) دجمع كيدو دورځی (يعنی دقيامت دورځی) څخه وبيروی په كومه ورځ چی ټول خلك (دخدای) په مځكی راموجود سی (چی) دهغوی خبره دخدای څخه پټه پاته نه سی ، نن ورځ دچاحكومت دی ، بس دالله ﷻ به وی چی يو (او) غالب دی ، نن به هرسړی ته دهغه دكړو (كارونو) بدله وركول كيږی نن (به په چا) ظلم نه وی هيڅ ، الله ﷻ ډير ژرحساب اخستونكی دی او (په دی وجه) تاسی دیوی نژدی راتلونكی ورځی دمصيبت څخه (يعنی دقيامت څخه) بيروی كوم وخت چی زړونه خولی ته راسی (دغم څخه به) ويل كيږی (په دغه ورځ دظالمانو (يعنی كافرانو) به نه څوك دزړه دوست اونه څوك سفارشی وی چی دهغه خبره ومنل سی (او) هغه (داسی دی چی) دسترگو غلاپيژنی اوهغه (خبری) هم كوم چی په سينوكی پټی دی (چی بل نه په پوهيږی ، مطلب دا دی چی هغه دبندگانو په ټولو ښكاره اوپټو عملونو خبردار دی په كوموچی جزا او سزا موقوفه ده) اوالله ﷻ به صحيح صحيح فيصله وكی او دخدای څخه ماسوا كوم چی دا خلك بولی هغه په هيڅ ډول هم فيصله نه سی كولی (څكه چی) الله ﷻ په هرڅه پوه هرڅه ليدونكی دی (دغه شان الله ﷻ په ټولو صفتونو دكمال موصوف او د دروغو معبودان دهرڅه څخه عاری دی په دی وجه فيصله

دخدای ﷻ څخه ماسوا دهیچا په وس کی نه ده او دا خلگ کوم چی ددی واضحو دلیلونو څخه وروسته هم انکارکوی نو، ایاداخلگ په ملك کی نه دی گرځیدلی ، نه یی دی لیدلی چی کوم (کافران) خلگ د دوی څخه مخکی تیرسوی دی (دهغوی دکفر په وجه) دهغوی څه انجام سو چی هغه خلگ په قوت اوهغو نښانوکی کوم چی یی په مځکه پریښی دی (لکه ابادی باغونه وغیره کی) ددی (موجوده) خلگو څخه ډیر زیات وه نو د دوی دگناهونو په وجه سره خدای دوی ونیول (یعنی عذاب یی په نازل کی) او د دوی دخدای څخه محفوظ کوونکی هیڅوك ونه سو (مخ ته د دوی دگناهونو تفصیل دی چی) دا د دوی مواخذه په دی وجه وسوه چی دوی ته د دوی رسولان دواضحو دلیلونو (یعنی معجزو کوم چی دنبوت دلیلو نه وی) سره راغلل بیا هغوی ونه منله نو الله ﷻ په دی مواخذه وفرمایله ، بیشکه هغه لوی قوت والا ، سخت سزا ورکوونکی دی (کله چی په دی موجوده کافرانو کی هم دغه موجبات دعذاب جمع دی نو دوی دمواخذی څخه څنگه محفوظ کیدی سی)

**معلومات اومسئلي** : رَفِيعُ الدَّرَجٰتِ : د درجاتو څخه مراد ځینی حضراتو صفتونه مقرر کړی دی چی په دی سره د ، رفیع الدرجات، معنی سوه، رفیع الصفات، یعنی دهغه صفتونه دکمال دټولو څخه زیات رفیع الشان دی ، ابن کثیر دا په خپل ظاهر باندی مقررکړی دی او دا معنی یی کړي ده چی ددی څخه مراد دعرش عظیم درفعت بیان دی چی هغه په ټولو مځکو اوآسمانونو حاوی اودټولو څخه لوړ پر منزله دڅت باندی بلند دی ، لکه چی دسورة معارج په آیت کی دی ، مِنَ اللهِ ذِى الْمَعَارِجِ (٣) تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ : دابن کثیر تحقیق ددی آیت په حقله دا هم دی چی دا دپنځوس زرو کالو مقدار دهغه مسافت بیان دی کوم چی داوومی مځکی څخه ترعرشه پوری دی او دا یی دمځکی او وروسته دیولوی جماعت په نزد راجح گرځولی دی او بیان یی کړی دی چی دډیرو عالمانو په نزد عرش رحمٰن دیو سور یاقوت څخه جوړ دی چی قطر یی دومره لوی دی چی هغه دپنځوسو زرو کالو مسافه ده ، دغه شان دده لوړوالی داوومی مځکی څخه دپنځوسو زروکالوپه مسافت دی اوځینی مفسرین حضرات فرمایی چی ، رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ : په معنی د ، رَافِعُ الدَّرَجَاتِ : دی ، یعنی الله ﷻ دمومنانو متقیانو درجی لوړوونکی دی، لکه چی دقرآن کریم آیت په دی شاهددی ، نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ : او ، هم ، دَرَجٰتٍ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللهِ مِنْهُمْ : دبَارِزُونَ څخه مراد دا دی چی دحشر دمیدان مځکه به څونکه یوه برابره سطحه جوړه سی چی په کومه کی به څه غر ، یاغار یا ابادی او درخته نه وی چی څوك ځینی پناه سی په دی وجه ټول به په ډاگ میدان کی مخامخ وی .

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ : دا کلمه په ذکر سوی آیت ، دَيَوْمَ التَّلَاقِ اويَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ : څخه وروسته راغلی ده او دا ظاهره ده چی يَوْمَ التَّلَاقِ، دملاقات اواجتماع ورځ به د دوهمی شپیلی څخه وروسته وی ، دغه ډول دیَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ واقعه به هغه وخت وی کله چی د دوهمی شپیلی څخه وروسته نوی مځکه دیوی هواری سطح په صورت کی جوړه سی چی څه غر ، پناه به په کی نه وی ، ددی څخه (ددی کلمی دراوړلو څخه) په ظاهره دا معلومیږی چی دالله ﷻ دا ارشاد به د دوهمی شپیلی څخه وروسته چی ټول مخلوق دوباره پیداسی

وي به ، ددي په تائيد کې قرطبي يو حديث په حواله دنحاس پيش کړی دی کوم چې ابو وائل دحضرت عبد الله ابن مسعود ﷺ څخه روايت کړی دی ، هغه دا چې ټول انسانان به په يوه صفا مځکه جمع سی په کومه چې به چاڅه ګناه نه وي کړې ، دغه وخت به يو اواز کوونکی ته حکم وسي چې دا اواز به وکې ، لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ : يعنی نن دچاحکومت دی؟ په دی به ټول مخلوقات مومنان اوکافران دا جواب ورکې چې لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ : مومنان خوبه دخپل اعتقادمطابق دخوشحالي اوخوند په صورت کې ووايي او کافران به دمجبوري اوعاجزي په بنا په رنځ اوغم سره ددی اقرار وکې .

ليکن دنورو ځينو روايتونو څخه معلوميږي چې دا ارشاد به حق تعالی په خپله هغه وخت وفرمايي کله چې داولی شپيلی څخه وروسته ټول مخلوقات فناسی اوبيامخصوصومقربوملائکوجبرائيل، ميکائيل، اسرافيل اوملك الموت ته هم مرګ راسي اوماسوا دذات حق سبحانه تعالی څخه هيڅوك نه وي ، دغه وخت به حق تعالی وفرمايي ، لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ : اوچونکه دغه وخت به جواب ورکوونکی هيڅوك نه وي نوبه خپله به جواب ورکی ، لِلّٰهِ الْوَاحِدِالْقَهَّارِ: حضرت حسن بصري ﷺ فرمايي چې په دی کی سوال کوونکی اوجواب ورکوونکی صرف يوالله ﷻ دی ، دمحمدبن کعب قرظي هم دا قول دی او ددی تائيد دحضرت ابو هريره ﷺ او ابن عمرﷺ ددی حديث څخه کيږي چې دقيامت په ورځ به الله ﷻ ټولی مځکی په چپه لاس اوآسمانونه په راسته لاس کی راولغړي اووفرمايي ، اَنَا الْمَلِكُ اَيْنَ الْجَبَّارُوْنَ اَيْنَ الْمُتَكَبِّرُوْنَ يعني زه بادشاه اومالك يم نن جبارين اومتکبرين چيري دی ، په تفسير درمنثور کی دغه ډول دا دواړه روايتونه نقل سوي دی او ويل سوي دی چې کيدی سی دا کلمه دوه واره وويل سی ، يو داولی شپيلی اوعالم دفناکيدوپه وخت کی په بيان القرآن کی فرمايي چې دقرآن کريم تفسير په دی موقوف نه دی چې دوه واره مقررسی بلکه کيدی سی چې په ذکرسوواېتونوکی دهغه واقعي ذکروی کومه چې داولی شپيلی څخه وروسته وی ، هغه يې داوخت حاضر فرض کړی وی اوکلمه يې فرمايلې وی ، والله تعالی اعلم

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ (يعنی اَلْاَعْيُنُ الْخَائِنَةُ) دخيانت دنظرڅخه مراد دا دی چې څوك دځلګو څخه په غلا داسی شی ته نظر وکی کوم چې دده دپاره حرام اوناجائز وي لکه چې غير محرم ته په شهوت سره وګوري اوکله چې څوك ووينی نو نظر ځينی واړ وی ، يا داسی نظر وکی چې يو ليدونکی محسوس نه کی ، دالله ﷻ په نزد دا ټول شيان ښکاره دی .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۳﴾

او مونږ وليږی موسی ﷺ دخپلو نښانو اوښکاره سند سره ،

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَقَارُوْنَ فَقَالُوْا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۲٤﴾ فَلَمَّا

فرعون اوهامان اوقارون ته بيا هغو وويل چې دا جادو ګر دی درواغجن ، نو کله چې

جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوْٓا اَبْنَآءَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

ورسیدی دوی ته دحقی خبری سره زمونږ دطرف څخه وې ویل مره کړی د دوی زامن کومو چی یقین کړی دی

مَعَهٗ وَاسْتَحْيُوْا نِسَآءَهُمْ ؕ وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿٢٥﴾

دده سره او ژوندی پریږدی د دوی انجونی ، او تدبیر دمنکرانو په غلطی کی دی ،

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهٗ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ

او وویل فرعون ماپریږدی چی مړ کړم موسی ﷺ او دی دې خپل رب بولی ، زه بیریږم

اَنْ يُّبَدِّلَ دِيْنَكُمْ اَوْ اَنْ يُّظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ

چی وران به کړی ستاسی دین او یا به خور کړی په مخکه کی فساد ، او وویل

مُوْسٰٓى اِنِّيْ عُذْتُ بِرَبِّيْ وَرَبِّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ

موسی ﷺ زه پناه اخلم په خپل رب اوستاسی په رب دهر یوه متکبر څخه چی یقین نه کوی

بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ ۖ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ

په ورځ دحساب ، او وویل یو سړی ایمان دار دخلقو دفرعون څخه چی پټوی یی

اِيْمَانَهٗٓ اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ يَّقُوْلَ رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ

خپل ایمان آیا وژنی یو سړی په دی خبره چی وایی رب الله دی او راوړی یی دی تاسی ته

بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاِنْ يَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ ۚ وَاِنْ

ښکاره نښانی ستاسی د رب څخه ، او که دی دروغجن وی نو په ده به وی وبال د دروغو دده ، او که

يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ

رښتنی وی ، نو وبه رسیږی تاسی ته څه هغه وعده چی تاسی سره یی کوی ، بیشکه الله لار نه ښیی

مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظٰهِرِيْنَ

هغه چا ته چی وی بی لحاظه دروغجن ، ای زما قومه ! نن ستاسی حکومت دی ، چی غلبه کوی

فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنصُرُنَا مِن بَأْسِ اللَّهِ إِن جَاءَنَا ۚ قَالَ

په مځکه کې بیا به څوک مدد وکړي زمونږ دالله دعذاب څخه که راسي په مونږ ، وويل

فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ

فرعون زه خو هغه خبره تاسي ته ښيم کومه چې پيژنم او هغه لار درته ښيم په کومه کې چې خيردی ،

الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ

، او وويل هغه ايمان دار اې قومه زما ! زه بيريږم چې راسي په تاسي

يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ

ورځې د مخکې قومونو په شان ، لکه چې حال سو دقوم دنوح ﷺ اوعاديانو او ثموديانو او کوم خلق چې

مِن بَعْدِهِمْ ۚ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ

د دوی څخه وروسته وه ، او الله ﷻ بې انصافي نه غواړي په بندګانو باندې ، او اې قومه زما ! زه بيريږم

عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُم مِّنَ اللَّهِ

په تاسي د ورځې دفرياد څخه ، په کومه ورځ چې به تښتی په شا باندې نه به وي تاسي لره هيڅوک دالله

مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ

څخه محفوظ کوونکی ، او څوک چې بې لارې کړي الله نو هيڅوک نسته هغه لره په لار کوونکی ، او تاسي ته راغلی ، وو

يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُم بِهِ ۖ

يوسف ﷺ ددې څخه مخکې په ښکاره دليلونو سره ، بيا تاسي هميشه واست په دوکه کې دهغه څخه چې هغه
راوړی تاسي ته .

حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا ۚ كَذَٰلِكَ

تردې چې هر کله هغه مړ سو نو تاسي وويل چې هرگز به را ونه ليږي الله دده څخه وروسته يو رسول ، دغه شان

يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي

الله بې لارې کوي هغه څوک چې وي بې باکه شک کوونکی ، هغه کوم چې جگړې کوي

اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ ۭ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ

د الله ﷻ په خبرو کی بغیر د څه سند څخه کوم چی رسیدلی وی ده ته لویه بیزاری ده د الله ﷻ په نزد او د ایماندارو په نزد

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

دارنگه مهر وهی الله ﷻ په زړه د هر یوه متکبره سرکښه ،

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾

او وویل فرعون چی ای هامانه ! جوړ کړه زما دپاره یو جگ محل شاید زه ورسیږم په لارو کی

اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا ۭ وَكَذٰلِكَ

په لارو د اسمانونو کی بیا وګورم د موسی ﷺ معبود او زما په ګمان خو هغه دروغجن دی او دارنگه

زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْۗءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيْلِ ۭ وَمَا كَيْدُ

ښائسته سوی وو فرعون ته د ده بد کار او منع سوی وو د سیده لاری څخه ، او د فرعون تدبیر وو

فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ

د تباه کیدو دپاره ، او وویل هغه ایماندار ! ای زما قومه ! زما تابعداری

اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ

وکړئ زه به ورسوم تاسی نیکی لاری ته، ای زما قومه ! دا چی کوم ژوند دی د دنیا نو لږ نفع اخستل دی

وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى

او هغه کور د آخرت کور د قرار نیولو دی ، چا چی وکړه بدی نو هغه به بدله پیدا کی

اِلَّا مِثْلَهَا ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ

د هغه برابر ، او چا چی وکړه نیکی سړی وی او که ښځه او هغه مؤمن دی

فَاُولٰۗىِٕكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

نو هغه خلق به ځی جنت ته هلته بی شمیره رزق به پیدا کی

يٰقَوْمِ مَا لِيٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدْعُونَنِيٓ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٤١﴾

او اې زما قومه ! مالره څه سوي دي چي بولم تاسي نجات طرف ته او تاسي ما بولی اور طرف ته ،

تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِۦ مَا لَيْسَ لِي بِهِۦ عِلْمٌ وَأَنَا۠

تاسي بولی ما چي انکار وکړم دالله ﷻ څخه او شريك جوړ کړم دهغه دکوم چي ماته خبر نسته اوزه

أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلْغَفَّٰرِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ لَيْسَ

بولم تاسي زبردست گناه بخښونکي طرف ته ، خامخا تاسي چي ما دچا طرف ته بولی نسته

لَهُۥ دَعْوَةٌ فِي ٱلدُّنْيَا وَلَا فِي ٱلْءَاخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ

دهغه بلنه په دنيا کي او نه په آخرت کي او دا چي مونږ بيرته ورځو دالله طرف ته ، او

ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ ۚ

دا چي زياتي کوونکي به وي د دوږخ خلق ، نو ژر ده چي ياد به کړی څه چي زه تاسي ته وايم

وَأُفَوِّضُ أَمْرِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَىٰهُ

او زه سپارم خپل کار الله ته ، بيشکه دالله په نظر کي دي ټول بندگان ، نو محفوظ کی الله

ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا۟ ۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٥﴾

موسى ﷺ دبد تدبير څخه چي هغو کوی او راغلی پر فرعونيانو باندی بد عذاب ،

ٱلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۖ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ

هغه اور دی چي پيش کيږي دغو ته سهار او ماښام ، او په کومه ورځ چي قايم سي قيامت

أَدْخِلُوٓا۟ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

حکم به وسي چي دا خل کړی فرعونيان دسخت څخه سخت عذاب ته .

**لنډتفسير:** اومونږ موسى ﷺ ته خپل احکام اوښکاره دليلونه (يعني معجزي) ورکړي ، فرعون اوهامان اوقارون ته مو وليږی په هغو خلگو (کی څينو يا ټولو) وويل چي (نعوذ بالله) داجادوگر (او) درواغجن دی (جادوگر يی ورته په معجزوکی وويل او درواغجن يی په دعوه دنبوت او احکاموکی ورته وويل

داقول دفرعون ، هامان اوقارون درو سره طرف ته منسوب سوی دی ، مګر قارون چونکه په بنی اسرائیلو کی وو او په ظاهره یی په حضرت موسیٰ ﷺ ایمان درلودی ، دده هغه ته ساحر ویل په ظاهره څه مستبعد ډول ښکاری ، لیکن کیدی سی چی دی دغه وخت هم منافق وو او په حضرت موسیٰ ﷺ یی په ظاهره دایمان دعوه کوله حقیقت نه وه ، او دا هم ممکنه ده چی دا قول صرف دفرعون او دهامان وی تغلیبًا یی د درو سره وو طرف ته نسبت سوی وی) بیا (ددی څخه وروسته) کله چی هغه (عامو) خلګوته حق دین کوم چی زمونږ دطرف څخه وو راوړی (چی په دی څېنی خلګ مسلمانان هم سول) نو هغو (ذکر سوو) خلګو (په طور دمشوری) وویل چی کوم خلګ دده سره (سول او) ایمان یی راوړی دهغوی زامن قتل کی (چی جمعیت اوقوت یی زیات نه سی چی په دی سره بیره دزوال دسلطنت ده) او (چونکی دښځو څخه داسی بیره نسته او دارنګه زمونږ په کورونوکی دخدمت ګارانو دپاره ددغو ضرورت دی ، په دی وجه) دهغوی لونی ژوندی پریږدی (غرض دا چی هغوی دحضرت موسیٰ ﷺ دغلبی خطره محسوسه کړه دانسداد داتدبیر یی وکی) اودهغو کافرانو تدبیرمحض بی اثره سو (چنانچی په اخر کی حضرت موسیٰ ﷺ غالب سو ، دبنی اسرائیلو دتازه پیداسوو بچیانو دقتل حکم یو خو دحضرت موسیٰ ﷺ دپیدائش څخه مخکی ورکول سوی وو ، چی په نتیجه کی یی دحضرت موسیٰ ﷺ دریاب ته دغورځولو نوبت راغی اوقدرت دغه بچی په خپله دفرعون په کورکی په دوی وپالی ، دا دوهمه فیصله ددغو هلکانو دقتلولو دحضرت موسیٰ ﷺ دپیدائش اونبوت څخه وروسته دهغه وخت ده کله چی دده معجزات یی ولیدل نو فرعونیانو دا خطره محسوسه کړه چی دده ډله زیاته سی نو زمونږ دسلطنت خیرنسته ، بیامی دا په یو روایت کی دنظر څخه نه دی تیر سوی چی دغه وخت دبچیانو دقتل دا قانون نافذ سو اوکه نه بیا ددی څخه وروسته دحضرت موسیٰ ﷺ دقتلولو خبری شروع سوی) او فرعون (ددربار خلګوته) وویل چی ماپریږدی زه (حضرت) موسیٰ ﷺ قتلوم اوده ته په کار دی چی خپل رب (دمدد دپاره) راوبولی زما بیره ده چی هغه (کله) ستاسی دین بدل (نه) کړی یاپه ملك کی څه فساد ونه (غوروی) چی یو ضرر ددین دی او دوهم ضرر ددنیا او دفرعون دا وینا چی ماپریږدی یاپه دی وجه سره ده چی درباریانو شاید په دی وجه دقتل رایه نه وی ورکړی چی دایی دملك دمصلحت خلاف ګڼلی وی چی عامه آوازه به وسی چی دیو بی سر اوسامانه سړی څخه وبیریدی اویا دا وینا په طور دتمویه ده چی عام اوریدونکی دا وګنی چی تر اوسه دده په قتل کی تاخیر دمشیرانو دمنع کولو په سبب سره وسو ، که څه هم په واقع کی په قتل باندی په خپله ده جرات نه سو کولی ځکه چی په زړه کی خو په معجزاتو باندی دده یقین راغلی وو ، په دی وجه دده سره بیره وه چی که دی می قتل کی نو په څه اسمانی عذاب اوبلا کی به ګرفتار سم مګر خپل خون یی د درباریانو په سر داچولو دپاره داسی وویل ، دغه ډول وَلۡيَدۡعُ رَبَّهُۥٓ ویل یی هم په خلګو دخپلی بهادری ښکاره کولو دپاره وو ، که څه هم دننه په زړه کی رپیدی) اوموسیٰ ﷺ (چی داخبره واوریده برابره خبره ده که مخامخ یی اوریدلی وی یا بالواسطه نو دوی) وویل چی زه دخپل اوستاسی (یعنی تولو) درب پناه غوارم دهر خر دماغه سړی (دشر) څخه کوم چی په ورځ دحساب یقین نه لری (او په دی وجه دحق مقابله کوی) او (په دغه دمشوری مجلس کی یو) مومن سړی کوم چی دفرعون دخاندان څخه

وو (او تر اوسه يي) خپل ايمان پټ ساتلي وو (دا مشوره واوريده اوخلگو ته يي) وويل چي ايا تاسي داسي سړي (محض) په دي خبره باندي قتل کوي چي هغه وايي چي زما پروردگار الله دی ، حال دا دی چي هغه ستاسي درب دطرف څخه (په دي دعوٰی باندي) دليلونه (هم) راوړي دی (يعني معجزي هم ښيي کوم چي دليل دی دصدق ددعوی دنبوت اوددليل دموجودگی باوجود دصاحب دليل مخالفت کول اومخالفت هم دداسي درجي چي دقتل قصد يي وسي ډير نازيبا حرکت دی) اوکه چيري (بالفرض) هغه درواغجن وي نو وبال به يي په هغه راځي (او په خپله به دالله ﷻ دطرف څخه رسوا سي دقتلولو څه ضرورت دی) اوکه هغه رښتني وي نوهغه چي څه پيش گويي کوي (چي دايمان نه راوړلو په صورت کي به داسي داسي عذاب وي) دهغه څخه به څه په تاسي (خامخا) راسي (نو په دي صورت کي دقتل کولو څخه نوره زياته بلا په خپل سر اخستل دی غرض دده د درواغجن والي په صورت کي قتل فضول او درښتنوالي په صورت مضر دی ، بيا داسي کارولي کولي سی اوقاعده کليه ده چي) بيشکه الله ﷻ داسي سړي مقصود ته نه رسوي کوم چي د (خپل) حدڅخه تيريدونکی (او) ډير دروغ ويونکی وي (يعني که ترلږ وخته پوري دده خبره وچليږي نو ممکنه ده مگر اخر دده ناکامي يقيني ده ، نو ددی قاعدی کليي په اعتبار سره که چيري موسٰی ﷺ بالفرض درواغجن وي نو په دي وجه چي په درواغ دنبوت دعوٰی کول لويه گناه ده اوسخت جرات دی ، په داسي درواغجن که قهر ونه سی اوهلاك نه سی نو مخلوق په خپله په اشتباه او التباس کي مبتلا کول لازميږي اودا عقلاً دالله ﷻ څخه نه سی کيدی ، په دي وجه ضروري ده چي دی مغلوب اورسوا سی ، بياحاجت دقتلولو څه دی اوکه رښتيني وي نوتاسي خلگ بيايقيني درواغ جنان ياست اوپه دروغوکي بيا اسراف کوونکي هم ياست چي دفرعون دخدايي دعويدار ياست او اسراف کوونکي درواغجن کاميابيږي نه ، نوتاسي به په قتل کي کامياب نه سی يا خو به قدرت بيانه کي پيدا يابه اخر نتيجه برابره وي ، په هر حال د دواړو ارخونو مقتضٰی دا سوه چي دی قتل نه سی اوپه دی دا شبهه نه سی کيدی چي په دی سره خو لازميږي چي هيڅکله مفسد قتل نه سی ، جواب دا دی چي دا تقرير په هغه صورت کي دی کوم ځای چي په درواغجن ياصادق کيدو کي شبهه وي اوپه معجزو سره خوکومه درجه احتمال دصدق ضرور وو اوکوم ځای چي په قطعي دليلونو سره کذب يقيني وي ، هلته داسي نه وي اوکه څه هم دی مومن ته دحضرت موسٰی ﷺ دصدق پوره يقين وو ، مگر په دی طرز سره خبري کول دخلگو دطبيعت په رعايت سره وو چي دوی فکر کولو ته تيار سی مخ ته هم ددی قتل څخه دمنع کولو متعلق دی چي) ای زما ورونړوا نن خو ستاسي حکومت دی چي په دی مځکه کي تاسي حاکمان ياست نو دخدای په عذاب کي به زمونږ څوك مدد وکي که چيري (دده په قتل کولوسره) هغه په مونږ راسي (لکه چي دده درښتني کيدو په صورت کي ددی احتمال سته) فرعون (چي داتقرير واوريدی نو په جواب کي يي) وويل چي زه خو تاسي ته هغه رايه درکوم په کوم چي زه په خپل پوه يم (چي دده قتل مناسب دی) او زه تاسي ته عين دمصلحت لار ښيم او دی مومن (کله چي وليدل چي په نصيحت کي نرمي او رعايت په مخاطب اثر ونه کي نو دده دښودني اوبيرولو څخه يي کار واخستی او) و (يي) ويل چي ملگروا زه خو په تاسي دنورو امتونو په شان دبدی ورځی څخه بيريږم لکه چي دقوم دنوح اوعاد اوثمود

او د دوی څخه دوروسته (یعنی قوم دلوط وغیره) حال سوی وو او الله ﷻ خو پربندګانو باندی هیڅ قسم ظلم کول نه غواړی (لیکن کله چی تاسی داسی حرکتونه وکړل نو خامخا به خپلی سزا ته رسیږی) او (دا بیرول وو ددنیا دعذاب څخه مخ ته بیرول دی داخرت دعذاب څخه چی) صاحبانو! زما سره خوستاسی په باره کی دهغه ورځ بیره ده په کومه کی چی به ډیری چیغی وی (یعنی دغه ورځ مشتمله ده پرعظیمو واقعاتو څکه چی دچیغو ډیروالی یعنی یو اوبل ته آوازونه کول دواقعاتو دعظیموالی په وجه باندی وی چنانچی دټولو څخه اول اواز به دشپیلی وهلو وی چی په دی سره به مړی ژوندی کیږی ، الله ﷻ فرمایی ، يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ : یوه یوه نداء به دحساب دپاره وی ، الله ﷻ فرمایی ، يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ : یو اوازونه یعنی یوبل ته اوازونه کول به دجنتیانو اودوږخیانو وی الله ﷻ فرمایی ، وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ الخ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ الخ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ: یو اوازونه به په اخیر کی دمرګ په شکل دپسه دذبح کولو په وخت کی وی لکه چی په حدیث کی دی ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُـوْدٌ لَا مَوْتَ ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُـوْدٌ لَا مَوْتَ : اومخ ته یی ددغه ورځی یو حالت بیان کړی دی چی) په کومه ورځ (دموقف دحساب څخه) په شا (دوږخ ته) بیرته ولاړسی (لکه چی داسی تفسیر کړی دی بغوی رحمه الله او دغه وخت) به تاسی ته دخدای (دعذاب) څخه هیڅوك محفوظ کوونکی نه وی (او ددی مضمون تقاضا دهدایت قبلول دی لیکن) څوك چی خدای ګمراه کړی هغه ته څوك هدایت کوونکی نسته او (مخ ته زور نه او خبرداری دی په دی چی دموسیٰ علیه السلام څخه مخکی دیو بل پیغمبر تکذیب هم تاسی کړی دی یعنی) ددی څخه مخکی تاسی خلګوته یوسف علیه السلام دلیلونه (دتوحید او نبوت) راوړی وه (یعنی په دی قبطی قوم کی چی تاسی په کی هم یاست اودتیرو پلرونو نیکه ګانو څخه تاسی ته هم دهغوی خبر متواتر رارسیدلی دی) نو تاسی په هغو کارونو کی هم برابر شك (اوانکار) کوی کوم چی هغوی تاسی ته راوړی وو تردی چی کله دهغوی وفات وسو نو تاسی وویل چی بس اوس به الله ﷻ یو رسول راونه لیږی (دا قول په طور دشرارت وو ، مطلب دا چی اول خو یوسف علیه السلام هم رسول نه وو اوکه بالفرض وو هم نوکله چی مونږ یو هم ونه منی نو الله ﷻ به وایی چی دبل دلیږلو څه فائده ده نو دهمیشه دپاره دا جګړه پاکه سوه ، مقصود اصلی ددی څخه نفی دمسئلی درسالت دی لکه چی دمخ ته قول څخه معلومیږی چی څنګه په دی مسئله کی تاسی غلط کار یاست) دغه رکم الله ﷻ دحد څخه تجاوز کوونکی (اوپه) شبهاتوکی ګرفتار کیدونکی په غلطی کی غورځولی ساتی کوم چی بغیر دسند څخه چی د دوی سره موجود وی دخدای په ایتونوکی جګړی راباسی ، په دی (کړووبحثونو) سره دخدای ﷻ لوی نفرت دی او دمومنانو هم او (څنګه چی ستاسی په زړونو باندی مهر لګیدلی دی) دغه ډول الله ﷻ دهر مغرور جابر په پوره زړه باندی مهرلګوی (چی بالکل په کی دحق دپوهیدو ګنجائش نه پاته کیږی ، دا تقریر وو دهغه مومن بزرګ کوم چی دفرعون دخاندان څخه وو او لا تراوسه یی دایمان اظهار نه وو کړی ، او په دی تقریر سره ددغه بزرګ ایمان پټول ختم سول برابره خبره ده که په اول تقریر سره وی یا په وروسته تقریر سره یعنی ، يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ اوظاهر شق اول دی په وجه ددی قول دالله ﷻ ، وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ الخ

اوفرعون (چې لاجوابه تقریر واوریدی نو دغه مومن ته یې هیڅ جواب ورنه کول سو، په خپل پخوانی جهالت باندې په خپل خیال سره دحجت قائمولو دپاره یې هامان ته) وویل ای هامانه! زما دپاره یوه لوړه ابادي جوړه کړه (چې زه هغه ته وخیژم وګورم) شاید زه آسمان ته دتلو لارو ته ورسیږم بیا (هلته ولاړ سم) دموسٰی ﷺ خدای ووینم وګورم اوزه خوموسٰی (ﷺ په دې دعوٰی کې) دروغجن ګنم (مخ ته دفرعون دزیاتي بدکرداري ذکر دی) او دغه شان دفرعون (نور) بدعملونه (هم) ده ته ښائسته معلومیدل اوده (سیده) لاري څخه منع سو، او (دحضرت موسٰی ﷺ دمقابلې دپاره یې لوی تدبیرونه وکړل مګر) دفرعون هر تدبیر ناکامه سو (چې دی په کې کامیاب نه سو) اودی مومن (کله چې ولیدل چې دفرعون څخه معقول جواب جوړ نه سو نو بیا یې دوباره) وویل چې ای ورونو! تاسي زما په لار راځئ تاسي ته صحیح صحیح لاره ښیم (یعني فرعون چې کوم داسي ویلي وه چې زه تاسي ته دسبیل الرشاد طرف ته ښوونه کوم، دهغه ښول سوی لارهیڅکله سبیل الرشادیعني دهدایت لارنه ده، بلکه سبیل الرشاد زما دابښوول سوی لاره ده) ای ورونو دا ددنیا ژوند محضی یو څو ورځې دی او (اصل) دپاته کیدو مقام خو اخرت دی (کوم ځای چې دبدلي ورکولو داقانون دی چې) کوم سړی ګناه کوي نو ده ته به برابر دګناه بدله ورکول کیږي اوکوم چې نیک کارکوي برابره خبره ده که سړی وي اوکه ښځه په دې شرط چې مومنان وي، داسي خلګ به جنت ځي (او) هلته به دوي ته بې حسابه رزق ورکول کیږي او (ددې تقریرپه وخت کې دې دفرعون دخاندان مومن ته دا خبره محسوسه سوه چې داخلګ زماپه خبرو تعجب کوي اوزما دخبرې دمنلو په ځای مادخپل کفر طرف ته بلل غواړي، په دې وجه دایې هم وویل چې) ای زما ورونو داڅه خبره ده چې زه تاسي (لاري) دنجات طرف ته بولم اوتاسي (مې لاري د) دوزخ طرف ته بولئ (یعني) تاسي ما دهغه خبرې طرف ته بولئ چې (معاذ الله) زه په خدای باندې کفر وکړم او داسي شی دهغه سره شریک کوم دکوم چې (دشرکت) زماسره څه دلیل نسته او زه تاسي دخدای زبردست خطا بخښونکي طرف ته بولم، یقیني خبره ده چې تاسي دکوم شي (دعبادت) طرف ته بولئ هغه نه په دنیا کې (دڅه دنیوي حاجت دپاره) دبللو لائق دی اونه (دعذاب دفع کولو دپاره) په اخرت کې (اویقیني خبره ده چې) کوم خلګ ددائري (دعبادت) څخه ووزي (لکه دغیر الله عبادت کوونکي) دغه ټول به دوږخیان وي نو (اوس خو زما خبره ستاسي پرزړه نه لګیږي مګر) مخ ته به تاسي زما خبره یادوی او (چونکې دی مومن ته دا احتمال دمخکي څخه وو چې داخلګ به په دې نصیحت زما خلاف سي اوتکلیف به راورسوي اوممکنه ده چې دغه وخت څه نښاني اوعلامې داخطار هم دهغوي دطرف څخه مخ ته راغلي وي، په دې وجه یې داهم وویل چې) زه خپله معامله دالله ﷻ طرف ته سپارم الله ﷻ دټولو بندګانو (په خپله) نګران دی (زه ستاسي څخه بالکل نه بیریږم) بیا الله ﷻ دې (مومن) دهغوي دناکاره تدبیرونو څخه محفوظ وساتی (چنانچې هغه دهغو دضررونو څخه محفوظ سو اودحضرت قتاده رحمه الله دقول مطابق دی هم دحضرت موسٰی ﷺ سره دغرقیدو څخه محفوظ سو، لکه چې داسي په درمنثور کې دی) اوپه کومه ورځ چې قیامت قایم سی (حکم به وسي) چې فرعون والا (سره دفرعونه) په ډیر سخت عذاب کې داخل کړئ.

## معلومات اومسئلې

## ( دآلِ فرعون مومن )

لوړځاى په ځاى دتوحيد او رسالت منكرانو ته دعذاب اوتهديد په ضمن كې دكفاروخلاف اوعناد ذكر سوى دى چې په دى سره په طبعي طورنبي كريم ﷺ ته غم اوخفګان كيدى د دوى دتسلي دپاره په دى ذكر سوتقريبًا دوو ركوع ګانو كې دحضرت موسٰى عليه السلام اوفرعون قصه ذكرسوي ده په دى قصه كې يوه اوږده مكالمه دفرعون اودفرعون دقوم سره دهغه بزرګ سړى ده كوم چې په خپله په ال فرعون كې وو او ددى باوجود يې دحضرت موسٰى عليه السلام معجزې وليدى اوايمان يې پرراوړى وو ، مګر په مصلحت سره يې خپل ايمان تردغه وخت پورې پټ ساتلى وو ، ددى مكالمې په وخت كې دده دايمان هم حتمي اعلان وسو .

دتفسير په امامانوكې مقاتل ، سدي اوحضرت حسن فرمايي چې دا دفرعون داكا زوى وو او دا هغه سړى وو كوم چې هغه وخت كله چې دقبطي دقتل په واقعه كې دده دقصاص په طور دحضرت موسٰى عليه السلام دقتلولو مشوره دفرعون په دربار كې كيده نو دى دښار ديوى غاړى څخه په منډه راغى اوحضرت موسٰى عليه السلام يې خبركى اومشوره يې وركړه چې دمصرڅخه دباندي ولاړسه چې واقعه يې په سورة قصص كې حق تعالى بيان فرمايلى ده . وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعٰى : ددى آلِ فرعون دمومن نوم ځينو حبيب بنوولى دى ، مګر صحيح دا ده چې حبيب دهغه سړى نوم دى دكوم قصه چې په سورة يٰس كې راغلى ده ، دده نوم شمعان دى ، سهيلي دا نوم زيات صحيح مقرر كړى دى اونورو حضراتو دده نوم حزقيل بنوولى دى ، ثعلبي دحضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه دا قول نقل كړى دى ، په يوحديث كې دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې صديقين څو تنه دى ، يوحبيب نجار چې قصه يې په سورة يٰس كې ده ، دوهم مومن دالِ فرعون، دريم ابوبكر رضي الله عنه او دا په دى ټولو كې افضل دى (قرطبي)

يَكْتُمُ إِيمَانَهُ : ددى څخه معلومه سوه چې يو سړى كه دخلګو په مخكې دخپل ايمان اظهار نه كوي اوپه زړه سره پخه اراده لرى نو هغه مومن دى مګر دصريحو نصوصو څخه داثابته ده چې دايمان دمقبوليدو دپاره صرف دزړه يقين كافي نه دى ، بلكه په ژبه سره اقرار كول شرط دى، ترڅو چې په ژبه سره اقرار ونه كړى ، مومن به نه وى ، البته دژبې اقرار دخلګو په مخكې په اعلان سره كول ضرورى نه دى ، ددى ضرورت صرف په دى وجه سره دى چې ترڅو پورې خلګو ته دده دايمان علم ونه سى هغوى به دده سره دَمسلمانانو په شان معامله نه سى كولى (قرطبي)

مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ : په دى مكالمه كې الِ فرعون اوفرعون په مختلفو عنواناتوسره ده دحق اوايمان طرف ته راوبلل اوهغه كوم چې دحضرت موسٰى عليه السلام په قتل پسى وه هغه يې دده عليه السلام څخه ليرى وساتل .

يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ: تَنَادِ په كسره ددال مخفف دى دتَنَادىٔ چې معنٰى يې ده ، يو بل ته په خپل مينځ كې اوازونه كول ، دقيامت ورځى ته يَوْمُ التَّنَادِ: ځكه وويل سول چې په دى ورځ به بې شميره چيغې او اوازونه وى چې څه ذكر يې په لنډ تفسير كې تير سوى دى اودحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه روايت دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې كله دقيامت ورځ سى نو دالله ﷻ يو اواز كوونكى به اواز وكى چې دالله مخالف خلګ دى ودريږى ، ددى څخه مراد به هغه خلګ وى كومو چې دتقدير څخه انكار كوى او

بیابه جنتیان ، دوږخیانو ته اودوږخ والا جنتیانو ته او اصحاب اعراف دواړو ته اوازونه وکړي ، خپلې خپلې خبرې به وکي اودغه وخت به دهرخوش نصیب اوبد نصیب نوم سره دولدیت څخه اخلي دهغه دنتیجې اعلان به کول کیږي چې فلاني زوي دفلاني خوش نصیب اوکامیاب سو ددې څخه وروسته دده دبدنصیبي هیڅ احتمال نسته اوفلاني زوي دفلاني بدبخت سو اوس دده دنیك بختي هیڅ احتمال نسته «رواه ابن ابی حاتم فی السنه، مظهری» په مسند بزار اوبیهقي کي دحضرت انس ﷺ د روایت څخه معلومیږي چې دا دخوش بختي اوبدبختي اعلان به دوزن دعملونو څخه وروسته وي .

او دحضرت ابوحازم اعرج ﷺ څخه روایت دی چې ده به خپل نفس مخاطب کوی اوفرمایل به یې چې ای اعرج ! دقیامت په ورځ به اواز وسي چې فلاني قسم ګناه کوونکي دي ودریږي نو ته به د دوی سره ودریږې ، بیا به اواز وسي چې دفلاني قسم ګناه کوونکي دي ودریږي نو ته به د دوی سره هم ودریږې بیا به اواز وسي چې دفلاني قسم ګناه کوونکي دي ودریږي ته به د دوی سره هم ودریږې او زه داګنم چې دهرې ګناه داعلان په وخت کې به ستادهغو سره دریدل وي ځکه چې تاهرقسم ګناهونه جمع کړي دي «اخرجه ، ابو نعیم، مظهری»

يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ : یعني هرکله چې تاسې په شا باندې بیرته بیول کیږئ ، په لنډتفسیرکې په حواله دامام بغوي دا معنٰی بیان سوې ده چې دا دهغه حالت بیان دی کله چې مجرمان دموقف حساب څخه دجهنم طرف ته بیول کیږي ، ددې مطلب دا دی چې اول به دا اوازونه اواعلانات دکومو ذکر چې دیَوْمَ التَّنَادِ په تفسیر کې تیر سوی دی ، دغه ټول وسي ، ددې څخه وروسته به دغه خلګ دحساب دموقف څخه بیرته راسي او دجهنم طرف ته به ولاړ سي ، او دځینو مفسرینو حضراتو په نزد دا حال په دنیاکې داولې شپیلې دوخت بیان سوی دی چې کله اول شپیلي ووهل سي اومځکه څیرې سي نو دا خلګ به یوې خوا اوبلې خواته څغلي ، مګر هرطرف ته به ملائکې ولاړې وي دوتو لار به نه وي ، ددې حضراتو په نزد د ، يَوْمَ التَّنَادِ : څخه مراد هم داولې شپیلې وخت دی ، چې په دې کې به هر طرف ته چیغې وي ، دایت د دوهم قرآئت څخه ددې تائید کیږي کوم چې دحضرت ابن عباس ﷺ اوضحاك څخه منقول دی چې، يَوْمَ التَّنَادَّ به یې په دال مشدد وایه کوم چې دَ ، ندّ ، مصدر څخه مشتق دی چې معنٰی یې دتښتیدو دہ، نو د، يَوْمَ التَّنَادِ معنٰی هم دتفسیر په اعتبار سره دتښتیدو ورځ سوه او تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ : ددې تشریح سوه .

په تفسیر مظهري کې یو اوږدحدیث په حواله دابن جریر اومسند ابویعلی اوبیهقي اومسند عبدبن حمید وغیره دحضرت ابوهریره ﷺ څخه نقل کړی دی چې په دې کې دقیامت دورځې ددرې شپیلیو ذکر دی ، اوله شپیلۍ به دفزع ، دوهمه دَصَعق او دریمه دنشر، په نفخه فزع سره به په ټول مخلوق کې بیره او اضطراب پیداسي ، دا نفخه به نوره اوږده سي چې نفخه صعق به جوړه سي چې ټول به بې هوښه سي ، بیا به مړه سي ، په عام طور سره ددې دواړو نفخو مجموعي ته نفخه اولي ویل سوي ده چې ددې وجه ظاهره ده چې دا دیوې شپیلې په وخت کې به دوه حالتونه وي ، اول فزع ، دوهم صعق ، په دې حدیث کې هم دنفخه فزع په وخت کې دخلګو دهاخوا دېخواته دتښتیدو ذکرکوی اودا فرمایې چې ، وَهُوَ الَّذِیْ يَقُولُ اللهُ يَوْمَ التَّنَادِ ددې څخه معلومه سوه چې په آیت کې د: يَوْمَ التَّنَادِ، څخه مراد داولې شپیلې په وخت کې

دخلگو په اضطراب سره یوی خوا اوبلی خواته خفستل دی ، والله سبحانه تعالیٰ اعلم

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ : یعنی لکه څنگه چی دفرعون اوهامان زړونه دموسیٰ ﷺ او مومن آل فرعون په نصیحتونو سره څه اثر قبول نه کی ، دغه دول الله ﷻ مهر وهی په هر داسی زړه باندی کوم چی متکبر او جباروی (متکبر، تکبر کوونکی اوجبار معنیٰ ظالم قاتل) چی ددی اثر دا وی چی په دوی کی دایمان نورنه دا خلیږی او دښه اوبد تمیز نه په کی پاته کیږی ، په دی آیت کی یی متکبر اوجبار دزړه صفت گرځولی دی وجه داده چی دټولو اخلاقو او اعمالو او سرچینه زړه دی هرښه اوبدعمل دزړه څخه پیدا کیږی په دی وجه په حدیث کی فرمایی چی دانسان په بدن کی دغوښی یوه ټوټه (یعنی زړه) داسی دی چی دده په صحیح کیدو سره ټول بدن درست کیږی اودده په خرابیدو سره ټول بدن خرابیږی (قرطبی)

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا دَصَرْح : معنیٰ جگه ابادی ده ، ظاهر ددی دا دی چی فرعون خپل وزیر هامان ته حکم ورکی چی یوه داسی جگه ابادی جوړه کړه چی آسمان ته نژدی وی چی زه ور وخیژم ، خدای ﷻ وگورم ، دا احمقانه خیال کوم چی دیو ادنیٰ پوهی سړی هم نه سی کولی یاخو دمصر دحکومت دبادشاه فرعون واقعی دی چی دده دانتهایی بی عقلی اوحماقت دلیل دی اوکه وزیرهم په دی عمل وکی نو ، وزیر چنین شهر یاری چنین (یعنی چی داسی وزیران وی نو داسی به یی بادشاهان وی) مصداق دی ، مگر دیومشر دملك څخه هم دداسی احمقانه تصور امیدنه سی کیدی ، په دی وجه مفسرین حضرات وایی چی په دی خو دی په خپله هم پوه وو چی که هرڅومره لوړ مکان جوړسی خوآسمان ته نه سی رسیدی ، مگر دخپلو خلگو ته وقوفه جوړولو اوځان ښوولو دپاره یی داحرکت کړی وو ، بیاپه یوصحیح اوقوی روایت سره داثابته نه ده چی داسی څه لوړ او عالیشان محل یی جوړکی اوکه نه ، قرطبی ﷫ نقل کړی دی چی دالوړه ابادی یی جوړه کړی وه کومه چی بلندی ته درسیدو سره ونړیده .

ددار العلوم دیوبند داولنی صدر مدرس مولانا محمد یعقوب صاحب خاص شاگرد زما والد ماجد مولانا محمد یٰسین صاحب دخپل استاذ موصوف څخه نقل کوی فرمایی ، چی ددغه لوړی مانی دنړولو دپاره ضروری نه ده چی څه اسمانی عذاب راغلی وی ، بلکه دهری ابادی بلندی دَدی دبنیادونو په تحمل سره موقوفه وی ، ده که هرڅومره زور بنیادونه ایښی وی مگر تریو حده پوری په زور وه ، هرکله چی په دی ابادی لوړیده نو لازمه وه چی کله دانسانانو دتحمل څخه زیاته سی نو ونړیږی ، په دی سره دفرعون اوهامان بله بی وقوفی ثابته سوه ، والله سبحانه وتعالیٰ اعلم

فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ : دا دآل فرعون دمومن اخری خبره ده کومه چی یی خپل قوم ته حق ته دبلنی په سلسله کی کړي ده چی په دی کی اظهار دی چی نن خو تاسی زما خبره نه منی ، مگر کله چی عذاب تاسی ونیسی نو دغه وخت به تاسی ته زما خبره یاده سی ، مگر ددغه وخت یادیدل به بی کاره وی ، او اوس کله چی ددی اوږدی مکالمی اونصیحت اودعوت په ذریعه دآل فرعون ددی مومن ایمان دی خلگو ته ظاهر سو نوفکر سو ورسره چی اوس خوبه داخلگ په ده پسی سی په دی وجه یی وفرمایل چی زه خپله معامله الله ﷻ ته سپارم هغه دَخپلو بندگانو نگران اومحافظ دی ، دتفسیرامام مقاتل فرمایی چی دده دگمان مطابق دفرعون قوم په ده پسی سو نو دی دغره طرفه

وتښتيدی او د دوی په گرفت کی را نه غی چی ذکر یی په مخ ته آیت کی داسی راغلی دی .

فَوَقٰهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْٓءُ الْعَذَابِ : یعنی دی الله ﷻ دفرعون دقوم دبدو تدبیرونو دشر څخه محفوظ کی ، مگر پخپله دفرعون قوم په سخت عذاب کی ونیول سو ، مولا کریم دآل فرعون مومن په دنیا کی اول خو دآل فرعون دده خلاف دتدبیرونو څخه محفوظ کی چی تفصیل یی په قرآن کریم کی ذکر نه دی ، مگر دقرآن دالفاظو څخه دومره معلومیږی چی دده دقتلولو اوده ته دتکلیف رسولو دپاره قوم دفرعون ډیر تدبیرونه کړی وه اوبیا چی کله دفرعون قوم غرق سو نودی مومن بنده ته یی دموسٰی ﷺ سره نجات ورکی او دآخرت نجات خو ظاهر دی .

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ : حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ ددی آیت په تفسیر کی فرمایی چی دآل فرعون روحونه دتورو مرغانو په شکل کی هره ورځ سهار اوماښام دوه واره جهنم ته وړاندی کیږی اوجهنم ورته ښیی او ورته وویل سی چی داستاسی ځای دی (اخرجه عبد الرزاق وابن ابی حاتم ، مظهری)

اوپه صحیحینو کی دحضرت عبدالله ابن عمر ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی هرکله په تاسی کی څوك مرسی نو په عالم برزخ کی سهار اوماښام هغه ته هغه مقام ښوول کیږی کوم ځای ته چی دقیامت دحساب څخه وروسته هلته دده رسول وی اودا مقام ورته ښیی روزانه ده ته ویل کیږی چی ته به اخر دی ځای ته رارسیږی که دا سړی په جنتیانو کی وی نو ده ته به دجنت مقام ښوول کیږی اوکه د دوږخیانو څخه وی نو د دوږخ مقام ورته ښوول کیږی .

**دقبر عذاب:** دا ایت دلیل دی په عذاب دقبر او دمتواترو احادیثو روایتونه اواجماع دامت په دی شاهد دی ، کوم چی احقر په یوه مستقله رساله په نوم د، السیر بعذاب القبر، کی جمع کړی دی ، دا رساله په احکام القرآن حزب سادس کی په عربی ژبه کی شائع سوي ده .

وَاِذْ يَتَحَآجُّوْنَ فِى النَّارِ فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا

او هر کله چی به جگړه کوی په اور کی دننه نو وبه وایی کمزوری متکبرانو ته چی مونږ

كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا

وو ستاسی تابعدار نو آیا تاسی لیری کولی سی زمونږ څخه حصه د اور ، وبه وایی متکبران

اِنَّا كُلٌّ فِيْهَآ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ

مونږ ټول پراته یو په دی کی بیشکه الله ﷻ فیصله کړی ده په بندگانو کی ، او وبه وایی کوم خلق چی

فِى النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوْا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ

پراته وی په اور کی د دوږخ چوکیدارانو ته وغواړی دخپل رب څخه چی سپك کړی په مونږ یوه ورځ لږ

الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوٓا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَٰتِ قَالُوا

عذاب ، هغوی به ووایی چی آیا نه وو راغلی تاسی ته ستاسی رسولان دښکاره نښانو سره ، وبه وایی

بَلَىٰ قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَٰٓؤُا الْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾

ولی نه ، وبه وایی پس وبلی او نه ده دکافرانو بلنه مگر گمراهی ده

**تفسیر** : او (هغه وخت هم دیادولو قابل دی) کله چی کفار به په دوزخ کی دیوبل سره جگړی کوی نو دادنی درجی خلگ (یعنی تابعین) به دلویی درجی خلگوته (یعنی متبوعینو ته دکومو چی هغوی په دنیا کی تابعداری کوله) اووایی چی مونږ (په دنیاکی) ستاسی تابع وو ایا تاسی زمونږ څخه داورڅه حصه لیری کولی سی (یعنی کله چی په دنیا کی تاسی مونږ خپل تابعداران اوپیرو جوړکړی واست نو نن تاسی ته په کار دی چی زمونږ مدد وکی) دغه لوی خلگ به ورته ووایی چی مونږ ټول په دوزخ کی یو (یعنی مونږ خپل عذاب نه سو کمولی نو ستاسی به څه کم کړو) الله ﷻ دَ (خپلو) بندگانو په مینځ کی (قطعی) فیصله وکړه (او ددی دخلاف کولو دهیچا مجال نسته) او (ددی څخه وروسته) څومره خلگ چی په دوزخ کی وی (یعنی لوی اوکوچنی تابع اومتبوع ټول به په جمع) دجهنم مؤکلو ملائکوته ووایی (په طور ددرخواست) چی تاسی خپل رب ته دعا وکی چی یوه ورځ خو زمونږ څخه عذاب سپك کړی (یعنی دعذاب بالکل ذلیری کیدو یا دهمیشه دپاره دکمیدو امید خونسته لیکن کم از کم چی دیوی ورځی چتی خو ورکول سی) ملائکی به ووایی چی (دا ووایاست) ایا تاسی ته ستاسی پیغمبرانو معجزی نه وی راوړی (او د دوزخ څخه دمحفوظ کیدو طریقی یی نه وی ښوولی) دوزخیان به ووایی چی هو! راغلی خو وو (مگر مونږ یی خبره ونه منله ، بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا) ملائکی به ووایی چی بیا خو (مونږ ستاسی دپاره دعا نه سو کولی ځکه چی دکافرانو دپاره ددعا کولو مونږ ته اجازه نسته) تاسی (که زړه مو غواړی نو په خپله) دعا وکی او (ستاسی ددعا به هم هیڅ نتیجه نه وی ځکه چی) دکافرانو دعا (په اخرت کی) محض بی اثره ده (ځکه چی په اخرت کی هیڅ دعا بغیر دایمان څخه نه سی قبلیدی او دایمان موقع په دنیا کی وه هغه ستاسی څخه ختمه سوه او دا چی یی وویل چی ، په اخرت کی ، ددی فائده دا ده چی په دنیا کی خو دکافرانو دعا هم قبلیدی سی ، لکه چی ترټولو دلوی کافر ابلیس ترټولو لویه دعا ترقیامته پوری دژوندی پاته کیدو قبوله سوي ده)

إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ

مونږ مدد کوو دخپلو رسلانو او ایماندارو ددنیا په ژوند کی اوپه کومه ورځ چی

الْأَشْهَٰدُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ

ودریږی شاهدان ، په کومه ورځ چی په کار نه ورځی ظالمانو لره د دوی بهانی او دوی ته به لعنت وی

وَلَهُمْ سُوْءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا

او دوی دپاره نا کاره کور دی، او مونږ ورکړه موسی علیه السلام ته دلاری پوه او رثان کړل مونږ

بَنِىْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَّذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾

بني اسرائيل دکتاب، پوه کوونکی او نصیحت دعقل مندو دپاره،

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاسْتَغْفِرْ لِذَنْۢبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ

نو ته صبر کوه بیشکه وعده دالله حقه ده او بخښنه غواړه دخپلی گناه او پاکی بیانوه درب خپل

رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ

په ثنا سره مابنام او سهار، کوم خلق چی جګړی کوی په خبرو دخدای کی

بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ اِنْ فِيْ صُدُوْرِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ

بغیر دڅه دلیل څخه کوم چی رسیدلی وی دوی ته، او بله څه خبره نسته د دوی په زړونو کی غرور دی چی

بِبَالِغِيْهِ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ

هیڅکله به ور ونه رسیږي، نو ته پناه غواړه په الله، بیشکه هغه اوری وینی، خامخا پیدا کول

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ

داسمانونو او دمځکی لوی دی دخلقو دپیدا کولو څخه لیکن دیر خلق

النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ وَالَّذِيْنَ

نه پوهیږي، او برابر نه دی ړانده او سترګو والا او نه

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَلَا الْمُسِيْٓءُ قَلِيْلًا مَّا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٨﴾

ایماندار کوم چی نیک کارونه کوی او نه بد کار، تاسی دیر کم فکر کوی،

اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

په تحقیق قیامت راتلونکی دی په دی کی شك نسته لیکن دیر خلق

لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِيْٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ ۭ اِنَّ

نه مني ، اوستاسي رب وايي ما بولي زه به قبلوم ستاسي بلنه، بیشکه

الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دٰخِرِيْنَ ﴿٦٠﴾

کوم خلق چی تکبرکوی زمادبندگی څخه ژر ده چی دا خل به سی دوږخ ته ذلیل سوی .

**لنډتفسير** : مونږ دخپلو پیغمبرانو او ایماندارو په دنیوی ژوند کی هم مدد کوو (لکه چی لوږ دموسیٰ ﷺ دقصی څخه معلومه سوه) اوپه هغه ورځ هم په کومه کی چی شاهدی ورکوونکی (ملائکی کومو چی به عملنامی لیکلی دقیامت په ورځ به ددی خبری شاهدی ورکوی چی رسولانو دتبلیغ کار وکی اوکافرانو دتکذیب ، غرض داچی ملائکی به دشاهدی دپاره) ودریږی (مراد ددی څخه دقیامت ورځ ده ، دهغه ځای دمدد حال اوس دکفارو په اور باندی دعذابیدو څخه معلوم سوی دی مخ ته ددغه ورځی بیان یعنی) په کومه ورځ چی ظالمانو (یعنی کافرانو) ته دهغوی معذرت هیڅ نفع ور نه کړی (یعنی اول خو به څه دکار معذرت نه وی اوکه څه وی هم خو هغه به نافع نه وی) اودهغوی دپاره به لعنت وی اودهغوی دپاره به په هغه عالم کی خرابی وی (نو په دی شان سره به ته اوستا تابعداران هم منصور وی اومخالفین به مقهور اوذلیل وی نو ته تسلی ساته) او (ستا څخه مخ ته) مونږ موسیٰ ﷺ ته هدایت نامه (یعنی تورات) ورکړی وو او (بیا) مونږ دغه کتاب بنی اسرائیلو ته رسولی وو چی هغه (دَ) هدایت اونصیحت (کتاب) وو د (روغ عقل لرونکو دپاره (په خلاف دبی عقلو څخه چی هغوی ددی څخه نفع مند نه سول، دغه رنګه دحضرت موسیٰ ﷺ په شان ته هم صاحب درسالت اوصاحب دوحی یی ! او دغه رنګه دبنی اسرائیلو په شان ستا تابعداران به ستا دکتاب خدمت کوی اولکه څنګه چی په هغوی کی دعقل خاوندان تصدیق کوونکی اوتابعداران وه اوبی عقله منکر اومخالف، دغه رنګه ستا په امت کی هم دواړه قسمه خلګ دی) نو (په دی سره هم) ته (تسلی حاصله کړه او دکفارو په آزارونو) صبرکوه بیشکه دالله ﷻ وعده (چی لوږ یې په لَنَنْصُرُ الخ کی ذکر سوی دی بالکل) رښتینی ده او (که چیری په کمال صبرکی څه کمی وسی کوم چی دشرعی قاعدو موافق په واقع کی خو ګناه نه ده ، مګر ستادلوړی مرتبی په اعتبار سره په وجوب تدارک کی په مثل دګناه دی ددغه تدارک کوه ، هغه تدارک دا دی چی) دَخپلی (هغه) ګناه (کوم ته چی مجازاً ستا دلوړ شان په اعتبار سره ګناه ویل سوي ده) معافی غواړه او (په داسی شغل کی مشغول اوسیږه چی دغمجن کوونکو او خفه کوونکو شیانو طرف ته دی نه فکر کیږی ، هغه شغل دا دی چی) سهار اوماښام (یعنی همیشه) دخپل رب تسبیح اوتحمید وایه (دامضمون خوستادتسلی متعلق سو ، مخ ته پرمنکرینو اوجګړه کوونکو باندی رَدْ اوورته زورنه ده یعنی) کوم خلګ چی بغیردڅه سندڅخه چی د دوی سره موجود وی دَخدای په ایتونوکی جګړی راباسی (دوی ته داشتباه هیڅ وجه نسته چی هغه دَجګړی سبب وی بلکه) دهغوی په زړونو کی محض لویی (اولویی) ده چی هغوی هغه ته هیڅکله رسیدونکی نه دی (اَو دغه لوی سبب دجګړی دی ، څکه چی هغوی خپل ځان لوی ګنی اوپه تابعداری کولو شرمیږی دوی خو

په خپله دنورو دخان تابع کولو په هوس کی دی ، لیکن هغوی ته به دا لویی نصیب نه سی بلکه ډیر ژر به ذلیل اوخوار سی نو چنانچی په بدر وغیره کی دمسلمانانو په لاسونو مغلوب سول) نو (کله چی دوی په خپله لویی غواړی نو ستاسره به حسد اوعداوت هرڅه کوی لیکن) ته (اندیښنه مه کوه بلکه د دوی دشر څخه) دالله ﷻ پناه غواړه ، بیشکه هغه دی هرڅه اوریدونکی هرڅه لیدونکی (نوهغه په خپلوکمالی صفتونو سره په خپله پناه کی راغلی خلګ محفوظ ساتی ، دا جګړه خو ستا په رسول منلوکی وه ، مخ ته د دوی جګړه دقیامت متعلق سره دړده ذکرده ، یعنی هغه خلګ کوم چی دمخلوق ددوباره ژوندی کیدو څخه منکره دی ، ډیرکم عقله دی ، په دی واسطه سره چی) په یقین سره دآسمانونو اومځکو (اول) پیدا کول دانسانانو دَ (دوباره) پیدا کولو په نسبت لوی کار دی (نو کله چی په لوی کار باندی قدرت ثابت سو نو پرکوچنی خو په درجه اولی ثابت دی او دا دلیل دثبوت دپاره کافی شافی دی) لیکن اکثره خلګ (په دومره خبره) نه پوهیږی (ځکه چی هغوی فکر نه کوی ، اوځینی داسی هم دی چی فکر هم کوی اوپوهیږی هم اومنی یی هم ، دغه ډول دقرآن داوریدونکو دوه قسمونه سول ، یو په دی پوهیدونکی اومنونکی داصاحب بصیرت اوصاحب ایمان دی ، دوهم نه پوهیدونکی اونه منونکی دا په مثل دړوند اوبدعمله دی) او (په دی دواړو قسمو انسانانو یعنی یو) لیدونکی (بل) نه لیدونکی او (یو) هغه خلګ کوم چی ایمان راوړی اوښه کارونه وکی او (بل) بد کار دیوبل سره نه سی برابریدی (په دی کی ستاتسلی هم ده چی خلګ هرقسم وی تول څنګه پوهه سی اوپر منکرانو دقیامت دعذاب وعده هم ده ، چی مونږ توله برابر نه ساتو، مخ ته منکرانو یعنی هغو خلګوته کوم چی په شان دړانده اوبد عمله دی په طور دالتفات زجر دی فرمایی چی) تاسی خلګ ډیر کم پوهیږی (کنه نوړانده اوبد عمله به نه واست اودقیامت متعلق دجګړی جواب ورکوی ، مخ ته ددی دواقع کیدوخبر ورکوی چی) قیامت خو به ضرور راځی ددی په راتلوکی هیڅ قسم شك نسته ، مګر اکثره خلګ (په وجه دعدم تدبر په دلیلونو کی دا) نه منی او (یوه جګړه د دوی په توحید کی وه چی دخدای سره شریك جوړوی مخ ته ددی متعلق خبره ده یعنی) ستاسی پروردګار فرمایلی دی چی (غیر دحاجتونو دپاره مه بولی بلکه) ما بولی زه (په استثناء دنامناسب عرض کولو څخه) ستاسی (هر) درخواست قبلوم (ددُعا متعلق دقرآن آیت ، فَيَكْشِفُ مَاتَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ، هدا مطلب دی چی نامناسب درخواست اودعا ردکول کیږی) کوم خلګ چی (صرف) زما دعبادت څخه (چی په دی کی زما څخه دعاغوښتل هم داخل دی) مخ اړوی (اوغیر بولی اوشرك کوی) هغوی به عنقریب (دمړ کیدو سره) په ذلت سره جهنم ته دا خل سی.

**معلومات اومسئلي:** إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا : په دی آیت کی دالله ﷻ وعده ده چی هغه دخپلو رسولانو اومومنانو مدد کوی په دنیا کی هم او په اخرت کی هم او ظاهره دا ده چی دامدد په مقابله دَمخالفینو اودښمنانو کی مقصود دی ، داکثرو انبیاؤ متعلق خو ددی واقع کیدل ظاهردی مګر ځینی انبیاء علیهم السلام لکه یحیٰی زکریا اوشعیب علیهم السلام کوم چی دښمنانو شهیدان کړل یاځینوطن پریښی دی اوبل ځای ته یی هجرت وکی لکه حضرت ابراهیم علیه السلام اوخاتم الانبیاء ﷺ ددوی متعلق شبهه کیدی سی. ابن کثیر په حواله دابن جریر ددی داجواب ورکړی دی چی په آیت کی دنصرت څخه مراد انتصار او

ددښمنانو څخه بدله اخستل دي ، په خپله د دوي په موجودگی کی د دوي په لاسونو یا د دوي دوفات څخه وروسته ، دامعنی په ټولو انبیاؤ اومومنانو بغیر دڅه استثناء څخه صادقه ده ، کوموخلکو چی خپل انبیاء علیهم السلام قتل کړل، بیا هغوی په څنگه څنگه عذابونو کی گرفتار اورسوا سول ددی څخه تاریخ ډك دی ، دحضرت یحیٰی، زکریا اوحضرت شعیب علیهم السلام په قاتلانو یی د دوي دښمنان مسلط کړل کومو چی هغوی ذلیل اوخوار کړل اوقتل یی کړل، په نمرود الله ﷻ روم مسلط کی کومو چی هغوی ذلیل اوخوار کړل او بیابه الله ﷻ دقیامت څخه مخکی مخکی دوی په دښمنانو غالب وفرمایی او دنبی کریم ﷺ دښمنان خو الله ﷻ دمسلمانانو ترلاس لاندی کړل ، د دوی سرکښه سرداران ووژل سول، څینی قید کړی را وستل سول ، اوباقیمانده په فتح مکه کی گرفتار سوی پیش سول، کوم چی نبی کریم ﷺ ازاد کړل ، د دوی کلمه په دنیا کی لوړه سوه او هغه په ټولو دینونو باندی غالب سو، په ټول جزیرة العرب کی د دوی په زمانه کی داسلام حکومت قائم سو .

يَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ : یعنی په کومه ورځ چی ودریږی شاهدان، مراد ورځ دقیامت ده، هلته خو به دانبیاؤ علیهم السلام او مومنانو دپاره د الله ﷻ دنصرت خصوصی ظهور وی .

إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ : یعنی دا خلک کوم چی دالله ﷻ په ایتونو کی بغیر دڅه حجت اودلیل څخه جگړی کوی ، او مقصد په اصل کی ددی دین څخه انکار کول دی چی سبب یی ددی څخه ماسوا نور هیڅ نه دی چی د دوی په زړونو کی تکبر دی ، دوی خپله لویی غواړی او په خپله بی عقلی سره داسی گڼی چی دالویی مونږ ته په خپل مذهب باندی په قایم پاته کیدوکی حاصله ده ، که دا پریږدو مسلمانان سو نو زمونږ دا ریاست او اقتدار به پاته نه سی ، قرآن کریم فرمایی چی ، مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ : یعنی دخپل گمان لویی اوریاست ته بغیر داسلام راوړلو څخه نه سی رسیدلی البته که اسلام یی راوړی وای نو عزت او عظمت به د دوی سره وای (قرطبی)

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ .

**﴿ ددعا حقیقت او ددی فضیلتونه درجې او شرط دقبولیت ﴾**

ددعا لفظی معنیٰ بلنه ده او اکثره استعمال یې دڅه حاجت اوضرورت دپاره دبلنی وی کله مطلق دالله ﷻ ذکرته هم دعاویل کیږی ، دا آیت دامت محمدی خاص اعزاز دی چی دوی ته ددعا غوښتلو حکم ورکول سو او ددی دقبولیت وعده وسوه اوځوك چی دعا نه غواړی دهغه دپاره عذاب راغلی دی .

حضرت قتاده رضی الله عنه دکعب احبار رضی الله عنه څخه نقل کړی چی په اوله زمانه کی داخصوصیت دانبیاؤ وو چی دوی ته به دالله ﷻ دطرف څخه حکم کیدی چی تاسی دعا کوی ، زه به یی قبلوم ، دامت محمدیه دا خصوصیت دی چی دا حکم دټول امت دپاره عام سو (ابن کثیر)

حضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه ددی آیت په تفسیر کی دا حدیث بیان فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ : یعنی دعاعبادت دی اوبیا دوی په استدلال کی دا ایت ووایه ، إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي (رواه الامام احمد والترمذی والنسایی وابوداود وغیره ابن کثیر)

په تفسیر مظهری کی دی چی په جمله ، إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ : کی په قاعده دعربیت (قصرالمسند علی

المسند اليه) دا مطلب هم كيدى سى چى دعادعبادت نوم دى يعني هره دعاعبادت دى او(دقصر المسند اليه علٰى المسند) په طور دا مطلب هم كيدى سى چى هرعبادت دعاده ، دلته دواړه احتماله دى اومراد دلته دا دى چى دعا اوعبادت كه څه هم دلفظى مطلب په اعتبار سره دواړه جلا جلا دى مگر دمصداق په اعتبار سره دواړه يو دى چى هره دعا عبادت دى اوهر عبادت دعاده ، وجه يى دا ده چى عبادت نوم دى دچاپه مخكى دانتهايى ذليلوالى اختيارول او ښكاره ده چى خپل ځان دچا محتاج گڼل دهغه په مخكى دسوال دپاره لاسونه اوږدول لوى ذلت دى كوم چى مطلب دى دعبادت ، په دى شان دهرعبادت حاصل هم دالله ﷻ څخه مغفرت اوجنت او ددنيا او اخرت دعافيت غوښتل دى ، په دى وجه په يوه حديث قدسى كى دى چى الله ﷻ فرمايى كوم سړى چى زماپه حمد اوثنا كى دومره مشغول وى چى دخپل حاجت غوښتلو هم ده ته فرصت نه وركول كيږى نو زه ده ته دغوښتونكو څخه زيات وركوم (يعنى دده حاجتونه پوره كوم) (رواه الجزرى فى النهايه)

او دترمذى او مسلم په يو روايت كى دا الفاظ دى ، مَنْ شَغَلَهُ الْقُرآنُ عَنْ ذِكْرِىْ وَمَسْئَلَتِىْ اَعْطَيْتُهُ اَفْضَلَ مَا اُعْطِى السَّائِلِيْنَ : يعنى كوم سړى چى په تلاوت دقرآن كى دومره مشغول وى چى زماڅخه دخپلو حاجتونو غوښتلو هم ده ته فرصت نه وى ، نو زه به هغه ته دومره وركړم چى غوښتونكو ته به هم دومره ورنه كول سى ، ددى څخه معلومه سوه چى هرعبادت هم هغه فائده وركوى كومه چى ددعا فائده ده .

او دعرفات په حديث كى دى چى نبى كريم ﷺ فرمايى چى په عرفات كى زما دعا اوزما څخه دمخكى انبياء عليهم السلام دعا (داكلمه ده): لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ (رواه ابن ابى شيبه ، مظهرى)

په دى كى عبادت او ذكرالله ته يى دعا فرمايلى ده او په دى آيت كى يى عبادت په معنٰى ددعا پرېښودونكو ته دجهنم وعيد اورول سوى دى ، دا په صورت كى داستكبار دى يعنى كوم سړى چى په طور داستكبار خپل ځان ددعا څخه مستغنى وگڼى اودعا پرېږدى ، دا علامه دكفر ده په دى وجه دجهنم دعذاب مستحق سو ، كنه نو فى نفسه عامى دعاگانى فرض اوواجب نه دى ددى په پرېښوولو سره څه گناه نسته ، البته په اجماع دعلماؤ مستحب اوافضل ده (مظهرى) اودآحاديثو دوضاحتونو په وجه سره دبركتونو موجب ده .

**( ددعا فضيلتونه )**

حديث : نبى كريم ﷺ فرمايى چى دالله ﷻ په نزد ددعا څخه زيات څه شى مكرم نسته (ترمذى ابن ماجه حاكم عن ابى هريرة ﷺ)

حديث : نبى كريم ﷺ فرمايلى دى ، اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ يعنى دعا دعبادت مغز دى (ترمذى عن انس ﷺ)

حديث : نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى دالله ﷻ څخه دهغه فضل غواړى ، ځكه چى الله ﷻ سوال اوحاجت غوښتل خوښوى او دټولو څخه لوى عبادت دا دى چى دسختى په وخت كى بنده دفراخى انتظار وكى ، (ترمذى ابن مسعود ﷺ)

حديث : نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى كوم سړى دالله ﷻ څخه دخپلو حاجتونو سوال نه كوى ، دالله ﷻ په

هغه باندې غضب وي (ترمذي ابن حبان ، حاکم)
دا ټول روايتونه دتفسيري مظهري څخه نقل دي ، فرمايي چې په دعا نه غوښتونکو باندې دعذاب الهي وعده په دې صورت کې ده چې نه غوښتل دتکبر اوځان مستغني گڼلو په بناوي ، لکه چې دذکر سوي آيت ، إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ : دالفاظو څخه ثابتيږي .
حديث : نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ددعاڅخه مه عاجزه کيږه ځکه چې ددعاسره څوک نه هلاکيږي (ابن حبان ، حاکم عن انس ﷺ)
حديث : نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې دعا دَمومن وسله ده او ددين ستن او دآسمان او مځکې نور (حاکم في المستدرك عن ابي هريره ﷺ)
حديث : نبي کريم ﷺ فرمايلي دي دکوم سړي دَپاره چې ددعا دروازې خلاصې سوې دهغه دپاره درحمت دروازې خلاصې سوې او دالله ﷻ څخه يوه دعا ددې څخه زياته محبوبه نه ده غوښتل سوې چې بنده دده څخه دَ، عافيت، سوال وکي (ترمذي ، حاکم ، عن ابي هريره ﷺ) لفظ دعافيت لوی جامع لفظ دی چې په دې کې دهرې بلا څخه حفاظت اودهرحاجت اوضرورت پوره کيدل دا خل دي .
**مسئله** : ديوې گناه ياصله رحمي دقطع کولو دعا غوښتل حرام دي داسې دعا دالله ﷻ په نزد قبليږي هم نه (لکه چې په حديث کې دابي سعيد خدري ﷺ څخه نقل دي)
**ددعا قبليدو وعده**: په ذکرسوي آيت کې ددې وعده ده چې کوم بنده دالله ﷻ څخه دعاغواړي هغه قبليږي مگرپه ځينې وختونوکې انسان داهم ويني چې دعاوغواړي اوهغه قبوله نه سي ددې جواب په يو حديث کې دی کوم چې دحضرت ابوسعيد خدري ﷺ څخه نقل دي چې نبي کريم ﷺ فرمايي چې مسلمان کومه دعا هم کوي الله ﷻ يې ده ته ورکوي په دې شرط چې په هغه کې دڅه گناه يا وصله رحمي قطع کيدو دعا نه وي اودقبليدو په درو صورتونو کې يو صورت وي ، يو دا چې څه وغواړي هغه ورکول سي دوهم داچې دده دغوښتل سوي په بدل کې ده ته داخرت څه ثواب اواجر ورکول سي، دريم دا چې غوښتل سوی خو ورنه کول سي مگريو مصيبت اوافت پرده راتلونکی ووهغه ورڅخه ليرې کړي (مسند احمد ، مظهري)

**(ددعا قبليدو شرطونه)**

په ذکر سوي آيت کې خوپه ظاهره څه شرط نسته ، ترددې چې مسلمانيدل هم ددعا قبليدو شرط نه دی، دکافر دعاهم الله ﷻ قبلوي ، ترددې چې دابليس دعا ترقيامته پورې دژوندي پاته کيدو قبوله سوه ، نه ددعا دپاره څه وخت شرط دی نه پاکوالی اونه په اودس کې کيدل شرط دي ، مگر په معتبرو احاديثو کې يې ځينې شيان دقبوليت موانع فرمايلي دي ، ددغو شيانو څخه ځان ساتل لازم دي ، لکه چې په حديث کې دحضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ځينې بنده گان ډير سفر وکي اواسمان طرف ته ددعا دپاره لاس لوړ کړي اويارب يارب وايي خپل حاجت غواړي ، مگر دده خوراك حرام ، چښل حرام ، جامې حرامې ده ته دحرامو خوراك ورکول سو نو دده دعا کله قبليږي (مسلم) دغه رنگه که څوك په غفلت اوبې پروايي سره بغير دفکر څخه دعا غواړي نوپه حديث کې ددې متعلق مراغلي دي چې داسې دعا نه قبليږي (ترمذي عن ابي هريره ﷺ)

اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الَّیْلَ لِتَسْكُنُوْا فِیْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ؕ

الله ﷻ هغه ذات دی چاچی جوړه کړه ستاسی دپاره شپه چی په دی کی ارام وکړی او ورځ یی جوړه کړه دلیدو دپاره

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَی النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

بیشکه الله ﷻ فضل والا دی په خلقو باندی او لیکن ډیر خلق

لَا یَشْكُرُوْنَ ﴿٦١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ ۘ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا

حق نه منی ، هغه دی الله ﷻ رب ستاسی دهرشی پیدا کوونکی ، نشته بل معبود دهغه څخه ماسوا

هُوَ ؗ فَاَنّٰی تُؤْفَكُوْنَ ﴿٦٢﴾ كَذٰلِكَ یُؤْفَكُ الَّذِیْنَ كَانُوْا بِاٰیٰتِ اللّٰهِ

، بیا کوم طرف ته ګرځی ، دغه ډول واپس کیږی کوم خلق چی دالله ﷻ دخبرو څخه

یَجْحَدُوْنَ ﴿٦٣﴾ اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَآءَ

منکریږی ، الله ﷻ هغه ذات دی چاچی جوړه کړه تاسی دپاره مځکه دقرار ځای او اسمان

بِنَآءً وَّصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّیِّبٰتِ ؕ

ابادی او صورتونه یی جوړ کړل ستاسی نو ښه یی جوړ کړل صورتونه ستاسی او رزق یی ورکی تاسی ته پاک شیان

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۖۚ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَیُّ لَاۤ اِلٰهَ

هغه الله دی رب ستاسی، نو لوی برکت دی دالله کوم چی رب دی دټول مخلوقات، هغه دی ژوندی پاته کیدونکی

اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ

نشته څوک دعبادت لایق مګر هغه دی نو هغه بولی خالص کوی هغه لره بندګی ، ټول تعریفونه الله لره دی چی رب

الْعٰلَمِیْنَ ﴿٦٥﴾ قُلْ اِنِّیْ نُهِیْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ

دی دټول مخلوقات ، ته ووایه چی زه منع سوی یم چی عبادت وکړم دهغو چی تاسی یی عبادت کوئ

دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَآءَنِیَ الْبَیِّنٰتُ مِنْ رَّبِّیْ ؗ وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ

ماسوا دالله څخه، هر کله چی راغلی ماته ښکاره نښانی زما د رب څخه ، او ما ته حکم سوی دی چی تابع سم

لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۶﴾ هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ

د رب دمخلوقاتو ، هغه دی چا چې جوړ کړاست تاسی دخاورو څخه بیا داوبو

نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا

دڅاڅکی څخه بیا د وینی دقطری څخه بیا تاسی را باسی کوچنی بیا ترڅو چې ورسیږې

اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُوْنُوْا شُيُوْخًا ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ

خپل پوره زور ته بیا ترڅو چې سی کمزوری اوخینی په تاسی کی داسی دی چې مری مخکې ددې څخه

وَلِتَبْلُغُوْٓا اَجَلًا مُّسَمًّى وَّلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۷﴾ هُوَ الَّذِيْ يُحْيٖ

او ترڅو چې ورسیږې لیکلی نیتی ته او چې تاسی فکر وکی ، الله ﷻ هغه دی چې ژوندی

وَيُمِيْتُ ۚ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۶۸﴾

کوی او وژنی ، بیا چې کله حکم وکی دڅه کار نو دا ووایی هغه ته چې سه نو هغه وسی .

**لنډتفسیر** : الله ﷻ هغه ذات دی چې ستاسی د (نفع د) پاره یې شپه جوړه کړه چې تاسی ارام په کی وکی او هغه ورځ (دلیدلو دپاره) روښانه جوړه کړه (چې بی تکلیفه خپل معاش په کی حاصل کی) بیشکه دالله ﷻ په خلګولوی فضل دی (چې د دوی دمصلحتونویی څنګه څنګه رعایت وفرمایی) لیکن اکثره خلګ (ددی نعمتونو) شکر نه ادا کوی (بلکې چپه شرك کوی) دا الله ﷻ دی ستاسی رب (دکوم چې ذکر وسو نه هغه کوم چې تاسی تراش کړی دی) هغه (الله) دهرشی پیداکوونکی دی ، دهغه څخه ماسوا بل لائق دعبادت نسته نو (دتوحید ثابتیدو څخه وروسته) تاسی خلګ کومی خواته (شرك کوی) چپه چلیږې (او دمخاطبو څه تخصیص دي لکه څنګه چې په تعصب اوعناد سره دوی چپه چلیږې) دغه رنګه هغه (مخ ته) خلګ هم چپه چلیدل کوموچې دالله (دتکوینی اوتنزیلی) نښانو څخه انکار کوی ، هم الله ﷻ دی چاچې مخکه (دمخلوق دپاره) ځای دقرار جوړ کی اوآسمان یې (په دی سربیره په مثل د) چت جوړ کی اوستاسی نقشه یې جوړه کړه نو عمده نقشه یې جوړه کړه (چنانچې دانسان داندامونو برابر دیوحیوان داندامونوتناسب نسته او دامشاهد اومسلمه ده) اوتاسی ته یې عمده عمده شیان دخوراك درکړل (نو) دا الله دی ستاسی رب نو لوی عالیشان دی الله ﷻ کوم چې دټول جهان پروردګار دی هغه (ازلی ابدی) ژوندی (پاته کیدونکی) دی دهغه څخه ماسوا څوك لایق دعبادت نسته نو تاسی (ټول) په خالص عقیده سره هغه بولی (اوشرك مه کوی) ټول تعریفونه خاص الله ﷻ لره دی کوم چې پروردګار دی دټولو جهانونو ته (دی مشرکانو ته داورولو دپاره) ووایه چې ماته ددی څخه ممانعت سوی دی چې زه دهغو (شریکانو) عبادت

وکړم کوم چې دخدای ښخه علاوه تاسي بولی کله چې ماته زما درب نښاني راغلي (مراد ورڅخه عقلي اونقلي دليلونه دي نومطلب دا دی چې دشرک ښخه زه منع سوی يم) اوماته داحکم سوی دی چې زه (صرف) درب العٰلمين په مخکی (په عبادت کی) ښټ کښته کړم (مطلب دا دی چې ماته دتوحيدحکم سوی دی) هم هغه دی چاچې تاسي (يعني ستاسي پلار) دخاوري ښخه پيداکی بيا يې (مخ ته دهغه نسل دنطفي ښخه ، بيا دوينی دټوټي ښخه (لکه چې په سورة حج کی يې بيان سوی دی) بياتاسي بچي کراست (دمور دنس ښخه يې) راوباسلاست بيا (تاسي ژوندي ساتي) چې تاسي بوداگان سي اوځيني ځيني په تاسي کی (ددي عمرونو ښخه يعني ځواني اوزوړوالي ښخه) مخکی مړه سي (دا خو دټولو ځان ته حال سو چې ځيني ځوانان سي ځيني نه سي ، ځيني بوداگان سي ، ځيني نه) او (داکار اننده په ټولو کی مشترک دی چې په تاسي کی هريوه ته يوخاص عمر ورکوی) چې تاسي ټول (خپل خپل) مقرر وخت (مقدر) ته ورسيږئ (نو دا امر کلي دی اوجزئيات مختلف ټول ددی کلي جزئيات دی) او (دا ټول هرڅه يې ځکه وکړل) چې تاسي خلگ (په دی کارونو کی فکر وکی دخدای ﷻ توحيد) وپيژني ، هم هغه دی کوم چې ژوندي کوی او مړه کوی بيا چې کله هغه دڅه کار (دفعتًا) پوره کول غواړي نو صرف دهغه په نسبت (دومره) وفرمايي چې سه نو هغه وسي .

**معلومات اومسئلي** : په ذکر سوو ايتونو کی دالله ﷻ دانعاماتو اوکامل قدرت ځو مظاهر پيش سوی دی ، دتوحيد دعوت يې ورکړی دی .

جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا : فکر وکی چې څومره لوی نعمت دی چې قدرت په ټولو طبقو دانسان بلکه ترحيوانانو پوري په ټولو يې دخوب يومعين وخت مقرر کړی دی اودغه وخت يې تياره کړي ده او دخوب دپاره يې مناسب جوړ کړي دی او دټولو په طبيعت اوفطرت کی يې ايښی ده چې دشپې خوب ورځی کنه نو لکه څنگه چې انسان دخپل کارو بار دپاره په خپل خپل طبيعت اودخپل سهولت په لحاظ وختونه مقرر وی که خوب هم دغسي د دوی په اختيار کی وای او هر انسان دخپل خوب پروگرام په مختلفو وختونو کی جوړولی نو نه به دخوب کوونکو په خوب کی خوند او راحت وای او نه به دويښو کارونه برابر اودرست وای ، ځکه چې دانسانانو ضرورتونه ديو بل سره متعلق دی ، که دخوب وختونه مختلف وای نو دويښو په هغه کار کی به خلل راتلي کوم چې به دخوب کوونکو سره متعلق وو او دخوب کوونکو هغه کارونه به خرابيدل دکوموتعلق چې به دويښو سره وو اوکه صرف دانسانانو دخوب وختونه متعين وای اودځاروو اوحيواناتو وختونه نور وای نو هم به دانسانانو په کارونو کی خلل راتلي .

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ : دانسان صورت الله ﷻ دټولوحيوانانوڅخه په ممتاز اعلی اوښه اندازکی جوړ کړی دی ، ده ته يې دفکرکولو اوپوهيدلو دپاره عقل ورکړی دی دده لاسونه اوپښی يې داسي جوړکړل چې په دی سره قسم قسم مصنوعات اوشيان جوړوی اودخپل راحت سامان پيداکوی د دوی خوړل چښل هم دعامو حيوانانو ښخه ممتازدی هغوی په خپلو خولو سره څر کوی اوچښل کوی اوبنی ادم دلاسونو ښخه کارونه اخلی ، دعامو حيوانانو خوراک دمفرداتو ښخه دی ، ځيني غوښه خوري ځيني واښه اوپاڼي اوهغه هم بالکل مفرد ، په خلاف دانسان ښخه چې دی خپل خوراک دمختلف قسم شيانو ، ميوو ،

ترکاریانو ، غوښو اومصالحو سره خوندور جوړوی اوخوری یی ، دیوی یوی میوی څخه قسم قسم
خوراکونه اچار ، مربا چټنیانی تیاروی ، فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ ؕ اَنّٰى يُصْرَفُوْنَ ﴿۶۹﴾ اَلَّذِيْنَ
آیا تا ونه لیدل هغه کوم چی جګړی کوی دالله ﷻ په خبرو کی کوم طرف ته بیرته ځی ، هغو کومو چی

كَذَّبُوْا بِالْكِتٰبِ وَبِمَآ اَرْسَلْنَا بِهٖ رُسُلَنَا ۛ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿۷۰﴾
درواغجن کړو دا کتاب او هغه چی ولیږی مونږ دخپلو رسولانو سره نو ژر ده چی پوهه به سی ،

اِذِ الْاَغْلٰلُ فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلٰسِلُ ؕ يُسْحَبُوْنَ ﴿۷۱﴾ فِى الْحَمِيْمِ ۙ
هر کله چی طوقونه ولویږي د دوی په څټونو کی او ځنځیرونه هم راکشول کیږي به ، په ګرمواوبو کی

ثُمَّ فِى النَّارِ يُسْجَرُوْنَ ﴿۷۲﴾ ثُمَّ قِيْلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ
بیا به په اور کی دوی وروغورځول سی ، بیا به وویل سی دوی ته څه سول هغه کوم چی تاسی

تُشْرِكُوْنَ ﴿۷۳﴾ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قَالُوْا ضَلُّوْا عَنَّا بَلْ لَّمْ نَكُنْ نَّدْعُوْا
شریکان جوړول ، ما سوا دالله ﷻ څخه ، وبه وایی هغه زمونږ څخه ورك سول بلکه نه وو مونږ چی

مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا ؕ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۷۴﴾ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
بلل مو یو شی دمخکی څخه ، دارنګه بی لاری کوی الله کافران ، دا بدله ده ستاسی په

تَفْرَحُوْنَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُوْنَ ﴿۷۵﴾ اُدْخُلُوْٓا
هغه چی تاسی ورباندی خوشحاله واست په مځکه کی په ناحقه او دهغه چی تاسی تکبر پر کوی داخل سی

اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۷۶﴾
دروازو ته د دوږخ چی همیشه به په کی یاست نو څه بد دی ځای دتکبر کوونکو ،

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ
نو ته صبر کوه بیشکه وعده دالله حقه ده ، بیا که مونږ وښیو تا ته ځینی دهغه وعدی څخه

نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ﴿۷۷﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
چی د دوی سره یی کوو یا وفات کړو تا نو په هر حال مونږ ته به بیرته راځی ، اومونږ لیږلی دی

رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ

ډیر رسولان ستا څخه مخکې ځینې په هغو کې هغه دي چې مونږ یې تاته حالات بیان کړي دي او ځینې

لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ

هغه دي چې مونږ یې تاته حالات نه دي بیان کړي، او دیو رسول طاقت نشته چې راوړي یو نښانه

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ

مګر په اذن دخدای، نو هرکله چې راسي حکم دالله فیصله به وسي په حقه او په تاوان کې،

هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

به وسي هلته درواغجن خلق.

**تفسیر**: ایاتا (دَ) هغو خلګو (حالت) ونه لیدی کوم چې دَالله ﷻ په ایتونوکې جګړې راباسي (دَحق څخه) کمې خواته چې بیرته روان دي کومو خلګو چې داکتاب (یعني قرآن) درواغجن کی او هغه څه یې هم (درواغجن کړل) کوم چې مونږ خپلو پیغمبرانو ته ورکړي اولیږلي وه (په دې کې کتابونه احکام اومعجزې ټوله دا خل سول ځکه چې دعربو مشرکانو بل یو پیغمبر هم نه منی) نو دوی ته به اوس (یعني په قیامت کې چې نژدې دی) معلومه سي کله چې به طوقونه د دوی په څټونو کې وي او (په دغو طوقونو کې به) زنځیرونه (پیول سوي وي چې بل سر به یې دملائکو په لاسوکې وي او په دې زنځیرونو سره به) دوی راکشول کیږي چې ګرمو اوبو ته ورسول سي، بیابه دوی اورته وغورځول سي بیابه دهغوی څخه پوښتنه وسي چې هغه (معبودان) غیرالله چیرې ولاړل کوم چې تاسي (په خدایي کې) شریک ګرځول (یعني ستاسي مدد ولې نه کوي) هغوی به ووایي چې هغه خو ټول غائب سول بلکه (رښتني خبره خو دا ده چې) مونږ ددې څخه مخکې (په دنیاکې دکوموبتانوعبادت کوي، نواوس معلومه سوه چې) دهیچا عبادت مو هم نه دی کړی (یعني معلومه سوه چې هغوی محض لاشي وو، داسي خبره دَغلطي ظاهریدو په وخت کې کول کیږي، لکه یو سړي چې په تجارت کې خساره وکړي او دده څخه پوښتنه وسي چې ته دفلاني مال تجارت ولي کوي او هغه ووایي چې ماخو دَهیڅ شي هم تجارت نه کوي یعني کله چې ثمره یې حاصله نه سي نو داسي ګڼل کیږي چې ګویا دغه عمل دسره سوی نه دی، مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چې) الله ﷻ دغه دول کافران په غلطۍ کې مښلولي ساتي (چې دکوم شي دنستوالي اوغیر نافع کیدو به هلته هغوی په خپله اقرار کوي، نن دلته دهغوی په عبادت کې مشغول دي ارشاد به وسي چې) دا (سزا) ددې په بدله کې ده چې تاسي په دنیاکې ناحقه خوشحالي کوي او دهغه په بدله کې چې تاسي تکبرکوي (او ددې څخه مخکې به هغوی ته حکم وسي) چې دجهنم په دروازوکې ورننوځئ (او) همیشه په دې کې

اوسیږی نو دَ (ایتونو دالله ﷻ څخه دَ) تکبر کوونکو دپاره هغه بدځای داوسیدو دی (اوکله چی به دهغوی څخه داسی بدله واخستل سی) نوته (لږ) صبرکوه بیشکه دالله ﷻ وعده رښتنی ده ، بیا چی دکوم (عذاب مطلقًا) مونږ دهغوی سره وعده کوو (چی کفر موجب دَعذاب دی) په هغه کی څه لږ شان (عذاب) که مونږ تاته وښیو (یعنی ستا په ژوند کی په هغوی باندی نزول وسی) یا (دهغه دنزول څخه مخکی) مونږ تا وفات کړو (بیا برابره خبره ده که وروسته یی نزول وسی اوکه ونه سی) نو (دواړه احتمالونه دی یوشئ ضروری نه دی لیکن په هرحال اوهر احتمال باندی) زمونږ خوا ته د دوی راتلل دی (او دغه وخت به په یقین سره پردوی عذاب واقع سی) او (دا خبره هم یاده کړه اوتسلی حاصله کړه چی) مونږ ستا څخه مخکی ډیر پیغمبران لیږلی دی چی ځینی په کی هغه دی چی دهغو قصی مونږ تاته (اجمالاً یاتفصیلاً) بیان کړی دی اوځینی هغه دی دکومو چی مونږ تاته بیان نه دی کړی او (دومره امر خو په ټولو کی مشترک دی چی) دَیوه رسول څخه دا نه دی سوی چی یوه معجزه یی بغیر داذن دَالله ﷻ څخه ظاهره کړی وی (او دامت هر فرمائش یی پوره کړی وی نو ځینی په دی وجه هم د دوی تکذیب کوی ، دغه شان داخلک ستا تکذیب کوی نوته تسلی ساته اوصبر کوه) بیاچی څه وخت دالله ﷻ حکم (دَعذاب دنزول دپاره) راسی (برابره خبره ده که په دنیا کی وی یاپه اخرت کی، لکه داقول دالله ﷻ ، فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ الخ نو صحیح صحیح (عملی) فیصله به وسی اوپه دغه وخت به اهل باطل په خساره کی پاته سی.

**معلومات اومسئلي:** يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ : حمیم جوشیدلی ګرمی اوبه دی ، ددی آیت څخه دا معلومیږی چی دوږخیان به اول ګرمو اوبو ته ورواچول سی ، ددی څخه وروسته به جهنم ته ، او په ظاهره ددی څخه دا معلومیږی چی حمیم دجهنم څخه دباندی یوځای دی دسورة صٰفّٰت دایت ، ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ : څخه هم دا معلومیږی چی حمیم دجهنم څخه دباندی یو ځای دی ، دوږخیان به دهغه د اوبو چښلو دپاره راوستل سی بیابه جهنم ته ولاړ سی ، او دقرآن دَځینو ایتونو څخه معلومیږی چی حمیم هم په جهنم کی دی ، لکه ، هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ په دی کی وضاحت دی چی حمیم هم په جهنم کی دی.

په فکر کولو سره معلومیږی چی په دی دواړو خبرو کی څه تضاد اوتعارض نسته ، دجهنم به ډیری طبقی وی په کومو کی چی به په قسم قسم عذابونه وی ، په هغه کی یوه طبقه دحمیم هم کیدی سی ، کوم چی په وجه دممتاز کیدو اوجلاوالی ورته دجهنم څخه دباندی هم ویل کیږی اوچونکه دا هم یوه طبقه دجهنم ده ، په دی وجه دی ته په جهنم کی هم ویل کیږی ، ابن کثیر فرمایی چی دوږخیان به په زنځیرونو کی بند وی کله به یی راکش کړی حمیم ته به غورځول کیږی اوکله جحیم ته.

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا: یعنی جهنم ته چی ورسیږی مشرکان به ووایی چی هغه بتان اوشیطانان دکومو چی مونږ عبادت کوی نن غائب سول ، مراد دا دی چی زمونږ په نظر نه راځی که څه هم هغه به هم دجهنم په یو کونج کی پراته وی لکه چی دقرآن په نورو ایتونو کی ددغو په دوږخ کی کیدل ثابت دی ، إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ.

بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ، تَفْرَحُونَ دَفَرَحَ : څخه مشتق دی چی معنی یی ده خوشحاله اومسروره کیدل او تَمْرَحُوْنَ دَمَرَحَ څخه مشتق دی اومعنی یی ده لویی کول اوپه مال اودولت په فخر اوغرور کی اخته کیدل او دنورو په حقونو کی زیاتوب کول ، مَرَحَ خو مطلق مذموم اوحرام دی ، او فَرَحَ ، یعنی په خوښی کی دا تفصیل دی چی دَمال او دولت په نشه کی چی خدای هیرکی په ګناهونو کی لذت حاصلوی اوخوشحالیږی دا خو حرام او ناجائز دی او په دی آیت کی دافَرَحَ مراد دی ، لکه دقارون په قصه کی هم فَرَحَ په دی معنی کی راغلی دی ، لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ : یعنی ډیر مه خوشحالیږه الله ﷻ خوشحالیدونکی نه خوښوی ، او دوهمه درجه دَفَرَحَ دا ده چی ددنیا نعمتونه او راحتونه دالله ﷻ انعام وګڼی اوپه دی دخوشحالی اومسرت اظهار کوی ، دا جائز بلکه مستحب او مامور به ده ، دداسی فَرَحَ متعلق په قرآن کریم کی فرمایی ، فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا : یعنی په دی خوشحالیدل په کار دی په ذکر سوی آیت کی دَمَرَحَ سره څه قید نسته ، مطلقًا سبب دعذاب دی اودَفَرَحَ سره یی د ، بِغَيْرِ الْحَقِّ : قید ولګوی او ویی ښووله چی په ناحقو اوناجائزو لذتونو خوشحالیدل حرام اوپه حق اوجائزو نعمتونو په طور دشکر خوشحالیدل عبادت او ثواب دی .

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ الخ ددی آیت څخه معلومیږی چی نبی کریم ﷺ په خوشحالی سره ددی منتظروو چی کافرانو ته عذاب ورکول سی ، په دی وجه د دوی دتسلی دپاره په دی آیت کی دا فرمایی چی ته لږ صبر وکه ، الله ﷻ چی کومه وعده د دوی دپاره دعذاب کړی ده ، هغه به ضرور پوره کیږی ، برابره خبره ده که ستا په ژوند کی وی یاستا دوفات څخه وروسته ، دکافرانو دعذاب انتظار په ظاهره دشان رحمة للعٰلمين څخه منافی دی ، لیکن کله چی په سزا ورکولو سره مجرمانوته مقصد غیر مجرم مومنانو ته چی ظلم پرسوی وو ، تسلی ورکول وی نو مجرمانو ته سزا ورکول دشفقت او رحمت منافی نه ده ، یو مجرم ته سزا ورکول دهیچا په نزد هم درحمت څخه خلاف نه ګڼل کیږی .

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا

الله ﷻ هغه دی چا چی جوړ کړی دی تاسی دپاره حیوانان چی سپرلی کوی

مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا

په ځینو اوځینی خوری ، او تاسی دپاره په دی کی فائدی دی او چی ورسیږي په دوی باندی

حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ﴿۸۰﴾

سپاره څه کار ته چی ستاسی په زړه کی وی او په دی او په کښتیو باندی سپاره ګرځی .

وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ فَاَيَّ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿۸۱﴾ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا

اوښیی تاسی ته خپلی نښانی ، بیا دکومو کومو نښانو دالله ﷻ څخه انکار کوی ، آیا نه دی ګرځیدلی هغوی

فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ط

په ملك كې چې وويني چې څنګه سو انجام دهغو چې د دوی څخه مخکې وه

كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَى

دوی وه د دوی څخه زيات او په قوت کې سخت او په نښانوکې چې پرې ايښې يې دي په مځکه کې نو په کار ور نغلل

عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

هغوی لره کوم چې هغوی کول ، بيا چې کله ورسيدل هغوی ته رسولان دهغوی د ښکاره نښانو سره

فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ

نو مستي يې وکړه په هغه چې ورسره وو د علم څخه او را ولويدی پر هغوی هغه شي چې مسخری

يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَ

يې ور باندې کولې ، بيا هر کله چې وليدی هغوی عذاب زموږ وې ويل موږ ايمان را وړو پر الله يو باندې

كَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ

او پرېښوول موږ هغه شيان کوم چې موږ شريکول ، نو ونه سو چې په کار ورغلی وای دوی ته ايمان د دوی

لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ط سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ج وَ

څه وخت چې يې وليدی عذاب زموږ ، طريقه جوړه سوی ده د الله کومه چې را روانه ده دهغه په بندګانو کې

خَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ ع

او خراب سول هلته انکار کوونکي .

**لنډتفسير**: الله ﷻ هغه ذات دی کوم چې ستاسی دپاره حيوانان پيدا کړل چې په دغوکې په ځينو باندې سپرلی کوی او په دغوکې ځينې (داسی دی چې هغه) خوری هم او ستاسی دپاره په دغوکې نوری هم ډېری فائدې دي (چې د دغو وړی او وربېښته په کار درځي) او (په دې وجه يې پيدا کړل) چې تاسی پر هغوی (سپاره سی) خپل مطلب ته ورسيږئ کوم چې ستاسی په زړونوکې دی (لکه د چاسره دليدلو دپاره تلل د تجارت دپاره تلل وغيره وغيره) او (په سپريدو کې څه د دغو تخصيص نسته بلکه) په دغو (هم) او په کښتيو (هم) سپاره سپاره ګرځي او (د دې څخه علاوه) تاسی ته خپلې (د قدرت) نوری نښانې ښيي (چنانچې هر مصنوع د هغه د صنعت يوه نښانه ده) نو تاسی د الله ﷻ د کومو کومو نښانو څخه انکار کوی

(او دا خلګ چې وروسته ددليلونو دقائميدو د توحيد څخه منکره دي نو ايا دوی دشرک دوبال څخه خبر نه دي او) ايا دا خلګ په ملك کې نه دي ګرځيدلي اوليدلي يې نه دي چې کوم (مشترك) خلګ د دوی څخه مخکې تير سوي دي (ددي شرك په وجه) دهغوی څه انجام سو (حال دا دي چې) هغه خلګ د دوی څخه (په شمير کې هم) زيات وه او په قوت اونښانو کې (هم) کوم چې يې په مځکه کې پريښې دي (لکه ابادی وغيره يې) زياتي وې نو ددغو (دا ټوله) ګټه دهغوی هيڅ په کار ورنه غله (اوعذاب الهي څخه محفوظ نه سول) غرض دا چې کله چې دهغو پيغمبرانو هغوی ته ښکاره دليلونه راوړل نو هغه خلګ په خپل (هغه) علم (دمعاش) باندي ډير ناز کوونکي وه کوم چې هغوی ته حاصل وه (يعنی معاش يې مقصود وګڼی او په دي کې چې دوی ته کوم لياقت حاصل وو، په هغه خوشحاله سول او دبيا ژوندي کيدو انکار يې وکی، ددي طلب يې ليونتوب او ددي په انکار باندي دعذاب په وعدي پوري يې مسخري کولې) او (ددي په وبال کې) په هغوی هغه عذاب راغی په کوم پوري چې يې مسخري کولې، بيا کله چې هغوی زمونږ عذاب وليدی نو وي ويل (اوس) مونږ په يوه خدای ايمان راوړو اودهغو ټولو شيانو څخه مونږ منکره سو کوم چې مونږ دهغه سره شريکول نو دهغوی دا ايمان راوړل نفع مند نه سول کله چې هغوی زمونږ عذاب وليدی (ځکه چې دغه ايمان اضطراری دی اوبنده مکلف دی په ايمان اختياری) الله ﷻ خپل دامعمول مقرر کړی دی کوم چې دهغه په بندګانو کې دمخکې څخه راروان دی اودغه وخت (يعنی کله چې ايمان نفع مند نه سی) کافران په خساره کې پاته سول (پس دی مشرکانو ته هم په دی پوهيدل اوبيريدل په کار دی، د دوی دپاره به هم داسې کيږي، بيا به يې هيڅ تلافي ونه کړل سی)

**معلومات اومسئلې**: فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ: يعنی دی انجام ته فکر نه کوونکو منکرانو ته چې کله دالله ﷻ رسولانو واضح دليلونه دتوحيد اوايمان راوړل نو دغو خلګو خپل علم دانبياؤ عليهم السلام دراوړی علم څخه غوره اوحق وګڼی او دانبياء عليهم السلام دکلام ردول يې شروع کړل، دا علم په کوم چې کفار خوشحاله اومشغول وه او ددی په مقابله کې دانبياؤ علمونه يې ردول ياخو د دوی جهل مرکب وو چې ناحق اوباطل يې حق اوصحيح وګڼل، لکه ديونانی فلاسفرانو ډير علمونه دتحقيقات کوم چې دالهياتو متعلق دی، ددی نمونی دی، چې هيڅ دليل يې نسته، دغوته جهل مرکب خو ويل کيږي، دهغو نوم علم اينښول دعلم سپکاوی دی يابيا ددغو ددی علم څخه مراد ددنيا دتجارت صنعت وغيره علم دی په کوم کې چې دغه خلګ په واقع کې ماهران وه او قرآن کريم ددغو ددی علم ذکر دسورة روم په آيت کې داسې فرمايلی دی، يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (يعنی دغه خلګ ددنيا ظاهری ژوند او دی نفع حاصلول خو پيژنی اوپوهيږي په مګر داخرت څخه کوم ځای چې هميشه اوسيدل دی اوکوم ځای چې راحت اوتکليف دائمی دی، دهغه څخه بالکل جاهلان اوناخبره دی، په دی آيت کې هم که ددنيا دا ظاهر علم واخستل سی نو مطلب به دا وی چې دا خلګ چونکه دقيامت اواخرت څخه منکر او دهغه ځای دراحت او تکليف څخه غافل اونا خبره دی، په دی وجه په خپل دی ظاهری هنر خوشحاله او مشغوله دی دانبياؤ دعلمونو طرف ته توجه نه کوی (مظهری)

فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ: يعنی دعذاب مخ ته دراتلو څخه وروسته دا خلګ دايمان اقرار کوی مګر ددغه

وخت ایمان دالله ﷻ په نزد مقبول او معتبر نه دی ، په حدیث کی دی چی الله ﷻ دبنده توبه دهغه وخت
څخه مخکی قبلوی چی دروح ختو اوغرغره دمرگ مخ ته رانه سی ، داسمانی عذاب مخ ته دراتلو څخه
وروسته دچا توبه او ایمان نه قبلیږی .

اللهم انا نسئلك العفو والعافية والتوبة قبل الموت واليسر والمعافاة عند الموت والمغفرة والرحمة
بعد الموت ببركة ال حم وصلى الله تعالى على النبى الكريم .

تمت سورة المؤمن بحمد الله تعالى وعونه للثالث عشر من ربيع الاخر سـ ۱۳۹۲ ـه يوم السبت فلله
الحمد اوله واخره وظاهره وباطنه .

## ﴿ سورة حم السجدة ﴾

سُوْرَةُ حٰمٓ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ أَرْبَعٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة حٰمٓ سجده په مکه کی نازل سو په دی کی څلورپنځوس (۵۴) ایتونه او شپږ (۶) رکوع گانی دی .

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

حٰمٓ ۝١ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝٢ كِتٰبٌ فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ

نازل سوی دی دلوی مهربان رحم والا دطرف څخه ، یو کتاب دی چی په تفصیل سره دی دده ایتونه

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝٣ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا ۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ

قرآن دی په عربی ژبه دیو پوهه قوم دپاره ، او روی خوشخبری او بیره ، بیا منع ځینی کوی هغه ډیر خلق

فَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ ۝٤ وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ اِلَيْهِ

نو دوی نه اوری ، او وایی زمونږ زړونه په پردو کی دی دهغه څخه چی ته ورته مونږ بولی

وَفِيْٓ اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَّمِنْۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا

او زمونږ په غوږونو کی دروند والی دی او زمونږ او ستا په مینځ کی پرده ده نو ته خپل کار کوه مونږ به

عٰمِلُوْنَ ۝٥ قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ

خپل کار کوو ، ته هم ووایه زه هم بنده یم ستاسی په شان حکم راځی ماته چی په تاسی بندگی دیو حاکم

وَّاحِدٌ فَاسْتَقِيْمُوْٓا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوْهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۝٦

ده نو برابر او سیږی دهغه طرف ته او دهغه څخه بخښنه غواړی او خرابی ده مشرکانو لره ،

الَّذِيْنَ لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ۝۷ اِنَّ

کوم چی نه ورکوی زکوٰة او دوی دآخرت څخه منکر دی ، البته

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ۝۸ ع

کوم خلق چی ایمان را وړی اونیك عملونه کوی هغوی ته ثواب ورکول کیږي چی بند یږي نه .

**لنډتفسیر** : حٰمٓ (ددی معنی الله ﷻ ته معلومه ده) داکلام درحمٰن او رحیم څخه نازلیږی دا (کلام) یو کتاب دی چی ایتونه یی صفا صفا بیان سوی دی یعنی داسی قرآن دی کوم چی په عربی (ژبه کی) دیٓ (ددی دپاره چی کوم خلگ بلاواسطه ددی مخاطب دی یعنی عرب خلگ ، هغوی په اسانی سره په دی باندی پوه سی او) دداسی خلگو دپاره (نفع مند) دی کوم چی هوښیار دی (یعنی که څه هم مکلف اومخاطب دَاحکامو ټول دی مگر نفع ورڅخه هغه خلگ اخلی کوم چی پوه لری ، قرآن داسی خلگو ته) خوشخبری ورکوونکی دی او (دنه دمنونکو دپاره) بیرونکی دی پس (ددی تقاضا دا وه چی ټولو ایمان په راوړی وای مگر) اکثرو خلگو (ددی څخه) مخ واړوی بیایی اوری نه او (کله چی یی ته ورته اوروی نو) هغه خلگ وایی چی دکومی خبری طرف ته ، ته موږ بولی زموږ زړونه دهغه څخه په پردوکی دی (یعنی ستاپه خبره موږ نه پوهیږو) او زموږ په غوږونوکی دروندوالی (ایښوول سوی دی) دی اوزموږ اوستا په مینځ کی یوه پرده ده پس ته خپل کارکوه موږ خپل کارکوو (یعنی زموږ څخه دقبلیدو امیدمه ساته موږ خپل طریقه کارنه پریږدو) ته ورته ووایه چی (تاسی پرایمان مجبوره کول خو زمادوس خبره نه ده څکه چی) زه خوستاسی په شان بشر یم (خدای نه یم چی په زړونو تصرف کولی سم البته الله ﷻ ماته دا امتیاز راکړی دی چی) په ما دا وحی نازلیږی چی ستاسی معبود یو دی (اوداوحی داسی ده چی هرسړی فکر وکی نو ددی په حقوالی اومعقولوالی باندی پوهیدی سی اوکله چی زما نبوت اووحی په معجزو سره ثابت سو نو زماخبره په هرحال منل پرټولو باندی فرض دی ستاسی دنه قبلولو څه وجه نسته ضروری یی قبوله کړی) هغه (معبود برحق) ته سیده سی (یعنی دهغه څخه ماسوا دبل چا عبادت طرف ته توجه مه کوی) اودهغه څخه معافی غواړی (یعنی دتیرو عملونو دشرك څخه توبه وکاږی اوذخپلو خطاگانو معافی غواړی) او دداسی مشرکانو دپاره لویه خرابی ده کوم چی (دنبوت ددلیلونو لیدو اودَتوحید ددلیلونو اوریدو باوجود خپله باطله طریقه نه پریږدی او) زکوٰة نه ورکوی اوهغه داخرت څخه انکار کوی (ددغو برخلاف) کوم خلگ چی ایمان راوړی اونیك کارونه وکی دهغوی دپاره (په اخرت کی) داسی اجر دی کوم چی (هیڅکله) موقوف کیدونکی نه دی .

**معلومات اومسئلي** : دا اووه سورتونه کوم چی دحٰمٓ څخه شروع سوی دی کومو ته چی الِ حٰم یاحوامیم وایی ، د دوی په مینځ کی دفرق دپاره د دوی سره په نوم کی څه نور الفاظ هم شاملولی سی ، مثلا دسورة مومن حٰم ته حٰم المؤمن او ددی سورة حٰم ته حٰم السجده یاحٰم فصلت (هم ویل کیږی ددی سورة دا دواړه نومونه معروف دی حٰمٓ فصلت او حٰم السجدة .

ددې سورة اولنی مخاطب دعربو قریش دی دکومو په مخکی چی داقرآن نازل سو او د دوی په ژبه نازل سو دوی دقرآن اعجاز ولیدی بیایی دنبی کریم ﷺ بی شمیره معجزی ولیدی ، ددی باوجود یی دقرآن څخه منع وکړه اوپه پوهیدل څه چی اوریدل یی هم خوښ نه کړل او دنبی کریم ﷺ دمشفقانه نصیحتونو په جواب کی یی بالاخر دا وویل چی ستا خبری نه زموږ په فکرکی راځی نه زموږ زړه دا قبلوی نه زموږ غوږونه ددی اوریدو ته تیار دی ، زموږ اوستا په مینځ کی غبرګی پردی حایلی دی بس ته خپل کارکوه او موږ په خپل حال پریږده ، دا مطلب دی ددی سورة دابتدایی پنځو ایتونو ، په دی ایتونو کی الله ﷻ په خصوصیت سره قریشو ته ددی اظهار وفرمایی چی قرآن یی په عربی ژبه کی ستاسی دخاطره نازل کی چی تاسی ته ددې دمضامینو په پوهیدو کی مشکل نه وی ، ددی سره دقرآن کریم دری صفتونه وښوول سول اول داچی فُصِّلَتْ اٰیٰتُهٗ فصلت دتفصیل څخه ماخوذ دی چی اصل معنٰی یی مضامین جلاجلا ممتاز کول دی ، مراد ددی څخه په ډاګه په وضاحت سره بیانول دی برابره خبره ده که هغه په مختلفو فصلونو کی وی اوکه په یوځای دقرآن کریم په ایتونوکی ، احکام ، قصص، عقائد، داهلِ باطلو رد وغیره مختلف مضامین جلا جلا هم بیان سوی دی اوهر یو مضمون یی په مثالونو سره واضح کړی دی ، دوهم او دریم صفت یی دقرآن کریم دا ښوولی دی چی هغه بشیر اونذیر دی یعنی خپلو منونکو ته ددائمی راحتونو خوشخبری اونه منونکو ته دآبدی عذاب بیره ورکوی .

او ددی ټولو صفتونو دبیانولو څخه وروسته فرمایی ، لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ : یعنی دقرآن ایتونه په عربی کی کیدل ، واضح اوصفا کیدل اوپه خوشخبری او بیره مشتمل کیدل دا ټول داسی خلکو لره نفع ورکولی سی کوم چی دفکر کولو اوپوهیدو اراده هم وکی ، دَيَعْلَمُوْنَ دلفظ څخه دلته دا دفکر کولو اوپوهیدو صلاحیت مراد دی ، په دی وجه په لنډتفسیرکی ددی ترجمه په دانشمند سره سوي ده مګر عربو اوقریشو ددی ټولو خبرو باوجود ددی څخه منع وکړه اوپوهیدل خو څه کوی چی اوریدل یی هم برداشت نه کړل چی ذکر یی په دی آیت کی ، فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ : سره سوی دی .

**( دنبي کريم ﷺ په مخکي دمکي دکفارو دطرف څخه يو پيش کش )**

دقریشو کافران چی ددی سورة بلاواسطه مخاطب دی ، هغوی دقرآن دنزول څخه وروسته په ابتداء داسلام کی په زور اوقوت سره داسلام دتحریك دماتولو اونبی کریم ﷺ اوپه ده ایمان راوړونکو ته قسم قسم تکلیفونه رسول او د دوی دبیرولو ډیر کوششونه یی وکړل ، لیکن اسلام په مخ زیاتیدی اوقوت یی نیوی اول دعمر بن خطاب ﷺ په شان قوی اوبهادر په اسلام کی داخل سو ، بیا حضرت حمزه ﷺ کوم چی دقریشو منل سوی سردار وو هغه مسلمان سو ، نواوس دمکی قریشو دبیرولو لار پریښوله او دترغیب اولالچ په ذریعه یی داسلام دلاری بندولو تدبیرونه سوچ کول شروع کړل ، ددی سلسلی یوه واقعه ده کومه چی حافظ ابن کثیردمسند بزار، ابویعلی اوبغوی په روایتونو سره نقل کړي ده ، په دی ټولو روایتونوکی لږ لږ فرق دی ابن کثیرپه دی کی دَبغوی روایت دټولو څخه زیات اشبه او اقرب مقرر کړی دی اوددی ټولو څخه وروسته یی دمحمد بن اسحٰق دکتاب السیرة څخه داواقعه نقل کړي ده په دی ټولو روایتونوباندی یی دی ته ترجیح ورکړي ده په دی وجه داقصه دلته دابن اسحٰق دروایت مطابق نقل کیږي

محمد بن اسحٰق بیان کړی دی چی محمدبن کعب قرظی وایی چی ماته دارِوایت رسیدلی دی چی عتبه بن ربیعه کوم چی دقریشو لوی سردار منل سوی وو ، یوه ورځ دقریشو دیوی ډلی سره په مسجد حرام کی ناست وو ، بل طرف ته نبی کریم ﷺ دجمات په یو کونج کی یوازی ناست وو ، عتبه خپل قوم ته وویل چی که دستاسی خلګو رایه وی نو زه به دمحمد ﷺ سره خبری وکړم اوده ته به دَترغیب څه شیان پیش کړم ، که هغه په هغه کی څه قبول کړی نومونږ به هغه شیان ده ته ورکو چی هغه زمونږ ددین اومذهب خلاف تبلیغ کول پرېږدی دا دهغه وخت واقعه ده کله چی حضرت حمزه ؓ مسلمان سوی وو او دمسلمانانو طاقت ورځ په ورځ زیاتیدی ، عتبه ته ټول قوم په یوه ژبه وویل چی ای ابو الولید «دا دده کنیت دی» ضرور داسی وکړه چی دده سره خبری وکی .

عتبه دخپل ځای څخه پورته سو او دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او دا خبری شروع سوی چی ای زماورور، ! تاته معلومه ده چی زمونږ په قوم قریش کی تاته یو لوړ مقام اولوی نسب اوشرافت حاصل دی ستاخاندان دیر زیات دی اوزمونږ دټولو په نزدمحترم اومکرم دی مګرتاقوم په یولوی مشکل کی مبتلولی دی ، ته دیو داسی دعوت سره راغلی یی کوم چی زمونږ په ډله کی تفرقه وغورځوله ، دوی دی بی وقوفه جوړ کړل ، د دوی په معبودانو او دین دی عیب ولګوی او د دوی کوم پلرونه اونیکه ګان چی تیر سوی دی هغه دی کافران مقرر کړل ، په دی وجه ته زما خبره واوره ، زه تاته څو شیان پیش کوم چی ته په دی کی څه خوښ کړی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل ، ای ابو الولیده ! وایه څه چی ته وویل غواړی زه به یی اورم .

عتبه ابو الولید وویل چی ای ورارہ ! تاچی کوم تحریك چلولی دی که په دی سره ستا مقصد مال جمع کول وی نو مونږ وعده کوو چی ستا دپاره به دومره مال جمع کو چی ته به په ټول قوم کی زیات مالدار سی اوکه مقصد دی اقتدار اوحکومت وی نو مونږ به تادټولو قریشو سردار تسلیم کړو اوستا دَحکم څخه بغیر به هیڅ کار نه کوو اوکه ته بادشاهی غواړی نو مونږ تاخپل بادشاه تسلیموو اوکه صورت داسی وی چی تاته یو څوك پیری یا شیطان راځی چی تاپه دی کارونو مجبوره کوی اوته دهغه ددفع کولو څخه عاجزه یی ، نو مونږ به ستا دپاره داسی علاج کوونکی راوغواړو چی تابه ددی تکلیف څخه خلاص کړی ، ددی دپاره به مونږ خپل مالونه خرڅ کړو ، څکه چی مونږ پوهیږو چی څینی وخت یو پیری په انسان غالب سی چی علاج یی کیدی سی ، عتبه دا اوږد تقریر کوی اونبی کریم ﷺ اوریدی .

ددی څخه وروسته یی وفرمایل چی ابوالولید! تاخپله خبره پوره کړه؟ هغه وویل چی هو! دوی ﷺ وفرمایل چی اوس زما خبره واوره ، عتبه وویل چی بیشکه زه یی اورم .

نبی کریم ﷺ دخپل طرف څخه دځه جواب ورکولو په ځای ددی سورت فصلت تلاوت شروع کی .

بِسْمِ اللهِ الرحمن الرحیم : حٰمٓ (١) تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٢) كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٣) دبزار اوبغوی په روایت کی دی چی کله دوی داسورت وایه اودی آیت ته ورسیدی ، فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ: نو عتبه دده په خُله مبارکه لاس کیښودی اودخپل نسب اورشتی قسم یی ورکی چی په دوی رحم وکی مخ ته نورهیڅ مه وایاست او دابن اسحق په روایت کی دی چی کله نبی کریم ﷺ ددی آیت ویل شروع کړل نو عتبه په خاموشی سره اوریدل اوپه خپلولاسونو یی شاته تکیه لګولی وه چی په غورسره یی

واوري تردي چي نبي کريم ﷺ ددي سورة دسجدي آيت ته ورسيدي اوسجده يي وکړه بيايي عتبه ته وفرمايل ای ابو الوليد تا واوريدل ؛ څه چي دي واوريدل ، اوس ستا اختيار دي چي څه دي خوښه وي هغه کړه، عتبه د دوی دمجلس څخه ولاړ سو خپل مجلس ته ولاړي ، نو هغو خلګو دليري څخه عتبه ته وکتل او په خپل مينځ کي يي وويل چي په خدای قسم دی دابو الوليد مخ بدل سوی دی ، اوس دده هغه مخ نه دی په کوم چي ددی ځای څخه تللی وو کله چي عتبه خپل مجلس ته ورسيدی نوخلګو پوښتنه ځيني وکړه، وايه ابو الوليده څه خبره دي راوړه؟ عتبه ابو الوليد وويل چي زما خبر دا دی چي .

أَنِّي قَدْ سَمِعْتُ قَوْلاً وَاللهِ مَا سَمِعْتُ مِثْلَهُ قَطُّ وَاللهِ مَا هُوَ بِالسِّحْرِ وَلاَ بِالشِّعْرِ وَلاَ بِالْكَهَانَةِ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ أَطِيْعُونِي وَاجْعَلُوْهَا لِي خَلُّوْا بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ مَا هُوَ فِيْهِ فَاعْتَزِلُوْهُ فَوَاللهِ لَيَكُوْنَنَّ لِقَوْلِهِ الَّذِي سَمِعْتُ نَبَأٌ فَإِنْ تُصِبْهُ الْعَرَبُ فَقَدْ كُفِيْتُمُوْهُ بِغَيْرِكُمْ وَإِنْ يُظْهَرْ عَلَى الْعَرَبِ فَمُلْكُهُ مُلْكُكُمْ وَعِزُّهُ عِزُّكُمْ وَكُنْتُمْ أَسْعَدَ النَّاسِ بِهِ (ابن کثير ص ۹۱ ج ۴)

ما داسی کلام واوريدی چي په خدای قسم دی ددی څخه مخکي مي هيڅکله داسي کلام نه وو اوريدلی په خدای قسم دی داخونه دجادو کلام دی ، نه دشعر يادکاهنانو کلام دی (کوم چي هغوی دشيطانانو څخه حاصلوی) ای زماقومه دقريش! تاسي زما خبره ومنی او دده معامله ماته حواله کړی زما رايه دا ده چي تاسي خلګ دده دمقابلي او ازار څخه منع سی اودی خپل کارته پريږدی ځکه چي دده ددی کلام ضرور يو خاص شان کيدونکی دی تاسي اوس انتظار کوی دباقي عربو خلګو معاملی ته ګوری که دقريشو څخه علاوه دباقي عربو خلګو ده لره شکست ورکی نو ستاسي مطلب بغير ستاسي دځه کوشش څخه حاصل سو ، اوکه دی په عربو غالب راغی نو دده حکومت به ستاسي حکومت وی ، دده په عزت سره به ستاسي عزت وی اوهغه وخت به بيا تاسي دده په کاميابی کی شريك ياست .

دده ملګرو قريشو چي کله دده داکلام واوريدی نو وي ويل چي ای ابوالوليد !پرتاخومحمد ﷺ په خپله ژبه جادو کړی،عتبه وويل چي زمارايه خودادده داځه چي مي وويل مخ ته ستاسي اختياردی څه چي غواړی کوی

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ : دلته دقريشو دکفارو دری خبری نقل سوی اول دا چي ستا دکلام څخه پرزړونو پرده راغلی ده ستا په خبره مونږ نه پوهيږو ، دوهمه دا چي ستادکلام څخه زمونږ غوږونه کاڼه دی ، دريمه دا چي زمونږ اوستاپه مينځ کی پردی دی ، په قرآن کی يی دا قول په طور دمذمت نقل کړی دی چي په دی سره د دوی خبره غلطه معلوميږی ، مګر بل ځای په خپله قرآن د دوی داسي حال بيان کړی دی ، دسورة انعام په آيت کی دی ، وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا : او ددی په مثل په سورة بنی اسرائيل اوسورة کهف کی دی .

ددی جواب دا دی چي دکفارو ددی وينا څخه مطلب دا وو چي مونږ خو مجبوره اومعذور يو چي زمونږ په زړونو پردی اوپه غوږونو کی مو بارونه اوپه مينځ کی پردی دی نومونږ ځنګه ستاخبره واورو او ومنو ګويا خپل ځان يی مجبور ثابتوی اوقرآن چي کوم د دوی داسي حال بيان کی ، په دی کی يی دوی مجبوره نه دی ګرځولی ، بلکه ددی مطلب دا دی چي په دوی کی دالله ﷻ دايتونو داوريدو اوپه دی دپوهيدو صلاحيت وو ، مګر کله چي هغوی دغه ته غوږونه کښي نه ښوول اودپوهيدو اراده يی هم ونه

کړه نو دسزا په طور په دوی غفلت او جهالت مسلط سو، مګر هغه هم په دی درجه کی نه دی چی ګونډی ددی خلګو څخه اختیار سلب سو بلکه اوس هم که اراده وکړی نو بیا به ورته داوریدو او پوهیدو صلاحیت بیرته راسی (بیان القرآن)

**( دمنکرانو دانکار او مسخرو پیغمبرانه جواب )**

کفارو چی کوم په خپلو زړونو دپردو او په غوږونو کی دبارو اقرار وکی دا خو ظاهره ده، ددی څخه مراد دا نه وو چی په دوی کی عقل نسته یا کاڼه دی، بلکه یو قسم ټوکی او مسخری وی، مګر ددی ظالمانه جرأت او مسخرو چی کوم جواب نبی کریم ﷺ ته تلقین سو هغه دا وو چی دهغوی په مقابله کی څه سخته خبره ونه کړی بلکه دخپل تواضع اظهار وکی چی زه خدای نه یم چی دهر کار مالك او مختار یم بلکه ستاسی په شان یو انسان یم، فرق صرف ددی دی چی ماته زما رب وحی وکړه او هدایت یی راته وکی، ددی دتائید دپاره یی معجزی راکړی چی ددی اثر داکیدل په کار وو چی تاسی ټولو په ما ایمان راوړی وای، او اوس هم زه تاسی ته دا وصیت کوم چی خپل مخ په عبادت او طاعت کی صرف دیو الله طرف ته کړی او دتیرو ګناهونو څخه توبه وکاږی.

دخطاب په آخر کی یی دقرآن دخوشخبریو او بیرولو دواړه اړخونه دوی ته مخ ته کړل چی دمشرکانو دپاره لویه خرابی ده او دمومنانو دپاره دائمی ثواب دی، په دی کی یی دمشرکانو دخرابی بیانولو په ضمن کی ددی وجه دا ذکر کړی ده چی لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ: یعنی دا خلګ زکوٰة نه ورکوی په دی کی څو سوالونه پیدا کیږی، اول خو دا چی دا ایت مکی دی او دزکوٰة فرضیت په مدینه منوره کی نازل سو نو دفرض کیدو څخه مخکی په دوی دزکوٰة نه ورکولو الزام څنګه صحیح سو؟

ددی جواب خو ابن کثیر داورکړی دی چی اصل زکوٰة خو په ابتداء داسلام کی دلمونځ سره فرض سوی وو چی ذکر یی دسورة مزمل په آیت کی راغلی دی، مګر ددی دنصابونو تفصیلات او دوصولولو انتظام په مدینه طیبه کی سوی دی، په دی وجه دا نه سی ویل کیدی چی په مکه کی زکوٰة فرض نه وو.

**( ایا کفار دعملونو په فروعو مکلف او مخاطب دی او که نه ؟ )**

دوهم اشکال دادی چی کفار ددیرو فقهاؤ په نزد مخاطب په فروعو سره نه دی یعنی دلمانځه، روژی، حج، زکوٰة احکام په دوی نه عائد کیږی پر دوی عائد حکم خو دادی چی هغوی اول ایمان قبول کی دایمان څخه وروسته دافرائض عائد کیږی نو کله چی پر دوی فرض زکوٰة عائد نه وو نو په ترک یی عتاب څنګه راغی؟

جواب دا دی چی دډیرو فقهاؤ امامانو په نزد کفار هم مخاطب بالفروع دی، ددی په اعتبار سره خو دا اشکال نه پاته کیږی او کوم خلګ چی کفار مخاطب بالفروع نه منی هغوی ویلی سی چی په دی کی پر ترك دزکوٰة اصل مذمت نسته، بلکه دهغوی ترك دزکوٰة چونکی دکفر په بناوو او ترك دزکوٰة ددی نښانه وه، په دی وجه هغوی ته دعتاب کولو مطلب دا سو چی که تاسی مومنان واست نو دزکوٰة پابندی به مو کوله، ستاسی قصور ایمان نه راوړل دی (بیان القرآن)

او دکفارو په فروعو دمخاطب کیدو یا نه کیدو تحقیق داحقر په کتاب احکام القرآن حزب خامس کی دی کوم چی په عربی ژبه کی شائع سوی دی.

دریم سوال دلته دا کیدی سی چی داسلام په احکامو کی دټولو څخه مخکی خولمونځ دی ، دهغه ذکروند سو ، دزکوٰة په خصوصیت سره په ذکر کولو کی څه حکمت دی؟ ددی جواب قرطبی وغیره دا ورکړی دی چی دعربو قریش مالدارخلک وه اوصدقه اوخیرات دغریبانو امداد د دوی خاص وصف وو ، مگر کوم خلک چی به مسلمانیدل هغو خلگو به هغوی دغه ډول دخاندانی اومعاشرتی امداد څخه هم محرومه کول او د دوی مذمت کول مقصود دی ، په دی وجه دزکوٰة یی په خصوصیت سره ذکر وکی . واللّٰه اعلم

لَهُمۡ اَجۡرٌ غَيۡرُ مَمۡنُوۡنٍ : دَمَمۡنُوۡن لفظ معنٰی مقطوع ده ، مراد دا دی چی دایمان اوعمل صالح پابندو خلگو ته په اخرت کی کوم اجر ورکول کیږی هغه به دائمی غیرمنقطع وی اوځینو مفسرینو ددی دا مطلب مقرر کړی دی چی مومن دکوم نیك عمل عادی وی که په څه ناجوړی یاسفر یابل عذر سره څه وخت دغه عمل ترك هم سی خو هم ددغه عمل اجر نه سی بندولی ، بلکه اللّٰه ﷻ ملائکو ته حکم ورکوی چی زمابنده کوم عمل دخپلی تندرستی اوفرصت په ورځو کی په پابندی سره کوی ، ددی عذرپه حالت کی هم دغه عملونه بغیر دکولو څخه دده په عملنامه کی لیکی ، ددی مضمون حدیثونه په صحیح بخاری کی دحضرت ابو موسٰی اشعری ؓ څخه اوپه شرح السنة دبغوی کی دحضرت ابن عمرؓ اوانس ؓ څخه اورزین دحضرت عبداللّٰه ابن مسعودؓ څخه روایت کړی دی . (مظهری)

قُلۡ اَئِنَّكُمۡ لَتَكۡفُرُوۡنَ بِالَّذِىۡ خَلَقَ الۡاَرۡضَ فِىۡ يَوۡمَيۡنِ وَتَجۡعَلُوۡنَ

ته ووایه آیاتاسی منکر یاست دهغه څخه چا چی جوړه کړی ده مځکه په دوو ورځو کی اوبرابروی

لَهٗۤ اَنۡدَادًا ؕ ذٰلِكَ رَبُّ الۡعٰلَمِيۡنَ ۝۹ وَجَعَلَ فِيۡهَا رَوَاسِىَ مِنۡ

دهغه سره نور ، هغه دی رب دمخلوقاتو ، اوجوړ یی کړل په دی کی درانه غرونه

فَوۡقِهَا وَبٰرَكَ فِيۡهَا وَقَدَّرَ فِيۡهَاۤ اَقۡوَاتَهَا فِىۡۤ اَرۡبَعَةِ اَيَّامٍ ؕ سَوَآءً

سربیره او برکت یی کښیښووی په دی کی اوپه اندازه یی کړل په دی کی خوراکونه ددی په څلورو ورځو کی

لِّلسَّآئِلِيۡنَ ۝۱۰ ثُمَّ اسۡتَوٰۤى اِلَى السَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ

پوره سو پوښتنه کوونکو لره ، بیا وختی اسمان ته او هغه دود وو بیا یی وویل ده ته

لِلۡاَرۡضِ ائۡتِيَا طَوۡعًا اَوۡ كَرۡهًا ؕ قَالَتَاۤ اَتَيۡنَا طَآئِعِيۡنَ ۝۱۱ فَقَضٰهُنَّ

او مځکی ته راسی تاسی دواړه په خوښی یا په زور ، هغو وویل مونږ راغلو په خوښی سره ، بیا یی کړل هغه

سَبۡعَ سَمٰوٰتٍ فِىۡ يَوۡمَيۡنِ وَاَوۡحٰى فِىۡ كُلِّ سَمَآءٍ اَمۡرَهَا ؕ وَزَيَّنَّا

اووه اسمانونه په دوو ورځو کی او نازل یی کی په هر یوه اسمان کی حکم دهغه اوښائسته

السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ۖ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

کړه مونږ دټولو څخه نژدې اسمان په څراغونو سره اومحفوظ مو کې دا اندازه ده سوې دزبردست خبردار.

تفسير : ته (دې خلګو ته) ووايه چې ايا تاسې خلګ دداسې خداې څخه انکار کوې کوم چې مځکه (سره ددې دومره فراخۍ) په دوو ورځو (مقدار وخت) کې پيدا کړه اوتاسې هغه ته شريکان نيسئ هم دا (خداې دکوم چې قدرت معلوم سو) دټول جهان رب دئ اوده په مځکې لوړغرونه جوړکړل اوپه دغه (مځکه) کې يې دفائدې شيان کښېښوول (لکه بوټي اوحيوانات وغيره) اوپه هغه (مځکه) کې يې ددې (دأوسېدونکو) خوراکونه تجويز کړل (لکه چې ليدل کيږي چې دهرې حصې دمځکې داوسېدونکو مناسب جلاجلا خوراکونه دې يعني په مځکه يې هرقسم غلې ميوې پيدا کړې يوځاې يوڅنګه اوبل ځاې بل څنګه چې سلسله يې برابره جارې ده داټول) په څلورو ورځو کې (وسوه ، په دوو ورځو کې مځکه په دوو ورځو کې غرونه وغيره کوم چې په شمېر کې) پوره دې دپوښتنې کوونکو دپاره (يعنې دهغو خلګو دپاره کوموچې دکائناتو دپيدائش دکيفيت اوکميت متعلق ستاڅخه پوښتنه کړې وه لکه چې په در المنثورکې دې) بيا (چې دا هرڅه يې پيدا کړل) دآسمان (دجوړولو) طرف ته متوجه سو اوهغه دغه وخت دود غوندې وو (يعنې دآسمان ماده کومه چې دمځکې دمادې څخه وروسته دمځکې دموجوده صورت څخه مخکې جوړه سوې وه هغه د دود په شکل کې وه) نو هغه ته اومځکې ته يې وفرمايل چې تاسې دواړه (په زما اطاعت طرف ته ضرور راځئ اوس تاسې ته اختيار دئ چې) په خوشحالۍ سره راځئ اوکه په زور سره (مطلب دا دئ چې زمونږ تقديرې احکام چې په تاسې دواړوکې به جارې کيږي ، دهغو جارې کيدل خو تاسې ته درکول سوي دي ، دهغه په اعتبار سره دا هم کيدې سي چې تاسې زمونږ تقديرې احکام په خپله خوشحالۍ سره قبول کړې ياورڅخه په زړه سره ناراضه سئ اوهغه په زبردستۍ سره په تاسې کې نافذ سي ، لکه دانسان دپاره چې دمرضونو اومرګ معامله ده ، چې دهغه کيدل خوتقديرې کار دئ کوم چې انسان نه سي واپس کولئ ، مګرڅوک هوښيار دا په رضا اوخوشحالۍ سره قبلوې او دصبر اوشکرفائدې حاصلوې ، څوک ناراض اوناخوښه وي اوپه غم او ويلې کيدو سره مرې نو اوس تاسې وګورئ چې زمونږ په دې احکامو باندې راضي کيږئ اوکه بد يې ګڼئ اومراد ددې تقديرې احکامو څخه کوم چې په آسمان اومځکه کې جارې کيدونکې وو دا دئ چې آسمان اوس لاصرف ماده د دود په شکل کې وه ، ددې داوو آسمانونو په صورت کې جوړيدل تقديرې حکم وو ، اومځکه که څه هم جوړه وه ، مګر په دې کې هم په زرګونو انقلابونه او بدلونونه ترقيامته پورې چليدونکې وه) دواړو عرض وکې چې مونږ په خوشحالۍ سره (ددې احکامو دپاره) حاضر يو نو په دوو ورځو کې ددې اوو آسمانونه جوړ سول او (چونکې اووه آسمانونه په ملايکو سره اباد اومعموره سوي وو ، په دې وجه) په هر آسمان کې يې دهغه مناسب خپل حکم (ملائکوته) ولېږئ (يعنې دکومو ملائکو څخه چې کوم کاراخستل وو ، هغه يې ورته وښووې) اومونږ دا نژدې والا آسمان ته په ستورو سره ښائست ورکې او (دشيطانانو دآسماني خبرونو دغلا کولوڅخه دمنع کولودپاره مو) دهغه حفاظت وکې، داتجويز دئ د (خداې)

زبردست په هرڅه باندي دخبردار دطرف څخه.

**معلومات اومسئلي** : په دي ایتونو کی اصل مقصود دتوحید څخه منکرو مشرکانو ته د دوی په کفر او شرك باندي په یوبلیغ اندازکی خبردارکول دي چي په دي کی دالله ﷻ دپیدا کولو صفت او دآسمان اومځکی عظیم مخلوقات پربی شمیره حکمتونو مبنی دپیدا کولو تفصیل ورکړی دی او دوی ته په طور دزجر خطاب سوی دی ، چی ایاتاسی داسی بی عقله یاست چی دداسی عظیم خالق اوقادر سره نور په خدایی کی شریکوی دا قسم تنبیه او تفصیل دسورة بقره په دریمه رکوع کی راغلی دی.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٢٨) هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٢٩)

دسورة بقره په ایتونو کی دپیدا کولو دورځو تعین او تفصیل ذکر نه دی دسورة فصلت په دی ذکر سور ایتونو کی ددی هم ذکر دی.

**( دآسمان اومځکي په پیدائش کي ترتیب او دورځو په تخلیق یعني پیدا کولو کي تعین )**

(په بیان القرآن کی حضرت سیدی حکیم الامت قدس سره فرمایی چی هسی خو دمځکی اوآسمان دپیدائش ذکر لنډ اوپه تفصیل سره په قرآن کریم کی په سوونو ځایه راغلی دی ، مګرپه دغو کی دترتیب بیان چی اول څه جوړ سوه ، وروسته څه جوړ سوه ، دا غالبًا صرف په درو ایتونوکی راغلی دی یو دا ایت دحٰم السجدة او دوهم دسورة بقره ذکرسوی آیت اودریم دسورة نازعات دا آیتونه ، أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا ° رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ° وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ° وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ° أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ° وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا . اوپه سرسری نظر سره په دی ټولو مضامینوکی څه اختلاف غوندی هم معلومیږی ، ځکه چی دسورة بقره اوسورة حٰم السجده دایتونو څخه دمځکی پیدائش دآسمان څخه مخکی معلومیږی اودسورة نازعات دایت څخه ددی برعکس په ظاهره دمځکی پیدائش دآسمان څخه وروسته معلومیږی حضرت رحمه الله فرمایی چی په ټولو آیتونوکی په غور کولو سره زما په خیال کی خودا راځی ، چی داسی وویل سی چی اول دمځکی ماده جوړه سوه اواوس لا ددی دا موجوده هیئت نه وو جوړسوی چی په دی حالت کی دآسمان ماده جوړه سوه کومه چی ددود په شکل کی وه ددی څخه وروسته مځکه په موجوده هیئت باندی غوړول سوي ده ، بیا په دی غرونه اودرختی وغیره پیدا سوی ، بیا دآسمان دمادی څخه چی ددود په شکل سیّاله وه ، اووه آسمانونه جوړسول ، امید دی چی ټول ایتونه په دی تقریر بندی منطبق سي ، مخ ته دحقیقت دحال څخه الله ﷻ ښه خبر دی (بیان القرآن ، سورة بقره رکوع ٣)

په صحیح بخاری کی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه تردی آیت لاندی څو سوالونه اوجوابونه ذکردی په هغه کی ددی آیت چی کومه تشریح حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی هغه تقریبًا دا ده کومه چی حضرت دایتونو دتطبیق دپاره بیان کړي ده ، ددغه الفاظ کوم چی ابن کثیر رحمه الله ددی آیت لاندی نقل کړی دی دا دی.

وخلق الارض فی یومین ثم خلق السمآء ثم استوی الی السمآء فسوهن فی یومین اخرین ثم دحی الارض ودحیها ان اخرج منها المآء والمرعٰی وخلق الجبال والرمال والجماد والآکام وما بینهما فی یومین اخرین فذلك قوله تعالی دحٰها .

او حافظ ابن کثیر رحمه الله په حواله د ابن جریر رحمه الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د ایت حٰم السجدة په تفسیر کی روایت هم نقل کړی دی چی.

د مدینی یهود د نبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او د آسمانونو او مځکی د پیدائش متعلق یی پوښتنه وکړه نبی کریم ﷺ وفرمایل چی الله ﷻ مځکه د یکشنبی او دوشنبی په ورځ پیدا کړه او غرونه او په دی کی چی څه معدنیات وغیره دی هغه یی د سه شنبی په ورځ ، او درختی ، د اوبو چینی ښارونه ابادی او ویران میدانونه یی د چار شنبی په ورځ ، دا ټولی څلور ورځی سوی لکه چی په دی آیت کی دی ، اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ، وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ . یعنی د هغه خلکو د پاره کوم چی د دی د پیدائش سوال کوی ، بیایی وفرمایل او د جمعرات په ورځ یی آسمان جوړ کی او د جمعی په ورځ یی ستوری او لمر سپوږمی او ملائکی ، دا ټول کار د جمعی په ورځ کی دری گنټی باقی وی چی پوره سو ، په دی کی یی په دوهمه گنټه کی افتونه او مصیبتونه کوم چی په هر شی راتلونکی دی ، پیدا کړل او په دریمه گنټه کی یی ادم ﷺ پیدا کی او دی یی په جنت کی پاته کی ، او ابلیس ته یی د سجدی حکم وکی او د سجدی څخه په انکار یی د جنت څخه وایستی دا ټول د دریمی گنټی تر ختمیدو پوری وسو (الحدیث بطوله ، ابن کثیر) ـ

ابن کثیر دا روایت نقل کوی او فرمایی ، هٰذَا الْحَدِيثُ فِيهِ غَرَابَةٌ ، او په صحیح مسلم کی یو حدیث د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت سره راغلی دی چی په هغه کی یی د مخلوق د پیدا کیدو ابتداء د هفتی د ورځی څخه ښوولی ده ، د دی په حساب سره د آسمان او مځکی پیدا کیدل په اوو ورځو کی معلومیږی ، مگر د قرآن کریم په عام نصوصو کی دا پیدا کول په شپږو ورځو کی په صراحت سره ذکر دی ، وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ : یعنی مونږ پیدا کړل آسمانونه او مځکی او څه چی په دی کی دی په شپږو ورځو کی او مونږ ته څه تکلیف پیښ نه سو ، په دی وجه دا رنگه د دی د سند په اعتبار سره هم مشرانو محدثینو دا روایت معلول گرځولی دی ، ابن کثیر رحمه الله دا په حواله د مسلم او نسایی نقل کوی ، فرمایی ، وَهُوَ مِنْ غَرَائِبِ صَحِيحِ الْمُسْلِمِ : لکه چی په زاد المسیر لابن الجوزی کی دی ، یعنی دا حدیث د صحیح مسلم د عجائبو څخه دی او بیا فرمایی چی دا زیاته صحیح ده (ابن کثیر ص ۹۴ ج ۴)

د غه ډول ابن مدینی او بیهقی وغیره د حدیث حافظانو هم دا د کعب احبار قول گرځولی دی (حاشیه زاد المسیر لابن الجوزی ص ۲۷۳ ج ۷)

اولنی روایت کوم چی ابن جریر د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل کړي دی د ابن کثیر د فیصلی مطابق په دی کی هم غرابت دی ، یوه وجه د غرابت دا ده چی په دی روایت کی د حضرت ادم ﷺ پیدائش د آسمانونو د پیدائش سره په اخری ورځ د جمعی په اخری ساعت کی او په دی ساعت کی حکم د سجدی او د ابلیس د جنت څخه وتل ذکر دی.

حال دا دی چی په ډیرو ایتونو د قرآن کی چی کوم قصه د ادم ﷺ د پیدائش او حکم د سجدی او ایستل د ابلیس ذکر دی د دی د سیاق څخه په ظاهره دا معلومیږی چی د آدم ﷺ د پیدایش واقعه د پیدا کولو

دمځکی او آسمان څخه ډیره زمانه وروسته سوي ده کله چې په مځکه کې دده ټول ضرورتونه مکمل سول اوپیریان اوشیطانان په کې اوسیدل ، ددې څخه وروسته فرمایي ، اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ، (مظهری) لنډه دا ده چې دمځکې اوآسمان دپیدائش دوختونو ورځو اوپه دې کې ترتیب چې په کومو روایتونو دحدیث کې راغلی دی په هغه کې یو روایت داسې نسته کوم ته چې دقرآن په شان قطعی اویقیني وویل سی بلکه دا احتمال غالب دی چې دا اسرائیلي روایتونه وي ، مرفوع احادیث نه دي ، لکه چې ابن کثیر دمسلم اونسایي دحدیث متعلق ددې وضاحت فرمایلی دی په دې وجه قراني ایتونه اصل مقرر کول او مقصود متعین کول په کار دي او دقرآن دایتونو جمع کولو څخه یوه خبره خودا قطعی معلومه سوه چې آسمان اومځکه اوڅه چې په دې کې دي صرف په شپږو ورځو کې پیدا سوه ، بله خبره دسورة حٰم السجدة دایت څخه دامعلومه سوه چې دمځکې او ددې دغرونو درختوپه پیداکولوکې پوره څلور ورځې ولګیدې ، دریمه خبره دا معلومه سوه چې دآسمانونوپه پیداکولو کې دوې ورځې ولګیدې چې په دې کې دپوره دوو ورځو لګیدو وضاحت نسته ، بلکه څه اشاره دې طرف ته ورکول کیږي چې دا دوې ورځې پوره خرخ نه سوې داخرې ورځې دجمعې څه حصه خالي پاته سوه ، ددې ایتونو دظاهر څخه دامعلومیږي چې په شپږو ورځو کې اولې څلور ورځې په مځکه ، باقي دوې دآسمانونو په پیدائش کې صرف سوې اومحکه دآسمان څخه مخکې پیدا سوه ، مګر دسورة نازعات په آیت کې دمځکې غوړولو اومکمل کولو په وضاحت سره دپیدائش ذکر یې دآسمان څخه وروسته فرمایلی دی ، په دې وجه هغه صورت څه بعید نه دی کوم چې لوړ په حواله دبیان القرآن بیان سوی دی ، چې دمځکې پیدائش په دوو حصو کې تقسیم دی اول په دوو ورځوکې مځکه او په دې سربیره دغرونو وغیره ماده تیاره سوه ، ددې څخه وروسته په دوو ورځوکې اووه آسمانونه جوړ سول ، ددې څخه وروسته په دوو ورځوکې مځکه وغوړول سوه اوپه دې کې دننه چې کوم غرونه ، درختې ، نهرونه چینې وغیره جوړې وې دهغو تکمیل وسو ، دغه ډول دمځکې په پیدائش کې څلور ورځې متصل نه سوې او په حٰم السجده کې چې کوم ترتیب دبیان دا اینبوول سوی دی چې اول په دوو ورځو کې دمځکې دپیدا کولو ذکر فرمایي ، خَلَقَ الْاَرْضَ فِیْ یَوْمَیْنِ ددې څخه وروسته مشرکانو ته تنبیه وسوه ، بیایې جلا وفرمایل ، وَجَعَلَ فِیْهَا رَوَاسِیَ مِنْ فَوْقِهَا وَبٰرَكَ فِیْهَا وَقَدَّرَ فِیْهَا اَقْوَاتَهَا فِیْ اَرْبَعَةِ اَیَّامٍ : په دې کې په دې خو دټولو مفسرینو اتفاق دی چې په دې څلورو ورځو کې دغه دوې مخکې ورځې شاملې سوې دي ، ددې څخه جلا نه دي کنه نومجموعه به اته ورځې سي کوم چې دقرآن دوضاحت څخه خلاف دي .

اوس دلته په فکر کولو سره په ظاهره ، مقتضی دمقام دا معلومیږي چې د ، خَلَقَ الْاَرْضَ فِیْ یَوْمَیْنِ فرمایلو څخه وروسته یې دغرونو وغیره پیدائش هم د ، فِیْ یَوْمَیْنِ په لفظ سره تعبیر کړی وای نومجموعه به یې څلور ورځې کیدل په خپله معلوم سوې وای ، مګر قرآن کریم دتعبیر عنوان ددې په ځای داسې کښیښوی چې دمځکې په تخلیقاتوکې یې دباقیماندوو ذکروکې وي فرمایل چې دا ټول څلور ورځې سوې ، ددې څخه په ظاهره اشاره دې طرف ته راوزي چې داڅلور ورځې متواتر اومسلسل نه وې بلکه په

دوو حصو کی تقسیم وی ، دوی ورځی دآسمانونو دپیدا کولو څخه مخکی دوی ورځی ددغه څخه وروسته اوپه ذکرسوی آیت کی چی کوم ، جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا الخ ذکر دی دا داسمانونو دپیدائش څخه وروسته بیان دی.

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا : په مځکه کی غرونه ددی دتوازن ددرست ساتلو دپاره پیدا سوی دی ، لکه چی دقرآن په ډیرو ایتونو کی د دی وضاحت راغلی دی ، په دی وجه دا ضروری نه وه چی دا غرونه دمځکی په سطح باندی لوړ کښیښوول سی ، په مځکه کی دننه هم کښیښوول کیدی سوه مګر په لوړ ایښوولوکی او دومره یی لوړول چی دعامو حیوانانو او انسانانو ورته رسیدل نه سی کیدی ، په دی کی دمځکی داوسیدونکی دپاره په زرګونو بلکه بی شمیره فائدی وی ، په دی وجه په دی آیت کی دمِنْ فَوْقِهَا په لفظ سره دی خاص نعمت ته اشاره ده .

وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ، أَقْوَات دَقُوْت جمع ده چی معنی یی رزق او روزی ده چی عام انسانی ضرورتونه په کی دا خل دی (لکه چی ابو عبیده فرمایی ، زاد المسیر لابن جوزی)

اوحضرت حسن رحمه الله اوسدی رحمه الله ددی په تفصیل کی فرمایی چی الله ﷻ دمځکی په هره حصه کی ددی داوسیدونکو دمصلحتونو مناسب رزق او روزی مقرره کړي ده ، دمقدر فرمایلو مطلب دا دی چی دا حکم جاری سو چی دمځکی په دی حصه کی فلانی فلانی شیان په دومره دومره مقدارسره دی پیدا سی په دی تقدیرالهی سره دهری حصی دمځکی څه خصوصیات هرځای مختلف قسم معدنیات دمختلفو اقسامو بوټی اودرختی اوحیوانان ددغه حصی دمځکی ضرورتونه ددغو دمزاج اوپسند مطابق یی پیدا وفرمایل .

په دی سره دهری حصی دمځکی مصنوعات اوملبوسات مختلف وی ، په یمن کی عصب، په سابور کی سابوری ، په ری کی طیالسه په ځینی مځکه کی غنم ، په ځینوکی چاوریژی اونور غلی په یوځای کی پنبه ، په ځینی کی منی انګور اوپه ځینی کی آم ، ددی شیانو په اختلاف کی دهری مځکی دمزاجونو مناسبت هم دی اودعکرمه اوضحاك دقول مطابق دا فائده هم ده چی ددنیا دټولو حصو اوملکونو دیو بل سره دتجارت اوتعاون لاری جوړی سی یوه حصه دمځکی دبلی حصی دمځکی څخه مستغنی نه وی ، یو بل ته په احتیاج کی دیو بل سره تعاون مضبوطیږی عکرمه رحمه الله فرمایی چی په ځینی ملکونو کی مالګه دسرو زرو په تول خرڅیږی .

ګویا مځکه الله ﷻ په دی داوسیدونکو انسانانو اوحیوانانو دټولو ضرورتونو دخوراك او لباس د اوسیدو دځایونو وغیره یو داسی عظیم الشان ګدام جوړکړی دی چی په دی کی ترقیامته پوری د راتلونکو اوسیدنکو اربونو اوکربونو انسانانو اوبی شمیره حیوانانو ضرورتونه ایښی دی ، دا دمځکی په خیټه کی لویږی او دضرورت مطابق ترقیامته پوری راوزی ، دانسان کار صرف دا پاته سو چی خپل ضرورتونه دمځکی څخه را وباسی او دخپلو ضرورتونو مطابق یی استعمال کی ، مخ ته په آیت کی فرمایی ، سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ ددی جملی تعلق اکثرو حضراتو مفسرینو د ، أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سره مقرر کړی دی ، معنی یی دا ده چی دا ټول عظیم تخلیقات صحیح په څلورو ورځوکی وسوه اوپه عرف کی کومو ته چی

ځلور ویل کیږي هغه کله دځلورو ځخه کم هم وي او کله ځه زیات هم ، مگر کسر حذف کړی صرف ځلور ورته وایي ، په آیت کی یی دلته لفظ د ، سَوَآءً زیات کی : دا احتمال یی قطع کی او دا یی وښوولہ چی دا کار په پوره ځلورو ورځوکي صحیح سوی دی اود، لِلسَّآئِلِيْنَ فرمایلو معنی دا ده چی کوم خلک دآسمان اومځکی دتخلیق متعلق ستا ځخه سوالات کوی لکه چی دیهودو سوال کول ، په تفسیر ابن جریر اودر منثور کی نقل دی ، دغو سوالاتو کوونکو ته یی داوښووله چی دا ټول تخلیق صرف په ځلورو ورځو کی سوی دی (ابن کثیر ، قرطبی ، روح)

اوځینو مفسرینو ابن زید وغیره د ، لِلسَّآئِلِيْنَ تعلق دجملی قَدَّرَ فِيْهَآ اَقْوَاتَهَا: سره کړی دی اودسَّآئِلِيْنَ معنی یی طالبین اومحتاجین کړي ده ، په دی صورت کی به معنی داسی وی چی په مځکه کی الله ﷻ دکومو مختلفو اجناسو اواقسامو رزقونه او ضرورتونه پیدا کړی دی ، دا دَدی خلکو دفائدی دپاره دی کوم چی ددی طالبان اوحاجتمند دی اوچونکی طالب اومحتاج عادتًا سوال کوی ، په دی وجه یی ددی ځخه تعبیر په لفظ دسائلین سره وکی (بحر محیط)

اوابن کثیر داتفسیر نقل کوی اوفرمایي چی داداسی دی لکه چی قرآن کریم فرمایي، وَاٰتٰكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ : یعنی الله ﷻ هغه ټول شیان درکړل کوم چی تاسی غوښتل ځکه چی دلته هم دغوښتلو ځخه مراد ددوی حاجتمندل کیدل دی سوال کول شرط نه دی ځکه چی الله ﷻ داشیان نه غوښتونکوته هم ورکړی دی.

فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَآ اَتَيْنَا طَآئِعِيْنَ : دا اسمان اومځکی ته خطاب اوحکم ورکول او د دوی په اطاعت اوفرمان برداری سره جواب ورکول دځینو مفسرینو په نزد مجازی دی چی مځکه اوآسمان دالله ﷻ تابع فرمان دهرکاردپاره تیار سول، مگر ابن عطیه اونور تحقیق کوونکی امامان دتفسیر فرمایي چی په دی کی ځه مجاز نسته ، ټول په خپل حقیقت دی ، الله ﷻ په آسمان اومځکه کی شعور او ادراك په خطاب باندی دپوهیدو هم پیدا کړی وو او دوی ته یی دخبروکولو طاقت هم دَجواب ورکولو دپاره ورکی په بحر محیط کی دا نقل کوی اوفرمایي چی دا تفسیر اَحْسَن اوښه دی .

ابن کثیر ددی دنقل کولو ځخه وروسته دځینو دا قول هم نقل کړی دی چی دمځکی دطرف ځخه دا جواب دمځکی هغه حصی ورکړی وو په کومی چی بیت الله اباده سوه اودا سمان هغه حصی په کومه کی بیت المعمور دی اوبیت الله ته بالمقابل حصه ده .

فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صٰعِقَةً مِّثْلَ صٰعِقَةِ

نو که هغوی مخ واړوی نو ته ووایه چی زه خو بیروم تاسی دیو سخت عذاب ځخه لکه عذاب چی راغی

عَادٍ وَّثَمُوْدَ ﴿١٣﴾ اِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ

په عادیانو او ثمودیانو ، هر کله چی راغلل هغوی ته رسولان د مخکې دوی ځخه

خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ۭ قَالُوْا لَوْ شَاۗءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰۗىِٕكَةً

اودشا څخه، چې عبادت مه کوئ تاسي مګر ماسوا دالله څخه، وې ويل که زمونږ رب غوښتي نو راليږلي به يې وای

فَاِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿14﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوْا فِي الْاَرْضِ

ملائکي، نو مونږ ستاسي راوړي نه منو ، نو هرڅه چې عاديان وه دوي تکبر وکي په مځکه کي

بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوْا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۭ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ

په نا حقه ، او وې ويل څوك دي زمونږ څخه زيات په زور کي، آيا دوی نه ګوري چې الله ﷻ دوی

الَّذِيْ خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۭ وَكَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ﴿15﴾

پيدا کړي دي ، هغه زيات دي د دوي څخه په زور کي ، او وه دوی زمونږ دنښانو څخه منکر ،

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا صَرْصَرًا فِيْٓ اَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيْقَهُمْ

نو وليږله مونږ په دوی هوا زور داره ، خو ورځي چې دمصيبت وي چې وڅکو ورته

عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۭ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى

عذاب درسوايي ددنيا په ژوند کي او عذاب دآخرت خو پوره رسوايي ده

وَهُمْ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿16﴾ وَاَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنٰهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى

او دهغوی به مدد ونه کړل سي، او هغه چې ثموديان وو نو مونږ هغوی ته لاروښوولی بيا هغوی روندوالی غوره کی

عَلَي الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صٰعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُوْنِ بِمَا كَانُوْا

دهدايت څخه بيا ونيول هغوی چغي دعذاب دذلت بدله دهغه چې

يَكْسِبُوْنَ ﴿17﴾ ۚ وَنَجَّيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿18﴾ ع وَيَوْمَ يُحْشَرُ

هغوی کول، او نجات ورکی مونږ هغو لره چې ايمان يې را وړی او وه دوی خان ساتونکی ، او په کومه ورځ

اَعْدَاۗءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿19﴾ حَتّٰٓي اِذَا مَا جَاۗءُوْهَا شَهِدَ

چې جمع کړل سي دښمنان دالله اورته نو هغوی به دلې دلې کړل سي ، تردې چې کله ورسيږي هغه ته شاهدي

عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُوْدُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ⑳

به ورکړي په هغو غوږونه دهغوی او سترګی دهغو او څرمنی دهغوی په هغه څه چی هغه کول ،

وَقَالُوْا لِجُلُوْدِهِمْ لِمَ شَهِدْتُّمْ عَلَيْنَا ۗ قَالُوْٓا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِيْٓ

او هغوی به ووایی خپلو څرمنو ته ولی شاهدی وکړه تاسی په مونږ، هغوی به ووایی چی مونږ ګویانه کړو

اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَّهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ㉑

هغه الله چی هرشی یی ګویانه کړی دی او هغه پیدا کړاست تاسی اول وار او هغه ته به بیرته ورځی ،

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ

او تاسی پرده نه کوله ددې څخه چی شاهدی به وکړی په تاسی غوږونه ستاسی او

اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ

نه سترګی ستاسی او نه څرمنی ستاسی او لیکن تاسی خیال کوی چی الله پوه نه دی

كَثِيْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ㉒ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِيْ ظَنَنْتُمْ

په ډیرو هغو چی تاسی کول ، او دا دی هغه ستاسی خیال کوم چی تاسی درلودی

بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ㉓ فَاِنْ يَّصْبِرُوْا فَالنَّارُ

دخپل رب په حق کی دی تاسی هلاك کړاست نو سواست نن په خساره کی ، بیا که هغوی صبر کوی نو اور

مَثْوًى لَّهُمْ ۚ وَاِنْ يَّسْتَعْتِبُوْا فَمَا هُمْ مِّنَ الْمُعْتَبِيْنَ ㉔ وَ

دهغوی کور دی ، او که عذر کول وغواړی نو عذر به یی قبول نه کړل سی ،

قَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوْا لَهُمْ مَّا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

اولګولی دی مونږ په هغوی پسی ملګری نو ښائسته کړی یی دی هغوی ته هغه عملونه چی دهغوی په مخکې دی

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ

او هغه چی دهغوی شاته دی او ثابته سوی ده په هغوی خبره دعذاب دهغو فرقو سره چی دهغوی څخه مخکې تیر

الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿۲۵﴾

سوی دی دپیریانو څخه او دانسانانو څخه بیشکه هغوی وه په تاوان کی.

**تفسیر:** بیا (دتوحید دلیلونه چی واوری هم) که دا خلگ (دتوحید څخه) اعراض کوی نوته ووایه چی زه تاسی دداسی افت څخه بیروم لکه چی پرعادیانو اوثمودیانو باندی (دشرك اوكفر په وجه) افت راغلی وو (مراد په عذاب سره هلاكول دی ، لكه چی دمكی قریش دبدر په غزاكی هلاك اوقید سول اودا قصه دعادیانو اوثمودیانو هغه وخت سوی وه) كله چی دوی ته د دوی دمخكی څخه هم او د دوی دشا څخه هم پیغمبران راغلل (یعنی كوم پیغمبران چی دوی ته لیږل سوی وه او د دوی په پوهولوكی هغوی ترخپله وسه كوشش وكی لكه چی یوسړی خپل یوعزیز دیو مصیبت یاهلاكت طرف ته په تللو كی ووینی نو هغه كله دمخكی څخه اوكله دشا څخه هغه منع كوی او ددی مثال په قرآن كی دابلیس داقول دی چی ده ویلی وه ، وَلَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ : یعنی زه به انسان ته دگمراه كولو دپاره دده دمخ څخه هم راځم او دشا څخه هم اوهغو پیغمبرانو داسی وویل چی) بغیر دالله ﷻ څخه دبل چاعبادت مه كوی هغو جواب وركی چی (تاسی چی كوم دالله ﷻ دطرف څخه دراتلو اوتوحید طرف ته دبلنی دعوه كوی داغلطه ده څكه چی) كه زمونږ پروردگار ته (دا) منظوره وای (چی یوڅوك یی پیغمبر رالیږی) نوملائكی به یی رالیږلی، په دی وجه مونږ ددی (توحید) څخه هم منكر یوكوم چی یی تاته دركی (ستاسی ددعوی مطابق یی ته (پیغمبرجوركړی) رالیږلی یی بیا (ددی مشترك قول څخه وروسته دهریوقوم چی كوم خاص تفصیل دی هغه دا دی چی) كوم دعادخلگ وه هغوی په دنیاكی په ناحقه تكبركوی او (كله چی یی دعذاب وعده واوریده نو) وي ویل هغه څوك دی كوم چی په قوت كی زمونږ څخه زیات دی (چی هغه مونږ په داسی عذاب كی اخته كولی سی اومونږ یی په دفع كولو قادرنه یو مخ ته جواب دی چی) ایا هغه خلگ دی ته نه گوری چی كوم خدای دوی پیداكړی دی هغه په قوت كی د دوی څخه ډیر زیات دی (مگرسره ددی هم هغوی ایمان رانه وړی) اوزمونږ دایتونوڅخه یی انكار كوی نومونږ پرهغوی یوه سخته هواپه داسی ورځوكی ولیږله كومی چی (په وجه دالله ﷻ دعذاب نازلیدو د دوی په حق كی) منحوسی وی چی مونږ دوی ته ددنیا په ژوندكی درسوایی دعذاب خوندوڅكی اوداخرت عذاب نور هم درسوایی سبب دی او (ددی عذاب په وخت دیوطرف څخه هم) هغوی ته مدد ونه رسیدی اوهغه كوم چی ثمودیان وه نو (دهغوی كیفیت داسو چی) مونږ هغوی ته (دپیغمبر په ذریعه) هدایت وكی ، هغوی گمراهی دهدایت په مقابله كی خوښه كړه نو هغوی دسر څخه ترپښو پوری دذلت دعذاب افت ونیول دهغوی دبدو عملونو په وجه او مونږ (ددی عذاب څخه) هغو خلگو ته نجات وركی كوموچی ایمان راوړی اوزمونږ څخه بیریدل (تردی ځای پوری ددنیوی عذاب ذكروو ، مخ ته داخرت دعذاب ذكردی) او (دوی ته هغه ورځ هم یاده كړه) په كومه ورځ چی دالله ﷻ دښمنان (یعنی كفار) د دوږخ طرف ته دجمع كولو دپاره (موقف دحساب ته) راوستل سی بیا (په لاری د دوی د ډیروالی په وجه دگډوډ كیدو څخه دمحفوظ كولو اوپه جمع ساتلو دپاره) به هغوی ودرول سی (ددی دپاره چی وروسته پاته كیدونكی ورسره یوځای سی لكه چی دحضرت

سلیمان ﷺ په واقعه کی یی دتولولښکرو دجمع کولو دپاره ، فَهُمْ يُوزَعُونَ وفرمایل یعنی دوی به ودرول سی، تردی چی کله هغوی (ټول جمع سی) هغه (دوږخ) ته نژدی راسی (مراد ورڅخه موقف دحساب دی دکوم ځای څخه چی به دوږخ نژدی په نظر راځی لکه چی په حدیث کی راغلی دی چی دوږخ به موقف دحساب ته نژدی سی او دا کافران به خپل څلور واړه طرف ته اور او اور وینی غرض دا چی کله موقف دحساب ته راسی اوحساب شروع سی) نو د دوی غوږونه اوسترګی اوڅرمنی به د دوی خلاف د دوی دعملونو شاهدی ورکوی او (هغه وخت به) هغه خلګ (په تعجب سره) خپلو اندامونو ته ووایی چی تاسی زمونږ خلاف شاهدی ولی ادا کوی (مونږ خو دا هرڅه په دنیا کی تاسی ته دراحت رسولو دپاره کول، لکه چی په حدیث کی دحضرت انس ﷺ دروایت څخه دا قول نقل دی چی، فَعَنْكُنَّ كُنْتُ اُنَاضِلُ : رواه مسلم یعنی ماخو ستاسی دپاره داټول کوشش کوی) هغه (اندامونه) به جواب ورکی چی مونږ هغه (قادرمطلق ګویاکړی یوکوم چی هر (ګویا) شی ته ګویایی ورکړه (چی په دی سره مونږپه خپل ځان کی په خپله دا مشاهده وکړه) اوهغه تاسی اول وار پیدا کړی واست اوهغه ته اوس بیا (دوباره ژوندی سوی) راوستل سواست (نومونږ دداسی لوی قدرت لرونکی په پوښتنه کولوحق خبره څنګه پټولی سو، په دی وجه شاهدی مو ورکړه) او (مخ ته الله ﷻ دی منکرانوته خطاب فرمایی چی) تاسی (په دنیاکی) ددی خبری څخه خو ځانونه (په یوډول) پټ (اوبچ) کولی نه سوای چی ستاسی غوږونه اوسترګی اوڅرمنی ستاسی په خلاف شاهدی ورکی (ځکه چی دحق تعالی قدرت مطلقه اوعلم محیط په واقع کی ثابت دی چی ددی مقتضا دا وه چی دبدو عملونو څخه موځانونه ساتلی) لیکن تاسی (په دی وجه ځانونه نه ساتل چی) په دی ګمان کی واست چی الله ﷻ ته ستاسی ډیرو عملونو خبرهم نسته اوستاسی هم هغه ګمان کوم چی تاسی په خپل رب باندی کړی وو تاسی بربادکړاست (ځکه چی په دی ګمان سره دکفر دکارونومرتکب سواست اوهغوی موجب دبربادی سول) بیاتاسی په (أبدی) خساره کی پریوتلاست نو په (دی حالت کی) که دغه خلګ (په دی بربادی اوتاوان باندی) صبرکوی (اوتقدیرته ځان وسپاری عذر معذرت هیڅ نه کوی) بیاهم دوږخ د دوی ځای دی (داسی نه ده چی د دوی صبر به موجب درحم سی لکه چی په دنیاکی به اکثره داسی کیده) اوکه هغوی عذرکول وغواړی نوهم به مقبول نه وی اومونږ (په دنیاکی) د دوی (کفارو) دپاره څه د دوی سری ملګری (شیطانان) مقررکړی وه نو هغوی د دوی مخکی او وروسته عملونه دوی ته ښائسته کړی وه (په دی وجه په هغه ټینګ وه) او (په کفر داصرارکولو په وجه) د دوی په حق کی هم دهغو خلګو سره دالله ﷻ خبره (یعنی وعده دعذاب) پوره سوه کوم چی د دوی څخه مخکی پیریان او انسانان (کفار) تیر سوی دی بیشکه هغوی هم په تاوان کی سول .

**معلومات اومسئلي :** فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا : دا دهغه عذاب ، صاعقه، تشریح ده کوم چی ددی څخه په مخکی آیت کی دصَاعِقَةُ عَادٍ وَثَمُودَ، په عنوان سره بیان سوی دی ، دصَاعِقَةَ اصل معنی مدهوش اوبی هوښ کوونکی شی دی ، په دی وجه رالویدونکی تندرته هم صاعقه ویل کیږی اودناګهانی افت اومصیبت دپاره هم دالفظ استعمالیږی ، په قوم دعاد چی کوم دهوا طوفان مسلط سو، هغه هم ددی صاعقی یو فرد دی هم دا یی د، ریح صرصر، په نامه سره بیان کړی دی، کوم چی تیزی اوتندی هواته

ویل کیږي په کومه کي چي په تیزي سره سخت اوازهم وي (قرطبي)
ضحاك ﷺ فرمایي چي په هغو خلکو باندي الله ﷻ دري کاله باران بالکل بند کی اوتیزي او تندي وچي هواګاني به چلیدي اواته ورځي اووه شپي مسلسل دهوا سخت طوفان وو، په ځینو روایتونو کي دي چي دا واقعه دشوال په اخر کي دیوي چارشنبي په ورځ شروع سوه اوتر بلي چارشنبي پوري وه اوپه کوم قوم چي عذاب راغلی دي نو هغه دچارشنبي په ورځ راغلی دي (قرطبي اومظهري)
حضرت جابر بن عبدالله ﷺ فرمایي چي کله الله ﷻ دقوم خیر غواړي نو په هغوی باران اوروي اوډیري تیزي هواګاني په هغوی نه را ولي اوکله چي دیو قوم په مصیبت کي اخته کول وي نو باران ورځخه منع کړي اوهواګاني زیاتي اوتیزي چلیږي.
فِىٓ اَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ: داسلام داصولو اودنبي کریم ﷺ داحادیثو ځخه ثابته ده چي یوه ورځ یا شپه په خپل ذات کي منحوسه نه ده ، په قوم دعادیانو باندي دباد دطوفان ورځو ته د ، نحسات، فرمایلو دا مطلب دي چي دغه ورځي ددغه قوم په حق کي د دوی دبدو عملونو په سبب منحوسي وي (مظهري اوبیان القرآن) او ددي مسئلي پوره تحقیق چي څه شی په خپل ذات کي منحوس کیدی سی یانه داحقر په کتاب احکام القرآن حزب خامس کي وګوري کوم چي په عربي کي طبع سوی دي.
فَهُمْ يُوزَعُونَ: دا دوزع ځخه مشتق دی چي معنٰی یي منع کول او بندول دي ، ددي مطابق په لنډ تفسیر کي ددي ترجمه په بندولو سره سوي ده اواکثره مفسرین حضرات دامعنٰی اخلي چي جهنمیان به په ډیر شمیر کي وي ، دوی به میدان دحشر اوموقف دحساب ته دبیولو په وخت کي دانتشار ځخه دمحفوظ کولو دپاره مخ ته حصه لږ ودروي چي وروسته خلک راسي او ورسره یوځای سی ، اوځینو مفسرینو حضراتو د ، يُوزَعُونَ ترجمه په يُسَاقُونَ او په يَدْفَعُونَ سره کړي ده چي معنٰی یي دا ده چي دوی به موقف دحساب طرف ته په ډیکه کولو اوشړلو سره را وستل سي (قرطبي)
وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ الاية:معنٰی دایت داده چي انسان که په پټه څه جرم اوګناه کول غواړي نو دنورو خلکو ځخه خوپټیدی سی په خپله دځان ځخه اودخپلو اندامونو ځخه به څنګه پټ سی کله چي دامعلومه سی چي زمونږ غوږونه سترګي،لاسونه اوپښي اودبدن پوست او وریښته داټول زمونږ نه دي بلکه سرکاري شاهدان دي اوکله چي ددوی ځخه زمونږ دګناهونو په باره کي پوښتنه وسی نوربښتني شاهدي به اداکي،نوبیا په پټه دګناه اوجرم کولو څه لارهم نه پاته کیږي،ددي رسوایي ځخه دمحفوظ کیدو ددي ځخه ماسوا بله هیڅ لارنسته چي ګناه دسره پریښودل سی مګرتاسي خلق یعني منکران دتوحید اورسالت دي طرف ته ګرسره ګوري نه چي زمونږ اندامونه به خبري کوي اوزمونږ په خلاف به دالله ﷻ په مخکي شاهدي اداکوي مګردومره خبره خودهریوعقل خاوند په خیال کي راتلي سوه چي کوم ذات مونږدیوحقیر شي ځخه پیدا کړو او اوریدونکي اولیدونکي انسان یي راځخه جوړ کړه ، ویي پاللو اوخوانان یي کړو، ایا دهغه علم به زمونږ په عملونو اوحالاتومحیط نه وي ، مګرتاسي ددي ظاهري شي خلاف داګمان کړی وو چي الله ﷻ ته زمونږ دډیرو عملونو هیڅ خبره نسته ، په دي وجه تاسي په کفر اوشرك کولو باندي زړور سواست، وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِىْ ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ (یعني ستاسي دا بد ګمان تاسي هلاك کړاست)

**( دانسان داندامونو او جوارحو په محشر کې شاهدي )**

په صحيح مسلم کې دحضرت انس ﷺ څخه روايت دی چې يوه ورځ مونږ دنبی کريم ﷺ سره وو، ده ﷺ ته خندا ورغله ، بيا دوی وفرمايل چې تاسی ته معلومه ده چې زه په څه خبره پوری خاندم، مونږ عرض وکی چې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ پوهيږي ، دوی وفرمايل چې ماته خندا په دی خبره راغله ، کومه چې به په ميدان دحشر اوموقف دحساب کې بنده دخپل رب سره کوی ، دا عرض به وکی چې ای زما پروردگاره ! ايا تا دظلم څخه پناه نه ده راکړی ؟ الله ﷻ به وفرمايي چې بيشکه درکړی می ده ، نو په دی باندی به بنده ووايي چې هرکله خبره دا ده نو زه دخپل حساب اوکتاب په معامله کې دبل هيڅاپه شاهدی مطمئن کيږم نه ، بغير ددی چې زماپه بدن کې څوك شاهدی ادا کی ، الله ﷻ به وفرمايي ، كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا: يعنی بنه ده ته په خپله خپل حساب وکړه ، ددی څخه وروسته به دده په خُلی مهر ووهل سی او دده اندامونو ته به وويل سی چې تاسی دده عملونه وښياست ، هر يو اندام به ووايي اوربښتنی شاهدی به پيش کی ، ددی څخه وروسته به دده ژبه خلاصه سی نو دی به په خپله دخپلو اندامونو څخه ناراضه سی وبه وايی ، بُعْدًا لَّكُنَّ وَسُحْقًا فَعَنْكُنَّ أُنَاضِلُ (يعنی تاسی خراب اوبرباد سی ماخو په دنياکی چې څه کړي دی تاسی ته دارام رسولو دپاره می کړی دی (اوس تاسی زما خلاف شاهدی ورکوی)

او دحضرت ابوهريره ﷺ په روايت کې دی چې ددغه سړی په خُله به مهر ولګول سی او دده ورانه ته به وويل سی چې ته ووايه او دده عملونه بيان کړه نو دانسان دورنونو غوښه اوهډوکی ټول به دده دعملونو شاهدی ادا کړی (مسلم ، مظهری)

او دحضرت معقل بن يسار ﷺ څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلی دی ، راتلونکی ورځ انسان ته دا اوازکوی چې زه نوی ورځ يم اوڅه عمل چې ته په ماکوی دقيامت په ورځ به زه په هغه شاهدی اداکوم، په دی وجه تاته په کاردی چې زمادختميدو څخه مخکی يونيکی وکړی چې زه دهغه شاهدی اداکرم اوکه زه ولاړم نوبيابه ته ماهيڅکله نه کې پيداا ودغه ډول هره شپه انسان ته دا اواز کوی (ذکره ابونعيم ، قرطبی)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾

او وويل کافرانو چې غوږونه مه ږدی ددې قرآن اوريدو ته اوشورکوی ددې په ويلو کی شايد چې تاسی غالب سی

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ

نو مونږ به خامخا وڅکوو کافرانو ته عذاب سخت او دوی ته به بدله ورکو

أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ

دبدو څخه بده دهغو کارونو چې دوی کول ، دا سزا ده دالله ددښمنانو

النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا

اور دی د دوی په هغه کی کور دی دهميشه بدله دهغه چې زمونږ دخبرو څخه

يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ

يې انکار کوي . او وبه وايي هغه خلق چې کافران دي اى زمونږ ربه ! مونږ ته وښيې هغه دواړه

أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا

کومو چې مونږ ګمراه کړو د پيريانو او انسانانو څخه چې وغورځوو مونږ هغه لاندې د پښو خپلو څخه چې

مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

هغه سي تر ټولو څخه لاندي.

**لنډتفسير**: او دا کافران (په خپل مينځ کي) دا وايي چې دا قرآن مه اوري او (که چيري پيغمبر يې اوري هم نو) ددې په مينځ کې شور کوي شايد (په دې تدبير سره) تاسي غالب سي (او پيغمبر ناچاره سي خاموشه سي) نو (د دوی ددې ناپاکي ارادې او قصد په بدله کې) مونږ به دې کافرانو ته دسخت عذاب خوند وڅکو او هغوی ته به دهغوی دبدو بدو کارونو سزا ورکو، داسزا ده دالله ﷻ ددښمنانو يعني دوږخ دهغوی دپاره به هلته دهميشه اوسيدو مقام وي ددې خبرې په بدله کې چې هغوی به زمونږ دايتونو څخه انکار کوي (او کله چې په عذاب کې اخته سي نو) هغه کفار به وايي اى زمونږ پروردګاره! مونږ ته هغه دواړه شيطان او انسان وښيه کومو چې مونږ ګمراه کړي وو چې مونږ يې تر خپلو پښو لاندې وموږو چې هغوی ښه ذليله سي (يعني دوی ته به هغه وخت پرهغو خلکو باندې غصه ورسی کومو چې دوی په دنيا کی لمسولي وه، انسانانو هم او شيطانانو هم برابره خبره ده که يو وي او که ډير وي او هسې خو به دغه لمسوونکې هم په دوږخ کې وي مګر ددې خبرو په وخت کې به هغوی دوی ته مخامخ نه وي، په دې وجه يې ددغو دمخامخ کيدو درخواست وکې، په يو ايت يا يو روايت کې دا ذکر نه دی ليدل سوی چې ددغو دا درخواست به منظور سي او که نه، والله تعالى اعلم.

**معلومات اومسئلې**: لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ: کفار چې کله دقرآن دمقابلې څخه عاجزه سوه او ددې خلاف د دوی ټول تدبيرونه ناکامه سول نو دغه وخت دوی داحرکت شروع کی، حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چې ابوجهل خلګ دې ته تيار کړل چې کله محمد ﷺ قرآن وايي نو تاسي دده خواته ورځی چيغې او شور زوږ جوړوی چې خلکو ته درک ونه لګيږي چې دی څه وايي، ځينو ويلی دی چې دشپيليو وهلو، لاسونو ټکولو او قسم قسم اوازونه را ايستلو په وجه سره يې دقرآن داوريدو څخه دخلکو دمنع کولو تدبيرونه وکړل (قرطبي)

**(دقرآن دتلاوت په وخت کې خاموش اوسيدل او قرآن اوريدل واجب دي او خاموش نه پاته کيدل دکفارو عادت دی)**

ددکر سوي آيت څخه معلومه سوه چې دقرآن په تلاوت کې دخلل اچولو په نيت سره شور کول خو دکفارو نښانه ده، ددې څخه هم معلومه سوه چې چپ اوسيدل او قرآن اوريدل واجب او دايمان نښانه ده، نن صبا په ريډيو باندې دقرآن تلاوت داسې صورت اختيار کړی دی چې په هرهوټل او هره مجمع کې ريډيو ږغول کيږي، چې دقرآت تلاوت په کې کيږي او هوټل والا خو په خپلو کارونو کې مشغول وي او خوړلو څښلو

والا په خپل شغل کی ددی صورت هغه جوړيږی کوم چی دکفارونښانه وه الله ﷻ دی مسلمانانو ته هدايت
وکی چی ياخو يی په داسی موقعو باندی دتلاوت دپاره نه ږغوی اوکه ږغوی يی اوبرکت حاصلول
غواړی نو چی دخو منتونو دپاره خپل کارونه بند کی ، په خپله دی هم په توجه سره واوری اونورو ته دی
هم ددی لار ښوونه وکړی .

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا
بيشکه چا چی وويل رب زمونږ الله دی بيا په دی قائم پاته سو

تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا
نازليږی په دوی باندی ملائکی چی تاسی مه بيريږی او مه غم کوی او خوشخبری واوروی

بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۝٣٠ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي
په هغه جنت سره دکوم چی تاسی سره وعده وه ، مونږ ستاسی ملګری يو په

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۚ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ
ژوند ددنيا کی او په آخرت کی او ستاسی دپاره دی هغه چی غواړی ستاسی زړونه

وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ۝٣١ نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ۝٣٢ وَ
او ستاسی دپاره دی هلته څه چی غواړی ، ميلمستيا ده دبخښونکی مهربان دطرف څخه ، او

مَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ
دهغه څخه غوره دچا خبره ده څوک چی بلنه کوی الله طرف ته او کوی نيک عملونه او وايی

إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝٣٣ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ
چی زه حکم منونکی يم ، او برابره نه ده نيکی او نه بدی

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ
په جواب کی وايه هغه چی دهغه څخه غوره وی بيا به ته وينی چی ستا او دچا په مينځ کی چی دښمنی وه

كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ۝٣٤ وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا ۚ وَ
ګويا دوست داره دی دخپلولی ، او دا خبره رسيږی هغه ته چی صبر کوی

مَا يُلَقّٰهَآ اِلَّا ذُوْحَظٍّ عَظِيْمٍ ۝۳۵ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ

او دا خبره رسیږی هغه ته دچا چی لوی قسمت دی ، او که ورسیږی تا ته د

الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝۳۶

دشیطان څخه څه وسوسه نو پناه غواړه په الله سره ، بیشکه هغه دی اوریدونکی پوهیدونکی.

**تفسیر** : کوموخلکوچی (په زړه سره) اقرارو کی چی زمونږ رب (حقیقی صرف) الله دی (مطلب دا دی چی شرك یی پریښی دی اوتوحید یی اختیارکی) بیا (په دی) ثابت قدم پاته سول (یعنی پری یی نښودی) په هغوی باندی (دالله ﷻ دطرف څخه درحمت اوخوشخبری) ملائکی نازلیږی (اول دمرګ په وخت کی بیاپه قبرکی بیاپه قیامت کی ، لکه چی په دُرِّمنثورکی دحضرت زیدبن اسلم په روایت سره ثابت دی اووایی به) چی تاسی مه (داخرت دحالاتو څخه) بیره کوی اومه (ددنیا په پریښوولو باندی) غم کوی (څکه چی مخ ته ستاسی دپاره ددی نعم البدل اوامن اوعافیت دی) اوتاسی په جنت (لیدو) خوشحاله اوسیږی دکوم چی ستاسی سره وعده کول کیږی مونږ ستاسی ملګری وو ، ددنیاپه ژوندکی هم اوپه اخرت کی به هم یو (په دنیاکی دملائکو ملګری کیدل دا دی چی هغوی دانسان په زړه کی دنیکو کارونو الهام کوی اوڅه تکلیف اومصیبت چی ورپیښیږی نوپه هغه صبر اوسکون دملائکو دملګرتیا اثر وی اوپه اخرت کی به یی ملګری کیدل خو په ډاګه اومخامخ وی لکه چی په قرآن کریم کی دی ، وَتَتَلَقّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ : اوپه بل آیت کی ، وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ وغیره) اوستاسی دپاره په دی (جنت) کی کوم شی چی ستاسی زړه غواړی موجود دی او دارنګه ستاسی دپاره په دی کی چی څه غواړی موجود دی (یعنی څه چی په ژبه سره غواړی هغه خو به ورکول کیږی ، بلکه دغوښتلو به هم ضرورت نه وی کوم شی چی ستاسی زړه غواړی موجود کیږی به) دا به په طور دمیلمستیا وی دغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ : دطرف څخه (یعنی دا نعمتونه په اعزاز او اکرام سره به داسی ورکول کیږی ، لکه څنګه چی میلمنوته ورکول کیږی مخ ته دښه حال څخه وروسته یی دخبرو اوعملونو ښه والی ښوول سوی دی) ددی څخه ښه دچاخبره کیدی سی کوم چی (دخدای طرف ته) خلګ بولی او (په خپله هم) نیك عمل کوی او (داطاعت داظهار دپاره) وایی چی زه دفرمانبردارو څخه یم (یعنی بندګی خپل فخر ګڼی دمتکبرانو په شان په شرمیږی نه) او (چونکی دالله ﷻ طرف ته ددعوت کوونکو اودخلګو داصلاح اراده کوونکو تَه اکثر دجاهلانو دطرف څخه ازارونه اوتکلیفونه رسیږی په دی وجه مخ ته دوی ته دظلم په مقابله کی دانصاف او دبدی په بدله کی دنیکی کولو تلقین کول کیږی ، دارنګه په تجربه سره ثابته ده چی ددعوت دموثر اوکامیابیدو هم دا طریقه ده چی دمخالفینو په ازارونو صبر وکی د دوی سره ښه سلوك وکی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی فرمایی ، چی په دی کی ټول مسلمانان ضمنًا شامل دی چی) نیکی اوبدی برابر نه دی (بلکه دهر یو اثر جلا دی اوکله چی دا خبره ثابته سوه نو اوس) ته (سره دخپلو متبعینو) په نیك سلوك سره (بدی) منع کړه بیابه یودم (ته ووینی چی) ستا اودکوم سړی په مینځ کی چی دښمنی وه هغه به داسی سی لکه څوك چی

دزړه دوستان وی (یعنی دبدی بدله په بدی سره په ورکولو کی خودښمنی زیاتیږی او په نیکی کولو سره په دی شرط چی ددښمن طبیعت سالم وی دښمنی کمیږی تردی چی اکثره خوبالکل دښمنی ختمه سی او په دی معامله کی په شان ددوست سی که څه هم په زړه سره دوست نه وی) اوداخبره هغو خلګو ته نصیب کیدی سی کوم چی (داخلاقو په اعتبارسره) لوی مستقل (مزاج) وی اوداخبره هغوته نصیب کیږی کوم چی (دثواب په اعتبار سره) لوی نصیب داره وی اوکه چیری (په داسی وخت کی) تاته دشیطان دطرف څخه (دغصی) څه وسوسه راسی نو (فوراً) دالله ﷻ څخه پناه غواړه بیشکه هغه ښه اوریدونکی ښه پوهیدونکی دی (په شرط دسلامتیا دطبع په قید سره داخدشه لیری سوه چی ځینی وخت دشریر انسان سره په نرمی کولو چپه اثرکیږی ځکه چی ددی صرف دداسی خلګو څخه احتمال وی کوموچی خپله سلامتی دطبیعت ختمه کړی وی اوهغه کله وی)

**معلومات اومسئلې**: دسورة دشروع څخه تردی ځای پوری منکرانو دقرآن اومنکرانو دتوحید اورسالت ته خطاب دی ، دوی ته یی دالله ﷻ دکامل قدرت نښانی ورمخ ته کړی ، دتوحید دعوت بیا دانکار کوونکو دانجام اواخرت دعذاب او د ورځ په تفصیل سره بیان راغلی دی ، ددی ځای څخه دمومنانو اوکاملانو حالات اوپه دنیا اواخرت کی د دوی داعزاز اواکرام بیان او د دوی دپاره دخاصو هدایاتو ذکر دی ، مومنان کاملان هغه وی کوم چی په خپله هم په عملونو اواخلاقو کی مستقیم اوبی چون اوچرا بالکل دشریعت مطابق وی او نورو ته هم دالله ﷻ طرف ته دعوت ورکوی او د دوی داصلاح فکر کوی ، په دی سلسله کی داسلام دداعیانو دپاره دصبر او دبدی په بدله کی دنیکی کولو دهدایت ښودنه ده .

**داستقامت معنی** : اولنی جزء یی په لفظ داستقامت سره تعبیر کی ارشاد وسو ، إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا : یعنی کوموخلګوچی په صدق دزړه سره په الله ﷻ دخپل رب یقین وکی او ددی اقرار یی هم وکی ، نو دا اصل ایمان سو ، مخ ته په دی مستقیم هم پاته سو داعمل صالح سو ، دغه ډول دایمان اوعمل صالح جامع سو ، دلفظ داستقامت چی کوم مطلب په لنډ تفسیرکی بیان سوی دی چی په ایمان اوتوحید باندی قایم سو او دایی پری نه ښووی ، دا تفسیر دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه څخه نقل دی اوتقریباً دا مضمون دحضرت عثمان غنی رضی الله عنه څخه منقول دی هغوی داستقامت تفسیر په اخلاص عمل سره فرمایلی دی اوحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه فرمایی چی .

اَلْاِسْتِقَامَةُ اَنْ تَسْتَقِيْمَ عَلَى الْاَمْرِ وَالنَّهْيِ وَلَا تَرُوْغَ رَوْغَانَ الثَّعَالِبِ (مظهری)

استقامت دا دی چی ته دالله ﷻ په ټولو احکامو اوامرو اونواهی باندی برابر پاته سی ، دهغه څخه بوه خوا اوبله خوا ته دګیدړ په شان دتیښتی لار ونه لټوی .

په دی وجه علماء فرمایی چی استقامت خو یو لنډ لفظ دی مګر دټول اسلامی شریعت جامع دی چی په ټولو احکامو دالله ﷻ باندی عمل او دټولو محرماتو اومکروهاتو څخه په دائمی طور سره ځان ساتلو ته شامل دی ، په تفسیر کشاف کی دی چی دانسان ، رَبُّنَا اللهُ : ویل هلته صحیح کیدی سی کله چی هغه په زړه سره یقین وکی چی زه په هرحال اوهرقدم کی دالله ﷻ زیر تربیت یم ، ماته یو وار ساه اخستل هم بغیر

دهغه درحمت څخه نه سی راتلی ، ددی تقاضا دا ده چی انسان په طریقه دعبادت داسی مضبوط اومستحکم سی چی دده زړه اوقالب دواړه دهغه دعبودیت څخه دوربېنته هومره انحراف ونه کی .
په دی وجه هرکله چی دنبی کریم ﷺ څخه حضرت سفیان بن عبد الله ثقفی ﷺ دا سوال وکی چی یارسول الله ﷺ ماته داسلام یوه جامع خبره وښیه چی دهغه څخه وروسته ماته بیا دبل چا څخه دپوښتنی حاجت را نه سی ، نو دوی ورته وفرمایل ، قُلْ اٰمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ (رواه مسلم) یعنی ته په الله ﷻ باندی دایمان راوړو اقرار وکړه ، بیاپه دی مستقیم سه ، دمستقیم پاته کیدوظاهر مراد دا دی چی په ایمان په مضبوطی سره ودریږه او ددی اقتضاء مطابق په نیکو عملونو باندی هم .
په دی وجه حضرت علی ﷺ اوابن عباس ﷺ داستقامت تعریف دفرآئضو په ادا کولو سره فرمایلی دی او حضرت حسنِ بصری ﷫ فرمایی چی استقامت دا دی چی په ټولو عملونو کی دالله ﷻ اطاعت کوه اودهغه دنافرمانی څخه ځان ساته ، ددی څخه معلومه سوه چی داستقامت جامع تعریف هغه دی کوم چی لوړ دحضرت فاروق اعظم ﷺ څخه نقل سوی دی اوحضرت صدیق اکبر ﷺ اوحضرت عثمان ﷺ تعریف هم دی طرف ته راجع دی ، په کوم کی چی دنیکو عملونو سره دعمل داختلاف تاکید دی (مظهری) جصاص هم دا تفسیر دابو العالیه څخه نقل کړی او اختیار کړی دی اوابن جریر هم .
تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ : دملائکو نزول اوهغه خطاب کوم چی په دی آیت کی راغلی دی حضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی دمرګ په وخت کی به وی اوحضرت قتاده ﷫ فرمایی چی په محشر کی به دقبرونو څخه دراوتلو په وخت کی وی ، او وکیع بن جراح ﷫ فرمایی چی په دری سره وختونو کی به وی ، اول دمرګ په وخت کی ، بیاپه قبرونو کی دننه بیا په محشر کی دقبر څخه دپورته کیدو په وخت کی ، اوابو حیان ﷫ په بحر محیط کی فرمایی چی زه خو وایم چی په مومنانو باندی دملائکو نزول هره ورځ وی چی اثار اوبرکتونه یی د دوی په عملونو کی پیدا کیدی سی ، البته مشاهده او د دوی خبری او ریدل ، دا بهٔ په دغو موقعو کی وی .
ابونعیم ﷫ دحضرت ثابت بنانی ﷫ څخه نقل کړی دی چی هغوی دسورة حٰمٓ السجده تلاوت وفرمایی ، تردی چی آیت ، تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ : ته ورسیدی نو وي فرمایل چی مونږ ته دا حدیث را رسیدلی دی چی مومن څه وخت دخپل قبرڅخه پورته سی نو دوی ملائکی کومی چی په دنیا کی دده سره اوسیدی هغه به ورسره ووینی او ده ته به ووایی چی ته خوف او غم مه کوه بلکه دجنت خوشخبری واوره دکوم چی ستاسی سره وعده کول کیږی ، د دوی خبره چی واوری نومومن به مطمئن سی (مظهری)
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ، نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ : ملائکی به مومنانو مخلصانو ته ووایی چی تاسی ته به په جنت کی هرهغه شی درکول کیږی کوم چی ستاسی زړه غواړی اوهرهغه شی کوم چی تاسی غواړی ، ددی مطلب خو دا دی چی ستاسی هرخواهش به پوره سی برابره خبره ده که تاسی غواړی یانه غواړی ، مخ ته یی نُزُلًا په معنیٰ دمیلمستیا وفرمایی اودی طرف ته یی اشاره وکړه چی ډیر هغه نعمتونه به هم ورکول سی دکوموچی خواهش هم ستاسی په زړه کی نه دی پیداسوی ، لکه دمیلمه په مخکی ډیرهغه شیان هم راځی دکومو چی دمخکی څخه څه تصورنه وی خاص کرچی بیا دچا

لوی میلمه وی (مظهری)
حدیث : نبی کریم ﷺ فرمایی چی په جنت کی یوه مرغی په هوا ووینی او ستاسی په زړه کی دهغه دغوښو خوړلو خواهش پیدا اسی نو هغه به کباب سوی تیاره ستاسی په مخکی حاضره سی په ځینو روایتونو کی دی چی هغه به نه په اور مسه سوی وی اونه په دود سره خود بخوده پخه سوی تیاره به مخ ته راسی ،
(بزار ، بیهقی ، ابن مسعود ؓ مظهری)
حدیث : نبی کریم ﷺ فرمایی چی که مومن ته په جنت کی په خپل کورکی دبچی پیدا کیدو خواهش وسی نو ددغه بچی حمل اوپیدا کیدل اوبیا تی ورکول اوځوانیدل به په یوه ساعت کی وسی (ترمذی بیهقی وغیره ، مظهری)
وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا اِلَى اللّٰهِ : دا دکاملو مومنانو داحوالو دوهمه حصه ده چی هغوی صرف په خپله په خپل ایمان اوعمل قناعت نه کوی بلکه نورو خلکو ته هم ددی دعوت ورکوی اوفرمایی چی دهغه څخه ښه دچا قول کیدی سی کوم چی خلک دالله ﷻ طرف ته رابولی ، معلومه سوه چی دانسان په خبرو کی دټولو څخه ښه اوحسنه هغه خبره ده په کومه کی چی نورو ته دحق دعوت ورکول سوی وی ، په دی کی دالله طرف ته ددعوت ټول صورتونه دا خل دی ، په ژبه سره ، په لیك سره یاپه څه بل عنوان سره ، اذان کوونکی هم په دی کی دا خل دی ځکه چی هغه نور دلمانځه طرف ته رابولی ، په دی وجه حضرت عائشه صدیقه ؓ فرمایی چی دا ایت دموذنانو په باره کی نازل سوی او ددی دعآ اِلَى اللّٰهِ څخه وروسته عَمِلَ صَالِحًا راغلی دی ، ددی څخه مراد دا دی چی داذان او اقامت په مینځ کی دوه رکعته لمونځ وکی .
حدیث : نبی کریم ﷺ فرمایی چی داذان اواقامت په مینځ کی چی کومه دعا کول کیږی هغه نه رد کیږی ،
(ابوداود ، ترمذی عن انس ؓ ، مظهری)
داذان اوداذان دجواب فضیلتونه اوبرکتونه په صحیح احادیثو کی ډیر زیات دی ، په دی شرط چی په اخلاص سره دالله ﷻ دپاره اذان کوی اجرت اومعاوضه یی پیش نظر نه وی ، دا احادیث دلته په تفسیر مظهری کی جمع سوی دی .
وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ : ددی ځای څخه ددعوت اِلَى اللّٰهِ خدمت کوونکو ته خاص هدایت ورکول سوی دی ، مطلب یی دا دی چی هغوی دی دبدی بدله په بدی سره نه ورکوی ، بلکه دصبر اواحسان څخه دی کار اخلی ، اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ : یعنی دحق ددعوت ورکوونکو خصلت داسی په کار دی چی هغوی دی دخلکو بدی په احسنه طریقه سره دفع کی اوهغه داسی چی دبدی بدله په بدی سره نه اخستل او معاف کول ښه نیك عمل دی او اَحْسَنُ دا دی چی چا ستاسره بد سلوك وکی ته هغه معاف کړه اوداحسان سلوك هم ورسره وکړه ، حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی په دی آیت کی حکم دا دی چی کوم سړی تاته دغصی اظهار وکی ته دهغه په مقابله کی دصبر څخه کار واخلی ، څوك چی ستامخ ته په جهالت سره راسی ، ته ورسره دحلم اوبردباری معامله وکی اوچاچی ته ازار کړی ته هغه معاف که (مظهری)
په ځینو روایتونو کی دی چی صدیق اکبر ؓ ته یوه سړی ښکنځل وکړل یایی ورته بدی خبری وکړی نو دوی دهغه په جواب کی وفرمایل چی که ته په خپله خبره کی رښتنی یی نو زه ترمجرم خطاکار اوناکاره یم نو الله ﷻ دی مامعاف کړی او که ته دروغجن یی نوخدای ﷻ دی تامعاف کړی (قرطبی)

وَمِنْ اٰيٰتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوْا

او دهغه دقدرت نمونې دي شپه او ورځ او لمر او سپوږمی ، سجده مه کوی

لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَهُنَّ اِنْ

لمرته او مه سپوږمی ته او سجده کوی الله ته هغه چې دغه یې پیدا کړل که

كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ۝۳۷ فَاِنِ اسْتَكْبَرُوْا فَالَّذِيْنَ عِنْدَ

تاسی دهغه عبادت کوونکی یاست ، بیا که دوی تکبر کوی نو کوم خلق چې ستا

رَبِّكَ يُسَبِّحُوْنَ لَهٗ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْئَمُوْنَ ۝۳۸ السجدة

د رب سره دي ، پاکي وایي دهغه شپه او ورځ او هغوی نه ستړی کیږي .

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا

او دهغه دنښانو څخه يوه دا ده چې ته وويني مځکه خشوع کوونکی بیا چې کله مونږ نازلې کړې په دې

الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۭ اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۭ اِنَّهٗ

اوبه تازه سوه او شنه سوه ، بیشکه چا چې دا ژوندی کړه هغه به ژوندی کړي مړي ، بیشکه

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۳۹

هغه په هرڅه باندې قادر دی .

**تفسیر:** او دهغه د (قدرت او توحید دّ) نښانو څخه شپه ده او ورځ ده او لمر دی او سپوږمی (نو) تاسی خلک مه لمر ته سجده کوی او نه سپوږمی ته (لکه چې صابئینو به دستورو عبادت کوی ، لکه چې په کشاف کې دي) او (صرف) هغه خدای ته سجده کوی چا چې دا (تولې) نښانې پیدا کړې که تاسی دخدای عبادت کوونکی یاست (یعنې که دخدای عبادت کوی نو هغه صرف په دې صورت کې کیدی سی چې دهغه سره دبل چا عبادت مه کوی، دمشرکینو په شان دالله ﷻ دعبادت سره که مونږ په عبادت کې شریك کړل نو بیا هغه دالله ﷻ عبادت نه پاته کیږي) بیا که دا خلک (دتوحید په عبادت اختیارولو او دخپل ابایی رسمونو دشرك دپریښوولو څخه عار) او تکبر کوی نو (دهغوی حماقت دی څکه چې کومې ملائکې ستا درب مقربې دي هغه شپه او ورځ دهغه پاکي بیانوی او هغه (په دې سره ذره) نه ستړی کیږي (کله چې دالله ﷻ مقربې ملائکې کومې چې ددې خلګو څخه په لکونو درجه مکرمې او معظمې دي هغوی ته عار نه ورځی نو ددې احمقانو دعار کولو څه موقع ده) او من جمله دهغه د (قدرت او توحید د)

نښانو څخه يوه دا ده چې ته مځکه وينې په عاجزۍ سره (پرته) ده بيا چې کله مونږ په دې اوبه واورو ونو
هغه زرغونه او تازه سي (ددې څخه په توحيد باندې هم استدلال کيدې سي اودمرګ څخه وروسته په
دوباره ژوندي کيدو باندې هم څکه) چې چامځکه (په دې شان) ژوندې کړه هغه به مړي (دهغو په مناسب)
ژوندي کړي ، بيشکه هغه په هرڅه باندې قادر دی .

**معلومات اومسئلې**

**(دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته سجده کول جائز نه دي)**

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ : ددې آيت څخه ثابته سوه چې سجده صرف دخالق
کائنات حق دی ، دهغه څخه ماسوا څه ستورې يا انسان وغيره ته سجده کول حرام دي برابره خبره ده که
هغه دعبادت په نيت سره وي اوکه محض دتعظيم اوتکريم په نيت سره په دواړو صورتونو کې په اجماع
دامت حرامه ده ، فرق صرف دومره دی چې څوك دعبادت په نيت سره چاته سجده وکې هغه به کافران
سي اوچاچې محض دتعظيم او تکريم دپاره وکړه ده ته کافرنه ويل کيږي ، مګر دحرامو مرتکب اومجرم
اوفاسق به ورته ويل کيږي .

دعبادت سجده خو دالله څخه ماسوا هيچاته په يوامت اوشريعت کې حلاله نه ده راغلې څکه چې هغه په
شرك کې داخله ده اوشرك دټولو پيغمبرانو په شريعتونو کې حرام راغلی دی ، البته چاته تعظيماً سجده
کول دا په تيرو شريعتونو کې جائز وه ، دنيا ته دراتلو څخه مخکې دحضرت ادم ؑ دپاره ټولو ملائکو
ته دسجدې حکم وسو ، حضرت يوسف ؑ ته دده پلار او وروڼو سجده وکړه ، دکومو ذکر چې په قرآن
کريم کې موجود دی مګر په اتفاق دفقهاؤ دامت دا حکم په هغو شريعتونو کې وو ، په اسلام کې منسوخ
ګرځول سوی دی او غير الله ته مطلقاً سجده حرامه سوې ده ، ددې مسئلې پوره تحقيق داحقر په رساله
المقالة المرضية في حکم سجدة التحية ، کې ذکر دی او ددې اردو ترجمه سوې ده .

وَهُمْ لَا يَسْئَمُوْنَ: په دې خودامت اجماع ده چې په دې سورة کې سجده دتلاوت واجب ده ، په مقام دسجده
کې دعلماؤ اختلاف دی قاضي ابوبکرابن العربي په احکام القرآن کې ليکلې دي چې حضرت علي ؓ او
ابن مسعود ؓ به داول آيت په ختميدو سجده کوله يعنې په اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ: باندې اوداامام مالك ؒ
اختيارکړې ده اوحضرت ابن عباس ؓ به ددوهم آيت په اخريعنې لَا يَسْئَمُوْنَ باندې سجده کوله اوحضرت
عبدالله ابن عمر ؓ هم دا فرمايي چې د دوهم آيت پرختم سجده کوي ، مسروق ، ابوعبدالرحمن سلمي،
ابراهيم نخعي، ابن سيرين، قتاده وغيره جمهورو فقهاؤ به په ،لَا يَسْئَمُوْنَ سجده کوله امام ابوبکر
جصاص ؒ په احکام القرآن کې فرمايي چې دامذهب دټولوحنفي امامانو دی او فرمايي چې
داختلاف په بناء احتياط هم په دې کې دی چې د دوهم آيت په ختم باندې سجده وسي څکه چې که په اول
آيت باندې سجده واجب وي نواوس هم اداکيږي اوکه په دې واجب وي نواداکيدل يې ظاهر دی .

اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ؕ

کوم خلق چې    کاږه چليږي    زمونږ په خبرو کې    هغه زمونږ څخه پټ نه دي

اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِى النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِىْٓ اٰمِنًا

آیا نو هغه یو چې پروت وی په اور کی غوره دی یا هغه یو چې راسی په امن سره

يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝٤٠

په ورځ دقیامت ، کوی څه چې غواړی بیشکه تاسی چې څه کوی هغه یې وینی ،

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ ۝٤١ۙ

کوم خلق چې منکر سول دنصیحت څخه هر کله چې ورته راغی او دغه کتاب دی نادر ،

لَّا يَاْتِيْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ ؕ تَنْزِيْلٌ

په دی د دروغو دخل نسته د مخکي څخه نه د وروسته څخه نازل سوی دی

مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ۝٤٢ مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ

دحکمتونو والا تعریفو والا څخه ، تا ته هغه ویل کیږي څه چې ویل سوی دی رسولانو ته

مِنْ قَبْلِكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّذُوْ عِقَابٍ اَلِيْمٍ ۝٤٣ وَلَوْ

ستا څخه مخکي ، بیشکه رب ستا خاوند دمغفرت هم دی او خاوند د درد ناکی سزا هم ، او که

جَعَلْنٰهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ ؕ ءَاَعْجَمِيٌّ

مونږ داکړی وای قرآن په عجمی ژبه نو ویل به یې چې ددی خبری ولی واضحه نه دی ، آیا عجمی کتاب

وَّعَرَبِيٌّ ؕ قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ ؕ وَالَّذِيْنَ

او عربی خلق ؟ ته ورته ووایه دا دایماندارو دپاره دی هدایت اوسفارش ورکوونکی او هغه خلق

لَا يُؤْمِنُوْنَ فِىْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَّهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ؕ اُولٰٓئِكَ

چې ایمان نه راوړی په غوږونو دهغوی کی کونوالی دی اودا قرآن دهغوی په حق کی ړوندوالی دی دغه بلل

يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ ۝٤٤ع وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ

کیږي دلیری ځای څخه ، او مونږ ورکړی وو موسی ﷺ ته کتاب

فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ

بيا اختلاف په کې وسو ، او که نه وای يوه خبره چې دمخکې څخه سوې ده ستا درب دطرف څخه نو په

بَيْنَهُمْ ۗ وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿۴۵﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا

دوی کې به فيصله سوې وای اوهغوی په داسې دوکه کې دی ددې قرآن څخه چې ارام ته یې نه پريږدي ، چاچې

فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۴۶﴾

نيکي وکړه، نودخان دپاره اوچاچې بدي وکړه نوپرده ده، اوستارب داسې نه دی چې ظلم وکړي په بندګانو باندي.

**تفسير**: بيشکه کوم خلګ چې زمونږ په ايتونو کې کوږ والي کوي (يعني داچې زمونږ دايتونو تقاضا په دې ايمان راوړل بيا استقامت په ساتل دې داپريږدي اودرواغجن کوي يې ، لکه چې په درمنثور کې دې دقتاده رحمه الله څخه) دغه خلګ زمونږ څخه پټ نه دي (دغوته به مونږ دجهنم عذاب ورکو) نو ايا کوم سړی چې په دوږخ کې وغورځول سي (لکه کافر) هغه ښه دی ياهغه سړی کوم چې دقيامت په ورځ په امن اوامان سره (جنت ته) راسي (مخ ته د دوی دبيرولو دپاره ارشاد دی چې) څه مو زړه غواړي کوی هغه ستاسې هرڅه ويني (په يووار به سزا درکي) کوم خلګ چې ددې قرآن کله چې هغه دغو ته ورسيږي انکار کوي (په دغو کې په خپله دتدبير کمی دی) او (په دې قرآن کې هيڅ کمی نسته ځکه چې) دا (قرآن) لوی باوقعت کتاب دی چې په کې غير واقعي خبره نه ددې دمخکې دطرف څخه راتلی اونه ددې دوروسته طرف څخه (يعني په دې کې په هيڅ ارخ اوهيڅ طرف کې ددې احتمال نسته چې داقرآن منزل من الله نه وي اوبيا خلاف واقع دې ته منزل من الله ويل کيږي ، لکه چې کفارو به پرده داشبهه کوله ، حق تعالی په يوه قاعده کليه سره ددې شبهې خاص ازاله وفرمايله، دغه ډول ددې اعجاز دټولو په نزد مسلم دی ، په دې وجه دا خبره ثابته سوه چې) دا دخدای حکيم محمود (الذات والصفات) دطرف څخه نازل سوی دی (اوباوجود ددې کوم چې دا خلګ ستا تکذيب کوي نو په دې يوه سه اوتسلي لره چې) تاته هغه خبرې (دتکذيب اوازار) کولی سي کوم چې ستا څخه مخکې رسولانو ته ويل سوي دي (هغوی صبر کړی وو، ته هم صبر کوه ، او په دې سره هم تسلي حاصله کړه چې) ستا رب لوی مغفرت او دردناکه سزا ورکونکی دی (نوکه دامخالفين دخلاف څخه واپس سول اومستحق دمغفرت نه سول نو دوی ته به سزاهم ورکړم بيا ته پريشانه ولې يې) او (داخلګ يوه شبهه داکوي چې دقرآن څه حصه عجمي هم په کار وه ، لکه چې په درمنثور کې دقريشو داسې قول دحضرت سعيد بن جبير رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چې په دې سره به ددې اعجاز ښه ظاهر سوی وای ، چې نبي کريم ﷺ کوم چې په عجمي ژبه نه پوهيږي ، هغه په عجمي کې خبرې کوي نو خبره دا ده چې) که مونږ دا (تول ياځينې) په عجمي (ژبه) قرآن جوړولی (نو دا به هيڅکله نه کيده چې دا يې منلی وای بلکه په دې کې به يې يوبل حجت راايستلی وای ، ځکه چې کله دمنلو اوپوهيدو اراده يې نسته نو څه ناڅه بهانې جوړولی سي ، چنانچې که داسې وای) نو داسې به يې ويل چې ددې

ایتونه (داسي) صفا صفا ولي بیان نه سول (چي مونږ په پوهیدي یعني په عربي کي ولي را نه غی که خیني عجمي واي نو ویل به یي چي داخیني هم عربي ولي نه دي اوداسي به یي ویل چي) دا څه خبره ده چي عجمي کتاب او رسول عربي (لنده دا چي اوس کوم قرآن عربي دی نو وایي چي عجمي ولي نه دي اوکه عجمي واي نوویل به یي چي عربي ولي نه دي پريوه حال د دوی قرار نسته بيا دعجمي کيدو څخه څه فائده وه ، مخ ته ددي مضمون څخه دجواب ورکولو حکم دي چي ای پیغمبره!) ته ووایه چي داقرآن دایماندارو دپاره خو (دنیکو خبرو په ښوونه کي) رهنما دي او (دبدو کارونو څخه چي کوم مرض په زړونو کي پیدا کیږي کله چي ددي قرآن په رهنمایي باندي عمل وسی نو دا دهغه مرضونو څخه) شفاء ده (نو چونکي په ایماندارو کي دتدبر اوطلبِ حق کمی نه وه ، د دوی په حق کي قرآن دخپل حقانیت په سبب نافع سو) اوکوم چي (سره دظهور دحق څخه عناداً) ایمان نه راوړی دهغوی په غوږونو کي کونوالي دي (چي حق په انصاف اوتدبر سره نه اوري اوهغه کمی دا ده) او (ددي کمی په وجه) هغه قرآن د دوی په حق کي ړوندوالي دي (دانصاف اوتدبرپه کموالي سره تعصب ته قوت رسیږي اوتعصب دهدایت قبلولو څخه مانع بلکه دزیاتي گمراهي سبب کیږي دړوندوالي سبب کیدو وجه دا ده ، لکه لمر چي عالم ته رڼا ورکوي لیکن چوپرك ړندوي او) داخلك (دحقي خبري اوریدو باوجود دنفع څخه په محروم کیدو کي داسي دي چي لکه) دیولیري ځای څخه (چي دوی) بلل کیږي (چي اواز اوري خو په پوهیږي نه) او (ستا دتسلي دپاره لکه څنگه چي لوړ په اجمال سره درسولانو ذکر سوی دی ، اوس خاص دموسیٰ ﷺ ذکر کیږي چي) مونږ موسیٰ ﷺ ته هم کتاب ورکړی وو نو په هغه کي هم اختلاف وسو (چاومنی چاونه منی داخه نوي خبره نه ده سوی ، نو ته غمجن کیږه مه) او (دامنکران داسي مستحق دعذاب دي چي) که یوه خبره نه وای کومه چي ستا درب دطرف څخه مقرره سوي ده (چي پوره عذاب به دوی ته په اخرت کي ورکوم) نودهغوی (قطعي) فیصله به (په دنیاکي) سوي وای اوداخلك (سره دقائمیدو ددلیلونو څخه تراوسه پوري ددي (فیصلي یعني عذاب موعود) دطرف څخه داسي په شك کي دي کوم چي دوی په تردد کي اچولي دي (چي دعذاب یي گرسره یقین نه راځي ، حال دا دی چي فیصله به ضرور واقع سي او ددي فیصلي حاصل دا دی چي) کوم سړی نیك عمل کوی هغه دخپلي نفعي دپاره (یعني هلته به ددي نفع اوثواب پیدا کي) اوکوم سړی چي بدعمل کوی دهغه وبال (یعني ضرر اوعذاب) به پرده ورځي اوستارب پربندگانو ظلم کوونکی نه دي (چي یوه نیکي کومه چي دشرطونو مطابق وسی ، هغه دشمیر څخه پاته سی یا یوه بدی زیاته شمار سی)

**معلومات اومسئلي**

**(دکفر یوخاص قسم الحاد دی ددی تعریف او احکام)**

اِنَّ الَّذِیْنَ یُلْحِدُوْنَ فِیْٓ اٰیٰتِنَا: ددی څخه په مخکي ایتونوکي هغومنکرانو دتوحیداورسالت ته زورنه ، خبرداري او دعذاب ذکر وو کوم چي دتوحید اورسالت څخه په داگه اوصفا انکار کوي ، ددي ځای څخه دانکار دیو خاص قسم ذکرکول کیږي دکومو نوم چي الحاد دی ، دلحَد اوالحَاد لغوی معنٰی یوطرف ته مایل کیدل دی ، دقبر لحد ته هم په دي وجه لحَد وایي چي هغه یوطرف ته مایل وی ، دقرآن اوحدیث په

اصطلاح کی دقرآن دایتونو څخه تجاوز اوانحراف ته الحاد وایی ، دلغوی معنٰی په اعتبار سره خو داعام دی که صراحةً په ډاګه انحراف کوی یا دفاسدو تاویلاتو په بهانه انحراف کوی ، لیکن په عام طورسره الحاد داسی انحراف ته ویل کیږی چی په ظاهرکی خودقرآن او ددی په ایتونو دایمان اوتصدیق دعوٰی کوی مګرمعنٰی یی دخپل ځان څخه داسی جوړوی کوم چی دقرآن دنصوصو اودسنتودنصوصو او جمهورامت څخه خلاف وی چی په دی سره دقرآن مقصد چپه سی ، دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددی آیت په تفسیرکی دالحاد معنٰی دامنقول ده فرمایی ، اَلْاِلْحَادُهُوَوَضْعُ الْکَلَامِ عَلٰی غَیْرِمَوْضِعِهٖ، اوپه ذکرسوی آیت کی ارشاد ، لَایَخْفَوْنَ عَلَیْنَا: هم ددی قرینه ده، چی الحاد یو داسی کفردی کوم چی دی خلګو پټول غوښتل په دی وجه الله ﷻ ارشاد وفرمایه چی دوی زموږ څخه خپل کفر نه سی پټولی .

اوذکرسوی آیت په وضاحت سره داوښوله چی دقرآن دایتونوڅخه انکاراوانحراف په صفااوښکاره لفظونو کی وی یاپه معانیوکی باطل تاویلونه کوی اودقرآن داحکامو بدلولو فکر کوی داټول کفر اوګمراهی ده .

لنډه داچی الحاد یوقسم کفر اونفاق دی چی په ظاهره دقرآن اودقرآن دایتونو دعوٰی او اقرار کوی، لیکن دقرآن دایتونو معنٰی داسی دځانه جوړوی کوم چی په نورو نصونو دقرآن اوسنت اوداسلام داصولو سره ثابتی نه وی امام ابویوسف رحمه الله په کتاب الخراج کی فرمایی ، کَذٰلِكَ الزَّنَادِقَةُ الَّذِیْنَ یُلْحِدُوْنَ وَقَدْ کَانُوْا یُظْهِرُوْنَ الْاِسْلَامَ : داسی هغه زندیقان خلګ دی کوم چی الحاد کوی او په ظاهره داسلام دعوٰی کوی .

ددی څخه معلومه سوه چی ملحد اوزندیق دواړه هم معنٰی دی کوم چی داسی کافر ته ویل کیږی چی په ظاهره داسلام دعوٰی کوی اوپه حقیقت کی ددی داحکامو دتعمیل څخه دانحراف دابهانه جوړوی چی دقرآن معنٰی اسی وتړی کومه چی خلاف نصوص اوخلاف داجماع دامت وی .

**( دیوی غلطي لیری کول )**

دعقائدو په کتابونوکی یوه قاعده دا بیان سوي ده چی متاول ته کافر نه دی ویل په کار (یعنی کوم سړی چی باطلی عقیدی اودکفر کلمی په څه تاویل سره اختیارکړی هغه کافر نه دی ، لیکن ددی قاعدی مطلب که عام واخستل سی چی که په هرڅومره قطعی اویقینی حکم کی تاویل کوی اوهرڅومره فاسد تاویل وکی ، هغه په هرحال کافرنه دی نو ددی نتیجه دا لازمیږی چی په دنیا کی مشرکانو بت پرستانو اویهود او نصاراوو کی به هیچاته کافر نسی ویل کیدی څکه چی دبت پرستو مشرکانو تاویل خو په قرآن کی مذکور دی ، مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِیُقَرِّبُوْنَا اِلَی اللّٰهِ زُلْفٰی : یعنی موږ دبتانو فی نفسه عبادت نه کوو بلکه څکه یی کوو چی هغوی زموږ سفارش کوی اوالله ﷻ ته مو نژدی کوی نو په حقیقت کی عبادت دالله ﷻ دی ، مګر قرآن د دوی ددی تاویل باوجود دوی ته کافر وویل دیهودو اونصاراؤ تاویلونه خو ډیر مشهور اومعروف دی دکومو باوجود چی دقرآن او سنت په نصوصو کی دوی ته کافر ویل سوی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی متاول ته دکافر نه ویلو مطلب عام نه دی .

په دی وجه علماؤ اوفقهاؤ وضاحت فرمایلی دی چی دا تاویل کوم چی دکفرڅخه مانع کیږی، دهغه شرط دا دی چی هغه په دینی ضرورتونو کی د دوی دقطعی مفهوم څخه خلاف نه وی ، ددینی ضرورتونو څخه مراد هغه احکام اومسائل دی کوم چی په مسلمانانو اواسلام کی متواتر اومشهور وی چی دمسلمانانو

ناخوانده جاهلان هم ورځخه خبروي لکه دپنځو لمونځونو فرض والی ، دسهار دوه، دماپښين څلور رکعتونه فرض کيدل ، درمضان روژې فرض کيدل ، دسود ، شرابو اوخنزير حراموالی وغيره که يوسړی ددې مسئلو متعلق دقرآن په ايتونو کې داسې تاويل وکې ، په کوم سره چې دمسلمانانومتواتر اومشهور مطلب چپه سي ، هغه بې شکه په اجماع دامت کافردی ، ځکه چې هغه په حقيقت کې دنبی کريم ﷺ دتعليم ځخه انکار دی او دايمان تعريف دجمهور امت په نزد دا دی چې .

تَصْدِيْقُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيْمَا عُلِمَ مَجِيْئُهُ بِهٖ ضَرُوْرَةً .

يعنی دنبی کريم ﷺ تصديق کول په هغو ټولو کارونو کی دکومو بيانول اوحکم کول چی دنبی کريم ﷺ ځخه ضرورتًا ثابت وی ، يعنی داسی يقينی ثابت وی چی دعلماؤ ځخه ماسوا عوامو ته هم معلوم وی .

په دی وجه دکفر تعريف ددی په مقابل کی به دا وی چی دکومو شيانو راوړل دنبی کريم ﷺ ځخه په ضروری اوقطعی طور باندی ثابت وی په هغه کی ديوه ځخه هم انکار کول کفر دی ، نو کوم سړی چی په داسی ضرورتونو ددين کی تاويل کوی دهغه حکم بدلوی هغه د دوی دراوړل سوی تعليم ځخه انکار کوی

**( په دې زمانه کي دکفر او الحاد ګرم بازاري )**

په دی زمانه کی يوطرف ته خو ددين اوداحکامو ددين ځخه جهالت اوغفلت انتها ته رسيدلی دی چی نوی تعليم يافته خلګ دډيرو ضرورتونو ددين ځخه هم ناخبره وی ، بل طرف ته نوی بی خدايه تعليم دکوم بنيادچی ماده پرستی ده، څه ددی داثر ځخه ، او په دی سربيره ديورپ دمستشرقينو دخپرو کړو داسلام خلاف شبهو اووهمونو ځخه متاثره سوی دی ، ډيرو داسی خلګوپه اسلام اوپه اصولو داسلام بحثونه اوخبری شروع کړی دی کوموته چی داسلام داصولو اوفروعو دقرآن اوحديث دعلمونو سره هيڅ واسطه نسته ، دوی داسلام متعلق که څه معلومات هم حاصل کړی دی نو ديورپيانو داسلام ددښمنانو ځخه يی حاصل کړی دی ، دی خلګو دقرآن او حديث په قطعی ضروری نصونو کی قسم قسم باطل تاويلونه کړی دی ، دشريعت اسلام دمتفق عليه اوپه قطعی نصوصو سره دثابتو سوو احکامو تحريف يی داسلام خدمت ګڼلی دی ، کله چی دوی ته وويل سی چی دانبکاره کفر دی نوهغوی دمشهوری قاعدی پناه اخلی چی مونږ ددی حکم ځخه منکر خو نه يو بلکه يوتاويل کوو، په دی وجه په مونږ دا کفر نه عائد کيږي .

په دی وجه دوخت مهم ضرورت يی وګڼی او زمونږ استاد حجة الاسلام حضرت مولاناسيدمحمدانور شاه کشميری رحمه الله ددی مسئلی دتحقيق دپاره يومستقل کتاب تصنيف وفرمايی چی نوم يی ، اکفار الملحدين والمتأولين فی شیء من ضروريات الدين ، دی، په دی کی دهری طبقی ، هرمسلك دعلماؤ اوفقهاؤ په وضاحتونو سره ثابته کړي ده چی په ضروورياتو ددين کی دچا تاويل نه سی اوريدل کيدی او دا تاويل د دوی دتکفير ځخه مانع نه دی ، دا کتاب په عربی کی شايع سوی دی ، احقر ددی لنډه ترجمه په اردو ژبه کی په نوم د، کفرواسلام قرآن کی روشنی ميں، شايع کړي ده : اوپه احکام القرآن حزب خامس کی می ددی خلاصه په عربی ژبه کی بيان کړي ده ، هغه کتلی سی ، دلته ددی په خلاصه دحضرت شاه عبدالعزيز محدث دهلوی ديوليك ځخه په نقل کولو بس والی کوو .

حضرت شاه عبدالعزيز رحمه الله فرمايی چی دقرآن په ايتونو کی باطل تاويل کوم ته چی دقرآن په ذکرسوی

آیت کی الحاد فرمایلی دی ، ددی دوه قسمونه دی ، اول هغه باطل تاویل کوم چی دقطعی متواترو نصوصو یا اجماع قطعی څخه خلاف وی هغه خو بغیر دځه شبهی څخه کفر دی ، بل دا چی هغه دداسی نصوصو خلاف وی ، که څه هم ظنی وی مګر قریب بیقین وی یا داجماع عرفی څخه خلاف وی داسی تاویل ګمراهی اوفسق دی ، کفر نه دی ، ددی دوو قسمه تاویلونو څخه علاوه باقی تاویلونه کوم چی دقرآن او حدیث په الفاظو کی دمختلفو احتمالاتو کیدو په بنا وی ، دغه تاویل دعامو فقهاؤ دامت میدان داجتهاد دی کوم چی په وضاحت دحدیث په هرحال کی باعث داجر اوثواب دی .

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ (٤١) لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ .

جمهور مفسرین فرمایی چی دذکر څخه مراد دلته قرآن دی ، اوجمله د ، إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ : دا دتیری جملی ، إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ : څخه بدل دی او په قاعده دعربیت دبدل اومبدل منه یو حکم وی ، په دی وجه ددی مطلب دا سو چی دا خلک زمونږ څخه پټیدی نه سی او په دی وجه دعذاب څخه نه سی محفوظ کیدی مخ ته دقرآن دالله ﷻ دجانب څخه دمحفوظ کیدو بیان فرمایی چی ، وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ : یعنی دا کتاب دالله ﷻ په نزد عزیز اوکریم دی ، هیڅ باطل په دی کی لارنه سی پیداکوی (کما روی عن ابن عباس ، مظهری)

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ : مخ ته ددی کتاب دپاره دالله ﷻ دطرف څخه دحفاظت بیان دی ، قتاده رضی الله عنه اوسدی رحمه الله فرمایی چی دباطل څخه مراد شیطان دی اود ، مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ : یعنی نه دمخکی څخه راتلی سی نه دوروسته څخه ، ددی څخه مرا : ټول جانبونه دی ، مطلب دا دی چی دشیطان هیڅ تصرف اوتدبیر په دی کتاب کی نه چلیږی چی هغه په دی کتاب کی کمی بیشی یاڅه تحریف وکی ، په تفسیر مظهری کی ددی دنقل کولو څخه وروسته فرمایی چی شیطان دلته عام دی ، شیطان دپیریانو وی اوکه شیطان دانسانانو ، دهیچا تحریف اوتبدیل په قرآن کی نه چلیږی ، لکه چی ځینو روافضو په قرآن کی دلسو پارو اوځینو دخاصو خاصو ایتونو اضافه کول وغوښتل مګر دهیچا خبره ونه چلیده .

ابوحیان رحمه الله په بحر محیط کی فرمایی چی لفظ دباطل دخپلو الفاظو په اعتبار سره دشیطان سره مخصوص نه دی ، دهر باطل مبطل دشیطان دطرف څخه وی اوکه دبل چا دطرف څخه ، په قرآن کی دانه سی چلیدی ، بیایی په حواله دطبری دایت دامطلب ښوولی دی چی دهیچا اهل باطل مجال نسته چی رامخ ته سی اوپه دی کتاب کی څه تغیر او تبدیل وکی اونه یی دامجال سته چی دشاڅخه په پټه ددی په معناوو کی تحریف اوالحاد وکی .

دطبری تفسیر ددی مقام سره ډیر زیات مناسب دی ، ځکه چی په قرآن کی دالحاد اوتحریف دوه صورتونه کیدی سی ، اول دا چی یو څوک اهل باطل په ډاګه په قرآن کی څه کموالی یازیاتوالی کول وغواړی ، دا خو یی په ، مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ سره تعبیر وفرمایی ، دوهم دا چی څوک په ظاهره دایمان دعوی کوی ، مګر په پټه دباطلو تاویلاتو په ذریعه دقرآن په معنی کی تحریف وکی ، دا یی په مِنْ خَلْفِهِ سره تعبیر کی ، لنډه دا چی دا کتاب دالله ﷻ په نزد داسی عزیز اوکریم دی چی نه ددی په الفاظو کی څه کموالی زیاتوالی او

تحریف اوبدلون دچاپه وس کی دی اونه په معانیو کی دتحریف کولو اودقرآن داحکامو بدلولو مجال سته ، هرکله چی چا بدبخته ددی اراده وکړه همیشه هغه رسواسو اوقرآن دهغه دناپاك تدبیرڅخه پاك صفاپاته سو، په الفاظوکی دتحریف اوبدلون لارنه پیداکیدل خوهرسړی وینی اوپوهیږی چی تقریباً دخوارلس سوو ۱۴۰۰ کالو څخه په ټوله دنیا کی ویل کیږی ، دلکونو انسانانو په سینوکی محفوظ دی دیوه زبر زیر غلطی که دچا څخه وسی نو دبوډاګانو څخه واخله تربچیانو پوری ، دعالمانو څخه واخله ترجاهلانو پوری په لکونو مسلمانان دده دغلطی نیولو دپاره راپورته سی ، ددی سره د ، مِنْ خَلْفِهٖ دالفاظو څخه یی دی طرف ته اشاره وکړه چی دقرآن حفاظت کوم چی الله ﷻ په خپله ذمه اخستی ده چی ، اِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ : داصرف دالفاظو سره مخصوص نه دی بلکه ددی معانی اواحکام یی هم داسی محفوظ کړی دی چی څوك ملحد بی دینه که په هغه کی دباطلو تاویلاتو په ذریعه دتحریف اراده وکی نو هرځای په هره زمانه کی په زرګونو عالمان دهغه دتردید دپاره پورته کیږی اوهغه خائب اوخاسر سی ، او حقیقت دا دی چی په آیت اِنَّالَهٗ لَحٰفِظُوْنَ کی ضمیر دلهٗ دقرآن طرف ته راجع دی اوقرآن صرف دالفاظو نوم نه دی بلکه دنظم او معنٰی دواړو دمجموعی نوم دی .

دذکرسوو ایتونو دمضمون خلاصه دا سوه چی کوم خلګ په ظاهره مسلمانان دی ، په دی وجه خو په ښکاره دقرآن څخه انکار نه سی کولی ، مګر دقرآن په ایتونو کی دباطلو تاویلاتو څخه کار اخلی او په داسی مطلب یی محمول کوی کوم چی دقرآن اودنبی کریم ﷺ دقطعی وضاحتونو څخه خلاف وی ددی تحریفاتوڅخه هم الله ﷻ خپل کتاب داسی محفوظ کړی دی چی دغه دخانه جوړه سوی معنٰی دهیچا نه سی چلیدی ، دقرآن اوحدیث په نورو نصوصو او دامت عالمان دهغه غلطی په ډاګه کوی اودصحیح احادیثو دوضاحت مطابق به ترقیامته پوری په مسلمانانوکی یوَ داسی جماعت قائم وی کوم چی به دتحریف کوونکو دتحریف پرده څیر وی ، دقرآن صحیح مطلب به واضح کوی او ددنیاڅخه که هغوی خپل کفر هر څومره پټوی ، دالله ﷻ څخه یی نه سی پټولی اوکله چی الله ﷻ دهغوی ددی جوړیدو څخه خبر دی نو هغوی ته ددی سزا ورکول هم ضروری دی .

ءَ اَعْجَمِیٌّ وَّعَرَبِیٌّ : دعربو څخه ماسوا چی څومره قومونه په دنیاکی دی هغو ټولوته عجم ویل کیږی اوهر کله چی په دی همزه زیات کی ، اواَعْجَم وویل سی نو بیا یی معنٰی غیر فصیح خبره ده ، په دی وجه عجمی هغه سړی ته ویل کیږی چی عربی نه وی که څه هم خبره فصیحه کوی اواَعْجَمی هغه ته چی خبره فصیحه نه سی کولی (قرطبی)

په ذکر سوی آیت کی یی اَعْجَمیٌ فرمایلی دی ، ددی مطلب دا سو چی که مونږ قرآن دعربی ژبی څخه علاوه په بله ژبه کی رالیږلی وای نو دعربو قریش کوم چی دقرآن اولنی مخاطب دی هغوی ته به دا شکایت وو چی په دی کتاب مونږ نه پوهیږو اوپه تعجب سره به یی ویل چی نبی خوعربی دی اوکتاب عجمی دی کوم چی فصیح نه دی .

قُلْ هُوَ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا هُدًی وَّشِفَآءٌ : دلته یی دقرآن کریم دوه صفتونه ښوولی دی یو دا چی هغه هدایت دی ،

دزونه په هر ارخ کی انسان ته داسی لاره ښيي كومه چې دده دپاره فايده مند او مفيده وي . دروح دا چې هغه شفاء ده . دقرآن کریم ، دباطني امراضو كفر ، شرك ، كبر ، حسد ، حرص اوطمع وغيره دپاره شفاء كېدل خو ظاهر دي ، دظاهري او جسماني امراضو څخه شفاء ورالي هم په دي کې داخل دي ، لکه چې ليدل كيږي چې د ډيرو جسماني مرضونو علاج په قرآني دعاګانو سره كيږي او كامياب وي

اولئك ينادون من مكان بعيد دا يو تمثيل دی کوم سړی چې په ډيره پوهيږي عرب هغه ته وايي . انت تنادى من قريب يعنى ته د نژدې څخه اورې اوهغه چې په ډيره نه پوهيږي نو هغه ته وايي . انت تنادى من بعيد يعنى تاته د ليرې څخه اواز کول کيږي (قرطبي)

مطلب دا دی چې دا خلك د قرآنی هدايتونو داوريدو او دهغې پوهولو اراده نه لري ، په دی وجه ګويا د دوی غوږونه کاڼه دي او سترګی یې ړندی دی ، دوی ته دهدايت تعليم ورکول داسي دی لکه چې چاته د ليرې څخه اواز کيږي چې دده غوږونو ته دهغه اواز نه رسيږي

## څليرويشتمه پاره ختمه سوه

والحمد لله رب العالمين

تفسير معارف القرآن د نصير احمد احمدي

نوی سکين او pdf سو. دعا په هيله احمدي!

واتساپ 0749849569